SEMMELWEIS EGYETEM • BUDAPEST • SEMMELWEIS UNIVERSITY

KALOKAGATHIA

A TESTNEVELÉSI ÉS SPORTTUDOMÁNYI KAR KÖZLEMÉNYEI
Review of the Faculty of Physical Education and Sport Sciences

Ünnepi szám
a 70 éves
TAKÁCS FERENC
professor emeritus
tiszteletére

XLVI. évf. 2008. 4. sz. - XLVII. évf. 2009. 1. sz.
Vol. XLVI. 2008. No. 4. - Vol. XLVII. 2009. No. 1.

KALOKAGATHIA

A TESTNEVELÉSI ÉS SPORTTUDOMÁNYI KAR KÖZLEMÉNYEI
Review of the Faculty of Physical Education and Sport Sciences

Dr. Barna Tibornak

barátsággal

emlékül:

Budapest 2009. szeptember 28.

XLVI. évf. 2008. 4. sz. - XLVII. évf. 2009. 1. sz.
Vol. XLVI. 2008. No. 4. - Vol. XLVII. 2009. No. 1.

KALOKAGATHIA

SEMMELWEIS EGYETEM

A Testnevelési és Sporttudományi Kar Közleményei

SEMMELWEIS UNIVERSITY

Review of the Faculty of Physical Education and Sport Sciences

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Bognár József (főszerkesztő/Editor-in-Chief),
Farkas Anna, Hamar Pál, Krasovec Ferenc,
Radák Zsolt (a szerkesztőbizottság elnöke/Chairman of the Editorial Board),
Szikora Katalin, Tóth László

Nemzetközi szerkesztőbizottság/International Editorial Board

Clayton, Brenda L.	University of Wisconsin, Department of Health, Physical Education and Sport Sciences, Whitewater, USA
Czyż, Stanisław	University of Physical Education, Sport Didactic Department, Wrocław, Poland
Kampmiller, Tomáš	Comenius University, Faculty of Physical Education and Sport, Bratislava, Slovakia
Manolas, Victor M.	Athens Naval Hospital, Greece
Martinez Alvarez, Lucio	University of Valladolid, Department of Pedagogy of Body Expression, Spain
Salvara, Marina I.	National and Kapodistrian University of Athens, Department of Primary Education, Greece,
Seinbach, Dirk	German Sport University, Department of Leisure Studies, Cologne, Germany
Tóth, Igor	Comenius University, Faculty of Physical Education and Sport, Bratislava, Slovakia

Tanácsadó testület/Consulting Board

Berkes István, Földesiné Szabó Gyöngyi, Gombocz János,
Keresztesi Katalin, Mészáros János, Pavlik Gábor, †Rigler Endre,
Sipos Kornél, Tihanyi József

Olvasószerkesztők/Proof-readers

Krasovec Ferenc, Nagy Pál

Szerkesztőség/Address of the Editorial Board

1123 Budapest, Alkotás u. 44.
Tel.: (1) 487-92-00/1271, fax: (1) 356-63-37
E-mail: bognar@mail.hupe.hu

ISSN 1218-1498
Kiadja a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar (TF)
A kiadásért felel a Kar dékánja
Készült a TF nyomdájában (Plantin-Print Eurotrans Kft.)
Published by Faculty of Physical Education and Sport Sciences
of the Semmelweis University
Responsible publisher is the Dean of the Faculty
Printed in the Printing offices of the Faculty

TARTALOM

Előljáró beszéd 5
(Sport)pályám emlékezete 8
A magyar sport héroszai 19
Atlétikánk (h)őskorának nyomai 29
Egy XV. századi flamand kalendárium sportképei 34
Aeneas Sylvius a testi nevelésről 39
Mátyás király és a testkultúra 42
Szalkai László az olümpiai játékokról 54
A középkori magyar testkultúra két krónikása 58
Zsámboki János *Emblemata* című művének (1564) testkulturális vonatkozásai 74
Thury György a bajvívó 82
Az Orbis pictus és a testkultúra 84
Kármán József: *Az Olympiai Játékok küszködései* 112
Kibédi Mátyus István *Diaeteticá*jának testkulturális hagyatéka 116
Egésséget tárgyazó katechismus 140
Az okos gyermek (testi) nevelésének példája 143
A természet semmi egyebet, hanem mozgást kíván... 146
„A testi gyakorlás mesterségének minéműsége a görögöknél" 152
Kis János értekezése 1817-ből 161
Bingó a sakkban, avagy a sakktörténet újabb hazai forrásai 170
Török Damascenus a játékokról és a Ludi Olympiciről 187
Anacharszisz utazása az olümpiai játékok körül 190
Mikor volt hazánkban az első lóverseny? 214
Fésűs Menyhért testnevelési rendszere 1829-ből 219
Berzsenyi Dániel és a testkultúra 223
Nemes Kerekes Mihály levele Széchenyi Istvánhoz 1836-ból 232
A. Molnár Sámuel az olümpiai játékokról 239
Clair Ignác gimnasztikai közleményei 1836-ból 248
„A görögök harczi szellemének kifejtésére nagy befolyással voltak..." 261
Batizfalvi Samu gyógytestgyakorlatai 1857-ből 272
Képes „Játék-könyv" (1869) 289
„A torna a régi magyaroknál" 295
Olympia rediviva 301
Jókai Mór a millenniumi tornaünnepélyről 308
Kemény Ferencnek írott görög levél 1896-ból 316

ELŐLJÁRÓ BESZÉD

A középkori universitások szokásjoga máig él, így jobb helyeken a 70. életévüket megélt tanerőket megajándékozzák egy (dísz)kötettel. Ezeket általában a kollégák állítják össze és többnyire a kiérdemesült (emeritus) munkásságának összefoglaló méltatása található bennük.

Abban a szerencsében részesültem, hogy saját magam gereblyézhetek össze egy kiadványt (a *Kalokagathia* jelen számát). Ez azért kedvemre való, mert afféle maga magát teremtő (self-made man) emberré tett a Sors. Természetesen szóba sem jöhetett ebben az esetben az (ön)méltatás, ami egyébként is távol áll tőlem. Úgy gondoltam a „rájátszást" (play off) arra használom, hogy lomtáramban (lásd a szobámról készített fényképet) fél évszázada gyűjtögetett könyvekből és dokumentumokból összemarkolok egy kévére valót. Ajándék ez, „mellyel meglepem magam", bízván abban, hogy azért érdekelheti az utókor azon tagjait is, akik valamilyen szállal kötődnek a honi testkultúrához.

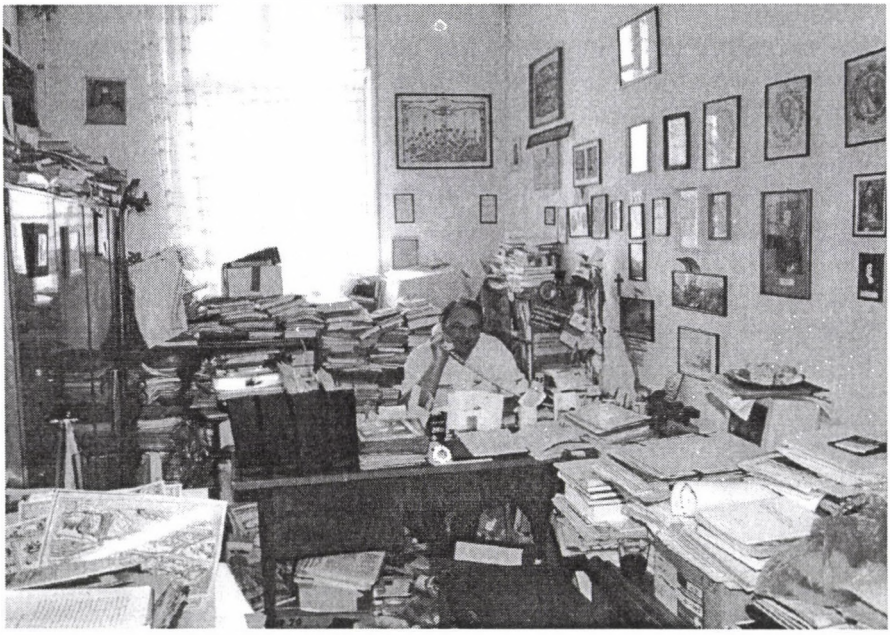

Ahogy a historikusok fogalmaznak, a „kezdetektől" indulva (honfoglalás, középkor stb.) a XIX. század végéig tartó periódust pásztáztam át. Az eddig nem ismert – vagy félreismert – forrásmunkákat és kuriózumokat próbáltam feldolgozni, azzal a szándékkal, hogy bővítsem a régmúlt idők igencsak mostoha testkulturális hagyatékát.

Teljességre eleve nem törekedhettem, sőt bevallom, a kötelező akadémikus precizitás (vö.: unalmas) sem erőltettem, inkább az ol-

vasmányos (irodalmi) interpretációt helyeztem előtérbe. Ezért szíves elnézést kérek az „impakt faktoros tudósoktól", ígérem, csak minden hetvenedik évemben vetemedek ilyen „szentségtörésre". Különben is ajándéknak szánom a kötetet, aminek pedig állítólag nem illik a fogazatát vizsgálni...

A fent említett laza feldolgozás nem sérti azonban az alapfokú tudományosság kritériumát: az idézetek korrektek, a kiegészítések, kommentárok és értelmezések kizárólag csak autentikus forrásokra támaszkodnak. A látszólagos könnyedség tehát semmi esetre sem felületes összecsapottság, mert valójában ötven esztendő munkája van mögötte...

Néhány bemutatott forrásmű különböző sporttörténeti kiadványokban (pl. Siklóssy László, Bohn Ferenc, Földes Éva, Kun László munkáiban) megtalálható ugyan, de újraközlésükre azért kellett vállalkoznom, mert sokszor megkurtítva, vagy akár tévesen jelentek meg, így nem adhatták vissza valódi tartalmukat. Nem is szólva arról, hogy keletkezésük vagy közlésük óta eltelt évtizedek - de akár évszázadok - alatt újabb és újabb kutatások, illetve értékelési szempontok láttak napvilágot. A kötetben található közlemények végeredményben a magyar testkultúra századainak egy sajátos feldolgozású históriáját foglalja keretbe, amit feltehetőleg a sporttörténeti kurzusokon haszonnal forgathat majd a hallgatóság.

Fontosnak tartom múltunk megismerését különösen most, amikor a modernitás minden ága-boga antihistorikus, sekélyes és mának élő (efemer) világnézetet sugall. Ajtmatov - a nemrégiben elhunyt Nobel-díjra jelölt író - többször említi műveiben a *mankurtok* tragikus történetét. Hazájában, Kazahsztánban régen az volt a kegyetlen szokás, hogy a törzsi harcokban elfogott katonákat nem ölték meg, hanem tudatuktól megfosztott szolgákká tették őket. Leborotvált fejükre ráhúztak egy frissen nyúzott tevebőrt, amely a tűző napon abroncsként szorította össze a szerencsétlenek fejét, akik a kínok után örökre elfelejtették múltjukat. Ezek voltak a mankurtok, azok a szellemi nyomorékok, akik többé soha nem emlékeztek szüleikre, otthonaikra, törzsükre és szokásaikra, így azután mindenre felhasználhatók lettek. Az aktuális hatalom úgy manipulálta őket, ahogy akarta. Mi sajnos történelmünk során többször - legutóbb a pártállami önkényuralom évtizedeiben - kényszerültünk mankurtok módjára élni és elfelejteni történelmünk jobbik részét. Szerencsére - remélem! - túl vagyunk rajta és szintén szerencse, hogy maradtak még emlékezni tudó krónikások. Mert csak az a nemzet marad fönn, amelyik kultúrát teremt és értékeit megőrizve átadja azokat az új nemzedékeknek. Ne hagyjuk, hogy újból mankurtokat csináljanak

belőlünk. Emlékezzünk múltunkra – beleértve testkultúránkat is – és őrizzük meg értékeinket, melyek egyetlen európai országénál sem alábbvalók. Én már nem érem meg, de bízom benne, hogy a mai fiatalság megint büszke lehet majd magyarságára...

Ami a képanyagot illeti, igyekeztem új illusztrációkat felkutatni, mert a régiek sablonossá váltak. Hosszú évek során több száz szakdolgozatot, számos doktori disszertációt és egyéb tanulmányt forgattam, melyekből visszaköszöntek a láncszerűen átvett megszokott képek. Ahol fellelhető volt még valami vizuális hagyaték, azokat bedolgoztam a szövegbe, még ha gyakran – régiségük miatt – nem is ütötték meg a digitális fotók mai színvonalát. Azt tartom, amit Leonardo da Vinci mondott egyik láng(fél)eszű kortársa repülőszerkezetére: „Soha nem fog szállni, mert nem szép!" Szeretném, ha ez a kiadvány szépen „szállna"...

Érintenem kell még a publikációs jegyzékemet, mely egy félig (meddig?) lezárt életpálya részleges foglalata. Egy messziről indult és helyét (máig?) kereső *ember* öt évtizedes munkájának válogatott listája. Az *ember* megjelölést illetően szeretném, ha e fogalom meghatározásának differencia specifikái közül kettő legalább illene rám: a *gondolkodó* (Homo sapiens) és a *gerinces* (Vertebrata). Nekem ez többet ér(ne) minden rangnál és cifra tudománymetriai mutatónál...

Az Oscar-díj-átadásokon divatos sztereotípiává vált köszönetnyilvánítás – köszönöm: anyámnak, apámnak, házastársamnak, fodrászomnak, sminkesemnek, bejárónőmnek stb. – helyett én egyszerű hálámat szeretném kifejezni a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar vezetésének ezért a publikálási lehetőségért.

És leginkább szívből köszönöm a TF-nek, hogy ebben a – főleg egykoron – különleges aurájú intézményben élhettem le az életemet; itt oktathattam több ezer tanárt és kutathattam kedvenc témám, a testkultúra társadalomtudományi összefüggéseit.

Budapest, 2008. december havában.

Dr. Takács Ferenc
professor emeritus

(SPORT)PÁLYÁM EMLÉKEZETE

Szegeden az egyetemi sportpálya melletti Zászló utcában éltem le első hat évemet. A túlsó oldalon a pálya tömör betonkerítése húzódott végig, amely mellett naponta elmentem, de sokáig nem tudtam mi lehet azon túl. Nagycsoportos óvodás lehettem, amikor a fal egyik repedésén végre beláthattam a stadionba. A háború miatt meccsek vagy versenyek már nem voltak, néhány atléta lézengett csak a pályán. Amire emlékszem az egy nagy, kerek, csővázas görgő, amelyben terpeszben és szét tett karokkal beleállva végig lelehetett gurulni a salakon. Nagy divat volt ez a tornaszer akkoriban, mára azonban teljesen eltűnt, pedig szórakoztató és ügyességfejlesztő hatása miatt érdemes lenne újra „feltalálni".

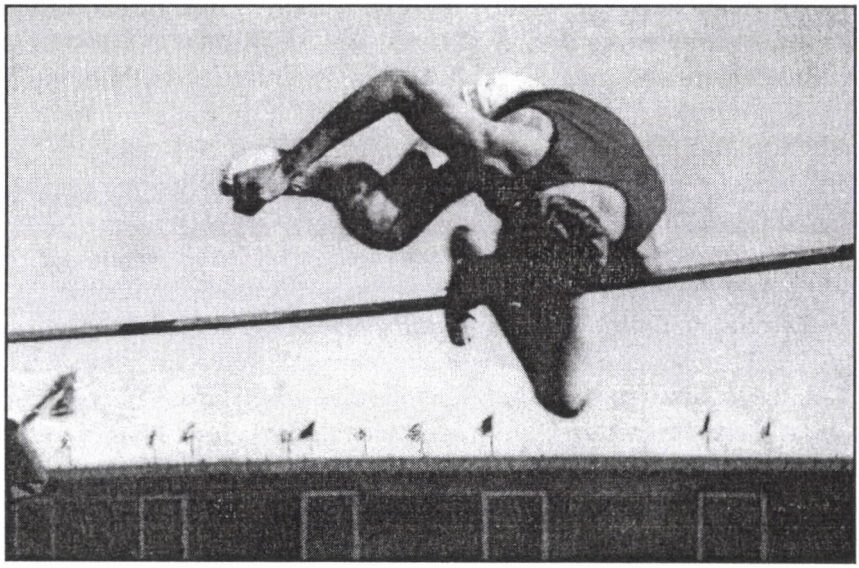

A háború vége felé német katonák telepedtek le a pályán, majd orosz hadikórházat állítottak fel benne. Ekkor már egy belövés következtében jól láthattam mi történik a fal túlsó oldalán. Ami a sportot illeti, gimnasztyorkában gimnasztizáló katonákon kívül csak egy ősi orosz játékot űztek a hadirokkantak. Ez a mi „csürkös métánkhoz" hasonló játék fadarabok elütéséből állt, amit sajátos szabályok szerint órákig játszottak az épkézláb „ruszkik", hangos „gurázások" kíséretében.

Amikor 1946-ban beindultak a mezítlábas labdarúgó-bajnokság mérkőzései, majd az NB I-es meccsek, már messze kerültem a Zászló utcai pályától, mivel a Szegedi Árvaház lakója lettem. Később „nagyfiúként" azonban visszajártam ide és a biciklim nyergén állva néztem be a pályára, ahol nem kisebb nagyságokat láttam focizni, mint a móravárosi Sándor „Csikart".

Az intézetben sportolás helyett verekedtünk, hol a bokszolást utánozva, hol pedig a birkózást. Néha egy-egy gumilabda került a látókörünkbe, amit aztán záros határidőn belül szétrúgtunk. Volt még egy hinta meg egy poroló, az utóbbin húzódzkodó versenyt rendeztünk. Aztán a kulákoktól és a „reakciós polgári elemektől" elkobzott „cuccok" között - amelyeket az intézet karitatív célból megkapott - akadt néhány teniszütő, amivel persze nem tudtunk mást csinálni, mint verekedni. Hetente elvittek viszont bennünket valamelyik szegedi moziba, ahol a híradóban láttam sportversenyeket. Borzongó csodálattal néztem a szertornászok akrobatikus gyakorlatait, az atlétikai versenyeken a magasugrók tetszettek leginkább. A sisakos vívóktól viszolyogtam, pedig a londoni olimpia után sokat mutogatták őket. Ami sokáig megmaradt bennem az a pesti május elsejei felvonulásokat közvetítő filmhíradókban a TF-es melegítők látványa. Hatalmas fehér betűk voltak a világoskék „mackón", amiről csak később tudtam meg, hogy a Testnevelési Főiskola rövidítése. Valamikor ezekben az időkben hatolhatott be a tudatalattimba a TF, ahol azután leéltem az életemet. De odáig hosszú volt az út...

Még a koalíciós időkben, úgy 1947 táján az egyik helyi párt kampányt szervezett a sportolás elterjesztéséért, aminek „farvizén" én beléptem a KASE asztalitenisz- szakosztályába (az igazolásomat megőriztem és mostanában adtam át a szegedi sportmúzeumnak). Amíg a szivacsütő nem terjedt el, elég jó szinten játszottam a kaucsuklabdával.

Az 1948-49-es tanévben a pingpongütő mellett kézbe vettem a labdát is, vagyis kézilabdázni kezdtem és a Móravárosi Általános Iskola csapatával megnyertük a városi bajnokságot. Jó labdaérzékem volt és mint az egyik legmagasabb játékos respektábilis átlövőként járultam hozzá a győzelemhez. Aztán felcsaptam úszónak...

Szeged híres uszodájában, a „Szujében" (Szegedi Úszó Egylet) csak borsos belépővel lehetett úszkálni. Mi, hímivarú süvölvények természetesen a kerítés alatt bújtunk be, mivel egy lyukas alumínium kétfilléresünk sem akadt (akkor tényleg volt egy ilyen fizetőeszköz). Egyik nyáron - talán a hetedik-nyolcadik közötti vakációban - jelentkeztem úszónak, mivel megtudtam, hogy így ingyen belépési igazolványt kaphatok. Úszni a téglagyári kubikgödrökből keletkezett tavakban tanultam meg, de ez afféle „kutyaúszás" volt. Az uszodában kezelésbe vett egy Szalay nevű edző, akit „koporsófejűnek" neveztünk, mert barnára sült keskeny, kopasz feje tényleg úgy ragyogott, mint egy diófakoporsó. A tréning egész idő alatt abból állt, hogy a korlátot fogva nagy levegőt véve a víz alá kellett bukni és - nyitott szemmel - kifújni a közegbe a beszívott „ájert". Egy idő után a klóros víztől olyan piros lett a szemem mint a fehérszőrű házinyulaknak. Ezért, meg azért, mert rühelltem a monotonitást, otthagytam az egészet. A mellettem fújtató srác - Dobai Gyuszi - kitartóbb volt és évek múlva 1960-ban Európa-rekordot állított fel 100 méter gyorson.

A következő nyár, 1952 nyara hozta meg a fordulatot és az igazi sportolásom kezdetét. A szegedi Partfürdő homokján napoztam, amikor a „bádogember" - vagyis a hangosbemondó - közölte a hírt: „Kedves közönségünk, örömmel tudatjuk, hogy Helsinkiben az olimpián Korondi Margit felemás korláton megszerezte az első aranyérmünket." Azon töprengtem, mi a csuda az az olimpia (akkor még nem tudtam, hogy tényleg csoda) és mi a fene lehet az a felemás korlát? A spontánul tapsoló, éljenző tömeg arról győzött meg, hogy ez a bizonyos „olimpia" valami fontos és fennkölt dolog. Másnap vettem egy Népsportot és összegyűjtöttem valamennyi olimpiai számot, majd beköttettem (máig őrzöm) és kívülről megtanultam a győztesek nevét. A Kárász utcai antikváriumban szert tettem Mező Ferenc aranyérmes olimpiatörténeti könyvére (az eredeti kiadásra) és az ókortól Helsinkiig tanulmányozni kezdtem az ötkarikás játékokat.

Leginkább az atlétika tetszett, azon belül is a magasugrás, meg a hármasugrás. Az utóbbi olimpiai bajnokának már a neve is lenyűgözött: Ferreira da Silva Adhemar. A fekete bőrű brazil atléta, mint egy ébenfa szobor, úgy pózolt a fotómasinák előtt. Az amerikai Walter Davis nyerte akkor a magasugrást, a 204 centiméteren úgy repült át, mint egy fekete gazella. Szóval ugróatléta szerettem volna lenni. Le is mentem rögtön az újszegedi öreg SZAK-pályára és egy pár „dorkó" (vászon tornacipő) meg az obligát egyenszerelés (fekete klottgatya, fehér atlétatrikó) felvételezése után atléta lettem.

Edzőm, Csíkos Feri bácsi, valamikor hosszútávfutó volt, nem sokat értett az ugrásokhoz, de biztatott és főleg nagyon megszeretett, így aztán jól elvoltunk. Megvettem Ozolin *Atlétika* című könyvét és abból tanultam magasat ugrani (a hasmánt guruló technikát választottam). Futásra is rá akartak venni, de az távol állt tőlem. Erről két emlékem maradt. Szeged „testvérvárosában", Makón versenyeztünk és elindítottak 400 méteren. A futballpályát addig csak bemelegítéskor futottam körbe, most a rajt után viszont nekivágtam és az első kétszázat végigsprinteltem. Az elképedt időmérők utóbb elmondták, hogy az akkori 400-as világcsúcshoz közeli volt. Mondanom sem kell, háromszázig még vezettem, de aztán úgy lemerevedtem, hogy utolsónak vánszorogtam be a célba. Többet soha nem indultam négyszázon, illetve csak tízpróba közben, mivel az kötelező volt. A másik „futó kalandom" a szegedi állatvásár területén rendezett városi stafétán történt. A NOSZF (a fiatalok kedvéért: a Nagy Októberi Szocialista Forradalom) tiszteletére a pártbizottság egy monstre futóváltót írt ki az iskolák és az üzemek részvételével. Nekem - mint atlétának - fejvesztés terhe mellett rajthoz kellett állnom. A táv úgy 4-5 ezer méter lehetett, amit én úgy kínlódtam végig, hogy tök utolsók lettünk. Már mindenki a célban fujtatott, amikor az utolsó körömet kezdtem és odakiáltott az egyik rendező:

„Hé, öreg! Hozd be egyúttal a pályát jelző zászlókat is!" Így azután a hónaljam alatt vagy egy tucat vörös lobogóval fejeztem be a

„nagy futást" nem kis röhögéssel vegyített taps kísértében. Azóta is utálok futni.

A magasugrásra azonban végül ráéreztem. Az említett szakkönyvben közölt fázisokra bontott képek, meg az ellesett mozdulatok fanatikus gyakorlása során kialakult egy elfogadható technikám, amit az átlagosnál jobb ruganyosságommal egyesítve néhány esztendő után átugrottam az első osztályú szintet. Sorra nyertem a délvidéki versenyeket, serdülőként felnőtt megyei csúcsot javítottam és az ifjúsági válogatott keretbe is bekerültem.

A kisiparosok az 1953-as Nagy Imre-kormány alatt némi levegőhöz jutva megerősödtek és azonnal létrehozták országszerte sportegyesületeiket Spartacus néven. Szegeden is rövid idő alatt a legerősebb atlétikai szakosztályt verbuválták össze és ekkor kezdték megszervezni a szegedi maratoni futóversenyt, amely máig nemzetközileg is jegyzett sportrendezvény. Engem is átcsábítottak a SZAK-tól, amit akkor már Szegedi Petőfi SE-ként emlegettek a Spartacusban. Érettségi után elhelyeztek egy villamosgépeket javító céghez. Az iparos emberek nem fogadtak szívesen, mert azt már megszokták, hogy focistákat el kell tartaniuk, de hogy atlétát, afféle „ugrómókust" is pesztráljanak, az már sok volt nekik! Egy havi munkájukba került, amíg kiutáltak, én pedig másnap feljöttem Pestre. Lecsapott rám a „Szpari" központ, pontosabban a Budapesti Spartacus SE Bundi bácsija, aki Goldman Ignác néven már a két világháború között is híres sportvezető volt. Elvittek rögtön a pécsi országos szpartakiádra, ahol meg is nyertem a magasugrást. De végül mégsem a Spartacusba igazoltam, hanem a Vasasba, mivel közvetlen a pasaréti pálya mellett lakott a nagynéném, akinél szállást kaptam. A Vasasban Kismartoni „Kurcsi" bácsi, a legendás testnevelő és edző vett kézbe, majd rögtön el is indítottak egy versenyen a piros-kék színekben, pedig hivatalosan még nem voltam tagja a pesti egyesületnek. Az éves ranglistán derült ki, hogy a Szegedi Spartacus és a Budapesti Vasas atlétájaként is jegyeztek, mint első osztályú versenyzőt. Némi skandalum támadt a duplázás miatt, de a MASZ fegyelmi bizottsága, méltányolva a jóhiszeműséget, ejtette az ügyet. A sors úgy hozta, hogy végül a Bp. Honvéd igazolt le, amit viszont szorgalmaztam, mert felmentést ígértek a sorkatonai szolgálat alól. Ennek pont az ellenkezője történt: azonnal bevonultattak egy akkoriban szervezett sportszázadba. A negyven napig tartó úgynevezett karantén Budaörsön volt, ahol máról holnapra háborús (sőt helyenként koncentrációs tábori) helyzetbe kényszerítettek. Az 1956-os forradalom után a kádárista rezsim rendcsináló diktatúrája elérte a honvédséget is. A sereg „pufajkásai" az akkor már harmadik évükön is túl szolgáló öregkatonák voltak, akiket még a hírhedt Farkas Mihály-féle kegyetlen módszerekkel képeztek ki. Az volt a megbízatásuk, hogy csak akkor szerelhetnek le, ha bennünket, „kopaszo-

kat" betörnek. Nem részletezem, de az biztos, hogy derekasan megdolgoztak a leszerelésükért.

Nem untatnám az olvasót obligát katonatörténetekkel, de egyet azért megemlítenék. Az ebéd utáni „oszolj!" vezényszóra körülbelül kétszáz slapaj rontott neki a másfél méternyi széles ajtónak és azon törés és zúzódás kíséretében kipréselődött az udvarra. Az embertelen tülekedés oka az volt, hogy az utolsó hatot ottfogták felmosni vagyis „szívatni." Az ajtótok egy hét múlva kiszakadt, a következő héten pedig a téglák is kihullottak a falból az izmos vállaktól. Én egyszer direkt ülve maradtam, ugyanis kíváncsi voltam, mi vár rám? Az egyik három „krumplivirágos" (szakaszvezető) rám ordított: „Mé nem fut katona!?" A választ meg se várva fellökött egy félhektónyi leveses kondért, majd hozzám vágta a felmosórongyot, amivel fel kellett szednem a forró lét a kőről. A mellettem szenvedő rosszabbul járt: vele puszta kézzel kapartatta ki a „kápó" a parazsat a hatalmas sparherdből (tűzhely), aztán fenékbe rúgta és elküldte a „gyengélkedőre". Ott a felcser bevazelinezte az égett sebeket, majd az is rúgott egyet a „balesetesen" (a szerencsétlen sorstárs az első adandó alkalommal öngyilkos lett). Erre az időszakra igazán aktuális felidézni Faludy György könyvcímét: „Pokolbeli víg napjaim..."

Ezt követően a hűvösvölgyi Országos Légvédelmi Parancsnokság tisztesiskolájára vezényeltek, ahol egyszerre aranyéletem lett. Naponta edzhettem a jól felszerelt sportlétesítményekben, és az eskü letétele után - akár civilben is - kijárhattam a Tüzér utcai Honvéd-pályára edzeni. A zászlóaljnál törzskatona lettem és a műszaki raktár gondozását bízták rám, mivel a főhadnagyi beosztású vezetőjét sikkasztás miatt lecsukták (a budaőrsi téeszcsének borért eladta a lövészárkok gerendáit). Leszerelésemig szinte ott laktam a raktárban, még a körletbe se mentem fel, az álcázó hálókon pihentem ki az edzések fáradalmait. Nappal a zászlóalj TF-et végzett sporttisztjével, az egykori kiváló kalapácsvetővel, Bauer „Pufival" sakkoztam vagy az alakulat könyvtárában böngészgettem.

Minden helyőrségi atlétikai versenyt „zsinórban" nyertem (kivéve a futásokat). Begyűjtöttem a létező összes kitüntetést és soron kívül előléptettek. Hónapokig edzőtáborban voltam, télen pedig Lillafüreden készültünk a síversenyekre. A katonaság alatt (1958-60) értem el legjobb eredményeimet. Ehhez az is hozzájárult, hogy ekkor jött haza Svédországból Puskás Antal és leszerződött edzőnek a Bp. Honvédhoz. Puskás „Tóni" 1948-ban végzett a TF-en Csanádi Árpád évfolyamában. Többszörös magyar bajnok hármasugró volt és két országos csúcs is fűződik nevéhez. A svéd válogatott edzőjeként tért haza feltételezve, hogy 1956 után jobb világ lesz itthon. De csalódnia kellett és alig egy év múlva visszatért Skandináviába. Ragyogó edző volt, amit igazolt az akkori svéd magasugrók kiváló eredménye (a tízes világranglistán akkoriban több svéd akadt mint amerikai). Nagyon szerettem vele dolgozni és rövidesen egyéni csúcsokat

ugrottam. Puskás Antal távozása után azonban más edzőm többé már nem lett, a magam feje után menve ugráltam, de egyre kevesebb motivációval. Rengeteg versenyen indultam, ezért aztán volt olyan év, hogy a pontversenyben többet hoztam a konyhára a Honvédnak, mint Iharosék. Ádáz küzdelem alakult ki ugyanis a Dózsa és a Honvéd között a MASZ által kiírt „munkaversenyben". Mivel a válogatott viadalok és a nemzetközi versenyek nem számítottak bele az értékelésbe, a hazai versenyeken szorgoskodók effektíve több pontot gyűjthettek össze, mint a válogatottak. Az év végi „zárszámadáskor" mindig előkelő helyen végeztem, amiért ólomkristály váza vagy Herendi-hamutál dukált (régi idők emlékeként őrzöm őket).

Egyébként éppen a pontvadászat miatt indítottak el az országos tízpróbabajnokságokon is, ahol különösebb rákészülés nélkül mindig az első ötben végeztem. Mindezt úgy, hogy nem csináltam végig a dekatlon számait, vagyis tulajdonképpen *kilenc*próbázó voltam. Az 1500 métert ugyanis mindig kihagytam, mert azért a néhány száz pontért nem tartottam érdemesnek kínozni magam. Visszagondolva megállapíthatom, hogy kényelmes atléta voltam, heti kétszer-háromszor jártam le edzésre és akkor is inkább játszadoztam, többnyire rudat ugrottam, súlyt löktem (nem is rosszul, tízpróba közben 13 méter feletti eredményeim voltak). Aztán rákaptam a hármasugrásra, amiben rövidesen szintén az első osztályú szint közelébe kerültem. 1959-ben megnyertük az országos ötös csapatbajnokságot (akkor még volt ilyen) hármasugrásban és természetesen tagja voltam a Bp. Honvéd országos bajnok magasugró csapatának is. Egyik tízpróbaversenyen 110 gáton első osztályú időt futottam, ami enyhe szenzációt keltett atlétaberkekben. Koltai Jenő bácsi – már TF-es koromban – egyszer kíváncsiságból megmérte 110 síkon az időmet és kiderült, hogy majdnem annyit futottam gát nélkül, mint gáton! Ez volt a tömör szakvéleménye: „Fiam, nincs mit tenni, a gátvételed tökéletes, de alapvetően tetű lassú vagy". Utóbb kiderült, hogy magasugrónak sem voltam éppen ideális, mert a TF Kutatóintézetének műszeres mérései alapján a csontozatom extrém sűrűnek bizonyult. Elmondhatom, nem csupán nehéz sorsúnak, de nehéz csontúnak is születtem...

1960-ban megszereztem hármasugrásban a hadseregbajnoki címet, legyőzve az akkori országos rekorder Bolyki Istvánt. Ősszel a nemzetközi hadseregbajnokságon megnyertem a magasugrást, majd az ötödik helyen végeztem az országos tízpróbabajnokságon (szintén kilenc számból). Ekkor kerültem a TF-re, a nappali tanári tagozatra és elkezdtem a szisztematikus tanulást. A felvételin azok a tanárok, akik ismertek, nem is kérték, hogy mutassam be az előírt gyakorlatokat. Volt azonban egy új tanársegéd, aki a súlylökést vezette és dobásra szólított. Meglepődtem, de beálltam a dobókörbe, majd lazán kilöktem a szert. Az azóta lebontott legendás 200 méteres atlétikai pálya felső részén volt a súlylökőkör. Ennek végében állt egy raktárépület, amelynek kétszárnyú fakapuja mögött tartották a

gátakat, az állványokat és egyéb szereket. Nos, az általam kilökött súlygolyó ebbe a kapuba vágódott és gyermekfej nagyságú lyukat ütött rajta. A tanerő megfedett, hogy mert nem mondtam, hogy súlylökő vagyok. Mire én megjegyeztem, hogy egyébként magasugró lennék, csak tízpróbázom is. A lyukon évekig befújt a szél a szertárba, a macskák pedig azon közlekedtek. Akkor az egyszer éreztem úgy, hogy sikerült *maradandót* alkotnom.

A főiskolán minden sportág mozgását - esetenként még a tornáét is - viszonylag gyorsan elsajátítottam és általában velem mutattatták be a gyakorlatokat. Másodikban a kosárlabdaórán Páder János mesteredzői szeme kibökött és attól kezdve a TFSE első osztályú csapatában játszottam, amellyel még főiskolai bajnokságot is nyertünk. A kosárlabdázás máig kedvencem és heti kétszer - most már kissé bicegve! - játszom az „old boy" csapatban.

Mivel a gyakorlati tárgyak nem nagyon kötöttek le, egyre inkább az elmélet felé fordultam. A kötelező irodalmakon kívül stréber módra minden ajánlottat is elolvastam, illetve kijegyzeteltem. Szinte a TF könyvtárának lakója lettem, ahol időnként engedtek búvárkodni a régi könyvállományban is, ami számomra külön gyönyörűséget okozott. Másik kedvenc helyem az Országos Széchényi Könyvtár hírlapolvasója lett, amely akkor még eredeti helyén, a Nemzeti Múzeumban működött.

A kosárlabdát továbbra is szorgalmasan űztem, de inkább csak a „spila" kedvéért, a monoton edzéseket nem szíveltem. Az atlétikával viszont úgy voltam, hogy majd komolyabb munkába csak akkor kezdek, ha Puskás Antal ismét hazajön Svédországból, aminek persze egyre kevesebb volt a realitása. Egész télen csak kosárlabdáztam, kihagytam az alapozást, viszont az 1961-es atlétikai pályaidényt még végigcsináltam. Persze fejlődés semmi, a régi eredményeimet azonban még hoztam. Az utolsó színrelépésem egy tízpróbaverseny volt a Vasason. A magasugrást és a 110 gátat megnyertem, ott voltam az élbolyban. Az utolsó szám, az 1500 méter pontjai is kellettek volna a dobogós helyezéshez, ezért szokásomtól eltérően, ezen is elindultam. Az első kör után, ahogy a túlsó kanyarban kocogok, láttam, hogyan megy le az őszi nap a pasaréti dombok mögé. Gyönyörű volt. Ebben a szinte szakrális hangulatban váratlanul megfogalmazódott bennem a kérdés: *minek* is csinálom én ezt? Még egy kört lefutottam és a százas rajthoz érve, lankadó lendülettel, de nyílegyenesen befutottam az öltözőbe. Másnap leadtam a szerelést a Tüzér utcában...

Ennyi. Pedig alig múltam huszonhárom éves és valószínűleg komolyabb munkával atlétikai pályafutásom java még hátra lett volna. Így történt, nincs rá magyarázat. Az atlétikát azóta is a sportok királynőjének tartom és szeretem. Ezt bizonyítja többek között az, hogy évekig voltam az *Atlétika* című folyóirat munkatársa, majd a Magyar Atlétikai Szövetség százéves centenáriumára

megjelent reprezentatív kiadványban én írtam meg a sportág hazai történetét.

Ezzel azonban már áttértünk egy másik pályára, vagyis az *oktatás* és a *kutatás* területére. A következőkben az itt végigizzadt „próbákról" adok rövid számvetést.

Mivel mára eltörölték a kötelező katonai szolgálatot, nincs különösebb jelentősége a bevonulásnak. A mostani fiatal generáció nem is értheti, milyen meghatározó lehetett valamikor a katonaság. Én azonban elmondhatom, hogy egész életemre kihatott a seregben eltöltött két évem. Az előzőekben vázoltam, hogy itt lettem „élsportoló" és itt értem el legjobb eredményeimet. De érdekes véletlenek összejátszása folytán - bármilyen furcsa - a honvédségnél alapoztam meg tudományos pályámat is. A hűvösvölgyi laktanya valamikor a Monarchiában katonai akadémiának épült. Hatalmas és építészetileg is igen értékes épület, de nem látható az utcáról, így nem vált különösebben ismertté. Volt itt minden: lovarda, uszoda, hatalmas tornaterem, labdarúgó- és atlétikai pálya, lőtér és egyebek. Többek között gazdagon felszerelt könyvtárral is rendelkezett az ide bekvártélyozott OLP-s zászlóalj. A könyvállományt persze az egykori „királyi akadémiától" örökölték. Az inkább csak raktárként funkcionáló régi kápolnában rendezték be a könyvtárat. Egy idős, polgári alkalmazott könyvtáros hölgy működtette, ha egyáltalán lett volna rá igény. A „kopasz" sorkatonáknak nem hagytak gondolkodásra és olvasásra alkalmas szabadidőt, lekötötte őket a kiképzés, a maradék időben pedig rögvest elaludtak a brómozott feketekávétól. De mitagadás, a tiszt elvtársak körében sem preferálták az olvasást az első tíz szabadidős program között. A könyvtár csak úgy, „elvolt, mint a befőtt". Sőt még arra sem futotta a pártállami diktatúra idejéből, hogy a „proletkult" elvei szerint kidobálják a „reakciós" könyveket, így azután az állományban olyan értékes kiadványok is megbújtak, amelyeket máshol nem lehetett megtalálni, mert bezúzták vagy indexre tették.

Ha nem volt edzésem - és a sakkozás is elmaradt -,minden időmet a könyvtárban töltöttem. A nyugdíjas könyvtárosnő szabad kezet adott, vagyis azt vehettem le a polcról, amit akartam. Elolvastam szinte mindent A-tól (Ambrus Zoltán) Z-ig (Zelk Zoltán). Aztán a mindenevőből átmentem „szelektívbe" és egyre inkább csak a humán (társadalomtudományi), majd a filozófiai munkák érdekeltek. Kezdtem a két világháború közti filozófiai bestsellerrel, Durant *A gondolat hősei* című könyvével. Majd folytattam a hazai filozófiatörténet jeleseivel, olyanokkal, akik akkor szigorúan tiltott listán voltak (például Böhm Károly, Halasy-Nagy József, Bartók Ernő, báró Brandenstein Béla, Fülep Lajos és Hamvas Béla). Szerencsére a korszak központi filozófiájával, az úgynevezett dial. és tört. mattal, vagyis a marxista ideológiával csak mindezek után ismerkedtem meg a TF-en, mint kötelező államvizsgatantárggyal. Ez

azt jelentette, hogy volt összehasonlítási alapom, és bár később muszáj volt tanítanom az előírt és politikailag megcsócsált „filozófiának látszó tárgyat", de belsőleg nem kellett vele azonosulnom. Akkor persze ezt életveszélyes lett volna nyilvánosságra hozni (az úgynevezett „coming out" még nem volt divatban). Manapság pedig utólag kérkedni egykori világnézeti „másságommal" nem kenyerem. Abszolút magánügynek tekintem a saját magam (self-made man) kialakította világnézetemet, amit elsősorban ott látok visszaigazolva, hogy évtizedek alatt több ezer tanítványom szimpatizált vele, mert hitelesebbnek érezték az akkor fennálló hivatalos (guvernamentális) filozófiai kotyvaléknál.

Leszerelés után visszamehettem volna a Hunnia Filmgyárba, ahol előzőleg dolgoztam, mint gyakornok. Előfelvételis voltam ugyanis a Színház- és Filmművészeti Főiskolán operatőri szakra, de én eredetileg rendezőire jelentkeztem. A filmgyári vándorcigány élet már nem vonzott annyira, inkább az ELTE Bölcsészettudományi Karára (filozófia) kacsintgattam. A jelentkezésemet végül mégis a Testnevelési Főiskolára adtam be, anyagi okok miatt. Egyedül éltem Budapesten „minimálbéren" és nem bírtam volna kifizetni a méregdrága albérletet, a fenntartásomat és az egyéb tanulmányi költségeket. A Bp. Honvéd viszont felajánlotta, hogy ha a elvégzem TF-et havi ösztöndíjat kapok és sporttisztként alkalmaznak a seregben. Az utóbbit kellett választanom, bár sejtettem, hogy a tiszti mundért nem fogom sokáig koptatni.

A TF-en első évben az akkor alapozónak szánt politikai gazdaságtant kellett tanulnom és meg is tanultam, holott továbbra is a filozófia érdekelt. Egyedül tán én olvastam el a kötelező meg az ajánlott irodalmat, köztük a Tőke I. kötetét is. Lenyűgözött a szerző fanatikus alaposssága és egy életre szólóan megjegyeztem, amit Marx egyik lábjegyzetében leírt. Évekig várta, hogy egy az ázsiai termelési módról szóló könyvet a British Museum beszerezzen neki. Amikor végre megkapta, rájött, hogy semmit nem tud belőle hasznosítani. Ekkor megjegyezte: „tudományos lelkiismeretem nem engedte, hogy ne olvassam el...". Nekem is sok fölösleges írást kellett elolvasnom ahhoz a szerény tudáshoz, ami végül rám ragadt.

Második évben a filozófiát már könnyedén vettem, hiszen az előzetes olvasmányaim jóval meghaladták az előírt tananyagot. Ezt észre is vették a tanáraim és rögtön bevontak az akkor országosan elsőként alakult etikai diákkör munkájába. Az atlétaválogatott munkához való viszonyát vizsgáltuk, ami részben szociológiai jellegű is volt, azonban akkor a szociológia még politikailag „szalonképtelen" volt. A vizsgálat anyagából írt dolgozatom 1963-ban a Szegedi Országos Tudományos Diákköri Konferencián első díjat nyert. Valószínű ezzel sikerült először a tudomány ajtajának rése közé betenni a lábam...

Kitüntetéses diplomával végeztem el a TF-et és a Honvédelmi Minisztérium rögtön főhadnagyi ranggal átvett sporttiszti állományba. Ezzel egy időben viszont a TF javaslatára az OTSH kikért a Honvédelmi Minisztériumtól, mert igényt tartottak rám a filozófia oktatójaként. Egy nyáron át vitázott a két főhatóság, míg végül valamiféle „fogolycsere" módon kiadtak és 1964 őszétől, mint tanársegéd megkezdhettem pedagógiai és kutatói munkámat a TF-en. Ennek az lett az ára, hogy vissza kellett fizetnem a négy éven át kapott ösztöndíjamat (egyedül a tiszti csizmámat tarthattam meg, amit nagy nehezen tudtam csak eladni a bolhapiacon). Magánügynek tűnhet ez a körülmény, de mégsem az, mert az életkörülményeimet hosszú távra meghatározta ez a kedvezőtlen indulás. A havi fizetésem (1300 Ft) éppen felét (650 Ft-ot) vonták le tőlem évekig, a maradékból pedig nem lehetett megélni. Sokáig még a TF-menzára sem fizettem be, ha maradt repeta, azt vittem haza „kis lábaskában" (és milyen érdekes: most nosztalgikusan visszasírom azokat az időket...). Heti 15-20 órát tartottam a főiskolán (kiváló gyakorlási lehetőség!) és mellette óraadó voltam felváltva Gödöllőn az Agráron, az ELTE Jogi Karán, a Budai Tanítóképzőben, a Műegyetemen, de pár forintért egy ideig gyógytestnevelést is tanítottam Pestlőrincen, Csepelen pedig gyengén látó kisgyermekek intézetében tartottam testnevelést 3 Ft-os órabérért (egy kiló kenyeret sem adtak érte).

Ekkor kellett volna megalapozni a kutatói pályámat, mondjuk nyelveket tanulni, publikálni, vizsgálatokban részt venni, és főleg kapcsolatokat kiépíteni tudományos műhelyekkel stb. Ezzel a súlyos hendikeppel is igyekeztem azért kutatgatni és tanulni, hogy legalább az értelmiségi réteg felszínén maradjak...

Első dolgom az volt hogy beiratkoztam az ELTE filozófia szakára, ahol 1968-ban végeztem kitűnő minősítéssel. A „zongoraórát adok és veszek" furcsa esete állt elő: a bölcsész karon gőzerővel *tanultam mindent*, a TF-en pedig *tanítottam mindent* (pl. logikát, filozófiatörténetet, etikát majd esztétikát, később sportpolitikát).

Ahogy a salakon, úgy a tudományos pályán is *többpróbázó* lettem. Minden érdekelt és mindennek megszállottan kerestem az okát, illetve történetét vagy pontosabban: a titkát. Az én időmben a fizikaórán szokták mutatgatni a „szomjas kacsát", amely egy sajátos egyensúlyi helyzetben mindig beledugja a csőrét a pohárba és „iszik", majd felegyenesedve kezdi elölről. Én, mint szomjas kutató, szintén mindenbe belevertem az orrom, aztán - mielőtt elértem volna valamilyen számottevő szintet - abbahagytam, majd más területen kezdtem újabb „vizekbe" belekóstolni.

Az ókortól ismert az az alaphelyzet, hogy a filozófus mindenhez ért egy kicsit, de mélyebben nem tud semmit. Az én esetemben ez

teljes mértékben beigazolódott: sok mindenhez hozzá tudok szólni, még talán jó előadásokat is tartok, de par excellence a tudomány szigorú próbáját nem állja ki a munkásságom. Néhány diszciplína előszobájába talán beléptem, de a belső helyiségekben letelepedni már nem maradt sem időm, sem energiám. Ahogy említettem, a sportban is mindenevő voltam, bár ott a tízpróbából csupán kilencet abszolváltam. Tudományos kutatói tevékenységem viszont több mint tíz „számból" állt. Itt tizenvalahány „próbázóvá" váltam, afféle „multidiszciplináris" pályát futottam be, ha nem is értem el mindig a célig. A sporthoz hasonlóan, amikor az élbolyhoz közeledtem vagy elértem a külső köreit, akkor abbahagytam és másba fogtam. Utólag megítélve ez feltétlenül hiba volt, ami azonban némileg menthető azzal, hogy „nehéz gyermekkorom volt". Sportosra hangolva úgy is fogalmazhatok, hogy igen messziről indultam neki a magasan elhelyezett lécnek. Ahogy a 130. zsoltárban található „de profundis", vagyis a mélységből kellett felküzdeni magam és ehhez egy élet általában kevésnek bizonyul. A „gödör szindrómát" egyéb hátrányok (önbizalomhiány, kedvezőtlen külső körülmények vagyis az élet adta nehézségek, az adott témák aktualitásának megszűnése stb.) súlyosbították. Ilyen körülmények között azután szükségszerűen alapvető személyiségjegyemmé vált a szétforgácsoltság. Végül így éreztem jól magam és kész.

A MAGYAR SPORT HÉROSZAI

A honfoglalás utáni kalandozások egyik legendás alakja volt Botond, akit az Anonymus-geszta Lél (Lehel) és Bulcsú vezérekkel együtt szerepeltet, azonban az a valószínű, hogy Botond inkább a későbbi nemzedékhez tartozott. Azt tudjuk róla, hogy Kölpény (Kuplun vagy Kaplon) vezér fia volt, neve pedig a *bot* szóra vezethető vissza, ami alatt buzogányt is értettek vagyis botos, illetve buzogányos harcos volt az eredeti jelentése. A krónikák szerint Léllel és Bulcsúval együtt hármasban az ifjú Zsolt vezér nevelői (gyámjai) voltak és a X. század közepe táján a németek ellen több csatát vezettek győzelemre.

Anonymus az augsburgi ütközet leírásában is szerepelteti Botondot. Az elbeszélés szerint hősünk a Majna mellékén kalandozott, amikor megtudta, hogy Lél és Bulcsú fogságba került, majd kivégezték őket. Botond bosszút állt és csapatával szétverte a németeket. Egy másik monda szerint Magyarországról küldték ki a megtorló sereget, melynek egyik vezére Botond lett. Erről a csatáról azonban a nyugati források nem tesznek említést.

Az augsburgi vereség (955. augusztus 10.) után három évvel a magyarok felhagytak a virágzó nyugati városok elleni hadjárattal és inkább Bizánc (Konstantinápoly) felé vették útjukat, amit annak idején még a vándorlásuk során feltérképeztek. A magyar hadsereg élén Opour (Apor) állt, a két helyettese pedig Zolta és Botond lett. A vonuló magyar sereg feldúlta az útjába eső városokat és településeket, majd ostrommal fenyegette Bizáncot, ha a császár nem fizet adót. A keletrómai császár azonban megtagadta azt, és szövetségre lépett a németekkel. Ezt követően Bíborbanszületett Konstantin - elkerülendő a vérontást - követeket küldött azzal a felhívással, hogy a magyarok egyike vívjon párviadalt az ő vitézével, és ha azt legyőzik, akkor hajlandó a hadisarcra. Apor elfogadta a kihívást, Botond pedig vállalta a küzdelmet. Hatalmas, bivalyerejű görög pankrátor volt az ellenfél, aki mellett Botond szinte eltörpült. A győzelemben biztos császár és felesége a vár főbejárata fölött helyezkedett el. Bemutatkozásul a magyar vitéz teljes erővel belevágta bárdját (mások szerint a buzogányát) a vár rézkapujába, amelyen nagy rést ütött. Ez a hőstett a XIII. századi Kézai-féle krónikában így szerepel:

> **Miután pedig Olaszország néhány tartományát kirabolták, öt esztendeig meg sem mozdultak, végre Bolgárországba menvén Idropolisz-ig jutának, s midőn látták, hogy nem jön sereg ellenök, Konstantinápoly-ig menvén, annak fala mellé szállának. Akkor egy óriás nagy görögöt küldenek ki, ki azt kívánja vala, hogy két magyar birkózzék vele, ekként kiál-**

tozva, hogy ha mind a két magyart földhöz nem veri, akkor Görögország a magyaroknak adót fizetve hódoljon. S minthogy azon görög a sereget igen bosszantotta, egy Botond nevezetű magyar állt ki vele birkózni; s amint a küzdőtér elkészült, bárdját, melyet hordani szokott vala, ragadva, a város réz kapujához rohana s abba bárdjával egycsapásra, mint mondják, ollyan rést vága, hogy a görögök azon kaput, mint csudát, nem akarták kiigazítani. S amint ezt megtette, a viadal terére fegyvertelenül kiáll, s a magyarok lóháton a görögök a kőfal bástyáira, mint nézők, egybegyülekeznek. Amint osztán a görög a városból kijött, hogy a viadal terére menjen, látja, hogy Botond egymaga áll küzdeni készen s kiálta neki: miért nem veszen maga mellé másik magyart segítségül? Akkor Botond rárohanván, mint mondják, úgy megragadta, hogy alig telt a birkózásban egy kis óra, a görög úgy földre terült, hogy semmi módon nem birt többé fölkelni. Minek láttára a görög császár s a görögök többi nagyjai, a császárné is úrasszonyaival a falról eltávozva, palotáikba vonulának, nagy szégyennek tartva, ami történt vala. És jól lehet az így földhöz vágott görög törött karral életben maradt, csakugyan ezen viadal lőn oka halálának. A magyarok tehát a viadal dicsőségét megnyervén, követeket küldenek a görögökhöz, az adót követelni, kiknek, mint mondják, a császár mosolyogva egy szót sem válaszolt. Akkor a magyarok vezérükkel Takson-nal tanácsot tartván, azon helyről megindulván, egész Görög- és Bolgárországot fosztogatva, azokból aranyat, gyöngyöket, drága köveket, számtalan foglyot és töméntelen barmot rablanak s úgy térnek meg osztán vígan Pannóniába.

Néhány megjegyzést fűznénk az idézethez. Az „Idropolisz" feltehetően a görög „hydropolis" szóra utal, ami tulajdonképpen vizivárost jelent, de a korabeli források nem emlékeznek meg ilyen helységről. Gyanítható azonban, hogy itt Adrianapoliszról van szó, vagyis Drinápolyról, ami a mai Edirne Törökországban. A hadjárat időpontját illetően a bizánci történetírók szerint a magyarok a X. században két ízben is felnyomultak Bizáncig, egyszer Kr.u. 934-ben, majd 958-ban, sőt Liutprandus azt írja a *Legatio* 45. fejezetében, hogy „966 táján több száz magyar felnyomult Thesszalonikiig, akik közül mintegy kétszázan Konstantinápolyig is elszáguldoztak". Kézai Simon – több más krónikával egybehangzóan – e kalandos hadjáratot Taksony korába, az augsburgi csata utánra helyezi. „A hajdani dicsőséges Béla király nótáriusa", Anonymus Botond kalandját egyértelműen az Árpád idejében folytatott hadjáratokkal hozza összefüggésbe, de „a parasztok hiú meséjének" vélte, így nem tartotta

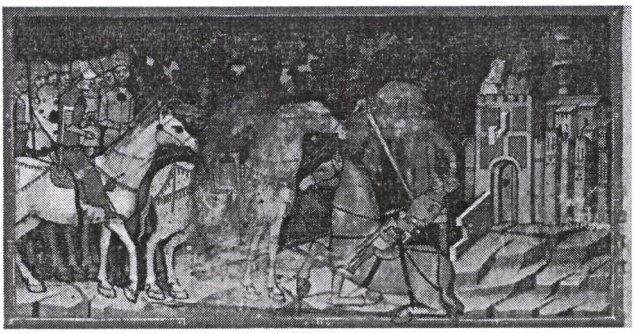

A lovas Botond alakja (középen) az eredeti kódexben is csak elmosódottan látszik

érdemesnek azt munkájába átvenni. V. István király udvari krónikása, Ákos mester viszont valósnak tartotta. A krónikák abban is megoszlanak, hogy Botond milyen módon győzte le a görögöt: az egyik verzió szerint buzogányával (de emlegetik a bárdot is, ami pedig nem volt rendszeresítve a magyaroknál), a másik gyakoribb módozat a birkózást (pankráció) hangsúlyozza. Ez utóbbi miatt szerepel Botond jogosan a magyar sporttörténelem héroszai között, legalábbis az őt körülvevő legenda szerint. A néphagyomány azt tartja, hogy Botond Magyarországon halt meg és a Nógrád megyei Verőcén, az úgynevezett Migazzi-kastély környékén van eltemetve.

Thuróczy János *A magyarok krónikája* című forrásművében így számolt be Konstantinápoly ostromáról, vagyis Botond történetéről:

A huszonegyedik esztendőben pedig felkerekedve Bulgáriába hatoltak be, onnan Hadrianopoliszhoz érkeztek, ostrommal bévették, majd Konstantinápolyt fogták ostrom alá. Mikor a magyarok az említett város ostromával foglalatoskodtak, a görögök egy óriási termetű embert küldtek ki a városból bajviadalra. A görög két magyart hívott ki egyszerre, hogy vele viaskodjanak, és azt mondta, hogy ha nem győzi le mindkettőt, tartozzék adót fizetni a magyaroknak. Mivel szerfölött harciasan szónokolt a magyarok ellen, kerestek is neki ellenfelet. Ez a magyar kiállt a görög elé, és így szólt:

Én – úgymond – Botond vagyok, igaz magyar, legkisebb a magyarok közt; végy magad mellé még két görögöt, hogy az egyik felfogja elszálló lelkedet, a másik meg eltemesse holttestedet, mert én a görögök császárát bizonyosan nemzetem adófizetőjévé teszem. A magyarok kapitánya, név szerint Apor, akit közakarattal állítottak a had élére, megparancsolta Botondnak, hogy menjen bárdjával a város ércből való kapujához, és mutassa meg bárdjával a kapun az erejét. Ő pedig a kapuhoz ment, és akkora csapást mért a kapura, akkora rést vágott rajta, hogy állítólag egy ötéves gyermek a résen kényelmesen ki- és bejárhatott. Minthogy a magyarok és görögök közt lovagi tornára került sor, elkészítették a viadal helyét a város kapuja előtt. Egy rövid óráig keményen

küzdöttek egymással, majd a magyar úgy földhöz vágta a görögöt, hogy az nyomban kilehelte a lelkét. Ezt a tettet és esetet a görögök császára, aki feleségével együtt a város bástyáján állt, óriási szégyennek tartotta, és szemét elfordítva bement a palotába. Amikor a magyarok követelték az adót, amelyért a viadalt megvívták és megharcolták, a görögök császára csak nevetett a követelésükön. A magyarok felhagytak a város ostromával, de végigpusztították Görögországot és mérhetetlen mennyiségű aranyat, gyöngyöt és jószágot zsákmányolva visszatértek hazájukba.

*

Van a magyar úszósporttal kapcsolatosan is egy héroszunk: Zotmund (Zothmund) vagy ismertebb nevén Búvár Kund.

A történelemből ismert tény, hogy 1051-52 között III. Henrik német-római császár megtámadta Magyarországot. A „teutonok királya" óriási szárazföldi sereggel fenyegetett, Pozsonyt pedig hajóhaddal ostromolta. A legenda úgy tartja, hogy I. András király katonája, Zotmund - aki pákász ember lévén kiváló úszó hírében állt - éjjel a víz alatt megfúrta a hajókat, amelyek elsüllyedtek. Henrik a pusztulást látva, jobbnak tartotta kivonulni az országból. A Képes Krónika 24-25. oldalán található az eset hiteles leírása:

Búvár Kund

Abban az időben a teutonok királya nagy sereggel ostrom alá vette Poson várát, mert meg akarta torolni a Péter ellen elkövetett jogtalanságot és uralma alá akarta hajtani Hungáriát. A vár megvívására sok hadigépet állított fel, de nyolc heti ostrommal sem ért el semmit. Az említett király ugyanis hajóhaddal érkezett Poson várának ostromlására. Ekkor a várbeli magyarok találtak egy Zothmund nevű, úszni igen jól tudó férfit, akit elküldtek az éj csendjében a császár hajóihoz. A víz alatt jutott oda, megfúrta az összes hajókat, és ezek hirtelen megteltek vízzel. A teutonok hadereje megtört; gyengén, erejüket vesztve értek haza. Sok vitéz volt Posonban, de közülük is kivált Woytech, Endre, Vylungard, Urosa és Márton, akik naponta keményen megküzdöttek a teutonokkal.

Ezt az értékes forrást az teszi autentikussá, hogy a végén felsorolt és a csatában részt vett vitézek közül hárman (Woytech, Endre és

Márton) szerepelnek a tihanyi apátság I. András által 1055-ben kiállított alapító levelében. A többi legenda, amit Vörösmaty Mihály alábbi verse nagy mértékben segített elterjedni.

A búvár Kund

Túl a mezőn, túl a hazán,
S a part fölött, a nagy Dunán
Ki népe zajlik ott?
Föl Endre! Béla! föl magyar!
Ellenhad az, mely vészt akar,
Ellenség zajlik ott.

Ő az, ki partidon halad
És száz hajót és száz hadat
Hoz, oh hon, ellened,
A gőgös Henrik az, ki rád
Hoz háborút és hoz halált,
S bízik, hogy eltemet.

Föl Endre! Béla! föl magyar!
Pozsonyhoz kell a férfikar:
A vítt Pozsony remeg. ——
S melyik magyar nem megy, ha kell?
Utánok a hon puszta hely:
Mind harcon termenek.

De a király bús, s Béla szól:
„Csaták miatt ha nyughatol
Oh ifjú szép hazánk?
Termett-e isten több magyart,
Mig a világ, mig napja tart,
Ha mink is elfogyánk?"

S fellázad a bú, a harag
Búsult szívekben háborog,
Mint tenger és vihar;
Még inkább vért, hadat kiált
S hírére, hazáért száz halált
Kész halni a magyar.

Csak barna Kund nem háborog;
De bátor szíve feldobog,
Mint hegyben a tüzár;
„Halld Béla, majd ha éj jövend
S a part fölé száll néma csend,
Ott Kund egy szóra vár."

Csekély a szó, köz a vitéz,
De úgy van mondva, oly merész,
Hogy nem lehet hazug.
Hős Béla parthoz tart legott,
Hol vészben a megcsapdosott
Dunának árja zúg.

Járása, mint a rémeké,
Éjfélileg le s fölfelé
Dobog magányosan;
S még semmi hang, még semmi jel:
Kund nem jő, távol és közel
A puszta szél rohan.

Ki az, ki a víz szörnyekint
A förgetegre föltekint
S meg habba öltözik?
Ki vagy te, aki jársz alatt
S ijeszted a futó halat,
Mely mélyeken lakik?

Vésztűzben néha vízen át
Henriknek látni táborát,
S Pozsony kivillanik;
S ím a Dunából szirt gyanánt,
Egy ember, kit mély árja hányt,
Sötéten felbukik.

„Hah Kund te vagy?" s még nem hiszi;
„Hah ember!" őt így kérdezi:
„Mi dolgod ott alant?"
„Hej Béla! víz hullámiban,
Míg rajta zúgó vész rohan,
Jó lenni ott alant."

Szól Kund - és ő az - „nézz oda,
Hol Henrik felriadt hada
Tolong a víz iránt!
Nézd, táborában mint remeg:
Hajóit e kar fúrta meg;
Hadd vesszen, aki bánt."

S villám tüzénél Béla néz,
Túlparton minden habba vész:
A zászlók hullanak,
Özön fut rajtok el vadon,
És száz hajón és száz hadon
Hullámok omlanak.

Kund hol van? félreköltözött,
De olyat százezer között
Hős Béla feltalál.
S túl a mezőn, túl a hazán,
Fut, búsong Henrik vert hadán,
S Pozsony végvára áll.

A legendán túl, tényként megállapíthatjuk, hogy Búvár Kund hőstettének mondája a hazai *úszósport*, pontosabban a *könnyűbúvársport* első, legrégebbi írásos emléke.

*

Szent Lászlót bizonyíthatóan a lovagvilág vonzotta, de megbecsülte a hagyományos gyorsnyilas hadseregét is. A király a középkori lovag mintaképe volt és kiváló testi adottságokkal rendelkezett, amit az 1500 körül keletkezett Pray-kódex így írt le:

Tagodban ékes, termetedben díszes,
Válladtól fogva mindeneknél magasb
Csak szépséged császárságra méltó...
Testedben tiszta, lelkedben fényes,
Szívedben bátor, miként vad oroszlán...

Legendájának egy része nem más, mint egy korabeli lovag (atléta) hőstette. Már a gyermek Lászlóról szájról szájra járt az a monda, hogy Endre király öccse tiszteletére rendezett lovagjátékon megfékezte a megvadult lovat. Szent László a magyar irodalomban az első ló(állat)szelidítő, ami testi és lelki erejét szimbolizálja. Kedvenc lovát a Képes Krónikában „zugnak", vagy szögnek hívták, ami a táltos ló

barnás-szőkés színére utalt. Salamonnal vívott legendás párbaja szintén mágikus (sámánisztikus) képességéről árulkodik. Salamon ugyanis azért szakította félbe a perdöntő párviadalt, mert „tüzes angyalok" röpködtek László körül és azok oltalmazták. Szent László azonban nem a nyugati nehéz vasba vert lovag volt, hanem inkább az ősi magyar lovasok gyorsaságával rendelkezett. Erről tesz említést az a palóc rege, mely szerint „Szent László Budáról egy szuszra a Mátra tövébe ugratott".

László hercegnek a leányrabló kunnal való viaskodását több krónika is megörökítette. Érdekes, hogy a történet leírása, valamint annak illusztrálása között nincs mindig összhang. Például a Képes Krónikában a miniátor fegyver nélkül ábrázolja a küzdőket, ami tulajdonképpen sportos birkózásnak felel meg. A Thuróczy-krónika 1488-as augsburgi kiadása viszont páncélba öltöztette a tusakodó királyt, de fegyver (kard) itt is csak a leány kezében van. Számos templomi falfestményen is látható ez a híressé vált történet, ahol további különböző vizuális megoldások vannak. Sőt, akad olyan verzió is, ahol a krónika szövegtől teljesen eltérően az illusztrátor inkább barátságos ölelésként állította be a herceg és a kun vitéz találkozását (feltehetőleg ezek az alkotások és koncepciók már a kunok letelepítése utáni időkben születtek).

A Képes Krónika 29. oldalán a viadal leírását így találjuk:

> **Boldog László herceg megpillantott egy pogányt, aki lova hátán egy szép magyar leányt hurcolt magával. Szent László herceg tehát azt gondolta, hogy az a váradi püspök lánya, és bár súlyosan meg van sebesülve, mégis gyorsan üldözőbe vette lova hátán, amelyet Zugnak hívott. Már-már elérte és lándzsájával csaknem le is szúrta, de mégsem sikerült neki, mert sem az ő lova nem vágtatott gyorsabban, sem amazé nem maradt le egy kicsit sem, hanem körülbelül karnyújtásnyi távolság volt lándzsája és a kun háta között. Odakiáltott hát Szent László herceg a leánynak, és ezt mondta: „Szép húgom, ragadd meg a kunt az övénél, és vesd magad a földre!" Az meg is tette. Amikor Boldog László herceg távolról a földön fekvőre szegezte lándzsáját és meg akarta ölni, nagyon kérte őt a leány, hogy ne ölje meg, hanem bocsássa el. Ebből is láthatjuk, hogy nincs hit az asszonyokban, mert feltételezhetően kéjvágyból akarta őt megszabadítani. A szent herceg azután sokáig birkózva vele megölte, átvágván az inat.**

Thuróczy krónikája szinte szó szerint hasonlóképpen írja le a küzdelmet, ezért nem célszerű az idézése. Annál inkább lényeges fel-

hívni a figyelmet a Thuróczy-krónikában található fametszetre. Az 1486-os augsburgi kiadásban találhatjuk a legenda legszebb és legtartalmasabb képi ábrázolását. Egy egész oldalas, gyönyörű, aranyozott táblán összevonva látható a történet. A művészi fametszetnek Ratdolt Erhard nyomdászmester *Historia sancti Ladislai* címet is adta. A mű egységes kompozícióba foglalta a harc két mozzanatát. A kép alján Szent László teljes lovagi felszerelésben, páncélban és lóháton üldözi a szintén lovon menekülő kunt, aki a magyaroktól tanult hátrafelé nyilazással próbál védekezni. A kun nyerge mögött ül az elrabolt leány. A kép felső részén már mind a hárman leszálltak a lóról, a király erősen birkózik a kunnal, mellettük pedig a leányzó László kardjával akarja elvágni az ellenség lábát. Egyes kutatók szerint ez a műves illusztráció Mátyás király budai könyvmásoló műhelyében készült.

A király és a kun birkózását későbbi források más módozatban is feldolgozták. Például a Nagy Lajos korában készült Mügeln Henrik-féle krónikában ez olvasható:

> **Ugyanazon a napon László herceg látta, hogy egy pogány egy hajadont – aki igen szép volt – maga mögé ültetett a lóra, ennek utána siet lován, melyet zang-nak hívtak, de a herceg nem tudta elérni a pogányt és ezért Szent László herceg odakiált a leánynak, mondván: fogd meg a pogányt övénél fogva és vesd magad a földre, a leány ezt tette és Szent László herceg ráveti magát a pogányra és hosszasan küzdenek egészen addig, amíg a hajadon egy harci bárddal levágta a pogány egyik lábát úgy, hogy elesett, akkor Szent László a hajánál megragadta és a leány levágta a nyakát...**

A XVI. században lejegyzett Érdi-kódexben a történet ilyen módon van feldolgozva:

> **Megijedének az okáért a kunok és hátat kezdének adni. A futásban látá László herceg, hogy egy fő ember a kunok közül viszen vala egy igen szép magyar leányt háta megett a lovon. Utána sietett és monda a leánynak: fogd a kunt és szökelljél alá a lóról és vond utánad! És a leány ezt művelé, levoná a kunt, László herceg is leszökellik és harcolni kezde a kunnal. A leány pediglen felkapá a csákányt és agyon kezdé azzal ütni a kunt. László herceg levágá azt és megszabadítá a leányt...**

Végső soron László király és a leányrabló kun viadala a magyar lovagiasságot érzékelteti. A történet és a róla készült többféle illusztráció azt sugallja, hogy ekkor már a magyarság nem kalandozó,

vad horda, hanem a keresztény lovagi eszmék híve, illetve annak erényeit gyakorló kulturált nép.

Az első magyar sporthéroszok, Botond, Búvár Kund és László király legendái azt bizonyítják, hogy virtusos népünk a históriás időkben is vonzódott a testkultúrához, mely hozzátartozott a harci kiképzéshez, valamint az egészséges testgyakorlás kialakításához.

ATLÉTIKÁNK (H)ŐSKORÁNAK NYOMAI

Futóverseny Csepel szigetén 1263-ban

A magyar versenysport történetének legrégebbi - és talán legérdekesebb - írott forrása 1263-ból való. Ekkor történt, hogy V. István ifjabb király csepeli vadászkastélyában futó- és ugróversenyt rendeztek. Ez önmagában is meglepő, de ha hozzátesszük, hogy csak leányok számára írták ki a küzdelmet, akkor azt példátlannak tekinthetjük a maga idejében. Máig nem sikerült megfejteni a verseny igazi motívumait. Tény, hogy megtörtént, amelyről okirat tanúskodik. Hosszú kutatómunka és vita után a latin szöveg magyarosítása a következő: „István ifjabb király 1263-ban kelt oklevelében Jolantának, a solymászispán leányának adományoz három fertó bársonyt és egy darab finom posztót a királyi Dunaszigetről, mivel leányát futásban és ugrásban legyőzte." A „fertó" elsősorban pénzértéket jelentett, de használták súly mérésénél is. A „Dunasziget" egyértelműen Csepel-szigetet jelent, ahol az ifjabb király sokat tartózkodott. Az ifjabb István király IV. Béla fia volt, aki nem szeretett Budán élni, ezért kiköltözött csepeli vadászkastélyába, ahol békés időkben különböző testedző gyakorlatokkal múlatta az időt. Ebben a sportos szellemben nevelkedtek a király lányai. A nevezetes verseny főszereplője a király elsőszülött gyermeke, a hétéves Katalin, akit „fiúsan" neveltek és később, mint szerb királyné is egyszerű, de egészséges életet élt. Katalint szerették Horvátországban, annyira, hogy évszázadok alatt legendás alakká vált. Erről tanúskodik egy horvát nyelvű költemény, *Az Béla királyrul és az Bankó leányáról való széphistoria.* Ezt 1570-ben a Nyitra vármegyei Sempte városában működő névtelen poéta fordította le magyarra. A történet lényege, hogy Béla király vitézei között versenyt hirdetett és felrendelte őket Budára. A tisztességben megvénült Bankó már nem vállalhatta a küzdelmet, ezért elküldte leányát férfiúi öltözetben, aki azután kiállt a vitézek ellen. A verseny három kategóriában zajlott: nyilazás, kődobás és síkfutás. Az „ifjú vitéz", vagyis Bankó leánya minden számban legyőzte az erősebb nemet, amit így verselt meg a XVI. századi költő-műfordító:

Ifjú vitéz felvőn egy szarvas kéziját,
Az idegbe veté szép hosszú nyilát;
Hamar általvonta két ujjal a nyilat;
Ezt művelte vala vitézek láttára.

Isméglen mondának vitézek mindnyájan:
Jer, lőjjünk az célhoz, zálogért ahányan!
Vitézek az célhoz lövének mindnyájan,

De közölök az célt senki nem találván.
Legutolszor löve vén Bankó leánya,
Az cél közepébe egyenest találá.
Övé lőn mindjárást vitézek záloga,
Mondának vitézek újfent azomba:

Te vitéz ifiú, jer vessünk most követ!
Mindnyájan vitézek elveték az követ
Legutolszor vette vén Bankó leánya;
Vitézeknél tovább egy singnyivel hajíta.

Az hetvenhét vitéz ötvenegy magával
Mondanak mindjárást: Jertek, fussunk pályát!
Rögtön meg is futák vitézek az pályát.
Utolszor ő indula, s eléré a pályát.
Harmadszor is felvevé az vitézek zálogját.

Ez az első magyar „tudósítás" a középkori atlétikai életről, amely felbecsülhetetlen értékes forrása a hazai sport történetének.

Egyébként az a vándormotívum, hogy leányok, vagyis a „gyengébbik nem" képviselői legyőzik a férfiakat, Európa szerte több nép mondavilágában megtalálható. A közös őse ennek a Nibelung-ének (Nibelungenlied), az 1200 körül keletkezett német udvari költészet legismertebb hősi eposza. Az ezzel kapcsolatos koncepciókat és elemzésüket most nem részletezzük, ugyanis az érdeklődő olvasó ezt megtalálhatja dr. Siklóssy László tanulmányában (*Testnevelés*, 1933. május. 456-481. old.). Témánk szempontjából annyit elég kiemelni, hogy a hősi eposz női főszereplője, Brünhilda csak ahhoz akar feleségül menni, aki őt legyőzi három atlétikai számban: futásban, dobásban és ugrásban. A rendkívüli erejű Brünhildát csak Szigfrid tudta legyőzni egy varázssüveg segítségével.

A középkori hazai atlétikai élet jeleit szórványosan megtalálhatjuk a Toldi-legendában is. Ilosvai Selymes Péter Toldi Miklóst főleg, mint nagy erejű lovagot mutatja be, de helyenként utal hősünk újabb kori sportjára - az atlétikára is. A híres malomkő eldobásán kívül Toldi kőhajításban (vagyis súlylökésben) szintén jeleskedett. A kőhajítás egyébként ősi sport, de különösen a középkori európai kultúrában terjedt el (pl. germánok), amit azután mi is átvettünk a rúdhányással (gerelyhajítás) együtt (részletesen lásd : Takács F.: A dobósport alapjai. *Atlétika*, 1999.8. szám).

Ilosvai Toldi krónikájának egy későbbi kiadásában olvasható az alábbi toldalék:

Nézd meg jól Budának a Bécsi kapuját,
Meglátod ott ennek súlyos buzogányát,
Mellette függeni személyéhez paizsát,
Parittyából hajgált húszfontos köveit,
Diadalmas vitéz hegyes kopiáját,
És a kit csizmáján viselt sarkantuját.

Hogy miért küldi Budára a Toldi erejében kételkedőket e vers írója, arra az a magyarázat, hogy a Bécsi kapuban őrizték egykor Toldi Miklós félelmetes fegyvereit. Erről már 1573-ban említést találunk egy följegyzésben, de leginkább Dugonics András *Jeles történetek* című művére támaszkodhatunk, ugyanis 1756-ban még láthatta ezeket a fegyvereket: lándzsákat, buzogányokat, és nem utolsósorban „kőgalacsinokat", golyókat, melyeket kézzel vagy parittyával dobott el gazdája. Shams Ferenc 1820-ban szintén állította, hogy e tárgyak ott voltak, melyeket azután 1830-ban a budai fegyvertárba szállítottak, a szabadságharc leverése után pedig Bécsbe került és beolvadt az osztrák fegyvermúzeum gyűjteményébe.

Toldit Ilosvai ugróként is említi, amikor ezt írja:

Ottan Toldi Miklós hátra iramodék,
Az asszony kedvéjért eggyet-kettőt ugrék,
Fene Oroszlányra hamar fel ugordék,
Buda piatcára Toldi ezenközben ugrék.

A „hátra iramodó" Toldi a „fene Oroszlányra" ráugorva tulajdonképpen a távol- magasugrás egy sajátos - némiképp bizarr - formáját mutatta be, ami a középkori testgyakorlatok között egy ideig polgárjogot kapott.

Szintén az ugrás emlékeit fedezhetjük fel egy 1528-ban megjelent, úgynevezett konverzációs (társalgási) elemi iskolai tankönyvben is. Szerzője Heyden Sebald, aki Nürnbergben született, de Magyarországon is tanítóskodott a Lajta melletti Bruckban. Az eredetileg latinul írt könyvet Sylvester János veretes fordításában olvashatták a XVI. századi oskolákban. Egyik párbeszéde így szól a „játíkokról":

- Haj, haj, örüljetek társaim!
- Mi dolog, hogy így örülsz?
- Szabadságunk vagyon.
- Micsoda szabadságot mondasz?
- A tanulástól való nyugodalmat.
- Akkor játszunk!

- Mit játszunk?
- Golyóbist játszunk.
- Gyermeki játik az!
- Micsoda játikot te inkább akarnál?
- Szökjünk hamarját!

Nos, a „szökjünk hamarját" nem más, mint a távolugrás, amiben a „restség ellen" versengtek időnként a deákok. A „golyóbis" vagyis a golyójáték nem csupán „gyermeki" volt, de tiltották is az iskolákban, mivel „csalárdsággal járhatott".

A tunyaság ellen lépett fel Comenius is, aki több atlétikai gyakorlatot propagált a Sárospatakon írt *Fortius redivivus sive de pellenda scholis ignavia* című művében. „A restség kiűzetése az iskolákból" végeredményben egy „sport propagandairat", amelyet a magyar ifjúság felrázása végett adott kézbe a nagy pedagógus. „Nektek ajánlom ezt a könyvemet, szeretett magyarjaim. Legyetek egészségesek és virgoncak! Űzzétek ki magatokból a renyheséget, mert felkelőben van a ti napotok!" Comenius a „pályafutást" több művében is szorgalmazta, melyet a „fejlesztő mozgások" csoportjába sorolt be. Ide tartozott még a dobás (súly, dárda és diszkosz), amit lehetett helyből vagy lendülettel távolra, illetve valamilyen célpontra dobni. Az ugrások között a távolba és a magasba ugráson kívül a gödörbe ugrás és az árkok által ugrása is szerepelt. Érdekes, hogy Comenius a futást télen is ajánlotta: „ nekirohanásssal úgy csússzunk a jégen, hogy lábmozdulat nélkül a lehető leghosszabb pályát tegyük meg". Tavasztól őszig pedig a futást főleg versenypályán végezték (pályafutás), amikor „ügyességgel kellett megküzdeni egy bizonyos kitűzött díjért vagy legalább is a gyorsaság dicséretéért, mert a versenyeken szidalmakkal szokták illetni az utolsót".

A hadvezér-költő, Zrínyi Miklós a XVII. században leszögezte, hogy a nemes ifjak előtt három pálya áll: katonaság, papság vagy prókátorság. Jobbára az elsőt választották és evégből elszegődtek valamelyik főúr mellé apródtanoncnak. Ez volt az udvari nevelés (nemesi akadémia), amely végeredményben a lovagi kiképzés folytatásaként funkcionált. Zrínyi nem volt elragadtatva ettől a gyakorlattól és a *Török áfium ellen való orvosság* címmel kiadott művében kifejtette: „Fiaink haszontalanul élnek, vagy otthon attyoknál-anynyoknál avagy egy magyar úr udvarába béállnak és szerződnek. Ott mit tanulnak? Innya, pompáskodni, mulatérozni (...) semmi jót nem követni." Ehelyett azt ajánlja, hogy a serdülni kezdő ifjakat minél előbb fogják testgyakorlásra, ahol megtanulják a „hadi serénységet, szökést, futást, kúszást, ugrást, mielőtt a testük meg nem restül". Sze-

rinte a hadra kiváló ifjúnak „széles mejje, izmos válla, hosszú karjai, kicsiny hasa, vékony szárú és kemény inakból álló lába legyen". Ez pedig így összességében nem más, mint egy tipikus atléta (tízpróbázó) testalkata, amit az időben és célszerűen elkezdett testedzés hozhat létre. Zrínyi a futás, a menetelés, a felszerelésben való futás mellé ajánlja az árokugrást, a különböző akadályok legyőzését, a dárda- és a korongdobást, a távolra és magasra „szökést" és általában minden atletikus gyakorlatozást. Módszertani tanácsai meglepően korszerűek és közel állnak a modern edzéselmélet alapelveihez.

A későbbiekben alakult nemesi akadémiák (Theresianum, a bécsújhelyi katonai akadémia, a Ludoviceum stb.) sajnálatos módon az atlétikai gyakorlatok helyett a lovaglást és a vívást helyezték előtérbe, így a magyar atlétika csak a XIX. század utolsó harmadában éledt fel, elsősorban Esterházy Miksa gróf segítségével és a Magyar Athletikai Club megalakításával.

EGY XV. SZÁZADI FLAMAND KALENDÁRIUM SPORTKÉPEI

Siklóssy László *A magyar sport ezer éve* című könyvének első kötetében több helyen is találkozhatunk néhány korabeli testgyakorlatot bemutató ábrával. Az aláírások szerint Zsigmond király 1434. évre szóló naptárából valók az illusztrációk. Nézzünk utána, miről is van szó és bizonyítható-e az állítás?

Az Országos Széchényi Könyvtárban *Cod.Lat.396* jelzettel található egy XV. századi flandriai művész kezétől származó szépen illusztrált németalföldi kalendárium. Németalföldön ekkor nemzetközileg is számottevő miniatúraművészet volt, amelyet a burgundi hercegek pénztárcája és ízlése befolyásolt. Az ipar, a kereskedelem és a művészet fontos központjaivá váló flandriai városokban a vagyonos polgárok nem csupán a templomaikat és az otthonaikat alakították művészi igénnyel, de a könyveiket is díszítették, főleg az imakönyveket (hóráskönyvek), meg a kalendáriumokat. Ahogy Itáliában a tábla- és falfestészet hordozta magán a reneszánsz humanizmus nyomait, úgy Flandriában a kódexfestészet vette át a haladó szellemi áramlatokat.

A naptár képei bal oldalon a tizenkét hónap jellegzetes munkálatait ábrázolják, a másik oldalon pedig az adott hónap zodiákus jegyeit találjuk a miniatűr festményeken. Ez a megoldás már az ókortól ismeretes és kedvelt volt Európában. Nem pusztán dekorációk ezek,

hanem az év során valóban elvégzendő feladatokat rakták rendbe és egyeztették össze az esztendő egyházi ünnepeivel. A zodiákus jegyek szintén fontos funkciót töltöttek be, hiszen az ősi hiedelmek, miszerint a csillagok állása befolyásolja az emberi sorsokat, tovább éltek a középkorban is.

Rendkívül fontosak és jellegzetesek a lapok keretdíszei, amelyeken az akantuszindák és színes virágok között különböző figurák (vadak, madarak, majmok, csigák, lepkék stb.) találhatók. Itt láthatók továbbá burgundi viseletű emberek, köztük testgyakorlatot végzők is,

solymászok, lándzsás vadászok, íjazók, lovasok, sőt egyesek szerint birkózók.

Mielőtt rátérnénk a témánkat közelebbről érintő sportos ábrázolások elemzésére, ismerjük meg a kódex-naptár készítőjét, annak művészi kvalitásait, továbbá a kalendárium kálváriáját. A festményeket vagy maga Fhilippe de Mazerolles festette vagy az ő műhelyéből kerültek ki. A korszak leggazdagabb mecénásának, Merész Károly burgundi hercegnek dolgozott, de festett francia bibliofileknek is. Feltehetőleg Mazerolles készítette Merész Károly leányának, Burgundi Máriának azt a híres imakönyvét, amely nagyban hasonlít a tárgyalt kalendáriumunkra. Ezekre a kódexekre jellemző, hogy a szöveget fekete tüköralapra ezüsttel és arannyal írták, kaligrafikus betűkkel. A naptár miniatúrái általában 54x44 milliméteresek voltak, és a 13 darab nyolcadrétű (200x130 mm) hártyapapírból készült lapokat arany színű római számokkal jelezték. A könyv tulajdonképpen öröknaptár, amely a középkori naptárkészítési alapelvek szerint a hét napjait betűkkel jelzi, illetve ezeket variálja az adott évnek megfelelően, mellé téve az aktuális szentek neveit. A jobb oldali lapokon feltüntették a hónap úgynevezett szerencsétlen napjait (dies Aegyptiaci vagy dies critici), amelyeken a kedvezőtlen csillagállás miatt nem volt szabad jelentős vállalkozásba vagy gyógykezelésbe fogni.

Ebből a flamand kalendáriumból néhány példány maradt csak fenn, ezekből háromban az egykori tulajdonosok neve is szerepel. A Magyarországon őrzött *Cod. Lat. 396* jelzetű naptár rendkívül kalandos utat járhatott be, amelyekről csak feltevéseink vannak. Két magyar vonatkozása bizonyíthatóan van a könyvnek. Az egyik az, hogy az augusztus 25.-e mellett Lajos király neve (Ludovici regis ungarie) olvasható. Ebből következtettek a szakemberek arra, hogy akár magyar megrendelésre is készülhetett a kalendárium. A másik „hungarikum", hogy a könyv első üres rektóján (oldalán) ott van egy felírás: *Callendentarium Hungarensis... Jacob...H...zeu...1686.* Az erősen kopott és hiányos bejegyzésből annyi bizonyosan kikövetkeztethető, hogy a naptárt valamikor Magyarországon birtokolta valaki. A legtöbb szakértő arra voksol, hogy Buda várának visszafoglalásakor az egykori

királyi könyvtár maradványaiból került az ismeretlen „Jakob" tulajdonába, aki – lehetett például egy külföldi katona – kivitte az országból. Valamikor aztán egy német archeológus, Robert Forrer szerezte meg a kódexet, aki egyértelműen magyar kalendáriumnak tartotta. Forrer 1920-ban írt tanulmányában (*Ein Kalender für König Matthias Corvinus mit Darstellungen gotische Büchsenschützen*) eléggé meggyőző érvek felsorakoztatásával állította, hogy a naptárt egy flamand művész készítette Magyarországon, Mátyás király számára. Sokáig szerepelt is Mátyás corvinái között, például Andre de Hevesy 1923-ban franciául megjelentetett corvinákat összefoglaló bibliográfiájában. Forrer szerint a keretdíszek között Flandriában ismeretlen lövészek és fegyverek láthatók, amelyek viszont Mátyás seregében kimutathatók. Térdelve lövő katonákat csak a magyar és a huszita seregekben találhatunk, márpedig a kalendárium több lapján ebben a pózban használják fegyvereiket az ábrázolt figurák. Vitatottak ezek az egyébként jól hangzó állítások és az azóta elvégzett precízebb kutatás cáfolja, hogy Mátyás-féle corvinával állunk szemben.

A másik „királyi" verzió szerint a kalendáriumot Zsigmond királyunk kapta ajándékba 1434-ben valamelyik burgundi (luxemburgi?) fejedelemtől. Ezt a legendát vette át Siklóssy is és ezért nevezi következetesen könyvének első kötetében „Zsigmond naptárnak" a szóban forgó művet.

A kalendáriumról – attól kezdve, hogy a Jakob nevű birtokosa 1686-ban konyhalatinosan beleírta, hogy az „Hungarensis" - nem tudunk semmit. Az biztos, hogy kikerült az országból és idővel „Corvin Mátyás kalendáriuma" néven vált ismertté az elit könyvgyűjtők körében. Valamikor az első világháború végén Joseph Baer und Co. jónevű frankfurti könyvkereskedő cég kéziratárjegyzékében bukkant fel a mű. Itt talált rá és vette meg Ro-

bert Forrer német archeológus, akinek „Coll(ectio) Forrer" feliratú bélyegzőjét az első és utolsó üres lapon máig láthatjuk. Forrer azután a fentiekben már ismertetett nézetét, hogy ez a könyv egy magyar kódex, több helyen is publikálta. A tudóstól végül Párizs könyvpiacára került a kalendárium. A sors úgy hozta - még inkább a gyűjtő szerencse -, hogy Gabriel Wells, balassagyarmati származású hazánkfia, Magyarországról éppen hazafelé tartott New Yorkba, ahol könyvkereskedést vezetett. A Szajna-parti zsibvásáron meglátta a könyvecskét és 1000 fontért rácsapott. Haza se vitte, hanem a francia fővárosból 1926. szeptember 4-én kelt levelével együtt elküldte nagyvonalú ajándékként Budapestre. A címzett nem más, mint gyűjtőtársa és barátja, Siklóssy László, akit felhatalmazott arra, hogy juttassa el az általa érdemesnek tartott valamelyik budapesti könyvtárnak. Siklóssy az Országos Széchényi Könyvtárat választotta és 1926 szeptember végén - a kultusztminiszter Klebelsberg Kunó jelenlétében - átadta a Nemzeti Múzeum akkori igazgatójának, Hóman Bálintnak (akkor ugyanis a múzeumben volt elhelyezve az OSZK).

Siklóssy tehát első kézből ismerhette meg a miniatúrákat és fedezte fel a „sportos" ábrázolásokat, amelyek jól jöttek neki, hiszen akkoriban rendezte sajtó alá a *Magyar sport ezer éve* című munkája első kötetét.

Nézzük ezek után a „termést": milyen sportok fedezhetők fel a kalendárium díszes lapjain? A legértékesebb „fogás" talán az április havi képen látható solymász miniatúra. Kedvelt „időt múlató" tevékenység (tehát *sport* az egykori értelmezés szerint) a solymászás. Az üde tavaszi tájba helyezett jellegzetes burgundi viseletbe öltözött férfi idomított sólymot tart a jobb kezében, míg a ballal vadászkutyája pórázát fogja. A solymászat még egyszer megjelenik a miniatúrák között. A májusi hónap örömeit egy előkelő öltözetű lovag személyesíti meg, aki fehér lovon ülve, bal kezében a solymát tartja. Testkulturális vonatkozású képnek fogható fel az októberi zodiákus jegy is, amely egy hátrafelé nyilazó kentaurt ábrázol.

A miniatűr festményeket körbevevő keretdíszekben találhatók még további sportos figurák. Itt is van például a solymász, aki gyalogosan éppen elereszti a madarát. Nyilazó szintén található a februári hónapnál: számszeríjat fog a kezében egy színes öltözetű kalapos alak. Néhány puskás figura is van a margókon, akik nem harcászati célzattal tartják a fegyvereiket, hanem inkább madarásznak vele. A legérdekesebb - és a legvitatottabb - az augusztus havi jobb oldali naptárlap. Ezen Siklóssy szerint egyértelműen két birkózót láthatunk. Tényleg úgy tűnik, mintha állásból fogást keresne a két alak, vagyis huzakodnának. Siklóssy bevallottan minden apró sportos ábrázolást összegyűjtött, még ha nem is volt egyértelmű, azzal a jó szándékkal, hogy előbb szedjük össze mink van és majd

idővel a kutatók eldöntik, hova sorolhatók a megtalált leletek. Szerintem ez a két figura inkább táncol, de lehet, hogy két udvari bolond kötekedését láthatjuk. A kalendárium keretdíszein ugyanis többször megjelennek a csörgősipkások, a bohócok (úgynevezett drolerik), akiket különböző pózokban örökített meg a festő. Az állítólagos birkózók talpig reneszánsz öltözetben vannak, hegyes orrú cipőben, föveggel a fejükön, amiben azért eléggé bizarrnak tűnik birokra menni.

Mindent összevetve, a magyarországi flamand kalendárium művészi értékén túl, testkultúránk képi forrásművének is tekinthető, amiből sajnos csak nagyon kevés maradt ránk a régmúlt korokból.

AENEAS SYLVIUS A TESTI NEVELÉSRŐL

Magyar királyi testnevelés

Nem mindennapi, hogy egy magyar király(fi) a római pápától kap karácsonyi ajándékot. A király tízéves volt, de mégsem játékot küldött neki a szentatya, hanem egy pedagógiai tanulmányt *A gyermeknevelés* címmel. Akinek az ajándék szólt, az nem más, mint V. László király. Az ifjú uralkodó 1440-ben született, apja a Habsburg-házi Albert, aki még fia születése előtt elhalálozott (ezért nevezték a királyt „Posthumus" vagy „Utószülött" Lászlónak). Anyja, Zsigmond király leánya, Erzsébet az újszülöttet - a Visegrádról ellopott Szent Koronával - azonnal megkoronáztatta.

A különleges mű szerzője, Aeneas Sylvius, vagyis *II. Pius pápa*, aki mielőtt Szent Péter székébe ült, sokoldalú tudósként vált ismertté. Foglalkozott történetírással, földrajzzal, pedagógiával, de jó szónok és költő is volt. Elődjét, V. Miklós pápát követve, ő is a humanista vonal elkötelezett híve lett. Platon régi álmát szerette volna megvalósítani, vagyis, hogy a tanult bölcsek kezébe kerüljön a világi, meg az egyházi fejedelmi jogar. Sajnos (vagy hálisten?) ezt nem sikerült megvalósítania.

Az 1450-ben elkészült tanulmány teljes címe: *Tractatus de liberorum educatione editus ad Ladislaum Ungariae*. A magyarokkal szimpatizáló szerző úgy vélte, hogy a humanizmus győzelmének elősegítésében Magyarország jó partner lehet. Erre az adott neki okot, hogy Hunyadi János - bár ő maga úgynevezett „illiterátus", vagyis irodalomban járatlan volt - kiváló itáliai tudósokkal vette körül magát és pártolta a művészeteket. Aeneas ezt tudta és nagyra becsülte a hadvezért. Levelezett továbbá Vitéz Jánossal, akinek klaszszikus nyelvezetét - a sok hibás és pongyola latin után - nem győzte csodálni, illetve értékelni. Ez azt bizonyítja, hogy bár időben még Mátyás reneszánsz udvari kultúrája előtt vagyunk, de azért Magyarországon ekkor már bimbózni kezdett a humanizmus.

Ami a szóban forgó neveléselméleti, valamint didaktikai munkát illeti, természetesen a legjobb itáliai reneszánsz pedagógusokra és filoszokra támaszkodik, így igen korszerűnek mondható. Nem meglepő ezek után, hogy markánsan szerepel benne a *testi nevelés*, a játék és a testgyakorlás szorgalmazása. Ebből emeltünk ki néhány részletet, amelyek sokáig jelentős hatással voltak a haladó magyar pedagógiára, pontosabban a testnevelésre*

*Az idézeteket az 1898-ban Acsay Antal egyetemi tanár fordításában kiadott könyvből vettük.

A ki okosan gondolkozik, nem tagadhatja, hogy neked, dicső László király, különösen kötelességed az, a mi minden embernek kötelessége: *erényre törekedni* és jó cselekedetek gyakorlására szentelni magadat.

Szóljunk először a test neveléséről.

Jól tudjuk mindnyájan, először a test alakul ki és utána a lélek. Épen azért jelen munkámban a testi neveléssel mindig összekötöm az értelmi nevelést, sokszor mind a kettőt együttesen tárgyalom. Vannak sokan, kik úgy vélekednek, hogy a testi és értelmi nevelést a csecsemő-korban meg kell kezdeni, a gyermeket már a bölcsőben kell tanítani. Te azonban már túl vagy ezen a koron (hiszem, hogy nem eredmény nélkül töltötted el), jelen művemben tehát mostani életkorodhoz mérten kell Hozzád szólni.

Járásban és állásban mindig kecsességre kell törekedni. A görögök erre a dologra oly nagy súlyt fektettek, hogy szabályba foglalták össze a taglejtés törvényeit, melyet közönségesen kézszabálynak (chironomica) neveztek. Sokrates helyeselte azt, Plato az állami ügyek közé sorolta, Chrysippos sem feledkezett meg róla a gyermekek neveléséről írt útbaigazításaiban. Vannak a test nevelésére alkalmas versenyjátékok (tornajátékok) is, melyeket éppen nem szabad megvetni, hanem meg kell hallgatni azokat a mestereket, kik ezen a téren jártasok, hogy e tekintetben is tökéletességre tégy szert; törekedjél a test tagjainak alkalmas tartását elsajátítani, egyúttal a testi egészséget és erőt is gondozni. A gyermekkorban megszokott jó testtartás és annak észszerű gondozása egészséges öregségnek veti meg alapját.

V. László

Mivel pedig gyakrabban szükséges, hogy a király maga álljon háború esetén hadserege élén, illő, hogy az már gyermekkorában gyakorolja magát a katonai gyakorlatokban, kire a kormányzás gondjai várnak. A háborúskodásra éppen nem alkalmas az árnyékszerű, gyönge test. A szikár és háborúhoz szokott katona a vakmerő öklözőket ép úgy legyőzi, mint áttör a fölállított csataélen. Nem lesz tehát hasznonnélküli, ha te, kinek a törökkel minden esetre háborút kell viselni, most gyermekkorodban tanulsz ijjazni, parittyázni, kardot forgatni, nyilazni, lándzsát hajítani, lóra fölszállni, futni és ugratni, vadászaton résztvenni és az úszásban jártasságra tenni szert.

Helyeslem, sőt dicsérem, ha veled egykorú gyermekekkel lapdázol, mire nézve a tudós Hinderbach János számodra pedagógiai útbaigazításokat szerkesztett. Ott van a trochus és más a gyermekekhez illő játékok, melyekben semmi illetlen és rút dolog nincs, melyeket ép azért nevelőidnek meg kell engedni, hogy a munka után szünet legyen, és az életkedvet éleszszék. Szükséges tudni azt, hogy emberi tevékenységünket két részre kell osztani, munkára és nyugalomra. Az életben is így következik az ébrenlét után az álom, a béke után a háború, a nyár után a tél, a hétköznap után az ünnepnap. A nyugalom fűszerezi a munkát. Ebből okosan az következik, hogy sem túlságosan sokat dolgozni nem szabad, sem túlságosan sok ideig pihenni nem lehet. A tanulásnak - Plato szerint két ellensége van: a mértéktelen munka és a tétlenség.

V. László nem sokáig vehette hasznát a pápától kapott jó tanácsoknak, mivel - rövid, viszontagságos uralkodás után - tizenhét éves korában leukémiában, vagy egyesek szerint politikai gyilkosság áldozataként halálozott el.

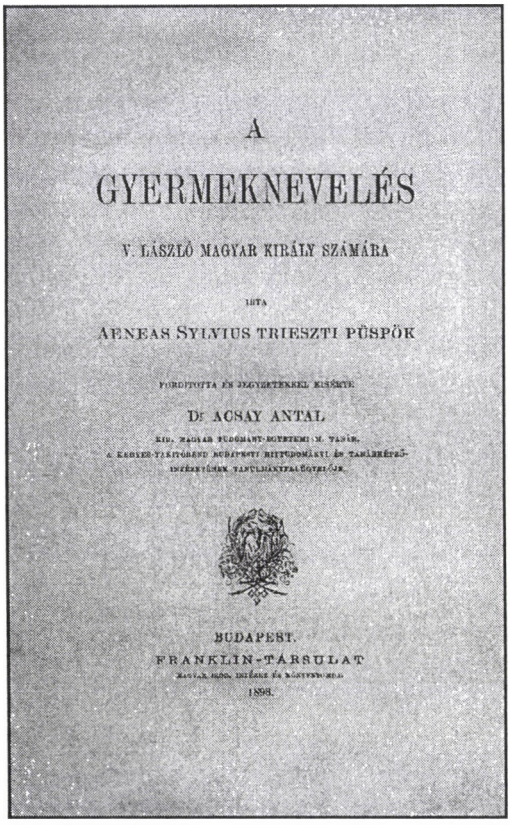

A

GYERMEKNEVELÉS

V. LÁSZLÓ MAGYAR KIRÁLY SZÁMÁRA

ÍRTA

AENEAS SYLVIUS TRIESZTI PÜSPÖK

FORDÍTOTTA ÉS JEGYZETEKKEL KISÉRTE

DR. ACSAY ANTAL

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

1898.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS A TESTKULTÚRA

A tizenötéves Hunyadi Mátyást a magyar köznemesség az Úr 1458. esztendeje januárjának 24. napján választotta királlyá. Első alkalommal fordult elő, hogy nem királyi vérből származott az uralkodó, hanem a köznemesi sorból hadvezérré lett Hunyadi János kamasz fiát ültették a trónra. Példátlan, de egyben máig példamutató az az összefogás és egység, amely legyőzte a főurak akaratát és igazolta a közvélemény történelmet alakító erejét. Ennek a rendkívüli eseménynek most 550. évfordulójához érkeztünk. Ezért a 2008. esztendőt Mátyás király évként ünnepeljük és vele együtt a magyar reneszánszot is. Mellesleg 1943-ban szintén jubileumi megemlékezések voltak és az Országos Testnevelési Tanács (OTT) *Mátyás király sport éve* néven tartott országos versenyeket egész esztendőben. Írásunk az évforduló kapcsán tisztelgés a nagy uralkodó előtt és szándékunk szerint újabb forrásokat tár fel a korabeli hazai testkultúráról.

Mátyás király korának európai hírű uralkodója volt, aki politikai, hadászati, gazdasági és kulturális téren egyaránt vezető szerepet töltött be. Fekete seregének diadalát „nyögte Bécsnek büszke vára". Könyvtárát valamennyi király irigyelte, amikor meghalt, Lorenzo Medici így sóhajtott: „Végre olcsóbbak lesznek Európában a könyvek". Corvináit a világ minden részén becsben tartják, de számos egyéb, Mátyás korabeli műtárgyat őriznek a leghíresebb múzeumokban. Az egykori mondás szerint a világ három legszebb városa: „a vízen épült Velence, a hegyen álló Buda és a síkságon fekvő Firenze". Mátyás udvarában eresztett gyökeret a térségben a reneszánsz fája és hozott csodálatosan szép gyümölcsöket: Janus Pannonius verseit, az olasz építészek és szobrászok alkotásait, a művészi kódexrajzolók műveit, amelyek az egyetemes emberi kultúra felbecsülhetetlen értékei.

Ebben a burjánzó reneszánsz televényben új hajtásokat növesztett a testkultúra is, amely az addigi „sötét" középkorban bizony elcsenevészesedett. Az itáliai változásokat némi késéssel követve, Mátyás alatt a testi nevelés (edzés, versenyek, lovagi tornák, játék stb.) előtérbe került és a katonaságnál, valamint a polgári életben is rangot kapott.

A honfoglalás kori nomád sportok után a kora középkori lovagi testkultúra terjedt el Magyarországon. A magyar lovagkor pontos kezdetei nemigen bogozhatók ki a gyéren ránk maradt forrásokból. Az bizonyos, hogy Szent László és I. Endre már lovagi erényekkel bírtak. II. Endre királyunk pedig a Szentföldre vezetett hadjárata előtt letette a legnehezebb lovagi próbákat. Már Anonymus is leírta a „tor-

namentum" szót, mint a lovagság ünnepi összejövetelének gyűjtőnevét, bár később ennek jelölésére nálunk inkább az „újudvar" kifejezést használták. A tornák - magyarosan: öklelések - az Anjou királyok alatt váltak divatossá. Európában a világi lovagrendek között elsőként I. Károly az „ország és a lovagi erények" védelmére, életre hívta a Szent György Lovagrendet az 1300-as évek elején. A visegrádi királyi udvar hamisítatlan lovagi szellemben rendezkedett be, ahova szívesen jártak Európa lovagjai viadalra. A lovagi erények megtartásáról maga a király gondoskodott, aki nem egyszer beállt a küzdők közé. Ugyanez elmondható I. (Nagy) Lajos királyunkról, ő még külhonban is részt vett lovagi tornákon. A feljegyzések szerint Lajos király „újudvarai és öklelései" a legfényesebbek közé tartoztak a kontinensen.

Sajátos magyar intézmény volt az *ordália*, vagyis az *istenítélet*. Ez a középkori bizonyító eljárás eleinte nem volt azonos a lovagi tornákkal, de később felvette azok külsőségeit. A pereskedő felek vagy maguk hívták ki egymást, vagy a bíró döntött a bajvívásról. Az összecsapás általában életre-halálra ment és a király előtt zajlott le. Ezekből idővel ünnepségek lettek, különösen akkor, amikor már nem a nemeseknek kellett kiállni, hanem viadort fogadhattak. A perdöntő bajvívás játékossá vált és a nép körében is kedvelt szórakozás lett. A németeknél fordítva történt, náluk ugyanis az istenítéletként felfogott bajvívások (Scharfrennen) a játékból váltak harcias küzdelmekké.

A magyaroknál sajátos lovas bajvívás alakult ki. Birtokvita vagy hatalmi harc esetén, ha a bíró nem tudott (nem akart) ítélkezni, akkor egymásnak eresztette a feleket, mondván: „döntsön az Úr". Amikor a pénzért viaskodók (olaszul: condottiere) eltorzították a perdöntő bajvívásokat, VI. Kelemen pápa 1344-ben Avignonból így írt Nagy Lajosnak: „...nem tetsző hír ütötte meg apostoli fülünket: gyűlölséges és a jó erkölccsel ellenkező szokások gyökereztek meg országodban." Végül Mátyás király elégelte meg a véres botrányos perpatvarokat és 1486-ban törvényileg eltörölte azokat.

A perdöntő bajvívások rosszallása ellenére Mátyás király lelkes híve

Mátyás király lovagi díszben (Wagner S. festménye)

lett a lovagi kultúrának, és mint ízig-vérig reneszánsz ember a szellem és a test sokoldalú képzését hirdette. Nem tartotta puritán dísznek a lovagi tornákat, hanem maga is szerette és űzte. A fizikális alapokat még gyermekkorában szerezte meg, amelyről Bonfini így írt: „Ifjúkorától kezdve gyorsaság és lelki nagysággal párosult testi erő jellemezte. Testben, lélekben olyan erős volt, hogy sem a szellemi, sem a fizikai munka nem tudta kifárasztani." Szilágyi Mihály pedig így ajánlotta a gyermek Mátyást a magyaroknak, amikor királlyá választották: „Higgyétek el nekem, nem üt el az apjától..., megtanulta, hogyan kell gyalogosan és lóháton egyaránt harcolni, nap, mint nap vívógyakorlatokat tartani, a Dunát átúszni, a páros küzdelmekben kedvét lelni."

Mátyás alatt kivirágzott a lovagjáték és a legnépszerűbb szórakozások egyike lett. Ez azonban csupán külsőségeiben hasonlított a középkori lovagi tornákhoz és nem elkerített, szűk sorompók között zajlott, hanem a nyitott várudvarban, ahol a pest-budai nép is láthatta. Mátyás a fekete sereg híres-hírhedt alvezérével, Suokolaval is gyakorolta az öklelést. Bonfini szerint: „Soha nem hiányzott a ló- és kocsiversenyekről, naponként a hippodromban lovas küzdelmekben vett részt, ahol lándzsákkal rohantak egymásnak". Mátyás királyi szóval tiltakozott az ellen, ha valaki tekintettel akart lenni méltóságára és lazsált (erről rendeletet is adott ki).

Az első jelentős tornaünnepélyt 1465-ben rendezte Podjebrád Katalinnal kötött esküvője után Budán: „A közvidámság kedvéért nagyszerű lakoma készült és jeles játékot játszottak, amelyben magyarok, csehek, lengyelek az igazi csata mintájára kopjatörésre rohantak össze" – írta Bonfini. Majd 1476-ban Beatrixszel összeházasodva a lakodalmán nyolc tornajátékot tartott. Az volt a parancsa, hogy a királynét minél több itáliai jellegű lovagi mutatvánnyal kápráztassák el. Az első ilyen „vitézi játék" még Székesfehérváron történt, ahol a királyi pár előtt Kristóf bajor herceg és München Vilmos lovag csapott össze. Budára érve a város falánál Kristóf – aki pfalzi követ is volt – két lovagtársát küldte öklelésre. Galeotto Marzio történetíró szerint, amikor „mind a két lovag levettetvén a lóról és alámerültek, a királyné ijedtében nagyot sikoltott". Mátyás király a nép szórakoztatására rendezett időnként lovagi játékokat, ezek azonban inkább paródiák – korabeli show-műsorok – voltak. Feljegyezték, hogy 1477 farsangján tizennégy színes jelmezekbe bújtatott csörgősipkást ültettek lóra, akik Buda utcáin pajzs nélkül, de piszkafákkal felszerelkezve eljátszották a lovagi tornák főbb jeleneteit, a járókelők és az utcagyerekek legnagyobb örömére. Ez később hagyományos lett és egyre jobban karikatúrába csaptak át a lovagvilág egykori heroikus küzdelmei.

Boroszlóban is „celebrált" tornát Mátyás, ahol egy lengyel nemes, Pán Gratt legyőzte a város szolgálatában álló Polutz Kristóf lovagot. Heltai Gáspár az olmützi lovagjátékot örökítette meg. „Mátyás a piacon vásárt rendezett, ahol csinos srampos [sorompós] cirkalmat csináltatott vala, abban lőnek mindennap a szép tornirok és öklelések, továbbá sok hegedűsek, lantosak meg egyéb vigasság-tevők is valának ott. A diadalmaskodóknak a király értékes díjakat tétetett föl." Heltai Korvin János hercegről, Mátyás törvénytelen fiáról is megemlékezett: „Mátyás Bétsben botsátá legelőször fiát, Hunyadi Jánost Turnierba és ott vitézül öklelt fegyverben az Urakkal, melynek igen örült az Attya."

Mátyás király lovagjait külföldre is elküldte és nagy sikereket aratott velük. Teleky József *Hunyadiak kora* című munkájában és Nyáry Albert heraldikai gyűjteményében szintén említi azt a három budai „öklelőt", aki eljutott Angliába és Cantenburyben legyőzték az angol lovagokat a királyi pár tetszésétől kísérve.

A király leghíresebb lovagi öklelését a német-cseh Holumbárral vívta. Erről, szerencsére jól dokumentált forrás maradt ránk Mátyás udvari krónikásától, Galeottotól, a tipikus „vándorhumanistától", aki Európa számos fejedelmi udvarában – az aktuális mecénáshoz pártolva – tevékenykedett. Szellemes író és társalgó hírében állt, epikureusi életvitelével sok barátot – és ellenséget – szerzett. Adjuk is át a szót – a lúdtollat –Galeottonak, aki szemtanúként papíruszra vetette a Mátyás-Holumbár összecsapást:

> **Mátyás király, Holumbár hírneve által ösztönözve, őt harcra hívá föl. Ez fogadkozott, attól tartván, nehogy sérelmet ejtsen a királyon. Mert ember és ló teljes erövel csapván össze hegyes és szilárd gerelyekkel: alig lehet, hogy a vivó földre ne teritessék, vagy sérelmesen ne üttessék. A király késztette a vonakodót, vivjon meg bátran vele. Nem merészlé Holumbár a király kivánatát ismét megtagadni, hanem föltette magában, hogy a király legkisebb döfésének engedni fog s inkább lefordul a nyeregből, hogysem erejét s ügyességét a király veszedelmével láttassa. Értesülvén erről a király, minden szentekre s fejedelmi szavára esküvék legott, hogy ha ezt valami modon észreveszi, azonnal megöleti Holumbárt. Megtétetvén mind két részről kellö készületek, ezernyi ezer nézök elött – magam is köztök valék – mivel a szintér a boldog emlékü Zsigmond király piacán vala: rugtat össze a király és Holumbár, szokásosan nyargaló lovakon; mert legizmosb lovukat ülték mindketten; s oly iszonyu gerelydöféssel sujtják meg egymást, hogy Holumbár hanyatt a ló farkán keresztül, eszméletlenül, tört karral zuhant alá, mert homlokba üttetett. A király pedig mellben találva, a**

roppant ütés következtében, valamivel később, oldalt siklott alá lováról, kantárszárát megragadva. Holumbárt társai emelék föl. - Ez meglevén, a király gondjai alá vevé. Holumbárt; ki végre felüdülvén, lovakat, drága öltözeteket s nagy összeg pénzt kapott ajándokul a királytól s visszatért honába, fennen hirdetve a fejedelmi bőkezüséget és erőt.

Holumbár - írták Holubárnak is -, aki feltehetőleg egy cseh származású lovag volt és Bécsben lett „professzionátus" bajvívó.

A legtovább és legszínvonalasabban Budán maradtak meg a lovagjátékok, bár az idő előrehaladtával ezek is hanyatlani kezdtek. A lovagkor végleg lealkonyult, hiszen ideológiája és praktikus tartalma alól kiment a történelem. Valamikor a keresztes lovagok a pogányok ellen vonultak a Szentföldre. Ezt akkor tették - nem túl sok sikerrel -, amikor a „pogány"még gyenge volt és nekünk kellett Jeruzsálembe elmenni, harcolni ellenük. Most viszont a „pogány" - vagyis a török veszedelem - készült idejönni hozzánk és nagyon erős sereggel fenyegetett. Mátyás alatt ez szinte állandóan napirenden volt, de az európai uralkodók nem mertek szembenézni vele, a pápa pedig csupán imára bíztatott, sem pénzt, sem sereget nem tudott adni. A komikus lovagi tornák bizonyos ideig elterelték a figyelmet a törökről, de a valódi harcra már nem adhattak felkészítést. Mátyás és I. Miksa idejében még megőrizték azonban a lovagi tornák régi fundamentumaikat. Ellentétben Nyugat-Európával, ahol a kopjákkal már nem egymást támadták, hanem csak a sisakdíszt, a lándzsák pedig törékeny pálcák lettek és páncél nélkül, könnyű kardokkal imitálták a vívást. A lovagvilág haldoklott mint hadiszervezet, mint társadalmi jelenség és mint sport. Helyébe - a mohácsi vész után - a török-magyar bajvívások kerültek és teljesen átalakultak a harcászati szokások.

Mátyás király udvari kultúrája reneszánsz sokoldalúságával természetesen nem csupán a lovagi tornákat foglalta magába, hanem egyéb testkulturális szokásokat is. A gyermek Mátyás korának legkorszerűbb humanista nevelésében részesült. Több nyelven tanult, sokat olvasott és széles körű műveltségre tett szert, de a testedzést sem hanyagolta el, amiről életrajzírói külön említést tesznek. A legjelentősebb krónikás és biográfus ebben az időben a már említett reneszánsz tudós, Galeotto Marzio (1427-1497), aki együtt tanult Ferrarában és Páduában Janus Pannoniusszal, majd Magyarországra jött és negyed századig szolgált Mátyás udvarában. A híres királyi könyvtár igazgatójaként kötelességének érezte, hogy a különböző krónikákban megörökítse az udvari életet. Legjobban hasz-

nálható forrásműve *Mátyás király kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről* címmel látott napvilágot. Ez a kiadvány lett az uralkodóról szóló számtalan legenda alapja. Galeottót egy averroista könyvéért az inkvizíció börtönbe csukatta, ahonnan Mátyás - a Mediciekkel szövetkezve - szabadította ki.

A Hunyadiak házában ismert és népszerű volt a testgyakorlás számos formája, nem véletlenül állt két Hercules-szobor is a várukban. Harcedzett és humanista volt Mátyás családja, ahol a szellemi és a testi nevelés egysége előtérben állt. Galeotto említi azt is, hogy Mátyás sokat hallott szüleitől az ókori és a régebbi korok hőseiről. Ismerte a francia Nagy Károly híres lovagjának, Rolandnak a történetét. Kedvenc olvasmányai közé tartoztak a XI. században elterjed Roland-énekek, amelyek a franciák nemzeti hőskölteményének alapjaivá váltak.

A harcra felkészítő gyakorlatokkal párhuzamosan a legtöbb testkulturális tartalommal a vadászat rendelkezett. Mátyás szerette a vadászat minden nemét, amiről többek között legendás vadaskertje árulkodik. Már gyermekként is részt vett az izgalmas, sok embert megmozgató vadászatokon. Királyként azután országszerte több vadászhelye volt, amelyek a legendák ködéből ma már nehezen kibogozhatók és dokumentálhatók.

A solymászat hazánkban már a honfoglalás korában is népszerű vadászat és szórakoztató elfoglaltság volt. A világ egyik legismertebb és legszakszerűbb solymász könyvét Ladislaus Ungarus (Magyar László) írta, aki Nagy Lajos alatt szolgált. Mátyás ismerte a sólyommal való vadászat minden fortélyát, hiszen könyvtárában több ezzel összefüggő szakanyagot őrzött. A monda szerint Mátyás király alapította Solymárt, ahol solymászmesterei laktak. Az utóbbi biztosan igaz, valóban itt telepedtek le a solymászispánok, mint ahogy az is bizonyítható, hogy a király egyik vadaskertje is ezen a helyen terült el. Bél Mátyás korában még látszottak a nyéki vadaskert falai és itt állt az úgynevezett Szarkavár, amelynek romjai máig fennmaradtak. Beatrix szintén kedvelte a solymászatot, ezért esküvőjére az erdélyiek három betanított, rutén sólymot ajándékoztak, de a király is sok vadászati kelléket kapott híveitől, mint például madarászó dobot, süvöltőt, sípot és kalitkákat.

A másik frekventált vadászati mód, az agarászat szintén aranykorát élte Mátyás alatt. A király erópai hírű tatár kopói a vadászok álmai voltak. Ekkor terjed el a mondás: „Eb a vadász kutya nélkül". A királyról szóló egyik monda szerint, amikor befejezte havasalföldi sikeres táborozását, jutalmul felajánlotta dandárvezérének, Zeyk Péternek, hogy egy kívánságát teljesíti. A hadfi nem birtokot vagy pénzt

kért, hanem egy pár tatár kopót. Ezeknek az arisztokratikus jószágoknak leszármazottai még a XIX. század közepén is éltek Erdélyben, Gálfalvi Lajos nyárádmelléki birtokán. Mátyás király Tétény mellett építtetett agarászainak szállást, amely Kutyavár néven vált ismertté és romjai még a XX. század elején is álltak. Mátyás király vadászatáról egyébként művészi kivitelű dombormű látható a budai várban, melyen a gyönyörű tatár kopókat bronzba öntve örökítette meg Stróbl Alajos. Egyes források említik, hogy a király időnként oroszlánvadászatot is rendezett, valamint egyes állatok idomításával is próbálkozott. Párducai is voltak és gepárddal szintén vadászott, ami még honfoglalás kori tradíció volt.

Ami a konkrét sportokat illeti, Mátyás király talán a birkózáshoz állt a legközelebb. Uralkodása alatt vált divattá a „mutatványos" birkózás, annak is főleg az itáliai változata. Amikor csak tehette, maga is beállt a küzdők közé és igyekezett a rafináltabb fogásokat megtanulni. De az udvari emberek között is akadt szép számmal birkózó. A leghíresebb éppen Galeotto volt, akinek sportos hőstettét barátja, Janus Pannonius írta meg *Epigramm*ájának XIV. versében. Nem mellesleg a poéta doctus szintén birkózott még valamikor Ferrarában, az Este család alapította egyetemen és éppen Galeottot választotta többnyire a partneréül. Janus Pannonius tehát szakszerűen tudta tolmácsolni versében barátja birkózását. A párviadal néhány részlete szerencsés véletlen folytán maradt ránk:

Történt, hogy a firenzei köztársaság hódolata jelül a dicsőségesen uralkodó Mátyásnak egy pár atlaszhelyi oroszlánt küldött ajándékba. Nagyszámú követség hozta az ajándékot az 1484. esztendőben, Péter-Pálkor. A vendégek között volt a firenzei plátói iskola három jeles filozófusa, akik egy kis diszkutációra jöttek össze az akkor már világhírű könyvtárban. Az összegyűltek névsora lenyűgöző: a velencei Marsilus Ficinus; a teológia tudora, Philippus Callimachus; Bessasion bíbornok, korának legnagyobb filozófusa; a csillagász Regiomontanus; Verrochio, a szobrász; a „hazai pályáról" pedig Janus Pannonius és Vitéz János. A legnagyobb hévvel a tudós Galeotto disputált, mígnem egy incidens ki nem hozta a sodrából. A király híres udvari bolondjának, Tibrilinek mindent szabad volt, így aztán ellopta Galeotto kéziratát, amelyet Mátyás könyvtárának írt Julius Cézárról. A bolond elbujt a szobrok mögé és onnan ócsárolta a szerzőt, aki egyre dühösebben követelte vissza értékes manuszkriptumát. A vaskos tréfától felbőszült tudós végül megfenyegette Tibrilit, hogy ha nem adja vissza a vékony fehér hártyákra írt művét, lovagi bajvíváson veri laposra a púpját. Erre az egyik fiatal, hetyke testőrhadnagy gúnyosan közbeszólt, hogy maradjon a potrohos könyvmoly a cal-

mus forgatásánál, és ne akarjon lándzsákkal hadonászni. Galeottonak eszébe jutott fiatalkori, birkózó tusakodó tréningje és kikérte magának az ócsárlást. Szó szót követett, végül a Halesus nevezetű hadfit hivatalosan is kihívta lovagi tornára. Másnap a budai hippodromban került sor a küzdelemre, amelyre a király és egész udvartartása is elment. Elfojtott nevetés hallatszott, amikor a potrohos tudós betotyogott a porondra és a fiatal tiszt elé állt. Általános sajnálatot keltett, kivéve a gonosz Tibrilit, aki viszont röhögve becsmérelte továbbra is az őszülő tudóst. Galeotto a jóféle királyi konyhán felszedett magára vagy fél mázsa fölösleget, de a hája alatt azért a régi, edzett izmok még működésbe jöttek, ha muszáj volt. Most szorongtatott helyzete megsokszorozta erejét, és némi huzakodás után úgy vágta földhöz ellenfelét, hogy az egész hosszában végigmérte a küzdőteret. Janus Pannonius ezt így fejezte ki költőien: „csúnya pornyomot hagyott a földön", majd hozzátette: „a királynak nagyon tetszett ez az olaszos birokverseny".

Ebben az időben a hajózás is kultivált sport volt a vizes vidékeken, melynek mesterei a naszádosok voltak. Jeles napokon a halászok és a molnárlegények afféle „regattákat" tartottak, ki ér el hamarabb ladikjával a kitűzött célig. Mátyás király fiatalon több vízen evezett és egy konkrét esetet is feljegyeztek a „vízen járásáról". Szabács mellett, a Száva jobb partján 1470-ben Mohamed szultán hirtelen egy várat építtetett, hogy a folyón való átkelést a Szerémségbe biztosítsa. Mátyás felháborodva vette a hírt, és fogságba vetette a horvát bánt, amiért nem akadályozta meg a várépítést. Miután a helyére kinevezett bán, Magyar Balázs nem tudta bevenni a várat, ő maga indult elellene 1475 őszén. Erről a haditettről szól a *Szabács viadalja* című, eredetiben fennmaradt históriás ének. A százötven soros, példátlan értékű művet véletlenül találták meg 1871-ben a Csicsery-család oklevelei között. Ez lehet az a költői mű, amelyről Galeotto azt írta, hogy rendszeresen énekelték a királyi asztalnál. Egykori elbeszélésekből tudjuk, hogy Mátyás király az ostrom előtti éjszakán saját maga evezve kémlelte ki a várat, két naszádos kíséretében, akik közül az egyiket lelőtték. Néhány későbbi metszeten meg is örökítették a csónakot határozott csapásokkal hajtó uralkodót. 1476 február 15-én vette be végül a várat Mátyás, aki ezt írta: „Én egyedül azt mondhatnám, hogy bár sok és igen erős várat megvívtam, de ennyi gyötrelemmel és ekkora nehézséggel meg öldökléssel egyet sem foglaltam el."

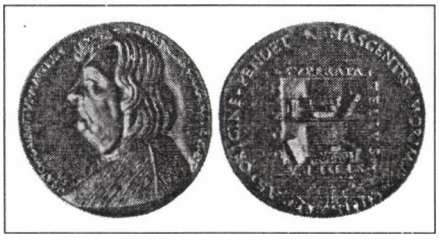

Szabács viadala

De az fejől mondott Pál Kenezsi,
Ároknak mélységét igen nézi;

Ki Szabács erős voltát elmélle,
Honnég minemő álgyú kell mellé.

Szorgost megyen Nándorfejérvárra,
Hol király erről bizon hírt vára.

Legottan számtalan sok hajókat,
Fejérvárnál az Dunán valókot,

Nagy hamar felvontata az Száván,
És Szabácsvár táját hoztatá számán.

Nép számtalansága környől állván,
Nagy erősséget víz felől csinálván,

Hajókat mond árokba vontatni,
Környől pattantyúkval falt bontatni;

De ment az hajókot felvontatá,
Sok felől Szabács falát bontatá.

Vízárokból viadalt es tartottak,
Azzal Szabácsnak így sem árthattak,

Mert mondhatatlan szakálosokval,
Sok nyilakval, sőt számtalan sokval,

Kézi puskákval, nagy pattantyúkval,
És külömb-külömb álgyúkval,

Sebes és úgyan szűnetlen lőttek,
Sőt menden erejekvel rajtonk löttek.

Nu, azért strumlottak kémélletlen,
Hogy belől sérelm lött mértékletlen.

Affelett sokszer harcolást töttek,
Azzal magoknak sok sebet vöttek,

Halált es vallottak hát némellyek,
Király nagy tisztességét mellett.

Elő egy ifjú Várdai Simon,
Kinek anyja énaponkéd sír honn.

Bizon ő kegyes úrfiú vala,
Ki pattantyú miá ott hala.

Más cseh vitéz, Franc főtisztes hadnagy.
Kik bizon kegyes Istennél vadnak.

Ebbe sonha senkinek nincs kétség –
Vagy tisztúlat helén őköt értsék;

És az többi; ottolyal kik haltak,
Isten [...] szeretetesek kik voltak.

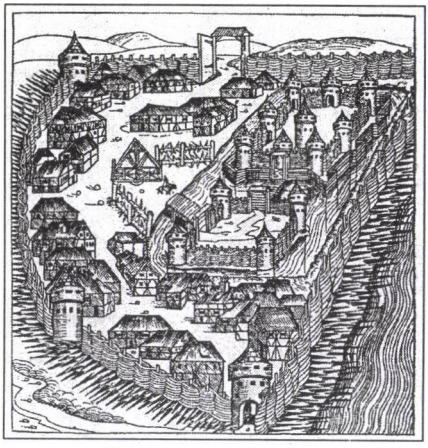

Szabács vára

Ma immár őérettek imádjonk,
Afelett Istennek nagy hálát adjonk,

Mindennemő nagy sok jótételéről,
És erős Szabács megvételéről;

Ki alatt volt népnek válogatotta,
Dolgát menden ment vitéz tartotta.

Kit meg nem mondhat emberi állat,
Mely nagy harcolás volt Szabács alatt!

Menden ott vitézségét mutatta,
Mert királ őköt hozzá núgatta.

Egy idén nagy jeles strumlást tőnek,
Azzal magyarok jó nevet vőnek,

Kin hát cseh vitéz népek nem voltak,
De azokba oszton sokan holtak,

Mert tulajdon hát önmagok, mikor
Volt volna setét előálomkor,

Szabácsba nagy vesztegség lött volna,
Vitéz cseh nép azért beljőtt volna,

Szertelen magokot ott rekesztvén,
Egy házat viadalhoz gerjesztvén,

Legottan túl belől török népek
Nagy viadalt velek törlétének.

Sok közőlök, kik ott benn valának,
Nékik kezen, nékik vízbe halának.

Ó navalyás, hitván keménség!
Mit tőn nekik es az kevélség!

Meghalának nagy vakmerőségbe,
Bizon nem vitézlő merészségbe.

Ezt mi hagyjuk mind úgyan azonba,
Mert semmit nem hoz nekönk haszonba,

De jelentsük Ali bég jövését
És onnaton ment való [...]

Volt olyha tizenötezer lóval,
Mind válogatott nép lovaglóval.

Szabácshoz nem messze egy kis halmon
Megsereglék, hogy beszédet halljon.

Szabácsba nagy felszóval kiáltnak.
Arról bölcsessége lőn királnak:

Hagya nagy sok dobot doboltatni,
Trombitákval es trombitáltatni.

Olyha hasad volt ég mind ezektől,
És volt nagy kiáltás vitézektől,

Hogy szózatot ők ne vehessenek,
Onnaton annálkűl mehessenek.

Ali bég jőtö lőn csak önkára,
Meg sem fardóla semmi munkája.

Ott ezen ők nagyon ohajtának,
Egyenbe es mind fejet hajtának.

Nagy bús jonhhal meg visszatérének
Viadalt kezdeni sem merének.

Az főhajtásról vevék eszékbe,
Hogy nincs segedelm már több ezekbe.

Azon kezde menden vélekedni,
Sőt főhajtáson sem elégedni,

Azért igen ifjú török, Hamza,
Gondolván, hogy volt magyar, ott haza,

Erős Szabácsból, törökök közől
Nagy siettetességvel kiszökni készöl.

Kiszökvén szorgost királhoz juta,
Legottan neki egy helet muta,

Honnég alkób Szabácsot veretni,
És könyveb leszen őt megvehetni.

Az helről kezdék szörnyen veretni,
Mind környől nagy erőssen töretni.

Jóllehet affelől volt sok kötés,
De azért ingyen menden-menden vetés

Ment arról immár török nép beszél:
Lött nekik menden vetés nagy veszél,

Mely nagy mondhatatlan veszedelmbe
Lőnek azután es kegyes kegyelmbe.

Mert esmerék, hogy meg nem bírhatják,
Sőt császárnak azt meg sem írhatják,

Azért tökéllet tanálcs lőn köztök,
Hogy menden szabad lenne önköztök:

Ki akarna, az válnék császárhoz
Avagy magyari Mátyás királhoz;

Az kéncset, ki ott császárt illetné,
Sem egy kéz köztök azt ne illetné,

Azon szerént Szabácsba benn hadnák,
És Szabácsot királnak megadnák;

Ment fejedelmnek belől tolmácsolja,
Ezt senki kívől meg se másolja.

Mert ez lőn nálok hát tökélletes,
Királnál kedig nagy kellemetes,

Sőt jónak teték őfelségének
És hozjá tartó nép kösségének,

Mert nagy míltó az menden felségnek,
Nagy kegyelmes legyen ellenségnek,

Jeleső kediglen mind azoknak,
Kik kegyes kegyelmnek esni szoknak,

Akarattyak szerént tőn kegyelmet
És nagy míltóságos engedelmet.

Így megadák Szabács erősségét,
Benne hagyák álgyúnak bőségét,

Mely álgyúkat királ többözteté,
És nagyon Szabácsot erőssözteté,

Hagyván benne vitézeknek javát,
Hogy ne látná továbbá az kárát.

Ez mind ezen szerént hát meglévén,
Töröknek és mendennek kegyelmet tévén,

Királ vígan Budára eredvén,
Török sereg környölő terjedvén,

Hát valának nékik nagy csudába,
Hogy Budának menden utcájába,

Jelennen királnak odvarában
Láttyák török népet kazdag ruhában

Kiralnak ékessen odvarlani,
Ment kel piacon várban állani.

Ezt meghallák mind Törökországba,
Török császár lőn nagy bosszóságban.

A téli sportok közül a jégen csúszkálás, a hosszú csöves csontokkal való írorgálásról van tudomásunk. Az esküvőjéről a pflanzi követ leírta, hogy Beatrixszel együtt dúsan aranyozott szánon, hófehér lovakkal vonultak a decemberi éjszakában és sok más szánkó kíséretével bejárták Pestet meg Budát.

A lóverseny sem maradhat ki a testkulturális leltárból. Gyermekkorától szerette a lovakat és megülte akár szőrén is. Szívesen gyönyörködött a lófuttatásokban Visegrádon, Budán vagy Bécsben, ahol korszerű hippodromot létesített. A kocsiversenyeken is feltűnt a királyi udvar élén és a fogathajtásban szintén jártasságot tanúsított, de a ló főleg harcászati szempontból érdekelte, azzal pedig, hogy a huszárságot megszervezte, magas színvonalra emelte a hazai lótenyésztést és a lósportot.

Több feljegyzés utal arra, hogy Mátyás idejében vált igazán népszerűvé Magyarországon a labdajáték néhány formája, valamint a sakkozás. Meg kell említenünk azt a tipikusan reneszánsz fordulatot is, ami végbement az ember és a természet viszonyában (turisztika, vadaskertek, halászat, erdőjárás stb.), illetve a higiénia terén is (fürdők, szabad vízi úszás és tisztálkodás stb.).

Hunyadi Mátyás halálával befejeződött a magyar történelem egy felfelé ívelő korszaka és elkezdődött a nép ajkán a legendaképződés. A történelemtudomány szerint ugyan Mátyás keménykezű uralkodó volt és több összeesküvést is szőttek ellene, mégis népmesei hős lett, továbbá makacsul hisznek máig igazságosságában. Annyi bizonyos, hogy Mátyás alatt sokat fejlődtek a falvak, erősödtek a mezővárosok, többen kerültek iskolába, mint előtte bármikor. Ritkaságszámba menő állandó hadserege ezernyi magyar ifjúnak adott társadalmi rangot és megélhetést. A reneszánsz és humanista kultúra terén az elsők közé emelte a magyar királyi udvart.

Vázlatos összefoglalásunk talán arra elég volt, hogy bizonyítsa: a művészetek (építészet, irodalom, zene, szobrászat stb.) mellett az uralkodó soha nem feledkezett el a *testkultúráról* sem, megfogadva Andreas Pannonius atyai jó barátjának ez irányú tanácsát. Pannoniai András egykor Hunyadi János katonája volt, majd itáliai egyetemi tanulmányai után kolostorba vonult és karthauzi szerzetes lett. Az 1467-ben megjelent *Az eseményekről* című, latinul írt könyvét Mátyás királynak ajánlotta. Ebben a művében tanácsolta a dicsőséges uralkodónak, hogy vegye komolyan a művészeteket, de azzal párhuzamosan a testedzést is gyakorolja és tegye lehetővé mindenki számára az egészséget őrző gyakorlatozást meg a játékot. A körülményekhez képest ezt Mátyás király igyekezett megvalósítani, amivel azon kevés történelmi személyiségek közé tartozik, akik komolyan vették a testkultúrát.

SZALKAI LÁSZLÓ AZ OLÜMPIAI JÁTÉKOKRÓL

A Szalkai-kódex az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár féltve őrzött kézirata. Az MSS II. 395. számú forrásanyag Szalkai László - a későbbi esztergomi érsek - diákkori jegyzeteinek gyűjteménye, amelyet az 1489/90-es tanévben írt, mint a sárospataki iskola 14-15 éves tanulója. Szalkai 1475-ben született egy mátészalkai varga elsőszülött fiaként. Ebből a korból igen kevés dokumentumunk van, ezért felbecsülhetetlen értékű ez a hagyaték, amit ennek ellenére meglehetősen elhanyagolt eddig a tudományos kutatás. A kódex szövege késő gótikus betűkkel írt, ezért nehezen olvasható, ráadásul az évszázadok alatt különböző káros hatások érték. Még a magyar pedagógiatörténet kiváló képviselője, Finánczy Ernő is azt írta róla, hogy „tárgyalásmódja középkori, skolasztikus és érdektelen". Ez az utóbbi azonban nem helytálló, mert a beható vizsgálat bizonyította, hogy sok humanista vonást rejt magába, sőt zeneelméleti része az egyetlen ilyen forrásunk a magyar középkorból. Ezen kívül értékes asztronómiai, egyházjogi, retorikai és főleg irodalmi-poétikai jegyzeteket tartalmaz. A 258 oldalas kódex tulajdonképpen a korabeli iskolai tananyagok kolligátuma, melyet később kötöttek egybe és bőrrel vontak be. A középkori oktatásnak megfelelően, a diákok lemásolták a tanár előadásait és azokat kiegészítették a tankönyvet helyettesítő szövegekkel és abból tanultak. Sárospatakon ekkor Kisvárdai János volt a mestertanár, akit Szalkai több helyen is említ. A humanista professzor Krakkóban szerzett baccalaureátusi fokozatot, és innen került Patakra.

Szalkai László (Ladislaum de Zalka) jegyzeteiből számunkra az a rész fontos, amely az *Incipit ecloga Theodoli* címet viseli, hiszen ebben található az olümpiai játékokra vonatkozó rész. Theodolus (másképpen: Theodulos) vagyis „Isten szolgája" néven író költőt akkor a humanista alkotók közé sorolták, ami mást jelentett, mint manapság. Tulajdonképpen Thomas Magisterről van szó, aki Thesszalonikiben született 1275-ben és ott halt meg 1347 után. Szerzetesi neve volt a Theodulos, de gyakran nevezték „Theodulos monarchusnak" is. Szógyűjteményét generációkon át használták Európa-szerte az oktatásban. Írásai jellemzően tele vannak az antikvitás nagyjaira és eseményeire való utalásokkal (allúzio), valamint reminiszcenciákkal. Kedvelt műfaja volt a *szkholion*, vagyis a görög-római írók műveinek részletes és szubjektív magyarázata. A középkori tankönyvek ezeket a szkholionokat - hibásan - eklogáknak írják, míg valójában saját magyarázatokkal kibővített verses elbeszélések. Egyik legismertebb szkholionja Pindarosz híres olümpiai ódáiról szól és az

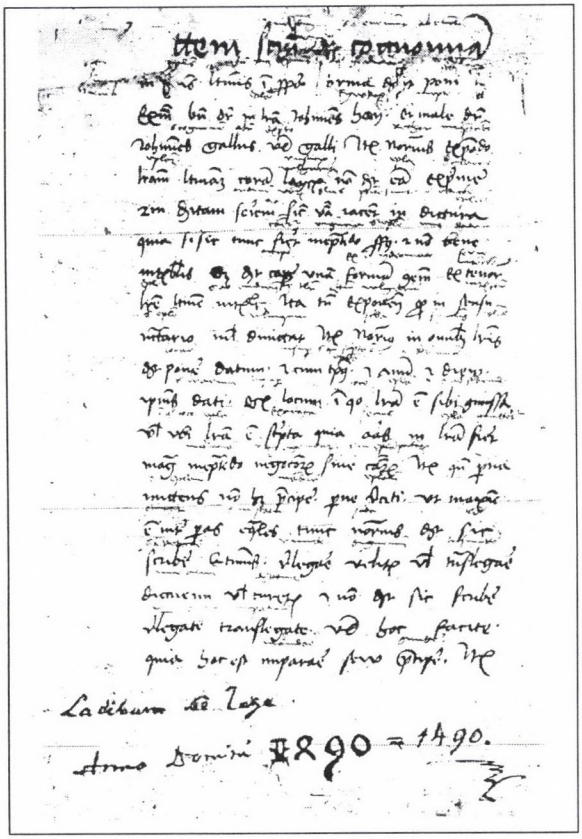

ehhez fűzött magyarázatai érintőlegesen foglalkoznak az olümpiai játékokkal. Ezt az írást, mint tananyagot használta fel egykori irodalomelméleti óráján Kisvárdai János, amit jegyzetei alapján azután kommentált tanítványa, Szalkai László, de magyarul, és éppen ez benne az érdekes.

A középkori „konyhalatin" szövegek helyett a klasszikus ókori írókat helyezték előtérbe a jobb iskolákban és ezt a kurzust úgy hívták, hogy „humanitatis studia". Az antikvitás klasszikusai lettek azután a reneszánsz szerzők (Petrarca, Bocaccio, Dante stb.) példaképei. Theodulos Itáliában tanult és Athénben lett püspök, ahol a keresztények meg a pogányok vitája ihlette írásra. A költeményben szereplő két vitatkozó pásztor közül Pseustis a pogányokat képviseli, míg Alathia a kereszténeket. Theodulos versét Szalkai nagyobb betűkkel és fekete tintával írta füzetébe. Az eredeti mű 345 hexameteres sorból áll, amely 37 bibliai, illetve profán történetre tagolódik. A számunkra lényeges szöveg tulajdonképpen a 25. strófa, amely *Az olympiai játékok* címen található meg forrásunkban és így hangzik:

Excedit laudes hominum, qui primus agones
Instituit fieri sub vertice montis Olympi,
Ardua victrices obnubit laurea crines
Ducit pompa domum, sequitur confusio victum.

A versszak a viszonylagosan elfogadható fordítása ez: Igen méltó az az ember a dicséretre, aki elsőként rendelkezett úgy, hogy az Olümposz hegyének oldalában versenyjátékokat rendezzenek. A

győztes fejét aranyos borostyánkoszorú ékesíti és ünnepélyesen vezetik haza, de gúny kíséri a legyőzöttet.

Theodulos dicsérete Héraklészre (Hercules) vonatkozik, aki az egyik legenda szerint az olümpiai játékok megalapítója volt. Az „Olümposz hegyének oldalában" helymegjelölés természetesen helytelen, hiszen tudjuk, hogy a játékok Élisz tartományban voltak.

Nézzük most már a diák Szalkai magyar nyelvű értelmezését és kommentárját:

> **Igen méltó az emberek dicséretére, aki előztib [először] szerze vetekediseket, hiú játikokat Olympos hegynek magassága alatt. Aranyos borostyán korona fedi be a győztes haját, pompát, kevilsiget [dicsőséget] visz haza, a legyőzöttet viszont szemirem [szégyen], nevetsig kiséri.**

Ez tehát az első, közel ötszázhúsz éves olimpiatörténeti „nyelvemlékünk".

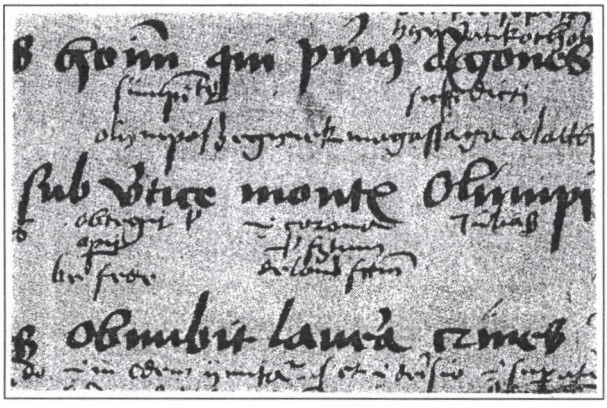

Kisvárdai rektor uram előadásában az olümpiai játékokon kívül foglalkozott a *gymnasium* szó elemzésével, természetesen latinul, amit Szalkai füzetében szintén megtalálhatunk.

Közismert, hogy a kifejezés töve a *gymnos*, vagyis *meztelen*. Ezzel összefüggésben egy legendafélét is olvashatunk a kódexben. Az ógörög ifjak eleinte felövezve gyakoroltak és küzdöttek a versenyeken – egyszer az egyik futónak kibomlott az öve, amelybe beleakadt, felbukott és sérüléseibe belehalt –. Ettől kezdve a szabályok előírták, hogy mezítelenül kell a palaisztrában edzeni, illetve a stadionokban versenyezni (legfeljebb nemi szervüket lehetett eltakarni). A *gymnasium* másik szótöve a *gymnas*, amely versengést, küzdelmet, mérkőzést jelentett. A testedző helyek megjelölésére később szintén a gymnos-gymnas szavakból indultak ki és így lett a test meg a szellem gyakorlásának helye a *gymnasium* (latinul exercitium).

A költeményt tanulmányozva megállapítható, hogy a XV. századi sárospataki iskolában a diákok alaposan megismerkedhettek a görög-római mitológiával, a bibliával és az ókor fontosabb esemé-

nyeivel. Az is feltűnő, hogy a stúdium légköre távol állt a középkorban szokásos pogányokat lejáratő és ellenszenvet keltő tárgyalási módtól. Így kerülhetett a betiltott olümpiai játékok is terítékre.

A középkori iskolák többségében a szövegek grammatikai elemzésével kezdték tanulni a tananyagot, amit követett az egyes szavak értelmezése és azokhoz szinonímák (glosszák) keresése. Ezeket Szalkai vékony tollal és apró betűkkel írta, vegyítve a latint magyar kifejezésekkel.

Szalkai László a pataki iskolás évek után a budai királyi udvarba került gazdasági ügyintézőnek. Esztendők múltán karrierje egyre meredekebben emelkedett fölfelé, mígnem 1524-ben a legmagasabb méltóságok birtokába jutott. Az ország főkancellárjaként a bel- és külpolitika fő irányítója volt, majd 1525-ben pappá szentelték és esztergomi érsek lett. Ízig-vérig reneszánsz egyéniség, politikusként fondorlatos, főúrként erőszakos, gazdasági manővereiben célratörően realista ember volt. A mohácsi csatatéren esett el 1526. augusztus 29-én.

Szalkai élénken érdeklődött a tudományok iránt és maga is foglalkozott irodalommal. Elegáns és precíz latin költeményeit már kortársai is elragadtatva olvasták. Egyik híres méltatója, Ursinus Vellius külön verset írt a főpapról, amelyben megemlékezik arról is, hogy Szalkai még érsek korában sem restellt lovagi játékokat rendezni, amelyek egyikén II. Lajos király győzedelmeskedett. Úgy tűnik, az egykori kisdiákban mély gyökeret eresztett Theodolus olümpiai játékokra vonatkozó strófája, mert az ókori és a saját korabeli testkultúrát mindig is értékként kezelte Szalkai László.

A KÖZÉPKORI MAGYAR TESTKULTÚRA KÉT KRÓNIKÁSA

Már az elemi oskolát kijártak is rögtön kitalálhatják, hogy *Tinódi Lantos Sebestyén*ről és *Balassi Bálint*ról van szó. Az én időmben még nagyobb divatja volt a versek kívülről való megtanulásának, ezért azután máig fejből tudom a végvári vitézekről írt Balassi-sorokat:

Az jó hírért s a szép tisztességért
ők mindent hátra hadnak,
Emberségről példát, vitézségről formát
mindeneknek ők adnak.

Azt azonban már csak kevesen tudják, hogy Tinódi Lantos Sebestyén 1554-ben kiadott Krónikájában szinte szó szerint hasonlóan írt a „jó leginyök" vitézségéről:

Én most szóllok csak vitézlő dolgokról,
jelösben végvárakban lakozókról,
Az Istentől adatott malasztjokról,
Pogánokval gyakor harcolásokról.

Jó leginyök vitézök végházakban
Vannak gyakran terekkel bajvívásban,
Az körösztyén hitért gyakor harcokban,
És jó hírért, névért sok országokban.

„Az én beszédöm lészön mast [most] történt dolgokról" - írta Tinódi Lantos Sebestyén. Ez lehetett a jelmondatuk a korabeli regősöknek, igriceknek, versmondóknak, akik a „most történt" dolgokat megörökítették. Ennek az ősi foglalatosságnak már a honfoglaló magyarok körében is sok művelője akadt, ők voltak tulajdonképpen a sámánok, leszármazottaik pedig a falvak igricei vagy a királyi udvar énekmondói. A nép körében is léteztek históriás énekesek, nevezetesen a hegedősök, akiknek elbeszélései szájról-szájra jártak évszázadokig. A hegedősök nem maguk szerezték énekeiket, hiszen általában írástudatlanok voltak és kocsmákban vagy vándorolva adták elő történeteiket. A lantosok viszont előkelő királyi udvarokban és főurak palotáiban is megfordultak s ők maguk írták dalaikat. Latinos műveltségük alapján jól ismerték a verselés módjait, rendszerint zenét is szereztek produkciójukhoz, sokuk pedig a nemesek familiárisaként íródeák lett.

Az ősi magyar regölést és históriás énekmondást felerősítette a török jelenléte, hiszen a két nép már a honfoglalás előtt is szoros kap-

csolatba került a történelem sodrásában. A törököknek ugyanúgy megvoltak az énekesei, mint a végvárak magyarjainak. Még a hangszerük (a lant, a koboz, a pánsíp stb.) is azonos volt. Mind a két tábor harcosainak szokásrendszerében sok azonosságot találhatunk, gyakorta együtt sírtunk, együtt nevettünk és ezt elzengték különböző húrokon és más-más szemszögből a históriás énekmondók. Hála nekik. Ma már alig tudnánk valamit erről a korszakról nélkülük. A magyar irodalom tulajdonképpen ezekben a végvárakban és környékükön született.

Tinódi Lantos Sebestyén

A három részre szakadt Magyarországon a török időkben a lovagi bajvívás sajátos reneszánszát élte. Európa szerencsésebb régióiban ekkorra már kihaltak a lovagsággal összefüggő szokások, a lovagi torna, a tjost meg a buhurt, az öklelések, a kopjatörések és így tovább. Nálunk viszont a szenvedésekkel teli XVI-XVII. század kialakított a magyar és a török katonák között egy különös viaskodást, amely többnyire páros bajvívást jelentett. A magyar harcosok, a végvári vitézek indítéka összetett volt: részben a kereszténység védelme és a hazaszeretet, illetve az ellenség gyűlölete. Az alapvető cél nem az ellenfél megölése volt, hanem annak bizonyítása, hogy ki a különb legény. Volt idő, hogy szinte baráti hangot ütöttek meg. Például Magyar Bálint, a fonyódi vár kapitánya 1555-ben ezt a bajvívó levelet kapta Ibrahim bégtől:

> **A kiváló Magyar Bálint úrnak, fonyódi helytartónak. Köszönetem, mint jó barátomnak és vitéznek. Jött vala ez elmúlt napokban leveled onnan, miképpen éntőlem is ment oda, mint két atyafi atyafiának szokott levelet küldeni. De mivel, hogy ez elmúlt napokban mentem vala én nagy sok béggel és urakkal felkészülvén oda Koppánba, ott igen vártalak az ütközetre tized napig, de nem győzélek várni. Ott nékem ezért sok költségem is lőn heába, azért mostan intelek is kérlek, hogy nekem választ tégy, avagy levelet küldj erre, hogy tudjam meg hol akarod az vívást.**

Az történt, hogy a nádor megtiltotta Magyar Bálintnak a párbaját, aki így könyörgött Nádasdinak:

Engedje nagyságod a bajvívást, mert félek rajta, hogy oly levelet kezd írni reám, kiben meg fog rútítani. Minthogy pedig gyermekségemtől fogva mind körülök nevelködtem föl és tisztességemet ifjú koromtól fogva ezkorig megoltalmaztam, bánnám, ha immár ilyen koromban esnék rajt íly gyalázat.

A török-magyar bajviadalok lefolyását a végvári rendtartás rögzítette és annak írott vagy íratlan szabályait vitézi becsülettel be kellett tartani. A bajra hívás történhetett levélben vagy madártollak küldésével, de gyakori volt a fegyvermarasztalás is. A kihívó leveleket általában kötözködő stílus jellemezte, ha pedig nem jött válasz, akkor súlyos sértések és mocskolódások következtek. A kihívás visszautasítása gyávaságnak számított, ilyenkor a gúnyos jelzőkkel tarkított levelek mellé csúfos ajándékokat is mellékeltek. Ez leginkább disznófarok volt, mivel a török tisztátalan állatnak tartotta a sertést. Rókafark küldése szintén a gyáva megfutamodást idézte, ugyanis volt egy korabeli közmondás: „a farkatlan róka láthatatlan akar lenni". Amikor 1582-ben többszöri kihívás után a kaposvári Mehmet aga nem állt ki a veszprémi kapitány ellen, majd újabb három simontornyai török sem állt elő a bajviadalra, akkor „az kopiákra a palotaiak rókafarkat meg dísznófarkat csináltak". Ez akkora szégyen volt, hogy maga Ali basa – „az hatalmas istennek akaratából a török császárnak főhelytartója Budán és gondviselője Magyarországnak etc." – írt levelet „az fölségös Eresztus Herczegnek, Római Császár ő fölsége atyafiának" , kérve, hogy máskor békés egyezséggel oldják meg a kihívást és ne szégyenítsék meg a török vitézeket. A fegyvermarasztalásra jó példa Ferhát basa levele, amelyet a lévai vár vitézeinek írt:

Ím az mostani időben két kopját tettünk vasastól a ti kaputok előtt föl. Az ki a kopjákat elveszi onnéd, az a viadalhoz is kész legyen vitézképpen: mert mi meg akarunk ővelek vitézül vívni.

A küzdő felek a kijelölt viadal helyén kezeseket cseréltek és kétkét igazlátót választottak. A jó fizikumon kívül fontos volt az ügyesség és az edzettség (gyakorlatozás), meg a jó ló, ugyanis az öklelő fával (kopja) lóháton rohantak egymásnak, úgy hogy olyan helyen találják el az ellenfelet, hogy az kiessen a nyeregből. Gyakori volt a fegyverváltás: a kopja után szablyát ragadtak, majd tőrrel folytatták a küzdelmet. Ilyen volt például 1550-ben a Hubiár aga és Kapitány György közötti bajvívás. A bujáki réten négyszáz-négyszáz vitéz szemeláttára folyt a tusakodás, mely alatt többször is fegyvert váltottak a küzdők. Tinódi így énekelte ezt meg:

Az két kopja ott szépen öszvehajla,
György kopjája ló nyakába elromla.
Hubiárt kopjája el nem törheték,
Kapitánnak fején végre eltörék.
Viadalt ők hegyes tőrrel kezdék,
Nagy erős viadalt ők ott tevének,
Majd az bizgánt ragadá, elővevé,
Azzal sokáig veré, megszédíté,
Végre azt es ő kezéből elejté.
Nagyhamar szép hangyárát kiragadta,
Azzal es az terekkel igen víva.

A bajviadalok szervezését megnehezítette az a körülmény, hogy a török szultán és a magyar király is tiltotta. Csak kivételes esetben és hosszas könyörgés után engedték össze a küzdőket hivatalosan. Minden tilalom ellenére azért évtizedekig virágzott a magyar-török viaskodás. Tudunk arról, hogy két kiváló vitézt, Berenhidai Huszár Pétert és Istvánffy Istvánt a király párviadalért a bécsi börtönbe záratott. A büntetés azonban nem volt komoly, inkább csak a töröknek szólt és a látszatot szolgálta. A végvári vitézek életéhez szervesen hozzátartozott a tusakodás (helyenként böllenkedésnek is nevezték) és testgyakorlataik jórészt arra irányultak, hogy azokkal minél erősebbek és ügyesebbek legyenek. A bajvívás tulajdonképpen a korabeli sportnak felelt meg, időtöltő mulatság és versenyzés volt. Bár néha halálos kimenetelűvé vált a küzdelem, de az akkori erkölcsi alapelvek nem a halált, hanem a gyávaságot és az aljasságot tekintették a legfőbb rossznak.

Az egyik legsportszerűbb bajvívás Kapitány György és Hubiár aga között zajlott le.

A hollókői várnak volt nagy tekintélyű ura Kapitány György, akinek a viadalára az ország minden részéből olyan nagyságok sereglettek össze, mint például Losonczi István, Zay Ferenc, no meg a török basák és pasák. De ott volt Tinódi is a lantjával és egy szép hosszú versben elregölte az összecsapást. A legádázabb küzdelem után is sportszerűen egymást tisztelve hagyták el a küzdőteret, ahogy ez a lantos énekéből kitűnik:

Ketten egymástól ők búcsút vevének,
Seregökhöz ők nagy vígan menének,
Fegyverökből szépőn levetközének,
Az istennek nagy hálát tőnek.

A brutálisnak és sötétnek tartott korszak tehát a maga módján magasfokú erkölcsiséget képviselt és általában a fair play szabályainak mindenben eleget tett. Ehhez képest egy mai labdarúgó-rangadó után a felek egymástól nem „búcsút vevének", hanem életveszélyesen összeverekednek úgy, hogy a rendőrség is alig tudja őket szétválasztani.

A páros viadalokon kívül esetenként csoportos kopjatörésekre is sor került. Ilyen volt például Verbőczi Imre és Kászon bég harcosainak csoportos viadala, amelyet szintén Tinódi Sebestyén lantja örökített meg az utókornak. A monstre bajvívás érdekessége, hogy Kászon bég a küzdelem befejeztével örömében még a magyar vitézeket is megjutalmazta, Tinódi szerint bársony subával, hatvan forintot érő szablyával, ezüst sisakkal és több száz oszporával (török ezüstpénz).

A XVI. század végére azonban háttérbe szorultak a bajviadalok mivel ekkor vette kezdetét a törökkel vívott hosszú háborúskodás, amelyben már természetesen nem a sportszerűség dominált. A régebbi végvári harcok során szinte ismerősök csaptak össze, hiszen a helyőrség személyi állománya alig változott. A háborúban azonban ismeretlenek álltak szembe egymással, ráadásul egyre inkább lőfegyverekkel és nem a hagyományos „face to face" módon csaptak össze. A törökök egyre több irreguláris csapatot vetettek be, amelyek aztán garázdálkodtak, bűnözök módjára viselkedtek, így ezután szó sem lehetett sportos bajvívásról többé. Megváltozott a végvári életvitel is, a pénz, a nyereségvágy lépett a hazaszeretet helyébe. Csupán „az jó hírért, névért" már nem szálltak harcba a vitézek, inkább a zsákmány, meg a dicsőség lett a cél.

Tinódi Sebestyén azonban nem csak a páros viadalokat zengte el lantja húrjain, hanem egész csatákat is megénekelt. Ezek közül a szalkai mezőn való harcot ismertetjük, amely több testkulturális vonatkozást is magában rejt. Ez a mű eddig nem kapott különösebb méltatást a szakirodalomba, talán Szántó Imre könyve* említi részletesen, ebből idézzük a csata összefoglalását, ami segíthet megérteni Tinódi énekét:

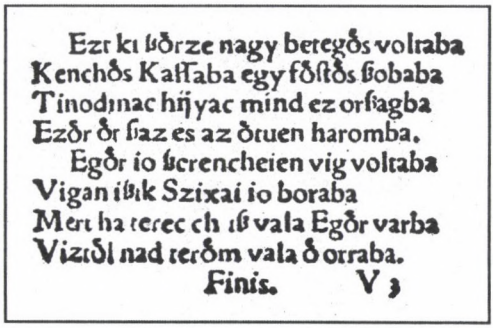
Ezt ki ſörze nagy beregős voltaba
Kenchős Kaſſaba egy főſtős ſobaba
Tinodinac hijyac mind ez orſagba
Ezör ör ſaz es az öruen haromba.
Egör io ſerencheien vig voltaba
Vigan iſik Szixai io boraba
Mert ha terec ch iſ vala Egör varba
Vizről nad terőm vala ő orraba.
Finis. V ȝ

Tinódi Egervár viadaláról való énekének zárószavai

* *Küzdelem a török terjeszkedése ellen Magyarországon.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.

Az esztergomi törökök 1544 nyarán Kubán Ramadán és Nassuf vezetésével 400 főnyi janicsárral és 1500 lovassal rablásra indultak. Éjjel rajtaütöttek Léván, de az álmából felvert Balassa Menyhért visszaverte a támadásokat. Katonáival és Thuri György ipolysági kapitánnyal utánuk eredt, azonban a nyílt mezőn nem boldogultak a számbeli fölényben lévő ellenséggel. A hátráló törököket végül Szalka mellett a Surányi várban időző Nyári Ferenc verte szét ötszáz főnyi könnyűlovasával. Makacs harc keletkezett és hosszú ideig kétséges volt, hogy kié lesz a győzelem. Amikor Zoltay Lőrinc, az esztergomi érsek kapitánya megérkezett a török lovasság odahagyta a janicsárokat és végre megszaladt. Ez volt a nagyhírű szalkai viadal.

Tinódi most is szakértő és tárgyilagos krónikása az eseményeknek, ahogy *Chorinca* című könyvének sokat idézett előszavában írta: „ az mi keveset írtam, mind igazat írtam." Ha a csata leírását szakmai aspektusból vizsgáljuk, a sorok közt értékes harcászati és testkulturális vonatkozásokat fedezhetünk fel:

Támaszta az Isten az keresztyén népre
Pogán fejedelmet nagy veszödelmére
Jelösben mindönnel ez magyar nemzetre,
Parancsolatszegésért büntetésére.

Jól értitök az terek császár hatalmát,
Itt Magyarországban oly nagy birodalmát,
Mely nagy gazdagsággal bírja Buda várát,
Ez országnak hatta néktök fél gallérát.

Nagy veszödelmeket, az Budából tésznek,
Kin szegín magyarok igen veszíkölnek.
Minap Memhet basa szóla terekeknek,
Hogy nagy gyorsasággal véle készülnének.

Oly igen haragutt az szegíny pórokra,
Hogy meg nem hóldolnak szolgálni Budára,
Nyolcezeren kiszálla ő az Rákosra,
Rabolni indula az neves Miskolcra.

Dulá, felégeté Miskolcnak várasát,
Ő mind felrabolá jórészt tartományát,
Onnat ő el hoza négyezör rabokat,
Kikkel ő hajtata szántalan barmokat.

Ifjú Móré László akkort fogllyá esék,
Ki nem sok időre tőlök megváltozék.
Jó Dombai Mihál, Terek Tamás esék,
Kik oda levének, mert meg nem segéllék.

Il nagy nyereségnek igőn vigadának,
Letelepödének, Állát kiáltának,
Szegén magyar foglyok sírva ohajtának,
Mert vígan terekek vélők osztozának.

Legottan terekek tisztökben menének,
Esztergam várában kik el-bémenének
Egy falka ideig nyugolmast élének,
Költség nélkül igön ők megszűkölének.

Az Sabán vajvoda esztergami vajda,
Az Ramadán aga, Deli Kubát aga,
Ajvát aga, az Musz aga, Naszuf aga,
Az többinél feljebb vala az öt aga.

Nám, ezök egymással együtt beszéllének,
Mind egy akarattal, basához menének
Főhajtván basának tisztösségöt tőnek,
Ilyen szókkal, néki ők ott beszéllének:

„Tuggya jól nagyságod jól szolgálatunkat,
Öt holnapja, hogy nem adták alafánkat,*
Szabatságot kérünk, had űzzünk csatákat,
Az magyarokkal késércsünk cserencsákat."

Ottan basa szólla az főterekeknek:
Egy falka ideig, hogy veszteg lennének,
Az császár népében el ne vesztenének,
Az ő jó hírökben ne küssebbülnének.

„Sok magyar jó legínt értök végházakba,
Ők es nem héjába gyűltek az határba,
Éjjel-nappal vannak szerencsavárásba,
Veszteni kezdötök nagyot utatokba."

Sabán vajda szólla: „Sok ideje vagyon,
Kímöm, hogy énnéköm az Lévába vagyon,
Balassa Minyhárt értöm, hogy ott vagyon,
Csak száz lovagja ott az várasba vagyon.

* Az *alafa* a török *alacok* szóból származhat, s követelést, kintlévőséget jelent. (T. F.)

Eszt igen jól értöm, várast megvehetjük,
Az bennevalókat mi mind elnyerhettyük,
Tudom az várat es mi ott megvehetjük,
Balassa Minyhártot elemelhetjük."

Basa mégis mongya: „Kérlek, úgy jártatok,
Magyar vitézöknek szívet se aggyatok,
Az császár népében ti kárt se vallyatok
Mert csak fejetökkel, azért ti jáccotok."

Eszt hallván, Esztergamban ők sietének,
Sok jó jancsárokkal ők elkészülének,
Tizenötszáz néppel nagy szépön telének,
Hódvilágon éjjel Dunán költözének,

Sietvén Garan víz mellett felmenének ,
Setét hajnalban Lévában érközének,
Várasban ostrommal el-bészökdösének,
Az vár kapujára hamar sietének.

Terekek az kaput kezdék ott bévágni,
És az kapu előtt zászlót emelgetni
Az várast mind széllel kezdék gyútogatni,
Az várból kezdének rájok levöldezni.

Jó Balassa Menyhárt eszt hogy megtudá,
Csak az egy imegbe kapuhoz szalada,
Szablyával forgódik, bátorságot ada
Terekeket az kaputul eltágítá.

Ez után terekek hogy eltágulának
Lovakat, morhákat eltakarítának,
Az várasból hamar kitakarodának,
Foglyokat ők akkor ott nem foghatának,

Nagy vígan az terek el haza indula.
Jó vitéz Balassa lovára fordula,
Ságból jó leginyök érkösztenek vala,
Az terekek után nagy vígan indula.

Dandárra vitézők bé sem öklelének,
Mert kevesen arra elegek nem lőnek,
Csak hátuljárókkal ők harcot kezdének,
Egy néhán helyön kopjákat tördelének.

Egy jámbor szolgája vitéz Balassinak
Akkort ott elvesze, kit sokan bánának,
Halála történék az Nagy Amborusnak
Szép harc vala, sokan ugyan megforgának.

Inasa az úrnak az Godocsi vala,
Ki Deli Kobatval szömben öklelt vala,
Viadalt ott ketten ők tartottak vala,
Egymás miatt igen sebesültek vala.

Az vitéz Balassa mikor aszt gondolá,
Azok verésére csak kevesen vala,
Csak népét vesztené, el haza indula,
Mert népében egynéhán sebesült vala.

Komáromban Horvát Bertalan meghallá,
Hogy az terek csata szép szerrel kinn vala,
Vitézökkel öszve Dunán elkölt vala,
Aszt Nyári Ferencnek hírré adata vala.

Nám, az Ferdinándus királ ez időbe
Az Nyári Ferencöt küldé alá végbe
Kilencszáz embörnek küldé eleibe
Hogy hadnagyok lenne mindenütt igyökbe.

Az hírt hogy meghallá suráni házába
Jámbor Nyári Ferenc, oly nagy gyorsaságba
Csak negyedfélszázan lőn elindulatba,
Kucsit, terhös lovat nem vín ő utába.

Gyorsan Kört faluban ő bészállott vala,
Az komáromiak hazamentek vala.
Hogy megcsalták volna, ők azt vélik vala.
Aszt Nyári Ferencnek hírré adták vala.

Igen nagy bánattal kezdé aszt mondani:
„Szerető uraim, ha kezdünk megtérni,.
Semmi nélkül kezdünk mi otthon bánkodni,
De jertők el vélem szerencse késérni.

Szerető uraim, csatát, ha nem találunk,
Mégis az Kakatra, hajnalban rohanjunk,
Amit ott kaphatunk, azzal elinduljunk,
Kivel vitézők köszt tisztességöt vallyunk."

Ott egy kevés várván egy nyelvet hozának,
Kitől jó bizonnyal igaz hírt tudának,
Hogy az terekek, szép haddal kinn volnának.
Úr izene vitéz Horvát Bertalannak,

Morvaiaknak es Sellyére izene,
Suránban megmaratt népének izene,
Mint hamarb lehetne utána sietne,
Közüllök valami jó nevet szeretne.

Bánatban az követ Komáromhoz juta,
Mert az terekektől oly igen fél vala,
Az Dunán el-átal éjjel üvölt vala,
Az hősek csalárdságnak aszt vélik vala.

Az követöt fogva ők bévittték vala,
Vigan az vitézők ugy indultak vala,
Az jó Nyári után ők sietnek vala,
Immár Nyári Ferenc sokat bolygott vala.

Terek nép hol voltak, immár tudgya vala
Mert Léva égését mind jól látta vala,
Egy terek nyelvet es néki hosztak vala,
Ki éjjel az sárban bésüllyedött vala.

Nagy szíve szakadván az hőseket várja,
Az egy szép lesherre népét béállattta,
Mel nagy szép szavával nékik im eszt mongya:
„Szerető uraim minden meghallgassa.

Az én szívemben mast vannak nagy bánatok,
Mert ez had igen nagy, én kevesen vagyok,
Ha vakmerőképpen reájok rohanok
Sokan ott elveszünk, ott én nagy kárt vallok.

Kár nélkül maraggyunk, jobb arra gondoljunk,
Majdan mi meg látjuk, környűl mit kaphatunk,
Mind az révig utánok mi elballagjunk
Mikor elköltöznek, ott es rágondoljunk."

Vala ohítása ott vitéz Nyárinak:
Láss hertelenséggel seregök jutának,
Szép sereget láta komáromiaknál,
Más sereget láta az morvaiaknál,

Az harmadik sereg Surámból jött vala,
Ezőn az vitézők hálát attak vala,
Hogy il hamar egyben gyűhettenek
„ Mert azt egyik fél es nem reménli vala.
Rajta az vitézők örömbe levének,

Ők rendben állának, seregöt szörzének,
Az jó Nyári Ferenc szólla vitézőknek:
Mint jámbor höseket titöket kérlek,
Az rendöt fejönként ti mind megállyátok,

Derék ütközetöt ti mind megvárjátok,
Kopját egymás előtt ti itt se roncsatok,
Ha itt tisztösségöt vallani akartok.
Sőt ti közületök azt kik jobbak vattok,

Az alább valókat ti bátoriccsátok,
Úgy ővélők öszve együtt induljatok,
Kopját ellenségőn etszersmind roncsatok.
Az viadal kösztünk míg el nem végeznék,

Senkitől itt addég fogoly ne fogassék
Zsákmánra es addég senki itt ne essék,
Ki eszt nem fogadgya, annak feje essék."
Bátorok az hősek, ennek engedének

Kit jámborul végre megteljesitének,
Kilenszázharminc lóval szépen telének,
Ipoly vize felé ők eleredének.
Az vitéz Zoltai Lőrinc ám ott vala,

Ki harmadmagával elől mégyön vala,
Az előljáró terekre talált vala,
Az Deli Husszain látá, mongya vala,
Nagy csudája volna, hogy ott merne járni,

Az vitéz Zoltai kezdé eszt mondani:
„Vitézők, csak akarjatok itt megvárni,
Sok kopját ingyen majd láttok itt tördelni."
Szalkai mezőre mikoron jutának

Az terekek magyar zászlókat látának,
Ottan Ipol vizén el-általgázlának,
Ezök szömbe vívnak, egymásnak mondának.
Ezön az terekek kétségben esének,

Seregöt nagy szépen ők hamar szörzének,
Az víz felől puskások helhösztetének
Az Saban vajdától ott il szók esének:
„Vélöm vala, harcolók ezök volnának,

De bizonnyal látom, hogy szömbe megvívnak,
Mert az végbeliek, vitézők itt vannak,
Kiket meglátjátok, mindhalálig vívnak.
Róla úgy gondoljunk, és úgy igyeközjünk,
Mert ha mi itt nyerünk, világra születünk,

De ma mi meghalunk, hogyha itt mi vesztünk,
Ki elszaladna es, meghal miközzölünk."
Szereté eszt Nyári, mikoron meglátá,
Hamar rángondola, népét megállatá,

Három részre seregöt hamar szakaszta,
Csak az egyik részét az nyomra választá.
El-alább más révre ő hamar indula
Sabán vajda látá, ezen elbúsula,

Az ő seregét ott megbontotta vala,
Puskásokat kétfelé választja vala.
Ezt jó Nyári Ferenc látá, nem múlata,
Az ő szép szavával népit bátorítá.

Hamar mindenekvel Jézust kiáltata,
Az ő jó lovokat folni bocsáttatá,
Száguldva az vízön ők átalzörgének
Nagy vakmerőképpen rájok öklelének,

Az terekek futamának, rettenének,
Lovagok, gyalogok sok helben veszének.
Ezen az vitézök örömben valának,
Kit bennök érének, sokat nyakazának,

Foglyokat ők akkor sokat nem fogának,
Az parancsolatnak hívön megállának.
Nám, az viadal hogy elvégezött vala,
Vecsernekor Kisasszon másnapján vala,

Az Kerei Gáspár jámbor vitéz vala,
Ott az viadalba csak ő megholt vala.
Éhen, szoméhon az vitézök valának,
De mindezzel semmit ők nem gondolának,

Foglyokat azután sokat fogdosának,
Az főterekek mind elszaladozának.
Vala nagy bánatja az Memhet basának
Hogy jobb része veszött császár szolgáinak,

Félelmet hosztanak az otthonvalóknak,
Bátor szívet attak mind az magyaroknak.
Kár nélkül magyarok hazaindulának,
Az szép nyereségön nagy hálát adának,

Felségös királnak ajándékot adának,
Az többivel vitézök megosztozának.
Ezután Balassa az Nyári Ferencvel
Nagy vígan lakának mind a vitézökvel,

Isten lássa őket sok jó szerencsével,
Hogy ők élhessenek jó hírrel, hó névvel.
Ugyan igen kérlek, vitézök, kik vattok,
Hogy az jó Istennek nagy hálát aggyatok,

Az ő jóvoltában mindenkor bízjatok,
Nagyobb diadalmat tereken vallotok.
Tinódi Sebestyén deák Nagyszombatba,
Negyvennégy esztendő el-béforgásába,

Nagykarácson előtt szörzé búdosásba.
Kinek ez nem teccik, búskodgyék magába.

De nem csak kopjatörések és öklelések voltak a török időkben, hanem a birkózás is elterjedt. Bár a török és a magyar rokon nép és a szabadtéri sportokban (lovaglás, vívás, kopjaöklelés stb.) jól megértették egymást, azonban a birkózásban az oszmánok felülmúltak bennünket. A törökök professzionátus birkózók voltak és a félhold uralma alatt mindenhol felléptek elővezetve kiváló tudásukat. Ezek az úgynevezett *pelivanderek* színes ruhákban, néha pedig félmeztelenül járták a településeket és kerestek kihívót vagy egymással küzdve tartottak bemutatókat, ahol a győztes díjat kapott. Néhány esetet megőrzött a krónika, amikor magyarok is kiálltak a török hústornyok ellen. Ilyen történetet írt le Szamosközi István, amikor 1566 nyarán János Zsigmond meglátogatta a Zimonyban érkezett Szolimán szultánt. Az ünnepi program része volt a birkózás, minekutána a szultán legjobb díjbirkózóját felajánlotta a királynak, illetve kérte, hogy egy magyar katona álljon ki ellene. Nemigen akadt vállalkozó, míg végül Csukási Péter, egy bivalyerős parasztlegény szembeszállt a hencegő törökkel és nagy küzdelemben földhöz vágta.

A legszakszerűbb magyar-török birokversenyt a *Zrínyiász*ban olvashatjuk. A költemény Radován vajdának és a szerecsen Demirhámnak a küzdelmét írja le igen élethűen:

Örömest elválnék Demirhám vajdától
Mert karddal nem férhet hozzá szorosságtul;
De amaz nem ereszti messzi magától,
Hát birkodni kezdnek mindketten haragbul.

Im ide, amoda ők hányják magukat,
Botlástul eséstül jól őrzik lábukat,
Szorítja magához szerecsen az vajdát,
Vajda is még ütet, mint legjobban tudhat.

Mikor méz szag medvének orrában tetszik,
Utána mászkálván bükkfáról leesik,
Körmivel s fogával az fára haragszik,
Szaggatja hejába haját gyükeréig.

Így ez mind a kettő egymásik körül jár
Egymásnak kárt fejére kívánsággal vár,
Demirhám haragos, mint hótól nőtt vízár,
De másik engedni éltéig nem akar.

Balassi Bálint

Balassi Bálint nem csupán megénekelte a végvári vitézek bajvívásait, de ő maga is gyakorolta. A végek dicsőítője éppen olyan jól forgatta a kardot, mint a lúdtollat. Feljegyezték róla, hogy egyetlen napon tizenegy bajvívást küzdött végig és valamennyit megnyerte.

A solymászat, mint sport és mint vadászat szintén igen népszerű volt a XVI-XVII. században. Balassi Bálintnak - aki maga is solymászott - több verse foglalkozik ezzel az ősi szenvedéllyel:

Köll immár énnéköm csak jó ló, hamar agár,
Ifjak társasága, éles szablya, jó madár.
Vitézek közt ülvén
Kedvem ellen nincsen
Jó borral teli pohár.

Egy másik költeménye a madártartás részleteibe avatja be az olvasót:

Immár sólymocskádat
Kedves madárkádat
Kit karodon hordottál,
Klárisokkal rakott,
Skófiummal varrott,
Lábzsínoron tartottál -
Bocsásd el békével
Szegényt; hadd menjen el
Reá ne haragudjál!

A labdajátékokkal is találkozott a poétalelkületű vitéz, amit a következő szerelmes versének metaforája igazol:

Mert miképpen laptát mikor ketten jádzák,
Tudod, hogy egymásra ütik és hajítják.
Igy szívemet húzzák
Szerelem s bosszúság ide s tova vonzák.

Valamikor a tánc virtuskodó (sportos) jellegű volt, és igen nagy népszerűségnek örvendett a végvárak környékén. A katonák táncai őrizték az ősi harci mágiák emlékét és kedvelt látványosságai lettek a falvak és a paloták népének is. Heltai Gáspár egy törökökkel vívott győztes csata után a vitézek örömtáncát – köztük Kinizsi Pálét – így örökítette meg:

Végre a jó bortól felmelegedvén, táncba menének. A tánc közben az egész völgy bételik az ő sivalkodásokkal. És mikorom minden vitéz ott toborzót jára, inték Kinizsi Pált, hogy mutatná meg ő is diadalmas vígságát. Felszökellék ez okáért és ott hátára tevé a jobbkezét, majd fogaival felharapta a földről egy töröknek holt testét és azt szájában hordozván sokáig ott táncola véle a hősek között, melyet erősen csudálnak vala.

Balassi Bálintnak is volt egy híres tánca, mégpedig Miksa magyar királlyá koronázásakor, amiről Istvánffy krónikája számolt be:

Az asztalok eltávolítása után a hadi ifjúság és az előkelő férfiak fölserdült gyermekei a ház tornácában táncot jártak. Ezek között Balassi Bálint nyerte el a pálmát azon táncnemben mely a mi juhászainknak különleges sajátja, de a külföldi népség magyar táncnak tart. A császár és király a többi hercegekkel együtt egy emelvényről gyönyörűséggel nézték őt, amint földig guggolva lábszárait hol összekapta, hol ismét szétvetette majd felszökelve ugrándozott.

Ebben az időben a páros táncot még nem járták, a legdivatosabb az úgynevezett párválasztó tánc volt. A körbe vagy sorokba rendeződött férfiak és nők valamilyen szokás szerint úgy táncoltak, hogy időnként egymás mellé, vagy szembe kerültek, így alkottak ideiglenes párt. Természetesen a legények azt várták, hogy mikor kerülnek a kiszemelt leányhoz. Ahogy ezt egész pontosan leírta Balassi a következő idézetben:

Táncát ő úgy járja, merőn áll dereka, mintha csúszna sík jégen,
Valahova lépik, sok szemek kísérik csudálván jár mely szépen.
Midőn néha térül vagy mellettem kerül, szoknyája elterjedvén,
Szerelmével belül veszen akkor körül engemet felgerjesztvén
Udvari jó módját látván érzem kínját, keservesen rá nézvén .

Balassi Bálint kedvenc tartózkodási helye Eger vára volt, amelyet a „vitézség és az emberség igazi iskolájának" neveztek. Iskola volt ez valójában, hiszen ide sereglettek az udvari nevelés alapjait megszerzett apródok, hogy azután itt „élesben" továbbfejlesszék harcművészetüket és testkultúrájukat. Balassi is „tanított" ezen az „akadémián" lesvetést, lovaglást, portyázást és bajvívásokat. Vitézi verseivel és szép szerelmes költeményeivel pedig a fiatalságot sokoldalú, humánus életre nevelte, amelyben a testi és a szellemi értékek harmóniát alkottak.

ZSÁMBOKI JÁNOS *EMBLEMATA* CÍMŰ MŰVÉNEK (1564) TESTKULTURÁLIS VONATKOZÁSAI

Zsámboki János (latin nevén *Johannes Sambucus*) Nagyszombatban született 1531-ben és Bécsben hunyt el 1584-ben. Korának leghíresebb egyetemein tanult, megközelítőleg tíz nyelven beszélt és sokoldalú műveltségre tett szert. A magyar humanisták Európa-szerte ismert, jeles képviselőjeként mintegy ötven művet írt a legkülönbözőbb műfajokban. Már fiatalon egyetemi katedrát kapott Bolognában, ahol orvosi témákat adott elő. Itt ismerkedett meg Hieronymus Mercurialisszal, aki az utódja lett a bolognai orvoskaron, és évszázadokra meghatározó jelentőségű testnevelési művet írt. Zsámboki nevét ugyan Sambucusként ismerte meg a világ, de ő haláláig jó magyar maradt. Feleséget Nagyszombatról vitt Bécsbe és meghívta a lakodalmára szülővárosa elöljáróságát. Az akkor divatos latin neve elé mindig odaírta: „Pannonius Tyrnaviensis", vagyis: „nagyszombati magyar".

Zsámboki János

Zsámboki 1552 és 1566 között több monográfiát írt korának híres várostromairól, így többek között Zágráb, Temesvár, Gyula és nem utolsósorban a Szigetvár körüli harcokat örökítette meg. Rendkívül értékes könyvkiadói munkássága is volt. Neki köszönhetjük Bonfinius kiadását, melynek előszavában leírja saját utazásait. A világot látott tudós kényszerből lett peregrinus, vagyis vándordiák. Fiatalon Wittenbergában tanult, ahol megismerkedett Luther tanaival, majd innen Ingolstadtba ment a jezsuitákhoz. Itt beleszeretett egy Veronika nevű leányzóba és - mivel „poeta doctus" is volt - írt egy gyönyörű költeményt *Veronica Ingolstadtiensis* címmel, amiért a jezsuitáktól azonnal eltanácsolták. Ettől kezdve több vándorbotot elkoptatva, végül Itáliában telepedett le viszonylag tartósan. Padova és Bologna után a ferrarai herceg fiának lett a nevelője, azután Miksa király udvari orvosaként tevékenykedett.

Zsámboki jelentette meg Ranzanus írásait, 1568-ban pedig Brodarics István híres művét a mohácsi vészről. Brodarics, mint II. Lajos kancellárja, szemtanúként írta le deákul a csatát, melyet a pápához is

elküldött. A *Corpus Juris Hungarici* szintén Zsámboki János gondozásában jelent meg 1581-ben. Néhány értékes dicsőítő éneket (elógium) és sírfeliratot (epitáfium) is találhatunk Sambucus hagyatékában, míg verseiből még Shakespeare is idézett. Ő ásta ki régi kódexekből Horatius *Ars poeticáját*, Petronius szatíráit és Plautus húsz komédiáját. Históriaíróként kiadta a magyar királyok történetét 901-től 1547-ig. A német császárnak címezve latinul számolt be Dobó István hősies egri várvédelméről. Földrajztudományi munkáiból jelentős az Alpesek ismertetése, illetve Magyarország helységföldrajza.

Évtizedekig szolgált Zsámboki a bécsi udvarban, miközben gyűjtőszenvedélyének hódolva óriási magánkönyvtárat hozott létre. Mátyás király óta nem volt hasonló színvonalú kollekció sehol Európában. Szemet és hálót is vetett rá II.Rudolf császár és krimibe illő módon kicsalta Zsámbokitól a könyveit, illetve a szintén híres antikszobor-gyűjteményét. Az osztrák királyi könyvtár tulajdonképpen Zsámboki János könyveiből keletkezett. Sajnos ma már nem azonosíthatók ezek a művek, mert Mária Terézia újraköttette azokat és ekkor eltűntették róluk Sambucus kézjegyeit. Ugyanis Zsámboki, mint igazi bibliofil minden kötet előlapjára ráírta, hogy mikor, hol és mennyiért vásárolta, de ezeket az udvari könyvkötőmester gondosan eltűntette. Hosszú évekig pereskedett a tudós könyvész a kialkudott árért - sőt, halála után a fia is -, de az osztrák császár soha nem fizette ki.

*

Zsámboki talán leghíresebb - világirodalmilag is jelentős - opusa az 1564-ben Antwerpenben kiadott *Emblemata* néven ismert műve. (*Emblemata et aliqvot nummi antiqvi operis.* Joan Sambuci Tirnaviensis Pannoni. Antverpiae, ex Officina Chr. Platini M.D.LXIV.) Az „emblemata" tulajdonképpen egy irodalmi műfaj, bizonyos dolgokat és jelenségeket magyarázó szimbólumgyűjtemény. Az *embléma* tulajdonképpen eredetileg a görög szó többes száma, amely *betétet* vagy *jelképet* jelentett. Először a reneszánsz irodalomban jelent meg, majd a barokkba átvezető manierizmusban érte el népszerűségének tetőpontját. Ekkor az udvari, de főleg a városi irodalom legkedveltebb műfaja az emblematika, amely valójában az emblémákat magyarázta. Az emblémákat pedig eredetileg a képzőművészek használták jelvényként (szimbólumként), és ezekhez rendszerint verses vagy prózai magyarázó szöveg (jelmondat, ritkábban eredetmonda) tartozott. A szöveggel kiegészített emblémákat (jelvényeket) később átvették a különböző céhek, a könyvnyomtatók, a vendégfogadók, a kocsmák és így tovább. A papírmalmok vízjegyei is tulajdonképpen emblé-

mák voltak. Az épületek, a fegyverek készítői, illetve tulajdonosai is egyszerű emblémákkal utaltak saját személyükre. Az írók pedig gyakran álnévként szintén emblémákat alkalmaztak. A manierizmusban szépirodalmi jelentőségűvé váltak ezek a rajzok, meg az őket kísérő közmondások (proverbiumok), jelszók vagy jelmondatok, amelyek nem is érthetők az ábrák nélkül. Áttételesen, de néha direktben is a költészet képnyelvét szintén jelentősen befolyásolták az emblémák, különösen azért, mert sokszor több értelműek lehettek. Végeredményben a családi, városi, egyházi vagy országos címerek szintén az emblémákhoz hasonlóak, amelyeket a heraldika részletez.

Az emblematika a vizuális kép esztétikáját és jelképrendszerét felhasználva segítette a különböző ismeretek megértését, illetve befogadását. Ennek az antikizáló, manierista és moralizáló emblémaköltészetnek első jelentős dokumentuma Zsámboki gyűjteménye. Ennek egészére jellemző a sztoikus és a keresztény humanista irányultság, mely erősen didaktikus vonásokkal rendelkezik. Témáit az emberi világ mindennapjaiból merítette, a magánszféra mellett az egyes ember társadalomhoz és a transzcendenciához való viszonyára fókuszálva. Szövegeiben felhasznált közmondásokat, állatmeséket, kedvelte a játékosságot, valamint az ellentéteket és a kérdés-felelet formát. Ezek tették vonzóvá a XVI. század legtöbbet kiadott könyvét. Zsámboki emblémáinak, illetve kommentárjainak Shakespeare-re gyakorolt hatását már többen kimutatták. Újabban az is kiderült, hogy Geoffrey Whytney (1548-1601) népszerű angol költő ábrákkal kísért epigrammatikus emblémaverseinek jelentős része szintén Zsámbokitól származik.

Annak ellenére, hogy Európa-szerte rendkívül elterjedtek voltak a rajzos - néha plasztikus – szimbólumok, tudományos feldolgozásuk hiányos. Leginkább az itáliai, német, francia, angol és németalföldi emblémák ismertek, de ezek közül is soknak az eredeti jelentését csak találgatni tudjuk.

Ami az emblémák (emblematák) testkulturális vonatkozását illeti, erre elsőnek Siklóssy László figyelt fel és illusztrációként használta ezeket háromkötetes sporttörténeti munkájához (*A magyar sport ezer éve*). A Zsámbokitól átvett rajzok azonban nem teljesek, ezért megpróbáljuk az eredeti *Emblemata*ból valamennyi testkulturális jellegű képet bemutatni.

A Zsámboki-emblémák egy része korabeli fametszet, melyek jellegzetes díszes keretbe foglalják az adott témákat. A növényi és egyéb szokásos keretdíszek között néha felfedezhetünk emberábrázolásokat, ördögöket, de van olyan is, amelyiken labdázó angyalok is láthatók. Az emblémák marginális dekorációiban továbbá címe-

rek, madarak, vázák, amforák, halak, gyümölcsök és mitológiai alakok tűnnek fel. Az emblémák eredeti nagyságukban tulajdonképpen miniatűrök, általában 5x5 vagy 6x6 cm-es négyzetek.

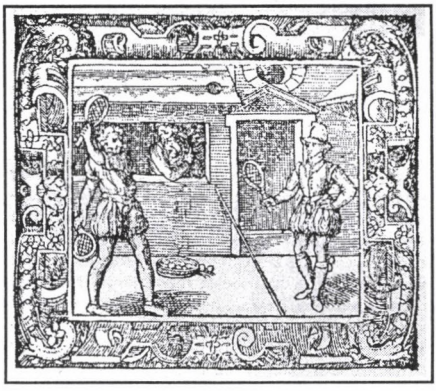

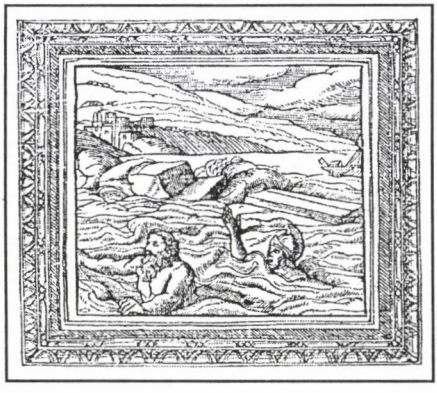

Szerencsénkre két sportos jellegű emblémán magát Zsámboki Jánost is felfedezhetjük, legalábbis ahogyan a rajzoló ábrázolta. Az egyiken lóháton vadászni indul két kopó kíséretében, a másikon pedig solymászik. Érdekes, hogy mindkét képen polgári ruhában van, kalappal a fején, az egyiken karddal az oldalán. A kép alján a rajzoló Zsámboki kedvenc vadászkutyájának még a nevét is odaírta: Bembó. Egyes kutatók szerint a horgászó alak is Zsámbokit ábrázolja.

Zsámboki testkulturális vonatkozású emblémái arról tanúskodnak, hogy a XVI. században a reneszánsz hatása már érződött az európai gondolkodók jobbik felénél és a testgyakorlás, a játék kezdte levetni a középkori „kényszerzubbonyát". A közvetlen sportos ábrázolásokon kívül néhány embléma inkább csak metaforaként használatos, ami a szövegek egyértelműen moralizáló tartalmából is kitűnik. Az eredeti műben a képek alatt található latin epigrammák vagy miniatűr esszék alig lefordíthatók, mivel nem létezett egységes

latin grammatika, ahány ház, annyi (konyha)latin. Egyébként is a rajzok vizuális tartalma, valamint az alatta lévő szövegek helyenként „köszönő viszonyban" sincsenek.

Zsámboki János legjelesebb kortárs rajzolói által készített XVI. századi testkulturális emblémákból is összeállítottunk egy mustrát. Az alkotók nevét és születési, valamint halálozási évszámait adtuk csak meg, méltatásukra nem vállalkozhatunk. Ezek a rajzolók (miniatűristák) főleg francia, német és németalföldi régiókban dolgoztak, de munkálkodtak szinte valamennyi európai királyi udvarnál is. (*Az emblémák forrása: Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts.* Verlag J. B. Metzler, Stuttgart-Weimar, 1996.)

Nicolas Taurellus (1517-1606)

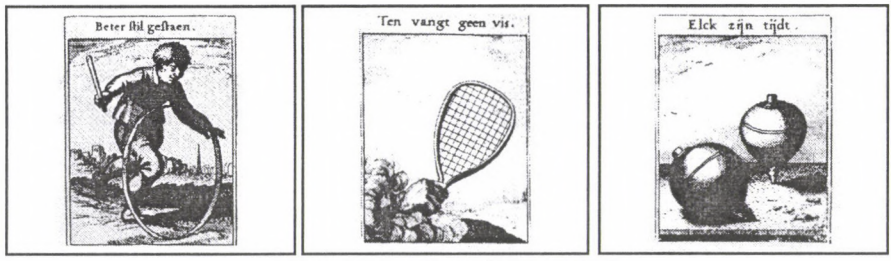

Anna Visscher (1583-1651)

Gilles Corrozet (1510-1568)

Andreas Alicatus
(1492-1550)

Pieter Hooft
(1581-1647)

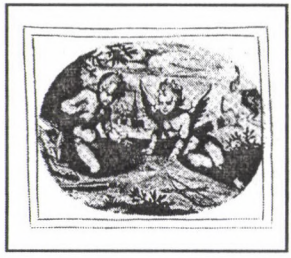

Daniel Hensius
(1580-1655)

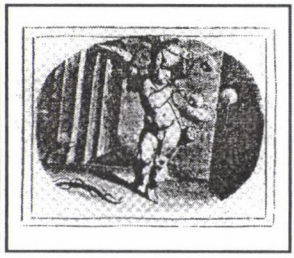

Mathias Holtzwart
(1540-1589)

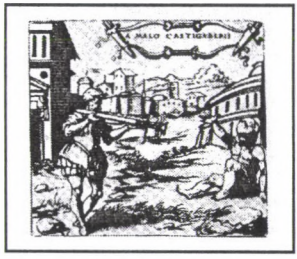

Georgette de Montenay
(1540-1571)

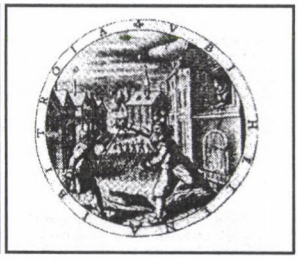

Gabriel Rollenhagen
(1583-1619)

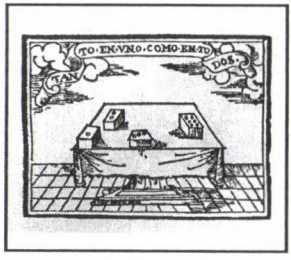

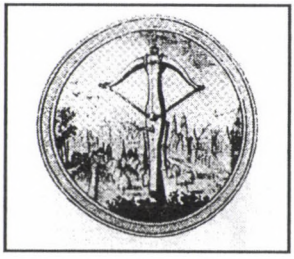

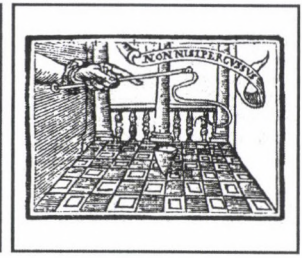

Covarnubias Orozco
(1539-1613)

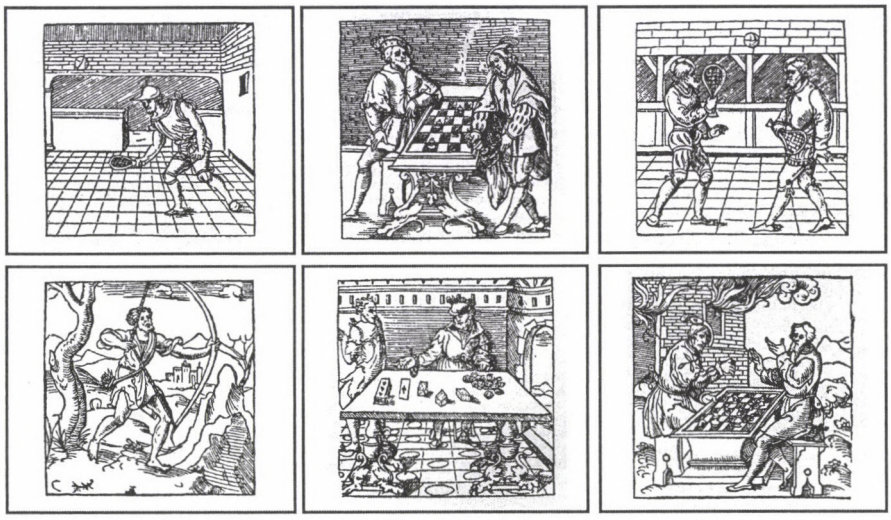

La Perriére Th.

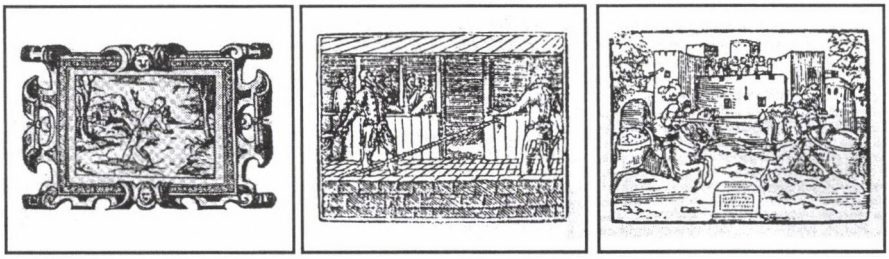

Theodore de Béze
(1519-1605)

Barthalemy Aneau
(1500-1565)

THURY GYÖRGY A BAJVÍVÓ

Nem volt krónikása korának - mint Tinódi vagy Balassi -, de mint a leghíresebb bajvívóról és több magyar vár hős védőjéről, illik megemlékeznie a (sport)történésznek. Az 1519-ben született György úrfi szinte karddal a kezében nőtt föl, hiszen nagyapja, Miklós, és apja, Gábor is jeles hadfiak voltak. A kardon kívül játékszere lett a kopja meg a ló is. Balassi írta róla: „ utaknak lese, kemény harcok helye volt tanuló oskolája". Ami azt illeti, jelesen kijárta az „oskolát" és már gyerekként híres „versengő vitézként" tartották számon. A nép rövidesen a „Nagy" Thury nevet adta neki, a török pedig átkozódva emlegette, mert soha sem tudták legyőzni. Pedig a török szultán, Szolimán külön „kommandót" küldött ellene, legravaszabb hadvezérével, Mahmud béggel az élén. Fejvesztés terhe mellett megparancsolta, hogy hozzák elé a „gyaurt" és adják át neki a kardját. Soha nem került Thury félelmetes kardja a török kezébe, de elvitte azt a Habsburg „sógor" és Bécsben mutogatták évszázadokig. A becses ereklye csak 1933-ban került vissza a magyar Nemzeti Múzeumba.

Thury György

Thury György évekig sikerrel védte meg a pogánytól Palota várát, ezért a török 1566 nyarán elhatározta, hogy felszámolja a gyaurok eme fészkét és Thuryt megölik. Arszlán basa közel tízezer emberével rohamozta a várat, míg a várvédők alig voltak ötszázan. Tűzszerszámuk (ágyújuk) nem sok lévén, Thury kapitány úgy döntött, hogy kiront a várból, mint egykoron Zrínyi. Meg is verselték a *Szigeti veszedelem*ben ezt a rohamot, imigyen:

Kiugrik haraggal, sok erős dárdát ront,
Vadász halomban már, erős hálókat bont,
Valamerre fordult, piros vért sokat ont,
Igy Thury cselekszik, töröktől bántódott.

Látván a vészt Thury, üzent a királynak, hogy alig bírják már az ostromot. Erre az uralkodó elrendelte, hogy Győr alatt az összes végvári katonaság gyülekezzen. A tábor számára közben a környékről több száz szekérrel fát hordottak, amelyek úgy felverték a port, hogy a török előőrs azonnal jelentette Arszlán basának: elindult a királyi

had ellene. Ezt is hitte a balga és visszavonulást parancsolt, ezért a hibájáért azután selyemzsinórt kapott a szultántól.

Ezután Thury beállt a királyi táborba és katonáival Mahmud bég seregét a Bakonyig üldözve szétverte, majd a béget is foglyul ejtette. A király jutalmul ékkövekkel díszített aranyláncot adott neki és kinevezte a kanizsai vár kapitányának. Számos legendás csatában vett részt Thury mint fő- vagy alvezér és szinte az egész Dunántúlt védte a meg-megismétlődő félholdas támadások ellen. Közben - mintegy „szabadidős" tevékenységként - gyakran kiállt a török bajvívók ellen kardozni és megleckéztette őket. A végén már alig akadt ellenfélre, annyira féltek tőle.

A bécsi haditanács többször eltiltotta Thuryt a bajvívástól, de azért az udvari körök is szívesen gyönyörködtek vitézi képességeiben. Az 1563-as pozsonyi koronázáson például az előkelő közönség előtt három tucat lovasával fergeteges bemutatót tartott. A frissen koronázott király által meghirdetett ünnepi lovagi tornán is elindult, ahol minden ellenfelét legyőzte. A „turnir" vagy ahogy akkor nevezték a lovagi játékokat, az „újudvar" döntő ütközete a másik országos hírű magyar bajvívóval, Gyulaffy Lászlóval lett volna. A király azonban lefújta a küzdelmet, mert féltette őket, mind a kettőjükre nagy szüksége volt a csonka hazának.

A „Nagy" Thury György végül harcban esett el 52 éves korában. Az egész ország siratta, ahogy a krónikás írta:

Minden ember Thury Györgyöt kiáltja,
Kicsiny, öreg mind egyaránt óhajtja.

Thury György emlékét, hősies tetteit országszerte utcák, terek, szobrok őrzik és könyvek, történelmi esszék tucatjaiban olvashatjuk „jelös dolgait".

A *Régi magyar históriák* című könyv írója, Bogdán István például így méltatta a hősünket: „Jó termetű, nagy erejű, rendkívül ügyes, tökéletesen gyakorlott, a nyughatatlanságig mozgékony, vállalkozó kedvű, vakmerő, de nem meggondolatlan, sőt körültekintő, szívós és kitartó vitéz és vezér. Egyenes, szókimondó, mégis nyájas, jókedélyű és még jobb szívű, nagy híre ellenére is kevélység nélküli, közvetlen, szerény férfi. Emberséges ember, aki a becsületénél és a tisztességnél a hit és a hazaszeretet tartotta nagyobb erénynek. S ahogy szerette a kettőt, úgy gyűlölte a hit és a haza ellenségét: a kutya pogányt, ezért lett életcélja a török elleni küzdelem. S ha valamelyik törökkel bajt vívott – állandó törekvése volt ez – akkor győzött - mindig -győzött."

Mondhatnánk így is röviden: igazi *sportember* volt.

AZ ORBIS PICTUS ÉS A TESTKULTÚRA

Comenius afféle reneszánsz polihisztor volt és mint ilyen, a vágyak embere, jó szándékú álmodozó, tele humanista gondolatokkal. Élete végéig a tudományok enciklopedikus összefoglalásán dolgozott. A didaxist többnyire a körülmények kényszerítő hatására vállalta fel. Magyarországra is csak hosszas rábeszélésre jött el tanítani, elsősorban Rákóczi iránti tiszteletből, aki „morva" (cseh) honfitársait védelmezte a Felvidéken. Erről így írt:

> **Éppen elhatároztam, hogy az eddig folytatott tanításügyi dolgaimtól megpihenve, a komolyabb dolgokhoz térek vissza. Amikor Magyarországról a theológusoktól és Rákóczi Zsigmond úrtól leveleket kaptam, amelyekben megbeszélésre és az iskolák megújításáról való tervem közlésére szeretettel hívnak. Híveim beleegyezésével és azért, mert a fenséges fejedelem városaiban száműzött morva társainkat védi őfelsége jóindulatának jóságával, méltatlannak látszott előttem, ha hálámat ki nem mutatnám. Tehát Patakra mentem 1650. május havában, innen őfelségeikkel Tokajba. Itt néhány napi megbeszélés után azt kívánták tőlem, hogy foglaljam írásba, hogyan lehetne a pataki tartományi iskolát a pansophia törvényei szerint a lehető legjobb rendbe hozni. Ezért a következő iratot csináltam: *A nemes pataki iskola eszméje.***

„Nemes" Patakon azután olyan „oskolát" teremtett Comenius, amely Európa-szerte híressé vált és etalonként emlegették. Bármennyire is berzenkedett a tanítói pályától, kiválóan értett ahhoz, hogy sokoldalú tudását, elméleti meggondolásait a gyakorlatban megvalósítsa.

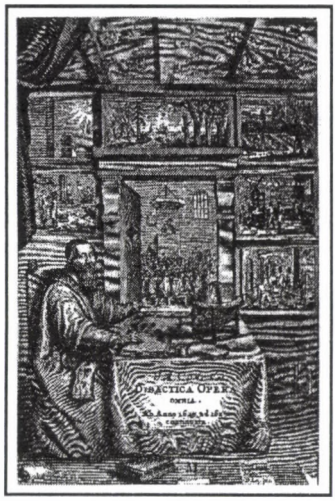

Ismereteit tankönyvekbe, módszertani útmutatókba sűrítette és ezzel lerakta egy pedagógiai rendszer tudományos alapjait. Szinte nincs olyan oktató-nevelői kérdéskör, amire ne adott volna máig érvényes útmutatást. Az *Orbis pictus* is ilyen alapmű, amellyel az volt a célja, hogy olyan képeskönyvet adjon a tanulóknak, melynek ábrái könnyen érthetőek és értelmükön kívül érzékszerveiket is fejlesztik. Az alapötletet feltehetőleg a Zsámbokinál tárgyalt emblémákból merítette, amelyek még az ő korában is népszerűek voltak. Eredeti tervei szerint a -

részben maga rajzolta - képeket a tanterem falára akarta kitenni, mert meggyőződése szerint az nagyban megkönnyítette volna a tanulást.

A könyv kézirata kalandos utat járt be a kiadásig. Comenius 1654-ben, négy évi szolgálat után távozott Sárospatakról és magával vitte képeskönyvének vázlatát. Magyarországon ugyanis hosszas keresgélés után sem talált olyan fametszőt vagy vésnököt, aki az ábráit nyomdakész állapotba hozta volna. Végül Nürnbergben jelent meg az első kiadás, amit számtalan variáns követett.

Az *Orbis pictus* sokoldalú ismeretanyaga, valamint érthetősége révén generációk sokaságának vált alapművévé. Tudósok, költők, művészek (Goethe, Leibniz, Herder stb.) vallották ezt a könyvet életük meghatározójának. Ady Endre „Coménius utódjának" tekintette magát, Herman Ottó pedig ezt írta róla: „Az első legkedvesebb könyvem, amelyet gyermeki szeretettel öleltem magamhoz, egy kétnyelvű Orbis sensualium pictus volt. Ezt bújtam szenvedéllyel, atyám pedig a legnagyobb örömmel nyújtotta hozzá a felvilágosításokat." Eötvös Loránd 1852-ben - Comenius születésének háromszázadik évfordulóján - így emlékezett meg a népek nevelőjéről: „Nemzeti ünnep, sőt nemzeteknek az ünnepe, mert Comenius iskolája minden egyes nemzetnek életet és fejlődést biztosít, nem az idegen faj gyűlöletének, hanem az emberszeretetnek szülötte."

A könyv lényegét és hasznát maga a szerző fogalmazta meg legtalálóbban az „elöljáró beszédben": „Kicsiny könyvecske ez, amint látjátok, mindazonáltal az egész világnak és a nyelvnek rövid summába foglalása, rakva képekkel, neveknek elölszámláltatásaival és a dolgoknak megíratásaival."

Comenius „pánszofikus" - így nevezte az enciklopédikus tudást - alapállásából következik, hogy megírattatott és megrajzoltatott könyvében a *testedzés* is, mint az emberi élet egyik fontos területe. Comenius ugyanis tudatosan szakított a középkori öncélú (ál)bölcselkedéssel és az akkoriban csírázó polgári élet felé közeledett, amelyben a testiség újból helyet kapott, ha nem is rögtön és problémamentesen.

Az *Orbis pictus* művelődési anyagát tíz részre szokták osztani és a X.- ben található a testnevelés meg a sport. Igencsak előkelő és megtisztelő társaságban, a tudományok, illetve a művészetek között foglal helyet a testkultúra. Comenius meggyőződéses testnevelő volt, tudta, hogy a játék, a testmozgás a gyermekek fejlődésében központi helyet tölt be. Egyik tankönyvében olvashatjuk a következő tanulságos metaforát: „A fának légzésre és sűrű élénkítő mozgásra van szüksége, amelyet szél, eső, fagy idéz elő, máskülönben könnyen kiszárad. Éppígy igen nagy szüksége van az emberi testnek is moz-

gásra, komoly testgyakorlatokra vagy játékokra." Ez ma már közhelynek tűnik, de a korabeli viszonyok között forradalmi (eretnek) gondolat volt. Comenius a tanulók sokoldalú nevelését az értelmi, erkölcsi és technikai területeken túl, a testnevelésre is vonatkoztatta és hangsúlyt helyezett erre az iskolai gyakorlatban is.

Comenius négy igen termékeny évét töltötte Magyarországon és éppen itt kötelezte el magát a testkultúra iránt. A *Janua* című könyvében szögezte le először, hogy az iskolák nem börtönök és kínzóhelyek, hanem játékhelyek, ahol a testi egészség egyenrangú a szellemi (lelki) neveléssel. Szerinte a testnek erőt, az elmének pedig élességet nem a tunyaság, hanem az elevenség, a mozgás ad. Ezért egy másik művében, a *Fortius Redivivus*ban felrázta a magyar (sárospataki) diákságot. Felsorolta a fejlesztő játékokat, az élvezetes versenyeket és egész arzenálját vonultatta fel a sportoknak. Hieronymus Mercurialis 1569-ben kiadott *De arte gymnastica* című művében ugyan érintette a sportok jelentős részét, de csak az ókor felé fordult és legfeljebb az arisztokratikus olvasók figyelmét terelte a múlt dicső sportjaira. Comenius viszont saját korának testkulturális lehetőségeiből indult ki és a köznépnek, a jobbágyok és polgárok gyermekeinek magyarázta el - szóban és képben - a testgyakorlatozás jelentőségét.

Kevésbé respektált Comeniusnak az a munkája, amelyet elsők között írt Sárospatakon az ifjúság játékairól. A *Praecepta Morum* erkölcsi normákat tartalmazott, illetve különböző viselkedési szabályokat rögzített. Az etikai jellegű írás egy része szükségszerűen érintette a szórakozást, az „időt töltő mulatozást", így a játékokat is. Leegyszerűsítve ezen tevékenységeket, a szerző két kategóriába sorolta ezeket: *tilos* és *megengedett* játékok. Tilos volt a kockajáték, a kártya, a dulakodás meg az öklözés. Az első kettő, mint szerencsejáték okozhat károkat (lásd függőség), az utóbbiak pedig - szabályozatlan körülmények között - verekedéssé fajulhatnak. Megengedett, sőt ajánlott szórakoztató tevékenységek alá sorolja Comenius a golyózást, a tekézést (kugli), a különböző sportversenyeket és a társasjátékokat. Érdekes, hogy kiemelt helyet foglal el a karika (trochus) vagy görgő. Ez igen népszerű sporteszköz volt az ókortól kezdve. Ezt ajánlotta a reneszánsz nagy alakja, Aeneas Sylvius (a későbbi II. Pius pápa) abban a tanulmányában, amelyet a tízéves V. László király neveléséről írt. Később említi a görgőt Mátyus István és Gvadányi József is, de ezt követően hosszú időre kiment a divatból ez a sportszer. A két világháború közti időben megint megjelentek a sportpályákon a vascsőből készült kerekek, amelyekbe terpeszbe, illetve magastartásba tett karokkal kellett beállni és így gurulni a salakon. 1945 után

néhány évig még rozsdásodtak ezek az alkalmatosságok a pályák szélén, aztán mára legfeljebb a múzeumokban látni.

Ezek után írta meg Comenius a „festett világot", vagyis az *Orbis sensualium pictust*, amely két évszázadig a Biblia után a legolvasottabb mű lett Európában. Az *Orbis pictus* rajzai (emblémái) a korszak legnépszerűbb játékait (kugli, sakk, karika, golyó, labda stb.) mutatják be valamint a sportok közül szintén a legismertebbek kerültek a könyvbe (pl. korcsolya és szánkó, futás, birkózás, vívás). Tekintettel arra, hogy a felsoroltakból mindig csak egy-egy adott témához passzoló illusztrációt szoktak közölni a szakirodalomban (azokat is az eredeti szöveg nélkül), ezért most a mű valamennyi testkultúrát érintő ábráját közreadjuk az *Orbis pictus* legismertebb kiadásainak felhasználásával.

Az 1654-ben Nürnbergben megjelent első *Orbis pictus*sal lényegében megegyező a lőcsei kiadás, melynek testkulturális ábráit az alábbiakban mutatjuk be:

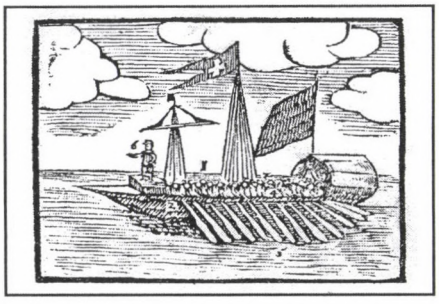

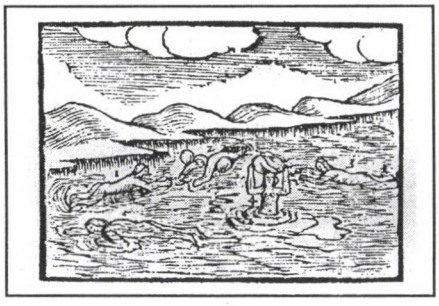

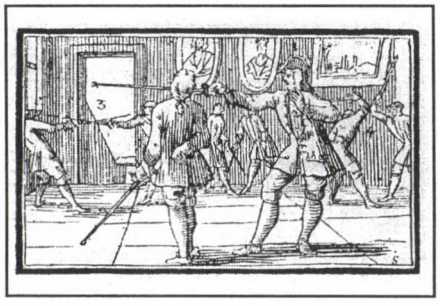

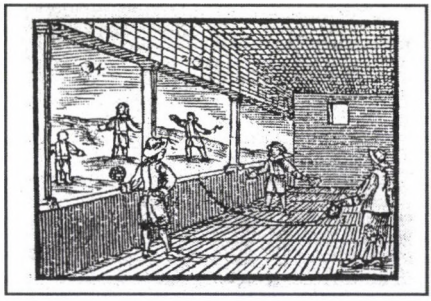

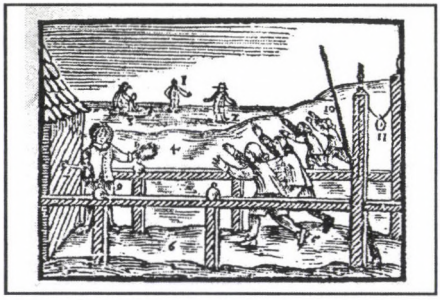

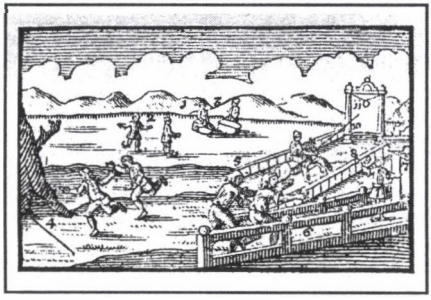

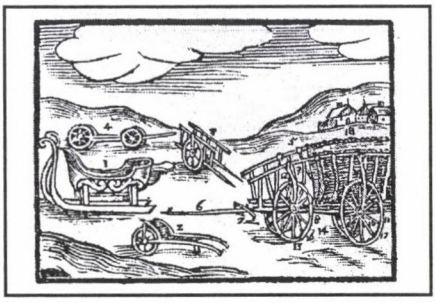

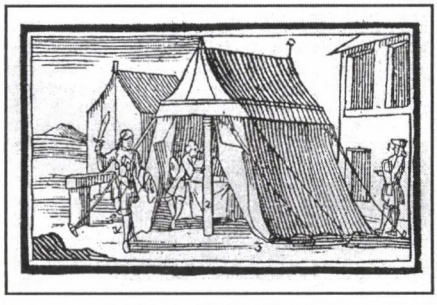

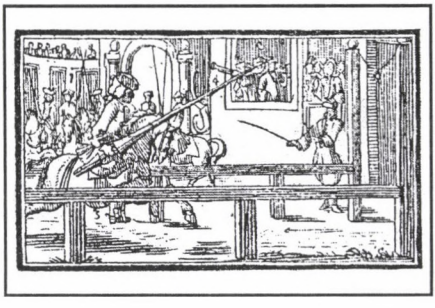

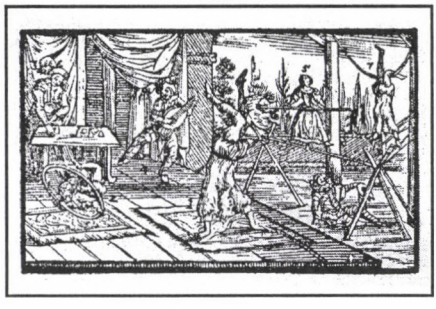

Az 1675-ben kiadott bilingvis kötet érdekessége, hogy „deáki nyelven" és magyarul közli az aláírásokat. Az úszáson kívül ebben a könyvben a labdajáték, a vívás, a pályafutás és a gyermekjátékok képviselik a sportot:

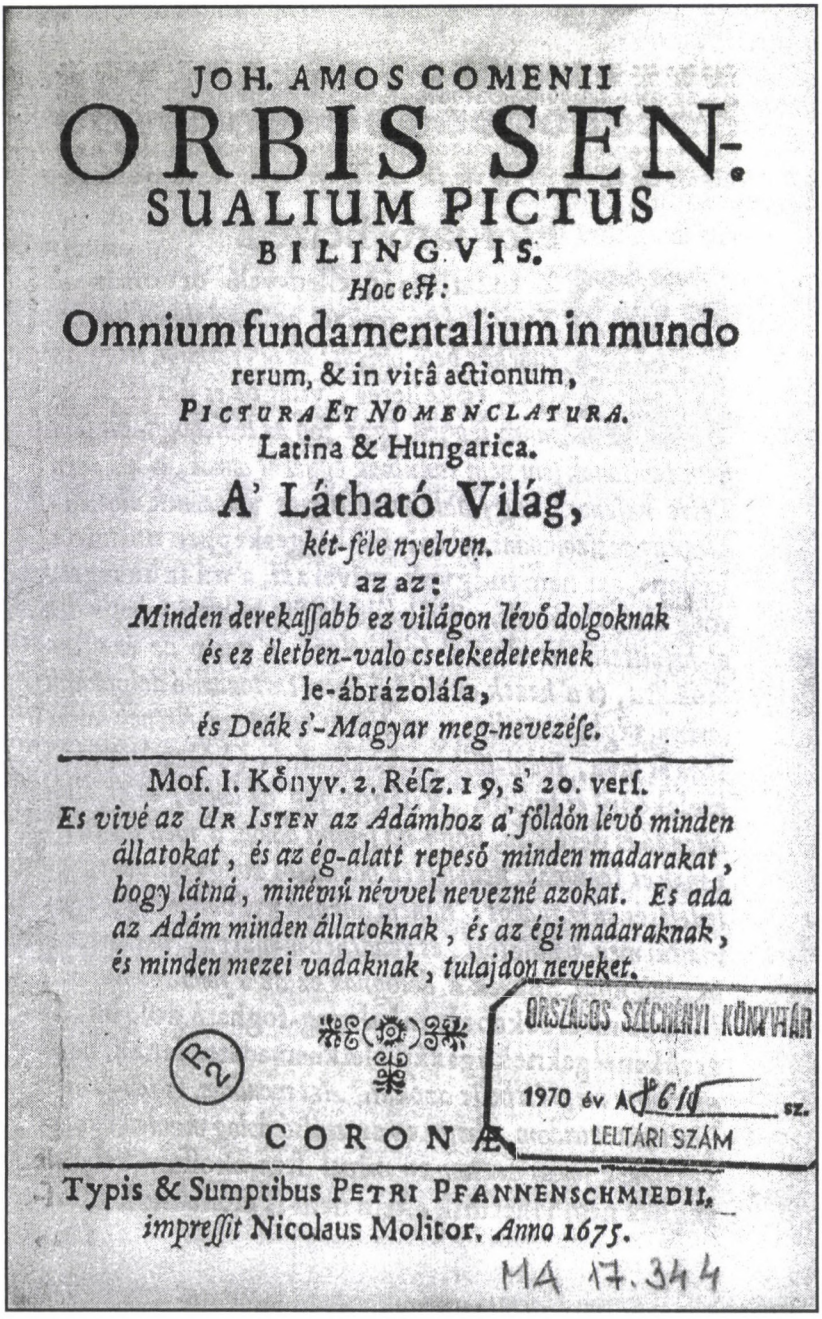

JOH. AMOS COMENII

ORBIS SEN-
SUALIUM PICTUS
BILINGVIS.

Hoc eſt:

Omnium fundamentalium in mundo
rerum, & in vitâ actionum,
PICTURA ET NOMENCLATURA.
Latina & Hungarica.

A' Látható Világ,
két-féle nyelven.
az az:
Minden derekaſſabb ez világon lévő dolgoknak
és ez életben-valo cselekedeteknek
le-ábrázoláſa,
és Deák s'-Magyar meg-nevezéſe.

Moſ. I. Könyv. 2. Réſz. 19, s' 20. verſ.
Es vivé az UR ISTEN az Adámhoz a' földön lévő minden állatokat, és az ég-alatt repeső minden madarakat, hogy látná, minémű névvel nevezné azokat. Es ada az Adám minden állatoknak, és az égi madaraknak, és minden mezei vadaknak, tulajdon neveket.

OSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
1970 év A 6115 sz.
LELTÁRI SZÁM

CORONÆ

Typis & Sumptibus PETRI PFANNENSCHMIEDII,
impreſſit Nicolaus Molitor. *Anno 1675.*

MA 17.344

LXXXVII.

Natátus. Az Uſzás.

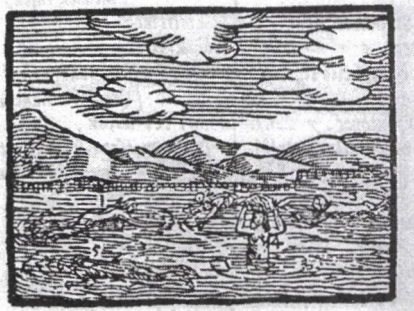

Solent

Solent etiam
tranáre *aquas*,
ſuper *ſcirpeum faſcem*, [1
porrò
ſuper inflátas
boum veſicas; 2
deinde, liberè
jactatu
manuum pedumque. 3
Tandem
nonnulli didicerunt
calcáre aquam, 4
cingulotenùs
immerſi,
& *veſtes*
ſupra *caput*
geſtantes.
Urinator 5 m. 3.
etiam natáre poteſt
ſub aqua,
ut *pijcis*. m. 3.

Által-is ſzokták
úſzni a' vizeket,
kákából-való kötőléken, 1
iſmét
fel-fuvott
ökör-héjagokon; 2
az után, *ſzabadon*
a' kezeknek és láboknak 3
hányatáſával.
Végtére
némelyek meg-tanúlták
a' vizet tapodni, 4
óveddig
a' vizben lévén,
és ruhájokat
fejeken
bordozván.
A' buár (vizben buvó) 5
úſzhatik
a' viz alatt-is,
valamint az hal.

CXXXIII.

Ludus pilæ.

A' lapta-játék.

In *ſphæriſterio*, 1
lúditur
pilâ: 2
quam
alter
mittit,
alter
excipit
& remittit
reticulô; 3
idque eſt
nobilium *luſus*,
ad *commotiónem*
corporis.
Follis 4 m. 3. (*pila magna* f. 1.)
aëre diſtentus
ope *epiſtomii*,
ſub *dio*
pugnô 5
teverberátur.

In

A' lapta-verô házban, (helyben) 1
jádzanak
laptáſt: (laptával) 2
a' mellyet
eggyik
el-üt,
a' máſik
el-fog
és viſzſzá-üt
az háló-formáju-csinált laposkával; 3
és ez
a' nemeſſek játékja,
a' teſtnek
mozgatáſára.
A' nagy lapta, 4
fel-fujattatván
a' ſzél-ereſztô cséve-*által*,
a' ſzabad ég alatt
ökóllel 5
ide s'-tova verettetik.

Ludus

CXXXII.

Palæſtra.
A' kűſzkôdô Játék-hely.

Púgiles, congrediuntur *duellô*, in *palæſtra*, decertantes vel *gladiis*, 1 vel *haſtilibus*, 2

A' bajnakok, *ſzembe-mennek* ketten-ketten, (*bajt-vínak*) *a'* kűſzkôdô (bajnaki-gya- korló) helyben, *meg-harczolván* vagy kardockal, (pallosok-kal) 1 vagy kopjáckal, 2

& *bipénnibus*, 3 vel *ſemiſpathis*, 4 vel *enſibus*, 5 *mucrónem* obligátis; ne lethaliter lædant: vel *frameis* & *pugióne* 6 ſimul.

Luctatores 7 (apud *Romános* olim nudi & inunctí *oleô*) prehendunt ſe invicem, & annituntur, uter álterum proſtérnere poſſit, præprímis ſupplantando. 8

Andábatæ 9 pugnábant *pugnis*, ridículô *certámine*: nimírum obvelátis *oculis*.

és két-élű dárdáckal, (halabárdockal) 3 vagy fa-dákoſockal, 4 vagy koſzperdeckel, 5 *mellyeknek az* hegyek *bé-vagyon kötve*; *hogy halálosſan meg-ne sértsenek:* vagy hegyes-tőrőckel és handſárral 6 *egyſzer-s'-mind.*

A' babylodók (tusakodók, birkozók) 7 (*a'* Romaſaknál *régenten mezitelenül* *és bé-kenettetvén* olajjal) *meg-ragadgyák* (*fogják*) egymást, *és azon erőlködnek*, *mellyike* *csaphaſſa-* (*verheſſe-*) *le a' máſikát*, *kiváltképpen penig* *kajmots-* (*láb-*) *vetéſſel.* 8

Az ökőllel-viaskodók 9 *viaskodnak vala* ökőckel, *nevetségos* viadallal: *tudni-illik* *bé-kőtött ſzemekkel.*

Ludus

CXXXV.

Cursûs certámina. A' pállya-futás.

Púeri	*A' gyermekek*
exercent se *cursu*,	*gyakorollyák magokát a' futás-* [ban;
sive super *glaciem* 1	*vagy a' jégen* 1
diabáthris, 2	sikamló (csuszkoráló) czi- [pellősöckel, 2
ubi etiam vehuntur	*az mellyen járnak*
trahis: 3	szánockal-is: 3
sive in *campo*,	*vagy a' mezőn*,
designantes	*csinálván (jegyezvén)*

lineam,

lineam, 4	*egy vonást*, 4
quam,	*mellyet annak*,
qui vincere cupit;	*a' ki nyerni akar*,
attingere;	*el kell érni*, —
at non ultrà	*de nem annál tovább*
procurrere, debet.	*futni*.
Olim decurrébant	*Régenten futnak vala*
cursóres 5	*a' pállya-futok* 5
inter *cancellos* 6	*a' rekesztésben* 6
ad *metam*; 7	*a' czélhoz*; 7
& qui primùm	*és a' ki leg-előszőr*
contingébat eam;	*el-éri vala azt*;
accipiébat	*az el-veszi vala*
brabéum (*præmium*) 8	*a' pállya-futásnak jutalmát* 8
à *brabeuta*. 9	*a' jutalom-osztó birótúl*. 9
Hodiè	*Ez mái nap*
habentur *hástiludia*,	*tartatnak kopia-játékok*;
(ubi *lanced* 10	(*az hol a' lanczával* 10
pétitur *circulus* 11 [... 2.	*a' gyűrűt őklelik* 11)
locô *equiriórum*,	*a' nyargalló (ló-futtató) játé-* [kok *helyett*,
quæ in *desvetúdinem* [abiérunt.	*a' mellyekrúl el-szoktanak*: [(*mellyek szokatlanocká* [*lettenek*, *meg-szűntenek*)

T Ludi

CXXXVI.

Ludi pueriles.

Gyermeki-játékok.

Pueri

Pueri	*A' gyermekek*
hídere ſolent,	*jádzani ſzoktanak*
vel *globis fictilibus*; 1	*vagy* földből csinált golyobi- [ſokkal; 1
vel jactantes	*avagy hajítván*
globum 2	a' tekét (görgetőt) 2
ad *conos*; 3	a' csürkök (csonokok) *kőz-* [zé; 3
vel *ſphærulam*	*avagy* a' bőtkőcskét
clavá 4	a' bottal 4
mittentes	*hajtván*
per *annulum*; 5	a' karikán által; 5
vel *túrbinem* 6	*avagy* a' pergettyűt 6
flagellô 7	a' korbácsal 7
verſantes;	*forgatván; (hajtván)*
vel *ſclopô* 8	*vagy* fuvalló-csévével, 8
& *arcu* 9	*és* kéz-íjjal 9
jaculantes;	*lóvöldözvén;*
vel *grallis* 10	*avagy* fa-lábokon 10
incedentes;	*járkálván;*
vel ſuper *petaurum* 11	*avagy* a' lógatón 11
ſe agitantes,	*magokat lógatván,*
& oſcillantes.	*és rengetvén.*

A Világ le-festve címmel 1796-ban magyarra fordította az *Orbis pictus* egy részét Sz.J. Sárospatakon. Ezt a verziót kiadták „Posonban" latinul, németül és magyarul. Érdekes, hogy meg sem említik Comeniust, mint szerzőt. A másik furcsaság, hogy a testneveléssel összefüggő ábrák és a hozzájuk tartozó feliratok teljesen kimaradtak a műből. Ez nyilvánvalóan a korszakra jellemzően a testkultúra háttérbe szorítását tükrözi. Így egyedül csak a vadászatot tudjuk bemutatni. A címlap jobb felső sarkában Széchényi Ferenc gróf pecsétje látható, ekkor még az ő tulajdonában volt ez a könyv és csak később adta át a nemzeti közgyűjteménynek.

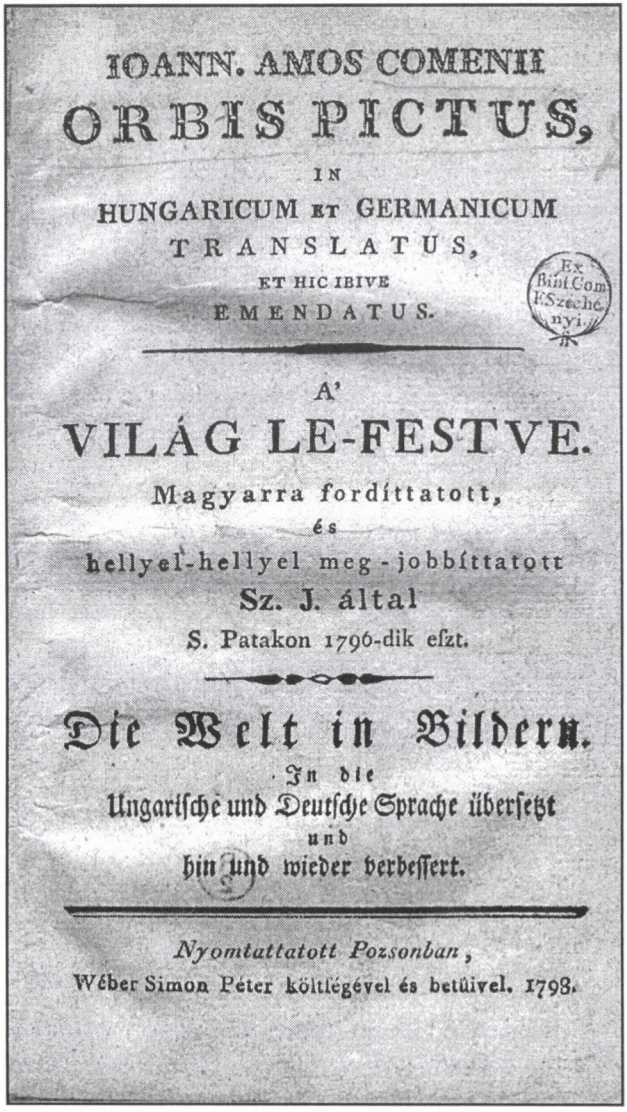

IOANN. AMOS COMENII

ORBIS PICTUS,

IN

HUNGARICUM ET GERMANICUM

TRANSLATUS,

ET HIC IBIVE

EMENDATUS.

Ex Bibl. Com. F. Szeché. nyi.

A'

VILÁG LE-FESTVE.

Magyarra fordíttatott,

és

hellyel-hellyel meg-jobbíttatott

Sz. J. által

S. Patakon 1796-dik eſzt.

Die Welt in Bildern.

In die

Ungariſche und Deutſche Sprache überſetzt

und

hin und wieder verbeſſert.

Nyomtattatott Pozsonban,

Wéber Simon Péter költségével és betűivel. 1798.

XLVIII.

Venatus. *A' vadáſzat.*

Die Jagd.

Venator

Venator 1. venatur feras,	*A' vadáſz 1. vadáſzſza a' vadakat.*	Der Jäger 1. jaget das Wild,
dum ſylvam cingit caſsibus, 2.	*midőn az erdőt körül-kerſti vadáſz-hállókkal, 2.*	indem er den Wald mit Garnen 2. umzingelt,
qui tenduntur ſuper varos, 3.	*a' mellyek két-ágú-villákra 3. ki-terîltetnek.*	welche mit Garnſtangen aufgeſtellet werden.
Canis ſagax 4. feras veſtigat, aut indagat odoratu,	*A' vísla 4. a' vadakat azoknak nyomokon nyomozza, vagy pedig ſzaglásával keresi.*	Der Spürhund 4. ſpüret das Wild aus, oder ſtöbert es mit dem Geruch auf;
Vertagus 5. perſequitur eas.	*Az agár 5. kergeti azokat.*	Der Windhund 5. verfolget es.
Lupus incidit in foveam, 6.	*A' Farkas beléesik a' verembe. 6.*	Der Wolf fällt in die Grube; 6.
Cervus 7. fugiens incidit in plagas,	*A' ſzarvas 7. ſzaladván bé-esik a' kötelekből font hállókba.*	Der fliehende Hirſch 7. fällt ins Netz.
Aper 8. transverberatur venabulo. 9.	*A' vad-kan 8. által-veretik vadáſz-dárdával, 9.*	Der Eber 8. wird mit dem Jägerſpieße 9. gefället.
Urſus 10. mordetur a canibus, & tunditur clava. 11.	*A' medve 10. az ebektől mardoſtatik, és buzogánnyal* (bunkós-bottal) *11. üttetik.*	Der Bär 10. wird von den Hunden gebiſſen, und mit der Keule 11. geſchlagen.
Si quid effugit, evadit: 12. ut hic, lepus & vulpes.	*Ha valami ki-ſzalad, az elmegy: 12. mint itten a' nyúl, és a' róka.*	Was aber durchgeht, das entwiſcht, 12. wie hier der Haſe und der Fuchs.

A XVI. században népszerűvé vált négynyelvű kiadásnak az a sajátossága, hogy minden ábra mellé egy-egy bibliai idézetet tettek. Comenius pánszofisztikus felfogása meglehetősen eklektikus volt. Szemben állt a skolasztikával, de vegyíteni igyekezett a keresztény teológiát a görög filozófiával, illetve a zsidó bölcselettel. Szerinte a természet Isten alkotása, így az ember is a természet tartozéka. Francis Baconnel egyetértve Comenius azt hirdette, hogy a világ tudományos kutatása nem állhat ellentétben az isteni törvényekkel, sőt azokat szolgálhatja (lásd: veritas duplex).

CXXXII.

Palæstra. Die Fechtschul.

Pugiles	Die Fechter	Pugil, m. 3. der Fechter.
congrediuntur	balgen sich	Duellum, n. 2. das Balgen.
[redacted] i (*duello*	auf dem Fechtplatz,	Palæstra, f. 1. der Fechtplatz
in *palæstra*,		
decertantes	und kämpfen	Decertans, o. 3. kämpffend.
vel *gladiis*,	entweder mit Schwerd. (teen, 1	Gladius, m. 2. das Schwerd.
vel *hastilibus*, 2	oder mit Stangen,	Hastile, n. 3. die Stange.
& *bipennibus*, 3	und Partisanen, 3	Bipennis, f. 3. die Partisane, (Hellebarte.)

vel

CXXXII.

I. Corinth. Cap. IX. Vers. 25, 27.

Ein jeglicher, der da kämpffet, enthält sich aller Dinge: und jene zwar, daß sie eine vergängliche Crone empfangen: wir aber eine unvergängliche. Ich fechte also, nicht als der Lufft-Streiche thut; sondern ich casteye meinen Leib, und bringe ihn unter die Dienstbarkeit.

Omnis, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet: & illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant: nos autem incorruptibilem. Ego sic pugno, non quasi aërem verberans; sed castigo corpus meum, & in servitutem redigo.

Chiunque s'esercita ne' combattimenti, è temperato in ogni cosa: e que'tali fanno ciò, per ricévere una coróna corruttibile: mà noi dobbiámo farlo per ricéverne una incorruttibile. Jo così schermisco, non come battessi l'ária, anzi mácero il mio corpo, e lo riduco in servitù.

Or quiconque lutte vit entierement de régime, & quant à ceux là, ils le font pour gagner une couronne corruptible; au lieu que nous en attendons une incorruptible: pour moi, je combats, mais non pas comme battant en l'air; mais je mortifie mon corps, & je me le soûmets.

La Sala di scrimia.	*La Salle d'armes.*
Gli schermidóri, *maestri d'arme* (mes	Les escrimeurs, *maîtres d'armes* (mes
schermiscono, *scrimano*	font des armes
nella scola di scrimia, *sala di armi*	à la sale d'armes,
batténdosi, *esercitándosi*	s'entrebattant
o con i spadóni, 1	soit avec des espadons, 1
ovvero con picche, 2	ou avec des piques 2
e con accette 3	& des pertuisanes, 3

CXXXIII.

Ludus pilæ. Das Ballſpiel.

In *ſphæriſterio* 1 | Im Ballhaus 1 | Sphæriſtérium, n. 2. das Ballhaus.

luditur
pila: 2
quam
alter
mittit,

ſchläget man
den Ballen: 2
welchen
der eine
zuſchläget,

Pila, f. 1. der Ball.

alter

CXXXIII.

II. Maccab. Cap. IV. Verſ. 14.

Die Prieſter liefen in das Spiel-Haus, und ſahen, wie man den Ballen ſchlug, und andere Spiel trieb.

Sacerdotes feſtinabant participes fieri palæſtræ, & præbitioris ejus injuſtæ, & in exercitiis diſci.

I Sacerdòti ponévano ogni loro ſtúdio in eſſer partécipi degli empj ſpettácoli, che ſi rappreſentávano nella paleſtra, ed altri giuochi ſimili.

Les Sacrificateurs ſe hâtoient d'avoir part aux ſpectacles publics, aux exercices du palet & aux autres jeux.

Il Giuoco di palla, di pallacorda, di racchetta. | *Le Jeu de paume.*

Nel giuoco di palla, *racchetta* 1 | Au jeu de paume 1

ſi giuóca
alla palla, 2
ch'
uno
manda, *ſerve, batte,*

l'on joue
à la paume, 2
que
l'un
ſert, *envoie,*

l'al-

CXXXIV.

Ludus aleæ. Das Bretſpiel.

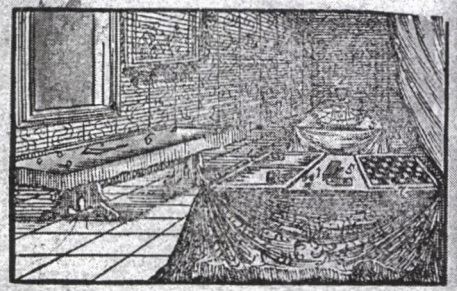

Teſſeris (talis) 1 ludimus vel *pliſtobolindam*; (las vel imittimus il- per *fritillum*, 2	Mit den Würffeln 1 ſpielen wir entweder das Spiel der (meiſten Augen; oder wir werfen ſie durch den Trichter, 2	Teſſera, f. 1. (talus, m. 2.) der Würffel. Pliſtobolinda, f. 1. das Spiel der meiſten Augen Fritillum, n. 2. der Trichter.
in *tabellam*, 3	auf ein Bret, 3	Tabella, f. 1. das Bret, (Täfelein.)
numeris notatam:	ſo mit Zahlen bezeich- (net:	Numerus, m. 2. die Zahl. Notatus, a, um, bezeich- net.

idque

CXXXIV.

Joh. XIX. Verſ. 24.

Sie ſprachen untereinander: laſſet uns ihn nicht zerſchneiden, ſondern darum loſen, weß er ſeyn ſoll. Auf daß erfüllet würde die Schrifft, die da ſaget: Sie haben meine Kleider unter ſich getheilet, und haben über mein Gewand das Los geworffen.

Dixerunt ad invicem: Non ſcindamus eam, ſed ſortiamur de illa, cujus ſit. Ut Scriptura impleretur, dicens: Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi, & in veſtem meam miſerunt ſortem.

Diſſero gli uni a gli altri: Non la ſtracciamo, anzi tiriamone le ſorti a chi appartenghi. Acciocchè s' adempiſca la Scrittura, che dice: Hanno ſpartito fra loro i miéi panni, ed hanno tratta la ſorte ſopra la mia veſte.

Ils dirent entr' eux: ne la coupons point; mais jettons au ſort à qui l' aura, afin que cette parole de l' écriture fut accomplie: ils ont partagé entr' eux mes vêtemens & ils ont jetté ma robe au ſort.

I Giochi di fortuna.	*L' Jeux de hazard.*
Noi giuochiámo a i dadi, 1 o sia a chi avera, *sarà* più punti;	Nous jouons aux dés, 1 soit à qui fera plus de points;
ovvero li gettiámo per il bossolo 2	ou en les jettant par le gobelet 2
sul tavoliére, 3	sur le tablier, 3
segnáto con nùmeri, *cifre*,	marqué de nombres, *chiffres*,

CXXXVI.

Ludi pueriles. Kinderſpiele.

Pueri lúdere ſolent vel *globis fictilibus*; 1

vel jactantes *globum* 2 ad *cenos*; 3

Die Knaben pflegen zu ſpielen entweder mit Schuſſ- (ſeen, Schnell- (Kenlchen; 1

oder ſie ſchieben die Kugel 2 nach den Kegeln; 3

Globus, m. 2. fictilis, c. 3. der Schuſſer, (das Schnellkeulchen.)

Jactans, o. 3. ſchiebend.

Globus, m. 2. die Kugel.

Conus, m. 2. der Kegel.

vel

CXXXVI.

Zachar. Cap. VIII. Verſ. 5.

Die Gaſſen der Stadt ſollen ſeyn voll Knäblein und Mägdlein, die auf ihren Gaſſen ſpielen.

Plateæ civitatis complebuntur infantibus & puellis ludentibus in plateis ejus.

Le piázze della città ſaranno piene di fanciulli, e di fanciúlle, che ſi ſollazzeranno per le ſtrade d' eſſa.

Les places de la ville ſeront remplies de garcons & de filles, qui ſe divertiront (joueront) *dans les rues.*

I Giuóchi fanciulleſchi.

I fanciúlli, *giovanetti*

ſógliono giuocáre, *traſtullarſi* o alle pallotole *di terra*, 1

ovvéro ai coni, *coni*, 3 abbattendole colla palla; 2

Les Jeux d' enfans.

Les enfans, *jeunes ou petits garçons* ont acoûtumé de joüer, *s' amuſer* ou aux boulettes, 1

ou bien aux quilles, 3 en les abbattant avec la boule; 2

A K. Karcsai Tóth János által németből fordított *A világ képekben* című átdolgozás Pozsonyban látott napvilágot 1842-ben. Kőre metszett képei újszerűek és a kiegészítő szövegek szintén teljesen átdolgozottak. Erre a legjobb bizonyíték, hogy a szerző magyar vonatkozásokat is beleírt, így például már megemlíti „Pesten a lófuttatás Júniusban, Pozsonyban pedig Októberben szokott tartatni". Ez a könyv is csak részben tartalmazza az eredeti *Orbis pictus* testkulturális képeit és feliratait. Kiegészült viszont a léghajózással, a bikaviadallal és a tüzijátékkal. A „daliás játékokról" írott szöveg pedig igen értékes információkkal gazdagítja a lovagi tornák históriáját.

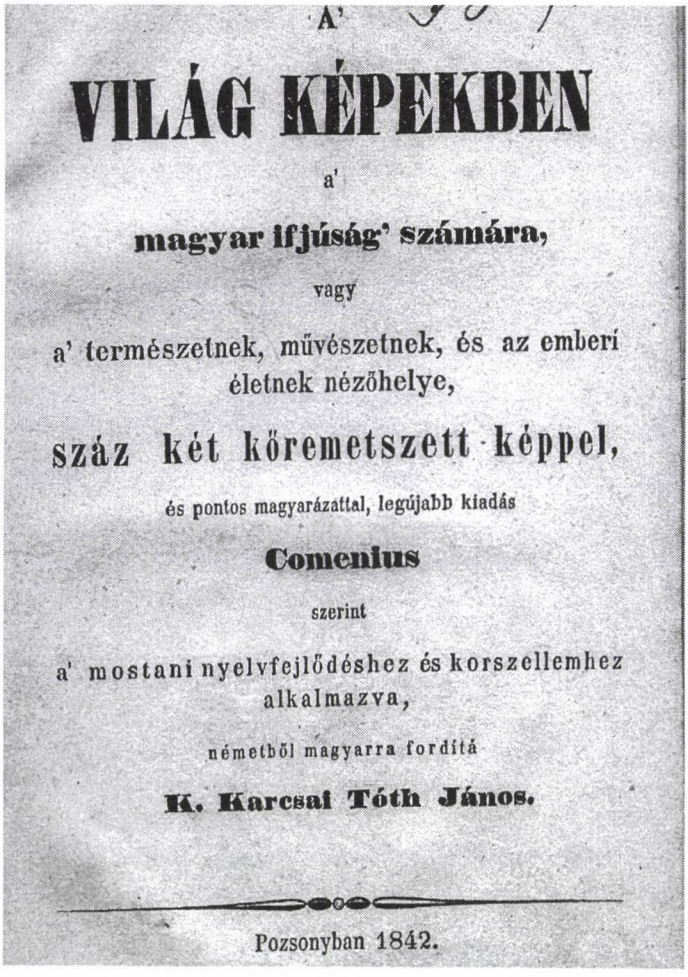

A'

VILÁG KÉPEKBEN

a'

magyar ifjúság' számára,

vagy

a' természetnek, művészetnek, és az emberi életnek nézőhelye,

száz két körémetszett képpel,

és pontos magyarázattal, legújabb kiadás

Comenius

szerint

a' mostani nyelvfejlődéshez és korszellemhez alkalmazva,

németből magyarra fordítá

K. Karcsai Tóth János.

Pozsonyban 1842.

A' Daliásjátékok.

Hajdan a' Daliásjátékok fényes ünnepeknek tartattak, mellyeket fejedelmek vagy az ország' nagygyai olly alkalomkor adtak, ha valamely fontos dolog szerencsésen ment végbe, vagy bizonyos ünnepkor; vagy hogy bőkezűségöket nyilványítanák.

Kevéssel az ünnep előtt hírnökök járták el a' tartományokat, és a' Leventákat az ünnepi részvételre meghívták.

Midön a' lovagok az elrendelt helyen megjelentek, czímerpaizsaikat felfüggesztették, mellyeket a' bírák megvizsgálván ítéletet hoztak, hogy nem volna e valami ok, melly miatt valaki a' jelévő Leventák közül a' vivás megtisztelteteésétől kizárattatnék. —

Ha a' közönséges vélemény nekiek valamelly vétket, vagy gyávaságot tulajdoníthatot, vagy ha valaki az úrihölgyekről illetlenül szóllott, az a' vívótérre nem eresztetett.

A' bírák aztán az ünnepnapján egyenként megvizsgálták a' daliások' fegyvereit, hogy meglátnák, nem volnának-e azok ölésre készítvék.

A' bírákon kívül volt még egy fegyver király is, ki a' vívásnál elnökült, és a' hírnökök, kik a' kezdetre és bevégzésre jelt adtak. —

Minekelőtte a' küzdés elkezdődött volna, templomba mentek, hol pompás misét hallgattak, és aztán mindnyájan az elrendelt ünnepi helyre költöztek.

Ez bekorlátozott szabad és tágas hely volt, mellyen kivül a' küzdendő lovagok állának.

A' főasszonyságok, és úriszemélyek gazdagon díszesített erkélyen foglaltak helyet. —

A' sorompó kinyittatott a' jeladásra, és a' lovagok jól pánczélozva és fegyverkezve kettenként zárt sisakkal léptek a' vivóhelyre, viaskodni.

A' nézők' sokasága még nagyobb hevességbe hozta a' küzdő daliákat, és azok annál tüzesebben viaskodtak. —

A' vívás után pompás lakoma következett, mellyben mindazoknak neveik, kik vitézségöknek elismert jeleit nyilványitották, fennszóval elolvastattak. —

Jutalomdíjakat a' főasszonyságok osztogatták ki a' győzőknek.

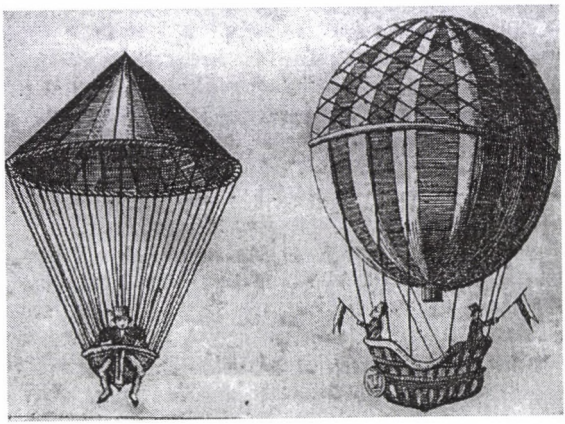

A' Léghajó.

Már a' régiek tettek próbát mesterséges szárnyakkal, miket lábakra, és karokra kötöttek, a' földről felemelkedni, de mind ezen próbák dongába dültek, és gyakran szerencsétlenül ütöttek ki.

Mongolfier testvérek voltak az elsők, kik a' léghajót feltalálták.

Tafotából gömbforma műszert alakítottak, papírral és szalmával, mellyet meggyújtván a' levegőt megritkították, és e'kép' a' léghajó valólag felis emelkedett.

'S illyes meleg léggel fütött léghajókat mongolfiereknek, mint találójukat nevezték.

Másod rendü vagy aerostatikai hajót Charl Párisban természettudomány' professora találta fel.

Midőn tafotából golyót csinált, mellyet könnyü gyúlékony léggel tölte meg, mit egy nagy csőn a' ballonba vezetett.

Hozzá hajócskát kötött selyem sinórral és igy a' feltaláló úr szerencsésen emelkede rajta fel a' magasba. —

Ha az ember akarja, hogy a' ballon leszáljon, kinyitja az oldalán arra alkalmazott billentyüt, és a' kép' lassankint a' sürübb léget beereszti, mellyet a' mongolfieri léghajónál, csak a' tüznek lassankinti eloltásával eszközöl.

Ha pedig a' ballont a' légben szerencsétlenség éri, az ember megmentheti magát légernyővel, mellyet Branchárd hires légvitorlázó talála fel.

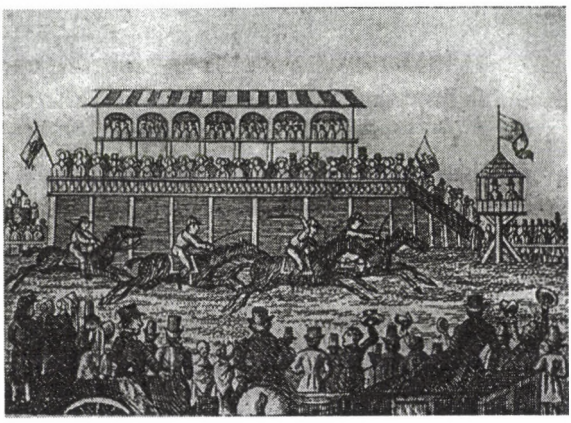

A' lóverseny Angolhonban.

A' lóverseny vagy lófuttatás az Angoloknak felette kedves mulatságuk.

Angolországban egész nyáron harmincz helyen, a' már arra szorgalommal készített puha és kevessé homokos földön adatnak lóversenyek.

A' lófutási pályánál épület van, mellyben a' verseny igazgatók vannak.

Itt a' lovak előbb beiratnak, és a' fogadástételek, mellyek néha nagy öszvegek, letétetnek.

A' futáspályák többnyire hosszasak vagy kerekdedek és a' lovak ugyan azon helyre, honnan futásnak eredtek, ismét visszatérnek.

Azon ló, melly a' kitűzött czélt legelsőbb eléri, az első futásban győz.

Ez után a' lovak lenyergeltetnek, és megtisztogattatnak, egy óra múlva ismét elő vezettetnek.

A' második futás is elkezdődik, és ha az előbb győző ló ekkor is győz, akkor ez a' jutalombért megnyeri, és a' verseny bevégződik.

A' lovászok Zsokéknek (Jocke) neveztetnek, kiknek könnyü testalkatuaknak kell lenniek.

A' lófuttatás két három napig is eltart, és sokszor negyven-ötven ezer ember is kitódul a' helyre.

Pesten a' lófuttatás Juniusban, Pozsonyban pedig Oktoberben szokott tartatni.

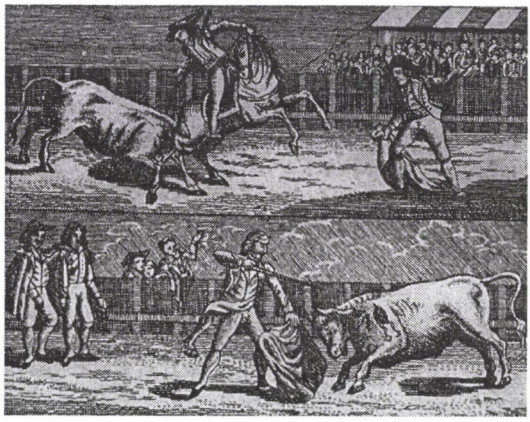

A' Spanyol Bikaviadal.

A' bikavivás, sajnosan említve, még maiglan is a' nép' vigalmai és mulatásai közé tartozik spanyol honban; ezernyi néző kecsegteti szemeit e' színjátékon, a' szegény bika döglésigi keserves kinozásán. —

A' bikavívás Madridban és más nagyobb spanyol városokban hosszaskerekű néző helyeken tartatik. —

A' hely köröskörül deszkafallal bevan kerítve, melly megett magasbra emelve a' nézők' számára ülések vannak alkalmazva.

A' vivandó állatok a' nézők alatt lévő erős tartalékokban vannak, és a' viadal előtt dzsida bökésekkel felingerel-tetnek.

Aztán a' feldühödt bika a' vívó helyre kieresztetik, hol azt a' dzsidások lóháton várják.

Dühödve iramlik rájok a' bika, de nagy sebességgel kitérnek elöle, és hosszú lándsájokkal megsebesítik.

Aztán fellépnek a' Bandillérok gyalog viaskodandók, kik a' bikára szigonyokkal dobálnak, és a' feldühödt állat rohanását ügyesen kikerülik.

Végre előlép a' bikavívó vagy inkább ölő, ez a' bika elibe, mellynek szemei már a' dühösségtül kápráznak, vörös posztódarabot tart; kétségbe esve rohanik erre a' szerencsétlen állat, mellyre a' bikavívó azon szempillantatban, rövid kardal nyakán halálos döfést tesz.

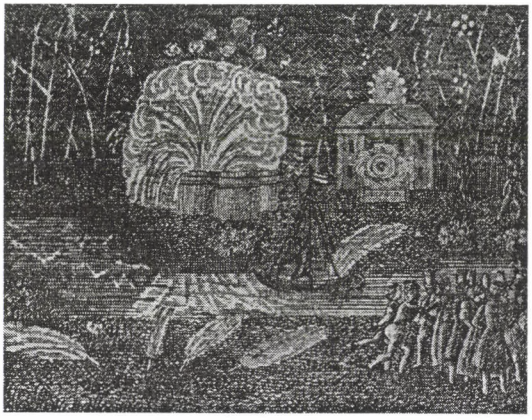

A' Tüzjátékos.

A' tüzjátékos nem csak bombákat, és granátokat, hanem mesterséges tüzjátékokat is készit, ugymint: rakétákat, mellyek karócskákhoz köttetnek, ott meggyújtvák sebesen a' légbe lövettetnek, és a' légben röglön szétpattanva, szikra alakokban hullnak le.

Továbbá a' tüzjátékos készit tüzgolyókat, tüzkereket, mellyek vigan keringnek és forognak, ábrándozókat, mellyek ide 's tova szökdösnek, és helyet csinálnak.

A' regény gyertyák kellemes ropogással rugattatnak magasra a' légbe. —

Sokszor névfelirások és czímerek is kellemetes szinü tüzzel ragyognak. —

Némelly ünnepélyes alkalomkor egyes házak, vagy egész varosok is megvilágitatnak, és átlátszó képek mindenféleszinnel, és egyes betükből és felirásokból álló mondatok is láthatók. —

A' légszeszel való megvilágitás, egészlen új találmány. Ez ékép' készül, a' szén t. i. tüzben megemésztetik, mellyből göz, vagy légszesz húzatik ki, melly csöveken szét osztatik és meggyújtatik, és úgy ég, mint a' legfényesebb világosság.

Gyermekjátékok.

Mihelyt az ember öntudatra jut, azonnal foglalatosságot kiván.

Ezen ösztön már a' kisdedekben mutatkozik, és napról napra növekedik. —

Semmi sem szolgál a' férfi és leány gyermekeknek nagyobb örömükre, mint az ollyas játékok, mellyek a' gyermeki korhoz illenek, mellyeknek nemeit elöszámlálni nem érdekes.

A' férfi gyermekeknek egészlen más játékokhoz van hajlandóságuk, mint a' leánykáknak, kik többnyire a' házi foglalatosságokban anyjokat követik.

Majd nádparipán lovagol a' férfi gyermek, majd a' hinta lovon bókol, mellyet zablával ide 's tova téreget; mások dobolnak, vagy trombitálnak és hadi eszközökhez nyulnak.

A' gyermek gyakran kögolyókkal játszik, vagy tekéz, vagy pálczával abroncsot hajt, vagy fuvó csövel, vagy kézijjal lödöz, majd ismét gamókon jár, vagy hintáz, vagy labdaz.

Tapasztalásból tudjuk, hogy még a' korosabbak is játszanak önmulatságokra.

A' szülök és nevelök igen sokat használhatnak olly alkalommal, midön a' gyermekekkel játékba erednek és sok rosznak elejét vehetik.

A' leánykák legnagyobb örömüket találják, ha bábjaikat felöltöztethetik, és ha aprószerü edényekkel és szükséges asztali 's konyhabeli tálacskák és fazékacskákkal epecsölödhetnek.

Még egy hazai kiadást bemutatunk a Magyar Helikon által 1959-ben gondozott és *A látható világ* címmel megjelentetett művet. Az *Orbis sensualium pictus* első megjelenésének 300. évfordulójára került a boltokba a mű, amit rögtön elkapkodtak. Ez a kiadás az 1669-ben nyomtatott kötet alapján készült, amely az első latin-német-magyar nyelvű *Orbis pictus* volt. Ennek betűhív kiadása ma már használhatatlan lenne, ezért az egykori írásmódot Nürnbergben átdolgozták a szerkesztők (kivéve az elöljáró beszédet).

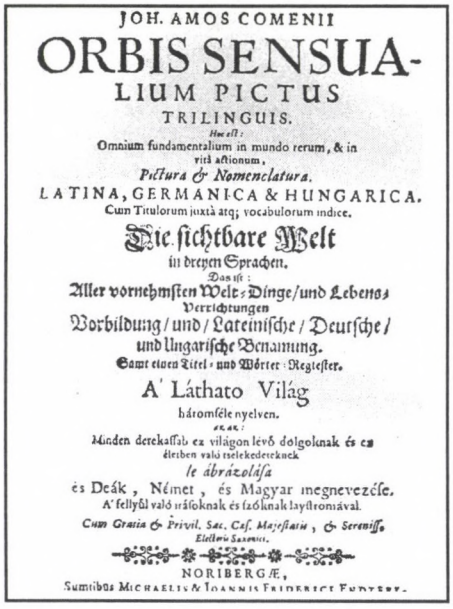

JOH. AMOS COMENII

ORBIS SENSUA-
LIUM PICTUS
TRILINGUIS.

Hoc est:
Omnium fundamentalium in mundo rerum, & in vitâ actionum,
Pictura & Nomenclatura.
LATINA, GERMANICA & HUNGARICA.
Cum Titulorum juxtà atq; vocabulorum indice.

Die sichtbare Welt
in dreyen Sprachen.
Das ist:
Aller vornehmsten Welt-Dinge/und Lebens-Verrichtungen
Vorbildung/und/Lateinische/Deutsche/und Ungarische Benamung.
Samt einen Titel- und Wörter-Register.

A' Láthato Világ
háromféle nyelven.
azaz:
Minden derekassab ez világon lévő dolgoknak és ez
életben való tselekedeteknek
le ábrázolása
és Deák, Német, és Magyar megnevezése.
A' fellyül való írásoknak és szóknak laystromával.

Cum Gratia & Privil. Sac. Cæs. Majestatis, & Sereniss. Electoris Saxonici.

NORIBERGÆ,
Sumtibus MICHAELIS & IOANNIS FRIDERICI ENDTERE.

LXXXVII.

Az úszás

Által is szokták úsznyi a vizeket kákábul való kötőléken[1], ismét fölfúvott ökör hólyagokon[2], azután szabadon a kezeknek és lábоknak[3] hányatásával. Végtére némellyek megtanulták a vizet tapodni[4], övedzig a vízben lévén és ruhájokat fejeken hordozván. A buár (vízben buó)[5] úszhatik a víz alatt is, valamint az hal.

CXXXII.

A küszködő játékhely

A bajnakok szembe mennek ketten-ketten (bajt vínak) a küszködő (bajnaki gyakorló) helyben megharcolván vagy kardokkal (pallosokkal)[1] vagy kopjákkal[2] és két élű dárdákkal (halabárdokkal)[3] vagy fadákosokkal[4] vagy koszperdekkel[5], mellyeknek hegyek bé vagyon kötve, hogy halálossan meg ne sértsenek, vagy hegyes tőrökkel és handzsárral[6] egyszersmind. A babylódok (tusakodók, birkózók)[7] (a rómaiaknál régenten mezételenül és békenettetvén olajjal) megragadják (fogják) egymást, és azon erőlködnek, mellike csaphassa (verhesse) le a másikat, kiválképpen penig kajmots (láb) vetéssel[8]. Az ököllel viaskodók[9] viaskodnak vala öklökkel nevetséges viadallal, tudnyiillik békötött szemekkel.

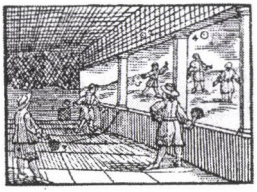

CXXXIII.

A lapta-játék

A lapta-verő házban (helyben)[1] jádzanak laptást (laptával)[2], amellyet eggyik elüt, a másik elfog és visszaüt az háló formán csinált lapockával[3]; és ez a nemessek játékja a testnek mozgatására. A nagy lapta[4] fölfújattatván a szélereszto cséve által a szabad ég alatt ököllel[5] ides-tova verettetik.

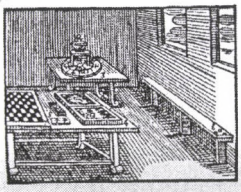

CXXXIV.

A kocka játék (ostábla játék)

A kockákkal[1] jádzunk vagy legtöbb szemekre (aki legtöbbet vét) avagy vetjük azokat tölcséren által[2] valami táblára[3], amelly számokkal meg vagyon jegyezve és ez szerencsén forgó (álló) játékjok a kockásoknak. Szerencsével és mesterséggel jádzanak rovátolt fákkal az ostáblán[4] és jádzókártyákkal[5]. Vetőkövekkel jádzunk a vető táblán[6], az hol csak maga (csupán) a mesterség uralkodik. A legtöbb gonddal (mesterséggel) járó játék a vitéz (csata-) játék[7], amellyben mintegy két seregek egymással megütköznek (harcolnak).

CXXXV.

A pállyafutás

A gyermekek gyakorolják magukat a futásban, vagy a jégen[1] sikámló (csuszkorúló) cipellősökkel[2], az mellyen járnak szánokkal is[3], vagy a mezőn, csinálván (jegyezvén) egy vonyást[4], mellyet annak, az ki nyernyi akar, el kell érnyi, de nem annál tovább futnyi. Régenten futnak vala a pállyafutók[5] a rekesztésben[6] a célhoz[7] és aki legelőször eléri vala azt, az elveszi vala a pállyafutásnak jutalmát[8] a jutalomosztó bírótul[9]. Ez mái nap tartatnak kopjajátékok (az hol a láncával[10] a gyűrűt öklelik[11]) a nyargalló (lófuttató) játékok helett, amellyekrül elszoktanak (mellyek szokatlanokká löttenek, megszüntenek).

CXXXVI.

Gyermeki játékok

A gyermekek jádzanyi szoktanak vagy földbül csinált golyóbisokkal[1], avagy hajtván a tekét (görgetőt)[2] a csürkök (csonokok) közzé[3], avagy a bötkőcskét a bottal[4] hajtván a karikán által[5], avagy a pörgettyűt[6] a korbáccsal[7] forgatván (hajtván), vagy fuvalló csévével[8] és kézíjal[9] lövöldözvén, avagy falábokon[10] járkálván, avagy a lógatón[11] magokat lógatván és rengetvén.

Látható tehát, hogy a *Látható világnak* számos kiadása maradt ránk, amelyekben a testkultúra különböző mértékben, de mindig reprezentálva volt. Ez azt bizonyítja, hogy az ókortól kezdve valamennyi korszakban, változó szinten ugyan, de a testnevelés és a sport az emberi kultúra értékei között tartatott számon.

KÁRMÁN JÓZSEF: *AZ OLYMPIAI JÁTÉKOK KÜSZKÖDÉSEI*

Kármánról a tanultabbaknak is legfeljebb csak annyi jut eszükbe, hogy írt valamit egy Fanni nevezetű hölgy hagyományairól. A fiatalon elhunyt Kármán József (1769-1795) világirodalmi léptékkel mérhető prózaíró, de művei a feledés homályába merültek, valójában nincs kellőképp az olvasók köztudatában. A magyar felvilágosodásnak Kármán a csúcsa, vele indult a novella- és esszéirodalom, meg a publicisztika. Nála sokkal jobban ismertté váltak - legalábbis névről - kortársai, bár újabban az irodalomtörténet kezdi felfedezni Kármánt és méltóképpen értékeli.

Kármán József

Kármán József Losoncon született, apja református püspök, aki a legjobb iskolákban neveltette. Szoros kapcsolatban állt a Ráday családdal, többnyire ott ismerkedett meg a felvilágosodás filozófiájával. Bécsben kapcsolatba lépett Bessenyei Györggyel, a testőrírók vezérével, aki ekkor a királyi könyvtár igazgatója. Lelkes híve lesz a francia forradalomnak, majd szabadkőművesként Pestre érkezvén már maga is forradalmár és az irodalmi élet szervezője. Ezzel kapcsolatos az *Uránia* folyóirat létrehozása, melyet Festetics György „ismeretlen hazafiként" anyagilag támogatott. Az Uránia sajátos módon nem hozta nyilvánosságra a szerzők neveit, ami a szabadkőművesek titkolózásán túl az I. Ferenc korában működő szigorú cenzúra és a haladó eszmék üldözése miatt vált célszerűvé. A másik jellegzetes - sőt egyedülálló - tulajdonsága volt a lapnak, hogy jószerivel Kármán saját maga írta az egészet, csupán néhány írásról bizonyosodott be, hogy Pajor Gáspár, Schedius Lajos és Verseghy munkája, illetve egy tucatnyi vers pedig Csokonaié.

Az Uránia mindösszesen három számot ért meg, azonban így is a megelőző honi folyóiratok (*Magyar Museum, Magyar Hírmondó, Orpheus, Mindenes Gyűjtemény*) közül a legjelentősebbnek mondható. Valamennyi számában fellelhető Kármántól származó fordítás, főleg az akkor egyre terebélyesedő porosz irodalomból. A német esztéták és irodalmárok alapozták meg Kármán tudását az olümpiai játékokról, amely körülményre már Kis Jánosnál és Berzsenyinél is utaltunk. Figyelemre méltó továbbá, hogy Kármán jól ismerte a francia J.J. Bart-

helemynek *Az ifjú Anacharsis utazása Görögországban* című könyvét, amiből alkalom adtán idézett is. Előbb foglalkozhatott tehát az Anacharsis-könyv antik játékokat bemutató fejezetével, mint Deáky Filep Sámuel, aki csak 1820-ban fordította le magyarra.

Mielőtt rátérnénk az olümpiai játékokról szóló csemege értékű írásra, meg kell jegyezni, hogy az Urániában megjelent egyik híres tanulmányában (*A Nemzet Tsinosodása)* Kármán érintőlegesen célozgatott arra, hogy a „tsinosodáshoz" szorosan hozzátartozik az egészséges test, vagyis a „nemes testalkotás". A *testalkotás* Kármán nyelvi leleménye, amely alatt feltehetően a testnevelést értette. A testnevelésben, valamint a sportpedagógiában is megfontolandók a Kármánféle értekezés következő sorai: „Azt, hogy valami dolog tessen, csak akkor érjük el, ha azt kedvelhetővé, hasznossá vagy szükségessé tenni tudjuk."

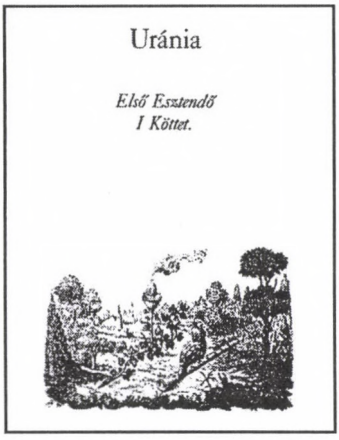
Uránia

Első Esztendő
I Köttet.

Kármán Józsefet Barthelemy könyvén kívül az késztette írásra az ógörögök szent játékáról, hogy Berlinben járva meglátogatta a város akkori híresség̀ét, a Heinitz-palotát. Báró Friedrich Anton Heinitz (1725-1802) porosz államférfi, a freibergi bányászakadémia megalapítója, akit Nagy Frigyes 177-ben bányaügyi miniszterré nevezett ki. II. Frigyes Vilmos alatt a vasbányákon kívül a só- és pénzügyeket is felügyelte, így ő rakta le a német nagyipar alapjait. Berlin központjában álló palotája nem csupán külső építészeti értékei miatt vált világhírűvé, hanem a belső falakon található monumentális freskók miatt is. Ezek egyike a nagyterem harmadik bejárata fölött látható falfestmény, amely az olümpiai játékokat örökítette meg. A kompozíció láttán Kármán - háttértudása alapján - szinte riporteri szakszerűséggel leírta a festmény egyes jeleneteit, amelyet azután megjelentetett az Uránia harmadik, egyben utolsó számában (106-109. oldal). A folyóiratban Kármán viszonylagos rendszerességgel közölt hasonló útleírásokat, külföldi beszámolókat (például: *Remekek a düsseldorfi képpalotában*). Ezek többnyire hézagtöltők voltak, ha nem akadt elég anyag az adott folyóiratszámhoz. Az ominózus „olümpiai cikk" a következő címmel jelent meg a lapban: *Leírása egy palotának Berlinben.* Ezt az írást Abafi Lajos is közölte az 1880-ban kiadott *Kármán művei* című könyvében. A szóban forgó részlet a magyar nyelvű olimpiatörténeti források között (jelenleg) Mátyus István után a második a sorban és több értékes, újszerű megközelítést találhatunk benne.

Az Olympiai Játékok küszködései

A Birkózásban való vetekedés

A Sorompókon túl állnak a Szemlélők, két kis Tzél helyett szolgáló Pirámisok, a mellyek körül forogtak a Szekerek, jegyzik a Viadal-piatzot, a mellyen a Játékok tartattak. Két pár Küszködők állanak rajta, kik egymással küszködének. Egy a mást már leverte; a másik párnál kétes még a Győzedelem.

A Szekerezésben való Vetekedés

Ugyanazon Viadalpiaczon változik a Jelenés. Két Vetekedők Szekereikkel, melyek a Tzél felé sietnek, űzik futó Lovaikat – egy öszvehullott Kerék elragadja a legelsőnek Győzedelmét.

A Tányérhajtásban való vetekedés

A Nézőszín nem változik, de a Küszködések helyett a Tányérhajtás következik; különböző Helyhetésekben állanak a két Tányérhajtók, az egy a Sebesség és minden Érzőinak Erőltetésével, a más Tsendességgel és nyúgott Méregetéssel, hogy az Perszakasztó Hajtást keresztül a Levegőn elvesse.

Az Ékesszólás Vetekedése

Egy ifjú Orátor, kis emeletű Helyen, Baljában egy Tekerts papiros, Beszédjét Jobbjának tsendes Mozdulásával késéri. A hallgató Tsoport, Ifjak, Gyermekek, Vének körülállják és mások mint Bírák ülnek, hogy a Jutalmakat aszerént amint ítélnek kioszthassák. Mindnyájan a Beszélő felé figyelmeznek, de Helyhetésekben, Ortzáik mozdulásában, Minájokban különböző Kinyomás vagyon.

A Jutalmak Osztogatása

A Munkára most jutalom következik. A Bírák körül ülnek Székeken a Viadalpiatz végén, az Pállyának Tzéllya mellett, és osztogatják a Jutalmakat. Egy Ifjú szemérmes állással elveszi a Vadolajágból kötött koszorút, mely a győzedelmesek Jutalma volt. A többek várakozva háta megett állnak, hogy ha a Rend reájok érkezik, az Bírák elejébe lépjenek.

Az avitt szöveg jobb megértése érdekében néhány megjegyzést kell fűznünk az idézethez. A szerző németesen, nagybetűkkel írja a főneveket, de néha mást is. Ez az érdekes forrásmű úgy született, hogy Kármán József a Heinitz-palotában található falfestményeket mintegy elmeséli, tehát emlékezetből vagy jegyzetek alapján leírja, mit látni a képeken. Az ókori játékokat ábrázoló kompozíció végeredményben négy jelenetet tesz láthatóvá. Az egyik a birkózásban való „vetekedés", ahol a szekérversenyek „piatzán" (platzán) két pár

birkózik. A másik a szekerezésben való versenyzés, amelyen a festő azt a drámai pillanatot örökítette meg, amikor az élen robogó kocsi kereke eltörik. A „tányérhajtás" nem más, mint a diszkoszvetés, a „helyhetésekben" kifejezés tulajdonképpen *helyzetet* jelent, míg a „Perszakasztó Hajtás" a perdöntő, vagyis a versenyt eldöntő dobást fejezi ki. Az ékesszólásverseny a kikiáltók vetélkedése. Az itt olvasható „Minájokban különböző Kinyomás vagyon" furcsa mondatrész azt jelenti, hogy az ékesszóló (kikiáltó) az erőlködéstől különböző mimikákat (minájokat), fintorokat vág, melyek „ortzáján" kiütköznek.

Kármán József egyébként valamennyi freskó tartalmáról beszámol lapjában. Többnyire az ókori mitológiai jelenetek kavalkádját látni a képeken, amelyek közül testkulturális szempontból érdekes lehet még Héraklész (Hercules) kalandjainak leírása.

Kár, hogy a festő csak ezt a négy mozzanatot pingálta fel a palota falára és így behatárolta, hogy csak ezekről írhatott Kármán „helyszíni tudósítást".

KIBÉDI MÁTYUS ISTVÁN *DIAETETICÁ*JÁNAK TESTKULTURÁLIS HAGYATÉKA

Mátyus István Kibéden (Maros-Torda megye) született 1725-ben. A marosvásárhelyi református kollégiumban tanult, majd 1754-ben az utrechti egyetemre ment, ahol orvosdoktori oklevelet szerzett. Orvosi gyakorlatát Göttingában kezdte, majd Marburgban és Bécsben tanult tovább. Visszatérte után Marosvásárhelyen telepedett le mint gyakorló orvos, majd rövidesen Küküllő megye és Marosszék főorvosa, valamint táblabírája lett. Mária Terézia 1765-ben az erdélyi nemesek közé emelte. Marosvásárhelyen halt meg 1802 szeptemberében. Közel ezerdarabos könyvtárát, valamint a házát végrendeletileg az egyházra, illetve a kollégiumra hagyta. Nem csupán a medicinában volt jártas, hanem széles körű műveltséget szerzett külföldi útjain. Mátyus igazi humanista és polihisztor, amit leginkább főművében, az 1762-ben megjelent *Diaetetica* című könyvében lehet tetten érni. Az először kétkötetes, majd hatra bővített mű teljes címe önmagában is árulkodik a szerző sokoldalúságáról. Általában a Kolozsváron megjelent első kiadású, rövidített *Diaeteticá*t ismerték az elmúlt több mint két évszázadban. Így azután máig rejtve maradt a később napvilágot látott hatodik kötetben található *sporttörténeti* forrásműnek számító írása a *testgyakorlatozásokról*. Érződik a tárgyalt témák mindegyikén, hogy Mátyus jól ismerte és respektálta a korabeli pedagógia (filantropizmus) alapelveit, az akkor korszerű testnevelési módszereket, illetve a mozgás jelentőségét hirdető medicinákat.

A *Diaetetica* általunk közölt részlete az 1793-ban Pozsonyban újranyomatott mű hatodik „darabjában" (kötet) található az 51. oldaltól a 75.-ig. Igyekeztünk az eredeti (régies) stílust megtartani, helyenként még a korabeli helyesírást is, de lényegében *átdolgozott a szöveg*. A változtatások azonban sehol sem érintik a tartalmat, csupán az olvashatóságot szolgálják. A jegyzetek segítenek a szerző által tett utalások, idézetek megértéséhez, hiszen ezek mára már többnyire a feledés homályába merültek. Az írás így is nehézkes, de ezzel együtt érdekes és megéri a fáradságot, hiszen szakmánk, a *testnevelés legrégebbi magyar forrásművének* tekinthető.

Magáról a teljes (I-VI. kötet) *Ó és Új Diaeteticaról* csak annyit e helyen, hogy monumentális munka. Tulajdonképpen korabeli tudományos enciklopédiának felel meg, kiegészítve azzal, hogy praktikus tanácsokkal is ellátja olvasóit. Ilyen jellegű könyvek a francia nagy enciklopédia előtt rendkívül ritkák. Nem túlzás azt állítani, hogy Mátyus világviszonylatban is az elsők közé tartozott művével. A munka egészének tartalmi elemzése külön tanulmányt érdemelne, hiszen csak név- és tárgymutatójában sok száz címszót találhatunk. A könyv teljes címében a szerző maga is utal erre az átfogó tematikára: „bővebben kimagyarázta és sok idetartozó régi szokásokkal s jeles történetekkel megvilágosította, egyszersmind a Természetnek Szentséges hellyeire is maga Feleinek sok helyeken a' jeget megtörte, úgyhogy ennyi részben e' munka TERMÉSZET HISTORIÁJA gyanánt is szolgálhasson".

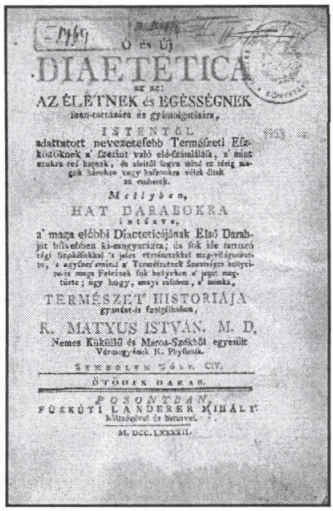

Ó és Új

DIAETETICA

AZ ÉLETNEK és EGÉSSÉGNEK

ISTENTŐL

adattatott nevezetesebb Természeti Előkötőknek a' Deákul való elő-fordulásuk, a' mint szokás reá lenni, és olettől fogva mind ez idéig nagy károkon vagy haszokra vélek élnek az emberek.

Melly ben,

HAT DARABOKRA

a' maga előbbi Diaeteticájának Első Darabját bővebben ki-magyarázta; és sok ide tartozó régi Szokásokkal 's jeles történetekkel meg-világosította, s egyszersmind a Természetnek Szentséges hellyeire is maga Feleinek sok helyeken a' jeget megtörte; úgy hogy, annyi részben, e' munka,

TERMÉSZET HISTORIÁJA

gyanánt is szolgálhasson,

K. MATYUS ISTVÁN, M. D.

Nemes Kükülló és Maros-Székből egyesült Vármegyének K. Physicusa.

ÖTÖDIK DARAB.

POSONYBAN,

FŐSKÚTI LANDERER MIHÁLY

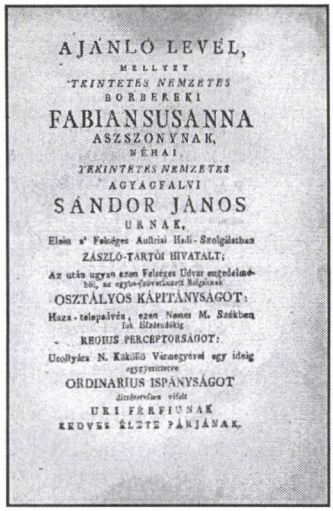

AJÁNLÓ LEVÉL,

MELLYET

TEKINTETES NEMZETES

BORBEREKI

FABIAN SUSANNA

ASZSZONYNAK,

NÉHAI,

TEKINTETES NEMZETES

AGYAGFALVI

SÁNDOR JÁNOS

URNAK,

Elein a' Felséges Auliraí Hali-Szolgálatban

ZÁSZLÓ-TARTÓI HIVATALT;

Az után ugyan ezen Felséges Udvar engedelméből, az egyes-szövetkezett Belgiának

OSZTÁLYOS KÁPITÁNYSÁGOT;

Haza-telepedvén, ezen Nemes M. Székben

Fő Hitzetőséktől

REGIUS PERCEPTORSÁGOT;

Utollyára N. Kükülló Vármegyével egy idéig egyesítetve

ORDINARIUS ISPÁNYSÁGOT

dítsőségesen vitézl

URI FÉRFIUNAK

KEDVES ÉLTE PÁRJÁNAK.

Külön figyelmet érdemel a könyv ajánlása, amely presztízs- és pénzügyi okokból egyaránt fontos lehetett a szerzőnek. Mátyus István hittestvére, barátja és tehetős támogatója, Sándor János akkoriban halt meg, így elsősorban neki ajánlotta művét, illetve „borbereki Fabian Susanna asszonynak". Sándor János - ahogy az ábrán olvasható - több külhoni „felséges-udvari" szolgálat után, nemes Maros-széken perceptor (főadószedő), majd a Küküllő vármegyével egyesített részek „ordinarius ispánya" lett.

A közölt és elemzett könyvrészlettel „jeget tört" Mátyus. Hasonló terjedelemben és felkészültségben addig ugyanis senki nem írt a testkultúráról magyar nyelven (kár, hogy eddig nem fedezte fel kellőképpen a szakma). A szerző egész életművében végig zászlóvivője volt a testmozgásnak és meggyőződéssel kiállt annak preventív, illetve terápikus fontossága mellett. Szerencsére Mátyus István nem

csak „orvosdoktori" szempontból írt a testkultúráról, hanem szinte sporttörténeti és testnevelés-elméleti összefoglalót is nyújt, amely példátlan a hazai szakirodalomban.

„A jó egészség megtartásának módját fundamentumosan előadó" fejezet az ókor játékaival és sportolási szokásaival veszi kezdetét. Mátyus a görög-római testedző módokat felsorolva kitér a „játéknézőhelyekre" (sportarénák) is. Majd Scaliger alapján a játék keletkezésének egy sajátos magyarázatát adja. Eközben belebonyolódik a komédia és a tragédia elemzésébe, amely testkulturális szempontból nem értékelhető, csupán némi irodalomelméleti és esztétikai hozadéka van.

Különböző etnikumok és kultúrák testgyakorlási szokásainak rövid foglalata után Mátyus részletesebben is foglalkozik a Ludi Olympicivel, vagyis az olümpiai játékokkal. Ez külön érdeme a szerzőnek, mert előtte a hazai irodalomban csak latinul találhatunk néhány utalást a Szent Ligetben (Altisz) lezajlott versenyekről. A legismertebb ilyen „deákos" forrásunk az úgynevezett Szalkai-kódex, melynek ismertetését a kötetben megtalálja az olvasó.

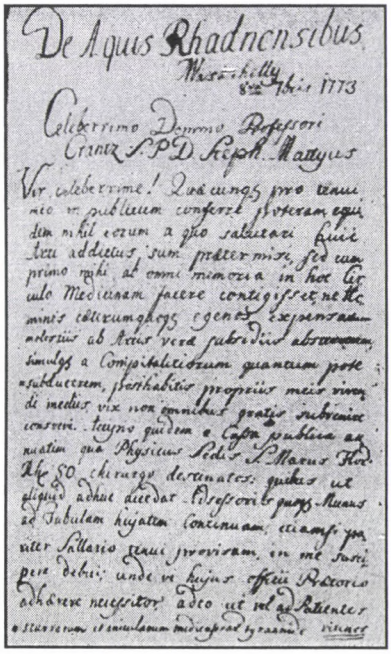
De Aquis Rhadnensibus

Celeberrimo Domino Professori
Cranz S.P.D. Steph. Mattyus

Vir celeberrime! Quæcunque pro tenui meo ingenio publicum conferre studeram eguidem nihil eorum a me solicitari tuis literis addictus, sum præter mitis, sed cum primo mihi ad omne memoria in hoc Gymnasio Mediolanum facere contigisset, nec ne minus otiosum egenas experiarem ardoribus ab Aquis veris fabricius abstinerem, simulque a Compotationibus quantum potui subducerem, sparsabilis propriis meis viribus medius vix non omnibus gratis subvenire conatus. Tempus quidem e Cæsa publica ratione qua Physicus Scholæ S. Marcus Hor. Ab 80 chirurgo destinatus; quibus ut eligiret adhuc dubitat. Professoribus pugnaces ad Tubulam hujatim conveniam, ecclamsi pro ater Sallario tenui provisum, in me tamen pere debui; unde vi hujus officii Rectorio adhærere necessitor; adeo ut vel ad Patentes

Mátyus kézirata

Mátyus István nemcsak terjedelmileg közölt többet az ókori görögök versenyjátékairól (Olümpia, Nemea, Iszthmosz, Delphoi), hanem pontosabb és helyenként újszerű interpretálások is találhatók nála. Feltehetően ezeket külföldi tanulmányai során sajátította el. Abban az időben ugyanis főként Németországban, de Európa-szerte is az érdeklődés előterébe került az antik görögség kultúrája, főleg az olümpiai játékok. A francia szerzetes régész, Bernard de Montfaucon (Montefalco) tízkötetes műve, *Az antik világ szóban és képekben* éppen Mátyus korában vált népszerűvé több nyelven. A gall szerző részletes javaslatokat tett az olümpiai játékok színhelyének feltárására, amely azonban a török megszállás miatt akkor nem jöhetett létre. Richard Chandler (1738-1810) angol archeológus *Utazások Görögországban* című szintén híres könyve is foglalkozott a pánhellén versenyjátékokkal, sőt ő ásót ragadva, egy kis csoporttal felszínre hozta a Zeusz-templom egyik dór oszlopát.

Nagy szenzációt keltett továbbá Winkelmann esete, aki a német uralkodótól és Mária Teréziától kapott aranyakkal útnak indult Olümpiába az ásatások megszervezésére, de Triesztben rablógyilkosság áldozata lett. Jelentősen növelte az antik játékok iránti érdeklődést a francia apát, Barthelemy *Az ifjú Anacharsis utazása* című (hazánkban Deáky Filep fordításában megjelent) könyve. Ebben a hellenofil légkörben Mátyus nem kerülhette el, hogy ne érintse az olümpiai játékokat, amikor az antik testkultúra egészségfejlesztő hatásáról értekezett. Így lett ő az első hazai szerző, aki viszonylag szakszerűen bemutatta magyarul az ókori Hellász egyik legértékesebb örökségét, az olümpiai játékokat.

A pánhellén versenyjátékok bemutatása után Mátyus István tulajdonképpen egy általános testnevelés-történeti összefoglalót nyújt át az olvasónak. Régi és korabeli szerzők (Hipokratész, Galénusz, Ovidius, Celsus, Oribasius, Niebuhr stb.) írásaiból nagy műgonddal és orvosi praxisának felhasználásával fontos szemelvényeket közöl a „Déli és Nap-keleti" országok (Egyiptom, Perzsia stb.) testkultúrájától, de kitér Helvétia, Németország, Franciaország és Hollandia egyes testedzési szokásaira is.

Adjuk át az alábbiakban a szót, illetve a (lúd)tollat Mátyus Istvánnak, a tudós marosszéki orvosdoktornak és „sporttörténésznek":

> **A régi görögök és rómaiak, hogy ki-ki ő köztük maga *rangja* és ereje szerint egész gyermekségitől fogva magát gyakorolhassa, és a hadi és a mezei erős munkákra, hidegnek, melegnek, koplalásnak, álmotlanságnak ártalom nélkül való elszenvedésére szoktathassa, sok játéknéző helyeket építettek és a győzedelmeskedőt szép jutalmokkal tisztelték vala. Voltanak, kik énekléssel és kiáltással, voltanak kik futással, lovaglással, szekerezéssel, szökéssel, ujjhúzással, tojakodással, küzködéssel, verekedéssel, kardoskodással s több e félékkel vetélkedtenek. Ma ilyen közönséges játékok nincsenek, hanem különösön gyakorolják az emberek magokat, hajókázás, szekerezés, lovaglás, sétálás, járás, futás, szökdösés, tánczolás, éneklés, beszélés, kiáltozás, loptázás, küszködés, emelés, kártyázás, *biliárdozás,* s egyéb e féle mulatságok által. Minthogy már ezek közzül kinek egyik, kinek a másik tapasztaltatott jobban használni, lássuk renddel, melyik miféle változásokat szokott okozni a testben.**

A játékoknak első eredete

J. C. Scaliger [1] **De Comed: et Tragied [c. művében] a játékoknak eredetét a mezőkön pásztorkodó gyermekről hozza le, akiknek nem lévén egyéb idő-töltések, sokszor sokan egybegyülnek vala; és magok vetéséből igyekezik vala mindenik megmutatni mennyivel tudna ő a másiknál jobban futni, nagyobbat ugrani, messzébb hajitani, nagyobb terhet felemelni, nagyobban kiáltani, szebben énekelni, módosabban tántzolni, s több e félék. Mellyekre egymást mondva is kihivják vala: a győzőt megditsérni, a meggyözettetettet lenevetni szokták vala. (...) Ezekből osztán köztök sok ellenkezések, küzködések, dulakodások és verekedések is származnak vala. [Ezért] a büszkébbek, hogy inkább győzhetnének, ezekben a mesterségekben magokat különösön is kezdették gyakorolni, s másokkal, akik ehhez jobban értettek, tanittatni, elmés mondásokat formálni; melyekkel egymást jobban letsúfolhatnák, satöbbi. Így idövel a játékból mesterség lett; a mesterségből majd kereskedés.**

Hogyan váltak mesterséggé

Midön t.i. némellyek az illyen pásztor gyermekek közül az e féle játékok folytatásában jeles elémenetelt vettek volna, estvénként, elfektetvén barmaikot, mikor az emberek a mezei-dologról haza-takarodtak, magok mesterségek és furtsaságok mútogatására, hogy azzal másoknak is múlatságokra lennének, bémennek vala a falukba. Némellyek *Apollóról* vagy *Pánról*, a Pásztorság Istenéröl valami éneketskéket tsinálnak vala (*bucolica*) és azokat eléneklik. Mellyért az emberek nékik holmi ajándékotskákot is adnak. Így, hogy a jutalmot ö kaphassa, igyekezik vala mindenik maga ebbéli

[1] *Julius Caesar Scaliger* (1484-1558) latinul író itáliai költő és irodalomelméleti író. A Della Scala veronai uralkodócsaládtól származtatta magát, Bolognában tanult orvoslást és jogot. Kalandor természetű lévén, elterjedt róla, hogy Miksa császár udvarában lovagként szolgált. A francia Agenben, mint orvos telepedett le. Akkor vált híressé, amikor megtámadta Erasmus Cicerót kritizáló könyvét (1531), majd a latin történeti nyelvtan megjelentetése után (1540) egész Európában ismert lett. Élesen vitatkozott kortásaival, sok ellenséget szerzett, de elismerten ő volt korának legképzettebb humanistája. A Mátyus által említet könyv eredeti címe: *De comedia et tragoedia eiusque apparatu omni et partibus commentalis* (A komédiáról és a tragédiáról, mindkettő eszközeiről és részei szerint kommentálva). A görög tragédiaírók tárgyalása során Scaliger kitér a játékok eredetére és azok osztályzására, illetve elemzésére. Értékes – bár eddig eléggé elhanyagolt – forrása ez a játékelméletnek. Scaliger műfaji definícióival újszerű, esztétikai kategóriáival (pl. a „csodálatos"), továbbá Arisztotelész *Poetikáj*át meghaladó költészetelméletével Európa-szerte hatást gyakorolt a következő korszak, a barokk kultúrájára.

mesterségét nagyobb tökélletességre vinni. Kezdődött ez a játékból való kereskedés a görögök közt *Megarában Athenaetól* nem messze; az hól *Epicarmus* és *Phromin* nevü elmés emberek, a pásztor gyermekek számára az ő durva paraszt mondásaikat, és mezei történeteiket, jeles költeményekkel megékesgetve, szebb versekbe foglalták: melyeket a játéknézők örömestebb hallgatnának. Minthogy ezek a játékok estve, mikor a *Komus* vagyis *Álom* Istenének szentelt idő már jelen volna, szoktak vala gyakorlotatni, *komédiáknak* neveztettek.

Hogy mentek a városokra

Általmentek ezek a múlatságok nem sokára a falukról a városokra is. Az hol az ezekkel kereskedők, hogy annál többet nyerhessenek, ennek módjait még mesterségesebben és elmésebben kitsinálják vala. Mellyeknek nézésére a városi hivalkodó népek, képtelen sokasággal rohanván, azoknak kedvekért osztán a Városok Fejedelmei, hogy egyszersmind többen láthatnának, nagy költséggel közönséges játéknézö helyeket (*Theatrumokat*) készítetének. *Marcus Scaurusról* irja *Plinius*[2](...), hogy ez *Rómában* a város fundáltatása után DCXVII. esztendökkel, e végre egy olyan *Theatrumot* készített, három egymásra rakott szakaszokra (*contignátiókra*) mellynek az allya márvány kőből, a közepe kristályból, a felső része aranyas táblákból áll vala. Az udvarán (*cavea*) pedig egyszersmind nyoltzvanezer ember elfér vala.

A játékoknak két nemei

A játékosok ezen játékaikat két közönségesebb nemekre osztották vala. Egyik mulatságos, s vidám nevetséggel foly, s végződik vala. A másik terhes gondok és foglalatoságok közt foly, s többnyire irtozatosan szomoru kimenetellel határozodik vala.

[2]A idősebb *Plinius* (Caius Plinius Secundus Maior) Kr.u. 23-ban született Novum Comumban (a mai Como) és Nápolyban halt meg 79-ben. Rómában tanult, egy ideig lovastiszt volt, majd Syria provincia kormányzója lett. Egyik művében a lovassági gerelyhajításról írt (*De iaculatione equestri*). Leghíresebb munkája a természetrajzi enciklopédia (*Naturalis historia*), amely 37 könyvet (liber) foglal magába. Az enciklopédia nagy hatással volt a reneszánszra és a későbbi korok tudományos fejlődésére. Plinius a magyar szakirodalomban is egészen a reformkorig kiemelkedő jelentőséggel bírt. Mátyus az enciklopédia XXXVI. liberjéből idéz és tulajdonképpen a római Colosseumot írja le, illetve az ott lezajlott játékokat (komédia és tragédia) elemzi.

A komédiák miből állottak

Ennek *tragaedia*, amannak *komaedia* nevet adtak. A *komaediák*ban rendszerint a falusi parasztoknak egygyügyü dolgaik, az ifjaknak nevetségre méltó szeleskedéseik, rövidlátások, vakmerö-bátorságok, véghetetlen gondal és költséggel folytatott, többire gyalázatos kimenetellel végzödött szerelmeskedések, a keritöknek elmés keritéseik, a szolgáknak, szolgálóknak álnok hazugságaik, tsalárdságaik, lopásaik, s sokszor rajta vesztett mesterségeik, s egyéb e féle közönséges életben megfordulni szokott dolgok úgy adattatnak elé, azokhoz alkalmaztatott elmés beszédekkel és majmazó tselekedetekkel, hogy a nézök és hallgatók azokból egyszersmind mulatságot is, tanulságot is vegyenek. A *tragaediákban* a királyoknak, fejedelmeknek, biráknak, városi nagy embereknek, főbenjáró dolgaik árnyékoztatnak vala le, elébb tsendes, együgyü, azután hevesebb s kipallérozottabb, fontos beszédekkel; többnyire örömmel kezdődve [majd] félelmek rettegések közt folyva, s gyakortábban szomoruan végzödve: ollyan tzéllal,hogy a nézök láthatnák azokban az emberi életnek, és boldogságnak változandó sorsát. A hatalmasok tanúlnák meg, hogy kellessék a rajtok hasonóképpen meg eshetö szerentsétlenségeket kerülni; ha belé estek azt békességesen türni; és más szerentsétleneken könyörülni stb. Honnan vették ezek a szomorú játékok a *Tragaedia* nevezetet, nem bizonyos. Némellyek úgy tartják, hogy a görög szóból, amelly szakállas tsápot, vagy ketskebakot tészen, ragadott volna reá; ősszel szüretkor folytatván ezt a játékot, a *Bacchus* tiszteletére, az emberek megfestvén a szájokat, és szakállokat is ragasztván az állokra. (...) Ezeknek a játékoknak magoknak igen régtől fogva kellett gyakoroltatniok; minthogy a legrégibb irásokban is, mint szokott közönséges dolgok, úgy tétetnek fel.

Komédiák változásai

Beléelegyitteték ezekbe a játékokba, kivált elein, amíg az uralkodás a nép mellett vala, a városiak a magok bíráiknak és tisztjeiknek hibás szavaikat és tselekedeteiket is, hogy ezáltal, midön egyébként elégtételt rajtok nem vehetnének, közönséges gyalázatra kitennék öket. Mellyet az után, hogy fejedelmek és királyok lettek, mind keményebben, s keményebben megtiltottak. (...)

A testgyakorló játékok miből álltak

Ezeken a nagyobbára az eszmét igazgató játékokon kívül valának a régieknek inkább a test serénységinek, és erösségének megszerzésére intézett játékaik is. Mellyeket, mint hogy ezekben a gyözedelmeskedőknek (...) jutalmakat adnak vala. *Athleticának* mondották. Amennyiben pedig ezekre a játékokra rendszerint (...) mezitelen szoktak vala kiállani, *Gymnasticanak* [mondták a viakodást, mellyet itt folytattak], de *Agonisticának* is nevezték. *Plautus*[3] Bacchides [című müvében] a kurvák körül foglalatoskodó akkori ifjuságnak erköltseit ortzázván, a régieknek betsületesebb szokását veti elejekbe; akik nem itt, hanem a Játéknézö helyeken keresnek vala magoknak idötöltést, igy szóll hozzájok (...): ott futással, küzködéssel, dárdákkal, tángyérokkal, öklözésekkel, loptázásokkal, szökésekkel gyakorolják vala magokat, nem kurválkodással, és tsókolodásokkal.

A régi rómaiak törvényei közt találtatik ez a dicséretes törvény (...): a Főtanáts tiltja, hogy pénzbe egyéb játékokat senki ne játzodjék, hanem ha ki vetélkedik [az tegye] dárda, tángyér, vagy golyóbis hajitással vagy futással, szökéssel, küszködéssel, mellyek a virtus kedvéért lesznek.

A futás legbetsületesebbnek tartatott

(...) Plautusnál, a testgyakorlásoknak legközönségesebb s tiszteletesebb vala a futás, úgy hogy, gyakran a futásnak helyéröl minden testgyakorlások *Palaestrá*nak mondottak.

Gyalog vagy lábal futók

Ez elein tsak *gyalog*, azután loval is *lészen* vala. A gyalogok egy bizonyos helyröl, amelly *carcernek* mondatott, négyen, akiket a sors egybévetett vala, egyszersmind megindulván egy tzélra 120 lépésnyire, melly egy *Stadiumot* tett, minden megnyugovás nélkül kétszer,háromszor,söt tizszer, tizenkétszer, némellyek húszszor is, el és viszszafutnak vala. Aki ezeket igy véghez vihette, s utoljára a *carcerbe* legelébb visszaérkezett, az a többit meggyözte. Egy *Ladas* nevü régi pályafutót emlit *Alex.* (...) hogy az ollyan könnyen és se-

[3] *Titus Maccius Plautus* (Kr.e. 254-184) római iró, aki a görög komédiákat dolgozta át. A Mátyus István által említett komédia, a *Bacchides* kettős szerelmi történetet örökít meg. Örömlányok pénz csalnak ki a férjnek kiszemelt ifjak apjától, de a végén az apákat is elcsábítják. Ennek kapcsán értekezik Plautus a testedzés hasznáról és annak különböző formáiról, mely értékes sporttörténeti forrásként is szolgál. A víg-játékot Csiky Gergely után, Devecseri Gábor fordította magyarra.

bessen futott meszsze földre, hogy a lába-nyoma sem látszott, és a látást is gyakran megtsalta. *Iphiclus* vagy *Phiclus* a búza polyván úgy által-futott, hogy azt fel nem mozditotta. *Philonides*, Nagy Sándor kengyelfutója vagy postása egész nap elfutott úgy, hogy a futó lovat megelözte. Egy kilentz esztendös gyermek, Pliniusnál (...) déltöl fogva estvig 15 ezer lépésnyi földet sebessen elfutott. Egy másik, *Milesius Polymnestor* nevü gyermek az annyával ketskéket örizvén, a nyúlakot futással beéri vala. Ez az urától a 47-dik Olympiai játékra elküldettetvén, ott is gyözedelmeskedett. A *Lacaedemoni Calistus Sicionból, Elisbe*, amelly oda ezerkétszáz *stadiumra* vala, egy nap általfutott. A *Marsus* nevü egész nemzetről, a *troglodita*król, és véghelyeken lakó szeretsenekröl is azt irja *Plinius* (...) és *Solinut* (...) hogy azok a legsebesebben futó vadakat is könnyen beérték. Közönségesen úgy tartották a régiek, hogy az illyen könnyü futók a *Delphin* nevü égijegy alatt születtek, valamint a jó úszók a haljegy alatt. Sokan azt is állatták róllok, hogy lépük nem volna. Az igaz tapasztalás az, hogy akiknek kitsin a lépük, másoknál szerényebbek.

Lóval való futtatás

Orchoméniusnak, Plutarchusnál[4] a *Demosthenes* életében, lépe-nyavalyája ellen az orvosok a hoszszú futásokat javallyák vala. (...) *A lóval való futás* vagy inkább a *futtatás*, hol ló-háton, hol szekérbe, hol egyenesen, hol horgason, hol kerengöbe lészen vala. A győzedelem és a jutalom a lónak urát illette, ha szinte az maga ott jelen nem volt is.

A futás miből állott

A futás után betsültetett a szökés, mellyben az győz vala, aki hoszszabban, és magasabban szökik vala. Erre pedig úgy szoktatják vala gyermek korokban magokat, hogy kezeikben, bizonyos terhü ón gojobist (*halterem*) fognak, vagy lábaikra ón sarukat húznak vala, s úgy próbálgatják vala a szökést. Mellyeket mikor letettek, aannyira megkönnyült testel iszonyu nagyokat szökhettek vala. Találtattak akik egyszeriben 50 lábnyira is elé szöktenek.

[4]*Plutarkhosz*, latinosan: *Plutarchus* (Kr.u. 45-120) görög író, filozófus. A Mátyusféle utalás leghíresebb művéből, a *Párhuzamos életrajzok* Démoszthenész fejezetéből való.

Tángyér vagy gojóbis hajitás

A *tángyér hajitás* határozott tzél felé, elé is és fel is gyakoroltatik vala. A *tángyérok*, vagy inkább *gojobisok* nehéz kőből, rézből, vagy vasból állottak. A legmeszszebb való hajitás 95 lábnyinak iratik.

Nyíl vagy dárda vetés

A régieknél nem annyira gyakoroltatott játék vala a *nyíl* és *dárda* hajtás (*hastiludium*) midön a butahegyü nyilakot, dárdákot, vagy kopiájakot bizonyos helyröl egymásra, vagy valamelly kijegyzett tzélra lövöldözik vala. Ez a törökök között ma is nagyon gyakoroltatik.

Sidázás. Turnerozás

A frantzok s németek e hellyett a *Turnerozást* (*Turneumata*) vették volt fel, amelly, az igy nevezett *Armálisokban* [annalesekben] mint az igaz nemesi szabadságnak jele, ma is úgy szokott feltétetteni. Ez ollyan nemes játéknak neme vala, mellyben a magok, és lovak erejében, és serénységében bizó úri emberek, királyok és fejedelmek lóháton körülnyargalva, dárdákkal egymást a nyeregből kivetni igyekeznek. De a sok szerentsétlen történetek miatt ez is már néhány száz esztendőktől fogva a betsületes játékok közül kimaradott.

Máttyás Királyé, Holubárnál

Illyen játék neme vala Budán a Máttyás Királyé is, avval a barom erejü *Holubár* nevü némettel, aki addig minden bajnok társait egész Német Országon a földre vetette vala. (...) *Galeotus*[5] szemmel látott bizonyitása szerint, sok ezer emberek jelenlétében, dárdájával úgy döfte vala mejben [a királyt], hogy oldal-félt a lóváról lefordúla: a király pedig ötet homlokba, hogy a lova farán félholtan hátra esék. Akit is azután, minekutánna mindketten meggyógyulának, drága lovakkal és szép köntösökkel meg-ajándékozván a Király haza botsáta.

[5]*Galeotto Marzio* (1427-1497) itáliai humanista, Janus Pannonius tanulótársa Padovában. Mátyás király udvari krónikásaként nagy része volt az uralkodó körüli legendák kialakulásában. A király jeles mondásait és tetteit kötetbe szedte, többek között itt írta le a Holubárral folytatott bajvívást is. Egyébként Holubár nem német, ahogy Mátyus írta, hanem cseh bajvívó és Frigyes osztrák császár szolgálatában állt.

Tzéllövés, kardoskodás

Ezek helyett azután, hogy a puskapor feltaláltatott, ditséretesebb szokással a tzéllövések állanak fel, és amelly ezeknél is magában dicséretesebb, a *fektérozások* vagyis a fegyverjátékok. Tsak hogy az emberek büszkesége ezt is gonosz végre (*duellumra*) ne forditja vala. Ezek a négy játékok, minthogy magokban is könnyebbek valának s inkább a testnek könnyüségétöl, és serénységétöl, mint erejétöl függenek vala, *exercitia levia* könnyü gyakorlásoknak neveztettek. (...)

A tusakodás, dulakodás

A *tusakodás* vagy *dulakodás* [során] a küszködök, hogy bőrük meg-ne szakadna, mezitelen testüket előre olajjal vagy valami lágy viaszszos kenővel megkenik, és hogy egymást jobban megfoghatnák, azután porral béhintik vala. Igy, hol egybe ölelkezve hányják-vetik vala egymást, míg edgyik alól a földre esik vala: hol fenn-állva, kezeiket és homlokaikat egybe-vetve tusakodnak, vagy tolakodnak vala, míg edgyik a másikot helyéböl kitolhattya vala (...) legterhesebb játékjok vala az *öklözés*, amellyet tulajdonképpen *bajvivásnak* neveztek. Erre hol sorsvetéssel, hol szabad tetszés szerint való kihivással állnak vala ki egymással szembe mezitelenül a bajnokok. Így, elébb edgyik tartozik vala a másiknak ököl ütését elszenvedni vala, ahol annak ütni tetszik vala: azután ö is a társán azon a helyen ollyan ütést tehet vala, az minémü tölle kitölt. E szerint menvén váltóslag, míg az edgyik karjait leeresztvén magát meggyözettetnek jelenti, vagy eldöl, de némellyik meg is hólt vala. Ebben elein[te] tsak mezitelen kézzel, azután börrel, bogos szijakkal, néha rézbe foglalt öklekkel is élnek vala. Idövel, megirtózván a szelidebb temrészetü fejedelmek ettöl a kegyetlen nemitöl a játékoknak, ezt a játéknézö helyröl egészszen kitiltották. Angliában [viszont] sokáig fennmaradt.

A pancration mi volt

Találtattak, akik ezeknek a játékoknak mind a hat nemeit egymás után szerentsésen ki-játzodják vala: Amelly azokra nézve *pancratiumnak*, vagy egy névbe foglalván a tángyér és dárda hajitást pentaplion[nak] neveztetett. A gyermekek közt (...) a dulakodásban az is megengedtetik, hogy a leejtés után egyik a másikot maga alá fordithassa kezeivel, fogaival, farkaival [lábaival] is iparkodván, amint tsak lehetett.

Homerus idejében legbetsületesebb volt, amint ö irja (...) [ha] valaki [a győzelmet] lábaival vagy kezeivel viszen vala véghez [úgy, ahogy] tángyér hajitásban [le]gyözte vala (...) *Acinous* király játékain *Corcyrá*ban, az öreg *Ulisses Elaireus*t és a kényes *Pheaxok*nak minden fejedelmeit: Az hát ditsekedik is a vén vitéz, hogy ifjabb korában se futásban, se dárda hajitásban, se egyéb szokott játékokban magát meggyözettetni egy[etlen] halandó embertől se engedte *Alcinous* ellenben [a saját maga] virtusait a hajózásban, futásban, szökésben, éneklésben és tziterálásban magasztalja. Ugyanez az Ulisses (...) futással gyözte vala meg Trója alatt *Ajaxot*, és *Antilochust*, *Nestor* fiát, aki addig minden más embereket [le]gyözött vala.

A Spártabélieknél a leányok is játzodtak

A *Sparta*, vagy *Lacedaemon*béliek, a görögök közt legbetsületesebbek, a magok még egészszen fel nem nött leányaikot is a tángyér hajitásban és a futásban való gyakoroltatás végett, mezitelen a *Palestrá*ban szokták vala küldeni [azért], hogy a terhes munkáknak végbevitelére annál alkalmatosabbak legyenek. *Plato* sem tartotta [ezt] illetlennek, söt ö ezen testgyakorlásokat a vénaszszonyoknak is tanátsolta: a férfiakban pedig elmúlhatatlan dolgoknak itélte. Plato: Az a gyakorlás (...) melly az igaz küszködésben a nyakszirtoknak, karoknak, és oldaloknak igyekezettel való mozgatásában, és a tagoknak szépen való elrendelésében véghez szokott menni, a szükséges erőnek, és egészségnek megszerzésére, az életnek minden részeiben hasznosok, azért semmiképpen el sem múlathatók.

A görögök ezeken a játékokon mások felett kaptak

Annyira szokásba mentek vala ezek a gyakorlások a görögök közt, hogy egy valamire való városotska sem találtatott, melyben e végre közköltséggel *Gymnasiumok* vagy gyakorló hellyek nem állittattak vala. (...)

A tanító hellyek miért neveztettek Gymnasiumnak

Minthogy pedig ezeknek a játékoknak nézésére minden felöl, kivált az ifjak, sokan szoktak vala egybegyülni, a *philosophusok* számára is valának ott bizonyos székek (*exedrae*) készitve; mellyekbe béülvén, akiknek öket tetszet hallgatni, pénzért tanitják vala. Mellyröl ez az ő oskolájuk is *Gymnasiumnak* neveztetett. (...) *Servius Sulpitiusepis*a *Plato* osko-

láját *Nobilissimum omnium terrarum Gymnasium* [vagyis] az egész földön legnemesebb *Gymnasiumnak* mondja. Látván a fejedelmek, melly nagy kivánsággal, és sokasággal gyülnének az emberek minden felöl ezekre a játékokra, midön valami dolgot hiressé s emlékezetessé akarnak vala tenni annak kihirdetésére, és tiszteletére is eféle játékokat szoktak vala bizonyos időkre felállitani.

A régi legnevezetesebb négy játékok eredete

Illyen közönséges játékok négy vala a görögöknek: *Ludi Olympici, Isthmici, Pythia, Nemea.* Mellyekbe, hogy annál nagyobb buzgósággal gyülnének fel az emberek, azokat bizonyos istenek tiszteletére szentelték vala; az honnan ezek *Ludi Sacri,* Szent Játékoknak is mondattak.

Ezek között legnevezetesebb valónak *Ludi Olympici,* az Olympiai Játékok: mellyek az *Olympus* hegyi Jupiter tiszteletére, az *Elisi* mezöben, *Pisa* várossa mellett, minden ötödik esztendöben képtelen szorgalmatossággal tartatnak. Elsö szerzöje vala ennek (az Oziás Sidók Királlya ideje táján) *Pelops,* annak emlékezetére hogy *Oenomaust* az Elisi Királyt két lovú szekerezéssel itt meggyözvén, a leányát *Hyppodameiát* magának feleségül elnyerte vala. Annak igérte ti. ez a király ezen leányát, aki őtet két lovú szekérrel meggyözné; akiket pedig ő gyözne meg, mindazokat megölné; amint hogy már addigelé 13 ifjakot meg is ölt vala. Megújjitatta [az olimpiát] azután *Iphitus* (...) [illetve] *Alcmena* fia, *Hercules.* Aki midön az *Augeas* akkori elisi király kitisztithatatlan udvarát, az egymásra gyült sok marhaganéjtól, (reá eresztvén valami folyóvizet) könnyebb szerrel kitisztitá, mint a király gondolta volna; és emiatt a feltett jutalmat néki megadni nem akarná, azt megölé, és az országot magának elfoglalá.

Miből állottak

Ez eleinten tsak két kétlovú szekerezőkböl áll vala. Ekkor pedig mellé adá ezeknek *Hercules* a lovon és lábon való futást, a küszködést, ököllel vagy ujakkal való verekedést, s egyéb e féle vitézeket illetö gyakorlásokat is. Melyekre nézve, annyira is megtetszettek ezek az Olympiai Játékok egész Görög Országnak, hogy a magok krónikáját is legillendőbbnek tartanák ezeknek a játékoknak esztendeiröl számlálni. A *Pythia* nevü játékot szerzették vala a *Delphis*béliek az Apolló tanátsából annak emlékezetére, hogy az ö városokat szinte elpusztitó kegyetlen Sárkánt, vagy mások szerint, *Pythia* nevü útonálló tolvajt megölheték.

Néméa Játékok eredete

A *Néméát* állitották vala fel, az *Argos* vagy *Argolisbeliek* a *Néméa* nevü mezöben annak a szomorú történetnek emlékezetére, hogy ott, amellett a kút mellett, mellyet *Neptunus* mutatott vala nékik, elhagyván egy kevéssé *Néméa* a fiát, *Archemorust*, míg *szomjuságtól* elepedve magoknak azon tartományban lakásra való helyet keresnének, a Sárkány megölte vala. Az honnan ezt gyászban öltözve szokták vala játzadni. Az *Isthmia* tartatott *Isthmus* szigetében (...) *Neptunus* tiszteletére *Melicerta* halálának emlékezetére; akinek annyát *Junó* irigységből dühösségben ejtvén, azzal edgyütt ő is tengerbe veszté. Ez az említett szent játékok között legrégibb. Mellynek kezdetét *Petavius* a sidók Egyiptomból lött kijövetele tájára teszi. De ezek a három utolsók [játékok] nem annyira betsültettek mint az elsők.

A győzőknek jutalma miből állott

Ezekben a szent játékokban gyözedelmeskedöket nem pénzzel, vagy egyéb drága portékákkal jutalmaztatják vala, hanem mihelyt az evégre ott elöre egybegyült bírák a gyözedelmeskedettnek nevét kikiáltják vala, az egész ott lévö sokaság tapsolással és felszóval megdicséré ötet, és zöld *Laurus* ágakból font koronát tevének a fejére, s kezébe pálma ágat adának; s igy a nevezetesebb városokon elhordozák. A városok pedig az hová valók voltak az ilyen gyözedelmesek (...), ha az alatsonyabb rendböl volt, megnemesitették, és egész életében, akárhol járt, különös tisztelettel illették: emellett a közönségesből úri módon tartották. Különösen az *Olympiai* Játékokban, akik futással gyöztek vala, avval is megtiszteltették, hogy az alatt az öt esztendö alatt, míg az újjabb játékok elófordúltak, a kalendáriumot egész Görög Országban ennek nevéröl nevezték [el].

A Gymnsiumok és Gymnasiarchák ezekből miként állítattak

Illyen nagy haszonnal és becsülettel lévén egybeköttettve ezek a játékok, igyekezik vala ezekre magokat, valakikben valami nemes vágyás volt, gyermekségektöl fogva elkészitteni. Mellyhez a városbéliek is minden kigondolható segitséget nyújtanak vala. Innen [van az, hogy a főbb] városokban *Gymnasiumok*, azokban *Gymnasiarchák*, fötanitó mesterek állittattak vala, akik az ifjuságot azokban a játékokban elófordulni szokott gyakorlásoknak minden nemeire, a szerint

amikre ezt vagy amazt a birák legalkalmatosobbnak itélik vala, tanitják, és gyakorolják vala. A nemes rendböl valók és gazdagobbak, akik a testi gyakorlásokra elégséges erejeket nem érzik vala, jó futó lovakat, tanult lovagló és kotsis legényeket szereznek vala. Akiket a magok [képében] a játékokra küldhetnének. Szabad lévén akárkinek ahány lovakat és szekereket akart, odaküldeni.

Az Athléták mitsodás személyek valának

A test erejének nagysága és (...) serénysége forogván föképpen ezekben a játékokban, választják vala evégre a négy tagba szakadt, tömött húsú, izmos, erős személlyeket: több erő lévén rendszerint illyenekben, mint a kisded, sovány, mengelitz, vagy potrohos, kövér, puha testü emberekben.

Ezeket hogy tartották és tanitották

Ezeket azért kezek alá-vévén a tanító mesterek (*Gymnasiarchák*) mindjárt külön *diaetára* fogják vala. Ételek vala estve és reggel is disznóhús hidegen, korpájával együvé sült búza kenyér (...) italok a legjobb bor. Az ételből annyit kell enniek, amennyit megehettek, a bort mérték szerint adják vala. Igy jól lakva alunni botsátottak, kemény ágyakban hálattak, sokáig aluttak. Reggel bizonyos órákon felköltvén, elsö foglalatosságok volt, hogy hasokat kiüresitsék. Amelly, ha önként véghez nem ment, kristéllyel segítették. Ha vették észre, hogy a tegnapi étel az ő gyomrokban jól meg nem emésztődött, azt sok meleg víz itatással, ujjoknak vagy olajba mártott tollunak torokba való dugásával, vagy hánytató szijjú lenyelésével reggel véllek kiokádtatták. Igy kevés idő múlva, új ételt adtak, és egy darabig nyugtatták. Azután tángyérok öszveverésével jelt adtak; mellyre a gyakorlásnak helyére edgyütt kiállottak, mezitelen vetkeztek, olajjal (hogy az ö testek könnyebben hajladozhatna, bőrök meg-ne szakadna, és hamar s felettébb meg-ne izzadnának) egészszen békenik, és porral béhintik vala öket; ezzel a játékokhoz fognak vala, a könnyebbeken elkezdvén, a nehezebbeken elvégezvén; úgy hogy, testeiknek minden részei a gyakorláson által menvén, egyszersmind erössednének, és serényülnének. Véghez menvén a játékok, következett a kiizzasztás (...) *defudatio*, hogy a nagy erőlkedésből, feszengésböl, és fel-hevülésböl kapott fáradság, forró hideget vagy egyéb nyavalyát ne szerezne bennek.

Erre nézve a gyakorlásnak helyéről egyenesen viszik vala őket a meleg feredőkbe. Az hol, elébb az olajból és porból

egybeverödött motskot, ahhoz készült vakaró késekkel (*Strigili*) levakarják, azután rendel, lassan kezdve, s majd többre vive, egész testeket megdörgölik vala, hogy a gőzös lyukatskák a bör szinén újra kinyiljanak; és ami belöl megmozdult, s itt megakadt vala, s ezzel a testnek nehézséget s bádgyadságot szerzett vala, takarodnának ki. Így a meleg ferdőben szállitván és megmosván öket, jól megizzasztják vala. Innen hideg ferdőben viszik, hogy az izzadások is megszünnék, ellágyúlt húsuk is megerösednék; azután faolajjal megkenvén, vatsorát adnak, s dugtig megelégitve, alunni küldik vala öket.

Athletica Diaetának mit hivtak

Ebböl állott a régieknél az a hires *Athletica diaeta*. És minthogy erre azon kívül is legegészségesebb, testesebb, és erösebb személlyeket szokták vala kiválasztani, azok ez által a szolgalmatos *diaeta* által jobban megerösedvén (...) legjobb formát és egészséget mutatnak vala. Az illyenforma test *habitus Athleticus*, azaz: hiba nélkül való formájúnak (...) tökélletes jó egészségnek mondattatik.

Apró vagy Falusi Gymnasiumok

Valának ezeken a nagy *Gymnasiumok*on kívül az apróbb városokban s nevezetesebb falukban is majd mindenütt kisebb *Gymnasiumok*, mellyekben a gyermek és felserdült ifjak, mikor érkeztek, bizonyos igazgatók alatt, hogy testeket a hadi és egyéb szükséges munkákra erösítsék, gyakoroltatni szoktak vala, de nem ollyan szoros *Diaeta*, és regula tartással. (...) [Ezért] ezek amazokra nézve *Idiotáknak* neveztettek.

Közelitvén az ötödik esztendö, mellyben az emlitett Szent Játékokra fel kell vala menni, azt minden nagy városokban közönséges helyen kikiáltyák; és akik erejekhez s tanúságukhoz biznak vala a hazai *Gymnasium*okból a játéknézö helyeken állittatott fö *Gymnasiumba* elöre néhány hólnapokkal, általmennek, és ott magokat, míg a játékok napja békövetkeznék, együtt gyakorollyák vala, amelly (...) elöre való viaskodásnak mondatott.

Illyen nagy gonddal és okos szorgalmatossággal járván a *Gymnasiumok*ban való menetel, meg-kell vala az *athleticára* készülö személyeknek testeket, *temperamentumok*at, és természeteket elöre választani; és *diaetá*jokat elrendelni: evégre tartanak vala minden nevezetesebb *Gymnasiumok*ban a *paidotribák* tanitó mesterek mellett az orvosi tudományhoz is

jól értö férfiakot: akik azoknak életek módját (...) naponként igazgatnák. Ezeken kívül, tartanak vala ollyan szolgákat is, akik a játékosokat békennék, megvakarnák, izzaztanák, és feresztenék, okádtatnák, kristéllyeznék, köpöllyöznék, érvágásokkal éltetnék, s ha a viaskodás közben megszakadnának, karjok, lábok, derekok megfitzamodnék vagy eltörnék, (amellyek az erölkedésben gyakran megesnek vala) azokat a *Medicus*ok igazgatása szerint, helyre tennék, békötöznék, akiket különösön *Jatroliptá*knak hivták. Megesett az is sokakon, hogy az *Athletica Dietához* régen hozzá szokván, minekutánna az *Athlétaság*ról letették magokat, eféle *Diaeta* tartás nélkül [már] nem élhettek. Mellyre nézve kéntelenek voltak magok házoknál eféle *Jatrolipta* szolgákot tartani. Ez adott vala a régieknél is némellyeknek alkalmatosságot, hogy az orvosokat közönségesen szolgáknak tartanák. Más rendbéli emberek valának ezektől mindenkor a *Medicusok*, akik a belsö nyavalyákot orvosolták; akik eleitől fogva, nem tsak szabad, hanem nagyon betsült személyek voltanak és amazoktól *Clinicus Medicus* névvel külömböztettek meg.

Clinicus Medicusok

Elsö *Medicus* vala aki a belsö nyavalyák orvoslásával a *clinicá*val a test gyakorlását és a *gymnasticát* is edgyütt kezdé folytatni *Prodicus*[6] vagy *Herodicus* [volt, aki] *Thraciának Selymbra* nevü városából való. Ez, mindőn maga sok másként meg-nem orvosolható nyavalyákkal küszködö gyenge, erötlen ember volna, lassanként magát az *athleták* módja szerint gyakorolni kezdette; mellyel nyavalyáiból kigyógyult és késö vénséget ért [meg]. Igy, észre vévén magán melly igen hasznos volna az egészségre, a belsö eszközök mellett, a külsö testgyakorlás is, másokat is igy kezdett orvosolni *Gymnastica medicina* név alatt. [Ezen] szerentsés orvoslásnak módja felettébb megtetszék minden Görög Nemzeteknek, [ahonnan] ennek tanitására igen sokan adják vala magokat; akik közt volt, *Plátó* megjegyzése szerint, a nagy *Hippocrates* maga is.

[6]*Prodikusz* (latinosan: *Prodicus*) görög szofista, akinek művei csak részben maradtak fönn. Foglalkozott morálfilozófiával, grammatikával és természetfilozófiával. Az utóbbiban található az a ránk maradt töredék, amelyre Mátyus hivatkozik. Neki tulajdonítják azt az érvelést, hogy a haláltól nem kell félni: az élőnek azért mert él, a halottnak azért mert már nem él. Ezt Epikurosz is átvette és sokat idézik.

Ezt gyakorlotta Hippocrates is

Azt látjuk, akárkitől tanulta volt, hogy az ő irásai, mind teli vagynak a test eféle mesterséges gyakorlásainak nemeivel (...) ditsérvén a *Gymnasticát*, a testnek gyakorlásait két nemekre osztja: *Labores naturales, et violentos*, [vagyis] természeti és erőltetett munkákra. Természeti munkáknak mondja: 1. *a látást, hallást, szólást, vagy beszélést, és a gondolkodást*. Ezekben, úgy mond: a reá ütköző külsö hangtól vagy sugároktól a lélek megrendül és dolgozik a testben, a dolog a nedvességeket fogyasztja és a húst szárasztja; amelly a gondolkodásban leginkább kiadja magát. 2. A sétálást, kivált a reggelit, *erőltetett gyakorlásnak* vagy munkának hívja. Ide számlálja a szapora járást, egyenesen, horgason, és kerületben való futást, a tusakodást, a test színének dörgölését, a porban fetrengést mezítelen, mellyet a tusakodással a testben egyformán dolgozni, de inkább száraztatni mond: az ujjak begyeinek felemelt karokkal való egybesúrolását és pattogatatását (*micatio per fummas manus*), a loptázást, a karoknak szám szerint tett mozgatását, a lélekzetvételnek megtartoztatását, a feredést [és az] úszást. Amellyekből kitetszik, hogy *Hippocrates* a testgyakorlásnak mesterségét egész telyleységében értette.

Galenus ennek nagy szeretője volt

Hogy őtet ebben azután élt értelmesebb orvosok is követték (...) [amint azt] *Celsus, Galenus, Oribasius* hagyomásaikból láthatni. *Galenus* ezt maga is gyakorlotta, amint hogy egykor ebben a karja [ki is] fitzamodott, söt, [amikor] *Rómában* az *athlétákra* való vigyázást reá bizták, azt fővebb betsületnek tartotta.

Hogy maradott ki ezután az orvosi mesterségből

Hogy azután eféle testgyakorlások elhagyattattak, okozta a vadászattal és hadakozással élö északi nemzeteknek bérohanása. Hogy pedig ezek az orvosi tudományból kimaradtak, *Platner*[7] itélete szerint (*De Art. Gymn. Veter.*) az arabsok puhasága, és a barátok henyesége miatt esett: Akik midön a görög orvosok irásait, nevezetesen a *Galenusét* arabs nyelvre forditották, abból ami az ő inyek szerint nem volt, mind ki-

[7]*Ernst Platner* (1744-1818) német antropológus, filozófiaprofesszor, főmunkája, az *Anthropologie für Ärtze und Weltweise* 1722-ben jelent meg Lipcsében, amely fontos orvostörténeti alapmű.

hagyták; és az egész orvosi tudományt a patikai szerekre szoritották.

A déli és nap-keleti nemzetek közt, amint Niebur[8] utazásaiból kijegyzette *J. P. Franck* (...) eféle testgyakorló mulatságok ma is sok helyeken tartatnak. Nevezetesen *Persiában Schiras* nevü fővárosban látott bizonyos házakot, ahova a föemberek közül is sokan, erejek és egésségek megszerzésére, reggelenként egybe-szoktak vala gyülni; és magokat küszködéssel és a testnek egyéb mozgásaival gyakorollyák. Valának ott különösön három *Súrchóne*[9] nevü, azaz *erösitö házak*, amellyekben az elökelö úri és városi emberek és gazdagabb kereskedök a test mozgásainak mindenféle nemeiben gyakorolyák vala magokat.

Hogy gyakorolják ezekben magokat

Ennek a háznak négy szegeletén, négy kinyitott kamarák, a közepén egy tágosabb palota vala. Egyik kamarában musikások musikálnak, a többiben az oda gyűlt urak töltik vala az idöt. Akik közül, ha kiknek kedvek vala magokat gyakorolni, elvégezvén a kaffézást és pipázást, a palotába kimennek s ott mezitelen vetkeznek vala és egy jól felkötött szük gagyában, elébb a karjaikra állva, lábaikat feltartva, egy-egy darabig úgy állanak vala. Azzal hirtelen talpra ugranak, és ortzával Mekka felé fordúlva, a Mahumedet követők módja szerént, imádkoznak vala. Ez megesvén, mindnyájan, amennyire lehetett egymástól távol, négykézlábra állanak vala, úgy hogy a hasok a földet ne érné. (...) a Mester igazgatása szerént igy állva, kezeinek, lábainak helyböl való kimozdulása nélkül, a fejével két tzirkalmat tesz vala kétszer egymás után, s azzal a közepén keresztül lineát húz vala. Ezeket minél többszer véghez viheti [valaki] az a mesterségben annál nagyobbnak tartatik vala. Találtattak akik ezeket a musikának *tactussai* szerént, egymás után hatvanszor is ki-folytatták. Némellyik közüllök egy-egy nagy gömbölyü fát vévén mindenik kezébe, a musika nótáji szerint azokat a két

[8] *N.K. Niebuhr* (1733-1815) német utazó, a dán kormány által szervezett expedició vezetője, amely Arábia, Perzsia és a környező országok felkutatását végezte.

[9] Az itt szereplő *surchone* szó a perzsa zur-khane vagyis az „erők háza" elnevezés rosszul átírt formája. Az iráni (perzsa) testkultúra legrégebbi intézménye a zurkhane, amely az ősközösségi féfiházakra (avatási helyekre) vezethetők vissza. Ezekből később a totemek bálványházai lettek (but-khane), majd tűzházakká alakultak (ates-khane) és végül a szászánidák trónralépésével (3-7. század) elnyerték a zurkhane, az „erők háza" elnevezést. Ezek olyan tornacsarnokok, amelyekben a perzsák az antikvitás testkulturális hagyatékát átmentették a görög gümnaszionok letűnését követő évszázadok során.

vállára vetette, és elé hátra ott tántzoltatta.[10] Azután némelylyek lábaikon megfordúlva, a falak mellé dőlősleg felállatott deszkákra szökdösnek, és kezeikkel azokat megragadván, egész testeiket ott tartoztatják vala. Ezek között a gyakorlások között sokan erössen megizzadván, az egyik kamarába bémennek, ott magokat egy szolgával a musika tactussai szerént serényen megdörgöltetik vala; aki utoljára a tenyerével az ö vizes hátakra egy jó tsapást tészen, s azután minden tagjait vonogatja és egyengeti.

Ezeken által esvén, mindnyájan tántzhoz[11] kezdenek vala, de nem az Európaiak módja szerént, hanem ki-ki külön ugrándozik, némellyik keringőbe, némellyik a falnak menve, most egyik, majd a másik lábára szökve. Ezeket pedig minél nagyobb erővel (...) folytatják vala, hogy az egész testek egyberázódnék. Némellyek hanyott a földre feküvén és a fejek s karjok alá párnákat tévén, két nagy fát feltartva tántzoltatnak a musika szerént. Ez, minthogy különös nagy erővel jár vala, a Mester ott ülve felszóval számlálja, hányszor emelte fel a tanitvánnya a nagy fát. Némellyek páronként egybefogantozván, most térden, most talpon állva, egymást egész erőből kerengették, mig egyik a földre esett; aki a meggyőzőnek kezét megtsokolja vala. Szoktak a gazdag úri emberek a magok udvarokban is aféle *Suschöne* házakat készittetni: mellyekben különösön magokat, a magok baráttyaikkal, mikor kedvek tartja az írt módok szerént délelött gyakorolhassák, a délutáni időt pedig lovaglásra forditván. Bévett szokásnak irja *Niebur* köztök azt is, hogy akik Istphahánban, Konstántzinápolyban, Delphisben, s más nagy városokon kihirdettették, hogy ők a legerössebbekkel akarnak megküzdeni; és ha őket ottan senki a földre nem vetette, holtok után megengedték nékiek, hogy a temetésekre kőből faragott oroszlányt tétessenek.

[10]Ezek a Niebhur által leírt és Mátyus szerint „gömbölyű fák" tulajdonképpen (arabul: takhtek senow) 75 cm hosszú, 8 cm széles és 2 cm vastag lécdarabok, amikkel különböző gimnasztikai (nyak-, has-, hát-, mell- és karizom-) gyakorlatokat végeztek. Sokan úgy vélik, hogy ez a tornaléc a kard fadarabbá reinkarnálódott változata. Valójában több annál: az egykori életfának erőt sugárzó darabja ez, amelyet Mohamed szent (olaj) tubafájából vagy ciprusból készítettek el. Ezek a szent fák az örök élet, a tudás, a termékenység halál fölötti diadalának jelképei és régebbiek, mint maga az iszlám. A mágikus szertartás során Allah tulajdonképpen a takhek senow révén közvetíti a gyakorlatozók felé a természet energiáit.

[11]Ezeket a táncokat *somá*-nak nevezték és sokban hasonlítottak a kerengő dervisek rituáléjához. Az ősi, illetve mai iráni testkulturális szokásokkal kapcsolatban részleteket olvashatunk *Ali Adjudáni* doktori disszertációjában (TF Könyvtár 4-4928).

Egyiptomban közönséges játékok

Látott *Niebur* illyen gyakorló közönséges házakat Egyiptomban is, majd minden nevezetesebb városokban, *Kahiróban* nézte, nagy gyülekezet jelenlétiben, miként lődözték egymást lóhátról ketten ketten együtt futva, pálmafákból tsinált, öt lábnyi hoszszu rudakkal, vagy *dséje ridákkal* a fö fö rendü emberek, olly kiméletlen, hogy a játéknak szine alatt némellyeknek a tsontjok is egybetört. Arábiában is jegyzett meg sok helyeken különb-különbféle *machinákat*, mellyeken a bent ülő emberek egésségek kedvéért naponként magokat hasznoson gyakorolták. Mellyek közül némellyeket le is rajzolt, és igen jónak tartaná, ha kevés igazitással a mi városainkban is felállittatnának, és ha egyszer megváltozhatnék az az oktalan szokás, hogy az eféléket a mi embereink gyermekségre és tsúfságra ne magyaráznák.

Helvétziában tartani szokott tavaszi hadijátékok

Helvétziában (ahol minden őslakos született katona) mihelyt *Martius* eltelik, minden esztendőben az egész ifjuság kimenvén a mezőkre magát a hadi dolgoknak minden nemeiben, néhány hetekig gyakorolya, kikelletvén most azt is pótolnia, amit tavaj elmulasztott volt.

Tanuló ifjak gyakorlással Bernában és egyebütt

Báselben régi szokás, hogy Sz. György napján a tanuló ifjuság, dob és trombita szók közt a városból a sik mezőre kimennyen, és bizonyos jutalmak feltétele mellett, magokat pályafutásokban, küszködésekben, nyilak és dárdák lövöldezéseiben, s egyéb efélékben egész estig gyakorolják; akkor tsoportonként haza menvén, téjjel és kenyérrel vacsorályanak. Ezt követik, bizonyos Mesterek igazgatása alatt, a *Tigurumi* és *Bernai* tanulók is, amikor a magok igazgatóikkal együtt a várostól szabad vatsorájok van. Amelly (...) itt is nagyobbára téj némüekből áll, [ezért] Tischlin tag, amott *Milchzichen* nevet visel. Vagynak *Angliában* s másutt is majd minden nevezetes *Universitás*okban különösön lovagló, tántzoló, fegyverkezö oskolák állittatva; azol a tanuló ifjúság magát ezekben a mesterségekben is, egésségének nem kevés hasznával bizonyos napokon gyakorolhatja. Egyebütt is, közelebb itt nálunk is, nem megvetendö szokás, hogy a tanulóknak minden héten *recreatiora* való napok engedtetnek, mellyeken magokat a test gyakorlásaival múlathassák.

Hollándia tsákjázásai

Hollándiában, mikor a hideg téli napokon szép tisztán béfagytak a tsatornák, sereggel mennek ki minden rendbéli ifjak, sok helyeken az elevenebb vérü leányok s aszszonyok is a magok vastalpu tsákjájokkal a jégre; és ott néhány órákig nagy múlatsággal szánkáznak. (...) A paraszt *schvábok* Német Országban, mezőkön külömbözö magosságú ágak nélkül való sima fákot ásnak fel, kevéssé félre döjtve; mellyeknek az [aljukat] egy darabig fel[felé] olajjal megkenik, a tetejekre pedig holmi tzifra pántlikákat, keszkenőket, falavarikot [nadrágot], paputsokat, elöruhákot, nyakravalókat, s több eféléket akasztanak. Ahova bizonyos napokon az egész helységbéli ifjúság kigyül, és a sokaság jelenlétiben próbálgatják, mellyik melyikre hághatna fel, s midön sokan viszsza esnének, azokat lenevetik; akik pedig egészszen felhághattak, a fák tetején lévö portékát, mint jutalmot, elnyerik, és onnan a magok szeretőjeknek nagy örömmel levetvén megditsértetnek. Haszna ennek a gyakorlásnak az, hogy a lakosok a magok gyermekeiket jó elein a fákra való felhágásra szoktassák.

Juhász leányok pályafutása Brettben

Brett nevü városban, a felsö *Palatinatusban* a juhász leányok *Lörintz* napján a mezöben együvé gyülnek, és a *Magistratus,* s mások néztére verset [versenyt] futnak; a győzőnek jutalma egy *berbéts* [bárány] vagy egy öltözö ruha.

Tűzön való szökdösés a frantziáknál

Frantzia Országban sok városokon, néhol Német Országon is, [meg]szokott múlattság, hogy az ifjuság Sz. János napján estve, bizonyos mezőkre kimégyen; ott száraz fákból nagy lánggal égö tüzeket tégyen, és akik serénységekhez és könyüségekhez biznak, nem tsak a férfiak, hanem a leányok rendiben is, számtalan nézök jelenlétében, kihatározott helyröl, azon a lángon keresztül kosúl szökdössenek; azoké lévén a ditséret, akik legjobban úgy által szökhettek, hogy a láng öket semmi részben nem érte. De fogas játék; mert sokakon megesik, hogy valamijek megakadván, vagy elvétvén az ugrást, a tüzbe esnek, és ott, míg kikaphatják rútúl egybeégnek. Ezt a tüzön való szökdösést igen régi pogány szerzemények[ben] találjuk az íróknál; mellyet különösön gyakoroltak az új városok felszentelése alkalmával és *lustratioknak* mondottak. Emlékezik erröl mint régi szokásról *Ovidius*

poéta is (...), de eredetét ő sem tudja. Tsuda dolog, hogy maradhatott meg ez ideig, okos nemzetek közt, ez az oktalan szokás, midön a régi gyakorlásoknak sok hasznos nemei ennyire feledékenységbe mentek.

Tzél és kakas lövés

Illyen, de helyesebb gyakorlás Német Országon sok városokon, hogy Sz. Mihály hetiben egy szép sík mezőre ebéd után sokan kigyüljenek, és egy helyről bizonyos számu lépésekre kitett, néhány kerületekkel és egy középponttal megjegyzett táblára lövöldözzenek. Azé lévén a ditséret, és a feltett jutalom, aki a középpontot találta, vagy ahhoz legközelebb lőtt. Eféle ártatlan múlatság nálunk is a Sz. György napi kakas lövés, amelly a szász hellységekben a gyermekek közt, ma is sok helyeken gyakoroltatik.

Gyermeki parasztjátékok

[Megemlítem még] a gyermekeknek és nevedékeny ifjuságnak sok egyéb tavaszi hasznos játékjaikat, minémüek a vers[eny] futás, vitéz játék, tzitze futás, kiütö, benforgó, és hátas loptázások, a lapotzkázás, tsürök tsapás, kutsma vagy disznó örzés, hintázás, tserkabalázás, árkokon vagy egymáson való által ugrás, hajigálás, parittyázás, nyilazás, dulakodás, ujj és nyak húzás, kiáltozás, vizben uszás s több efélék, amellyekre majd[nem] egyformán, maga a természet, minden nemzetek közt tanitja a gyermekeket. Mind ezek a gyermeki és *gymnasiumi* gyakorlások jól vive, közönségesen [igen jól szolgálnak] az erőnek és egészségnek megszerzésére, roszszul vive ellenben, mindenik mi károkat tehessen? Az eddig elmondottakból [azt] megitélhetni, [hogy] külön-külön (...) mellyiktöl minémü különös hasznokat lehessen várni, [azt] sok volna itt kimagyarázni. (...)

*

Mátyus István megközelítőleg betűhív 250 éves veretes szövege, amely kétségtelenül a magyar testkulturális irodalom (testedzés, mozgásos játék, rekreáció, gyógytorna, kondícionálás, népi játék, sportversenyek, egészségügyi torna, tánc, sporttörténet stb.) jelentős forrása. De ezen kívül a *Diaetetica* további fejezeteiben szinte mindenhol található utalás a testmozgás egészségmegőrző és -fejlesztő hatására. Foglalkozik például a hideg és meleg „fe-

redőzés" használával, a masszírozás formáival és általában a testgyakorlás mindennémű jótékony következményével. A testnevelés és sport szinte valamennyi területe találhat a hatkötetes műben idézhető gyöngyszemeket, értékes részleteket, amelyek további feltárásra méltóak.

EGÉSSÉGET TÁRGYAZÓ KATECHISMUS

Kiss József (aki Doctor Kiss Józsefként írta a nevét) a XVIII. század utolsó korszakában tevékenykedett mint orvos és balneológus. Sokat foglalkozott a Fertő-tó gyógyhatásával, különösen a tóban való fürdőzés előnyeire hívta fel a figyelmet, amikor ez még nem volt divatban. A *Fertő-tóban való feredőzés* című értekezése (1797) egyazon évben jelent meg Guts-Muthsnak az úszásról és a szabad vizekben való fürdésről szóló könyvével.

Nagy feltűnést keltett és hosszú évekig népszerű olvasmánnyá vált az 1794-ben, Sopronban megjelentetett könyve, az *Egésséget tárgyazó katechismus*. A köznépnek és az „oskolásoknak" szóló könyvecske célja az volt, hogy alapfokú élettani ismeretek segítségével az emberek „tudhassák egészségjeiket betsülni és őrizni". *A mozgásról vagy-is a testi-gyakorlásokról* című fejezet a mű 45-48. oldalán található, amelyet mint az egyik legrégebbi (mozgás)élettani értekezést adunk közre. A téma kérdés-felet formájában van feldolgozva, ami megkönnyíti a lényeg kiemelését:

A' Mozgásról, vagy-is a' Testi-gyakorlásról.

Hogyha az ember az evés, ivás, és alvás mellett éppen nem mozgatná magát, nem járna, nem foglalatoskodna valamiben, lehetne e' egésséges?

Leg alább sokáig nem lehetne. Mert az evésen, iváson, és alváson kívűl a' Testi-gyakorlás negyedik el-múlhatatlan feltétel az egészségnek fenn-tartására.

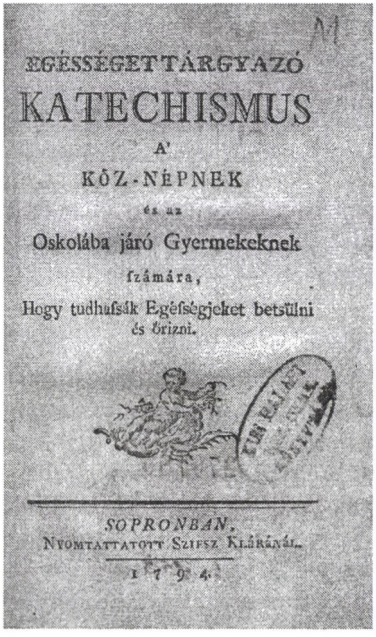
EGÉSSÉGET TÁRGYAZÓ
KATECHISMUS
A'
KÖZ-NÉPNEK
és az
Oskolába járó Gyermekeknek
számára,
Hogy tudhassák Egésségjeket betsülni
és őrizni.
SOPRONBAN,
Nyomtattatott Szigsz Kláránál.
1794.

Mi hasznot hoz a' Testi-gyakorlás az egészségre?

A' testi-gyakorlás által erösödik az egész test, segittetik az étel-emésztés, jó vér készül. Minden munkái a' testnek hellyessen folynak.

Mi érheti azokat, a' kik ülő-életet viselnek, mint p. o. a' tanúltt Böltsek, a' tunyák, a' heverők s. a. t.?

Számtalan betegségnek oka az ülő-élet, hogy ha azon közben ritkán gyakorollya testét az ember. Mert erőtlenek ö bennek a' gyomor, a' belek, azért rosz az emésztés, rest a' székezés; szelekben kell nékiek szenvedni. Mert nints elegendő mozgása a' májnak, lépnek - mivel a' sok ülés által a' hasban öszve-is szorúlnak - hamar be-dugúlnak, daganatot kapnak; mellynek osztán sárgaság, hideglelés, Melancholia, arany-ér következése. Mert illy formán ' test' minden munkáinak rendetlenségbe kell jönni, rendetlen a' Ki-gözölés, tsipös, sürü, enyves lesz a' vér; melly miatt ismét csúz, köszvény, podagra, és ezer betegség a' következés.

Kik félhetnek kiváltképpen az illyen következésektől?

A' kik mértékletlenek az evésben, ivásban, és a' kik sokféle kényes eledelekkel élvén nem igen mozgattyák testeket, holott az illyeneknek duplán szükségessebb a' testi-gyakorlás, mint az együgyü étkekkel élőknek.

Ez talán az oka, hogy a' Vagyonosabb Emberek között igen számossan vannak az Arany-érben szenvedők?

Igen-is. Ő nékik van az az alkalmatosságok kényesebben ehetni, ihatni, heverni-is, ha tetzik nékik.

Elegendő testi-gyakorlás e' kényén-élőknek, hogy ők sétálnak?

Nem elegendő. Ez által nem mozognak jól a' belső részek. A' lovaglás, a' kotsizas, és a' fa-vágás által külömb a' testi gyakorlás.

A Testi-gyakorlás végett-is jól rendelte tehát az Úr Isten, hogy dologgal kell keresni kenyerünket?

Áldott legyen azért az ő szent Neve. Az pedig boldogtalan, a' ki fél a' dologtól. Semiképpen se lehet valóságos gyönyörűsége a' heverő embernek, leg alább álandó gyönyörüsége nem; Mert egéssége-is változandó, lelkében-is hamar meg-únván magát, semmi se tetzik néki.

Tartozik e' mindazonáltal az ember a' nagyon erőltető 's mértékletlen dologtól magát meg-tartóztatni?

Igen-is. Söt vétkezik, a' ki vakmerösködik erejével; a' ki erejének fitogtatásából igen nagy terheket emel; a' ki mejjét más által veretteti; a' birkózik. Az illyenféle tselekedetek által sokan szakadásokat, hektikát-is kaptak.

Mire kell tehát vigyáznunk testűnk gyakorlásában?

Hogy soha annyira, se dolgozzunk, se fussunk, se tánt-

zollyunk, hogy nagyon meg-erőltessük magunkat, vagy úgy meg-hevüllyünk, hogy izzadságban merüllyön egész testünk. A' nagy meg-hevülésnek hamar veszedelmes következései vannak.

Ártalmas szokás tehát a' Tántzolás?

Igen-is. Átkozott, és el-tiltani való tántz kivált a' Német tántz, mellyben bódúltan kerengenek a' tántzolók. De a' Magyar tántz is hogy ha nagyon, és sokáig hánnya-veti magát az ember, ártalmas. A' Nemes tántz leg okosabb, mert tsendes.

Mért veszedelmes olly gyakran a' tántz azoknak a' Leányoknak, kik hogy vékony derekok legyen, szorongattyák magokat?

Mert a' tántzolás közben meg-ütheti őket a' guta, mivel nem folyhat öszve szorított testekben szabadon a' vér. Ugyan azért-is kapnak olly' gyakran szegezést, vérköpést, azután hektikát , és Vőlegény gyanánt a' Halált.

AZ OKOS GYERMEK (TESTI) NEVELÉSÉNEK PÉLDÁJA

Falussy Mihály jó tanácsai 1805-ből

Ki ne szeretne okos gyermeket nevelni utódjaiból? Ezt az elemi igényt meglovagolva 1805-ben Falussy Mihály uram megjelentette az *Okos gyermek nevelés példája* című munkáját, amely bestseller lett az egész reformkor alatt. Falussy dicséretére legyen mondva, hogy fölismerete – a francia meg a német felvilágosítók elveire támaszkodva –, hogy a gyermekeknek az okosságon kívül egészséges testre is szükségük van. Ehhez azonban a testgyakorlatokat nem tiltani (mint az előző századokban), hanem serkenteni kell azok űzését.

Falussy (Virág) Mihály 1773-ban született Abaújszántón és Érendréden halt meg 1844-ben. Jogot tanult, majd mint a pesti királyi tábla jegyzője tevékenykedett. Haladó szellemét igazolja, hogy tagja lett a Martinovics Társaságnak, de elfogatása elől sikerült Romániába menekülnie. Itt mint nyelvmester hasznosította magát, illetve pedagógiai témákkal foglalkozott. A Napóleon ellen szervezett nemesi felkelés miatt hazajött és kapitányként vett részt benne.

Falussy főművének teljes címe: *Okos gyermek nevelés példája, a' köznép hasznára, mellyben rövideden előadatik, miképpen kell a' Gyermekeket születések napjától fogva, mind testi mind erköltsi tulajdonságaikra nézve hasznosan és okosan nevelni.* A könyv elbeszélő (irodalmi) stílusban adja elő a gyermeknevelés pedagógiai alapjait úgy, hogy Bálint nevű fiát teszi meg főszereplőnek. Érdekes a mű abból a szempontból is, hogy a korabeli életvitelt, valamint az uralkodó szokásokat plasztikusan mutatja be.

Az alább közölt testi gyakorlatoztatásról szóló fejezet (a könyvben a 31. szakasz) értékes forrása a magyar nyelvű testnevelési irodalomnak:

A' gyermek testi gyakoroltatásáról.

Hogy ezen való örömöket tselekedettel is meg bizonyithassák, az Elöljárók személyesen meg köszönték Papjoknak ebbeli szives szeretetét. Ez pedig kapott a' jó alkalmatosságon gondolván magában, hogy addig kell a' vasat ütni a' míg meleg; ezért monda: eddig minden jól ment a' mi Oskolánkban; hanem még egy van hátra: a *Testnek gyakorlása*. Tudni való ugyanis az, hogy az ember testből és lélekből álló valóság; és valamint egyik, úgy a másik rész nélkül el nem lehet. Mind az által sokan hol az egyikről, hol a' másikról elfelejtkeznek. Iennen van az, hogy sok olly nyavalyák uralkodnak, mellyek közzül ritkán lehet a veszedelemben forgó életet ki-

ragadni. Hogy azt eltávoztassuk, azon legyünk Atyámfiai! Hogy a nevelés közben a tanuló gyermekeknek *testek egésségéről gondoskodjunk.* Ugyanis ha meg tekintjük a gyermekeket, látjuk, hogy azok ritkán vannak tsendességben; hanem többnyire futkosnak és ugrálnak. Ezt az ösztönt azért óltotta beléjek a' bölts Teremtő, hogy az által a szükséges mozgás, a vérnek kerengése, a tagoknak és izeknek könnyen hajlósságát elősegittessék. Melly ösztönt a szaladozásra és ugrálásra való alkalmatosságok által kell ingerelnünk. Káros tehát az, midőn némellyek mind úntalan arra intik gyermekeiket, hogy halkab és tsendesen menjenek, 's ellene szegezik magokat a Természet bölts intézeteinek, midőn meg fojtják bennek azon ösztönt, mellyet maga az Isten óltott beléjek.

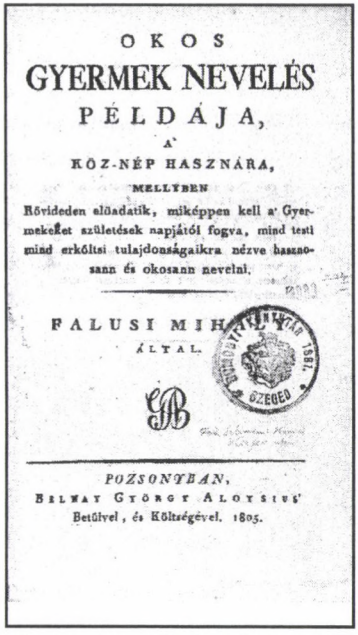
OKOS
GYERMEK NEVELÉS
PÉLDÁJA,
A'
KÖZ-NÉP HASZNÁRA,
MELLYBEN
Rövideden előadatik, miképpen kell a' Gyermekeket születések napjától fogva, mind testi mind erkölcsi tulajdonságaikra nézve hasznosann és okosann nevelni.
FALUSI MI[illegible]
ÁLTAL.
POZSONYBAN,
BELNAY GYÖRGY ALOYSIUS'
Betűivel, és Költségével. 1805.

De mi e szerént ne tstelekedjünk; hanem inkább alkalmatosságot szolgáltassunk nékiek a futkosásra, ugrálásra, és egyéb testbeli gyakorlásokra. Mellyben nem tsak meg egygyeztek ezek az Emberek; hanem kérték is a Papot, hogy ezt is maga kezdené el. Azért is a gyermekekhez fordulván monda: Kedves Gyermekeim! Mivel a magatok viseletével előttem kedvességet szerzettetek; tehát én is a ti kedvetekért holnap a mezőn különös mulattságokat fogok szerezni. De el ne felejtsétek azt, hogy erre Szüléitektől engedelmet kérjetek; mert meglehet hogy némellyeknek ezt közzületek meg nem engedik. A jó gyermekeknek pedig Szüléik tettzéséhez kell magokat alkalmaztatni.

Más nap azért ki vitte őket a pázsitra, holott négy részre osztván, és egyenes sorban állítván őket, véllek egy bizonyos fa felé versenyt futtatott, és a ki a tzélt hamarébb elérte, azt egy zöld ággal meg ajándékozta. Igy minden Osztályt külön külön megfuttatott. – Ezt követte az ugrás. Itt is egyenes sorban álva, bizonyos jelig kellett ugrani, és a ki legmeszszebb ugrott, ismét egy zöld ágat nyert jutalmúl.

Ezekből állott ezen a napon a gyakoroltatás; melly a gyermekeknek olly inyek szerént esett, hogy meg nem szüntek

azon kérni a papot, hogy gyakrabban vigye ki őket ezen mulattságra.

Sok Szülék megjelentek ennek nézésére, kik többnyire tellyes megelégedéssel szemlélték azt; kik ez ellen zúgolódtak mondván: Meg adják még a bolondság árát, nem alszik az Ördög, – meg lesz még ma, hogy vagy nyaka, vagy keze, vagy lába kitörik valamellyiknek. Egy öreg pedig monda: Mit nem kell megérnem! Midőn én Oskolába jártam, megkékült a gyermeknek háta, ha futkosott és ugrált; most pedig még a Papok s Tanítók magok adnak arra a gyermekeknek alkalmatosságot. A Pap jól hallotta ugyan ezeket, de úgy tett, mintha nem, és a helyett hogy reá felelt vólna, mond a gyermekeknek: Édes Fiaim! Ezen mulattságnak ritkán kell meg esni, mert ez tsak arra való, hogy ez által erössek, egésségesek és könnyen hajlók legyenek tagaitok, és hogy ha történetesen veszedelemben estek, ezek által magatokon segíthessetek. Sok emberek, akiknek kezek lábok vagy nyakok ki törik, meglehet hogy épségben meg maradtak volna, ha ifjúságokban ezekben gyakoroltattak volna.* Azonban jól megjegyezzétek Fiaim! Hogy erre senki sem kénszerittetik.

Hazafelé mentünkben arról beszélgettünk a Tanitóval, minémű intézeteket tegyen a gyermekeknek illy forma gyakoroltatásokban, mellyhez mindenkor hozzá tette azt: senkit sem kell erre eröltetni, mert mihelyt az nem önkénnyen való hajlandóságból származik, azonnal sikeretlen marad. – Továbbá a fákra való fel mászásban, és azokról való leereszkedésben, végezetre pedig az úszásban is gyakoroltattak. Napról napra annyira mentek ezekben, hogy a szomszéd Helységbeliek gyakran megjelentek ezeknek tsudálkozással való szemlélésekre.

Minden gyermekek között az én Bálintom volt az, aki legjobban viselte magát ezen gyakorlásokban; igen ritkán jött haza a játszó helyről zöldágból készült bokréta nélkül.

Ezek a gyakorlások télben ugyan félben szakadtak; hanem helyettek a szánkázás és sikárkozás gyakoroltatott, holott valamint nyárban; úgy szintén télben is mindenkor jelen volt a Tanító, és szemesen vigyázott reájok.

---

* Azon kívűl, hogy nagy befolyása vagyon a *Testgyakorlásának* a muzsikában, ebből még az a hasznon is következik, hogy az által a testnek szükséges kigőzölgése és az eledelnek emésztése elő mozdittatik. Hát még a veszedelmes környüállásokban: minéműek a szélvészekben való Hajókázás, a Vizben esés, s. a. t. vallyon nem bátrabbé az, a' ki az úszásban gyakoroltatott; annál, a' ki azt sohasem próbálta vagy tanulta. Nem nagy szerentseé az, midőn valaki az elesett ló alá való szorulástól, magát gyors ugrása által meg menti.

A TERMÉSZET SEMMI EGYEBET, HANEM MOZGÁST KÍVÁN...

Domby Sámuel a testi gyakorlásokról

A francia forradalom után a felvilágosodás eszméi gyorsuló ütemben terjedtek Európában, így hozzánk is egyre több kiadvány híre érkezett el, melyek – ha mecénásra és fordítóra találtak – magyarul is megjelentek. G. Domby Sámuel „orvosdoktor" a „Magyar Nemzet hasznára" lefordított egy akkor már több nyelven olvasható pedagógiai „bestsellert". A francia nyelvű alapművet *Ballexserd,* genfi „természetvizsgáló" írta és munkáját a Harlemi Tudományos Akadémia egy aranypénzzel jutalmazta. Harlem, Észak-Hollandia tartományi fővárosa, püspöki székhely, Európa egyik kulturális és tudományos centruma volt. Itt jött létre 1752-ben a Holland Tudományos Társulat, amit angol mintára, akadémiának is neveztek. A könyv sikere elsősorban témájának köszönhető, vagyis a „gyerekek természet szerinti nevelésének", amely következtében „egészségesek, nagyok, erősek és hosszú életűek lehessenek". A reneszánsz óta búvópatakként, majd egyre szélesebb mederben folyó áradatként terjedt a *testi*

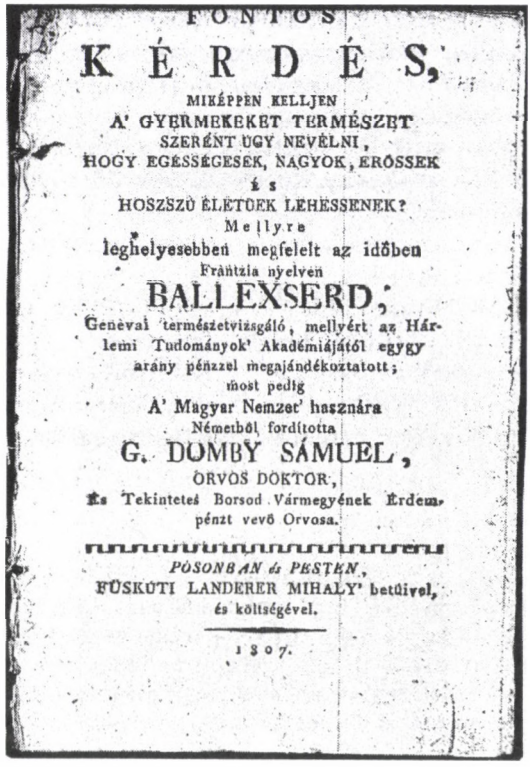

FONTOS

KÉRDÉS,

MIKÉPPEN KELLJEN

A' GYERMEKEKET TERMÉSZET

SZERÉNT ÚGY NEVELNI,

HOGY EGÉSSÉGESEK, NAGYOK, ERŐSSEK

és

HOSZSZÚ ÉLETŰEK LEHESSENEK?

Mellyre

leghelyesebben megfelelt az időben

Frántzia nyelven

BALLEXSERD,

Genèvai természetvizsgáló, mellyért az Hárlemi Tudományok' Akadémiájától egygy arany pénzzel megajándékoztatott;

most pedig

A' Magyar Nemzet' hasznára

Németből fordította

G. DOMBY SÁMUEL,

ORVOS DOKTOR,

és Tekintetes Borsod Vármegyének Érdem-pénzt vevő Orvosa.

PÖSONBAN és PESTEN,

FÜSKÚTI LANDERER MIHÁLY' betűivel, és költségével.

1807.

kultúra Európa jobbik részén, amelyre azután a filantropisták tucatnyi képviselője ráépítette az új szellemű testnevelést. Alapvető változások általak be az életmódban és a testgyakorlatok (a sport) - általában a mozgás - kezdett visszakerülni arra a piedesztálra, amely egykor az antikvitásban megillette.

Hazánkban Mátyus István *Diaeteticaja* nyitotta a korszerű testmozgást propagáló művek sorát, amelyeket Bél Mátyás *Pax Corporisa* és még több más lefordított divatos munka (John Locke, Guts-Muths, Pestalozzi, Basedow stb.) követett. Ebben a vonulatban előkelő helyet foglalt el „Tekintetes Borsod Vármegyének Érdempénzt vevő Orvosa", Domby Sámuel által lefordított, 1807-ben „Posonban és Pesten" kiadott könyve. Mielőtt bárki azt hinné, hogy az „érdempénzt vevő" doktor valamiféle „vizitdíjat" szedett be, megjegyezzük, hogy itt érdeméremről van szó, amelyet régen jutalomként adtak kiemelkedő hadi vagy tudományos tevékenységek elismeréseként. Domby doktor megérdemelt volna még egy kitüntetést ezért a művéért is, amely valóban a nemzet hasznára szolgált, az ifjúság testi-lelki egészségének fejlesztését volt hivatott szolgálni.

A korszak terjengős stílusában ez volt a könyv teljes címe: *Fontos kérdés, miképpen kelljen a gyermekeket természet szerént úgy nevelni, hogy egészségesek, nagyok, erősek és hosszú életűek lehessenek.* A mű elején olvasható invokáció a „Nagy Méltóságú Gróf" úrhoz, vagyis Széchényi Ferenchez szólt, aki valóban a „Magyar Országi Tudományok Előmozdítója és Pártfogója" volt. Széchényi őexcellenciája ekkor már a nemzetnek ajándékozta európai hírű könyv- és éremgyűjteményét, amelyből az Országos Széchényi Könyvtár keletkezett. A Domby révén magyar nyelvre „általtétetett" kiadvány rögtön bekerült ebbe a kollekcióba és sokáig hasznos vademékuma lett a honi gyermeknevelésnek.

A fordító „elöljáró beszédje" után közöljük a *Testi gyakorlások* című fejezetet, amely a hazai testkultúra egyik kiegészítő forrásműve lehet:

Nagy Méltóságú Gróf!

Excellentziádnak a' mi Magyar Hazánkat bóldogító, minden Hazafiak előtt nyilvánvaló példás tselekedetei arra indítottak, sőt kénszerítettek engemet, hogy Excellentziádnak, mint a' Magyar Országi Tudományok' Előmozdítójának és Pártfogójának ajánljam e' jelenvaló Könyvetskét, melly már jó ideje, hogy eredet szerént más Nemzeteknek hasznokra írattatott, most a' Magyar Nemzet' hasznára magyar nyelvre általtétetett azon okokból, hogy Excellentziád' nagy nevétől valamelly fényességet, és a' Nemzet előtt kedvességet nyer-

hessen. Én pedig haszinte már elérkeztem is életemnek estvéjére: mindazonáltal Excellentziádnak hoszszú életet, Méltóságos Úri Familiájának virágzó állapotot kívánván, lészek, míg élek Excellentziádnak alázatos szolgája: Domby Sámuel. Írtam Miskóltzon, Sz. György Hav. 30-dikán 1806. Eszt.

A' Magyar Olvasóhoz!

Ha szinte ez a' Munka még a' múlt Században íratott is, és a' Frantziákat, Németeket, Belgákat és más Nemzeteket a' gyermekeknek természeti jó nevelésére már nagy ideje hogy tanítja: mindazonáltal megérdemli azt a' most virágzó Magyar Nemzet, hogy tulajdon nyelvén az ő fenntartására és szaporodására vele közöltessék, kivált ebben az időben, mellyben mind a'Múzsák' társaságában, mind a' Marsnak mezején új virágokkal annyira ékeskedik, hogy az idegen Nemzetek is ékes nyelvének tanulására, jeles virtusainak szeretetére és követésére felserkentetnek.

Légy jó egésségben.

Előljáró beszédje a német fordítónak

Mindenkor voltak túdós emberek, kik az ő írásaikban régtől fogva buzogtak némelly ártalmas szokások ellen, mellyekkel bizonyos szülék az ő gyermekeiket születéseknek első órájától fogva szokták nevelni; de úgy látszik, hogy ezek az eleven emberek kevéssé érték el mindeddig a magok végeket talán azért, mivel az ő külömben dítséretre méltó buzgóságok, az ő hoszszas írásaikban elelegyítve, és mintegy elrejtve lévén, a' kívántt munkát nem eszközölhette; vagy pedig azért, mivel külömben az ő vélekedéseikben valami ollyas hihető is volt, és mind ez ideig ezt a felette nagy matériát, mellyről itt szó vagyon, különösen és eléggé világosan le nem írták; hanem azt mindenkor más sokféle munkák közé bétsúsztatták

Azért úgy hiszem, hogy egy tudós Akadémia szükségesnek találta azt, és igen jól tselekedte, hogy az emberi társaságnak illy fontos dolgában valamelly jutalmat tegyen fel, hogy azáltal sok tudósok felserkentessenek a felől gondolatjaikat kijelenteni, hogy a legméltóbbakat közülök jutalommal megkoronázzák, és helybehagyásokkal megtiszteljék.

Ez megtörtént május 21-dikén 1762-dik eszt. e' jelenvaló Írásban, mellyet Ballexerd frantzia nyelven tett fel, melly Frantzia Országban is a legérdemesebb emberektől közönséges helybehagyással bévétetett, midőn azt mondják, és re-

ménylik, hogy Ballexserd az emberi nemzetnek új világosságot hozott elő.

Ez arra utat mutat, hogy erőssebb és egésségesebb emberek neveltessenek: de a' szüléktől is megkívántatik azon iparkodás, hogy az előjökbe íratott regulákat legszorgalmatosabban kövessék.

Hogy az illy hasznos és igen jó munka a' német nemzettel is közöltessék, úgy ítélem, hogy ki-ki helyben hagyja és kedvesen veszi; hogy én ezzel a' német fordítással minden jó hazafinak kedves szolgálatot tészek.

Az Olvasó olly értelmes írást fog ezen könyvetskében találni, hogy az akármelly állapotú és nemű embertől megértettethetik; és a' melly által a' szülék az előzőkbe íratott kötelességeknek végbevitelére, kívánságoknak tzélját annál könnyebben elérhetik.

Mivel pedig igen nehezen és lassan megyen az végbe, hogy az emberek a' magok hibás szokásaiktól elálljanak: mert mi bizonyos dolgokban nem örömest tselekszünk másképpen, hanem a' mint Eleink tanítottak bennünket, és ritkán hallgatjuk szavát a természetnek. Szükséges az, hogy a férjfiak kezdjék el az ő bévett hibás szokásaikat elhagyni, és azután arra vegyék az ö feleségeiket, hogy illy módon segítsék azokat az ő gyermekeiknek nevelésében, kik a jövendőben legjelesebb emberek legyenek, és idővel száz esztendőknél is tovább élhessenek.

Testi gyakorlások

A' legtöbb ifjak szeretik a' testnek gyakorlásait, semmi sints nékik kedvesebb, mint ha ők magokat mozgathatják; a' nyugodalom napestig nékik elviselhetetlen, hanem az a' kívánság, hogy magokat mozgassák, velek született: az egy főajándék, mellyet a bölts Teremtő ebben a' gyenge idejekben, az ő egésségek' megtartására adott nékik, midőn a' testszálak még eléggé meg nemerősödtek, hogy minden nedvességeket jól kidolgozhatnának, és midőn még ' lágy edények eléggé ellene nem állhatnak a' vér' indítójának. A' vérnek forgása, az emésztés, a' nedvességeknek minden elválasztásai nem jól mennek véghez, a' tápláló nedvesség nem jól készíttetnék el, ha a' gyermek illy nagy hajlandóságot az ő teste mozgatására magában nem érezne. Ritkán esik az meg, hogy a' mozgásra alkalmatosságot kelljen nékik szolgáltatni, ha pedig az a' testnek, vagy az elmének rosz állapotjától származna, hogy eléggé nem mozogna, akkor el nem kell mellőzni azoknak minden úton módon arra kedvet tsinálni; mert a' gyermekséget ugrálásban, haszontalanságokban töltik el.

Nem kell azért magokat az ő kedvek ellen szegezni, és soha se kell őket arra kényszerítni, hogy akaratjok ellen tsendesen legyenek, és nem kel őket sokáig attól megtartóztatni, a' mint már fellyebb a' büntetésnél megjegyeztük: ellenben mindenféle foglalatosságokat, most a' testre, majd az elmére nézve szerezni kell néki: mert, ha gyülölségesek és restek lésznek, olly szegény állapotra jutnak, melly az ő egésségeknek igen nagy ártalmára lész. Az a' nyugodalom, mellyel élnek igen káros, mert a' természet semmit egyebet, mint mozgást és szabadságot kíván, ahhoz hogy nőjjenek és erősödjenek.

Úgy tartom, hogy reggel, midön felkelnek, igen hasznos volna, ha az ő karjaikat mindenfelé kinyújtanák, ez által mintegy jobban menésbe vitettetnék, a' vérnek forgását. Szükséges őket tsaknem egész nap, akár egyenek, akár tanúljanak, az álláshoz szoktatni; mert ez az ő tagjait erőssíti. Az asztal, a' mellyen ezeket a' munkákat előveszik, az ő mejjekkel egyforma magasságú légyen. Az állásra való szokás nem tsak a' testet erősíti; hanem abban is segíti, hogy magát egyenesen tartsa, és sokat használ annak tökélletesítésére. Sokkal jobban fognak éjjel aludni, ha szinte az ágy kemény, toll és firhang nélkül való volna , nem is kellene azt melegítni, hanem száraznak, és olyannak kellene lenni, hogy az általjáró szélnek nem volna kitétettetve, és ha lehetséges volna, olly szobában állana, mely dél felé feküdne, semmi szagja, és mindenkor friss levegője légyen.

Már ebben az idejekben lehet őket tanítni, az élőfákra, és kőfalakra felmenni; mert az nékik a' szükségben igen nagyon használhat, ezenkívül a' gyorsaság, mivel az a' mi nedvességünket tisztítja, az egésségünknek igen sokat használ. Minden játékokat, mellyek a' mozgásra megkívántatnak, mind két kézzel véghez kell vinni, gyakran őket valamely távollévő tzélra hajítni.

Meg kell nékik engedni, hogy sétáljanak a' napon, esőben, homokon, köves, darabos utakon, szántóföldeken, melyeket nem igen szántottak. Nem kell ellenkezni benne, hogy az hegyekre és kősziklákra felmenjenek, futkossanak az hidegben a' jégen, hogy sikárkozni, kortsolyázni tanuljanak. Némely testi gyakorlásokat, p.o. birkózást elővehetnek; mert ezáltal az ő testek húsosabb és erősebb lesz.

Az is használ nékik, ha a' szobában mezítelen lábbal, süveg nélkül, és mezítelen mejjel, kesztyű és strimfli nélkül széllyel járjanak. Ha egy kis hurutot kapnak is, folytassák ugyan azon élet módját tovább is orvoslás nélkül, tsak arra vígyázzanak, hogy mértékletesen éljenek, és semmi alávaló tanátsnak helyt ne adjanak. Olly helyen lakjanak, az hol jó,

és egészséges levegő vagyon, melly távol légyen a' tavaktól, piatzoktól, ispitályoktól, temetőktől, és röviden szóllván, az hol a' levegő semmi egésségtelen gőzölgéssel meg nem rontatik. Mintegy ennyi lehet az, a' mit a' gyermekekkel tíz vagy tizenkét esztendős korokig tselekedhetni.

A' tizenötödik vagy tizenhatodik esztendőben kell elkezdeni az erős testi gyakorlásokat, fáradtságos és hoszszú járások által a' napfényen és esőben. Ezt a' régulát az hideg tartományokban, és az híves időkben, hogy az izzadólyukak megnyittássának, és a' szükséges kigőzölgések véghez vitessenek, még jobban meg kell tartani; különben öszvegyülnek a' nedvességek, mellyeknek ki kellett volna gőzölgeni, mivel az izzadólyukak bézárattattak, sűrűbbek, és viszszamennek a' vérbe, azért támadnak köhögések, náthák, hideglelések 's a' t. Vagynak olyan környülállások is, midőn a' száraz dörgölés, az egész testen sok jót tészen.

Az ő erejét lassan-lassan kell az e' féle módon gyakorolni, azon kívül, hogy tsak egyszer is azokat erőssen megszorítná. Igy hasznos, és jó gyakorlásoknak tartom az ugrásokat, tántzokat, bálokat, lovaglásokat 's a' t.

Plutárkhus emlékezik arról, hogy Cézár, ki az ő ifjúságában igen gyenge és tunya volt, a' sok testi mozgások által, mellyeket tett, az hadi gyakorlásokban egy fáradhatatlan és nagy vitéz lett.

„A TESTI GYAKORLÁS MESTERSÉGÉNEK MINÉMŰSÉGE A GÖRÖGÖKNÉL"

Kis János írása a pánhellén játékokról

Az olümpiai játékok megszűnése és a modern ötkarikás játékok beindítása között eltelt ezerötszáz esztendő alatt az olimpiai eszme néha fel-fellobbant és különböző kísérleti formációkban megpróbálta rekonstruálni dicsőséges múltját. A Napóleon alatti időkben az ókori játékok szelleme lengte be Európa fejlettebb régióit, de még az „álmos, szegény Magyarországra" is eljutott a hajdan volt versenyek híre (lásd Mátyus István, Török Damascenus, Molnár Sámuel, Deáky Filep Sámuel, Tőrös Samu írásait).

Még költőinket is megihlette az olümpiai játékok múzsája. A klasszikus verslábak mestere, Berzsenyi Dániel német költők és esztéták (pl. Schiller, Lessing) fordítása közben megismerkedett az akkoriban rohamosan rekonstruálódó ősi görög kultúrával és benne az olümpiai játékokkal, amelyeknek úgy vált meggyőződéses hívévé, hogy összekötötte a honi reformkori eszmékkel. Kevésbé ismert az a meglepő tény, hogy ő javasolta először 1830-ban Széchenyi István grófnak, hogy Magyarország rendezzen ókori mintára „Olympiai" játékokat! A második poétánk, aki hazánkban fellobbantotta az antik olümpiai játékok parazsát, Kis János volt. Az 1809-ben „Pozsonban, Wéber Simon Péter betűivel" megjelent könyvének címe: *'A régi görögök' erköltseinek és szokásaink, vagy vallásbéli, polgári, hadi és házi rendtartásainak leírása.* A németből fordított munka szerzője Johann Joachim Eschenburg (1743-1820) történész és esztéta, Lessing munkatársa volt, akinek „széptani" művei Csokonaira is hatással voltak. Eschenburg 1783-ban kiadott kézikönyve kitért az ókori összgörög versenyjátékokra is, elsősorban az Olümpiában zajló viadalokra. Kis János (1770-1846) azon kevés régi filozófusaink egyike, aki számottevő nyomot hagyott az utókorra. Irodalmunknak közel fél évszázadon át egyik legszorgalmasabb munkása volt. Pályája elején csatlakozott Kazinczy Ferenchez és négy évtizeden keresztül leveleztek. Kis János 1791-től a göttingeni, majd a jénai egyetemen tanult és itt ismerkedett meg Európa élvonalbeli szellemiségével. Az ókori klasszikusok (Horatius, Cicero, Juvenális) mellett kortárs szerzőket (Schiller, Goethe, Montesquieu, Lessing stb.) is fordított. Kis János

1803-ban meglátogatta Berzsenyi Dánielt, akit rábeszélt arra, hogy Kazinczy segítségével jelentesse meg költeményeit. Berzsenyi feltehetően Kis Jánostól hallott először részletesen az ókori görög olümpiai játékokról és ez adott neki ösztönzést, hogy Széchenyi István támogatását kérje egy „pannon olympia" megrendezéséhez, ahogy írta: „népmulatságokat a bölcs görögöktől kellene tanulnunk". Berzsenyinek Nemes Kerekes Mihály személyében követője is akadt, aki szintén Széchenyi grófot kapacitálta egy magyar „olympiai vetélkedő" beindítására és elterjesztésére (lásd a kötetben közölt levelet).

Kis János paragrafusokba szedve tárgyalja az ógörög „közönséges és nagy játékokat". Bevezetőjében (77.§) egyértelművé teszi, hogy a pánhellén „innepi" játékok a „vallásbéli rendtartások" közé tartoztak, vagyis rámutat arra, hogy ezek a rendezvények a mitológiai istenek tiszteletére jöttek létre és a korabeli liturgiák szerves részeként funkcionáltak. A másik lényeges megállapítása az, hogy a játékok „alkalmatosságot szolgáltattak az egymással való esmérkedésre", illetve megteremtették az ekecheiriát, az „istenbékét", ami azt jelentette, hogy az egymással harcban álló poliszoknak a játékok időtartama alatt fegyverszünetet kellett tartaniuk (pl. az olümpiai játékok évében már hónapokkal előbb tilos volt Élisz területére fegyverrel belépni). Arra a részletre is kitér az írás, hogy az antik versenyjátékok „a jeles elmék felserkentésére is hathatós ösztönt adtak" (lásd a költők, drámaírók, trombitások, szobrászok stb. versengését).

A 78.§ általában a játékok leírását tartalmazza (futás, ugrás, öklözés stb.), kihangsúlyozva ismét a szellemi oldalait is: „a musikában poesisben és declamatióban is szoktak az illyen alkalmatosságokkal vetélkedések tartattani". Érdekes a leírás korbeli nyelvezete (pl. a „diskus"-t „karikának" nevezi, a pankrációt pedig „küszködésnek").

A 79.§ kizárólag az olümpiai játékok ismertetését adja, mint a négy - „Olympiai, Pyrhusi, Isthmusi és Nemeai" - szent játékoknak a leghíresebbikét. Az Olümpiában tartott ünnepi játékok eredeténél a szerző említést tesz Héraklész legendájáról, de ismeri a Pelopsszal kapcsolatos mondakört is, viszont helytelenül említi hogy ezek a játékok Jupiter tiszteletére tartattak. Nyilvánvaló a tévedés: összekeveri az ókori római mitológia főistenét, Jupitert Zeusszal. A Zeusz kiengesztelésére felállított szobrokat (a „Zaneszeket" is úgy írja, hogy „Jupiter ligetében" helyezték el. Említi továbbá Pindarosz olümpiai ódáit, és azt, hogy a versenyekre „minden Görög tartományokból, még Ásiából, Afrikából, és Sziciliából is véghetetlen sok nézők gyülekeztek öszve". Kis János szerint a „játékok minden ötödik eszten-

dőben megújíttattak, öt napig tartottak, s az időnek Olympiadesek szerint való számlálása ezektől vette eredetét".

Hasonlóképpen ismerteti és elemzi a szerző a „Pythiai, Nemeai és az Isthmusi játékokat" is (lásd 80., 81. és 82. §-ok). Itt is keverednek a helyes megállapítások a téves leírásokkal, utóbb már lehetetlen megítélni, hogy Kis Jánostól erednek-e a félreértések vagy még Eschenburg követte el azokat. Nem vállalkozunk arra, hogy ezeket az érdekes és alig eltúlozható értékű forrásanyagokat filológiai vizsgálat alá vegyük, csupán egy-két megjegyzést fűzünk hozzá.

Ami a „Pythiai játékokat" illeti, újszerű az a megállapítás, hogy a püthói játékok eleinte kilenc (!) évente tartattak, és csak később tértek át „az Olympiai módozatra", a minden ötödik esztendőre. Az, hogy a bajnokok „bizonyos szent almákat, vagy gyakran borostyánkoszúkat nyertek jutalmul", nem állja meg a helyét, mert valójában Apollón szent olajfájáról származó koszorút kaptak a győztesek. Arról nincs bizonyító erejű adatunk, hogy a művészeti versenyeken aranyat vagy ezüstöt adtak volna jutalmul, de az igaz, hogy a püthói játékokon túlsúlyban voltak a szellemi vetélkedők, mint például a lantjáték (kithara), a síppal kísért ének, a karének, a versmondás és a drámai előadások.

A nemeai játékoknál érdekes az a közlés, hogy a versenyek igazságszerető bírái fekete ruhát viseltek, „minthogy legelsőben is egy Opheltes vagy Archemorus tiszteletére tartatott halotti pompa adott ezen játékokra alkalmatosságot". Először Andratosz argoszi király rendezett itt versenyeket, hogy így állítson emléket Lükurgosz nemeai király tragikusan meghalt fiának, Opheltésznek. A fekete ruha arra hívja fel a figyelmet, hogy a pánhellén játékok eredetének egyik markáns alapja az ősi halotti ünnepségek során tartott versenyjáték.

Az iszthmoszi vetélkedő eredetét vázolva megint összekeveredik a római mitológia a göröggel. Azt olvashatjuk, hogy Neptunusznak szentelték ezeket az ünnepélyeket. Valójában Iszthmoszban, ebben a Korinthosz melletti kis faluban állt emberemlékezet óta Poszeidon tengeristen temploma, melynek délkeleti sarkán terül el az ősi stadion, ahol megtalálták az egyik legszebb kőlapokból készített rajthelyet, illetve a rajtberendezés nyomait. Az iszthmosziak tehát Poszeidon (és nem Neptunusz) tiszteletére hozták létre a játékokat, az athéniak szerint pedig Thészeusz az alapító. A görög mitológiában a hős Thészeusz miután legyőzte a rabló Szkeirónt, az óriás Kerkyónt, majd a gonosz „kinyújtó" Prokrusztészt, Iszthmoszon összetalálkozott Szinisszel, aki úgy ölte meg áldozatait, hogy két lehajlított fenyőfához kötözte őket, amelyek, amikor visszapattantak, kettétépték a szerencsétlen embereket. Thészeusz igen nehéz küzdelemben

hasonlóképpen megölte Sziniszt és ennek emlékére alapította az iszthmoszi versenyeket, amelyek Kr.e. 580 körül összgörög rendezvényekké váltak és dicsőség dolgában vetekedtek az olümpiai vagy a delphoi játékokkal is. Egyedül Iszthmoszban szerepelt a programban a festészet: a kiállított képeket „zsűrizték" és kiválasztották a győztes piktúrát. A jutalom Kis János szerint „petre'selyem koszorú" volt, valójában ez zellerlevélből készült, később pedig fenyő (mandulafenyő) lett a jutalom alapanyaga, amivel Poszeidon tengeri birodalmának örökké hullámzó zöld színét szimbolizálták.

Az egyes versenyjátékok ismertetése után a szerző utalást tesz arra, hogy „Pindarus" hány bajnokot énekelt meg híres ódáiban: tizennégy olimpiai győztest, kilenc püthói bajnokot, Nemeából tizet és végül Iszthmoszról pedig nyolc „bajvívót" számolt össze.

A 83. § nem csak a pánhellén játékokkal foglalkozik, hanem általában az „athletákról" ír ezen címszó alatt: *Az Athletikának vagy a' testi gyakorlás mesterségének minéműsége a' Görögöknél.* Megtévesztő az „athletika" kifejezés, amely nem a mai értelemben vett sportágat jelölte, hanem általában a „nagy megerőltetéssel és buzgósággal tett akár lelki, akár testi gyakorlásokat". Ennek ellenére a megállapítások vonatkoznak az említet pánhellén versenyjátékokra is. Ilyen utalások például: „a testi gyakorlásokat többnyire mezítelenen tették", „meghintették testeket homokkal és porral", a bíráknak („hellanodikesek") esküt kellett tenniök és így tovább.

Újszerű az a felsorolás, hogy a „győzödelmes Athlétákat" mivel jutalmazták: „a' népnek tsudálkozása és örvendező magasztalása, neveiknek mindenféle elhíresedése, a' költők ditsérete, győzödelmi koszorúk, tiszteletekre emelt oszlopok, számokra tartott pompás processiók 's vendégségek, de azon kívül némelly külön jusokkal is bírtak". Egyébként a felsorolt jutalmak nagyobb része megilleti a mai olimpiai bajnokokat is. Ami pedig a pompás processiókat (felvonulásokat) illeti, ez ugyan kisebb mértékben jelenleg is megvan, de inkább az a jellemző, hogy a világversenyek idején milliók (milliárdok!) ülnek le a tévé (vagy az internet!) elé és 'tsudálkoznak" a nyitó és a záró „processiókon"...

Ebből a vázlatos ismertetésből, illetve értékelésből is kitűnik, hogy a szóban forgó forrásmű a magyar olimpiai szakirodalom *egyik legrégebbi és legértékesebb dokumentuma*, amelynek további tudományos analíziséből olyan új ismeretek kerülhetnek napvilágra, amelyek jelentősen gazdagíthatják - egyébként elég szegényes - magyar nyelvű sporttörténeti örökségünket. Éppen azért közöljük az alábbiakban teljes terjedelmében az eddig lappangó írást, hogy szélesebb körben ismertté válva minél több szakember gondolja végig és értékelje a forrásművet:

§. 77.
Közönséges és nagy játékok.

Görög Országban a' közönséges és nagy játékok is a' vallásbéli rendtartások közé számláltattak, szenteknek tartattak, 's eleinten az Istenek' tiszteletére rendeltettek. Azután is mindenkor áldozatokkal kezdették és végezték-el azokat. Egyszersmind ezen innep által a' testi érzékenységek előtt kellemetesebbé akarták tenni, Görög Országnak távolabb lévő s egymástól különböző apró nemzeteinek is alkalmatosságot szolgáltattak az esmérkedésre és barátkozásra. A jeles elméknek felserkentésére is hathatós ösztönt adtak az ilyen alkalmatosságokkal tartatott vetélkedések által. Ezen játékokon' ötféle testi gyakorlások voltak, 's ugyan ezért *Pentathlon* volt a' nevek, t.i. Verseny-futás, karikázás, ugrálás, öklözés, és küszködés. Az öklözés helyett némellyek a' hagyító dárdával való gyakorlást teszik.

§. 78.
'A játékok' leírása.

A' versenyt futók bizonyos tzélfelé és bizonyos kiszabott pályában (*stadion*) futottak., még pedig némellykor egész hadi készületben. A' győzödelmes' jutalma rendszerint egy olaj-fa-ágból font koszorú. A' karika vagy diskus kő, réz, vagy vas volt, 's szíjjal karikázták el. A' ki legmeszszebb tudta hajtani, az nyerte el a' jutalmat. Az ugrálást (*halma*) hasonlóképpen bizonyos kitett tzél felé kellett tenni. Némellykor semmi sem volt az ugrálóknál; de többnyire vas abrontsokat fogtak kezeikben, néha pedig fejeken és vállaikon is terhet vittek. - Az öklözés (*pygme*) ököllel és könyökkel vitetett véghez. Némellykor az öklözők cestust (*himas*), az az ónnal vagy rézzel megtömött bőrt kötöttek könyökeikre és ökleikre. A' legnagyobb mesterség abba állott, ha ki a' vele viaskodónak ütései elől eltudott ugrani; az ütést pedig leginkább egymás ábrázattya afelé intézték. A' küszködés (*pale*) rendszerint egy fedett folyosó vagy boltozat alatt ment véghez. A' küszködők mezitlenre vetkeztek 's tőlök kitelhetőképpen igyekeztek egymást a' földhöz tsapni. A' ki a másikat háromszor a' földhez tsapta, az nyerte el a' jutalmat. Ha az öklözés is öszve volt a' küszködéssel kaptsolva, akkor *pancrationnal* neveztetett. A' mu'sikában, poesisben és declamatióban is szoktak az illyen alkalmatosságokkal vetélkedések tartattatni.

§. 79.
Az Olympiai játékok.

A' négy legnevezetesebb közönséges játékaik a' Görögöknek ezek voltak: az *Olympiai, Pythusi, Isthmusi,* és *Nemeai* játékok. Ezek legkülömböztetve szent játékoknak hivattattak. Legjelesebbek voltak az Olympiaiak, mellyek hasonló nevezetű várostól vették neveket, 's az Olympusi Jupiter tiszteletére tartattak. Némellyek szerint az Isten rendelte ezen játékot, mások egy régibb időbéli Herkulest vagy pedig Pelopsot tartják szerzőjének. De legtöbben vagynak, a' kik az állítják, hogy ama vitézségéről 's erejéről elhíresedett Herkules, Jupiter' és Alkmene' fija, szerzette ezen játékot, 's azt mondják felőle, hogy az egy küszködést kivévén, minden egyéb testi gyakorlásokban győzedelmes vólt mindjárt a' legelső játék' alkalmával. Iphitus, a' ki Lykurgus' idejében élt, Trója elpusztúlása után 408 esztendővel viszont megújította ezen játékokat, 's utóbb nagy részént az Elisbéliek vállalták magokra azoknak elrendelését és tartását. Az ezen játékok alkalmatosságával rendeltetett fő tisztek *Hellenodiceseknek*, azok pedig, a' kik jó rendre vigyáztak *Alyteseknek* neveztettek. Fejér népnek nem volt szabad ezen játékokon megjelenni. Azoknak, a' kik valami testi gyakorlásban vetélkedni akartak, tíz hónappal elébb Elisbe kellett menni, 's az ott való Gymnásiumban magokat előre készíteni. Midőn a' vetélkedés' ideje eljött, sorsvetés által határoztatott meg, millyen rendel következzenek egymás után. Az Olympiai győzők között különösen nagy hírt szerzett magának Alcibiades; azon kívül pedig Pindarus még tizenhármat tett Olympiai ódáiban halhatatlanná. Az illyen győzőknek álló képei sokszor Jupiter' ligetébe helyheztettettek; 's annál meszszebb elterjedt ditsőségek, minthogy minden Görög tartományokból, még Ásiából, Afrikából, és Siciliából is véghetlen sok nézők gyülekeztek öszve. Ezen játékok minden ötödik esztendőben megújíttattak, öt napig tartottak, 's az időnek Olímpiadesek szerint való számlása ezektől vette eredetét.

§. 80.
A' Pythiai játékok.

A' Pythiai játékok Delphi szomszédságában tartattak, a' melly város régente a' Pythiai Apolloról *Pythó*nak neveztetett volt. Tulajdonképpen ezen Istennek a' Pythiai szörnyetegen vett diadalmának emlékezetére voltak szentelve; 's némellyek szerínt maga Apolló, mások szerint Diomedes, 's

ismét mások szerint az Amphiktyonok által szereztettek. Eleinte minden kilentzedik esztendő kezdetén tartattak, utóbb pedig, az Olympiaiak' módjára minden ötödik esztendő' kezdetekor. Az időnek ezen játékoktól Pythiások szerint való számlálása a' 48-dik Olympiásnak második esztendejétől fogva kezdődött. A' győzők' bizonyos szentelt almákat, vagy gyakran borostyán-koszorúkat nyertek jutalmúl. Eleinte, amint egyesek írják, tsak a' mu'sikában tartattak vetélkedések, 's ezüstel, arannyal, vagy egyébb hasonló drágasággal jutalmaztattak meg. Az illyenkor énekeltetni szokott Pythiai dallal Apollónak szokták hirdetni ditsőségét. Ezen dal öt vagy hat, külön névvel neveztetett részekből állott, mellyek azon viselt dolognak meg annyi szakaszait festették le. Nem különben szokásban volt ezen alkalmatossággal Apolló' tiszteletére egy nevezetes tántzot tartani, melly hasonlóképpen öt részekből állott. Kitsinyenként a' Pythiai játékokba is felvétettek a' vetélkedésnek mind azon nemei, mellyeket az Olympiai játékokon gyakoroltatni szoktak. A' fővigyázatot az Amphiktyonok tartották fenn magoknak, s a' bajvivóknak előre bé kellett azoknál magokat jelenteni. Ezen bajvívók közzül kilentzen lettek Pindarus' Pythiai ódái által híresekké. A' játékok egy Delphi és Cirrha városai között fekvő, 's Apollónak szenteltetett térségen tartattak.

§. 81.
Nemeai játékok.

Nemeának Kleonae és Phlius között fekvő tartománytól költsönözték a' Nemeai játékok neveket, mellyek minden harmadik esztendő' kezdetekor tartattak, úgy hogy mindenkor az Olympiások' második és negyedik esztendejébe estek, jóllehet a Nemeások szerint ritkán számlálták az időt. Itt is azon ötféle vetélkedések voltak szokásban, mellyeket az Olympiai és Pythiai játékoknál említénk, de a' versenyfutás vagy pállyafutás itt kotsin is tartatott. A' bírák közel lévő városokban, Argosban, Korinthusban és Kleonaeban választattak, 's igazság szeretésekről leghíresebbek voltak. Fekete ruhát viseltek, a' mint tartják azért, minthogy legelsőben is egy Opheltes' vagy Archemorus' tiszteletére tartatott halotti pompa adott ezen játékokra alkalmatosságot; jóllehet mások azt mondják, hogy Herkules szerzette 's Jupiternek szentelte azokat, midőn a' Nemeai Oroszlánt meggyőzte. A' győzők' jutalma zöld petre'selyem koszorúból' állott, melyek közül tizet éneklett meg Pindarus.

§. 82.
Az Isthmusi játékok.

Az *Isthmusi* játékok a' Korintusi Isthmustól attól a' keskeny földtől vették neveket, mellynél fogva Peloponnesus a' száraz földdel egyben függött. Melicertesnek, Athamas és Ino fijának emlékezetére, a' kit Neptunus Palaemon nevezet alatt a' tengeri Istenek' számába felvett. Mások Theseust tartják szerzőjöknek, 's mondják, hogy Neptunusnak voltak szentelve. A' Korinthusbéliekkel a' többi Görög nemzetek is öszve kaptsolták magokat, az Elisbélieken kívül, ezen játékok' inneplésére. A' bajvívásnak minden nemei, még a' mu'sikai vetélkedések is gyakoroltattak ezekben. Némellyek szerint minden ötödik esztendőnek, mások szerint pedig a' mi hihetőbbnek látszik minden harmadik esztendőnek kezdetekor tartattak. A' jutalom eleinten fenyő koszorú, azután egy ideig száraz petre'selyem koszorú, utóbb viszont fenyő volt. A bírák először Korinthus azután Sicyon városának lakosai közül választattak. Pindarus nyoltz bajvivókat énekelt meg, a' kik itt a' vetélkedésnek minden nemeiben győzők voltak.

§. 83.
Az Athletikának vagy a' testi gyakorlás mesterségének minéműsége a' Görögöknél.

Az Athletika megérdemli, hogy még egy két szóval emlékezzünk róla, minthogy a' Görögöknél igen nagy betsületben vólt, 's a' Politikával és a' vallással nálok mindenkor öszve vólt kaptsolva. Ezen szó alatt széles értelemben minden nagy megerőltetéssel és buzgósággal tett akár lelki, akár testi gyakorlásokat értettek a' Görögök; szorosabb értelemben pedig azon keményebb testi gyakorlásokat nevezték vele, mellyek különösen a' most előszámlált játékok' alkalmatosságával szokásban voltak. Ezek a nevelésnek fontos részét tették, 's mellyekre egy különös mesterség, a' Gymnastika által szokták ifjaikat előkészíteni. Némellyek azok közül, a' kik ezen testi gyakorlásokat tökélletesebben megtanúlták, egész életekben mesterség gyanánt űzték ezeket, 's az illyenek megkülönböztetve *Athletáknak* vagy *Agonistáknak*, az említett mesterség' tanítói pedig *Xystarchák*nak és *Gymnastáknak* hivattattak. 'S jóllehet az Athleták nem voltak tulajdonképpen az Országnak valamelly szolgálatjában, még is nagy tiszteletben tartattak és megjutalmaztattak. Egész életek' módja úgy volt intézve, hogy az által testi erejek' nevelkedése előmozdítatott, és kü-

lönbféle kemény törvények voltak eleibek szabva. A' testi gyakorlásokat többnyire mezítlen tették; tsak akkor vettek magokra valamelly könnyű öltöztet, mikor discust vagy dárdát hagyigáltak. A' gyakori kenés, dörgölés és feresztés által testeket erőssé, és a' bajvivásra alkalmatossá tették. A' bajvivás előtt meghintették testeket homokkal és porral, hogy annál jobban megfoghassák egymást, és hogy a' hamar való verejtékezés által ne lankadjanak el. A' hely a' hol birkóztak puha és síkos volt. Akik oda botsáttattak volna kemény próbákat kellett kiállaniok, 's gondosan kellett hozzá készülniök. Különös bírák, úgynevezett *Hellanodikesek* vagy *Athlotheták* voltak rendelve, a' kik őket próbára vetették, 's a' kiknek száma hol több, hol kevesebb volt. Ezek a' bajvivás előtt tüzes beszédekkel serkentették a' bajvivókat a' vitézségre, 's ők határozták meg azt is ki a' győző 's kié a' jutalom. A' győzödelmes Athleták' jutalmai ezek voltak: a' népnek tsudálkozása és örvendező magasztalása, neveiknek mindenféle elhíresedése, a' költők ditsérete, győzödelmi koszorúk, tiszteletökre emelt oszlopok, számokra tartott pompás processiók 's vendégségek, de azon kívül némelly különös jusokkal is bírtak.

KIS JÁNOS ÉRTEKEZÉSE 1817-BŐL

A testet tárgyazó nevelésről

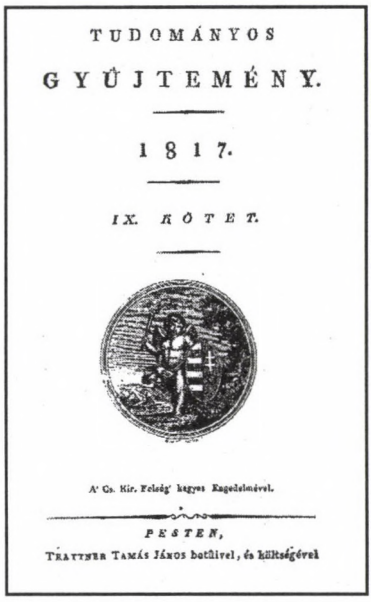
TUDOMÁNYOS
GYŰJTEMÉNY.
1817.
IX. KÖTET.
A' Cs. Kir. Felség' kegyes Kegyelmével.
PESTEN,
TRATTNER TAMÁS JÁNOS betűivel, és költségével

Az első magyar enciklopédikus jellegű, időszaki sajtótermék a *Tudományos Gyűjtemény* volt, amely 1817-ben jelent meg először. Ebben a számban közölte le Trattner János és Fejér György szerkesztő Kis János értekezését a „testet tárgyazó nevelésről". A folyóirat a feudális nemzetfogalom lebontásában, valamint a polgári nemzetté válásban jelentős szerepet töltött be. A kezdeti időszakban főleg a „népleírás" (néprajz), a népművelés és a pedagógiai tárgykörökre fókuszált a lap. Az utóbbihoz simult hozzá Kis János írása, mely az addig elhanyagolt testi nevelést helyezte az érdeklődés középpontjába. Pápai Páriz Ferenc *Pax corporis*a és Mátyus István *Diaeteticá*ja után ez volt a téma legjelentősebb tudományos igényességű írása. Kis János megközelítésén és irodalmi hivatkozásain érződik a filantropisták, valamint a német tornamozgalom teoretikusainak hatása (Balexserd, Hufeland, Brechter, Guts-Muths stb.) Ebből a korszakból a testnevelésről csak rövid tudósítások, esetleg pedagógusoktól származó érintőleges megjegyzések és kisebb publicisztikák láttak napvilágot. Kis János igényes tanulmánya kiemelkedő a maga korában, melynek leporolásával jelentősen gazdagodhat honi testnevelésünk forrásanyaga:

1.) A' dolog' fontossága.

A' test, mint az az eszköz, mellynek segétségével a' lélek munkálódik, annyival inkább megérdemli, hogy első tárgya legyen figyelmetességünknek, mivel eleintén egyéberánt is igen keveset lehet természetünknek nemesebb részével tenni, 's mivel igen szükséges, és fontos dolog az, hogy jó idején eltávoztassunk mindent, a' mi ezen mindenre hasznos eszközt elronthatná; 's megszerezzük azt, a' mi által minden jóra alkalmatosabb lehet. Tsak ez tulajdonképpen a' Nevelő dolga; a' test nyavalyáinak 's bajjainak gyógyétása az Orvost illeti. Azomban, minthogy az Orvosnak a' test természetét tanúlni kell, azért az ő tanátsának a' Nevelő is veheti hasznát. A' gyermekek az ő első esztendeiket többnyire szü-

léik, kivált annyaik' szemei előtt töltik el: ezekre nézve tehát legfontosabb a' testet tárgyazó nevelés' tudománya.

2.) Ide tartozó segítő eszközök.

A' nevelés' tudományjának ezen része, melly fontos légyen, azt eleitől fogva megesmérték a' Böltsek. Sőt a' régi nemzeteknél a' nevelés tsak nem egészen a' testi gyakorlásokban állott; 's az újabb időkben e' részben, kivált a' legpallérozottabb népek, igen hátra vagynak. Mindazonáltal mindenkor voltak olly Böltsek, a' kik ezen dolognak fontosságát vitatták: s' miólta a' nevelés tudományja jobban virágzik, annak ezt a' részét is részszerént az orvosok, részszerént a' nevelők igen jelessen kidolgozták. Az ide tartozó közönséges foglalatú irások között legnevezetessebbek Ballexscrd', Verdier', Zückert', Fourcroy', Frank' és Hufeland' munkái.

3.) Egészséges levegő.

Annak az elementumnak, mellyben élünk, mellyet szívunk, minéműsége tsak részszerént áll a' mi hatalmunkban. Idején rá kell tehát a' gyermekeket szoktatnunk, hogy a' levegőnek minden változásait eltudják szenvedni, 's ne kellessék nékiek az időnek minden viszontagságaitól félni, a' miben némellyek esztelenül ditsőségeket láttatnak keresni. Idején szokjanak hozzá minden féle időhez, s' akármelly változásában is legyenek készek magokat a' szabad levegőben gyakorolni, a' mi a' nedves és komor időben annál szükségesebb, mennél több akadályja van akkor a' hasznos kigőzölgésnek. Minthogy azonban a' levegőnek az egészségre 's a' szivnek vidámitására szemtűnő következései vagynak, erre nézve a' Nevelő sem nézheti hideg vérrel, akár millyen levegőt szívjanak a' gyermekek. Gondjának kell arra lenni, hogy a' lakó szobákban, az oskolákban, kivált a' háló szobákban egészséges levegő légyen; 's a' hol meg van romolva, új 's tiszta levegőnek bébotsátása által meg kell jobbítani: ezen tiszta levegőt nem kell a háló ágyaktól kárpitok által lerekeszteni, vagy fűtés által megvesztegetni; még nappal is mértékletes legyen a' szoba melegsége, mert a' nagy hévség a' testet lankasztja, resté 's erőtlenné teszi,. A' mennyire lehet azon kell igyekezni, hogy, kivált éjszaka, ne sok ember legyen egy szűk szobában, annyival is inkább ketten egy ágyban ne háljanak. A' levegőnek a' jó illatok által való tisztítása is nagy vigyázást kíván.

4.) Ruházat.

Bizonyos dolog ugyan, hogy a' testnek még téli időben is kevesebb ruházatra vólna szüksége, mint a' mennyit a' szokás és a' negédesség béhozott: mindazonáltal öltözetre tsak ugyan van szüksége, 's kivált abban a' korban, mellyben az ember nő, nem mind egy akár millyen ruházatja legyen. Mennél közelebb maradunk a' természethez, annál tartósabbá, erősebbé tesszük a' testet, 's annál inkább megkeményítjük; a' minek az életnek sok történeteiben nagy hasznai vagynak.

A' főbb regulák itt ezek:

a.) Mennél gyengébbek a gyermekek, annál inkább el kell távoztatni mindent, ami testeknek szabad gyakorlását, 's tagjaiknak kigőzölgését 's növését akadályoztathatná. Távol legyenek minden szűk 's szorító ruhák, nyakravalók, vállak, tsatok, 's kötők, mellyeknek szorításához ugyan hozzá szoknak, s utóbb nem érzik, de mindazonáltal mindenkor ártalmasok. A' gyermekeknek minden ruhája könnyű, tág, bő legyen, 's mindenféleképpen könnyen hajoljon ahogy a' testi gyakorlások kivánják.

b.) Semmi szükségtelen ruhával sem kell a' gyermekeket megterhelni; kivált a' férfi gyermekeket semmivel sem, a' mi akármi féle testi gyakorlásokban vagy futásban őket akadályoztathatja, vagy kárt okozhat.

c.) Az ember minden éghajlat alatt elélhet; mennyivel inkább hozzá szokhatik a' maga szülötte földén való időjáráshoz. Az egészséges, és korán el nem kényeztetett gyermekeknek fejét, nyakát, melyét bátran 's minden ártalom nélkül mezítlenen hagyhatni. A' szegényebb gyermekeknek még lábok is mezítlen szokott lenni alkalmas hidegben; még is egészségesebbek, mint a' mindenféle meleg ruhával bépólált uri gyermekek, a' kiknek sokszor hetekig is náthájok 's hurútjok van; mivel az egészséges hideg levegő a' sok ruha miatt őket nem érheti, következendőképpen mikor egyszer történetből hozzájok fér, nem erősíti őket, hanem meghűti.

d.) Mennél fontosabb a' testnek gőzölgése, annál szükségesebb, hogy a' bőrnek felső szinén lévő apró lyukatskkák bé ne dúguljanak. Félre tehát a hajporral, pomádéval, kenetekkel 's festékekkel a' gyermekek' szobájából! Ha ezeknek a' hajok mindennap jól megfésűltetik, 's a' bőrök tisztán tartatik, nagyobb ékességekre szolgál az nékiek ezen esztendőkben, mint a' módinak 's a' pompának akármelly találmányai.

e.) Éjtszakára is tsak annyi takaródzó szükséges, a' menynyi az ártalmas megfázásnak eltávoztatására elegendő. A' kemény ágy, a' matratzpárnák, és a' könnyű paplan-takaródzók sokkal egészségesebbek a' szokásban lévő pihes és tollas derekallyaknál és dunháknál.

5. A testnek gyakorlása.

A' mozgás nem tsak egészségére válik a' testnek, hanem a mozgásnak némelly nemei a' testet sokra alkalmatossá is teszik, mellyek nélkül az esetlen maradott vólna. Mennél fiatalabbak a' gyermekek, annál szükségesebb, hogy testek a' gyakorlás által formáltassék, 's annal helytelenebb volna tőlök nyugodalmat, 's egy helyben sokáig való ülést, állást kívánni, vagy épen ezekért nékiek valamelly érdemet tulajdonitani. Ellenben inkább úgy kellene az ő egy helyben való maradhatatlanságokat 's nyughatatlanságokat nézni, mint egészségeknek legbizonyosabb jelét, melly nélkül akármelly szép tehetségek is keveset érnek. Mikor még járni nem tudnak, már akkor is sokkal hasznosabb volna őket a' földön, kivált pá'siton fris levegőn szabadon mozogni szökdétselni, 's erejeket próbálgatni hagyni, mint öszve görbesztve 's ruhával bégyömözve karon hordozni, vagy jártatón vezetni. Mikor valamennyire nevekedtek, akkor is közönséges régula legyen az, hogy gyakran gyakorolják testeket, kiváltképpen a' szabad levegőn, hogy gyenge harcokban ritkán adassék nékiek olly foglalatosság, mellynél sokáig kellene nékiek egy helyben lenni, ülni, vagy állani; és hogy a' testi gyakorlásoknak külömbkülömbféle nemei által tagjaiknak nagyobb tökéletesség szereztessék.

6.) A' Gymnasticának fontossága.

A' Gymnastica magában foglal minden gyakorlásokat, mellyek a' test' erősítésére és alkalmatosabbá való tételére tzéloznak. Annak betses és fontos vóltát, ha a' mindennapi tapasztalás nem tanítaná is, már tsak abból a nagy tiszteletből is lehetne gondolni, mellyel ahoz a' régiségnek két böltsebb nemzeti (a görögök és a rómaiak), 's annak Böltsei is viseltettek. Melly különbség vagyon az olly gyerkek között, a' kik szüntelen jártatón vezettetnek, minden kis szellőtől őriztetnek, 's testi erejeknek minden merészebb próbáitól, mint valamelly nagy vesedelemtől, vagy épen büntől, eltitltatnak; 's az ollyanok között, a' kik gyenge koroktól fogva tagjaikat mindenféle gyakorlásokkal tökelletisítik, 's az által sok veszedelmeknek elkerülésére vagy álhatatos eltűrésére

alkalmatosokká teszik! Lehet ugyan a' testi gyakorlásokban is az illendő mértéken túl menni; megeshetik az is, hogy a' testi gyakorlásnak némelly nemei még a' legnagyobb vigyázás mellett is néha veszedelmesek lehetnek. De sokkal nagyobb veszedelemnek vagynak a' testi gyakorlás nélkül nevelt, 's szobákba bézárt gyermekek kitéve: könnyen által láthatjuk, melly káros légyen a' nevelésnek ezen részét elmúlatni, mellyre még az Ország kormányozóknak is szükséges volna vigyázni.

7.) Természeti és mesterséges Gymnásztika.

Minden gyermekek és ifjak, a' kik kénszerítés nélkül élhetnek, önként is gyakorolják testeket külömbkülömbféleképpen, 's mennél fiatalabbak, annál nehezebben maradhatnak egy helyben. Szeretnek járni, futkosni, ugrálni, holmire felmászni, egymással küzködni, mindent, a' mi eleibek került, emelni, mindenbe belekapni, a' vizben motsározni, lovagolni, ha lovon nem lehet, vesszőn 's a' t. A' ferjfi gyermekek rend szerént még hajlandóbbak az effélekre, mint a' leányok. Ez természeti Gimnásztika. Kegyetlenség vólna őket az illyesektől eltiltani. A' Nevelőnek a' dolga tsak az, hogy velek illendő mértéket tartasson, őket a' hol tapasztalássok elegendő nintsem, a tanátsával segítse, 's veszedelmes és ártalmas játékokra 's próbákra ne botsássa. De ezen természeti gyakorlások mesterséges intézetek által nem tsak megsokasíthathatnak, hanem hasznosabbakká és kellemetesebbekké is tétethetnek. Ezt már a' régiek is tselekdték, és abból származott a' mesterséges Gimnásztika. Mi is tselekedhetjük, jóllehet a mi erköltseink 's más környülállások némelly változtatást szükségessé tesznek. Az ifjúság' Nevelőinek ebben a' dologban nem kellene járatlanoknak lenniek. Ez által számtalan kedvetlen órákat eltávoztathatnának, mellyeket elmúlhatatlanúl okoz az ifjúság akkor, mikor magát elúnja vagy játékjainak jó kormányozója nintsen.

Erről a' matériáról is vagynak már most sok hasznos munkák írva. Például értelmes és a' dologban bőven és fundamentomosan tanít erről a' dologról a' következendő munka, melly megérdemli, hogy minden nevelő megszerezze: *Gutsmuths Gymnastik für die Jugend.* Schnepfenthal 1783. Ennek mintegy toldaléka: *Spiele zur Uebung und Erhidung des Körpers und Geistes.* Meg ezen kívül: L. Vieths: *Versuch einer Encyclopaedie der Leibesübungen* I. II. dar. Berlin 1795. - A' régiek' Gymnasticájáról irt Hieronymus Mercurialis.

Ide ragasztunk még egynéhány jegyzéseket a' testi gyakorlásokról Gutsmuths írásából.

a.) A' legközönségesebb s leghasznosabb testi gyakorlás a' *járás*, mellyet egy nap sem kellene elmúlasztani. A' járás gyakorolja, és erősiti a' testet úgy, ha semmiféle időváltozással nem gondolunk, ha semmi bajos és fáradságos úttól nem irtózunk, ha kivált hegyekre, kőszikláкra megyünk fel, ha új, és megjárhatatlannak látszó útakat keresünk - ha szép tájjékoltnak választása által egyszersmind a' természet szépségének visgálását 's érzését előmozdítjuk, ha ottan ottan hosszabbatska útat veszünk előnkbe, ha mind a' lassú, mind a' gyors járásban gyakoroljuk magunkat, ha néhá néha egy darab földre gyalog útazunk', 's az által magunkat a' háznál való puhaságtól és kényességtől elszoktatjuk.

b.) A' *futás* erősiti a tüdőt, gyorsaságot ád, és sokszor fontos hasznot hajthat. Arra legjobban lehet a gyermekeket az által előkészíteni, ha velek húzamosan és jó darab ideig megyünk kivált tiszta időben. Ha tzélt teszünk, vagy egy bizonyos határt szabunk a' futásra, vagy vetélkedést támasztunk több gyermekek között, úgy annál jobb kedvek lesz hozzá. Arra vigyázni kell, hogy eleinten tsak közel tétessék a' tzél, és tsak lassanként és apródonként vitessék tovább tovább; nem külömben arra is, hogy könnyű ruhában fussanak a' gyermekek, 's a' futás után melegebb ruhát vegyenek magokra. Az abrontsnak hajtása és maga előtt való karikáztatása is hasznos és mulatságos gyakorlás.

c.) *A' Kortsolázás.* Alig van, ami hasznosabb volna ennél, 's a' testet inkább erősítené. A' tiszta levegő, a' hidegnek erősítő tulajdonsága, a' test' nedvességeinek gyorsabb folyása, az inas húsoknak (musculusoknak) hathatós gyakoroltatása, mind ezek, úgymond, lehetetlen, hogy mind a' testre mind a' lélekre nézve hasznosak ne lennének. Klopstok Ódái megbizonyítják azt, hogy az a' gyakorlás' neme a' szívet is felséges érzésekre hevítheti. Ez sem jár pedig nagyobb veszedelemmel, mint más egyébb testi gyakorlás: ellenben a' jégen járókat sok veszedelemtől megmentheti. Ha a' gyermekek idején hajlékonyságra szoktattatnak, könnyű ezt is megtanúltatni velek.

d.) *Az ugrálás.* Fel alá messze ugrani, páltzával v. páltza nélkül, árkokon által szökni, egészséges a' melyre, a' tagokra, 's a' muskulusokra nézve. Sokszor megrövidíti az útat, sokszor kimenthet a' veszedelemből. A' Voltigirozás, melly az ugrálásnak mesterséges neme, magános tanúlt mestert kíván. Az ugrálásnak külömbkülömbféle módjait, és a' szükséges vigyázásnak reguláit bőven elő adja Gutsmuths.

e.) *A' felfelé mászás.* Azt mondják erről, hogy erősíti a' testet, 's igen ajánlják azért, mivel sok veszedelmekben, az útazás közben, vizáradáskor, égéskor nagyon hasznos. Az ebben

való mesterséges gyakorlások tanúlt, és próbált mestert kívánnak. Mikor a' gyermekek önként próbálják magokat a' fákra való felmászásban magoknak kárt ne tegyenek: de reájok ne kiáltson, 's meg ne ijessze őket abban a' szempillantásban, midőn, hogy le ne essenek, 's megkapaszkodhassanak, egészen magoknál kell lenniek, nem magokon kívűl.

f.) *A' küzködés.* Erre nem igen szükséges a gyermekeket serkenteni. Igen is örömest szeretik erejeket egymással megpróbálni. Az illetlen, parasztos, és goromba huzalkodást vonakodást, 's köves helyen való földhez vágást nem kell megengedni. De egyenes földön, kivált pá'siton vagy homokon, ha minden kitétetik a' sebekből, a' mi kemény, 's a' mi megsérthetne, ha nem haragból 's bosszúságból esik a' birkozás, ha minden verekedés, taszigálás meg van tiltva, 's ha a' hajnak, nyaknak, főnek, 's melynek bántása nem szabad, semmi veszedelemtől sem lehet félni.

g.) *A hagyigálás, v. dobálás.* Ollyan helyeken hagyigálni bizonyos tzél felé, a' hol sem valamelly épületeknek, sem a' mellettek elmenőknek kárt nem tehetnek, hasznos a' gyermekeknek, mert kivált melyjeiket, karjaikat 's látásokat erősíti. Eleinten laptával 's ballonnal lehet ezt gyakorolni, azután utóbb kővel is próbálni valamelly tzélt eltalálni. – Igen erős hagyításokat nem jó hamar egymás után tenni.

h.) *Az arányosan való hajladozás (balancirozás).* Ez egy a' leghasznosabb gyakorlások közzűl, mivel az életben sokszor szükséges. A' kötélen-járók' mesterségei nélkül könnyen ellehetünk. De annál szükségesebb a' keskeny gerendákon, és ösvényeken 's magas gyalogútakon bátorságosan járni tudni, 's nem külömben az élével felálló deszkán is. Eleinten a' gerenda 's a' deszka közel legyen a' földhez, hogy a' leesés ne árthasson. A' kik már valamennyire gyakorlottabbak, azokat tanítsuk a' földön fellyűl két három lábnyira lévő gerendákon vagy fákon járni, azokon megfordúlni, megfogódzás nélkül leülni 's felkelni, egymást kikerülni. Utóbb még ollyan gerendán is könnyű lesz ezt tenni, melly tsak félig van megerősítve, a' másik felével pedig ingadoz. Még sok más gyakorlásokat is lehet a' hajladozásban tenni, mellyeket Gutsmuths elő számlál. A' ki az illyeneket tanúlja, az nem könnyen fog elszédülni, mikor tüzi veszedelemben tsak gerendán mentheti meg magát, vagy mikor keskeny 's magas ösvényen kell járnia.

i.) *A feredés és úszás.* Az első tsak azért is ditséretet érdemel, mivel a' tisztaságot előmozdítja 's az egész testet erősíti: az utolsó pedig azért, mivel bátorságot 's mérészséget ád a' víz miatt való veszedelemben, s' az egészséget is előmoz-

dítja. Általjában sok tekéntetben kimondhatatlan hasznos gyakorlások ezek. Hogy azt okos vigyázás, és a' feredő ruhák által a' szemérmetességnek oltalmazása szükséges légyen, az önként értetődik.

j.) *A' lovaglás* tsak nem legkedvesebb minden gyakorlások között az ifjaknak. Igen hatalmasoknak és erőseknek látszanak magok magoknak az által, hogy olly nagy állatot tudnak vezetni 's igazgatni. De sok tekéntetben félő a' lovaglást korán elkezdeni, valamint hogy annak a' gyermeki korban való sokszori gyakorlása is a' testnek helyes növelését és tökélletesedését akadályoztatja. Általjában félelmesebb is ez, mint más egyéb testi gyakorlás, 's úgy látszik, hogy inkább a megérettebb ifjaknak való.

8. A testnek kézi munkák által való gyakorlása.

A' mindenféle kézi munkákra való szoktatás is erősíti a' testet, 's egyszer'smind hasznos foglalatosságot szerez. Az esztendő' részei szerént lehet ebben magunkat alkalmaztatnunk. A' legjobb foglalatosság a' kertészkedés, mellynél hasznosabbat gondolni is alig lehet, 's mellyre külömben is, kivált faluhelyen, igen jó alkalmatosság vagyon. Az egészség előmozdítatik ez által; a' gyermekek ortzájoknak verejtékével tanúlnak dolgozni, a' természettel úgy szóllván társalkodnak, 's jobban megtanúlják annak erejét, és törvényeit mint a' könyvekből, gyakorolják magokat a' békességtűrésben; még a' káron is tanúlnak; egy kis világot látnak felnőni szemeik előtt, mellyet a' magok kezeivel termetettek; tapasztalásból tanúlják, melly édes légyen a' maga' szorgalmatossága' gyümöltsét szedni. Altaljában jó a' gyermekeket mindenféle eszközökkel, mellyek minden háznál feltalláltatnak és szükségesek, p. o. a' fűrészszel, fúróval, fejszével, kalapáttsal bánni tanitani. A' ki ezeket gondosan elrejti előlök, az önként teszi őket szükség idején is tehetetlenekké. (Lásd: Rousseau' Emiljének fordítását.)

9.) Mitsoda és mennyi időt kell a' testi gyakorlásokra fordítani.

A' gyermekek idejéhez képest kell meghatározni, mennyi időt kellessék a' testi gyakorlásokra, mennyit az elmebéli foglalatosságokra, vagy a' nyúgodalomra fordítani. Mennél gyengébbek a' gyermekek, annál többet kell az ő testekkel gondolni. Az által egyszer'smind lelkekkel is gondolunk, még pedig sokkal jobban, mint minden korán való tanítás és megerőltetés által. A' tulajdonképpen való gyermekek, min-

tegy öt-hat esztendős korokig, minden kár nélkül evéssel, ivással, testi gyakorlásokkal, játékkal, 's alvással tölthetik idejeket. Akkor egy vagy két órát lehet tanítatásokra fordítani, 's kitsinyenként lehet a' tanúló órákat minden esztendőn szaporítani, de még akkor se erőltessük meg elméjeket, hanem tsak hasznos foglalatosságot adjunk nékiek. Tiz esztendős korokig elég naponként négy óráig tanúlniok, kivévén, ha a' nevelő mind a' léleknek mind a' testnek gyakorlását szerentsésen egyesíteni tudja: akkor több órát is lehet a' tanulásra kiszabni. De vigyázzunk, hogy tanító szobánk a' kertészeknek mesterségesen érlelő meleg házaikhoz ne hasonlítson. Mert azt tsak ugyan nem akarjuk, hogy gyenge plántáink időnek előtte elhervadjanak. – Minden tanúlásra rendelt órák között hasznos egy kis pihenésre való időt is hagyni, 's kivált tanítványainkat az esztendőnek minden részeiben szabad levegőre botsátani. Megnyerjük bőven azt az időt, mellyet ez által elveszteni láttatunk. A' testnek erősebb gyakorlását se az étel előtt se az étel után mindjárt, se hamar a' lefekvés előtt ne ejtsük. Mindjárt a' felkelés után sem jó azoknak testeket elfárasztani, a' kik azután elméjekkel akarnak dolgozni. – Az álmot a' gyermeki korban mindenkor meg kell engedni, mikor a' természet kívánja. Az ifjúság' esztendeiben jobban kilehet az idejét szabni; de mindazáltal még a' legelevenebb ifjú se alugyék nyoltz óránál sokkal kevesebbet, míg még a' növésnek idejében vagyon; egyébbaránt pedig inkább estve feküggyék le idejében, 's reggel keljen fel, mihelyt felébred.

BINGÓ A SAKKBAN, AVAGY A SAKKTÖRTÉNET ÚJABB HAZAI FORRÁSAI

Zsenge tanársegéd koromban valamilyen etikai dolgozathoz kutattam anyagot az Országos Széchényi Könyvtárban. Kikértem egy XIX. század elejei könyvet, amelynek bíztató címe volt: *Az időt töltő mulatságok, és különös figyelemmel a' játék-szín erköltsi tekintetben.* Nyomtattatott Miskolczon, 1818-ban Nemes Szigethy Mihálynál. Egy miskolci minorita szerzetes, P. Török Damascenus írta. Az én eredeti témámhoz, az etikához nem adott ugyan sokat, de találtam benne egy sakkra vonatkozó alfejezetet. Meglepődtem és azonnal vizsgálat alá vettem, majd megállapítottam, hogy egy újszerű sakktörténeti koncepcióról van szó. A szerző forrásmegjelölés nélkül leírta a sakk távol-keleti eredetének legendáját és sajátos kiegészítésekkel látta el. Az 1758-ban kiadott legrégebbi magyar nyelvű sakk mű, a *Sách, avagy a királyos játéknak szabott rend-tartási* kizárólag szabálykönyv és nem foglalkozik a játék eredetével. A rendkívül értékes forrásműből csupán egyetlen egy van a világon: az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében.* A kisalakú, 37 szövegoldalt és egy ábrát tartalmazó könyv nem közöl elméletet, sem játszmát vagy végjátékot, csak a „rendtartásra" vagyis a szabályokra tér ki. A mű szerzőjéről semmit nem tudunk, egyesek szerint fordítás, mások viszont eredeti magyar munkának tartják, mivel a figurák neve magyaros (ez azonban lehet „műfordítás" is).

Mivel többszöri átnézés után sem találtam a fenti könyvben históriai utalást a játék eredetére, úgy ítéltem meg, hogy az általam talált Török-féle írás az első magyar sakktörténeti „nyelvemlék". Ezt követően publikáltam is az akkor népszerű havilapban, a *Sport és Tudomány*ban (1964. 6. sz.). Cikkem a belső címoldalon jelent meg és némi feltűnést keltett (sakk)szakkörökben. Úgy gondoltam ezzel részemről „sakk-matt", vagyis befejeztem a „játszmát". Aztán egy évtized múlva megjelent a négykötetes *Magyar sakktörténet*, amelynek első kötete az 59. oldalon homályosan említi P. Török Damascénust, de forrásutalás nélkül, pedig bizonyíthatóan az említett cikkemből értesülhetett a fejezet írója a szóban forgó műről.

Meglepett ez a fordulat, de annak nem örültem, hogy a szerző nem vette a fáradtságot, hogy korrektül idézzen. A rend kedvéért - és bizonyítandó, hogy Török Damascenus eredetkoncepcióját a sakkról én tártam fel és elemeztem először - közlöm az eredeti cikkemet:

* A könyvecske másolt példányát lásd a TF Könyvtár állományában.

„Könyvtári kutatómunka közben egy eddig ismeretlen múltszázadelejei sakkal foglalkozó írás került napvilágra. A mű nem szerepel Galgóczy Ferenc 1924-ben kiadott bibliográfiájában, és a szakirodalom sem utal rá.

A könyv címe: »Az időtöltő mulatságok különös tekintettel a Játék-szín erköltsi tekintetben«, írója P. Török Damascenus, miskolci minorita.

A külföldi irodalomból ismeretes több olyan munka, amely nem kimondottan sakkal foglalkozik, hanem erkölcsi kérdéseket fejtegetve érinti a játékot, (ilyen például *J. de Vignay* és *J. Cessoli* XIV. századbeli munkája). A szóban forgó 1818-ból származó írás is erkölcsi vonatkozásban tárgyalja a sakkot, de közben kitér annak történetére és terminológiájára.

A korábbról ismeretes hazai vonatkozású sakk-könyvek kizárólag szabályismertetések, így a talált mű a sakk történetének első magyar nyelvű interpretálásának tekinthető.

Állításai a mai tudományos sakktörténet alapján cáfolhatók, de érdekes, új adatokkal egészítik ki a sakkozás eredetének fantasztikus állításokban bővelkedő irodalmát.

A szerző Polidorus Vergilius, középkori író nyomán magyarázza a sakk szó eredetét. Latinul a sakk scacchorumot jelent, ez pedig – a magyarázat szerint – a scandendo szóból származik. Jelentése: felhágni, és azért került kapcsolatba a játékkal, mert annak „oszlopotskái egymás ellenében felhágni iparkodnak", azaz bejutni egymás térfelére.

Ez a felfogás összekeveri a sakkot az ostáblával, amit sakktáblán játszottak 8-8 színes kővel, és a célja az volt, hogy ki tud előbb „felhágni" a másik térfelének utolsó sorába. Az utoljára beérkező bábú neve „király", ezért hívták az ostáblázást másnéven „királyos játéknak". Az elnevezés átterjedt a sakkra és egy időben „királyos játéknak" nevezték a valódi sakkot is. Ez lett az alapja a két játékot azonosító téves nézetnek.

Formai hasonlóságok ellenére a sakk alapvetően különbözik minden táblás játéktól (ostábla, latrunculi, petteia, kínai go). A vízválasztó az, hogy a sakkban nem felhágni vagy kiütni kell a bábokat, hanem egy figurát (királyt) kell bekeríteni, mattolni.

A sakk másik »tejtestvére« a római ludus latrunculorum. Ez átmenet az ostábla és a sakk között. Latrunculi néven is ismeretes, és sok kutató hibásan azonosnak veszi a sakkal.

Az előkerült magyar írás is a latrunculit említi a sakk ősének: »... a Chinabéliek azt beszélik, hogy ezt a játékot ők az Indusoktól vették, ott pedig egy Indus Pap találta volna. Ezen játék oszlopotskái Lat-

runculusoknak neveztetnek, mert mint a tolvajok szegletekben távul leskelődve úgy ugranak elé egymás vesztésére.«

Az idézet első része helyesnek mondható és valóban a sakkra vonatkozik. A bábok nevének magyarázata azonban már a latrunculira utal, és nem is helyes. A »lator« szónak két jelentése van: katona és tolvaj, a szerző a második jelentést alapul véve hibásan »lator játéknak« nevezi a »katona játékot«. A latrunculus a lator szó kicsinyített alakja, és »katonácskát« jelent. Megemlíti az írás, hogy a játék »oszlopotskái«, »katonácskái« üvegből, sőt gyémántból is készültek.

Állításai bizonyítékául hivatkozik Martialis VII. könyvére. Itt valóban találhatunk rövid utalást - a »Jó kívánságok« című epigrammában -, de természetesen ez sem a sakkra, hanem a latrunculusra vonatkozik.

»Győzd le így Noviust meg Publiust is
Sáncokkal, katonákkal békerítve.«
(M.V.Martialis: Epigrammák könyve, MTA kiadás 1942. 246. old.)

Novius és *Publius* korabeli híres latrunculi játékosok voltak, de sakkozni nem tudhattak, mert sem a görögök, sem a rómaiak nem ismerték a játéknak ezt a formáját.

Egy új legendával is gazdagítja a szerző a sakkmitológiát. *P. Vergiliustól* átvéve, szerinte a sakkot egy *Xerxes* nevű »bölts ember« találta ki a »világ teremtése után, 3625. esztendő táján, mely játékban azt mutatá meg, alattomban egy kegyetlen Tyrranusnak, hogy keveset érne magában a királyi méltóság, ha a közemberek a kiráyra törekedő veszedelmeknek bizonyos utakon elibe nem kerülnek és az ő személyéért életüket fel nem áldoznák.«

Erkölcsi értékét tekintve bizonyos értelemben elmarasztalja a sakkot: »... kevesebb tsalárdság elegyedik ebben, mint a kártya vagy kotzka játékokban; de oly sok gondolkodással és helyben való üléssel jár, hogy inkább tartatik egészséget vesztő, mint segítő mulatságnak«. (...).

Az előkerült művet nem tarthatjuk ugyan önálló sakk-könyvnek, de eredeti megállapításokkal gazdagítja a sakkirodalmat és értékes magyar forrásmunkának tekinthető."

Azóta eltelt vagy negyven év és amikor Mátyus István *Diaeteticá*jának testkulturális vonatkozásait kezdtem kutatni, találkoztam a teke és a biliárd leírása után a *sakk keletkezését* boncolgató írással. Újabb meglepetés! Egy pár sor elolvasása után ismerősnek tetszett a gondolatmenet, de még a szavak is. Biztos voltam benne, hogy én ezt már valahol olvastam, majd rövid töprengés után rájöttem: az általam felfedezett P. Török Damascenus-féle könyvben is ugyanez a szöveg ta-

lálható, csekély és a lényeget nem érintő eltérésekkel. Nem kellett hozzá filológiai elemzés, hogy világosan megállapítható legyen Török tiszteletes úr -tiszteletlenül -- egy az egyben lemásolta Mátyus 1762-ben közreadott sakktörténetét. Az a tény, hogy Mátyus István nem jelölt meg forrást, hiba ugyan, de bocsánatos bűn, hiszen külföldi tanulmányai alatt több szerzőtől szedegette össze sakkra vonatkozó anyagait. De az, hogy Török Damascenus nem utalt Mátyusra, az bizony már „halálos bűn", magyarul: *plágium*.

A továbbiakban tehát nem állja meg a helyét, hogy P(áter) Török közleménye az első magyar nyelvű forrásműve sakkjáték történetének. Ez *a dicsőség egyértelműen Kibédi Mátyus Istvánt* illeti meg (egyelőre).

Ezek után lássuk (olvassuk) eredetiben a két aposztrofált írást, egymás mellett, előbb az 1762-es Mátyus-félét, majd az 1818-as Török páter-féle „feldolgozást":

> **A *Schack* játék, *Polydorus Vergilius* szerint (...) nevét a *Scandendo*, a fel-hágásból vette, a mennyiben annak oszlopotskái egy más ellenében felhágni igyekeznek. Ennek eredetét *Polydorus* egy *Xerxes* nevű, Világ teremtése után 3535 Eszt. táján élt, bölts emberre viszi. A ki ebben egy kegyetlen *Tyrannus*nak alattomban azt mutatá-meg, melly keveset érjen magára a Királlyi méltóság, ha a réá törekedö veszedelemnek a szegény rendü köz emberek bizonyos útakon eleiben nem kerülnek, és az ö személlyéért magok életüket-is fel nem szentelik.**
>
> **Vagynak, a kik a *Schack* játékot a Trója alatt heverö Görög Herósok találmányának tartják. Vagynak, a kik az *Assyrius*oknak tulajdonitják. A *Persá*k és a *China*béliek úgy beszéllik, hogy ezt a játékot ök az Indusoktól vették; ott pedig egy *Bramin*, vagy[is] indus Pap gondolta vólna ezt ki, egy maga indúlataival nem biró, vérengező iffjú Fejedelemnek jobb észre hozására. Meg-mutatta vala t.i. ez által azt néki, melly könnyen az ellenség kezeibe eshetik a leg-hatalmasabb Király is, ha az alatta valóktól nem védelmeztetik. Kapott az egyébként elmés Fejedelem a játékon; és alattomban hamar észre-is vette addig folytatott dolgainak bolondságát: és egy jó Fejedelem lett belöle. Hozzá adják némellyek: hogy midön ezen bölts *Bráminn*ak találmányát, az ö tulajdon kívánsága szerint meg kivánná jutalmaztatni a Király, és ez töle tsak azt kérné, hogy adna néki annyi buza szemet, a mennyi a *Schack* táblának 64. udvarából egymással rendel sokszorozva, ki-jönne. Parancsol a király, mint tsekélységnek tettszö dologról, hogy azt mindjárást adják-meg. De mikor felszámlálák a *Bramin* kívánsága szerint az Udva-**

rotskákot, hát annyira mégyen a búza, hogy nem tsak a Királynak minden kintse, de szélesen ki-terjedő Birodalmainak-is minden Vagyona arra nem lett vólna elégséges. Akár honnan vette tehát eredetét a *Schack* játék, de igaz valoságos Férfiakat illetö játék. Jól mondotta *Moses Mendels-sohn*, hogy ez a játék, ha ugyan játéknak lehet nevezni, sok okosságot kiván, de az okosságtól játéknak tartani ezt igen sok vólna. Meg-próbálhatja ebben a legböltsebb ferjfiú is (mert az Aszszonyi higabb elme ezt fel-nem éri) a maga elméjének magát fel-találó minden tehetségét; észre-veheti, melly nehéz légyen a dolgokat fundamentomokból végig úgy vinni, hogy azokban hiba ne elegyedjék. Egy *Kempel* nevű Udvari Tanáts Ur (...) ez elött néhány esztendökkel, a közönséges Újjság Levelekböl olvastuk vala, Posonban egy ollyan *Schackozo machinát* készített vala, mellyet a leg-jobb *Schackozók*kal-is fogadásból szembe mert ereszteni, nem tsak e Hazában, hanem külső Országokban-is; mellyel magának nem kevés nyereséget hajtott vala. Most ez a *Machina* a Bétsi Királyi Ritkaságok Házában tartatik. De jegyezd meg, hogy ámbár ebbe a játékba tsalárdságok nem olly könnyen elegyedhetnek, mint a Kártyában és kotzkában; de olly nagy elme töréssel, hoszszas méjj gondolkozodással, és véghetetlen hellybe való üléssel jár, hogy jóbb jussal tartattathatik egészséget vesztegetö, mint segítö mulattságnak. *Seneca*-is (...) így hozza ezt bé: (...) *Latrunculus*oknak [vagyis] Tolvajotskáknak neveztettek ennek fiai [bábúi] abból, hogy mint a Tolvajok, szegeletekben távúl lesködve, úgy ugródanak elé egymás vesztésére.

Ez tehát az eredeti Mátyus István-féle sakktörténeti szöveg és most tegyük mellé a közel fél évszázad múltán íródott P. Török Damascenus verzióját:

A Schach játéknak eredetéről sokféle a vélekedés. Sokan tulajdonítják ezt egy Schach nevezetű Perzsák királyának, kinek is azért ezen játék nevét viseli. Polidorus Vergilius azt írja, hogy nevezetét vette ezen játék a Scandendo vagyis a felhágásból, amennyire annak oszlopotskái egymás ellenében felhágni iparkodnak; eredetét pedig tulajdonítja egy Xerxes nevű, világ teremtése után 3635. esztendő táján élt bölts embernek, aki ebben a játékban azt mutatá meg alattomban egy kegyetlen Tyrannusnak, hogy keveset érne magára nézve a királyi méltóság, ha a köz emberek a királyra törekedő veszedelemnek bizonyos utakon elibe nem kerülnek és az ő személyéért magok életüket is fel nem áldozzák. Mások a Schach játékot a Trója alatt mulatozó görög vitézek találmányának tartják. A chinabéliek azt beszélik, hogy ezt a játékot ők az indusoktól vették, ott pedig egy indus pap ta-

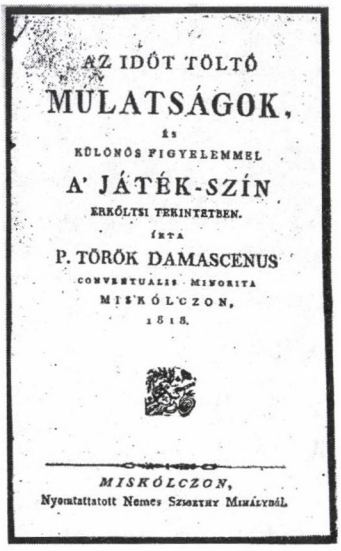
AZ IDŐT TÖLTŐ
MULATSÁGOK,
ÉS
KÜLÖNÖS FIGYELEMMEL
A' JÁTÉK-SZÍN
ERKÖLTSI TEKINTETBEN.
ÍRTA
P. TÖRÖK DAMASCENUS
CONVENTUALIS MINORITA
MISKÓLCZON,
1818.
MISKÓLCZON,
Nyomattatott Nemes Szigethy Mihálynál.

lálta volna. Ezen játéknak oszlopotskái latrunculusoknak neveztetnek azért, mert, mint a tolvajok szegletekben távul leskelődve úgy ugranak elé egymás vesztésére. Valának kristályokból, sőt gyémántokból készült latrunculusok is. Ír ezekről Martialis (Lib. 7). Nem nyomozom én tovább ezen játéknak feltalálóját, csak azt jegyzem meg a Schach játék felől, hogy noha ebben kevesebb tsalárdság elegyedik mint a kártya - vagy kotzkajátékokban, de oly sok gondolkodással s helyben való üléssel jár, hogy inkább tartatthatik egészséget vesztő, mint segítő mulatságnak. Főképpen a hivatalos foglalatosságokban huzamosan ülő s sokat elmélkedő embereknek nem hasznos. Kempel nevű udvari tanátsos úr Pozsonyban egy olyan schachozó alkotmányt készített vala, melyet a legértelmesebb sachozókkal is egybe mert ereszteni, mellyel magának nem kevés nyereséget szerzett. Ezen ritka találmány most a Bétsi Királyi Ritkaságok házában tartatik.

Íme a két szerző iromány a sakkról. Tessék összehasonlítani és elemezgetni, jó fejtörő, mint maga a sakk...

Ha már így belebonyolódtam a „játszmába", még néhány sakkra vonatkozó régi forrást összemarkolnék ide. Elsőnek egy, bár nem magyar nyelvű művet (*Liber de moribus hominum et officiinis nobilium super ludo scacorum*) ismertetnék, amire én magam is hivatkozom a Sport és Tudományban közölt cikkemben, de több magyar sakktörténeti szerző is hivatkozik rá. A szóban forgó könyv 1290 körül jelent meg, így a világ egyik legrégebbi (Európában biztosan!) tudományos igényű mű a sakkjátékról. A Bécs melletti klosterneuburgi apátsági könyvtárban volt szerencsém forgatni ezt a különleges és egyedülálló sakkrelikviát. Szerzője a ferences rendi Jacobi de Cessoli, akinek könyvét a következő évszázadban több nyelvre lefordították és „zsinórban" tizenöt kiadást ért meg már a középkorban is.

A nyolcadrész alakú vaskos kódex tisztán sakkra vonatkozó része 44 oldal terjedelmű, oldalanként kettős oszlopba írva. Jakab barát az

elöljáró beszédben megjegyzi, hogy szerzetes társain kívül világiak is ösztönözték az írásra, akik az akkori idők legjobb sakkozójának tartották a szerzőt. A latin szöveg kalligrafikus betűkkel került ki a kódexmásoló kezei közül, melyek igen szépek ugyan (lásd az ábrán), de szinte olvashatatlanok. Az értekezést négy részre osztotta Cessoli, ami így bogozható ki a betűtengerből:

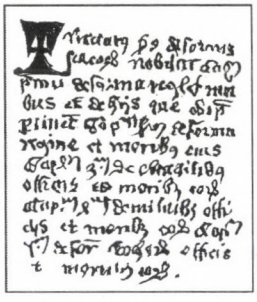

Részlet Cessoli munkájából

az I. rész a játék feltalálásáról és a „sakkhősökről szól";

a II. részben a „nemes sakkalapok" (király, királyné, lovagok, futárok vagy katonák és bástyák) sajátosságait foglalja össze;

a III. rész „populus" cím alatt a parasztok mozgását és hasznát összegzi;

a IV. rész a 64 mezejű sakktáblát („de ludo scacii LXIIII quadratorum") mutatja be, valamint a „tisztek és pórok" együttes állását, illetve azok kombinációját elemzi.

Jakab testvér írása végén szinte megáldja a sakkot is: „Vége a könyvecskének, melyet Cessoli Jakab, szent-ferenczrendi barát kezdett és végzett. Bevégezvén pedig legyen dicséret a játéknak és dicsőség a Krisztusnak. Amen!" Ha már ilyen szakrális hangvételűre sikeredett a szerző fogalmazása, hadd tegyük hozzá: ez a könyv akár *a sakk bibliája* is lehetne...

Ami most már a magyar irodalmat illeti, abban is találhatunk olyan régi utalásokat, amelyek sakktörténeti emlékeknek felelnek meg. Ilyen például az 1283-ban készült Alfonz-kódex, amelynek egyik miniatűr festményén II. András magyar király unokája, Jolanta sakkozik férjével, X. Bölcs Alfonzzal. Az első hazai sakkot említő írás az 1488-ban Augsburgban megjelent Thúróczy-krónika:

Az Úr 1335. esztendejében, Szent Márton ünnepe körül János, a csehek királya és a lengyelek királya eljöttek Károly királyhoz Visegrád várába, hogy az örök béke egységét megkössék, ami meg is történt. Magyarország királya megajándékozta a csehek királyát különféle értékes klenódiumokkal... és egy csodálatos sakktáblával.

A Halotti beszédet felfedező Pray György (1723-1801) kódexében egy levél olvasható 1557-ből, amit Nádasdy Tamás írt Batthyány Ferencnek, amelyben azt kéri a nádorispán, hogy Batthyány báró úr álljon ki egy olasz „sah"-játékossal, mert eddig senki sem tudta még legyőzni és neki lenne rá esélye. Történt ugyanis, hogy a bergamói eredetű Oliver Jeromos tudós és sakkmester európai körútja során eljutott hozzánk is és Nádasdy Tamás nádor várában szállt meg. A vendég kidoboltatta, hogy minimum száz arany tétdíjért hajlandó

bárkivel megmérkőzni. A nádor restellte, hogy Pannóniában nincs, aki kiálljon a talján ellen, ezért a korszak legjobb sakkozóját, az országos hírű Batthyány Ferencet kérte, látogassa meg Sárváron és üljön a sakktábla mellé, vagy ha úgy kívánja, az olaszt küldi el hozzá Németújvárra. Sajnálatos, de a korabeli „média" nem számolt be a küzdelem kimeneteléről, de maga a kihívás ténye is értékes forrása a honi sakkozás krónikájának.

Egy német szakmunkában további hasonló, magyar vonatkozású adalékra bukkanhat a figyelmes olvasó. Max Lange *Paul Morphy Eine Skizze aus der Schachwelt* (Leipzig, 1859) című könyvéből tudható, hogy egy másik világhírű olasz is átutazott az idő tájt Magyarországon. Paolo Boi sakkmester eredetileg Törökországba készült, ahol ekkor a játék óriási népszerűségnek örvendett, és a félholdasok legjobbjai ellen akart kiállani. Feltételezések szerint átutazása alkalmával honunk kiválóságaival is megmérkőzött. Boiról azt is följegyezték, hogy „vakon" is szeretett játszani, vagyis társalgás vagy akár lovaglás közben egyszerre több játszmát (lásd: szimultán) is vezetett úgy, hogy oda se nézett - és mindig győzött!

Zrínyi Miklós, a költő ismerte a sakkot és metaforaként használta az 1650 körül írt *Vitéz hadnagy* című hadtudományi könyvében:

> **Hasonló a vitézség a sakkjátékhoz; szemesnek kell lenni az embernek és gondosnak, minden gyalogosra, lovasra, bástyára és minden fára [figurára] minduntalan szorgalmatos gondot kell viselni. De még ez sem elég; valamint az maga fájára az ember visel gondot, szintén úgy kell az ellenségre és minden gyalognak, s minden leg alább való fának igyekezetét penetrálni és átaljárni kelletik. Egyébiránt egy rossz gyalog a királynak sakk-mattot fog adni, azaz úgy megszorítja, hogy nem tud helyéből menni, hanem ott vész.**

Eddig elkerülte a sporttörténészek figyelmét, hogy Comenius *Orbis sensualium pictus* című 1658-ban megjelent könyvében is szerepel a sakk. A kocka (ostábla) és egyéb társasjátékokat bemutató ábrán jól kivehetően ott van a *sakktábla*. Nem használja ugyan a szerző a „sakk" kifejezést, de egyértelműen utal a játékra: „A legtöbb gonddal (mesterséggel) járó játék a vitéz(csata)-játék, amelyben, mint egy két seregek egymással megütköznek (harcolnak)". A *Fortius Redivivus* című írásában, amely a tunyaság ellen és a játék mellett agitál, szintén említi Comenius a sakkot. Külön felhívja a játék sportszerű űzésére a figyelmet és leszögezi, hogy az okosan irányított sakkjáték fejleszti az értelmet és a gyermekek erkölcsét.

Ismerünk továbbá egy 1784-ben Nagyváradon kiadott, latin nyelvű sakkjátszmákat leíró könyvet, melynek szerzője a nagy-

szombati professzor, Gyurkovics Ferenc. Ez a kiadvány sem érinti azonban a sakk keletkezését, hanem ahogy a címében olvasható „elméleti és gyakorlati tájékoztatások a bábok szellemes és művészi játékáról ..."

Heckenast Gusztávnál nyomtatták ki 1860-ban Rozsnyay Mátyás sakkról szóló könyvét, amit a német M. Lange után magyarított. Rozsnyay korának egyik legjobb sakkozója volt, számos játszmáját őrzi a magyar sakktörténet. *A sakkjáték elemei* című kezdőknek írt kötete vezérfonal a játék megtanulásához. Az alapok és a szabályok, valamint a magyar „sakk műnyelv" ismertetése után a harmadik részben a „nyitányokróli tan" és a „végzetekről tan" zárja a művet. Érdekes a könyvet bevezető előszó, amelyben Morphy európai látogatását méltatja és az általa gerjesztett sakkozási lázzal indokolja könyvének megjelentetését, valamint a hazai sakkrovatok beindulását:

> **Ezelőtt két évvel /1858/ egy ifjú sakkhős jött át hozzánk az Újvilágból, s Európa hírneves mestereit, a babéraikon nyugvó és hírnevökben biztos hősöket, szelleme túlnyomó erejével hódolatra kényszeríté. - Mint a feljövő nap fénye és melege új életre hívja a szunnyadót, s pezsgő mozgást idéz elő az egész természetben; úgy a hasonlíthatlan ifjú nemtő is Morphy, messze kiható lángesze bűerejével soha nem ért lelkesedést és mozgalmat idézett elő a sakkvilágban, tanúsága ennek a számban, közönségben s minőségben gyarapodott sakkújságok, egyletek és könyvek tömege, melyek azóta létre-jöttek, alakultak és megjelentek. - Nekem jutott a szerencse ez új életre ébredés gyenge visszhangja lenni hazánkban és óhajtásom azon nem reménylett sikerének örvendhetek, hogy közkedvességű Vasárnapi Újságunk megnyitotta sakkrovatát.**

Ami a sakkjáték eredetét illeti, azt ebben a könyvében Rozsnyay nem fejtette ki. Viszont a *Vasárnapi Újság* 1859. évi 26. számában közzé tett egy újszerű históriai koncepciót a játék történetéről:

> **A játékok legnemesbikének, a sakk történetének nyomozása műveltségtörténelmi szempontból is érdekes, mert azon népeknek, kiknél a sakkjáték, - mint a kombinatió és számítás iskolája, - kedvet tudott találni, bizonyosan a műveltség némi fokán kelle állniok.**
>
> **Némellyek a Bibliából, nevezetesen Salamon király II. k. 2., 14. verseiből azt akarák kimagyarázni, hogy a sakkjátékot már a régi zsidók is ismerték, holott azon hely értelmi zavara kétkedőkké tesz bennünket, ha vajjon tulajdonkép valamelly játékról van-e ott szó.**

Mások az egyiptomi emléken talált sakktábla alaku hieroglyphok által csábíttattak azon hiedelemre, hogy talán a sakk a Pharaók idejében is létezett volna; a sakktábla koczkás mezeje azonban nem olly különös, hogy ahhoz hasonló alak a hieroglyphvésők különben is élénk képzeletében a nélkül is meg ne születhettek volna, ha azt mint játékot nem használták volna is.

Ismét mások a trójai hőst, Palademest, akarják felruházni a sakk feltalálásának dicsőségével, mint a ki a hosszu ostrom alatt unalommal küzdő görög vitézek mulattatására gondolta azt ki. Herodot pedig két lydiai testvért említ, kik éhségből (?) jöttek rá a sakkra.

A római klasszikusok némelly helyeinek, különösen Ovid „Ars amandi"-ából nehány versnek ferde magyarázata sokakat azon véleményre vezetett, hogy a rómaiak ugynevezett „ludus latrunculorum"-ja a sakkal egynemű játék. De Martialis I. L. 14. C.: „calculus hic gemino, discolor hoste Perit" stb., melly illy játéktábla ajándékozására vonatkozik, olly szabályokat említ, minőket a sakkjáték soha nem ismert, s azután itélve, inkább az ostáblához hasonlíthatott.

A történeti hűség legélénkebb szinezetével biró rege a sakkjáték föltalálásáról im ez:

A távol ős időben Hindosztan rozsaligetes tartományai fölött egy ifjú fejedelem „Shachram" uralkodott. De távol attól, hogy szellemi és anyagi tehetségeit népei boldogitására forditaná, siralom völgyévé változtatá a paradicsomnak teremtett tartományt; mert az ifju fejedelem deli testében féktelen és szilaj lélek lakott, melly őt vad indulatoskosdásra ragadá, annál is inkább, mert világi törvény nem korlátolhatá kegyetlen tetteit. S épen azon jámbor bölcs bráminok, akik kegyes oktatásokkal szelid tanácsokkal, jóra akarák forditani az ifju fejedelem szivét, – érzék leginkább dühe kitörését; s alig mertek már szine elé járulni.

Csak az öreg, őszfürtű Sissa ben Dahirnak volt még bátorsága. Elszánta magát, hogy szelidebb erkölcsöket olt a különben olly jeles tehetségekkel megáldott, de fajtalan udvaronczai által a végletekig elrontott fejedelembe.

Három napig buzgón imádkozott Brámához terve sükereért, s e három napot magányba vonulva szigoru bőjt között töltötte. Ez idő alatt egy játékot készített Shachram számára. Egy négyszögü tábla volt ez, betöltve 64 apró koczkával, mellyek váltogatva világos és sötét szinre voltak kifestve s e táblára fel volt állitva 32 különböző alak, 16 világos és 16 sötét szinü, egymással szembe. A harmadnap elteltével erős hittel a jó süker felől járult Shachram trónja elé s átnyujtá neki az ajándékot.

„E játékot készitettem, felséged unalmát elüzni," mond a bölcs bramin, tudván azt, hogy kedvesebben fogadja a fejedelem e játékot, mint komoly intéseit, s igy játék alakjában önti át azokat szivébe.

„Ez a Csaturangka (sanskritul csatur = 4, angka = hadtest) egy harczjáték, mellyben felséged pártja a fehér, az ellené a fekete és ezek egymás megrontására törnek," folytatá a bölcs bramin.

A fejedelem figyelmessé lőn a magyarázatra, az ősz Sissa ben Dahir pedig megmutogatá neki, hogy a legnagyobb alak a király, mellette a bölcseség vagy vezér (a királyné), a király és királyné mellett kétfelől két hasty (elephant = futár), jelképezve az elefánton harczoló indiai hadtestet, azok mellett pedig kétfelől két aswa (lovag, most ló), a könnyü lovagok csapata, s kétfelől ezeket erősen védi a ratka (szekér vagy szekérsáncz: most bástya), elől pedig hosszan elnyulik a padatam (gyalogság) tömör, nehézkes sora. Megtanitá Shachramot, hogy milly egyedül siváron érezné magát a király, s milly gyakori veszélynek volna kitéve élete, - még ha a szekérsáncz mögé menekülne is - ha nem lennének hű alattvalói, kik kötelességüket ismerik, nem csak teljes tehetségük szerint munkálkodni fejedelmök érdekében, de sőt azt ótalmazni is, s ha szükség, életőket áldozni fel érte. Ha már a sereg szine, java, mind elhullott is, egy igénytelen gyalog képes királyának trónját megmenteni, s magát annak oldala mellett a legfelsőbb rangra felküzdeni. Elmagyarázta továbbá miként bomlik föl és vesz el az ország végképp, ha a király bizonyos halálnak (sanskrittul: math) néz eléje, s minő zavar sőt végveszély származhatik abból, ha a társadalom polgárai nem összetett vállal működnek egy czélra, hanem pártokat képezve külön érdekek mellett küzdenek; csak egyetértés, és következetes kitartás vezet győzelemre. Mint kell megbecsülni a fejedelmeknek alattvalóikat, mint kik teljes erejökkel arra működnek, hogy királyuktól a veszedelmet távoltartsák, azt megsemmisitsék, s gyakran buzgóságukban vérükkel pecsételik meg hűségüket.

Játszva hallá e tanításokat Shachram, s játszva vette azokat szivére, ezután becsülni tanulá alattvalóit s azoknak boldogitásában talált örömöt. Sötét tetteire örök feledés fátyolát boritá az irgalom, mellyet bő mértékben árasztott övéire. Megkedvelete a játékot, s azt gyakorolva művelé ki szellemi tehetségeit, akarata, jelleme megszilárdult, elméje élesedett, szivében a szenvedélyek helyett a nyugalom vett állandó lakást. Igy megváltozva hálás karokkal ölelé magához Shachram Sisse be Dahirt mint barátját, s felszólitá: hogy kérjen tőle bármi jutalmat, azt megtagadni nem fogja. Dahir azt

kérte tőle, hogy adasson neki a sakktábla első koczkájára egy szem buzát, a 2-ikra kettőt, és minden következendőre kétszerte annyit, mint a megelőzőre. Shachram elbámult a szerény kivánságon s parancsolá gabnatárnokának, hogy fizesse ki a kívánt mennyiségű buzát, de az csakhamar avval tért vissza, hogy India minden gazdagságával, sőt az egész földnek kereksége is képtelen volna amaz óriási összeget kifizetni, mert a számitásból kitünt, hogy az olly iszonyú mennyiség, hogy az egész föld felület, tengerek, erdők és sivatagok nélkül, ha a legjobban műveltetnék is, csak 76 év alatt hozná be a kívánt mennyiséget ez iszonu rakás buzának, melly 18'''446,744''073,709'551,615 szemet tesz ki, - tovaszállitásra 625,449'948,245 négyökrös szekér kellene, mellyek egymásután felállitva a földgömböt az egyenlitőnél 231,666 szor érnék körül.

A sakkjáték ez ős történetét tárgyazó monda sokfélekép módositva, változtatott nevekkel, hol előbb, hol később felfeltünik az ó-indiai hagyományokban. De mégis némi bizonyossággal állithatni, hogy a történet ideje Kr. u. a 4-ik századba esik. Akkor az ó-indiai hadseregnek ugyanazon négy osztálya volt, mint fönebb emlitők, s ma is Indiában köznyelven Csatrandsának nevezik a sakkot.

Indiából Kr.u. 537 körül terjedt át a sakkjáték Chinába, mint azt a chinaiak maguk is bevallják. Meglehet, hogy Chinából Tibeten és Bengalián keresztül jutott Persiába. Annyi azonban bizonyos, hogy a persák Nushirván király uralkodása alatt Kr. u. 600 körül vették át a szomszéd India Kanosse városából. S ők nevezték el sakkjátéknak, vagy királyi játéknak. Tőlök vették át az arabok is, kik azután magukkal vitték hóditó hadjárataikban Spanyolhonba, honnan nem igen terjedt tovább, hanem keresztes vitézek a szent harczok alkalmával a saraczénoktól eltanulva, hozták haza Európába, nevével együtt, mellyet később minden nemzet saját nyelvéhez módositott. Igy nevezik azt magyarul „sakk"nak, németül „schach"nak, francziául „echec"nek, olaszul „scacco"nak, angolul „ches"nek és spanyolul „xaque"nak.

Már nagy Károly császár kapott ajándékba egy sakktáblát Harun-al-Rashid kalifától, mellynek egyes darabjai, tisztes ereklyekint őriztetnek ma is a párisi muzeumban. De kétséges, vajjon nagy Károly maga tudott-e sakkozni?

Csak később a 14-ik században indult gyors virágzásnak a sakkjáték, midőn a hét lovagerény közé számittatott, és a papok a szószékről, mint a kevélység ellenszerét ajánlják. A 15-ik században élt a „sakk dicsősége" a győzhetetlen Paolo Boi, ki II. Fülöp udvarában az akkori spanyol sakkhősök legnagyobbikát, Ruy Lopezt is legyőzte, s diadallal járta be

egész Európát. A 16-ik században Giacomo Greco kezdé meg a sakkjáték elméleti bonczolását, s egy könyvet írt róla, melly mainap is nem csak használható, de szabályosság tekintetéből még mintául is szolgálhat. A mult század vége felé élt a sakk ujjáteremtője, az éleselméjü analyticus és ügyes játszó Philidor, ki méltán foglalja el mainap is a sakkhősök közt a királyi rangot. Müve „Analyse nouvelle de jeu de echec" negyedik, sokkal javitott és a korhoz alkalmazott kiadásban nem rég jelent meg, s a legjobb sakk-könyvek egyike.

E század elején Kempelen hazánkfia vonta magára egy önkészitette, győzhetlen sakkönmozgony által a sakkvilág figyelmét, melylyel Európa legnagyobb mestereit is legyőzte. 1809-ben a schönbrunni várkastélyban I. Napoleon is elvesztett nehány sakkpartit ez önmozgony ellen, mellyen a „győzhetetlen császár" olly haragra lobbant, hogy Kempelen jónak látta, gépével együtt sietve eltávozni Bécsből.

Ezen önmozgony egy ládaforma asztal előtt ülő törököt képezett, s az ellenfél huzására, az asztal belsejében kerekek zörgése hallatszék, s a török felemelé kezét és huzott, s ha ellene hamis huzást próbált tenni, akkor bosszankodva ütött az asztalra és egyet mozdult.

A müvelt Európa a Philindor által ujjáteremtett sakkot lelkesedéssel karolá fel: terjesztésére s támogatására számos egylet alakult, mellyek a sakkjáték elméleti s gyakorlati előbbrevitelét s terjesztését tüzék ki czélul. Könyveket irtak s folyóiratokat alapitának érdekében, mellyek mint megannyi apostolok gyüjték a sakktábla körül, a valódi nemes játékkal mulatni vágyó közönséget. Sakktornákat rendeztettek, hol lándzsát törtek egymással a hősök stb. Egy általános sakktorna eszméje, hol a világ első sakkhősei küzdjenek meg egymással, régóta lebegett már a sakkbarátok szeme előtt, s ennek kivitelére alkalmas időnek vélték az 1851-iki londoni nagy ipartárlatot; s bár több közbejött akadályok, mint például Stauntonnak gyengélkedése, - ki pedig az egész angol sakkvilág szemefénye, - s két, Londonban székelő sakkegyletnek az elsőbbség fölötti versenygése miatt megoszlott erők hátráltató befolyással voltak az ügy kivitelére, mégis némileg sikerült a világ legnagyobb mestereit egy tornában egyesiteni, mellyben a nemrég elhunyt pesti hazánkfia, Szén, maradt legvégére a győztes, kiemelvén a nyeregből Európa minden sakkmatadorjait.

A mult évben pedig Löwenthal úr, szintén hazánkfia, bár jelenleg Európában mulató amerikai ifju sakkóriás, Morphy ellen vesztes lőn, - de a machesteri sakkmeeting alkalmával az angol veteránt Stauntont legyőzte.

A sakk valóban királyi játék, mert ez az egyedüli, melly-

ben a győzelem a játszó ügyességétől és nem a történettől függ, mindegyik fél egyformán levén ellátva fegyverrel a másik ellenében, s egyedül a körültekintés, belátás és szellemdus combinatio szerzi meg a győzelmet. Míg a „rouge et noir" az uracsok, a makao és faerbli az iparlovagok, a filkó a parasztok kedvenczjátéka; a sakk csak a gondolkozni szerető főké, hol a szellem nehezebb foglalkozás teréről egy kiesbre, könnyebbre vonul, hol mulatságot is méltóságához illőt talál. Leibnitz, a lángeszü bölcsész, közvetlen a tudományok után helyezé a sakkot. Bilguer pedig tuláradozó sakk lelkesedésében azt mondta, hogy az ember rendeltetése a sakk igazságok keresésében áll. Mindenki elismeri, hogy e játék az embert kitartó szilárdságra, jellemnyugalomra és körültekintésre szoktatja, s ha egyéb haszna nem volna is ennél, még sem mulaszthatnám el a legmelegebben ajánlani mindenkinek, különösen hazám fiataljainak a sakkjátékot, azon sok szellemtelen erkölcsrontó és erszényüritő játékok helyébe, mellyekkel őket naponta foglalkozni látjuk.

Miért, hogy a sakk Magyarhonban még érdeme szerint elterjedve nincs, annak okát többek közt abban is keresem, hogy magyar nyelven egy jó sakkönyv, mellyből a játékot kiki maga is megtanulhatná, nincs. Hever ugyan iróasztalom fiókjában egy illynemü dolgozat, de nem akarom vele, – kivált most, – kiadóink türelmét próbára tenni.

Az annyira elterjedt Vasárnapi Ujság is szentelhetne a hátulsó lapon egy 10 hüvelyknyi tért a sakknak, hol a jeles magyar sakkozók partiejai, problémái stb. illő helyöket találnák.*)

*Mihelyt eziránt élénkebb igényeket tapasztalunk, nem fogunk késni, ez irányban is megfelelni a várakozásnak. Legyen addig elég figyelembresztésül és előcsatárul e derék czikk. Szerkesztőség

A
SAKKJÁTÉK TANKÖNYVE.
ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KALAUZ
A SAKKJÁTÉK MEGTANULÁSÁRA
KEZDŐK ÉS HALADOTTABBAK SZÁMÁRA.
MÁRKI ISTVÁN.
GYULA, 1872.

„Ez első, magyar eredetű sakkmű megírására vállalkozom" – jelentette ki Márki István 1872-ben. Valóban igaz, hogy a sakkról magyarul elsőnek Márki mester állított össze egy komplett tankönyvet. Az általunk ismertetett Rozsnyayféle könyv ugyan megelőzte egy évtizeddel, de az csupán kezdőknek adott tájékoztatást. Márki István műve viszont klasszikus tankönyv, ahogy ő írta: „elméleti és gyakorlati kalauz a sakkjáték megtanulására kezdők és haladottabbak számára". A kötet tartalma: I. Előismeretek, II. Játék megnyitások, III. Végjátékok, IV. Tanulmányok, V. Feladványok, VI. Mintajátszmák.

A Dobay János könyvnyomdájában Gyulán kiadott munka előszavában a szerző érdekes módon szintén erkölcsi tekintetben közelíti meg a játékot, mint fél évszázaddal előbb Török Damascenus:

> **A sakkjáték erkölcsnemesítő befolyását a társadalomra indokolni fölösleges. Tény az, hogy az egyéni jellemre jótékony és emelő hatással bír, ellentétben az aljasb szenvedélyeket felkavaró szerencsejátékokkal, mert a sakkdeszkán nem az anyagi túlerő, hanem a szellemi túlsúly vezet győzelemre. Ez előnyös a tökélyesbülésre vágyó emberi elmékhez illő tulajdonságánál fogva hivatva van arra, hogy minél szélesb mérvbeni elterjedése által a családok, sőt nemzetek anyagi és lelki jólétét csorbító, gyakran végképp aláásó szerencsejátékokat ellensúlyozza, később pedig végképp legyőzze és helyettesítse.**

A bevezetőben továbbá kifejti a szerző, hogy könyvét - az előzőleg idézett értékein túl - az is indokolta, hogy ezt a „szép és nemes játékot" sokan szeretnék megtanulni, de nincs miből:

> **Hányan vágytak hazánk fiai közül a sakkot alaposan megtanulni! Azonban e vágyuk - az idegen nyelven írt művek meg nem érthetése miatt - betöltetlen maradt. E körülménynek tulajdonítható főleg, hogy nálunk a sakkjáték általánosabb elterjedését, mely pedig mind szépsége, mind fönnebb jelzett erkölcsnemesítő hatása miatt méltán megilletné - nem nyerhetett. Mert míg a művelt külföld annak egész külön irodalmát képes felmutatni, és a külföldnek majd minden városkája bír egy vagy több sakkegylettel, addig nálunk hasonlót föl nem mutathatunk.**

Márki a könyvében arra is kitér, hogy az 1864-ben újonnan alakult pesti sakkegyleten kívül csupán Nagykőrösön működik egy 1867-ben alakult társulás, pedig a játék elterjedésének leghathatósabb eszköze lehetne az egyesületek alapítása. Megemlíti továbbá, hogy 1871-ben „a gráczi nemzetközi sakkösszejövetelen kidolgoztatták az osztrák-magyar sakkszövetség alapszabályát, azonban ez ügyben azóta további lépések nem tétettek." Végül tájékoztatásul közli: „A pesti sakk-kör helyisége a Nádor utczán, a Velencze Kávéház egy külön termében van, elnöke Erkel Ferencz, hazai zenészetünk és játékunk kitűnősége."

A Nagyszalontán élő sakkszakember ezekkel a szavakkal bocsájtotta útjára könyvét: „Ha jelen mű közzé tétele által a szép és nemes sakkjáték minél szélesb mérvbeni megkedveltetését és terjedését előmozdítanunk sikerül - akkor fáradozásomat eléggé jutalmazva érzendem."

Ezek után lássuk a sakk eredetének újabb, rövid foglalatát Márki István előadásában:

> **A játékok e legszellemdúsabbjának eredete a mesés hajdankorba nyúlik úgy, hogy feltalálása időpontját meghatározni még csak megközelítőleg sem lehet. Míg ugyanis némelyek azt az ókorból állítják reánk származottnak s feltalálóul majd az Egyptomiakat, majd a görögöket (nevezetesen Palamedes görög hőst a trójai háború idejében), majd a chinaiakat nevezik; mások és pedig sokkal okadatoltabban, feltalálását a hinduknak tulajdonítják. Maga a sakkjáték eredeti, szanszkrit neve: „chatur-anga" (négy tagú) a keleti nyelvészek véleménye szerint az ó-hindu hadsereg négy alkotó része után így nevezve (t.i. az elefántok, melyeket a futárok, a lovasság, melyet a huszárok, a hadi szekerek, melyeket a bástyák vagy tornyok és a gyalogok, melyeket a jelenleg is így nevezett bábok képviseltek), valamint régi chinai és arab források méltán gyaníttatják, hogy e szép és nemes játék eredetét csakugyan Kelet-Indiából vette; honnét a Krisztus út .VI .században mint keletre - Chinába - mind nyugatra elterjedt.**
>
> **Hogy Európába mely időtájban hozatott be? - alig határozható meg. Annyi bizonyos, hogy már Iréne görög császárnő Nagy Károly nyugati császárnak, ki pedig a Kr.u.VIII. században uralkodott, egy elefántcsontból készített sakktáblával kedveskedett s ennek nehány bábja a s.denisi kolostorban (Páris mellett) még most is - becses ereklye gyanánt - őriztetik. Általános elterjedését a sakkjáték Európában a keresztes hadjáratok bevégeztével, a hazatérő keresztvitézek által nyerte.**
>
> **Az Európában polgárjogot nyert játék mostani szépségének tetőpontjára csakis itt lépett. Itt, évszázadokon át művelve, nyerte azon magas tökélyét, mellyel most mint minden játék királynője méltán büszkélkedik! Mert míg ázsiai bölcsőjében csupán szendergett, itt elsőrangú mesterek gyakorlati és elméleti művelése folytán óriássá magasult, mely képes a legszellemdúsabb, legmélyebb elmét lebilincselni. Legyenek többek között e helyen megemlítve II. Fülöp spanyol, XII. Károly svéd, Nagy Frigyes porosz királyok, Richelieu bíbornok, Rousseau, Robespierre, I.Napoleon, Széchenyi István, kik játékunknak szenvedélyes kedvelői voltak.**

Valójában tehát a legrégebbi par excellence magyar sakktörténeti könyvrészletek időrendi listája a következő: első Kibédi Mátyus István írása a *Diaeteticá*ban (1762), ezt követi másodiknak P. Török Da-

mascenus kompilációja az *Időt töltő mulatságokban* (1818), majd ide sorolhatjuk Rozsnyay Mátyás fentebb ismertetett újságcikkét (1859), és végül Márki István sakktankönyvének I. fejezetét (1872). Természetesen még lappanghat valahol, valamilyen „időt múlató" tevékenységeket boncolgató kiadványban a sakk eredetét tárgyaló fejezet. Lehet keresgélni. A kutatómunka hasonlóan izgalmas játszma, mint a sakk. A véletlenek és a szükségszerűség dialektikus összjátékából - szerencsés esetben - napvilágra kerülhet még valami újdonság. Ezt egy másik társasjátékban úgy mondják: *bingó*!

A félreértések elkerülése végett jelzem, hogy nem szándékoztam sakktörténetet írni. Többé-kevésbé megírták ezt a „profik" (Barcza Gedeon (Szerk.) (1975): *Magyar sakktörténet.* I-IV. kötet. Sport, Budapest.) Én csupán néhány új forrásmunkára és összefüggésre szerettem volna felhívni a sakkot szeretők figyelmét. Van egy régi indiai mondás, amely szerint „a sakk az a tenger, amelyben egy szúnyog is ihat és egy elefánt is fürödhet". Nos, ennek szellemében mondhatom, hogy egy szúnyogcsípés erejéig talán sikerült megvakargatnom a sakk kultúrtörténetének tengernyi irodalmát.

TÖRÖK DAMASCENUS A JÁTÉKOKRÓL ÉS A LUDI OLYMPICIRŐL

„... zöld Laurus-ágból font koronát tettek fejére"

Török Damascenus, a ferences rendből kivált minorita 1818-ban kiadott *Időt töltő mulatságok* című könyvében nemcsak a sakkjáték történetét fejtette ki (lásd ott), hanem foglalkozott általában a játék természetével, majd vázlatosan ismertette az olümpiai játékok mibenlétét. Török páter sakktörténetéről egyértelműen kimutattuk, hogy azt K. Mátyus István *Diaeteticá*jából vette át. Ami az antik játékokat illeti, itt is hasonlóan járt el, mondatai sok esetben megegyeznek Mátyuséval, de az erősen rövidített szöveg forrásértékkel is rendelkezik. Minden esetre azonban színezi a hazai olimpiatörténeti irodalmat:

Kétségen kívül vagyon az, hogy az értelemmel és szabad akarattal bíró embernek minden tselekedete, mellyet isméretből a' szabad választás szerént tészen, *Moralis imputatio* erköltsi tulajdonítás alá vettetik. Az az: a' melly tselekedetben fel találtatik az elő isméret, és a' szabad választás, azon tselekedet jónak, vagy rosznak neveztetik erkőltsi módon. Ez a' szabad tselekedeteket illető erkőltsiség el hat a' mi örömünkre, *múlatságainkra, 's kedv töltéseinkre* is. És szinte úgy kormányozza az embert az erkőltsi tudomány az időt töltő múlatságoknak díszessége, 's okos embert illető módgya, mint más erkőltsök eránt. Ezen múlatságainkat a' díszes okosság' sinormértékéhez alkalmaztató jóságot, nevezzük a' Görögből meg- deákosíttatott ígével *Eutrapeliának.*

A' jó kedv, 's az öröm az, a' mi ezen életet kívánatossá teheti: mert ha a' józan észnek javallása szerént készül, ha tiszta forrásból tsergedez, fenn tartya az életet, 's egésséget, a' léleknek, és testnek erejét frissíti, kötellességeink' tellyesítését elé segíti, 's az egész embert alkalmatossá tészi a' jeles tselekedetekre. Ha az életben a' jó kedv, az öröm nem vólna; jobb lett vólna ide bé nem jönni. Útasít minket maga a' természet' Ura az okos észhez, 's emberhez illő örömeknek, 's kedv' töltéseknek keresésére, nyújtván az embernek mint testből, 's lélekből álló valóságnak sokféle örömet szerző eszközöket e' világban.

Figyelmességet érdemel az az öröm is, mellyet nem magunk készítünk magunknak; hanem a' melly hirtelen támad. Ha az illyen örömnek lobbanásán észre nem vesszük magunkat nagy kárt tehetünk egésségünkben, vagy éppen életünket veszedelmeztethettyük. Van erre bizonyító példa.

Chylon Lacedemoni híres Philosophus midőn az *Olympiai* játékokból győzedelmi koszorúkkal fel ékesítve jönni látták; le esvén örömében meg hólt. Minémű okból történik a' váratlan örömből a' hirtelen halál; annak meg fejtését az Orvosokra bízom. Itt tsak azt jegyzem meg, hogy az okos ember előre készítse magát erkőltsi regulákkal mind a' szabad választásból szerzett örömnek, mind annak, melly véletlenül jöhet, mértékletes bírására. Ennyit mondék az örömről, jó kedvről közönségesen: tartsuk meg ebben is az erköltsi mértéket.

Úgy vagyon, azt írja *Seneca*, hogy a munkának húzomos folytatásából tompúlás, és lankadtság támad a' lélekben. 'S javallya az említett bőlts, hogy illendő múlatságokkal frissítsük meg erőnket: mert a' munkás embernek a' helyesen víg múlatozás az, a' mi a' fűszerszám az ételnek. A' meg fáradott emberi erő ez által meg újúl, és alkalmatosabbá tétetik nagyobbakra. Minthogy erre mintegy a' természet' ösztöne vezeti az embert: azért kapnak az emberek - erősíti Seneca - olly annyira, a' múlatságos idő-töltéseken. Nem is olvasunk oly nemzetet, mellynek ne lennének múlatságos játékjai. Illyen közönséges játékjok vala a' Görögöknek *Ludi Olympici, Isthmici, Pythia, Nemea.*

Az *Olympiai játékok* az Oympus hegyi Jupiter' tiszteletére tartattak minden ötödik esztendőnek a' kezdetén. Nagy sokasággal jelentek meg a' Görögök ezen játékon, melly előbb szekerezésből állt vala, azután hozzá járúlt a' lovon, és lábon való futás, küszködés, ököllel, vagy kújakkal való verekedés. Annyira meg tetszettek ezen Olympiai játékok egész Görög-Országnak, hogy a' magok Krónikáját is leg illendőbbnek tartanák ezen játékoknak esztendeiről számlálni. Tészen pedig egy Olympiás négy esztendői időt, nem ötöt, a' mint Molnár Albert jegyzi a' magas Lexikonnyában. Lásd a' túdós *Calmet Ágoston'* Dictionariumát az O. betünél.

Az Isthmusi játék neveztetett a' Chorintusi Isthmustól, a' hol tartatott. Szereztetett pedig kezdetben a' *Melicerta'* halálának emlékezetére. Ezt a' játékot minden ötödik esztendőben meg innepelték - A' Kórinthusiak, midőn azt az ő kegyetlen Királyoktól *Cypselustől* való félelmekben egy ideig félben hagyták, annak halála után, addig szokásban nem vált nagy pompával kezdették el.

A' *Pythiai* játékot Delphi mellett tartották. Szerzőjének némellyek *Agamemnont*, mások *Apollót* tartyák, minekutána ő a' *Python* kígyót meg ölte. A' nyertesek borostyán koszorúval koronáztattak meg.

A' *Nemeai* játékot állították fel az *Argosbéliek* a' *Nemea* nevű mezőben annak a' szomorú történetnek emlékezetére,

hogy ott a' mellett a' kút mellett, mellyet *Neptunus* mutatott vala nékik, el hagyván egy kevéssé *Nemea* a' fiját, a' sárkány megölte.

A' ki ezekben a' játékokban győzedelmeskedett, annak a nevét az a' végre rendeltetett bírák ki kiáltották, a' jelen lévő sokaság tapsolással, 's kiáltással meg dítsérte őket, és zöld Laurus-ágból font koronát tettek fejére, kezébe Pálma-ágat adtak, 's a' nevezetesebb Városokon el hordozták, 's azután egész életében akár hol járt, különös tisztelettel illették. Ilyen nagy betsülettel lévén egybe köttetve ezek a' játékok, ösztönt adtak azoknak, kikben valami nemes vágyás volt arra, hogy magokat gyermekségektől fogva készítsék azokra. Onnét a' fő Városokban Gymnasiumok, azokban Gymnasiárchák, fő tanító mesterek állíttattak vala, kik az ifjúságot azokban a' játékokban elé fordúlni szokott gyakorlásoknak minden nemeire taníttyák, 's gyakorollyák vala.

Ezeket röviden a' Görögök' játékairól mondám. Valamint ezeknek, úgy más nemzeteknek is meg vóltak, 's meg vannak a' múlatságos vígságot okozó idő töltéseknek nemei. Hoszszas lennék, ha nemzetről nemzetre menvén, azoknak múlatságaikat le írnám. Jegyzek egynehányat azok közül, mellyek ma is közönséges gyakorlásban vannak. Úgymint: a' *Tántz, Kártya, Kotzka, Schak, Biliárd.* Ezen nemei a' múlatságos idő töltésnek gyakoroltatnak ma is. Ezekről szóllok röviden: mert a' Játék-Színről, Theátrumról környüállásosan különös szakaszban fogok szóllani.

Elé számlálván röviden a' múlatságos idő töltéseknek nevezetesebb nemeit, a' játékokról közönségesen azt mondom: A' melly játékkal az ész nyilik, 's vídámúl, vagy a' test tökélletesedik, 's nem a' pénz' szomjúságából űzetik: az illyen játék nem tsak nem tiltatik; sőt inkább ajánlást érdemel: mivel hasznos pihenést szerez, el széllleszti a' komor únalmat, a' társalkodást kedvessé tészi, az emberi indúlatokat felfedezi, 's maga meg győzését gyakorlásba hozza, és az elmés fel találást ébresztik. Mihelyest pedig a' játékból szükséget tsinál valaki; már káros a' játék: mert el vonnya az embert sokszor hívatalbéli kötelességétől, és a' nyerekedő indúlattól gerjesztetik: akkor sokféle hibáknak, és sokszor az utólsó szegénységnek oka, a' mint a' sűrű példák bizonyíttyák.

ANACHARSZISZ UTAZÁSA AZ OLÜMPIAI JÁTÉKOK KÖRÜL

Barthelemy olimpiatörténeti esszéje magyarul

Jean Jacques Barthelemy francia apát (1716-1795) kalandos életutat járt be. Marseilles-ben végezte a teológiát, de többnyire csak archeológiai és numizmatikai tanulmányokkal foglalkozott. 1745-ben kinevezték a párizsi királyi éremgyűjtemény igazgatójának. Egy évtized múlva pedig királyi megbízás alapján Itáliában tett tanulmányutat. Három éven át beutazta egész Olaszországot, majd Görögországot. Tekintélyes éremgyűjteményének katalógusát nem tudta befejezni, mert a francia forradalom után börtönbe zárták, mint „hazátlan arisztokratát". Irodalmi világhírre tett szert az ógörög társadalmi élet autentikus leírásával. A mű címe: *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce* (Párizs, 1788.).

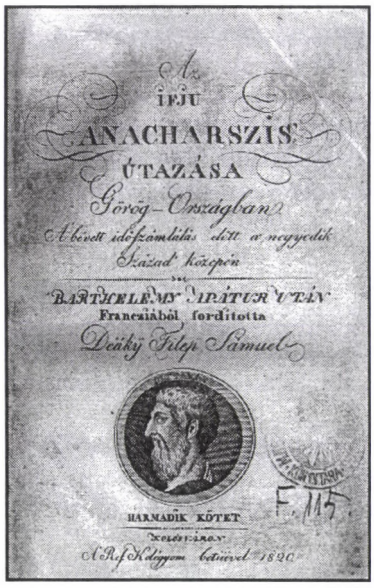

Akik kicsit is ismerik az ókori irodalmat tudják, hogy Lukiánosz is írt már anno Anacharsziszról, mégpedig éppen a sporttal kapcsolatban. Az *Anakarszisz, avagy a testedzésről* című tanulmánya az antik testkultúrát járja körül. Lukiánosz rendkívül népszerű volt már saját korában is, de a reneszánsz, majd a felvilágosodás irodalmára is nagy hatással volt. Számos híres író fordította (Erasmus, Rabelis, Boileau stb.), magyarra pedig nem más, mint maga Zsámboki János (Sambucus) tette át főbb műveit. Barthelemy feltehetőleg Lukiánosz ihletésére tette meg utazásai főhősévé az „ifjú Anacharsziszt". A tudós apát ötkötetes művét végül Deáky Filep Sámuel fordította le magyarra 1820-ban. Ami bennünket elsősorban érdekel e monumentális munkából, az a harmadik kötetben található olimpiatörténeti fejezet.

Az olümpiai játékokról eddig feltárt magyar nyelvű források (Szalkai-kódex, Mátyus István, Török Damascenus, Kis János, A. Molnár Sámuel, Tőrös Samu stb.) közül ez a leghosszabb és a legalaposabb munka. A fordítóról, Deáky Sámuelről nem sokat őrzött meg a krónika, csak annyi bizonyos, hogy képzett francia műfordító volt

és jó érzékkel, illetve szaktudással nyúlt az antik játékok történetéhez. Barthelémy és Deáky alaposságát dicséri, hogy a legrészletesebb hivatkozásokat is megadják, ami ekkoriban igen ritka volt. Így az olümpiai játékok históriáját böngészőknek valódi kincsesbánya ez a jegyzetgyűjtemény.

Tucatjával hivatkoztak már a hazai sporttörténetírásban a Deáky-féle átdolgozásra, de senki nem vette a fáradtságot, hogy részletes elemzés után idézzen is ebből az értékes műből. Pótolva ezt a mulasztást, most teljes egészében, a lábjegyzetekkel együtt közreadjuk Anacharszisz olümpiai utazását, amely máig - beleértve Mező Ferenc munkáját is - a leginformatívabb munka az antik görög olimpiai játékokról:

XXXVIII. CZIKKELY.

Utazás Elisben. Az Olympiai Játékok.*

Elis kicsiny tartomány, partjait a' Jóniai tenger mossa, 's három völgyekre oszlik. A' leginkább északra esöben fekszik Elis várossa, a' Peneus — egy a' Thessaliaival ugyan-azon nevü, de nem oly nevezetes folyóvíz mellett; a' közbülsö völgy Jupiternek az Alpheus' folyóvize mellett fekvö templomáról nevezetes; az utólsót Triphyliának nevezik.

Ezen vidék' lakossi hosszas idö alatt méjj csendességben éltek. Görög-ország' minden lakossai öket egyetértve olybá nézték, mint Jupiternek szenteltteket, 's annyira becsülték, hogy ha idegen seregek mentekbé földjökre, lerakták fegyvereket, 's csak onnat kiérkezésekkel vették-fel esmét azokat (a). Ma már ritkán élnek ezen elsöséggel; azonban mind azon futó háborúk mellett is, melyeknek az ujjabb idökben kitéve vólt, mind azon viszongások mellett is, melyek némely várossiban még ma is forranak, Elis Peloponézus' minden megyéji között a' legbövebb és legnépesebb tartomány (b). Szinte mindenütt termékeny mezeit (c) munkás rabszólgák borítják-el; a' földmívelés virágzik itt, mivel az országlás a' mezei munkások aránt azon tekintettel viseltetik, melyet az ily hasznos polgárok érdemelnek; magok között vannak ezeknek alsó törvényszékeik ügyeik' ellátására, 's nem kéntelenek munkájikat félbe-szakasztani, hogy a' városokban igazságtalan vagy hosszasan húzott ítéletet koldúljanak. Sok gazdag nemzetségek békével töltik életeket

* Lásd az Elis' mappáját. (a) Strab. lib. 8, p. 358. (b) Polyb. lib. 4, p. 336. (c) Strab. lib. 8, p. 344. Pausan. lib. 5, cap. 4.

a' falukon, 's láttam Elis' környékén oly falukat, a' honnan két három emberi nyom olta senki sem tette lábát a' fö városba (a).

Minekutánna a' Monarchiai igazgatás semmivé tétetett, a' városok szövetséges frigybe állottak, de Elis a' köztök leghatalmasabb, lassanként öket maga alá hajtotta (b), 's ma már csak külsö színét hagyja-meg nállok a' szabadságnak. Mind együtt nyólcz Tribusokat formálnak (c), 's ezeket egy 90 tanácsosokból álló test kormányozza, kik hivatalnokat életekig viselik, 's az üresedés' esetében magok' bétolyásokkal választják tiszti társúl a' kit óhajtanak; megesik ezért gyakran, hogy a' fö hatalom kérés személyek' kezénél van, 's oligarchia csúsz-bé az oligarchiába; a' mi egy az országlást megrontó veszedelmek közzül (d). Igyekeztek az ujjabb idökben demokratziát állítani-fel (e).

Elis várossa nem igen régi; sok Görög-országi 's nevezetesen Peloponézusi városok' példájára, több faluk' egybe-állásából vette eredetét (f); mert a' tudatlanság' századjaiban kerítetlen, 's könnyen hozzá-férhetö mezö-városokban laktak. A' míveltebb idökben erösített várakba zárkoznak.

Midön megérkeztünk, egy a' Minerva' templomába szándékozó búcsu-rendel találkoztunk. Azon czéréminiához tartozott ez, melyben az Elisi ifjak a' szépség' jutalma felett vetélkednek. A' gyözedelmesek diadalommal vezettettek; az elsö azok közt, feje pántlikákkal körül-kötve, vitte az istennének szentelt fegy-

(a) Polyb. lib. 4, p. 336. (b) Herodot. lib. 4, cap. 148. Thucyd. lib. 5, cap. 31. (c) Pausan. lib. 5, p. 397. (d) Aristot. de rep. lib. 5, cap. 7, t. 2. p. 394. (e) Xenoph. hist. graec. lib. 7, p. 633. (f) Strab. lib. 8, p. 336. Diod. Sic. lib. 11, p. 48.

vereket; a' második az áldozat-barmot vezette, a' harmadik más ajándékokkal vólt megrakva (a).

Láttam Görög-országban gyakran hasonló vetélkedéseket, mind a' gyermekek, mind az asszonyok és léányok között. Sőt láttam még a' távollévő nemzeteknél is aszszonyokat az ily vetélkedésekre elő-állani, azzal a' különbséggel mindazonáltal, hogy a' Görögök a' jutalmat a' legszebbnek ítélik, a' barbarusok pedig a' legerkölcsösebbnek (b).

A' város ékes (c) templomokkal, költséges épületekkel; számos álló-képekkel, melyek közzül némelyik Phidiás' munkája. Ezen utólsók közt láttunk ollyanokat, melyekből a' művésznek nem kevésbé tetszik-ki ügyessége mint elmessége; ilyen a' Gracziák' csoportja a' nékiek szentelt templomban. A' leplezet (draperia) rajtok könnyü, fényes; az első myrtus ágat tart a' Vénus' tiszteletére; a' második egy ró'sát, hogy a' tavaszt jegyezze; a' harmadik kapó-csontot, mint a' gyermekkor játékai' példázolatját; 's hogy az egybe-alkotás' kellemének semmi hijja ne légyen, az Amor' képe a' Grácziákkal ugyan-azon talpazaton áll (d).

Semmi sem ád ezen tartománynak annyi fényt, mint az Olympiai játékok, melyek minden negyedik esztendőben a' Jupiter' tiszteletére tartatnak. Görög-ország' minden városinak vannak innepei, melyek lakossait egybe-gyüjtik; négy nagy szertartások pedig Görög-ország' minden népeit együvé hozzák; ezek a' Pythiai vagy Delphii Játékok; az Isthmusi vagy Korinthusi, a' Nemeai, és az Olympiai Játékok. Phocisi útazásomban az elsőkről szóllottam: itt az utólsókat

(a) Athen. lib. 15, cap. 2, p. 685. Theophr. apud eund. ibid. p. 609. (b) Theophr. ibid. p. 609 et 610. (c) Pausan. lib. 6, c. 25, p. 511. (d) Pausan. lib. 6, cap. 24, p. 514.

vészem tárgyúl; a' többit halgatással mellőzöm-el, mivel majd ugyan-azon gyakorlásokból állanak.

Az Olympiai Játékokat Herkules állitotta-fel; — hoszszas felben-szakadások után a' híres Lykurgus' tanácsára, 's az Iphitus' Elis' egyik megyéje' uralkodója' ígyekezete által állittattak helyre (a). Száz-nyólcz esztendővel azután legelőször írták-fel az Elisiek' közönséges lajstromára a' stadiumnyi futásban jutalmat nyert személy' nevét (b); a' kit Corebusnak hívtak. Ezen szokás állandóvá lett; 's így származott azon sora a' győzedelmeseknek, kiknek a' különböző Olympiai játékokat jegyző neveik megannyi állandó pontot formálnak az idő-számításban. A' 106-dikszor ígyekeztek éppen fenn-tartani a' játékokat, midőn mi Elisbe érkezénk **.

Elisnek minden lakossai készültek a' fényes szertartásra. Már ki vólt hírdetve a' minden ellenségeskedést felfüggesztő rendelés (c). Az ekkor ezen szent földre bé menni bátorkodó hadi-seregekre néave (d), minden katonától két mína ** pénz-büntetés határoztatott (e).

Az Olympiai játékok' elintézése dolga négy századok olta az Elisieket illeti: ők ezeknek minden lehető tökéletességet megadtak, majd ujj nemeit állítván-fel a' vetélkedésnek, majd eltörölvén azokat, mellyek a' gyülés' várakozásának meg nem feleltek (f). Az ő kötelességek a' fortélyos fogásokat eltávoztatni, az ítéletekben az igazságra ügyelni, a' Görög-országtól

(a) Aristot. ap. Plut. in Lycurg. t. 1, p. 30. (b) Frér. defens. de la chronol. p. 162. * A' Kr. sz. e. 356-dik esztendő nyárban. (c) Aeschin. de fals. leg. p. 397. Pausan. lib. 5, cap. 20, p. 427. (d) Diod. Sic. lib. 14, p. 248. ** 180 Liver, (67 Rf. 30 xr.) (e) Thucyd. lib. 5, cap. 49. (f) Pausan. lib. 5, cap. 8, p. 394.

idegen nemzetek' megjelenését eltíltani (a), sőt az oly Görög városokét is, melyek az innep' folyása alatt fentartandó rend aránt tett intézetek' megbántásával vádoltatnak (b). Oly magas képzetek van nékiek ezen intézetek felôl, hogy hajdan követeket küldöttek az Égyiptomiakhoz azon nemzet' bölcsei' megkérdezésére, valyon nem felejtettek-é el valamit az elintézésben; egy sarkalatos czikkelyt el, így feleltek ezek: Ha Elisiek az ítelô-bírák, az Elisieket el kell zárni a' vetélkedéstôl (c). Mindazáltal ezen felelet mellett is, ma is elô-állhatnak ôk a' vetélkedésre, 's már sokan nyertek közzülök jutalmat, a' nélkül hogy a' bírák' egyenességéhez gyanú fért vólna (d). Igaz hogy nagyobb bátorság' okáért meg van az Athletáknak engedve a' tôllök a' koszorút megtagadó ítéletet az Olympiai tanács' elejébe felidézni (e).

Minden Olympiai játékon a' játékokat kormányozó bírák sors-vonással választatnak (f): számszerént nyólczan vannak, mivel minden tribusból egyet vesznek-fel (g). Egybe-gyûlnek Elisben a' játékok' tartatása előtt, és tíz hónapok' folyása alatt tanúlják hívatlajok' minden kötelességeit; azon tisztviselôk alatt tanúlják azokat, kik az említett intézetek' megôrzôji és magyarázóji (h); hogy a' régulákhoz tapasztalást is kapcsólajanak, ugyan-azon idô alatt gyakoróltatják azon bajnokokat, kik magokat béírátták (i), hogy a' futás' 's más nagyobbára gyalog vetélkedések' jutalma felett kü'sdjenek (k). Sokakat ezen Athléták közzül rokonjaik, ba-

(a) Herodot. lib. 5, cap. 22. (b) Thucyd. lib. 5, cap. 49. Pausan. lib. 5, cap. 21, p. 431. (c) Herodot. lib. 2, cap. 160. Diod. Sic. lib. 1, p. 85. (d) Dion. Chrisost. in Rhod. p. 344. (e) Pausan. lib. 6, cap. 3, p. 458. (f) Philostr. vit. Apoll. lib. 5, cap. 30, p. 221. (g) Pausan. lib. 5, cap. 9, p. 397. (h) Id. lib. 6, cap. 24, p. 514. (i) Aeschin. epist. 11, p. 212. (k) Pausan. ibid. p. 513.

rátjaik, 's nevezetesen tanító mestereik elkísérték ide; a' dicsôség-kívánás égett szemekben, és az Elisi lakosok a' legnagyobb örömnek eresztették magokat. Elbámúlna akárki, mely nagy dolgot csinálnak játékjaik' fenn-tartásából, ha a' Görögök' nagy tüzét a' nézô-játékok aránt, úgy azon igazi hasznot, melyet az Elisieknek ezen szertartás hajt, nem esmerné.

Minekutánna mindent a' mi minket illethetett, mind Elis városában, mind pedig Cyllénében, mely annannak kikötôhely gyanánt szólgál, 's csak 120 stadiumnyira van tôlle (a) * megnézegeténk, elindúlánk Olympiába. Ide két út vezet, egyik a' térségen, 's ennek hoszsza 300 stadium (b) **; másik a' hegyeken, Alesiéum' mezô-várossán által, hol minden hónapban nevezetes vásár esik (c). Mi az elsôt választók; termékeny, jól mívelt, és küllömbözô patakokkal öntözött földeken menénk-által; 's minekutánna mentünkben Dyspontium és Letrini várossait meglátók (d), megérkezénk Olympiába.

Ezen város Pisa név alatt is hasonlólag esmeretes (e), fekszik az Alpheus' jobb partján, egy Saturnus' hegyének nevezett halom' tövében ***. Az Alpheus' forrása Arkádiában van (f); helyen-helyen elbúvik és esmét elô-tûnik (g); és sok patakok' vizét vévén magába (h), a' szomszéd tengerbe szakad (i).

Az Altis maga kerületében a' legnevezetesebb tár-

(a) Pausan. lib. 6, cap. 26, p. 518. * Mintegy 4 's fél mértföld. (b) Strab. lib. 8, p. 367. Pausan. lib. 6, cap. 22, p. 510. ** 11 Mértföld 's 850 toise. (c) Strab. ibid. p. 341. (d) Xenoph. hist. graec. lib. 3, p. 491. Strab. ibid. p. 357. Pausan. ibid. p. 510. (e) Herodot. lib. 2, cap. 7. Pind. olymp. 2, 3, 8, etc. Steph. in Ὄλυμπ. Ptolem. p. 101. *** Lásd az Olympiai topographiájára tett próbát. (f) Pausan. lib. 5, cap. 7, p. 390. (g) Id. lib. 8, cap. 54, p. 709. (h) Id. ibid. Strab. lib. 8, p. 344. (i) Strab. ibid. p. 343.

gyakat foglalja; ez egy szentelt berek (a), kiterjedése nagy, 's kőfallal van kerítve (b), ebben van a' Jupiter' temploma, a' Junóé, a' tanács-ház, 's a' játék-szín (c), úgy sok más szép épületek számlálhatatlan álló-képek' közepette.

A' Jupiter' temploma a' közelebb múlt században épült, az Elisiek által, némely ellenek pártot ütött népektől nyert 'sákmányból (d); az építés-rend benne Dorisi, körül van véve oszlopokkal, köve a' szomszéd kőbányákból való, hanem olyan fényes, ollyan kemény, noha könnyebb mint a' Párósi márvány (e). Magassága 68 láb, hossza 230, széle 95 *.

Egy Libon nevü derék épitő-mesterre bízatott az építés. Két nem kevésbé derék képfaragók díszesítették értelmes munkáikkal a' két homlok' külső színeit. Egyik homlokon láthatni számos figurák között, hogy állanak készen Oenomaus és Pelops, Jupiter' jelenlétében a' futás' jutalma felett vetélkedni; a' másikon a' Centaurusok' és Lapithák' harczát (f). A' béjáró-ajtó réz, valamint az azzal szemben lévő is. Mindenikre Herkules' munkájinak egy része van metszve (g). Tégla formára vágott márvány darabok borítják a' fedelet: mindenik homlok' tetején egy-egy Győzedelem' istennéje áll rézből aranyozva; mindenik szegeletnél egy-egy nagy váza ugyan-azon érczből, hasonlólag aranyozva.

A' templomot az oszlop-rendek három szakaszra osztják (h). Találhatni itt valamint a' pitvarban is szá-

(a) Pind. olymp. 8, v. 12. Schol. ibid. Pausan. lib. 5, cap. 10, p. 397. (b) Pausan. ibid. p. 441 et 443. (c) Xenoph. hist. graec. lib. 7, p. 639. (d) Pausan. ibid. p. 397. (e) Pausan. lib. 5, cap. 10, p. 398. Plin. lib. 36, cap. 17, t. 2, p. 747. * Magassága mintegy 63; hossza 217, széle 90 Franczia láb. (f) Pausan. ibid. p. 399. (g) Id. ibid. p. 400. (h) Id. ibid.

mos ajándékokat, melyeket a' kegyesség és háládatosság mútatott-bé az istennek (a); de nem áll-meg ezen tárgyakon, hanem sebessen ragadja magára a' szemet a' Jupiter' királyiszéke és álló-képe. Phidiás' és a' képfaragás' ezen remek míve első tekintetre oly benyomást tészen, melynek a' közelébbi vi'sgálás még nagyobb méjjséget ád.

A' Jupiter' képe arany és éléfánt-csont; 's noha ül, még is szinte a' templom' menyegzetét éri (b). Jobb kezében egy Győzedelmet tart hasonlólag arányból és éléfánt-csontból; balban egy jó ízléssel készült, különbféle érczekkel gazdagított királyi pálczát, melynek tetején sas áll (c). Lábbélije arany, valamint palásija is, melyre állatok, virágok, 's nevezetesen liliomok vannak metszve (d).

A' királyiszék négy lábon áll, közöttök a' lábokkal egyenlő magasságú oszlopokkal. A' legdrágább szerek, a' legnemesebb művészségek egyesültek szépítésére. Mindenütt tündöklik az aranytól, éléfánt-csonttól, ébénom fától és drága kövektől; mindenütt festések és kiálló metszések ékesítik.

Négy ilyen kiálló metszések vannak alkalmaztatva mindenik első láb' külső óldalaira. A' legmagasabb ábrázól négy Győzedelem istennét tánczoló állásban; a' másodikon a' Thébeiek' gyermekeit ragadozó Sphinxek vannak; a' harmadikon Apolló és Diána lövöldözik nyillal a' Niobé' gyermekeit; az utólsón két más Győzedelem istennék láttatnak.

Phidiás a' legkissebb szabad helyet is az ékesítés' szaporítására használta. A' királyiszék' lábait egybe-kö-

(a) Pausan. lib. 5, cap. 10, p. 405. Strab. lib. 8, p. 353. (b) Strab. ibid. (c) Pausan. lib. 5, cap. 11, p. 400. Plin. lib. 34, cap. 8, t. 2, p. 648. (d) Pausan. ibid. p. 401.

tő négy négy lábítókon harmincz-hét figurákat számláltam-meg, némelyek kü'sdőket ábrázólnak, mások a' Herkules' viadalát az Amazonokkal *. A' Jupiter' feje felett, a' királyiszék' felső részén látszanak a' három Gratiák, melyeket ő Eurynométől, és a' három Hórák, melyeket Themistől nemzett. Láthatni sok más kiálló metszéseket, mind a' 'sámolyon, mind az ezen rengeteg massát tartó talpazaton, ezek' nagyobb része aranyból készült, 's az Olympus' istenségeit ábrázólja. A' Jupiter' lábánál ezen írás olvastatik (b): Én az Athénei Phidiás' munkája vagyok, a' Charmides' fijáé. A' maga nevén kívül a' müvész, hogy egy ifjú barátja, Pantarces' emlékezetét és szépségét örökössé tegye (c), nevét Jupiter' egyik ujjára metszette **.

Nem közelíthetni a' királyiszékhez annyira mint kívánná az ember. Bizonyos távólságra egész körülkarózat mégyen-el (d), 's ezt nevezetes festések ékesítik Panenus' a' Phidiás' tanítványja' 's rokona' kezétől. Ő az, kire Colotessel ezen nagy ember' másik tanítványjával együtt az említett csuda mívnek főbb aprólék ékességei bízattak (e). Azt mondják hogy bévégezvén a' munkát, Phidiás levette a' takarót, melyel béborította vólt, megkérdezte a' közönség' ítéletét rolla, 's maga a' sokaság' ízlése szerént sokat igazított rajta (f).

Bámúl az ember a' szándék' nagyságán, a' szer'

* Lásd a' Jegyzést a' Kötet' végén. (a) Pausan. lib. 5, cap. 11, p. 402. Hesiod. Deor. gener. v. 900. (b) Pausan. ibid. c. 10, p. 397. (c) Clem. Alex. cohort. p. 47. ** A' felírás e' vólt: „Pantar„ces szép." Ha vétekül tulajdonitották vólna ezt Phidiásnak, azzal menthette magát, hogy a' dicséret Jupitert illeti; ezen szó pantarces tészi azt, a' ki mindennek elég. (d) Pausan. ibid. cap. 11, p. 401. (e) Id. ibid. p. 402. Strab. lib. 8, p. 354. Plin. lib. 34, cap. 8, t. 2, p. 657; lib. 35, cap. 8, p. 689. (f) Lucian. pro imag. cap. 14, t. 2, p. 492.

drágaságán, a' munka' szépségén, és minden részek' szerencsés egyezésén benne; de még inkább bámúl azon felséges kifejezésen, melyet a' müvész a' Jupiter' fejének adni tudott. Az istenség maga tekint-ki belőlle hatalma' egész méltóságával, a' bölcsesség' egész méjjségével, és a' jóság' egész szelidségével. Az előtt a' müvészek az istenek' fejét csak közönséges vonásokkal ábrázólták, nemesség és külömböztető jel nélkül; Phidiás vólt az első a' ki elérte úgy szólván az isteni méltóságot, 's ujj okot tudott a' népek' tiszteletének adni, midőn érezhetővé tette előttök azt a' mit ímádtak (a). De micsoda kútfőből merítette ő ezen magass képzeteket? A' Poéták azt mondanák hogy az égbe ment-fel, vagy hogy az isten szállott-alá a' földre (b); de az ő felelete egyszerübb és nemesebb vólt, midőn valaki ezen kérdést tette néki (c): elő-hozta a' Homerus' verseit, hol ezen költő azt mondja, hogy Jupiternek egy tekintete elég az Olympus' megrázására (d). Ezen versek felébresztvén a' Phidiás' lelkében az igazi szépnek képét, azon szépnek, melyet csak a' nagy elmék látnak (e), létre hozták az Olympiai Jupitert; 's akármi légyen bár a' Görög-országban uralkodó vallás' sorsa, az Olympiai Jupiter örökké mustráúl fog szólgálni azon müvészeknek, kik a' Fő-Valóságot méltó-képpen kiábrázólni akarják.

Az Elisiek esmérik a' bírtokokban lévő monumentom' becsét; most is mútogatják az idegeneknek a' Phidiás' mivhelyjét (f). Jótéteket halmoztak ezen nagy müvész' maradékira, 's rájok bízták az álló-kép' meg-

(a) Quintil. inst. orat. lib. 12, cap. 10, p. 744. Liv. lib. 45, c. 28. (b) Anthol. lib. 4, cap. 6, p. 311. (c) Strab. lib. 8, p. 354. Plut. in Aemil. t. 1, p. 270. Valer. Max. lib. 3, cap. 7. (d) Homer. iliad. lib. 1, v. 530. (e) Cicer. orat. cap. 2, t. 1, p. 421. (f) Pausan. lib. 5. cap. 15, p. 413.

tartását a' maga egész tényjében (a). Minthogy a' templom és szent kerítés mocsáros helyen fekszik, egyik mód melyel az elefánt-csontnak a' nedvesség ellen való megörzésére élnek az, hogy a' királyiszék' lábaihoz gyakran olajat tőltenek a' padlásnak ezen czélra elkészített részére (b).

A' Jupiter' templomából a' Junóéba mentünk (c); ez is hasonlólag Dorisi rendű, körül van véve oszlopokkal, de sokkal régibb az elsőnél. Nagyobb részéből az itt látható álló-képeknek durvább művészség nézki, noha nincsenek 300 esztendős régiségűek. Mutaták nékünk a' Cypselus' ládáját (d), melybe ezen herczeget, ki azután Korinthus' urává lett, édes annya csecsemő korában zárta, hogy háza' ellenségei' üldözésétől megmenthesse. Ez czedrus-fából készült, fedelet és négy oldalát kiálló metszések ékesítik, melyeknek némelyike magába a' czedrus-fába, némelyike aranyba és elefánt-csontba van dolgozva; ábrázólnak ütközeteket, játékokat, 's más a' hérosi századokat illető tárgyakat, 's régi karakterű felírások vannak rajtok. Gyönyörüséggel nézegettük ezen munkát, mivel a' művészségeknek Görög-országban ez előtt három századdal volt éktelen állapotjára mútat.

Ezen templom mellett tartanak játékokat (e), melyekben tizen-hat az Elisi nyólcz tribusokból választott, erkölcsel 's születéssel jeles asszonyok ülnek elől. Ők tartanak két mu'sikai karokat, hogy a' Junó' tiszteletére hymnusokat énekeljenek, ők himezik azon pompás takarót, melyet az innep' napján kiterítnek, ők ítélik-meg a' futás' jutalmát az Elisi leányok közt.

(a) Pausan. lib. 5, cap. 15, p. 412. (b) Id. ibid. cap. 11, p. 403. (c) Id. ibid. cap. 17, p. 418. (d) Id. ibid. p. 419. (e) Id. ibid. cap. 16, p. 417.

Mihelyt a' jeladás megésik, a' vetélkedésre elő-állott ifjú leánykák bérohannak a' pályára szinte fél mezítelen, vállaikon lebegő hajjal: a' győzedelmes olaj-ág koszorút kap, 's azt a' még kecsegtetőbb szabadságot, hogy maga képét a' Junó' templomába teheti.

Kijövén innen, megjártuk a' szent kerítés' me'sgyéjit. Az ezen helyet árnyékló platanusok és olajfák közt (a) minden-felől oszlopok, tropheumok, győzedelmi szekerek, számtalan réz, márvány álló-képek ötlöttek szemeink elébe, némelyek az istenek', mások a' győzedelmesek' számára emelve (b); mert a' dicsőség' temploma csak azok előtt áll nyitva, kiknek a' halhatatlansághoz jussok van.

Sok ilyen álló-képek háttal oszlopokhoz vannak támasztva, vagy talpazatokon állanak, mindeniken emeltetések' czélját kijelentő felírások láttatnak. Többet számlálánk-meg negyven Jupiter képnél, különbözö kezektől, ezeket vagy népek, vagy különös személyek szentelték-fel, némelyik' magassága volt 27 lábnyi is (c). Az Athletákéji végetlen gyüjteményt formálnak; ide helyheztettek pedig vagy önnön magok által (d), vagy szülötte városok (e), vagy azon nemzet által, mely mellett magokat érdemesítették (f).

Ezen négy század ólta szaporodó emlékeztetők fenn-tartják a' maradék előtt az azokat érdemeltek' emlékezetét. Kivannak téve minden negyedik esztendőben a' minden országból tódulo számtalan szemlélők' tekintetének, kik ide jönek, hogy a' győzedelmesek' dicsőségében gyönyörködjenek, viadaljaik' elbe-

(a) Pausan. lib. 5, cap. 27, p. 400. Phleg. de Olymp. in Thes. antiq. Grace. t. 9. p. 1296. (b) Pausan. ibid. cap. 21, p. 429. (c) Id. ibid. cap. 24, p. 440. (d) Id. lib. 6, p. 497. (e) Id. ibid. p. 495. (f) Id. ibid. p. 480 et 492.

széllését halgassák, és elragadó örömmel mútogassák egymásnak azokat, kikkel hazájok kevély lehet. Mely bóldogság az emberiségnek, ha ezen szent hely csak az erkölcsös emberek előtt lenne nyítva! — Nem, megcsalatkozom, legottan megsértenék azt a' fortély és képmútatás, melyeknek nagyobb szükség hogy hódoljanak a' népek, mint az erkölcsnek.

Míg mi a' képfaragás' ezen míveit hámúltuk, 's ezen művészség' mostani tökéletességét lassanként való kifejtődésében nyomoztuk, vezetőjink hosszas beszédeket tartottak, 's a' mútatott képeket illető történetecskéket meséltek. Minekutánna szemünket megállították két réz szekereken, melyeknek egyikén Gelon Syrakuzai király, másikán pedig Hieró az ő testvér öttse és következője állott (a). Gelon mellett mondának tovább, látjátok a' Kleomédes' álló-képét; ezen athletának az a' szerencsétlensége vólt, hogy ellenkezőjét a' kü'sdésben megölte, a' bírák büntetésül megtagadták tőlle a' koszorút; ezen ő annyira felindúlt, hogy meg háborodott belé. Egy darab idővel ezután bément az ifjúság' nevelésére rendelt házba, megragadta a' fedelet tartó oszlopot, 's le ontotta azt. Szinte hatvan gyermeket ütött oda az épület (b).

Ímé egy más Timanthes nevü athleta' álló-képe. Ez öregségében minden nap gyakorólta magát a' nyílazásban; egy újja kéntelenítette a' gyakorlást félbeszakasztani; haza-jőtével ujjra hozzá akart fogni; de látván hogy ereje megfogyott, megkészítette magának a' farakást, 's a' lángok közzé ugrott (c).

Ez a' kancza melyet itt láttok, szél nevet kapott különös könnyűségéért. Egykor midőn a' pályát

(a) Pausan. lib. 6, cap. 9, p. 473; cap. 12, p. 479.
(b) Id. ibid. p. 474. (c) Id. ibid. cap. 8, p. 471.

futotta, Philotás a' ki rajta ült, leesett rólla, a' ló folytatta futását, megkerülte a' czélt, 's megállott a' bírák előtt, kik urának ítélték a' koszorút, 's megengedték, hogy maga képét győzedelme' eszközéjével ide állíthassa (a).

Ezen kü'sdőt itt Glaucusnak hívták (b); ifjú vólt ő 's a' földet mívelte, midőn attya bámúlással vette-észre, hogy az ekéről levált eke-vasnak helyre verésére kalapács gyanánt kezével él. Ezen helyre vezette fiját, és az öklözésben való vetélkedésre elő-állította. Glaucust már szinte meggyőzte vetélkedő társa erejével és serénységével, midőn attya kiáltá néki: Üssed fiam mint az ekét; legottan az ifjú kettőztette csapásait, és győzedelmesnek kiáltatott-ki.

Imé itten Theagenes, a' ki a' Görög-országi külömböző játékokon a' mint mondják 1200-szór nyert jútalmat, majd a' futásban, majd a' kü'sdésben, majd más gyakorlásokban (c). Halála után azon álló-kép, melyet nékie hazájában Thasos városában emeltek, felingerelte egy vetélkedő-társa' irigységét; eljött ez minden éjjel, hogy dühösségét a' réz ellen öntse-ki, 's addig ostromólta azt csapásaival, míg le dőjtötte, 's őtet is oda ütötte; az álló-kép törvénybe idéztetett és a' tengerbe vettetett. Azután éhség ostromolván Thasos városát, a' lakosok által megkérdezett orákulum azt felelte, hogy nem becsülték-meg a' Theagenes' emlékezetét (d). Ezért minekutánna az ötet ábrázoló emlék-oszlopot a' vízből kihúzták, 's helyre állították, isteni tisztességet rendeltek nékie *.

(a) Pausan. lib. 6, c. 13, p. 484. (b) Id. ibid. p. 475. (c) Plut. de praec. reip. ger. t. 2, p. 811. Pausan. lib. 6, cap. 11, p. 477.
(d) Pausan. ibid. p. 479. * A' Theagénes' imádása azután terjedett; nevezetesen a' betegségekben folyamodtak hozzá (Pausan. lib. 6, cap. 11, p. 479.)

Ezen más athleta itt a' maga álló-képét vállain hozta, 's önnön maga tette ide. Ez az a' híres Milon; ő az, kit hazájának Kroton városának lakossai a' Sybarisiakkal indúlt háborújokban seregeik' vezérévé tettek, 's nevezetes győzedelmet nyert; az ütközetben görcsös bottal, 's Herkules' más jegyeivel jelent-meg, és az ő emlékezetét feleleventette (a). Gyakran nyert játékainkban győzedelmet, úgy a' Delphiiekben is; 's ezekben csuda erejének sok bizonyságait adta. Néha egy diszkusra állott, melyet hogy síkabb légyen olajjal megkentek, 's a' legkeményebb taszítások sem tudták helyéből kimozditni (b); máskor egy gránát almát markába fogott, 's azt a' nélkül hogy összse-nyomná, oly keményen tartotta beszorítva, hogy a' legerősebb athleták sem tudták kivenni; de a' szeretője feltudta nyítni markát (c). Azt is beszéllik rólla, hogy a' stadiumot egy ökröt véve vállaira elfutotta (d); 's hogy egykor egy házban lévén a' Pythagorás' tanitványjival, életeket tartotta-meg, midőn megfogta a' menyegzetet tartó oszlopot, éppen midőn dűlt vólna-le (e); végre üregségében vad-állatok' prédájává lett, mert a' kezeit egy nagy tőke oda szoritotta, midőn azt minekutánna ékekkel már hasitani kezdette vólt, 's kezével akarta ketté szakasztani (f).

Láttunk ezután oszlopokat, melyekre Görög-ország' külömbüző népeji közt esett frigy-kötések vóltak felmetszve (g); ezen helyre állitották-fel azokat, hogy annál szentebbek légyenek. De mind ezen frigy-kötések megszegettek, az azok' megtartására letett esküvésekkel együtt; és ezen ma is fenn-álló oszlopok egy borzasztó igazságot bizonyítnak, tudniillik hogy a' művelt nemzetek soha sem hitszegőbbek, mint mikor magokat másokkal békességben élésre kötelezik.

(a) Diod. Sic. lib. 12, p. 77. (b) Pausan. lib. 6, cap. 14, p. 486. (c) Aelian. var. hist. lib. 2, cap. 24. (d) Athen. lib. 10, p. 412. (e) Strab. lib 6. p. 265. (f) Pausan. ibid. p. 487. (g) Id. lib. 5, cap. 12, p. 401: cap. 25, p. 457.

A' Junó' templomától északra, a' Saturnus' hegye' aljában (a) egész a' pálya-helyig tőltött út van, erre építettek Görög-ország' sok nemzetei, úgy idegenek is épületeket, melyek kincs-tár név alatt esméretesek. Láthatni ilyeneket Delphiben is, de azok drága ajándékokkal tele vannak, midőn az Olympiaiakban szinte nincs' egyéb roszsz ízlésű vagy kevés becsű álló-képeknél és emlékeztetőknél. Megkérdettük a' különbség' okát. Egy vezetőjink közzül azt mondotta: Nékünk is van orákulumunk, de nincs' elég hitele, 's talám nem sokára elenyészik (b). Két vagy háromételyesedett jövendölések megnyerte a' Delphibeli részére némely uralkodók' bizodalmát, 's ezeknek adakozások oda vonszotta minden népekét.

Azonban a' népek csoportouként érkezének Olympiába (c). Tengeren, szárazon, Görög-ország' minden részeiből, a' legtávolabb fekvő földekről ígyekeztek megjelenni ezen inneplésre, melynek nevezetessége a' más szertartásokét végetlenül feljül-múlja, 's a' mely még is meg van fosztva egy oly kellemtől, mely még fényesebbé tenné. Az aszszonyokat nem bocsátják ide, kétség kívül az athleták' mezitelenségéért. Az őket eltiltó törvény oly kemény, hogy egy köszikla' tetejéről vetik-le a' ki által-hágni mérészli (d). Azonban még is

(a) Pausan. lib. 6, cap. 10, p. 497. (b) Xenoph. hist. graec. lib. 4, p. 535. Strab. lib. 8, p. 363. (c) Philostr. vit. Apoll. lib. 5, cap. 18, p. 361. (d) Pausan. lib. 5, cap. 6, p. 389.

egy templom' papnéjinak itt meghatározott helyek van (a), 's némely gyakorlásokon jelen lehetnek.

Az inneplés' első napja hecatombeon hónapja' tizenegyedikén esik, mely a' nyári nap-álláskori hold-újságával kezdődik: tart öt napig; az utólsónak végén éppen hóldtöltére esik a' győzedelmesek' kikiáltása (b). Estve fogtak hozzája * számos áldozatokkal, melyeket külömbözö istenségek' tiszteletére emelt oltárokon tettenek, mind a' Jupiter' templomában, mind annak környékében (c). Mind fel vóltak ékesítve folyó és függö virág-koszorúkkal (d); mind megöntöztettek egymás után az áldozott barmok' vérével (e). Kezdették a' Jupiter' nagy oltárán, mely a' Junó' temploma és a' Pelops' kerítése közöt áll (f). Ez a' népek' ájtatossága' fö tárgya; itt tésznek az Elisiek minden nap áldozatot, az idegenek pedig az esztendö' minden idejében. Az oltár egy nagy négyszegü talpköven áll, melyre kö grádicsokon mennek-fel. Itten vagyon bizonyos föld-töltés, melyen a' barmokat megáldozzák; középben emelkedik-fel az oltár, 's magassága 22 láb: felsö részére lépcsök vezetnek, 's ezek az áldozatoknak az Alpheus' vizével egybe-gyúrt hamvából vannak készítve.

A' czérémoniák késö éjjelig tartottak, mu'sika-szó mellett a' tele hóld' világánál, bámulást 's tiszteletet egyaránt gerjesztö méltósággal és rendel. Éjjfélkor minekutánna végek lett, nagyobb része a' jelenlévöknek,

(a) Pausan. lib. 6, cap. 20. Svefon. in Ner. cap. 12. (b) Pind. olymn. 3, v. 33; et 5, v. 14. Schol. ibid. Dodwel. de cycl. diss. 4, §. 2 et 3. Corsin dissert. agon. p. 13. Id. fast. Attic. dissert. 13, p. 925. * A' 106-dik Olympias' 1-sö esztendejében, hecatombeon' elsö napja esett Julius' 11-ike' estvéjére a' Kr. sz. e. 356-ik esztendöben; és hecatombeon' 11-dike Julius' 27-dike' estéjén kezdödött. (c) Pausan. lib. 5, cap. 14, p. 411. (d) Schol. Pind. olymp. 5, v. 13. (e) Pausan. ibid. (f) Id. ibid. p. 409.

az inneplés' tartása alatt mindég tartani szokott tollyongással (a) helyet foglalni ment a' pályára, hogy a' hajnallal kezdödö játékokat annál jobban láthassa.

Az Olympiai pálya két részre oszlik, ezek a' Stadium és Hippodromus (b). A' Stadium egy 600 láb * hoszszúságú töltött út (c), hozzá mérséklett szélességgel; ezen esnek a' gyalog futások, 's nagyobb része a' vetélkedéseknek. A' Hippodromus a' szekér és ló futtatásra van rendelve. Egyik óldala halmon nyúlik-el, a' mást egy kevéssel hoszszabb töltött út formálja (d); szélessége 600 láb, hoszsza két-annyi (e) **; a' Stadiumtól egy épület választja-el, melyet sorompóknak neveznek. Ez egy folyosó, tágas udvar van elötte hajóra formán készítve, egymáshoz közelitö falai a' végén akkora nyilást engednek, melyen egyszerre több szekerek kimehetnek. Ezen udvar' belsö részében külömbözö mellékles línéák mennek tartalékúl a' szekerek' és lovak' számára (f); ezekben az állást sors-vonás szerént osztják-ki, mivel némelyik inkább kéz-ügyben fekszik. Mind a' Stadium, mind a' Hippodromus állóképekkel, oszlopokkal, 's más monumentumokkal van kiékesítve (g), melyekre az innep' folyásában tartandó vetélkedések' lajstroma 's rendje van kifüggesztve (h).

A' viadalok' rendje gyakran változott (i) ***; a' most fenn-álló közönséges régula szerént a' délelöttök az úgy nevezett könnyü gyakorlásokra fordittatnak,

(a) Mem. de l'acad. des bell. lett. t. 13, p. 481. (b) Pausan. lib. 6, cap. 20, p. 502. * 94 Toise 3 láb. (c) Herodot. lib. 2, p. 149. Censor. de die nat. cap. 13. Aul. Gell. lib. 1, cap. 1. (d) Pausan. lib. 6, p. 504 et 505. (e) Id. ibid. cap. 16, p. 491; lib. 5, cap. 2, p. 406. Plut. in Sol. t. 1, p. 91. ** 189 Toise. (f) Pausan. lib. 6, cap. 20, p. 503. (g) Id. ibid. (h) Diod. lib. 79, p. 1359. (i) Pausan. lib. 5, cap. 9, p. 396. *** Lásd a' Jegyzést a' kötet' végén.

mint p. o. a' futás' külömbféle nemei; a' délutánok pedig azokra, melyeket nehéz vagy erôs gyakorlásoknak neveznek (a), ilyenek a' kü'sdés, az öklözés 's a' t. (b).

Mihelyt hasadt a' hajnal a' Stadiumra menénk. Már tele vólt magokat egymás közt elôre próbálgató athlétákkal (c), 's körül-véve számtalan szemlélôkkel, mások még nagyobb számmal rend nélkûl foglaltak helyet, a' pálya felett amphitéátrum formán elnyúló halom' oldalán. Szekerek repültek a' téren; trombiták' harsogása, lovak' nyerítése elegyedett a' sokaság' lármája közzé; mihelyt szemeink legelhettek ezen látományon, 's a' közönséges öröm' 'sibongó mozgását a' természet' nyúgalmával és csendességével egybe-hasonlíthattuk, mely bényomást nem tett elménkre a' levegô' vídám tisztasága, az itt pompásan folydogaló Alpheus (d), 's ezek a' nap' elsô súgáraira mosolygó termékeny mezôk!

Ezután egy pillantattal az athleták gyakorlásaikat félbe szakasztá, 's a' szent kerítés felé útnak indúltak. Kísértük ôket és a' tanács-házban a' játékok' nyólcz elöl-ülôjit találók pompás öltözetben, 's méltóságok' minden jegyeivel (e). Itt Jupiter' egy álló-képe lábánál, megáldozott barmok' vérzô tagjain (f), hívák az athleták az isteneket bizonyságúl, hogy tíz hónapok alatt készültek a' tartandó viadalokra. Felfogadták azt is, hogy ravaszsággal nem élnek, 's magokat becsülettel viselik; rokonjaik 's tanító-mestereik ugyan-azon eskûvést tették-le (g).

Ezen czérémonia után viszszá-mentünk a' Stadiumra. Az athleták bémentek az elôtte lévô sorompókon, egészszen levetkeztek, lábaikra bakkancsot húztak, 's egész testeket megkenették olajjal (a). Az altisztek megjelentek minden felôl mind a' pályában, mind a' szemlélôk' számos sorai között, hogy a' rendet fenn-tartsák (b).

Midôn az elöl-ülôk helyeket elfoglalták, egy Heróld így kiálta: „Álljanak-elé a' stadiumi futók (c)." Legottan nagy számmal állottak-elô, 's sorba állottak sors szerént meghatározott rendel (d). A' Heróld felolvasta neveket és hazájokat (e). Ha a' nevek közt már ez elôtti győzedelemrôl híresek fordúltak-elô, kettôztetett tapsolás fogadta azokat. Ezután a' heróld még ezt kiálta: „Vetheti-é valaki ezen athletáknak szemé„re, hogy valamelyik vasban vólt valaha, vagy rendet„len életet folytatott? (f)" méjj halgatás vólt a' felelet, 's engem' is elfogott a' minden szívekben felindúlt, 's más nemzetek' játékjiban nem érezhetô részvétel. A' helyett hogy a' pálya' elején egy néhány olajfa-levél felett vetélkedni-kész közönséges embereket láttam vólna, oly szabad embereket néztem bennek, kik Görögország' köz-egyetértésébôl, mint hazájok' dicsôségének (g) vagy gyalázatjának keresôji, a' mégvetés' vagy becsülés' bizonytalanságára teszik-ki magokat sok ezer tanúk elôtt (h), kik a' győzedelmesek' vagy meggyôzettek' neveit haza viszik. Reménység és félelem vólt festve a' szemlélôk' nyúghatatlan szemekben, annál elevenebben pedig, mennél közelebb jött az elhatározó pil-

(a) Diod. Sic. lib. 4, p. 222. (b) Pausan. lib. 6, cap. 24, p. 513. (c) Fabr. agon. lib. 2, cap. 34. (d) Pausan. lib. 5. c. 7, p. 389. (e) Fabr. agon. lib. 2, cap. 19. (f) Pausan. lib. 5, cap. 24, p. 441. (g) Id. ibid.

(a) Thucyd. lib. 2, cap. 6. Poll. lib. 3, §. 155. (b) Etymol. magn. in Ἀλυταρχ. (c) Plat. de leg. lib. 8, t. 2. p. 833. Heliod. Aethiop. lib. 4, p. 159. (d) Pausan. lib. 6, cap. 23, p. 482. (e) Heliod. Aethiop. lib. 4, p. 162. (f) Mem. de l'acad. des bell. lett. t. 13, p. 481. (g) Pind. olymp. 5, v. 8. Schol. ibid. (h) Lucian. de gymn. cap. 10, t. 2, p. 890.

lantat. Ez a' pillantat eljött. A' trombita jelt adott (a); a' szaladók elindúltak, és egy szemfordúlásra már a' czélnál voltak, hol a' játékok' elöl-ülöji ültek. A' Heróld a' Cyrenei Porus' nevét kiáltotta-ki (b); 's ezer szájak viszszanozták azt.

Az û általa nyert dicsõség a' legelsõ 's legfényesebb azok közt, melyek az Olympiai játékokon nyerõdnek, mert a' gyalog stadium futás a' legrégibb az ezen ünnepen bévetettek között (c). Az idõ' folytával sok változtatásokat kapott. Láttuk végbe-vitetni ezeket alig tizenkét esztendõs gyermekek által (d), úgy sisakos, pai'sos és lábvasas ferfiak által is (e).

A' következett napokon más bajnokok állottakelé a' kettõs stadium futásra, azaz minekutánna elérték és megkerülték a' czélt, viszszá-kellett jöniek indúló helyekre (f). Ezen utólsókat oly athleták váltották-fel, kik tizenkétszer szaladták-el a' stadium' hoszszát (g). Némelyek ezen gyakorlások közzül több-felére elo-állottak, 's többekben nyertek jútalmat (h). A' közönseg' figyelmét ottan-ottan magokra vonó történetek küzt, látók hogy némely szaladók a' szemlélõk' boszszantása' elkerülése végett eltüntek és elbújtak; mások midõn szinte óhajtott czéljokhoz jútnának, elestek a' sikámló földün. Mútattak némelyeket, kiknek lábok alig hagyott nyomot a' pórban (i). Két Krotoniak hoszszasan tartották az elméket függésben; meszsze megelõzték vólt ök vetélkedõ társaikat; de egyik

(a) Sophocl. in Electr. v. 713. (b) Diod. Sic. lib. 16, p. 406. Afric. ap. Euseb. in chron. graec. p. 41. (c) Pausan. lib. 5, c. 8, p. 394. (d) Id. lib. 6, cap. 2. p. 456; lib. 7, cap. 17, p. 567. (e) Id. lib. 6, cap. 10. p. 476; et cap. 17, p. 493. (f) Id. lib. 5, cap. 17, p. 420. (g) Bernard. de pond. et mens. lib. 3, N-ro. 32. Mem. de l'acad. des bell. lett. t. 3, p. 309 et 311; t. 9, p. 390. (h) Pausan. lib. 6, cap. 13, p. 482, etc. (i) Solin. cap. 1, p. 9.

közzülök megtaszítván, elbuktatta a' másikat, közönséges kiáltás emelkedett-fel ellene, 's megfosztatott a' gyözedelem' dicsõségétõl, mert világoson meg vannak tíltva a' hasonló fogások (a); csupán annyi van megengedve a' jelenlévõknek, hogy kiáltásokkal lelkesítsék azon szaladókat, kiknek gyözedelmekben részt veszsznek (b).

A' Gyõzedelmesek' megkoszorúzása az innep' utólsó napján szokott esni (c): hanem futások' végén kaptak, vagy is inkább elragadtak egy számokra rendelt pálma ágot (d). Ez a' pillantat rájok nézve egész sor egymás után következõ diadalmak' kezdete vólt. Az egész gyülekezet figyekezett látni, — szerencséltetni öket; rokonjaik, barátjaik, hazafi-társaik örömökben könnyezve vették vállaikra, mútogatták a' jelenlévõknek, és a' közönség' tapsolásának tárgyúl tették, mely tele marokkal szórta rájok a' virágot (e).

Más nap jókor a' Hippodromusra mentünk, itt esik a' lóval és szekérrel való futtatás. Csupán gazdag emberek állhatnak-elé ezen vetélkedésre, mivel igen nagy költséget kíván (f). Láthatni egész Görög-országban sok birtokosokat, kik magoknak foglalatosságot 's érdemet csinálnak a' szaladó lovak' szaporitásában, tanitásában, 's azokkal a' közönséges játékokban vetélkedésre elé-állanak (g). Minthogy a' jútalomra ásítozók, nem kötelesek magok hajtani, gyakran uralkodók és köz-társaságok is a' vetélkedõk' számába állnak, 's

(a) Lucian. de calum. c. 12, t. 3, p. 141. Pausan. lib. 5, p. 441. (b) Plat. in Phaedon. t. 1, p. 61. Isocr. in Evag. t. 2, p. 111. (c) Schol. Pind. olimp. 3, v. 53; olymp. 5, v. 14. (d) Plut. sympos. lib. 8, quaest. 4. Pellux. lib. 3, §. 145. Etym. magn. in Βρεῖς. (e) Pausan. lib 6, cap. 7, p. 469. Clem. Alex. paedotr. lib. 2, cap. 8, p. 213. (f) Isocr. de bigis. t. 2, p. 437. (g) Pindar. isthm. 2. v. 55. Pausan. lib. 6, cap. 1, p. 453; cap. 2 et 12, etc.

dicsőségeket lovászaik' ügyességére bízzák. Láthatni a' győzedelmesek' lajstromában Theron Agrigentumi királyt; Gelont és Hierót, Siciliai királyokat (a); Archelaus Macedoniai királyt; Pausaniás Lacedémoni királyt, úgy sok másokat, valamint sok Görög városokat is. Könnyű megítélni, hogy hasonló vetélkedő-társak a' legelevenebb vetélkedést ébresztik-fel. Az uralkodók' pompáját itt a' kissebbek is utólérni igyekeznek, sőt néha feljül is múlják. Most is emlegetik hogy azon játékokban, melyekben Alcibiades megkoszorúztatott, hét szekér állott-elé a' pályára ezen híres Athénei' nevében, 's három nyerte-el az első, második és negyedik jútalmat (b).

Míg a' jeladást vártuk, mondották hogy tartsuk szemmel a' pálya' elején álló réz delfint, és egy a' sorompo' közepén lévő oltárra állított sasat ugyan-azon érczből. Csak hamar látók a' delfint leereszkedni és a' földbe rejteznii, a' sasat felemelkedni, és kiterjesztett szárnyal mútatni magát a' szemlélőknek (c); nagy számu lovasokat rohanni-elő a' Hippodromuson, előttünk villám sebességgel elvágtatni, megkerülni a' pálya' végén lévő czelet; némelyek lassították futásokat, mások nagyobb sebességet adtak annak, míg végre egy közöttök megkettőztetvén erejét, maga után hagyta megszomorodott vetélkedő-társait.

A' Győzedelmes a' jútalom felett a' Filep Macedoniai király' nevében vetélkedett, ezen uralkodó a' dicsőség' minden nemeire ásítozott, 's nem sokára annyira jóllakott azzal, hogy azért könyörgött a' Szerencse' istennéjének, hogy jótéteményjeit valamely kedvetlenséggel mérsékelje (a). Valóban egy néhány napok' folyta alatt, ő ezen győzedelmet nyerte az Olympiai Játékokban; Pármenion egyik hadivezére megverte az Illyriaiakat; Olympiás pedig a' felesége egy fiúval betegedett-le — a' ki a' híres Sándor (b).

(a) Plad. olymp. 1, 2. Pausan. p. 473 et 479. Plut. apophth. Jacon. t. 2. p. 230. Solin. cap. 9, p. 26. (b) Thucyd. lib. 6, c. 16. Isocr. de bigis. p. 457. Plut. in Alcib. t. 1, p. 196. (c) Pausan. lib. 6, cap. 20, p. 503.

Minekutánna alig felserdült athleták is ugyan-ezen futtatást tették vólna (c), a' Hippodromust egymás után igen sok szekerek töltötték-el. Egyik futtatásban két-két lovak vóltak befogva (d), másban két-két csikók, végre az utólsóban négy-négy lovak, 's ez a' legfényesebb 's dicsőségesebb mindenik közt.

Hogy láthassuk a' hozzá készülést, bémentünk az álló helyre, ott sok igen pompás szekereket látánk, minden sor' hosszában elnyúló kötelekkel visszá-tartóztatva, melyeket egymás után lebocsátottak (e). A' kocsisok könnyű köntösbe vóltak öltözve. Paripájik, melyeknek tüzét alig mérsékelhették, szépségekkel minden szemet magokra vontak, 's részszerént némelyek ez előtt nyert győzedelmekkel (f). A' jeladásra egész' a' második lineáig hatóltak (g), 's így egyesülvén a' többi sorokkal, mindnyájan egy rendben szembe állottottak a' pálya' elejével. Abban a' pillantatban por lepte-el őket (h), csavarogtak, akadoztak, 's oly sebességgel ragadták szekereiket, hogy a' szem alig érte-bé. Sebességek kettőződött, midőn egy Genius' álló-képéhez erkeztek, mely a' mint mondják titkos borzadást önt beléjek (i); kettőződött midőn a' trombiták' har-

(a) Plut. apophth. t. 2, p. 177. (b) Id. in Alex. t. 1, p. 666. Justin. lib. 12, cap. 16. (c) Pausan. lib. 6, cap. 2, p. 466.
(d) Id. lib. 5, cap. 8, p. 395. (e) Pausan. lib. 6, cap. 20, p. 503.
(f) Herodot. lib. 6, cap. 103. (g) Pausan. ibid. (h) Sophocl in Electr. v. 746. Horat. od. 1. (i) Pausan. lib. 6, cap. 20, p. 504

sogó hangját hallották (a), melyek egy maga mellett esett hajótörésekről nevezetes czél mellé voltak állítva. Ezen czél a' pálya' közepében leven fel állítva, a' szekerek' elmenetelére csak keskeny útat hágy, melyen a' kocsisok ügyessége gyakran hajótörést szenved. A' veszedelem annyival borzasztóbb, hogy egész' tizenkétszer kell megkerülni a' czelet, mert köteles ki-ki tizenkétszer futni-el a' Hippodromus' hosszát menet és jövet (b).

Minden fordúlással esett valami, a' mi a' gyülekezet' szánakodását vagy boszszantó kiáltozását magára vonta. Némely szekereket a' lovak a' pályán kívül ragadtak; mások keményen öszve-ütközvén, szerte törtek; a' pálya tele vólt szekér da-abbal, a' mi a' futást még veszedelmesebbé tette. Nem maradott több öt vetélkedőnél, egy Thessaliai, egy Libyai, egy Syrakúzai, egy Korinthusi és egy Thébei. A' három elsők már éppen utólszór kerülték a' czelet. A' Thessaliai ezen kősziklába ütközik (c): elesik a' hámokba bonyolodva; 's az alatt míg lovai az utánna nyomban érkező Lybiaiéra esnek, míg a' Syrakuzaié a' pálya' ezen helyét határozó árokba húllanak (d); míg minden viszszáhangzik a' sűrű sikóltozástól, a' Korinthusi és a' Thébei megérkeznek, használják a' kedvező pillantatot, megkerülik a' czelet, megcsapdossák tajtékzó paripájikat, 's a' birák' elébe állanak, kik az első jútalmat a' Korinthusinak, a' másodikat a' Thébeinek ítélik.

Az innep' tartása alatt, 's a' nap' bizonyos részein elhagytuk a' nézö-játékot, 's megjártuk az Olym-

(a) Pausan. lib. 6, cap. 23, p. 484. (b) Pindar. olymp. 3, v. 59. Schol. ibid. olymp. 6, v. 126. Schol. ibid. Mem. de l'acad. des bell. lett. t. 3, p. 314; t. 9, p. 391. (c) Sophocl. in Electr. v. 747. (d) Mem. de l'acad. des bell. lett. t 9, p. 384.

pia' környékét. Majd a' Theoriéak' vagy követségek' látásában gyönyörködtünk, melyek Jupiternek hódolást tenni Görög-ország' szinte minden népeitől érkeztek (a); majd az idegen kereskedők' elmés munkásságán bámúltunk, kik ide jöttek árúikat kirakni (b). Máskor pedig azon megkülömböztetésnek vóltunk tanúji, melyet Görög-ország' némely városai egymásnak adnak (c). Ezek határozások vóltak, melyeknél fogva kölcsönösön egymásnak köszorút vagy álló-képet rendeltek, 's melyeket az Olympiai játékokon felólvastattak, hogy a' háládatosságot is oly közönségessé tegyék, mint a' Jótéteményt.

Egy napon az Alpheus' hosszában sétálánk, minden-féle fákkal árnyekólt partjai külömböző színű sátorokkal vóltak elboritva (d), egy szép ifjat látánk, hogy egy kezében tartott pálma-ág' töredékeit a' folyóvízbe hányja, 's ezen ajándékát titkos fogadás-tétellel kíséri; jútalmat nyert vala a' futásban, 's még alig ért vólt három lustrumot. — Megkérdezők ötet. Ez az Alpheus, monda ő nékünk, melynek bő 's tiszta vize ezen vidéket termékenyíti, egy Árkadiai vadász vólt (e); sohajtozott Arethuza után, ki kerülte ötet, és hogy üldözésétől megmenekedhessék, Siciliába szaladott; a' léány forrássá változott, az ifjú pedig folyóvizzé; de minthogy szerelme ki nem aludt, az istenek hogy megjútalmazzák állandóságát, útat készítettek néki a' tenger' kebelén-által, 's meg engedték végre, hogy Arethuzával egyesüljön. Az ifjú elvégezvén szavait sohajtott.

Mi gyakran visszá-mentünk a' szent kerítésbe.

(a) Dinarch. in Demosth. p. 100. Pausan. lib. 5, c. 26, p. 414. (b) Cicer. tuscul. lib. 5, cap. 3, t. 2, p. 362. (c) Demosth. de cor. p. 487. (d) Andocid. in Alcib. p. 33. (e) Pausan. lib. 5, cap. 7, p. 390.

Itt még a' pályára elé nem állott athleták vi'sgálták az áldozott barmok' belso részeiből a' rájok várandó sorsot (a). Amott egy nagy oltáron trombitások vetélkedtek a' jútalom mint nagyra-vágyodasok' egyetlen tárgya felett. Tova egy csomó idegenek, a' folyosó mellett állva halgatják az echot, mely hétszeresen viszhangozza a' feleje mondott szavakat (b). Mindemitt a' hiuság' és maga-mútogatás' szemmel látható példáji ötlöttek elönkbe; mivel ezen játékok öszve-gyüjtik mind azokat, kik már hírt nevet szerzettek, vagy azt tálentumok, tudományok vagy gazdagságok által szerezni akarnak (c). Ide jönek-el magokat mutogatni a' sokaságnak, mely mindég tódúl azok mellé, kikben nagyság van, vagy azt akarnak mútatni.

A' Salamisi ütközet után Themistokles megjelent a' Stadium' közepén, 's tisztelö tapsolás töltötte-el azt. Az egész napon minden szem nem a' játékokra, hanem rája volt fordítva; öröm' és bámulás' kiáltásival mútogatták az idegeneknek Görög-ország' megtartóját; 's Themistokles megvallotta, hogy ez a' nap legszebb vólt életében (d).

Hallók hogy a' közelebb múlt Olympiáson Plátó szint' ugyan-azon diadalommal élt. Megjelent a' játékokon, az egész gyülekezet rajta tartotta szemét, 's legkecsegtetöbb kifejezésekkel bizonyította örömét jelenlétén (e).

Tanuji vóltunk egy még megilletöbb jelenésnek. Egy öreg helyet keresett; minekutánna sok padokat végig járt, 's mindenütt sértegetö szókkal elútasíttatott,

(a) Pind. olymp. 8, v. 3. Schol. ibid. (b) Plut. de garrul. t. 2, p. 502. Pausan. lib 5, cap. 21, p. 434. (c) Isocr. de bigis, t. 2, p. 435. (d) Plut. in Themist t. 1, p. 120. (e) Neanth. ap. Diog. Laert. lib. 3, §. 25.

végre a' Lácedémoniakéhoz érkezett. Minden ifjak, sőt a' férjfiak is nagyobbára felköltek elötte, 's ajánlották nékie helyeket. Lármás tapsolás indúlt mindenütt egy szeribe, 's a' megilletödött öreg nem állhatta hogy ezt ne mondja: „A' Görögök esmérik az illendöség' ré„gulájit, de a' Lácedémoniak gyakorólják azokat (a)."

Láték a' kerûlethen egy képírót, Zeuxis' tanítványját, ki mestere' példájára (b) pompás bársony köntösbe öltözve sétált, 's neve arany betükkel köntössére vólt varva. Minden-felöl ezt mondották nékie: „Te „majmolod a' Zeuxis' hiúságát, de azért még sem „vagy Zeuxis."

Láttam egy Cyrenéit és egy Korinthusit, egyik gazdagságát, a' másik öseit számította. A' Cyrenei boszszankodott szomszédja' pompáján, e' pedig nevette a' Cyrenei' kevélységét.

Láttam egy Jóniait, ki középszerü tálentuma mellett szerencsés vólt, egy hazája által réá bízott kis alkudozásban. Oly nagy tekintettel vólt maga aránt, mint az ostohák szoktak lenni a' szerencse' gyermekei aránt. Egyik barátja oda hagyá, hogy ezt súgja fülembe: Soha sem hittem vólna hogy ilyen könnyen nagy ember tudjon lenni.

Nem meszsze oda egy zofista egy jószagos edényt és egy ló-vakarót tartott kezében, mintha ferdni akarna menni. Minekutánna mások' maga-nagyzásokat kicsúfólta, felhágott a' Jupiter' temploma' egyik oldalára, az oszlop-rend' közepébe állott (c), 's ezen magasságos helyről így kiáltott a' néphez: Látjátok ezen gyürüt, ezt' én metszettem; ezt az edényt és ló-vakarót, ezeket én csináltam; a' sarúmat, a' palástomat, a' dolmá-

(a) Plut. apophth. Iacon. t. 2, p. 236. (b) Plin. lib. 35, cap. 9, t. 2, p. 692. (c) Philostr. vit. Apoll. lib. 4, cap. 31, p. 170.

nyomat, 's az övemet, — e' mind az én munkám; kész vagyok néktek herósi versezeteket, trágédiákat, dithyrambokat, minden-féle munkákat felólvasni, melyeket én mind folyóbeszédben, mind versben minden nemü tárgyakról készítettem; kész vagyok beszélleni a' mu'sikáról, a' nyelv-tudományról; kész felelni akár micsoda kérdésre (a).

Míg ezen zofista maga hiúságát egész magahittséggel mútogatta, sok képírók bévégzett képeiket minden szem' elébe kitették (b); sok rhapszódák a' Homerus' és Hesiodus' töredékeit énekelték; egy közzülök Empedoklesnek egész verszetét mondotta-el (c). poéták, oratorok, filozofusok, történet-irók, a' templom' oldal folyosóira, vagy más magass helyekre állva mondották-elö munkájikat (d); némelyek az erköl-csiséget vették tárgyúl; mások az Olympiai játékokat dícsérték, vagy a' magok hazájokat, vagy azon fejedelmeket, kiknek pártfogását kóldúlták (e).

Mintegy harmincz esztendövel ezelött, Dyonisius a' Syrakuzai tyrán, magára akarta vonni a' sokaság' bámúlását. Testvére Thearides' vezérlése alatt pompás követség érkezett ide, hogy ajándékot tegyen Jupiternek, úgy több négy lovas szekerek, hogy a' futtatás' jutalma felett vetélkedjenek az ö nevében; számos drága sátorokat vontak-fel a' mezökün, 's egész csoport derék declamatorok állottak-elé, hogy ezen fejedelem' verszezéseit közönségesen elö-mondják. Ezeknek tálentuma, 's szavok' szépsége eleinte magára vonta a' Görögök' figyelmét, kiket már a' készület' fényje meg-

(a) Plat. in Hipp. t. 1, p. 365 et 368. (b) Lucian. in Herodot. cap. 4, t. 1, p. 834. (c) Athen. lib. 14, cap. 5, p. 620. (d) Lucian. ibid. cap. 5. Plut. X. rhet. vit. t. 2, p. 836. Pausan. lib. 6, cap. 17, p. 495 etc. Philostr. vit. soph. lib. 1, cap. 9, p. 493 etc.
(e) Plut. X. rhet. vit. t. 2, p. 835.

nyerni kezdett vólt; de csak hamar meg únván az ízetlen ólvasást, a' legélesebb vagdalodzást szórták Dionysius ellen, 's boszszúságok oly meszsze ment, hogy sokan közzülök felforgatták sátorait, 's felprédálták azokat. Szerencsétlenségét pedig megtetézte az, hogy szekerei vagy félre mentek a' pályáról, vagy egymásba összze-törtek, és a' hajót, mely a' követséget viszszávitte, a' szélvész az Itáliai partokra csapta. Az alatt míg Syrakuzában közönségesen beszéllették, hogy a' Dionysius' versei szerencsétlenséget hoztak, mind a' deklamatorokra, mind a' lovakra és hajóra, az udvarnál azt állították-meg, hogy az irígység mindég üldözi a' nagy-elmét (a). Négy esztendövel ezután Dionysius uj munkákat és még ügyesebb ólvasókat küldött, de ezek még nagyobb gyalázatjára váltak. Midön a' hír fülébe ment egésszen megdühödött; 's nem lévén más módja mérge' kiöntésére a' tyránok' menedékén kívül, számkivetett, 's fejeket üttetett-el (b).

Az Olympiában eső felólvasásokon szorgalmatosan megjelentünk. A' játékok' elöl-ülöji is eljöttek azokra néha, a' nép pedig csoportosan tódúlt. Egy napon midön a' legnagyobb figyelemmel halgatott a' nép, hirtelen minden felöl a' Polydámás' neve hallatott. Legottan a' jelenlévök' nagyobb része Polydámás után futott. Ez egy csuda nagyságú és erejü Thessaliai athleta vólt. Azt beszéllették rólla, hogy minden fegyver nélkül az Olympus' hegyén egy oroszlányt agyon-vert; hogy meg fogván egy dühös bikát, az hogy meg menekedjék, kürmeit a' hainok' kezében hagyta; hogy a' legerösebb lovak sem mozdíthatják-meg a' szekeret, melyet ö hátul fél kezével tart. Ö már sok győzedelmeket nyert vólt a' közönséges játékokban; de mint-

(a) Diod. Sic. lib. 14, p. 318. (b) Id. ibid. p. 339.

hogy Olympiába igen későn érkezett, nem engedhették-meg, hogy vetélkedésre elé-álljon. Megtudtuk azután ezen rendkívül való ember' szerencsétlen végét; bément némely barátival a' hévség ellen egy barlangba; a' barlang' bóltozatja omlani kezdett; barátjai elszaladtak; Polydámás viszszá-akarta nyomni a' hegyet, 's az oda ütötte ötet (a) *.

Mennél nehezebb magát megkülömböztetni valakinek a' mivelt nemzeteknél, a' hiúság annál nyúghatatlanabb 's kicsapongóbb. Egy más Olympiában tett útazásomban láttam egy Menecrates nevü Syrakuzai orvost, ki sokakkal kísértette magát azok közzül, kiket meggyógyított, és a' kik az orvoslás előtt arra kötelezték vólt magokat, hogy ötet mindenütt kísérik (b). Egyik a' Herkules', másik az Apolló', harmadik az Apolló' vagy Eskulapius' jegyeit rakta magára. Maga pedig bársonyba öltözve, arany koronával fején, 's királyi pálczával kezében, a' Jupiter' neve alatt tette-ki magát nézö-játékúl 's kerülte a' világot ezen ujj istenségektöl kísértetve. Egykor a' Macedoniai királynak következendö levelet íra: „Menecrates Jupiter Filepnek „egésséget. Te Macedoniában uralkodól, én pedig az „orvosi tudományban; te halált adsz azoknak, kik e„gésségesek, én életet a' betegeknek; a' te testörzöjid „Macedoniaiak, az enyimek istenekből állanak.“ Filep két szóval válaszólt nékie, azt kívánta hogy jöjjön-meg az esze **. Bizonyos idövel ezután meghallván hogy Macedoniában van, magához hívatta, 's ebédre marasztotta. Menecratesnek 's társainak pompás

(a) Pausan. lib. 6, cap. 5, p. 463. * Lásd a' Jegyzést a' Kötet' végéu. (b) Athen. lib. 7, cap. 10, p. 289. ** Plutarchus (apopht. Iacon. t. 2, p. 213.) ezen felelletet Agesilausnak tulajdonitja, a' kihez ö szerezte a' levél intézve volt.

felemelt ágyakra készítettek helyet; előttük egy az aratás' 'sengéjivel megrakott oltár állott; 's míg a' több vendégeknek pompás vendégséget adtak-fel, ezen ujj isteneknek csak jószagú illatokkal 's libatiokkal udvaróltak, kik nem állhatván-ki a' csúfolódást, boszszankodva kimentek a' palotából, 's többé nem mútatták magokat.

Egy más vonás nem kevésbé szólgál a' Görögök' erkölcsei' 's karakterek' léhasága' lefestésére: Most nyólcs esztendeje míg a' játékokat tartották, a' szent kerületben ütközet esett. A' Pizaiak a' felvigyázást magokhoz ragadták (a) az Elisiek felett, kik viszszá-kívánták szerezni jussokat. Szövetségeseiktöl segíttetve, a' szent kerületben egymással szembe-szállának; az ütközet tüzes és véres vólt. Számtalan szemlélök, kiket az inneplés egybe-gyüjtött, 's szinte mind virággal koszorúzva vóltak, vették-körül hideg vérrel a' csata-mezöt, és ezen alkalmatossággal is ugyan-azon részvételt mútatták-ki, melyet az athleták' viadalán, 's éppen azon örömmel tapsóltak majd egyik, majd másik hadisereg' szerencséjén (b).

Hátra van még hogy azon gyakorlásokról szóljak, melyek az előbbieknél több erőt kívánnak, mint p. o. a' kü'sdés, az öklözés, a' Pankratzium és Pentathlum. Nem követem a' rendet, melyel ezen viadalok adódtak, 's a' kü'sdésen kezdem-el.

Az a' czélja a' ki ezen gyakorlásra elö-áll, hogy ellenkezöjét földhöz verje, 's megvallani kénszeritse hogy meggyözetett. Az athleták, kik erre elö-kívántak állani, egy szomszéd folyosóban tartózkodtak; délben

(a) Pausan. lib. 6, cap. 4, p. 460. (b) Xenoph. hist. Graec. lib. 7, p. 639. Diod. Sic. lib, 15, p. 387.

elõ-szóllíttattak (a). Szám szerént heten vóltak: ugyanannyi czédulácskákat bévetettek egy a' játékok' elöl-ülõji elõtt álló ládácskába (b). Kettõn ezen czédulák közzül A betü, kettõn B betü, a' más kettõn C, 's a' hetediken D betü jegy vólt; ezeket öszve-rázták, mindenik athleta kivonta a' magáját, 's egyik elöl-ülõ azokat rendelte együtt viaskodni kik ugyan-azon betüt húztak. E' szerént három-pár kü'sdõ állott-elõ, 's a' hetedik hátra hagyatott, hogy a' többi' meggyözõjivel bírkozzék (c). Kivetkeztek minden küntüssökbõl, 's minekutánna megkenték magokat olajjal (d), a' fövenybe heverõdztek, hogy kü'sdõ társaik annál nehezebben foghassák-meg (e).

Legottan egy Thébei és egy Árgii elõ-állanak a' stadiumra; közelítnek egymáshoz, szemekkel mérik, karjaikkal által-ölelik egymást. Majd homlokaikat öszsze-támasztván (f) egyenlõ erõvel taszítják egymást, egyik sem mozdúl, és oknélkûl fogyasztják erejeket; majd kemény taszigálódáshoz kezdenek, öszve-bonyolodnak mint a' kígyók, nyúlnak, rövidülnek, elõre, hátra, oldalfélt hajlanak (g), az ízzadtság szakad meggyengült tagjaikról; egy pillantatot pihennek, ujjra derekan fogják egymást, 's minekutánna esmét minden ravaszságot 's erõlködést elpróbáltak, a' Thébei felemeli vetélkedõ-társát; de meghajlik a' tereh alatt, leesnek, hengeregnek a' pórban, 's majd egyik, majd másik kerül feljül. Végre a' Thébei maga alatt lévõ ellenségének lábait, karjait öszsze-kapcsólván, minden mozdúlástól elrekeszti, torkon csípi, 's kényszeríti hogy

(a) Philostr. vit. Apoll. lib. 6. cap. 6, p. 235. (b) Lucian. in Hermot. cap. 40, t. 1, p. 783. Fabr. Agon. lib. 1, cap. 24.
(c) Julian. Caesar. p. 317. (d) Fabr. Agon. lib. 2, cap. 5.
(e) Lucian. in Anach. t. 2, p. 910. (f) Id. ibid. p. 884.
(g) Mem. de l'acad. des bell. lett. t. 3, p. 257.

meggyõzetése' jeléül kezét emelje-fel (a). De e' még nem elég, hogy koszorút nyarjen valaki; legalább kétszer földhöz kell verni ellenségét (b); 's rendszerént háromszor kapnak-öszve (c). Az Argii vólt nyertes a' második bírkozásban, de a' harmadikban ujjra a' Thébei.

Minekutánna a' más két kü'sdõ párok is bírkozásokat elvégezték, a' meggyözettek fájdalommal és szégyennel eltelve hátra állottak (d). Három gyözedelmes maradott, egy Agrigentumi, egy Éfézusi, és azon Thébei, kirõl szóllottam. Vólt még hátra egy Rhodusi, kinek a' sors-vonással társ nem jútott. Ennek az a' szerencséje vólt, hogy azon frissen állhatott-elõ a' pályára; de nem nyerhette-el a' játalmat a' nélkûl hogy egyszernél többször ne bírkozzon (e). Meggyözte az Agrigentumit, földhöz veretett az Éphézusi által, ki ujjra a' Thébei' ereje alatt lerogyott, 's ezen utólsó nyerte-el a' pálmát. E' szerént az elsõ gyözedelemnek többeket kell maga után vonni, és hét athleták között meg eshetik, hogy a' gyözedelmesnek négy ellenséggel kelljen megbírkozni (f), 's mindenikkel különösön háromszór.

A' kü'sdésben nem szabad ütni az ellenséget; az öklözésben pedig csupán ütni szabad. Nyólcz athleták állottak-elõ ezen utólsó gyakorlásra, 's valamint a' kü'sdõk, úgy ezek is sors-vonással osztattak párokra. Fejeiket öblös réz borítókkal fedezték-bé (g), ökleikre pedig bizonyos keresztül-kasúl folyó bõr szíjjakból készült verekedõ kesztyüt vontak (h).

(a) Fabr. agon. lib. 1, cap. 8. (b) Mem. de l'acad. des bell. lett. t. 3, p. 250. (c) Æschil. in Eumen. v. 592. Schol. ibid. Plat. in Euthyd. t. 1, p. 277 etc. (d) Pind. olymp. 8, v. 90. (e) Aeschyl. in Choeph. v. 866. (f) Pind. olymp. 8, v. 96. (g) Eustath. in Iliad. 23, p. 1324. lin. 38. (h) Mem. de l'acad. des bell. lett. t. 3, p. 267.

Az egybe-csapások, mint szintén az azokból folly változások külömbözők vóltak. Néha két athleták külömbözö mozdúlásokat tettek, hogy a' nappal ne légyenek szemben, egész órákat töltöttek-el egymás' vi'sgálásában, lesték a' pillantatot, melyben a' más fél testének valamely részét óltalom nélkül hagyja (a), felemelve tartották karjaikat fejek' fedezésére, majd sebessen forgolódtak, hogy az ellenség' közelitését meggátólják (b). Némelykor dühösen öszve-rohantak, szórták egymásra záporral a' csapásokat. Láttunk egyet, ki felemelt karokkal hirtelen félre ugró ellenségére rohanván, keményen a' földre esett, 's egész testét öszve-törte; láttunk másokat, kik elalélva, halálos sebekkel megrakva hirtelen kétségbe-esésekben ujj erővel rohantak ellenségeikre; másokat végre, kiket kivittek a' viadal-helyről (c), mivel ábrázatjokon már semmi megesmerhető vonás nem vólt, 's csak a' darabonként okádott vér vólt jele, hogy élet van még bennek.

Borzadtam ezeknek látására, 's lelkemen egész erőt vett a' szánakozás, midőn látám hogy ifjú gyermekek is tanúlják ezen vérengezést (d). Mert ezeket állitották-elé a' birkozásra és öklözésre a' meglett emberek előtt (e). Azonban a' Görögök gyönyörködtek ezen iszonyúságokon; kiáltozva uszitották ezen egymásra dühödt szerencsétleneket (f); 's a' Görögök még is kimivelt emberek! Valóban az istenek gyászos és megalázó tehetséget ruháztak réánk, azt tudniillik, hogy mindenhez hozzá-szokunk, annyira hogy játékot

(a) Lucian. de calumn. t. 3, p. 159. (b) Mem. de l'acad. des bell. lett. t. 5, p. 273. (c) Anthol. lib. 2, cap. 1, epigr. 14.
(d) Pausan. lib. 5, cap. 8, p. 390; lib. 6, cap. 2, p. 452.
(e) Plut. sympos. lib. 2, cap. 5, p. 639. (f) Fabr. agon. lib. 2, cap. 30.

tudunk üzni a' kegyetlenségből szintúgy mint a' vétekből.

Az ilyen kegyetlen gyakorlások, melyekre a' gyermekeket szoktatják, oly idején kimerítik őket, hogy az Olympiai győzedelmesek' lajstromán alig találhatni kettőt, hármat, ki gyermek-korában 's felnevekedett korában is jútalmat nyert vólna (a).

Más vetélkedésekben könnyű megítélni melyik fél nyertes; az öklözésben a' verekedők' egyikének kell megvallani, hogy meggyőzetett. Míg az erőnek valamely mennyisége van még benne, addig egyik sem csügged-el a' győzedelem felől; mivel az erejétől 's állhatatosságától függhet még. Azt beszélették nékünk, hogy egy athletának egy kemény csapás miatt fogai bétörvén, hirtelen elnyelte azokat; 's ellensége csapását haszontalan látván, magát megmenthetlenül elveszettnek hitte, 's meggyőzetését megvallotta (b).

Ezen reménység azt okozza, hogy az athleták fájdalmakat fenyegetőző tekintet, 's mérész állandóság alá rejtik; hogy gyakran életeket kockáztatják, 's el is vesztik azt néha (c), a' győzedelmes vigyázása 's a' törvények' keménysége mellett is, melyek tiltják ennek megölni ellenségét a' koszorú' elvesztése' büntetése alatt (d). A' nagyobb rész elkerüli ugyan-ezen veszedelmet, de egész életében csonkának marad, vagy minden formáját elektelenitő fóradásokat kap (e). Innen származik talám hogy ezen vetélkedés legkevesebb becsű, 's szinte egésszen a' köz-népnek van hagyva (f).

(a) Aristot. de rep. lib. 8, cap. 4, t. 2, p. 453. (b) Aelian. var. hist. lib. 10, cap. 19. (c) Schol. Pind. olymp. 5, v. 35.
(d) Pausan. lib. 6, cap. 9, p. 474. (e) Anthol. lib. 2, cap. 1, epigr. 1 et 2. (f) Isocr. de bigis, p. 457.

Továbbá, ezen kemény és kegyetlen emberek könnyebben szenvedik a' csapásokat és sebeket, mint a' forró meleget (a), mert ezen viadalok Görög-ország' azon videkében, az esztendõ' azon részében, a' napnak azon óráján folynak, melyben a' nap' sütése olyan hév, hogy a' szemlélõk is alig szenvedhetik (b).

Éppen midõn a' hévség legnagyobbra hágott, akkor esett a' pancrátium nevû vetélkedés, mely a' kü'sdésbõl és öklözésbõl van elegyedve (c), azzal a' különbséggel, hogy az athletáknak ebben nem kell derékba fogni egymást, kezek sinca' szijjú kesztyüvel (caestus) felfegyverkezve, 's annál fogva a' csapások nem oly veszedelmesek. A' viadalnak csak hamar vége lett; érkezett az elõtti napon Sicyonból egy Sostratus nevû ember, sok koszorúkat nyert már ez, 's jártasságáról ezen viadalban híres vólt (d). Vetélkedõtársai' nagyobb részét már jelenléte elszéleszette (e), a' többit is-el elsõ próbáji; mert az elõ-készületekben, midõn az athleták kézenfogva próbálgatták magokat, oly erõvel szorította és facsarta ellensége' ujjait, hogy legottan részére dõlt-el a' gyõzedelem.

Az eddig említett athleták csak egy-egy nemben vóltak gyakorólva; a' kiket mindjárt említek minden nemü viadalban gyakorólják magokat. Valóban a' pentathlum nem csak a' gyalog futást, kü'sdést, öklözést és pankrátiumot magában foglalja, hanem még a' karika — és hajtó-dárda hajitást is (f).

Ezen utóljára említett gyakorlásban elég elhajtani a' dárdát, és találni a' feltett czelet. A' diszkusok vagy

(a) Cicer. de clar. orat. cap. 69, t. 1, p. 394. (b) Aristot. problem. 38, t. 2, p. 857. Aelian. var. hist. lib. 14, cap. 28.
(c) Aristot. de rhet. t. 2, p. 524. Plut. sympos. lib. 2, cap. 4, t. 2, p. 628. (d) Pausan. lib. 6, cap. 4, p. 460. (e) Philon. de eo quod deter. p. 160. (f) Mem. de l'acad. des bell. lett. t. 3, p. 330.

karikák érczbõl vagy kõbõl vannak, lencséslõ formájúak, azaz kerekek és középben vastagabbak mint a' széleken, nehezek, színek nagyon sima, 's annál fogva nehézen megfoghatók (a). Hármat tartanak Olympiában, és minden játékokon elé-veszik (b), egyiken juk van hogy szijjat lehessen belé vonni (c). Az athleta egy kicsiny a' Stadiumon készített ponkra állva (d), kezében tartja a' karikát, vagy magára, vagy szijjával keringeti egy darabig (e), és egész erejébõl elhajtja; a' karika repül a' levegõben, hengereg 's megáll a' pályán. Megjegyzik a' helyet a' hol megállott; 's hogy tovább vessék az a' több athleták' minden törekedése.

Ugyan ezt kell elérni az ugrásban is; — ezen gyakorlás' minden mozdúlásai síp-szónál esnek (f). Az athleták kezekben segítõ terheket tartanak, melyek a' mint mondják, könnyebbé teszik nékiek nagy darab üregen által-ugrani (g). Némelyek 50 lábnyinál messzebb elugranak (h) *.

Azon athletáknak, kik a' pentathlum' játalma felett vetélkedni elé-állanak, hogy azt elnyerjék legalább a' három elsõ viadalban gyõzni kell (i). Noha õk külön-külön minden nemü athletákkal meg nem mérkezhetnek, még is igen nagy becsben vannak (k), mert arra törekedvén hogy testeknek a' lehetõ erõt, hajlé-

(a) Mem. de l'acad. des bell. lett. t. 3, p. 334. (b) Pausan. lib. 6, cap. 19, p. 498. (c) Eustath. in iliad. 8, p. 1591.
(d) Philostr. icon. lib. 1, cap. 24, p. 798. (e) Homer. iliad. lib. 23, v. 840; odyss. lib. 8, v. 189. (f) Pausan. lib. 5, cap. 7, p. 392; cap. 17, p. 421. (g) Aristot. problem. 5, t. 2, p. 709; de animal. incess. cap. 3, t. 1, p. 734. Pausan. lib. 5, cap. 26, p. 446. Lucian. de gymnas. t. 2, p. 909. (h) Eustath. in odyss. lib. 8. t. 3, p. 1591. Schol. Aristoph. in Acharn. v. 213. * 47 Franczia láb, 2 hüvelyk, 8 línia. (i) Plut. sympos. lib. 9, t. 2, p. 738. Pausan. lib. 3. cap. 11, p. 232. (k) Mem. de l'acad. des bell. lett. t. 3, p. 322.

konyságot és könnyüséget szerezzék, eleget tésznek mind azon tárgyaknak, melyek a' játékok' és gimnasztika' felállításában czélul tétettek.

Az innep' utólsó napja a' győzedelmesek' megkoszorúzására volt rendeltetve (a). Ezen rájok nezve dicsőséges czérémonia a' szent berekben ment-végbe (b), 's pompás áldozatok előzték-meg. Midőn ezek elvégződtek, a' győzedelmesek az elől-ülőktől kísértetve a' játék-színbe mentek, gazdag köntösbe öltözve (c), kezekben pálmát tartván (d), az örömtől részegen (e), síp-szónál (f), számtalan néptől körül-véve, melynek tapsolásától zúgott a' levegő. Azután jelentek-meg más athleták is, lovan és szekereken ülve. Delczeg paripájik a' győzedelem' egész büszkeségével mutogatták magokat; virággal voltak ékesítve (g), 's részt venni látszottak a' diadalomból.

Megérkezvén a' játék-színbe a' játékok' elől-ülőji a' hajdan Archilochus költő által a' győzedelmesek' magasztalására, és ezen czérémonia' fényje' emelésére készített hymnust énekeltetni kezdettek (h). Mineku tánna minden vers' végén a' szemlélők is szavaikat a' mu'sikásokéhoz kapcsólták, a' herold felállott, 's kikiáltá, hogy a' Cyrenei Porus nyerte-el a' stadiumi jútalmat. Ezen bajnok az elől-ülők' feje' elébe állott (i), ki nékie vad olajfa ágból készült koszorút tett fejére, mely valamint minden más Olympiában osztatni szokottak, a' Jupiter' temploma megett álló olajfáról szedetett (k), ezen fa' elrendeltetésénél fogva köz-tisztelet'

(a) Schol. Pind. in olymp. 3, v. 33; in olymp. 5, v. 14, p. 56. (b) Philostr. vit. Apoll. lib. 3, cap. 18. (c) Lucian. de Demon. t. 2, p. 382. (d) Plut. sympos. lib. 8, cap. 4, t. 2, p. 723. Vitruv. praefat. lib. 9, p. 173. (e) Pind. olymp. 9, v. 6. (f) Pausan. lib. 5, p. 392. (g) Pind. olymp. 3, v. 10. (h) Pind. olymp. 9, v. 1, schol. ibid. (i) Id. olymp. 3, v. 21. (k) Pausan. l. 5, c. 15, p. 414.

tárgya vólt. Legottan az öröm' és bámúlás' mind azon kifejezései, melyekkel már győzedelme' pillantatjában megtisztelték vólt, oly erővel és bőséggel ujjultakmeg, hogy Porus nékem a' dicsőség' fő pólczán állani látszott (a). Minden jelenlévők valóban ezen pólczon látták ötet; 's nem bámúltam többé azon terhes gyakorláson, melyeknek a' bajnokok magokat alájok adják, sem azon rendkívül való következéseken, mellyeket a' dicséret' ezen nagyzása már több versen okozott. Mondák nékünk ezen alkalmatossággal, hogy a' bölcs Chilon meghólt örömében, midőn győzedelmet nyert fiját megülelte (b), 's hogy az Olympiai játékra sereglett gyülekezet kötelességének tartotta jelen lenni temetésén. A' közelebb múlt században ezt adták-hozzá, még érzékenyebb jelenésnek vóltak atyáink tanúji.

A' Rhodusi Diagoras, ki születése' fényjét a' mi játékinkban nyert győzedelmével nevelte (c), ezen helyre hozta két gyermekeit, kik vetélkedni elő-állottak, és koszorút nyertek (d). Alig vették-el azt, midőn attyok' lábaihoz letették; 's vállokra vévén attyokat, diadalmi pompával hordozták a' szemlélők között, kik virágokat szórva rája, szerencsélették ötet, 's némelyek így szóllottak hozzá: Halj-meg Diagorás, mert nincs' már több mit kívánj (e). Az öreg nem állhatván-ki bóldogságát, a' gyülekezet' szeme láttára kimúlék; az egész sokaság a' legnagyobb megilletődést érzette, 's a' Diagorás' testét ölelő gyermekei könnyekbe feresztették (f).

A' Győzedelmesek' ezen dicsőségét néha megzavarják, vagy is inkább emelik az irigység' dühösködé-

(a) Pind. olymp. 3, v. 77. Schol. ibid. (b) Diog. Laërt. lib. 1, cap. 72. Plin. lib. 7, cap. 32, t. 1, p. 394. (c) Pind. olymp. 7. (d) Pausan. lib 6, cap. 7, p. 469. (e) Cicer. tuscul. lib. 1, c. 46, t. 2, p. 272. Plut. in Pelop. t. 1, p. 297. (f) Aul. Gell. l. 3, c. 15.

sei. A' közönséges öröm-kiáltás közzé hallék néha elegyedni fütyölést is, ez a' gyözedelmes' hazájával ellenséges városok' lakossitól eredett (a).

Az irigység' ezen vonási után a' hízelkedés' vagy nagy-szivüség' nem kevésbé megilletö kifejezési következtek. Némelyek azok közzül, kik a' ló és szekér futtatásban jútalmat nyertek, magok helyett másokat kiáltattak-ki, kiknek pártfogásokat vagy barátságokat kívánták megnyerni (b). A' más viadalokban gyözedelmeskedett bajnokoknak is noha személyek helyett mást nem állithatnak, még is van útjok a' haszonkeresésre; a' kikiáltás' pillantatjában azon várost adják-ki hazájoknak, melytöl ajándékot kaptak (c), 's számkivetéseket koczkáztatják hazájokból, melynek dicsöségét feláldozzák (d). Dionysius király, ki könnyebbnek találta fö városát nevezetessé, mint bóldoggá tenni, gyakran küldött Olympiába embereket a' gyözedelmesek' megvásárlására, hogy adják-ki magokat Syrakuzaiaknak (e); de minthogy a' dicsöség nem szerezhetö pénzel, egyenlö gyalázat rája nézve, hogy megvesztegetett némelyeket, 's nem tudott megvesztegetni másokat.

A' csábítás' útját néha a' félelmes vetélkedö-társ' eltávoztatására is használják, arra veszik, hogy ereje' visszá-tartóztatásával engedje által a' gyözedelmet (f), igyekez. k megvesztegetni a' birákat; de a' mely athletát ilyen fogáson érnek, azt megvesszözik (g), vagy kemény pénz-büntetésre ítélik. Láthatni itt Jupiternek réz álló-képeit, melyek az ily büntetésekböl gyült

(a) Plut. apophth. lacon. t. 2, p. 230. (b) Herodot. lib. 6, c. 103. (c) Pausan. lib. 6, p. 459 et 481. (d) Id. ibid. p. 497. (e) Id. ibid. p. 455. (f) Id. lib. 5, cap. 21, p. 430 et 434. (g) Thucyd. l. 5, cap. 50. Pausan. lib. 6, cap. 2, p. 454. Philostr. vit. Apoll. lib. 5, cap. 7, p. 192.

pénzel állittattak. A' rájok tett felirások örökössé teszik a' vétek' természetét, és a' bünösök' nevét (a).

Magán a' koszorúzás' napján a' gyözedelmesek háláló áldozatokat tettek (b). Béfirattak az Elisiek' közönséges lajstromaiba (c), 's pompáson megvendégeltettek a' Prytaneum' egyik palotájában (d). A' következett napokon magok adtak vendégséget, melynek fényjét mu'sika és táncz nevelte (e). Azonban a' poézisre bízatott neveiket halhatatlanitani, 's a' képfaragásra öket márványból vagy rézből kiábrázólni, némelyeket éppen azon állásban, melyben a' gyözedelmet nyerték (f).

A' régi szokás szerént, ezen az ütközet' mezején már dicsöséget nyert emberek, hazájokba egész diadalmi pompával mennek-viszsza (g), számos kisérök mennek elötte és utánna, bíbór-szín köntösbe van öltözve (h), néha két vagy négy lovú szekeren ül (i), 's a' város' kőfalain tett ontáson viszik-bé (k). Emlegetnek egy Exenetus nevü Agrigentumi polgárt Siciliában (l), ki ezen városba pompás szekeren ment-bé, számtalan más szekerektöl kisértetve, melyek közt 300-ba vóltak fejér lovak fogva.

Némely helyeken a' közönséges kincs-tárból fizetnek nékiek tisztességes élelem-pénzt (m); másutt

(a) Pausan. lib. 5, c. 21, p. 430. (b) Schol. Pind. in olymp. 5, p. 56. (c) Pausan. lib. 5, p. 432 et 466. (d) Id. ibid. c. 15, p. 416. (e) Pind. olymp. 9, v. 6; olymp. 10, v. 92. Schol. p. 116. Athen. lib. 1, cap. 3, p. 3. Plut. in Alcib. t. 1, p. 196. (f) Pausan. lib. 5, cap. 27, p. 450; lib. 6, c. 15, p. 483. Nep. in Chabr. cap. 12. Fabr. agon. lib 2, c. 20. (g) Mem. de l' acad. des bell. lett. t. 2, p. 274. (h) Aristoph. in nub. v. 70. Schol. Theocr. in idyll. 2, v. 74. (i) Vitruv. praef. lib. 9, p. 273. Diod. Sic. lib. 13, p. 204. (k) Plut. sympos. lib. 2, c. 5, t. 2, p. 639. (l) Diod. Sic. lib. 13, p. 204. (m) Timocl. ap. Athen. lib. 6, cap. 8, p. 237. Diog. Laert. in Solon. lib. 1, §. 55. Plut. in Aristid. t. 1, p. 335.

minden tereh alól kivannak véve; 'Lácedémonban úgy tisztelik-meg, hogy egy ütközet' napján a' király mellett harczólhatnak (a); szinte mindenütt a' játék-színeken az elsô hely az övék (b), 's a' nevekhez ragasztott Olympiai győzedelmes czim oly tekintetet és becsülest szerez nékiek, mely életeket bóldogga tészi (c).

Némelyek a' magokra szórt külömböztetésekből azokat eszközlô lovaikat is részeltetik; csendes vénséget szereznek azoknak; tisztességesen eltemettetik (d); 's néha piramist állíttnák sírjok' felibe (e).

(a) Plut. in Lycurg. t. 1, p. 63. Id. sympos. lib. 2, cap. 5, t. 2, p. 639. (b) Xenophan. ap. Athen. lib. 10, cap. 2, p. 414. (c) Plat. de rep. lib. 5, t. 2, p. 465 et 466. (d) Herodot. lib. 6, cap. 103. Plut. in Caton. t. 1, p. 339. Aelian. de animal. lib. 12, cap. 10. (e) Plin. lib. 8, cap. 42.

XXXVIII. Czikkely. 314-dik Lap.

A' Jupiter' Tronusa' ékességeiről.

Fel lehetne tenni, hogy ezen 37 figurák magokra állók, 's a' Tronus' lábitóljához váltak rakva. Elhelyheztetni is lehetne másként mint én, mindenik lábon ábrázólt tárgyakat. A' Pausanias' leírása nagyon rövid és homályos. Ha világositni igyekezünk, könnyen eltévedhetünk, ha szószerént fordítjuk, félô hogy érthetetlenek lessünk.

Ugyan-azon Czikkely. 323-dik Lap.

A' Viadalok' rendjéről az Olympiai játékokban.

Ezen rend változott, mivel sokszor szaporították vagy kevesitették a' viadalok' számát, 's az illendôség is gyakran változtatást kivánt benne. Az a' melyet itt én adom-elé, nem egyezik a' Xenophon' (a) és Pausanias' (b) bizonyitásával. De ezen irók, kik egymással sem egyeznek egészszen, csak 3, vagy 4 viadalokról szóllanak, azokban nincs' más tudósitásunk a' többi' minémüségéről. Ezen bizonytalanságban azt hittem, hogy csupán a' tisztasághoz kell ragaszkodnom. Elébb szóllottam futásokról, mind gyalog, mind lóval és szekérrel, azután a' helybeli viadalokról, mint a' kü'sdés, öklözés 's a' t. Ezen elrendelés majd az, a' melyet Plató ajánl a' Törvényekről irt könyvében.

Ugyan-azon Czikkely. 336-dik Lap.

Polydámasról.

Pausanias és Suidás (d) ezen athletát a' Darius Nothus Perzsai király' idejében éltetik, mintegy 60 esztendővel azon Olympiai játékok előtt, melyekben én viaskodni elôállitom. De egy-felôl a' Pellenei lakosok azt erôsitették, hogy Polydámast az Olympiai játékokban meggyôzte egy Promachus nevü hazafi társok, ki a' Sándor' idejében élt (e). Nem érdemel világositást ezen chronologiai pont; de elé kelle hoznom a' nehézséget, hogy nékem ki ne tegyék.

(a) *Hist. Graec. l. 7, p. 638.* (b) *Lib. 5, p. 396.* (c) *Lib. 8, c. 2, p. 633.* (d) *Pausan. lib 6, cap. 5, p. 464. Suid in Πολυδ.* (e) *Pausan. lib. 7, cap. 27, p. 595.*

VÉGE A' HARMADIK KÖTETNEK.

MIKOR VOLT HAZÁNKBAN AZ ELSŐ LÓVERSENY?

Makacsul tartja magát az a közhely, hogy *lovas nemzet* vagyunk. Akkor is mondogattuk, amikor jó, ha ezer traktorra jutott egy-egy ló még faluhelyen is. Hasonló állítás, hogy „virtusos a magyar". Ebből annyi feltétlenül igaz, hogy honalapításunk sikerében jelentős szerepe volt a magyarság fölényes lovas- kultúrájának. Eleink a járással együtt tanulták a lovaglást és lóról vadásztak, nyilaztak, sőt még a lándzsát is lóhátról hajították. Ahogy ezt Anonymus írásában rögzítette: „A magyar vitézek paripáikon ülve pajzsokkal és lándzsákkal csaknem naponként nagy tornákat vívtak, más ifjak pogány szokás íjakkal és nyilakkal játszanak vala." De a Névtelen Jegyző lejegyzett egy honfoglaláskori lóversenyfélét is. A *Gesta Hungarorum* XVI. fejezetében ezt olvashatjuk: „Akkor Ond és Ketel, mint szintén Tarczal az erdőn átmenvén, amint a Bodrog mellett lovaglának, mintegy ki akarván tenni magukért, sebes nyargalvást futva egy magasabb hegy tetejére vágtattak, kiket Tarczal, igen serény vitéz megelőzvén, mindnyájok közt elsőben vágott fel az tetőre s azon hegyet az naptól fogvást maig Tarczal-hegyének nevezik". Bizonyítottnak vehetjük tehát, hogy a magyarság a messzi Ázsiából már hozta magával a lóversenyzés kultuszát.

A lovasgazdák ősidők óta mindenütt - ahogy mondani szokták: zsigerből - vetélkedtek, hogy melyikőjük négylábúja a gyorsabb. A mindennapos vagy akár ünnepi lófuttatások a honfoglalás utáni évszázadokban is megőrződtek, melyekre vannak utalások a különböző krónikákban. Ami a valódi lóversenyzés „ánglius" formáját illeti, arról viszont azt írják a sporttörténeti tankönyvek, hogy csak a XIX. század második negyedétől jelentek meg Magyarországon. A legtöbbet idézett és autentikusnak tartott ilyen lóverseny 1827-ben zajlott le, miután Széchenyi és Wesselényi behozta ezt a módit a ködös Albionból. *A sport krónikája* című, 1992-ben megjelent több kilós alapmű (Officina Nova, Budapest, 1992.) így számol be az említett nevezetes eseményről:

„Széchenyi az 1820-as évek közepén tért haza angliai utazásaiból, tele lelkesedéssel a modern sportok - így a lóverseny - iránt. Hosszú szervezőmunkával - egy mágnásifjakból verbuvált társaság segítségével - végre 1826 tavaszán, Pozsonyban megrendezte az első igazi lóversenyt hazánkban. Nem nagyon tetszett azonban neki »a trombitaszóra elindított, pitykés dolmányba és lobogós ingujjba öltözött, minden tudás és szabály nélkül vágtató versenyzők mutatványa«. Ezért újabb konzorciumot állított össze - a későbbi Jockey Club alapját -, és 1827-ben »Szent Iván havának hatodik napján«, vagyis jú-

nius 6-án »Sz. Kir. Pest Városa mezején« pontosabban az üllői országúton, »jóval feljebb a mai körútnál volt a versenypálya 1236 öl hosszúságban« – olvashatjuk a Hazai és Külföldi Tudósítások egyik számában. Zöld galylyakból diadalkaput emeltek, az arisztokrata bírálóbizottság pedig egy, az ország címereivel és zászlaival feldíszített sátorban szorgoskodott. A gyepen tribünöket is állítottak az előkelő közönség számára, akik között szép számmal akadt »messzelátókkal fölfegyverzett« hölgy is. Ahogy Vay Sarolta korabeli tudósításában írta: »A szép mágnásasszonyok a keblükről leszedett virágokkal földíszítették a győztes lovat, de gazdáiknak is kijutott a virágból és a puha kezecskék szorításából.« Az első futam győzteséről pedig így tudósít: »Mintha a sors is egy nagy nevet akart volna megörökíteni a magyar lóversenyek évkönyvében, az első diadalt a pesti gyepen a Széchenyi István lova aratta, mely könnyen győzött egy telivér és hat paraszt társa fölött«.

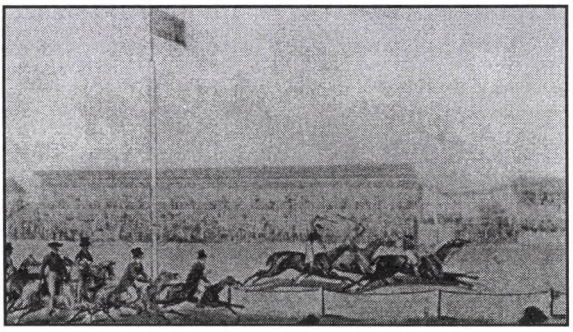

Széchenyi barátjához írt leveléből tudjuk, hogy »a pályán 25000 ember volt kint, a lakosság minden rétegéből«. Nem kevés – pedig ekkor még nem lehetett fogadni!

Az úrlovasok társasága tovább szervezkedett és bővült, így 1829-ben már kiadták az első *Gyepkönyvet*, amely az istállótulajdonosok meg a lovak nevét és származását, valamint a nevezetesebb futtatási napokat tartalmazta. (...) Az sem érdektelen, hogy mi volt az első pesti lófuttatás fődíja. Ezt Teleki Borbála grófnő leveléből tudhatjuk meg: »Száz aranyat érő Bilikom volt kitéve... melyen egyik felől az Ország Czimere; másik felől két futó Ló látszik s' ezen szavak vannak reá metszve: Magyarországi Ló-pállyai Jutalom. Készíté Mayerhofer Székesfejérvári Magyar. Bétsben 1827.«

Nem lenne sportszerű, ha az eredményről nem tudósítanánk az olvasót. Íme: »... a czélhoz 4 minutum 52 secundum alatt legelőször futott el Al-Borak, Wesselényi Miklósnak a lova; a' kinek, mint győztesnek, nagy tapsolások és éljen-kiáltások között által is adatott a' Bilikom«."

Nem szeretném kisebbíteni Széchenyiék érdemeit a honi lóversenyzést illetően, de mindig sejtettem, hogy már előttük is lehettek hasonló próbálkozások. Nem a pünkösdikirály-választáson ország-

szerte szokássá vált falusi lóversenyekre gondolok, hanem angol mintájú vetélkedőkre. Találtam is egy ilyet 1802-ből, amellyel nem kizárt, hogy megelőztük a kontinensen rendezett első ilyen típusú lóversenyeket.

A hazai arisztokrácia régen tervezgette, hogy a lótenyésztéssel párhuzamosan komolyabb formában megszervezi a lóversenyzést. Az angol rendszerű lóversenysport legfőbb szószólója Hunyady József gróf volt, aki ürményi birtokán, a Keszi-pusztán 2400 méteres versenypályát épített és a magyar turf agilis szervezőjeként érte a hirtelen halál. Annak a bizonyos 1802-es lófuttatásnak is ő volt a mecénása, amelyről a *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* 1802. évi XVIII.k száma adott tudósítást:

> **Néhány nap előtt az idevaló közönség egy egészen új látványt élvezhetett. A lókedvelők kedvének fokozása s a lótenyésztés megnemesítése céljából az itt tartózkodó gavallérok kísérletet tettek egy *angol mód szerint való lófuttatásra*. Nagyobb és jobb pálya hiányában az úgynevezett városerdőben két angolfajú kanca szaladt, névszerint a Midge Atalanta nevű szürke kanca és a Fanny Udnar nevű barna kanca; kétszer futották meg az allét, ezt az ezerlépésnyi területet. Nagyon gyorsan futották meg a pályát s ez alkalommal Midge Atalanta lett a győztes. 27-én délután megismételték ezt a kísérletet. Ez alkalommal rendkívüli volt az érdeklődés, az egész nemesség megjelent. Mivel ez a lóversenykísérlet ily nagy tetszéssel találkozott, megvan a remény, hogy a lókedvelő urak közszórakozás céljára megismételjék a lófuttatást.**

Felvetődik a kérdés: hol volt ez a verseny? A Városliget akkor jóval beljebb kezdődött, valahol a Király utca és a Felső erdősor tájékán, ahonnan az egykori allé (fasor) indult a város széle felé. Ez megközelítőleg a mostani Városligeti fasor (régebben Vilma királyné út, a rendszerváltozásig Gorkij fasor). Az a terv, hogy a lóverseny Pesten intézményszerűen állandósul, illetve bevonul a társasági életbe, ekkor még nem vált valóra. Majd két évtizednek kellett eltelnie, hogy – most már Széchenyi és társai bábáskodásával – a lófuttatás polgárjogot nyerjen nálunk.

*

Most pedig ugorjunk vagy ötszáz esztendőt vissza a múltba és ismerkedjünk meg II. Lajos versenylovaival, illetve a korabeli „angolos" lófuttatással. A gyermek Lajos király korán elkezdett nyargalászni az udvar lovain, de később maga is tenyésztett versenylovakat, amelyeket sporteszköznek tekintett. A lovaglás ekkor általános szükséglet volt mind békeidőben, mind pedig hadiállapot-

ban. Lóháton kelt útra az idegen vidékekre utazó, de puszta időtöltés gyanánt is igénybe vették a derék jószágokat. Lóháton ment a vőlegény a násznéppel együtt és így vonultak be a menyasszonyos házba, ahol gyakorta lófuttatást is rendeztek a vőlegény meg a menyasszony paripái között.

A rendszeres lóversenyzésről a XVI. század elejétől fogva vannak feljegyzések. Tudjuk, hogy II. Lajosnak Kelenföldön volt versenyistállója, ahol futtatásra idomított lovakat tartottak. Az istállómestert Horváth Márknak hívták, és négy lovászt felügyelt, akikről azt is tudjuk, hogy ötven dénár fizetést kaptak hetente. A versenylovakat külön helyezték el, ezeket Prisca udvari lovászmester gondozta, aki ott is lakott az istálló mellett.

A király versenyménese 1525 telén megközelítőleg húsz lóból állt. Külföldről is kapott az uralkodó ajándék lovakat. Lengyelországból egy Karelkwczer nevű lengyel nemes küldött versenyméneket meg egy lovászfiút. Ezt követően Szidlovieczky Kristóf „krakai" (krakkói) vajda három gyorslábú lóval ajándékozta meg II. Lajost. Még azt is feljegyezték, hogy a Kónya nevű kísérő szolga költség és jutalom fejében 70 forintot vehetett fel a kincstárból. Pedig a királyi kincstár meglehetősen üres volt akkoriban, de az uralkodó annyira szerette a lovait, hogy nagy fizetséget ajánlott azon szolgáknak, akik lengyel versenylovakat hoztak Budára. Sőt, királyunk még kérni sem restellt, ha lovakról volt szó. Levélben megkereste a lengyel uralkodót, Zsigmondot, hogy küldjön neki idomított gyorslovakat. A Budán hivatalban lévő lengyel követnek ezt írta vissza Zsigmond: „Tudhatná a király, hogy nekem olyan lovaim nincsenek és nem is találnék benne örömet." Elég udvariatlan szavak, de hát a királyok sem egyformák...

Magyarországon és a lengyeleknél is ebben az időben igencsak elterjedt volt a nemesek körében a kizárólag versenyre betanított lovak tartása. A magyar király ezt jó szemmel nézte már csak azért is, hogy legyenek istállója lovainak ellenfelei. Mert bizony rendszeresen versenyeztette is a paripáit. Így történt ez 1525 tavaszán is - alig több, mint egy évvel a mohácsi vész előtt! Fraknói Vilmos püspök és történetíró II. Lajosról írt tanulmányában részletesen beszámolt a lóverseny előkészületeiről. Rothkyrger Menyhért „komornok" 25 forintot kapott a kincstártól és királyi utasításra ebből a pénzből a versenylovak fejadagját kellett felemelnie. Majd a kincstárnok hat vég különböző színű gyolcsot vásárolt és átadta Jakab mesternek, a király szabójának, hogy varrjon belőle ruhát az apródoknak. Ebben az időben ugyanis a zsokék szerepét - kis testsúlyuk miatt - az apródok töltötték be. Tekintettel arra, hogy egy végnyi gyolcsból legalább

négy versenyöltözet kitellett, kiszámítható, hogy a király huszonvalahány apródját lovagoltatta.

Május elsején – amikor megérkezett a krakkói vajda öt lova – a kelenföldi versenytéren tartatott meg a verseny a király jelenlétében. A közel húsz magyar ló ellen egyszerre mindig csak két lengyel jószág állhatott ki, mivel csupán két futtató apród érkezett Budára. A magyar urak paripáin lovász gyerkőcök ültek, akik jól ismerték a lovakat, mert maguk is részt vettek az idomításukban. A lovasok különböző színű vagy tarkázott öltözékben indultak a versenyen, a lovak pedig díszes szerszámokban pompáztak.

Magáról a futamokról nincs adatunk, de azt tudjuk, hogy a nyerőknek értékes tiszteletdíjakat adtak. A közszemlére kitett jutalomtárgyakat a budai bíró szolgái őrizték. Az egyes futamok szünetében cigányzenét hallgathatott az összesereglett nézőközönség. A változatosság kedvéért a nádor, valamint az egri püspök díszruhás trombitásainak zenéjében is gyönyörködhetett az összesereglett népség.

A lófuttatást – a nagy sikerre való tekintettel – megismételték másnap, majd május 10-11-én is. Ezt követően a lengyel lovakat visszavitték, a delegáció pedig busás pénzjutalmat kapott őfelségétől.

A következő évben, 1526 gyászos esztendejében is volt még egy tavaszi lóverseny Budán. Erről Engel János Keresztély neves történészünk *Monumenta Ungarica* című forrásgyűjteményéből tudunk, de árulkodnak azok a számadáskönyvek, amelyekben a versenylovak gondviselőinek fizetése még szerepelt. Aztán minden elveszett Mohácsnál…

Az egykori lóversenyek forrásai elsősorban a *Magyar Történeti Tár* 22. kötetében (80-170. oldal), illetve Fraknói Vilmos *II. Lajos udvara* című művében találhatók. Ezen kútfők felhasználásával Radvánszky Béla a *Századok* 1887. évi folyamában megírta a lovakkal kapcsolatos történéseket (*Foglalkozás, időtöltés és játék a XVI. és XVII. században*), majd közzé tett ebből részleteket az általa szerkesztett *Magyar Családélet* című könyvben, amelyet viszont Siklóssy László vett át a *Magyar sport ezer éve* első kötetébe.

Nos, néhány „első" magyar honi lóversenyt kötöttünk itt kévébe, amelyekből csupán egy tény állítható biztosan: nem tudjuk – és valószínű soha nem is tudhatjuk meg – hogy mikor és melyik volt ténylegesen az a bizonyos *első*…

FÉSŰS MENYHÉRT TESTNEVELÉSI RENDSZERE 1829-BŐL

„A mozgások művelőkre és szenvedőkre osztatnak"

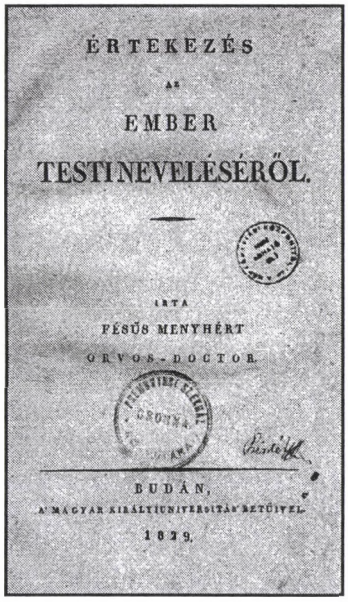
ÉRTEKEZÉS
AZ
EMBER
TESTI NEVELÉSÉRŐL.
ÍRTA
FÉSŰS MENYHÉRT
ORVOS-DOCTOR.
BUDÁN,
A' MAGYAR KIRÁLYI UNIVERSITÁS BETŰIVEL.
1829.

Fésűs Menyhért a XVIII-XIX. század fordulóján tevékenykedő „orvos-doctor" azon kevesek közé tartozott, akik gyakorlatban és elméletben is előszeretettel foglalkoztak az ember testi nevelésével, a testgyakorlatok szerepével és mibenlétével. Ars poetikájának is megfelel, amit könyvének előszavában írt: „Nem csekély tehát érdeme azon orvosoknak, kik a természet kebeléből gyűjtött tapasztalásaikat józan ész szabta törvények szerint egybe foglalják s azokat a test egészségének fenntartására alkalmazza, közre bocsájtott munkáikban közönségessé tették."

Fésűs doktor 1829-ben adta közzé tanulmányát *Értekezés az ember testi neveléséről* címmel. A magyar királyi universitás betűivel Budán napvilágot látott könyvnek azt a részletét közöljük, amely kifejezetten a testgyakorlásokról, a korabeli sportokról és azok hasznáról szól:

„A' Görögök 's Romaiak jól tudván milly sok függ a' testek épségétől 's ügyes hajlékonyságától, ezeknek eszközlésére sok figyelmet fordítottak a' nevelésben. Innét a' testi erőknek csupa természetes gyakorlásával meg nem elégedve azon végre mesterséges módokat is gondoltak ki. A' Romai nemzet megdőlése után megszüntek a' testi gyakorlások, 's a' testnek nevelése, míg azt mint hasznost a' később századok helyre nem állították, parlagon hevert. Van szó a' testi nevelésről azon munkákban, mellyek a' nevelés' egészét magokban foglalják; de ezen tanitások hijányosak, 's többnyire csak akkor kezdődnek, mikor a' nevendék nevelőre bizatik. Ez késő. A' természet nem hat-hét esztendős gyermeket, hanem kisdedet ád az anyának ölébe, mellynek gyöngébb életművezetsége csekélyb okokra is megrendűlhető. A' gyönge kort úgy tekintsük az embernél, mint talpkövet az épületnél. Ha rendetlenűl tétetett ez, a' reá rakott épület könnyen megrozzan 's összedől; az ember is, ha kis korában rossz nevelést vett betegségek szekrénnye lészen, üdő nap előtt összeroskad, 's únva vont élete hasznon nélkül múl ki az üdő fejthetetlen folyamába.

A' természet, józan ész 's tapasztalás voltak vezetőim előadásomban. Ezeknél fogva először azokról szólok, mik a' természet utján a' fejlődő embernek mintegy elhatározva rendeltettek; másodszor minden jelenésnél a' vétkes szokást megjegyzeni 's a' belőle áradó károkat kimutatni ügyekszem.

A' szabad mozgásoknak, helyes gyakorlásától is sok része függ az egészségnek; minthogy a' szabad mozgások a' tápláló életre nagy befolyással vannak, 's az érzés életműveivel is szoros összeköttetésben tartatnak.

Hogy a' szabad mozgások az egészséget elősegítsék, mindenek előtt megkivántatik, hogy a' mozgó életművek eggyarányosan gyakoroltassanak, és hogy a' középszer a' mozgás erősségére 's tartására nézve eltaláltassék. A' mi a' mozgó műszerek eggyarányu gyakorlásokat illeti, megkivántatik, hogy mind a' felső mind az alsó vég tagok, sőt maga a' törzsök vagy eggyszerre, vagy váltogatva gyakoroltassanak. Ezen gyakorlás középszerű erőltetéssel vitessék végbe; mivel az igen gyönge, mozgások a' gyönge, az igen erősek a' durva alkatnak kedveznek; sőt ezen utolsók nem ritkán ártalmasak is lehetnek; azért legtanácsosabb a' mozgásokat az erőltetésre nézve eggymás köztt váltogatni. - Az állati mozgások nem gyakoroltathatnak szüntelen, szükségünk lévén az álomra, 's pihenésre az ébrenlét közben; következőleg: a' mozgás 's veszteglés köztt bizonyos aránynak kell lennie. Azt, hogy a' mozgásnak életművei már megpihentek, vagy erejek lassanként megrogyott, a' közérzés adja tudtunkra a' fáradtság és pihentség érzése által; de főképen ez utolsót vigyázattal tegyük, mivel az izmok gyakran a' sok pihenés után is elfáradnak, mint elfáradtak a' dologra. Az ébrenlételben való pihenés legalkalmasabban a' fekvés által, mellyet gyakran változtatni kell, vitetik végbe; valamivel tökélletlenebbül az ülés által, legtökéletlenebbűl pedig, midőn a' nagyobb és szélesebb mozgások a' mozgó életműveknek csekélyebb munkálódásai által pótoltatnak ki; p. o. a' menés az állás vagy valamelly fenálló testhez való dőlés által; a' kezekkel 's lábakkal való dolgozás szinte az állás által.

A' mozgások művelőkre és szenvedőkre osztatnak. - A' szenvedő mozgások alatt a' mozgó életművek sokkal kevesebbé gyakoroltatnak; némelly izmok legfeljebb olly állapotba jőnek; mint az állás alatt, melly állásokból a' külső mozgás által szüntelen kimozditatnak, honnan a' szenvedő mozgások alatt szinte elfárad az ember, mint a' müvelők alatt; illyenek: a' kocsizás, lovaglás, hintázás, csónakázás, mellyek közül az első legközelebb van a' művelő munkálódásokhoz, az utolsó a' pihenéshez. A' mivelő mozgások közül nevezetesebbek a' következők:

a) Az állás ugyan az egész testnek nyugodalmas állapotát jelenti; de az alsó végtagokon, sőt medenczén, törzsökön, és nyakon lévő izmok, még pedig mind a' hajtók mind a' feszítők munkálkodásban vannak; ez okból az állás csak rövid ideig folytatódhatik, még ekkor is csak úgy, hogy hol eggyik hol másik lábbunkra bicczenvén, a' járás fajját tesszük.

b) A' járkálás vagy is menés a' mozgásoknak legalkalmasabb fajja; mellyet hosszu üdeig veszedelem nélkül folytathatunk.

c) A' szaladás inkább gyakorolja az egész testet a' járásnál, sőt a' tüdőt is; ollykor az előbbiekkel váltogatva keves üdeig, 's keves távolságra hasznos az embernek.

d) Az úszás sok tekintetben hasznos; főképen pedig, mivel mind az alsó mind a' felső végtagokat gyakorolja; de hogy veszedelem nélkül történjen tanult gyakorlást kiván.

e) A' szavallás vagy hangos olvasás a' munkálkodó életműveket elősegítvén a' test egyéb mozgásaitól a' tüdőre ható akadályoknak könnyebb megvívására elő készíti.

f) A' táncz különfélesége szerint a' testet különféleképen gyakorolván különféleképen lehet hasznos; annál is inkább, hogy vele mint egyéb testi játékok alatt is, a' lélek mulat, 's épen ez okon kell a' testi játékokat a' lelkiek eleibe tennünk.

g) A' cselekvő mozgásokhoz tartozik még, noha ritkábban gyakoroltatik is az *Ugrás*; mellynél különösen arra kell vigyázni, hogy az ugró ne sarkára, hanem lába' elejére lépjen vagy ugorjon; mivel az első esetben a' test igen megrendül, 's a' kifelé nyiló üregekben lévő részek kitolakodhatnak 's így elő esést, bélnek leszállását okozhatja; vagy ha illyes nem történne is, az agyvelő még is nagyon megrázódik, a' mi szinte veszedelmes. A' hajigálás által szinte mint a' fegyver forgatás alatt a karok, vállak igen erősődnek, – küzdés, mászkálás középponttartás az egész testet gyakorolják. –

A' leány nevendékek ritkán vagy épen nem gyakorolják különös czélból testi erejiket; pedig bizonyos, hogy az anya magzatja testi fejlődésére nézve nagyobb befolyással van az atyánál. Nem is lehet sok helytelenséget meg nem róni a' leányoknak mai nevelésében, midőn akár nyilvános akár privát intézetekben úgy gyakran szülőik házaiknál is testi gyakorlásaik a' tánczon kívűl magok egyenes tartásában állván, fonnyadnak el. Kívánni ugyan nem lehet, hogy a' leányok férjfi gyermekként versent fussanak, fát másszanak, kötelen járva 's ugrálva gyakorolják testöket: de vannak még is foglalatosságok mellyeket ők testök fejlődésének elősegélése 's égeszségök fentartása tekintetéből is szivesen gyakorolhatnak. – Jó lesz tehát a' fejlődő leánykát néha néha az ablaktól elvonni, 's fortepianoján, műasztalkáján, 's holmi édes-nyá-

jas könyvein kívül a' gazdasszonyi munkákban is, millyenek: a' főzés, sütés, mosás, vasalás, szoba takaritás 's egyebek, foglalatoskodtatni.

A' szenvedő mozgások köztt azon kívül, hogy a' lelket felvidámitják a' kocsizás a' fiatalabbnak, a' lovaglás az éretteb koru nevendéknek igen hasznos; mivel a' kocsizás a' testnek erőt, a' lovaglás ezen felül a' léleknek férjfiúi bátorságot is szerez. Minden üdőben úgy ügyekezzék a' nevelő, hogy a' testi gyakorlásból nevendékére, de másra sem, kár ne háromoljon. Ne eressze tehát izzadt, felhevült nevendékét a' hideg fürdőbe; ne engedje őt köves vagy kemény helyen küzdeni, ne hagyja felhevüléskor hideg vizet inni vagy fagylaltat enni. A' testi gyakorlásokról bővebben szólani az ívek szaporodása nem engedi, egyedül azt említem még e' helyt meg, hogy e' czélra *Gutsmuths* illy czímű munkáját „Gymnastik für die Jugend" nagy haszonnal olvashatni.

BERZSENYI DÁNIEL ÉS A TESTKULTÚRA

„...népmulatságokat a bölts görögöktől kellene tanulnunk"

Berzsenyi Dániel költőként és gondolkodóként is vonzódott az örök értékek felé, hogy azután sajátos módon összekapcsolja azokat a hétköznapi élet aktualitásaival. Így jutott el az ókori Hellász (test)kultúrájához és a francia forradalom utáni új európai életérzéshez, melyeket a magyar reformkori törekvések fő sodrába próbált beterelni.

Berzsenyi német esztéták és írók, valamint Kis János költőtársa által ismerkedett meg az ókori görög kalokagathia, illetve az olümpiai játékok eszméjével, melyeknek lelkes hívévé vált. Tucatnyi ógörög, illetve latin klasszikust - Horatius, Vergilius, Platon, Pindarosz, Plutarkhosz stb. - tanulmányozva különös figyelemmel fordult a görögség szent játékai felé.

Berzsenyi Dániel (1776-1836)

Személy szerint tőle sem állt távol a testgyakorlás, amit már fiatalon elkezdett. Egyik életrajzírója, Váczy János szerint „az eleinte erőtlen és beteges fiúcskát" apja nevelte vasgyúróvá Vas megyei birtokán. Berzsenyi Lajos úgy gondolkodott, hogy „a természetes szabad élet s a folyamatos testgyakorlatozás a legjobban megerősíthetik, ezért nem szándékozott Dánielt rendes iskolai kiképzésre fogni". Tizennégy éves koráig az alapismeretekre és a testmozgásokra az apja oktatta, majd ezután beíratta a patinás soproni evangélikus főgimnáziumba. Az eszes diák titokban verselt, viszont nyíltan jeleskedett a testnevelés terén, ahogy ezt Váczy életrajzában olvashatjuk: „Az iskolai tanulmányokban rég izzadókat csakhamar és játszva utolérte, ugyanakkor gyerekkori zabolatlansága nem tűnt el." Legjobb barátja és eszmetársa, Döbrentei Gábor - a Magyar Tudományos Akadémia első titkára - így emlékezett rá: „A lovaglásban, úszásban, birkózásban és éneklésben minden egykorút felülmúlta." Testi képességeiről, sportos életviteléről maga Berzsenyi is többször tett említést. Eklatáns példája ennek a Kazinczy Ferenchez 1811. november 18-án írt levele: „Én egykorúim között a legelső magyar táncos voltam, lovat, embert, asztalt által ugrani nékem játék volt. Sopronyban magam ti-

zenkét németeket megvertem, s azokat a város tavába hánytam." A tucatnyi megvert „német" valószínű osztrák lehetett, számukat illetően pedig Váczy így vélekedett: „Nagyításnak tűnik, de el kell hinnünk neki, ha elképzeljük zömök testalkatát s az abban lakozó, folyamatosan gyakorlott erőt." A tánc kapcsán pedig meg kell említenünk, hogy a régmúlt századokban efektíve sportnak számított a táncolás. *A táncok* című versében így szedte klasszikus verslábakba Berzsenyi a magyar tánc jellegzetességeit:

A magyar egy Pindár: valamerre ragadja negéde,
Lelkesedett tűzzel nyomja ki indulatait.
Majd lebegő szellő, szerelemre olvad epedve,
S búja hevét kényes mozdulatokba szövi;
Majd maga fellobbanva kiszáll a bajnoki táncra.
(Megveti a lyánykát a diadalmi dagály),
S rengeti a földet: Kinizsit látsz véres ajakkal
A testhalmok közt ugrani hőseivel.
Titkos törvényit mesterség nem szedi rendbe,
Csak maga szab törvényt, s lelkesedése határt.
Ember az, aki magyar tánchoz jól terme, örüljön!
Férfi erő s lelkes szikra feszíti erét.

A költeményben szereplő „Pindar" az olümpiai játékok ódáinak avatott tollú költője volt. A „Kinizsit látsz véres ajakkal" sor pedig arra a nevezetes táncra emlékeztet, amelyet az erejéről híres hadfi járt szájában egy halott törökkel.

A költő több prózai írásában is helyenként közel került a testkultúrához. Az 1833 körül írt *A polgári rendtartás töredéke* című tanulmányában többek között a megyei népiskolák feladatairól értekezve a 25. paragrafus harmadik cikkelyében így vélekedett: „A tanulók szüntelenül együtt legyenek és azoknak testi gyakorlására szintoly gond legyen, valamint a lelkiekre, úgy, hogy azok minden szünórában mezei munkában foglalatoskodjanak vagy egyéb testgyakorló játékkal mulassák magukat."

Berzsenyi Dániel 1799-ben feleségül vette Dukai Takács Zsuzsannát és a Kemenes mellé, Sömjénbe költözött gazdálkodónak meg versfaragónak. Kis János költő 1803-ban elküldte Berzsenyi néhány versét Kazinczynak. Az írófejedelem üdvözölte az újabb poétát, majd közel egy évtizedes barátság és gondolatokban gazdag levelezés alakult ki közöttük. Berzsenyi 1810-ben Pesten próbált fészket rakni a fiatal irodalmárok közelében, de nem érezte jól magát és Niklára (régebben Miklára) költözött s haláláig ott élt.

Kölcsey 1817-ben elismerve a szerző tehetségét, igazságtalanul keményen megbírálta Berzsenyi két verseskötetét, amire az ő válaszát, „antirecensioját" nem volt hajlandó közölni a *Tudományos Gyűjtemény*. Ettől kezdve gyakorlatilag nem írt több verset, csak esztétikai és kritikai munkákat jelentetett meg, melyek elismeréseként 1832-ben az akadémia (Magyar Tudós Társaság) őt nevezte ki első vidékiként akadémikussá. Főleg a korabeli német esztéták hatottak rá, kiváltképp Lessing, Jean Paul Richter, Eschenburg, Bouterwerk, Herder és Schiller. Akadémiai székfoglalójában, a *Poétai Harmonistica* című munkájában többek között érdekes és újszerű eszmefuttatást fedezhetünk fel az emberi test esztétikájáról, amely tulajdonképpen a hazai sportesztétika alapjaiként könyvelhetünk el. A következő idézetekkel bizonyítható ez a meglepő állítás:

> **Az emberi szép annyi, mint a különös és közönséges emberiségnek harmóniája és harmóniás középszere. Mert valamint az emberi test nagyságának van bizonyos középmértéke, melytől minél messzebb távozik, annál inkább szűnik szép lenni; úgy van az emberi forma minden részeinek bizonyos középmértéke, melyet a formák legközönebb tulajdonságai szerint formál magának az egészhez. (...)**
>
> **Az emberi természet legközelebbi tulajdonságát abban látjuk, hogy az ember nem egyéb, mint szép testben öltözött és testén uralkodó szép lélek, mely szerint a szép testnek és léleknek harmóniás középléte... Ezen ideáltól folyt az, hogy a görög szellem mind testi, mind lelki világát úgy megnépesíti, hogy a görögnek minden idea a legszebb testben jelent meg. Mert a testi szépérzetből foly a lelki szép, s a lelki szépnek szerelme emeli föl az embert ama lelki világba, hol az - mintegy isten - minden földieken fölül lengve mosolyog. A léleknek ezen emeltségét, s ebből folyó szabadságát példázta az olympiai játékok jelképe, a leereszkedő delphin és a fölemelkedő sas, ami nyilván csak azt akarta mondani: le a halés hasemberrel s föl a saslélekkel!**

Ez utóbbi idézettel eljutottunk az *olümpiai játékokhoz*. Kis János 1809-ben Pozsonyban megjelentetett erkölcstani könyvében - Mátyus István óta - először írt magyar nyelven az ősi pánhellén játékokról. Feltehetően ez a mű és szerzője terelte Berzsenyit a görögök szent ligetében hosszú évszázadokig folyó versenyekhez. Mivel Kis negyven évig levelezett Kazinczyval, Berzsenyi pedig egy évtizedig, így hármójuk kapcsolatának egyik közös motiválója az antikvitás testkultúrája volt és annak hazai adaptálása. Sőt, ebből Kölcsey sem maradt ki, mivel Kazinczy Pindarosz pánhellén játékok győzelmi da-

lainak fordításait elemezve és kritizálva szintén eljutott Hellász legnépszerűbb intézményéig, az olümpiai játékokig. Mondhatjuk tehát, hogy a reformkor kezdetén a magyar literátusokból egy erős csapat állt össze az olümpiai játékok históriai hátterének feltérképezésére. Leginkább Berzsenyi munkásságában érhető tetten ez a motívum, hiszen verseinek és prózai munkáinak jelentékeny részében találhatunk erre vonatkozó utalásokat.

Az említett esztétikai – vagy ahogy ő nevezte „harmonistikás" – írásában egy helyütt például ezt olvashatjuk:

> **A szépérzet egyedül az emberiségnek adatott meg, az állatokban még analoguma sem találtatik. Ezt érezték az emberi érzelmeket nálunknál jobban értő hellének, midőn nemcsak a lelki szépet, de még a testi szépet is valami isteni jelenetnek nézték, elannyira, hogy gyakran a szép embereknek csak azért, hogy szépek voltak, szobrokat emeltek, s holtok után isteni tiszteletet adtak nekik. Ezt érezték, midőn mind *Jupiternek*, mind ismeusi *Apollónak* a legszebb ifjakból rendelének papokat...**

A Jupiter (Zeusz) és Apolló kapcsán említett ifjúsági ünnepek tulajdonképpen az éliszi (olümpiai), illetve az iszthmoszi játékokra való utalások. A régebbi szerzőknél gyakran fellelhető az a tévedés, hogy például Zeuszt összekeverik (azonosítják) Jupiterrel, illetve a görög mítoszok hőseinek latinos neveket adnak. Ez magyarázható azzal, hogy a középkor meg a korai újkor közművelődéséből fokozatosan kiszorultak az ógörög hősmondák és helyükre a latin kultúra lépett. Alapvetően ez arra vezethető vissza, hogy a rómaiaknak nem adatott meg az a történelmi háttér, amivel a görögség rendelkezett. A hellén törzsek és városállamok népei évezredekig halmozták fel mondavilágukat, amire a latin (római) törzseknek nem volt lehetőségük sem térben, sem időben, mivel szinte azonnal a történelem színpadára léptek. Mítoszaik ezért – kénytelen kelletlen – az antikvitástól kölcsönvett és utólag megkonstruált forrásanyagból táplálkoztak (erre persze az új államalakulatok esetében ma is találhatunk példát).

A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól címmel megjelent tanulmánya Széchenyi István munkásságának hatására, illetve saját gazdálkodói tapasztalatainak összegzéseként született. Ebben található ez a többször idézett kitétel:

> **Ami azt illeti a vásárok és henyenapok mulatságait némelyek igen hasznos befolyásúaknak tartják a nép csinosodására nézve. Tagadni nem lehet, hogy van igazság a dologban; mert az ily összeseregléseken csakugyan sokat**

hall, lát és tanul egymástul a nép, s kérdést nem szenved, hogy ebben a tekintetben nagyon fontosak és szükségesek a népmulatságok; de mindemellett mégis azt kell mondanom, hogy népmulatságokat nem afrikai karavánoktul, hanem a bölts görögöktől kellene tanulnunk.

Ezek a bizonyos népmulatságok nála kiváltképpen az olümpiai játékok jelentették.

Döbrentei Gábor szívbéli barátjának 1828. október 18-án Mikláról küldött levelében ezt írta Berzsenyi:

A magyar nagylelkű volt mindig. De a régiek gyakrabban csak kardoskodának, innét a szalmatűz. Kelnek most többen nagy áldozók, kik megmutatni indultak neki az igazi nagyságot, és nagy fog lenni. Terjesztetnék bár a görög cultura esmérete, ott az ideál, s csak annyiban emelkedünk, amennyiben odaközeledünk...

Itt Széchenyiről van szó, akit a görög ideál - többi között a kalokagathia, meg az olümpiai játékok – átvételére biztat a költő. Egyébként ebben a levélben dicséri a „lópálya" (lófuttatás) elterjedését és Széchenyi adakozást sürgető felhívására Somogy megyében az élére állt a gyűjtésnek (ő maga tíz forint „segédpénzt" adott). „A lópálya eránt való írás gyűlésünkön felolvastatott s bíráink ki vagynak küldve, hogy segedelmet gyűjtsenek" – írta. Berzsenyinek ekkor már egyértelműen Széchenyi a példaképe és tőle várta, hogy a „szalmatüzet" Vesta tűzzé tegye: „a Széchenyi Pista név oly büszkén zeng most nálunk, mint egykoron a nagy Fritz északon".

Gróf Mailáth Jánoshoz című 1830-ban írt költeményében nagyobb részt olimpiai metafórát használva énekli meg „Stefi gróf" áldásos „reform-műveit".

Mellemben, mint egy Ilion éneke
Zengett a haza szent lángja; Olympia
Istenfiakkal küzdve tűnt fel,
Isteni bájba merült szememnek.
- -
S ez nyit nekünk ím, éliszi pályatért,
Rákos hős mezején!
Hallom a pályazajt!
S a pályazajban Széchenyink hős
Hágdozatait, lova könnyű győztét.
Oh, énekeld őt, a diadal fiát!
Eurus-szülte pején mint víva, nyerve díjt;
Mint áldozá fel ezreit, hogy
Ész művein kecsesüljön nyelvünk.

A vers egy korábbi verziójában így rímelt a költő:

Istenfiakként nyitva Olympiát
Rákos szent mezején! Hallom a pályazajt
S a pályazajban Széchenyink dús
Áldozatit s lova könnyű győztét.
Oh, énekeld őt, a diadal fiát!
Eurus-szülte lován mint víva, nyerve díjt
Sándorral, a hirhedett lovaggal
Kezdve teremtve dicső utat s célt.
Mely újra szülje a magyar izmait
S Pannon férfi díszét...

Gróf Festetics György halálára írt versében szintén ógörög testkulturális példákkal méltatja a keszthelyi Georgikon és a helikoni ünnepségek szülőatyját. A Georgikonról nemcsak elragadtatással írt, de maga is részt vett rajta és személyesen olvasta föl költeményeit, amivel hozzájárult „a boldog görög ég csillagának" ragyogásához:

Mint Görögországnak nagy daemona gyermekalakban,
Gyermeki játékban alkota embereket,
Úgy te is ősz fővel közibénk enyelegve vegyültél,
S játszva nyitál pályát isteni célod előtt.
Míg mások honnunk javait vesztükre kiszórják,
S a nemzet lelkét s életterét kiölik:
Te közibénk jöttél, s valamerre kifordula orcád,
Áldást hinte reánk, s életet önte belénk.
Mint egy hősi Pelops, oltárt, pályákat emeltél
A görög ég Helikon hajdani isteneinek.
Ünnepeket, muzsikát, táncot, játékokat adván
A nagyot a széppel kedvesen összekötéd.
A zengőt koszorú emelé és gazdag ajándék,
Minden ideg kifeszült s büszke futásnak eredt.
Így alkotta örök remekét amaz égi Lykurgos,
Amikor összeszedé Ilion énekeit;
Spárta szilaj lelkét, énekre tanítva emelte
S a dalok isteninek áldoza harcaiban;
Így született Hellász, így szülte az élisi pálma
A csuda helleneket s Pindaros énekeit.

Kazinczy Ferenchez küldött első lírai levelében a „romlásnak indult hajdan erős magyar" felrázásáról elmélkedett és ezzel a gondolatkoszorúval élt:

Csak a magyar szunnyad mély rögzésben,
Midőn minden népek felébrednek
Az égi szent paizs villámjára,
Nem fut versenyt a szent Olympián,
Csak a győzők pálmáit bámulja.

Tisztelőjéhez, a somogyi nagybirtokos hazafihoz, báró Prónay Sándorhoz szóló versét így kezdi:

Mint szerencsés harcos Olympián,
Kit megtapsol egész Graecia s Pindaros
Megzeng, magát félistenekhez
Méri, s az ég özönében ferdik:
Mosolyogva nézi lelkesedett szemem
A bajnok ragyogó szobrait s halált,
Miolta tőled pályabért nyert,
Óh, haza bölcs fia!

Költőnk Széchenyi Istvánhoz való vonzódását tovább fokozta a *Hitel* megjelenése. Berzsenyi lelkesedéséről, valamint a hazáért való önzetlen segítségéről Döbrentei Gábortól szerzett tudomást a gróf, aki kilátásba helyezte, hogy nagybecsű hívét egyszer meglátogatja Miklán. Ezen felbuzdulva Berzsenyi számos levele közül a leghosszabbat küldte el Széchenyinek. A prológ így kezdődik:

Köszönni jövék ama szép érzelmeket, melyeket nekem Méltóságtok nagykegyű levelei s hazánk szent javára célzó fönnszellemű munkái adának; s köszönni ama szívemelő reményt, mely engem akkor lepe meg, midőn Méltóságtok kegyes gondjait culturánk minden ágaira kiterjedni s azon örök okfőkből eredni látám, melyből a görög és angol népalkotók folytatták az emberképzés nagy munkáját.

A „culturánk minden ágaira" valóban kitekintő Széchenyire igaz az az állítás, hogy ebbe az összetett rendszerbe beletartozónak vélte a *testkulturát* is, melyet „a görög és angol népalkotók" példája alapján próbált a hazai földben meggyökereztetni. Ami az angol gentlemansportot illeti, azt a gróf sikerrel el is indította Magyarországon, ahogy ezt Berzsenyi megírta:

Általlátta tudniillik Méltóságtok, hogy több szomorú századaink mély sebeiben múlhatatlan aljasodni s elenyészni kell nemzetünknek, ha csak annak az idők szelleméhez illő culturájárul nem gondoskodunk; s nemcsak által látta ezt méltóságtok, de egyszersmind oly szent hűséggel gondolkodott, oly nagy erővel mozdított és alkotott, amilyenre nálunk még példa nincs. Az a teremtő gondolat, mely szerint a nagy angol népnél szokásban lévő különféle egyesületek és pályák systemáját hanyatló ügyünk védrendszerének választá és hazánkban honosítni kezdé Méltóságtok, oly valami geniális sugalom, milyent nemzetünknek a géniusz még nem sugallt!

Az „angol népnél szokásban lévő" sportrendezvények mellé Berzsenyi viszont odaképzelte az antik görögség testkulturális „systemáját" is és erre felhívta a „Méltóságos nemes gróf" figyelmét:

> **A görögöknél minden játék volt, s az esztendőnek kétharmada vidám társalkodásnak, mulatságnak és örömnek ünnepe vala, s ezen játékokbúl folyt a legfőbb realitás - a szép görög lélek! Ezért kell óhajtanunk, hogy a pályanapok egyszersmind vidám mulatságnak s nyájas örömnek ünnepei legyenek. Az öröm csalja öszve az embereket, s az nyitja szeretetre a szívet. A muzsika és tánc nagy jutalom s nagy ösztön lenne az intézetet gyámoló széplelkű dámáknak és ifjaknak. Mi lehetne szebb és jobb, mint ha ezen ünnepek a magyar muzsikának és táncnak éltetői sőt dicsőítői fognának lenni s ha már egyszer valahára nemzetünk valódi culturájáról gondolkodni kezdénk; ha már nemcsak Platótul, de minden borbélytúl tudhatjuk, hogy a múzsák gymnastika nélkül a lelket és testet dissonantiába hozzák, s egyben nem adhatnak, mint nyomorék phantastákat, hypochondristákat s nyelvzavaró bábelizmust; ha már ma tudjuk, hogy a görög dicsőségnek alapja nem egyéb volt: a muzsikának és gymnastikának nagy Harmoniája: vajon nem kell-é gondolkodnunk a gymnastikárul?**
>
> **De már sokat is görögözék Méltóságtoknak! Azonban minden bizonnyal szívem bősége szól, s érzem, hogy genius - világképző genius - jelent meg közöttünk. Ragadja meg azt Méltóságtok, mint Jákob az Istent a pusztában, s megáldja hazánkat. Az olympiai játékok jelképe volt a leszálló delphin és a fölemelkedő sas; legyen a mi pályánk jelképe a fölemelkedő galamb - a szeretet galambja!**

A „magyar olympiák" jelképének Berzsenyi által javasolt „szeretett galambja" azonban nem szállhatott fel soha a honi égboltra. Széchenyi ugyanis nem támogatta a görögös „népmulatságok" bevezetését, sőt meg is sértődött Berzsenyire. Az Érisz almája furcsa módon a költő egyik éppen Széchenyit dicsérő verse lett. Az előzőekben ismertetett Mailáth grófhoz írt költeményében egyik lóversenygyőzelme után Széchenyit a „diadal fiának" nevezte és Pindarosz fenséges ódáinak hangján emlékezett meg róla. Ma már kibogozhatatlan okok és félreértések összejátszása folytán a gróf - bár arisztokratikus udvariassággal - határozottan tiltakozott a vers személyét érintő hangvétele miatt. Berzsenyi erre felkérte Kisfaludy Károly szerkesztőt, hogy ne jelentesse meg lapjában a költeményét és ezt tudassa Vörösmartyval is. Aztán a jobb sorsra érdemes poéta - szabad hellén szellemét és „democrata" érzületét igazolva - meg-

alázottságában a következő keserű levelet írta a „Méltóságos Grófnak":

Igazak, bölcsek, szentek Méltóságod intései, s pirulva lép vissza az álmodó Hellenis. Hellenfiak közt nevelkedve, szabad, csacska, nyílt mellű, nem tudja mi a hamis szemérem és hamis becsület, felkoszorúzva szokott a világ legszebb ünnepein a perzsák győzőivel andalogni és ölelkezni, s midőn most Alkibiadesünket gúnyoltatni hallá, meg akará pendíteni a perzsagyőző lantot, felejtve hevében időt, helyet, felejtve azt, hogy az éneklőnek oly sandikának kell lenni, hogy egyik szeme mindig égre, másik pedig mindig földre sandikáljon, s elfeledé a mi szegény földünket. No, de bocsánat néki! Visszasompolgott már az agathoni vacsorákhoz s nem egykönnyen fog hozzánk visszasompologni. S vajon miért? Fájdalom! Ne jöjjön Méltóságod Miklára! Nincs itt egyéb, mint görög szegénység lyrai rendetlenség, pipafüst s egy durva democrata. - Kit azonban mégis bátorkodom Méltóságod magas kegyeibe ajánlani s mély tisztelettel vagyok grófi Méltóságod alázatos szolgája:

Mikla, nov.18. 1830.

Ber'senyi Dániel

Miklán tehát soha nem találkozhattak, azonban két év múltán - amikor Berzsenyit akadémiai taggá választották - személyesen is megismerkedhettek, de sajnos igazi jó viszonyba már nem kerültek.

Berzsenyi Dániel születésének 200. évfordulóján, 1976-ban jeles irodalomtörténészünk, Vargha Balázs így értékelte a költő testkulturális törekvését: „Valami dalos-táncos klasszikus és mégis magyar népünnepélyről álmodozott." Testkulturális aspektusból értékelve, ennél sokkal többről van szó! A „népünnepélyek" kapcsán a költő tulajdonképpen *az olümpiai játékok nemzeti felújítását szorgalmazta.* Ezzel hatvan évvel megelőzte a coubertini olimpiai revitalizációt, csak ő a magyar „röghöz" kötötte azt, mint követője, Nemes Kerekes Mihály is (lásd kötetünk róla szóló részét).

Végeredményben Berzsenyi és társai által felvetett ötletből a honi gyakorlatban „a palicsi olimpiák" realizálódtak, illetve - ami a legfontosabb - ebből kelt életre a kiegyezés után a *magyar nemzeti torna- és sportmozgalom.*

NEMES KEREKES MIHÁLY LEVELE SZÉCHENYI ISTVÁNHOZ 1836-BÓL

„Nem kell kételkedni a Magyar Olympiai Játékok fel állíthatóságáról"

Kerekes Mihály nemzetes úrral mostohán bánt Klió, a történetírás múzsája, mert alig őriztek meg róla valamit a krónikák. Azt sem tudhatjuk, hogy valójában milyen nemes volt, főúr vagy hétszilvafás, esetleg csupán ragadványnévként szerezte a „nemesi" címet. Brádon született valamikor a XVIII. század utolsó harmadában. Brád nagyközség volt Zaránd vármegyében, amelyet 1876-ban megszüntettek és Hunyad, illetve Arad megyéhez csatoltak. A megye székhelye ekkor Körösbánya, a közeli Brád pedig a Fehér-Körös bányászatának központja volt. A települést körülvevő bányákat Európa legnagyobb aranylelő helyei között tartották számon.

Kerekes Mihály jómódban megöregedve, 1836 karácsonya előtt (lúd)tollat ragadott és a „Nagy Méltóságos Groff Úrnak" terjengős, barokk stílusban megírta levelét. Elöljáróban csak annyit, hogy a levélíró Pest-Budát Athenashoz (Athénhez) hasonlítja, Rákos mezejét pedig a Mars-mezőhöz, ahova odaképzeli a „Magyar Olympiai Játékokat". Rendkívül merész, de mitagadás, grandiózus ötlet. Az a mondás járja, hogy mindenki életében akad egy zseniális gondolat, de az az igazi zseni, aki azt fel is ismeri. Kerekes uramnak sikerült gondolatai mélyéről egy kapitális „aranyrögöt" felszínre hozni: szerinte a magyar ifjúság testi és erkölcsi felemelkedését az olümpiai játékok felújításával kellene hathatósan elősegíteni. Pedzegették ezt már a reformkor illusztris képviselői is, mint például Kis János és Berzsenyi Dániel, de ilyen határozottan és részleteiben átgondolva egyedül csak a levélíró vetette fel. Gondoljunk bele, hogy ekkor még a görögök sem kezdték el a népi mulatságokhoz hasonló „lacikonyhás" játékok megrendezését. Coubertin pedig még meg sem született, amikor Kerekes Mihály már célratörően fellépett az ókori hagyomány felújításáért, igaz, csak nemzeti keretek között. Közel hatvan évvel megelőzte korát, illetve a világot! Lehet, hogy éppen ezért nem reagált ötletére Széchenyi, akiről tudnivaló, hogy igen gyorsan és szorgalmasan válaszolt mindenkinek (legalábbis eddig nem került elő válaszlevél, de lappanghat valahol).

A szóban forgó levelet az esztergomi Magyar Vízügyi Múzeumban őrzik. Megtalálója Deák Antal András, aki 1990-ben elkészítette a Széchenyi-iratok katalógusát. A 486. szám alatt található Kerekes-

féle levél első publikálása Magyar György nevéhez fűződik (*Magyar Olimpiai Akadémia Évkönyve*, 1991.), a későbbiek során Takács Ferenc (*Hamu és Gyémánt*, 2002. 2. sz.) és Szabó Lajos (*Sporthistória*, 2003. 2. sz.) is vizsgálta, illetve ismertette a levelet.

Külön kell említenünk a boríték címzését. (Ismeretes, hogy a világon az első postaszolgálatot a Habsburg-ház hozta létre a XVI. században, mivel birtokainak nagyobb része a tényleges határain kívül volt. A posta egy-egy főúr hűbérjoga volt, és csak III. Károly alatt (1722) került állami kezelésbe. Bemutatott levelünk idejében Magyarországon a posta még meglehetősen kezdetleges állapotban volt, a személyszállító postakocsi vitte a leveleket, melyek díját többnyire csak személyesen lehetett befizetni levéljegyek formájában az állomáshelyeken.) Mosolyt fakasztó, ahogy Kerekes uram nagy tisztelettel kéri a pesti királyi főpostát, hogy méltóztasson sietve átadni a „Groffnak" korszakos levelét „Pesten, vagy ott - ahol van". Az viszont komoly dolog, hogy ez a levél borítékostól együtt *a világ legelső olimpiai vonatkozású sportfilatéliai relikviája*! Felbecsülhetetlen értékű ebből a szempontból is. Akár büszkék is lehetünk rá...

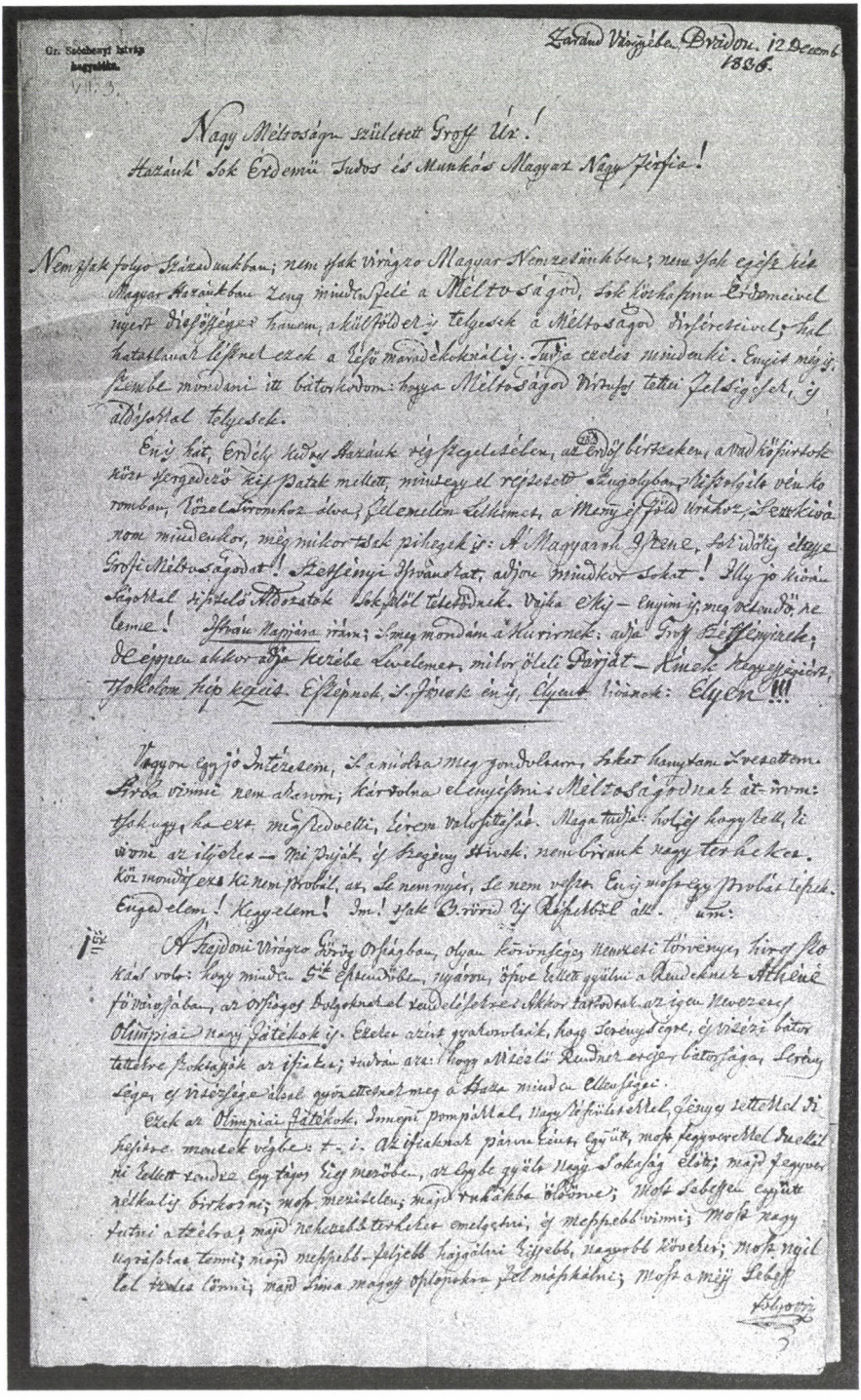

Gr. Széchenyi István hagyatéka.
VII. 3.

Zárdai Virágzó Bródon. 12 Decemb 1836.

Nagy Méltóságu született Gróff Úr!
Hazánk' sok Érdemü Tudós és Munkás Magyar Nagy Férfia!

Nem csak folyó Szózadunkban; nem csak Virágzó Magyar Nemzetünkben; nem csak egész kis Magyar Hazánkban Zeng mindenfelé a Méltóságod, sok kiterjedett Érdemeivel nyert Dicsőséged hanem, a külföldet is telyesek a Méltóságod Tiszteletivel; sőt hatalmat lépnek ezek a Első Mandékokra is. Tudja ezeket mindenki. Enyit még is szembe mondani itt bátorkodom: hogy Méltóságod Virúlni tetszi Seculis seculorum, ő ábrázattal telyesek.

Enyi hát, Erdély kúdy Hazánk végszegletében, az Erdő bérceken, a Vad kőfirtok közt szegedező kis patak mellett, minthegy el rejtezett Angolnában, kis boglyába vénkorombar, Vőre Laromhoz álva, Tellemet Tellemet, a Mennyei Gúd Vezérhez, Teremtőmhez nem mindenkor, még mikor tsak pihegek is: A Magyarnak Istene, Isten áldjon Elegye Grofi Méltóságodat! Tiszteljen Istenunk, adjon mindenkor sokat! Illy jó kívánó Sógorral tiszteltető Mozzatok sokakból telessenek. Vajha elhj – enyim is, meg adatnék nekem! Istenünk Napjára várni; hogy mondám a Kurirnek, adja Gróff Széchenyinek, de egyszer akkor adja kezébe levelemet, mikor öleli Párját – Kívánok hogy éljenek, sokoljon kis kezei. Éljenek, s éljenek ennyi, Elyest kívánok: Elyest !!!

Vagyon egy jó Intézetem, Lanúdra meg gondolnom, sokat hánytam vetettem Próba vízmü nem akarom; kárvolna elenyésnie Méltóságodnak át-ivnie: tsak egy, ha ezt megtsudvelli, Eivem valósitsa. Maga tudja, kellj hogy tellj, ki vinne az ügyet – Mi Dijak, ő kegyes Urak, nem kívánk nagy terhekre. Köz mondás ez: ki nem próbál, az Le nem nyer, le nem veszt. Enyi mesterség próbát lépek. Engedelem! Kegyelem! Im! tsak Birtvád ily Részletből áll. ímé:

1ör A Tsajdoni Virágzó Görög Országban, olyan kormányos Nemzeti Törvényes, hirrel sző kásol volt: hogy minden 5ik Esztendőben, nyárra, őszre tellett gyülni a Rendeknek Athénē fő Városában, az Országos Bolgokra nézve Tanátskozásokra, akkor tartották az egész Nemzetnek Olimpiai Nagy Játékok is. Ezeket azért gyakorolták, hogy Testnek Lélek, és Vitézi bátor tettekre fokhassák az ifiakat; tudván azt: hogy a Vitézi Rendnek erejét, bátorsága, Testnek Lélek, és Vitézsége által győzettessék meg a Haza minden Ellenségei.

Ezek az Olimpiai Játékok, Imegyi pompával, Nagy Készülettel, Ünnyes Settenkedő Fejtsére mentek végbe: t. i. Akifiaknak párunként, együtt, mint fegyvertelen Szaladni kellett rendre Egy tágas Térségen, az Egyhez gyúlt Nagy Sokaság Előtt; majd fegyvernélkülis birkózni; most mezítelen; majd ruhákba öltözve; Most Lovaglani együtt futni a tzélba; majd nehezebb terhekre emelgetni, ő meghobbvinni; most nagy ugrásokat tenni; majd meghibb feljebb hajigálni kisebb, nagyobb köveket; most nyilal tzélra lőni; majd Lóra magas oszlopokra fel mászkálni; Most a Vízi Sebes

folyóvíz

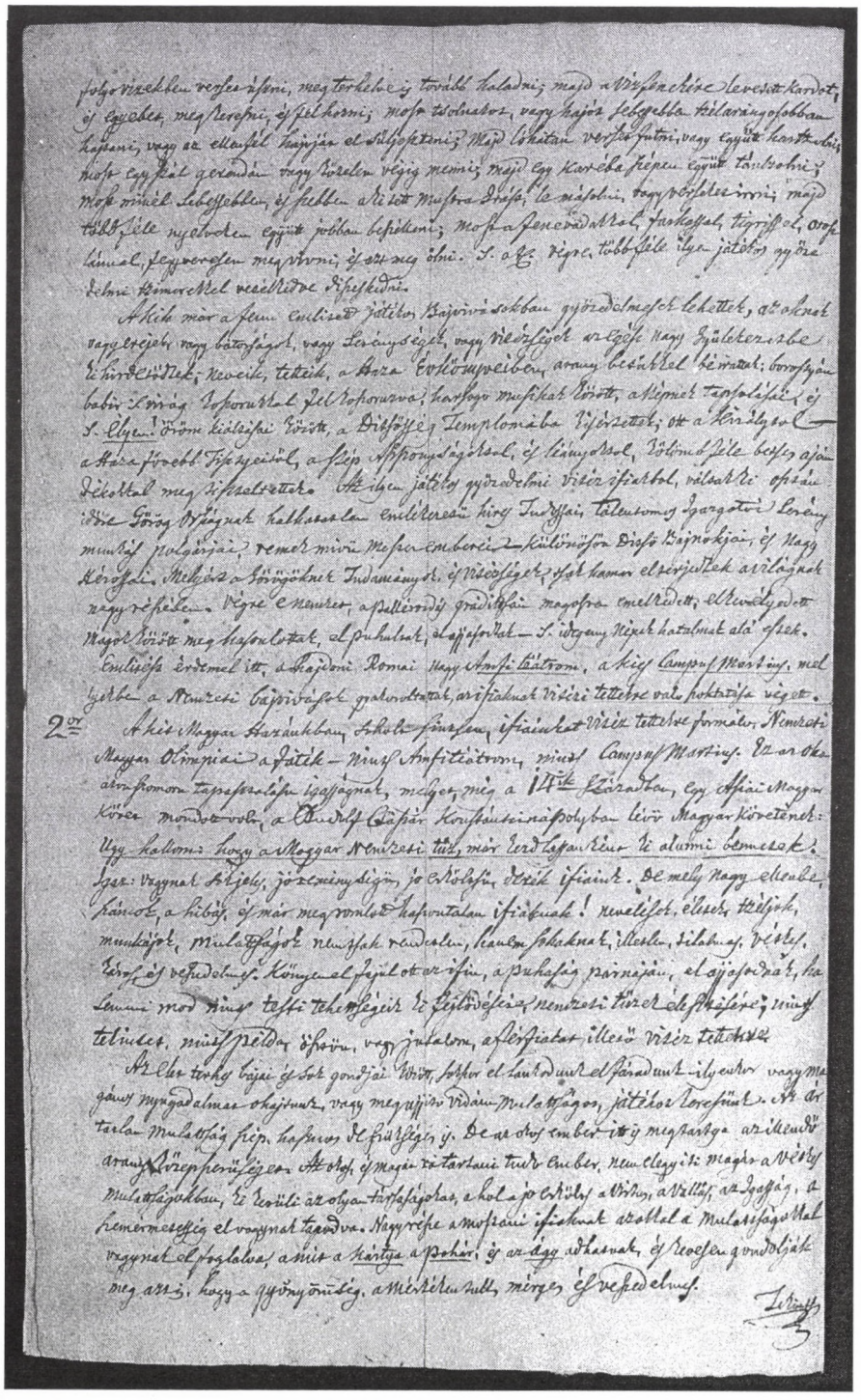

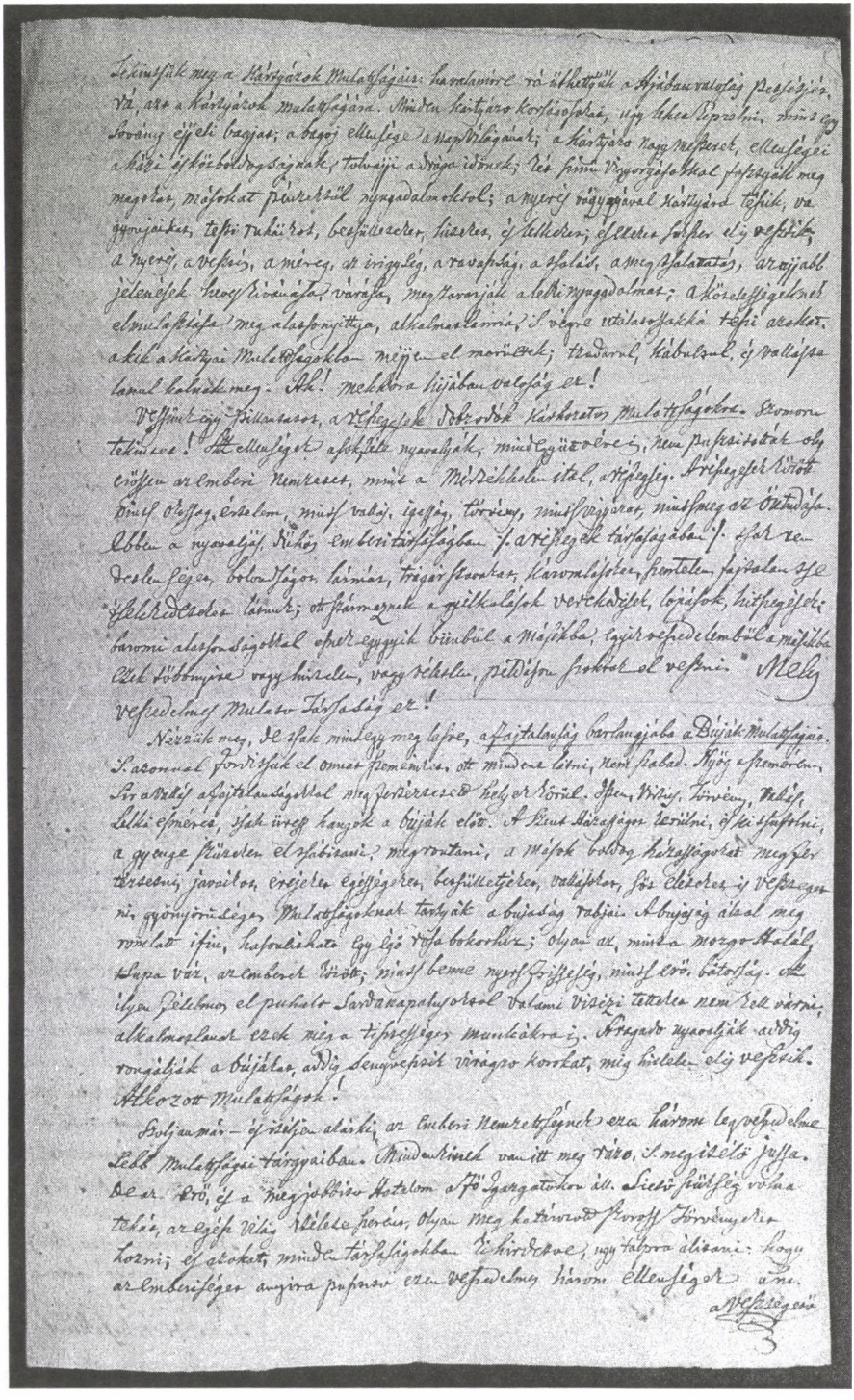

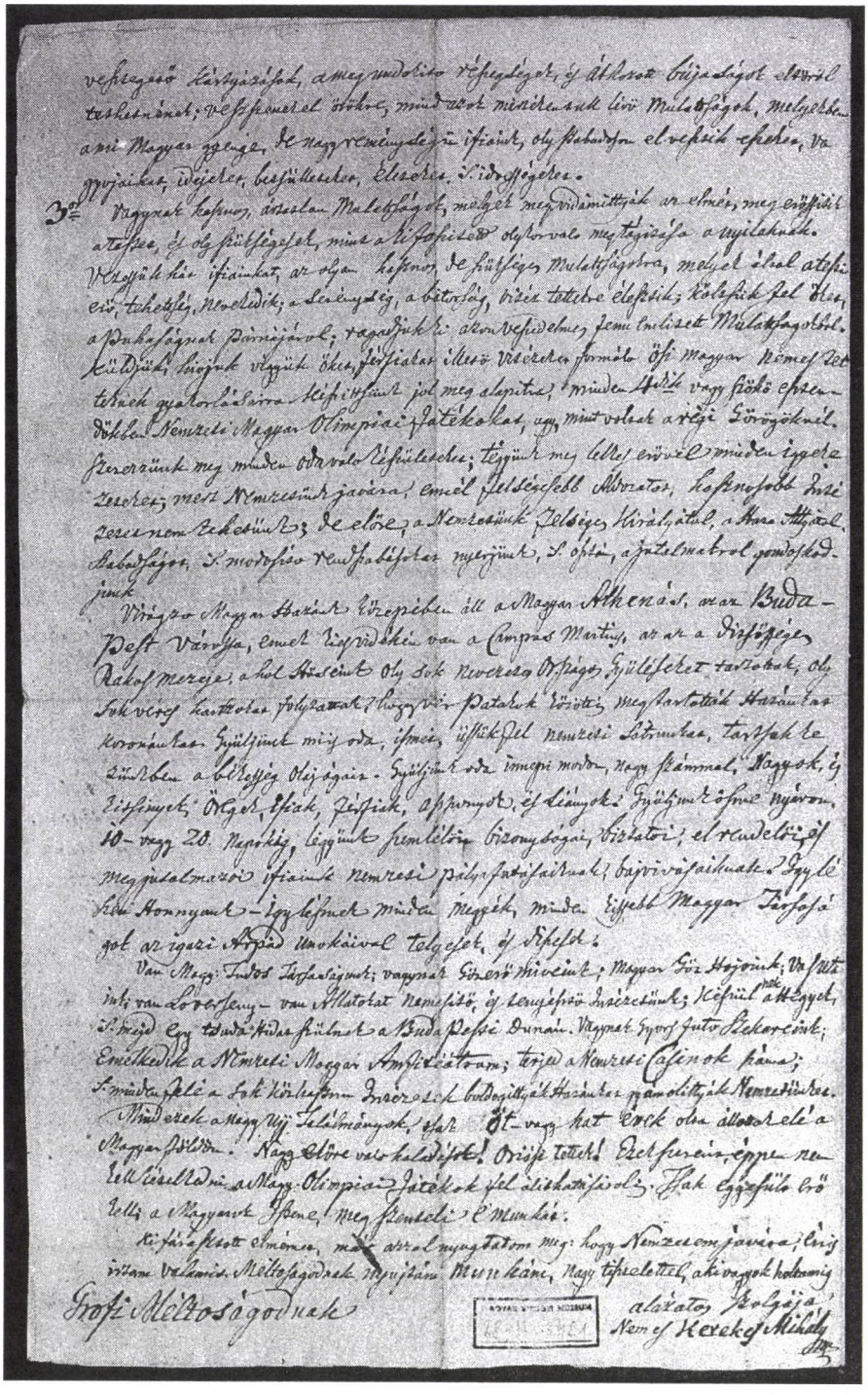

vessegeső kártyázások, a megmulatós vépeglegek, ’s átkozat Éjszakról
tartásoknál; vesszenek el örökre, minden nek minekünk kivi Mulatságok, melyekben
ami Magyar szeleg, de nagy reménységgel ifiaink, oly szabadon el vesznek epekben, va
gyonaikban, idejekben, becsületekben, Életekben, ’s idvességekben.

3ször Magyarnak kesmeg, árszelan Mulatságok, melyek megrontották az elmét, megerőtlenítik a testet, ’s oly gyülöségessé, minek a kispolgárok olyforma megtagadja a nyilatkozat.
Vezessük haza ifiainkat, az olyan kesmeg, de szükséges Mulatságokra, melyek által atlétai erőt, tehetség, Mesterség, a Lovaglás, a Vitorlás, vitézi tettekre élesztik; költsék fel őket, a Buksságnak párnájáról; ragadjuk ki akon vesedelmes, semi érdemet Mulatságokból.
Küldjük, hogy ott vigyük ökes gyakorlásban illető Vitézekre formáló Ősi Magyar Nemes Játékoknak gyakorlásaira. Képiztsünk jól meg alapitva, minden Hadi vagy szükség eshetőkben Nemzeti Magyar Olimpiai Játékokat, ugy, mint voltak a régi Görögöknél.
Szerezünk meg minden ódiozus Képzelődést, tegyünk meg lehet erővel minden igaz Szerelmet, mert Nemzetünk javára, emel felségesebb Akarat, kesmegesebb Indulatot nem tekintünk; de előre, a Nemzetünk Felsége, Királyától, a Haza Atyjától, Szabadságot, ’s mondhatni Renaissancet nyerjünk, ’s oszta, a jutalmakból gondoskodjunk.

Vigyázz a Magyar Határok közepében áll a Magyar Athenás, az az Buda-Pest Városa, emelt Ligyvédelmi van a Campus Martius, az az a Dicsőségre, Rakos mezeje, a hol Hadseink oly sok Nevezetes Országgyülésekbet tartottak, oly sok viros kartolas folyásnak, hogy vér patakok közöttis, megharcoltak Hazánkat koronáikat. Gyülünk mi is oda, ismét, ősiesen nemzeti Sátorokba, tartsunk le ünnepben a közelgő Olajágair. Gyülünk oda ünnepi modon, nagy fáklyával, Magyarok, ’s Zsidónyok, Örögök, Szlávok, Németek, ’s Olaszok. Gyülünk oda ismét nyáron, 10-vagy 20. Nagyokig, liggyünk szemlélőn Országgyülési Biztosaink, Vicetatori, ’s elnökeltetőjének megjutalmazói ifiaink nemzeti pályafutásaikra, bajnoriaikra. Így lehet Hazánk – így lesznek minden Megyék, minden Egyesült Magyar Társaságok az igazi Árpádi Unokáival telegesek, ’s Dicsők.

Van Megyi Tudós Társaságunk; vagynak Szinerő Mivészeink; Magyar Szinházunk; Vannak irói; van Lovaglásunk – van Állatokat nemesitő, ’s tenyésztő Iskolánk; Készül Akademiával, ’s hozzá egy tágas Hidas sétálónak a Buda Pesti Dunán. Vagynak Gyors futó Szekereink; Emlékeznek a Nemzeti Magyar Arcképcsarnok; terjed a Nemzeti Casinok száma; ’s minden felé a Sok Kör lesznek Szerencsés boldogitják Hazánkat gazdagitják Nemzetünket.

Mindezek a Nagy Uj Szelleműnyok, csak Öt – vagy hat Evek alatt állottak elő a Magyar földön. Nagy előre vad haladások. Oriáse tettek. Ezek szemeim előtt nem lehetnek kiesmerhetők a Nagy Olimpiai Játékok fel alakitásiról. Ezek egyesülő Erőt tesznek a Magyarok testében, meg szentelni ’s Munkát.

Ki fárasztottam Excellentiádat, mikor azzal nyugtatom meg: hogy Nemzetem javára, ’s irántam valamit Melleszgednek tegyünk Munkát, Nagy tiszteletel, akivagyok kolmonig

Grofi Melto Sógodnak

alázatos Szolgája,
Nemes Kerekes Mihály

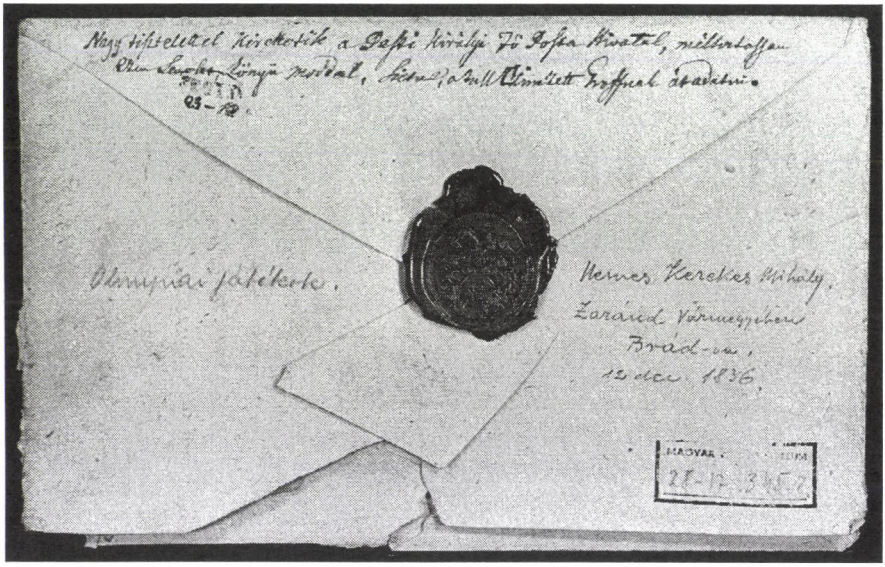
Nagy tisztelettel kérekedik a Pesti Királyi Fő Posta Hivatal, méltoztassan ezen Levelet könyv moddal, sietve, a tulli Elmélett Groffnak átadatni.

Olympiai játékok.

Nemes Kerekes Mihály,
Zaránd Vármegyében
Brád-on,
12 dec 1836.

MAGYAR ... 28-12 345 7

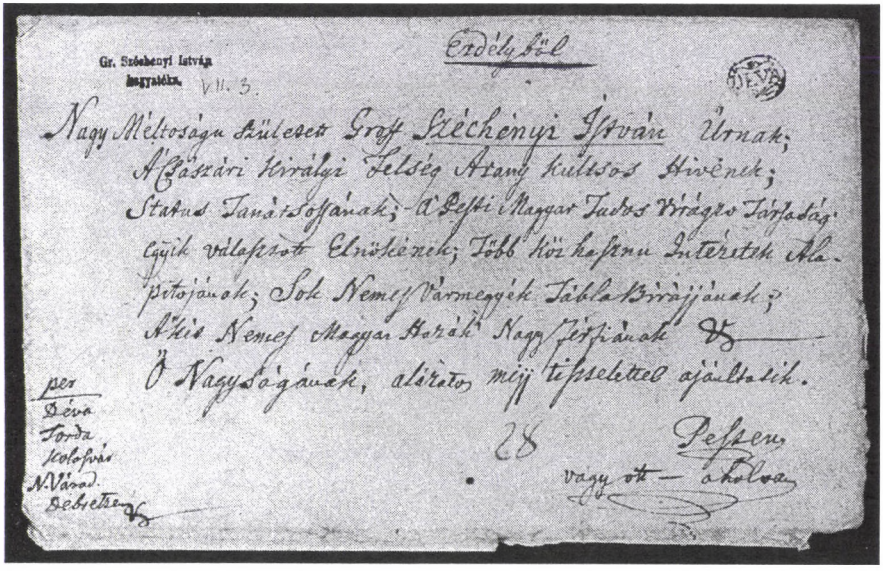
Gr. Széchenyi István
Nagyatéka. VII. 3.

Erdélyből

Nagy Méltoságu Született Groff Széchényi István Úrnak;
A Császári Királyi Felség Arany kultsos Hivének;
Status Tanátsossának; A Pesti Magyar Tudos Virágzó Társaság
egyik válaszott Elnökének; Több Köz hasznu Intézetek Ala-
pitojának; Sok Nemes Vármegyék Tábla Birájjának;
A kis Nemes Magyar Házák Nagy Férfiának &c
Ő Nagyságának, alázatos mijj tisztelettel ajánltatik.

per
Déva
Torda
Kolosvár
N. Várad.
Debretzen &c

28

Pesten
vagy ott — a holva

A. MOLNÁR SÁMUEL AZ OLÜMPIAI JÁTÉKOKRÓL

„A város kőfalain tett ontásokon vitettek bé..."

A hazai lapok közül elsőnek a *Hasznos Mulatságok* karolta fel az olümpiai játékokat és a közkedvelt újság több alkalommal is ismertette a régmúlt dicsőséges versengéseinek lefolyását. Ezek közül a két legjelentősebb szerző, A. Molnár Sámuel és Tőrös Samu (lásd kötetünkben) tanulmányát közöljük teljes terjedelmében.

A. Molnár Sámuelről annyit tudunk, hogy 1770 táján született a Sopron megyei Agyagos kisközségben (innen a neve előtti A betű = *agyagosi*) és 1850-ben halt meg. Itthon és külföldön egyaránt klaszszika-filológiát tanult, majd líceumi professzorként tanított évtizedekig. Már fiatalon érdeklődéssel fordult az olümpiai versenyek felé, aminek jeles kutatója lett a későbbiek során. Ismereteit három folytatólagos közleményben jelentette meg a már említett lapban (1836. szeptember 23., 24. és 25. szám). Molnár Sámuel hazánkban elsők között népszerűsítette az olümpiai játékokat, valamint a görög testkultúrát. Fő érdeme, hogy filológusi precizitással kritika tárgyává tette a sokszor ellentmondásos ó- és középkori irodalom tévedéseit, az általa közreadott megállapítások tekintetében viszont pontos és helytálló megfogalmazásokra törekedett:

Az olympiai játékok

Görögország' minden rangú és sorsú embereit ünnepélyesen öszvegyűjtő négy nemzeti játékok között, úgymint: a' *Pythiai* vagy *Delphi*, az *Isthmusi* vagy *Korinthusi*, a' *Neméai* és az *Olympiai* között, legérdekesebb, 's leg szívet emelőbb volt a' híres és Görögök előtt örökre tiszteletben tartandó olympiai játék. Nevezetét vette Görögország' azon nevezetes városától *Olympiától*, melly annak *Élis* nevű megyéjében feküdt, hol is az minden negyedik esztendőben Jupiternek tiszteletére szokott nagy pompával és illendő előkészülettel tartatni. A' játékok' elintézése, és azoknak minden lehető tökélletességgel előadása, több századok óta, minekutána azt a *Pisaiaktól* elnyerték, az *Élisieket* illette, kiknek szoros kötelességükben állott a' vetélkedések' azon nemét, a' mellyek az öszvegyült sokaság' várakozásának meg nem feleltek, eltörleni, 's helyettek újakat állítani, az itéletekben a' részrehajlást nem ismerő igazságra ügyelni, a' Görögországtól idegen nemzetek' megjelenését eltiltani, sőt az ollyan görög városokét is, melyek az ünnep folyása alatt fentartandó rend iránt tett intézetek megbántásával vádaltattak. A' játékokat

kormányozó bírák nyolczan voltak, és sors szerint minden nemzetségből egy választatott, még pedig ollyan, ki a' közvélemény szerint igazlelküségéről, fedhetetlen erkölcséről, részrehajlást nem ismerő ítéletéről, 's szoros törvényiránti ragaszkodásáról volt ismeretes. A' választott bírák a' játékok" tartása előtt tíz hónappal öszvegyültek Élisben, készülendők hivataljok' minden kötelességei pontos megtartására. A' birák' öszvegyülte közhirré tétetvén az egész országban, a' játékokon megjelenni, 's magokat a' közitélet 's vélekedés tárgyává kitenni elszánt ifjak, az országnak minden részéből szinte öszveseregelvén; minekutána magokat a' bíróság előtt béjelenteték, 's a' bajvivók' száma közzé írattak, a' legjelesebb s' tudományokban legjártasabb oktatók' felügyelése alá bizattak, kiknek szinte tiz hónapig tartott vezérleteik s oktatásaik után a' jétékra kijelelt nagy napon, a' *Hecatombaeon* hónap (a' mi időszámlálásunk szerint Julius) 15én, 's azt követő 4 napokon a' gyalog és lovon való verseny futásban, küzdésben, ökölviadalban, ugrálásban, karika hajintásban, a' hangászi és költészi versenyekben illendően elkészülve, a' mindenünnen számosan öszvesereglett nézők előtt megjelenhessenek, 's a' reájok várandó győzedelmi olajág koszorúval megjutalmaztassanak.

Szívszakadva várták Görögország' minden sorsban helyezett lakosi azon minden ünnepi napok' legszentebbikét, a' mellyet hogy tettel is bebizonyítottak, megtetszik onnan, hogy már a' határidő előtti napokban szárazon és vízen az ország' minden részéből számlálhatatlan sokasággal gyültek öszve *Olympiába*, hogy vágyaikat kielégíthessék azon legfeljebb tisztelt ünnepen, mellynek nevezetessége más szertartásokét végetlenül felülmulta. A' gyakorlások' nemei fel voltak osztva, 's a' pályatéren felállított dóriai izléssel épült márvány szép oszlopra kifüggesztve, 's azon a' tartandó gyakorlati rend szorosan meghatározva.

Az *ünneplés első napja* este áldozatokkal kezdődött, mellyeket külömböző istenségek' tiszteletére emelt oltárokon vittek végbe a' bajvivásra készült nemes lelkű ifjak belső elragadtatással, 's vallásos szent tisztelettel. Az óltárok felvoltak ékesítve az izlés és fény legfőbb mértékében, folyó és függő virág koszorúkkal mellyeknek készítésével a' szép nem mesteri művet alkotta, örülvén azon, ha itt legalább kitüntetheti remekjét, 's némiképpen részesülhet azon nagy ünnepben, mellynek nézésétől a' Görögök' szigorú törvényeik értelmében életek elvesztése mellett, hihetőképpen a' szemérmetesség tiszta érzetiből eltiltattak. Az áldozat tételek a' bájoló muzsika' concertjei között halotti csendességben, 's tiszteletre gerjesztő méltósággal 's renddel

folytattattak késő éjjelig, minekutána a' rend felügyelőjétől jel adatván az eltávozásra, a' következő nap titkot rejtő jövendőjétől eltelve szét oszlottak. A' szét oszlottak' nagyobb része, az ünneplés' egész ideje alatt szüntelen tartani szokott nagy tolongás között nem ment haza szállására a' testet megfrisitő éjjeli nyugodalomra, hanem sietett eljuthatni a pályára, hogy a' pirkadó hajnallal kezdődő játékokat annál kényelmesebben láthassa. A' hajnal hasadtát a' trombiták' érzést lázitó hangos harsogása jelentette a' kiváncsian várakozó néptömegnek, a' lovaknak nyeritése, a' szekerek sebes repülése, 's a' kék eget elboritó porfellegek közzé elegyedett sokaság' lármája, mindent kiben az élet szikrája még egészen kinem aludt, felindítván', egymást megelőzni törekvő szándékkal sietve tört elfoglalni a' pályatér felett nagy félkör formán elnyúló halom oldalán elég bőven elrendelt nézőhelyet, hogy onnan láthassa a' bajvivók munkálatit, kik már az úgy nevezett *stadiumon (1)* jóeleve öszvegyültek magokat egymás között előre próbálandók. A' próba kevés ideig tartott félben szakadása után a' bajvivásra készen lévő ifjak szép rendben: indultak a' tanácsházba, a' hol már a' nyolcz választott elölülő birák, pompás öltözetben 'a méltóságok' minden jegyeivel szépen ellátva reájok várakoztak.

Itt *Jupiter'* egy álló képe' lábánál megáldozott barmok vérző tagjaira álván a' bajvivók, hivák az Isteneket kezdendő munkáikra segitségül, 's egyszersmind bizonyságot tettek arról, hogy tíz hónapok alatt tehetségük szerint készültek a' tartandó viadalokra, 's hittel fogadták azt is, hogy a' viadalok' tartalma alatt semmi ravaszsággal nem élnek, magokat megvesztegettetni nem engedik, 's minden részben a' becsület szabályit megtartani ügyekeznek. Ugyanezen esküt tevék le a' bajvivók' rokonai 's tanítómestereik is. - Ezen szertartás végével felkeltek az elölülők, 's a' felsőbb rangúak számos kísérete között elindúltak elfoglalandók azon helyet, melly nénik gazdag himzetű szönyegekkel ellátva, a' pályatér végén a' czélnál volt készítve. Ezeket követte a' bajvivók' nagy száma, kik minekutána az elöljárók helyeket elfoglalták, bémentek a' vetkező szobába, hol is egészen mezitelenre vetkezve, lábaikra bakancsot húztak, 's egész testeket megkenték olajjal. Az alatt a rendőr kissebbjei megjelentek mind

(1) Az olympiai pálya két részre oszlik, ezek a' *stadium* és *hippodromus*. A' stadium egy 600 láb hosszuságú töltött út, hozzá mérséklett szélességgel; ezen esnek a' gyalog futások. 's nagyobb része a' vetélkedéseknek. A' hippodromus a' szekér és ló futtatásra van rendelve; egyik oldala halmon nyúlik-el, a' mást egy kevéssel hosszabb töltött út formálja, szélessége 600 láb, hossza pedig 1200, a' stadiumtól egy épület választja-el, mellyet sorompóknak neveznek.

a' pályatéren, mind a' szemlélők számos sorai között rendet fenntartandók, a' játék heroldja pedig kilépett a' pályatér közepére, 's kevés idő vártatva előszóllítja a' versenyfutókat, kik azonnal vetkező szobáikból előálván sorba állottak a' sors szerént meghatározott rendel. Ekkor a' herold felolvasta neveiket és hazájokat, 's ha a' nevek között már az előtti győzedelemről híresek fordúltak elő, kettőztetett tapsolás 's éljen kiáltás fogadta azokat; továbbá a' herold ezen kérdést tette hangos szavakkal az egyben gyült nézők eleibe: „vetheti-e valaki ezen bajvivásra előállott nagylelkű ifjak szemére, hogy valamellyik közzülök valaha vétkes kihágásért büntettetett volna? vagy rendetlen élete' folyásáról volna esmeretes?" melly kérdését a' heroldnak ha mély halgatás követte, jele volt annak, hogy azok mind eddig az erkölcsiség' tiszta útán jártak, 's méltók arra hogy ezen nagy ünnepi játékokon a' győzedelem koszorúért izzadjanak.

Most már reménység és félelem egymást felváltva foglalta-el a' nézők' kebelét; most a' kétes jövendő' elhatározó pillanatja mutatkozott az ábrázatok' külömböző vonásain, 's az érzésteli szülék' mellét majd félelem szorította-öszve, majd ismét a' tápláló remény élesztette azt; annál jobban pedig, mennél inkább közeledett az elhatározó pillanat. Üt az óra, 's a' harsogó trombitaszóra megindulnak a' gyalog verseny futók, 's egy pillanatnyi idő után szélsebességgel egymás ellen törve sietnek elnyerni a' czél végén ülő bírák kezéből az érdemlett pálma ágat; boldog! ezerszer boldog!! kit erős lábainak izmai legelébb segítettek a' czélhoz, ez a' pillanat arra nézve egész sor egymásután következő diadalmak' kezdete; mert ekkor az egész gyülekezet élet és halál veszedelmei között törekszik látni a' győzedelmest, kinek megkoszorúzása ámbár a' határozás szerint az ünnep utolsó napján történik is, mégis örülnek szerencséltetni a' győzedelmest rokonjai, barátjai, hazafitársai; örömkönnyezve veszik vállaikra, mutogatják a' jelenlévőknek, ki is a' körűl állókat a' nyert pálma ág leveleivel, 's reá halmozott virág koszorúkkal hinti részvéte' háladatos jeléül.

Ez a' dicsőség legfényesebb 's legnagyobb tekintetű az *olympiai* játékok között, mivel a' gyalog való versenyfutás, mint legrégibb ezen ünnepi szokások között, legméltóságosabbnak esmértetik, 's az ebben nyert jutalom legdicsőségesebbnek tartatik. Ezen napnak délutáni részén a' *költészet* szép művei olvastatnak-fel azoktól, kik magokat a' tudomány' ezen érdekes ágára készítették, 's minekutána az ahoz értő 's megitélni is kész bírák jutalmat a' legméltóbbnak öröm és megelégedés zajjai közt általadnák, szétoszlanak a' következendő nap' kedvtöltendő örömeitől élesztve.

Az *ünnep második napján* volt a' lovakkal és szekerekkel való verseny futás; itt már a' pompa, rang és fény tündöklött egész méltóságában, 's mivel szerfelett költséges volt, ezen verseny futásban csupán a' legtehetősebbek részesülhettek. Itt lehetett látni Görögország' nagyjainak, egyesületeknek, sőt nem gyéren királyoknak neveit is, kik ékesen öltözött lovászaik, 's teli vérű kevély paripáik' ügyességükre bizván magokat, nem kötelezettek a' feltett jutalomért személyesen küzdeni. Minekelőtte a' versenyfutás órája eljött volna, a' számos nézők öszvegyülvén a' *hippodromusra*, gyönyörködtek az igen drága és pompás e' czélra készült szekerek látásában, a' lovak' bámulásra méltó deliségében, a' szerszámok' csinosságán 's módnélküli gazdagságán.

A' lóval versenyzés három részre volt osztva; legelsők voltak a' lóháton versenyzők, ezeket követték azok, kik kétlovú kocsikon futottak, utól állottak a' négylovú kocsikon versenyezni ohajtók; minden sor elnyúló hosszú kötelekkel tartóztatott és választatott-el egymástól az indulás órájáig, mellyek egymásután az indulás pillanatán lebocsátattak. Jel adatván az indulásra, a' lovasok könnyű köntösben öltözve, kevés idő múlva porfelleget hagyván magok után, kisebb nagyobb veszedelmek között repűltek a' czél felé, a'kiahoz tizenkétszeri körűl futás után legelébb elérhetni szerencsés volt, elnyerte a' versnyi jutalmat, kivágtatott a' pályatérből, az őtet búsan követő többi versenytársaival együtt, helyt adandó az utána következő kétlovú' kocsin versenyezni ohajtó bajvívótársainak.

A tüzöket alig mérsékelhető kocsin versenyzők a' jeladás után, ezer csavargások, akadozások, kocsi törések, a' lovak' elragadása mellett, mellyet még inkább nevelt a' nézők' gyakori élesztő 's szánakodó lármája, olly sebességgel futottak, hogy a' szem alig érhette-be őket, 's a' ki ennyi akadályok ellenére is tizenkettedik fordulás után, a' czélhoz elérhetett, nyertessége' örömétől élesztve, kevélyen jelentette-be a' bíróságnak urának jutalomra méltó nevét. – Ezek után jöttek a' négylovú kocsin versenyezők, kik közül nem csupán azért, mivel ezek legpompásabbak 's legköltségesebbek voltak, hanem a' mennyire lehetett a' nagyobb veszedelem kikerülése tekintetéből is, csak három eresztetett egyszerre a' már kocsi töredékekkel tellyes pályatérre, 's minekutána ezek közzűl is a' győzedelmesek elnyerték kiszabott jutalmukat, ugyan abba a' rendbe, mellyben a' pályázás előtt állottak, vissza mentek. – Vége lévén a' bajvivásnak, a' győzedelmesek béültek győzedelmi kocsijokba, 's a nép' öröm zajjai között személyesen köteleztettek a' városba kocsizni, a' hol is hozzátartozóik édes érzésekkel eltelve fogadták kedveseiket.

A' napnak háta lévő részét a' hangászat' bájoló concertje tette kedvessé a' népnek, 's minekutána itt érzéseiket a' vetélkedők gyönyörködtető muzsikálásaikkal beöltötték volna, a' győztesnek kineveztetése után, megelégedve tértek lakjaikba.

Az *ünnep harmadik napján* történt a' küzdéssel való verseny. Az erre előállott bajvívók, minekutána köntösükből egészen kivetkeztek, megkenték magokat olajjal, 's a' fövénybe heverődztek, hogy küzdő társaik annál nehezebben foghassák-meg őket; e' meglévén, kiállottak a' pályatérre, 's minekutána számba vétettek, egy a' játék elölülői előtt álló ládácskába ugyan annyi czédulák vettettek, mennyin a' küzdők voltak, melly czédulák közül kettő a. betűvel, kettő b-vel 's így tovább volt megjegyezve ezek öszvezavartatván mindenik bajvívó kihúzta a' maga czéduláját, 's egy az elől ülők közűl azokat rendelte együvé viaskodni, kik ugyan azon betűjű czédulát húzták-ki; ha pedig a' vetélkedők' száma páratlan volt, akkor a' győzedelmesek közűl a' legvitézebb köteleztetett a' páratlan betűt húzóval is viaskodni. A' kirendelés után kezdettek közelíteni egymáshoz, szemeikkel mérték, karjaikkal által ölelték elleneiket, majd homlokaikat öszvetámasztván, egyenlő erővel hányták vetették egymást, fogyasztván erejüket, majd keményen öszveölelkeztek, viszont kígyó formán öszvebonyolódtak, nyultak, rövidültek, előre hátra hajoltak, az izzadság szakadván meggyengült tagjaikról, míg nem az erősebb ellentársát minden közben jöhető ravaszság nélkül földhöz vervén, kénszerítette meggyőzött társát meggyőzetése jeléül kezét felemelni. De még ez nem volt elég; hogy a' feltett jutalmat valaki elnyerhesse, legalább kétszer földhöz kellett verni ellenségét, 's háromszor küzdeni, hogy győztesnek ítéltessék. - Említésre méltó azonban, hogy a' verseny' ezen nemében nem volt szabad megütni ellenségét, sem lábvetéssel elejteni, vagy valamelly ravaszság nemével élni; mert a' ki ezt tette, a' győzedelembe nem részesülhetett. - Ezen viadalt követte a' napnak hátralévő részében a' karikahajítás [diszkoszvetés] és dárdahajíntás, a' melly nevezetes verseny illy módon történt és ment végbe: Voltak érczből vagy kőből készített lencse formájú három karikák, nehezek, nagyon símák, 's ennélfogva nehezen szoríthatók, némellyek közűlök közepén lyukasok, hogy szijjat lehetett beléjek húzni. A' bajvivó kiálván a' pályatérre, egy e' végre felállított állóhelyre, a' karikák közül egyet vagy szíjnélkül, vagy szijjal egy darabig kezében forgatván, egész erejéből elhajította, a' karika kirepülvén a' levegőbe, megállása pontján a' hely megjegyeztetett, 's a' ki így tovább bírt hajítani, a' lett a' győzedelmes.

Az *ünnep negyedik napján* szokott végbemenni az *ököltusa*, mellyben mivel az többnyire a' test' valamelly része elrútításával, megcsonkításával, sőt nem példátlanul az élet' elvesztésével is öszve volt kötve, leginkább a' pór nép szokott részesülni. Ezek is, valamint a' küzdők, sorsvonással osztattak párokra, 's minekelőtte az öklözéshez fogtak volna, fejüket öblös réz borítékokkal fedezték-be, ökleikre pedig bizonyos keresztül kasul folyó vastag bőr szijjakból készült verekedő kesztyűt vontak. Igy elkészülve, a' jel adás után, a' kirendelt párok elkezdették egymást öklözni, ütni, annyira, hogy gyakran a' gyengébb szívű nézők nem állhatván a' sok ütések alatt elgyengülteket nézni, 's az öblös réz boritékok alól folyó vért szemlélni, oda hagyták nézőhelyeiket. Más vetélkedésekben könnyű volt megitélni a' nyertes felet, de az öklözésben a' verekedők egyikének kellett megvallani, hogy meggyőzettetett, mert a' vetélkedőknek, míg erőnek valamelly mennyisége volt bennük, egyike sem csüggedt-el a' győzelem felől, mivel az ereje tartósságától 's állhatatosságától függhetett még. Ezen reménység cselekedte már, hogy gyakran a' bajvivók merész állhatatosság alá rejtvén fájdalmukat, életüket koczkáztatták 's el is vesztették azt, a' győzedelmes' vigyázása, 's a' törvények keménysége mellett is, mellyek tiltották a' győzedelmesnek megölni ellenségét, a' koszorú elvesztése büntetése alatt. – A' napnak hátra lévő részét az ifjaknak az ugrálásban tett gyakorlati előmeneteleikbeli ügyességök végezte, a' melly muzsika hangok' kíséreti mellett szokott végbe menni. Az e' végre előállott ifjak segítő terheket tartottak kezükben, mellyek a' közvélemény szerint könnyebbé tették nekik az ugrást. Ezen nemében a' játékoknak, a' szokott lenni a' nyertes, ki leghosszabb tért bírt elugrani.

Az *ünnep utólsó napja* a' győzedelmesek' megkoszorúzására volt rendelve. Ezen reájok nézve dicsőséges szertartás a' szent berekben szokott végbe menni mellyet mindég pompás áldozatok előztek-meg. Az áldozatok' végzetével a' gyalog versenyen lett győzedelmesek az elölülőktől kísértetve a' játékszinbe mentek, gazdag köntösökbe öltözve, a' legbájolóbb muzsika hangjai között, kezekben pálma ágat tartva, örömérzésektől eltelve, számtalan néptömegtől övedzve, mellynek tapsolásától zúgott a' levegő, 's a' hegyeknek ormain megütődve repült Görögország' határain. Ezek után jelentek-meg a' többi bajvivók virágkoszorúkkal felczifrázot lovakon, 's fényes szekereken ülve, kiknek délczeg paripáik a' győzedelem' egész büszkeségével mutogatták magukat, 's részt venni látszottak gazdáik' diadalmában.

Megérkezvén a' játékszinbe, a' játékok' elölülői a' költők által a' győzedelmesek' magasztalására, 's ezen nevezetes rendtartás fénye emelésére készített verseket, muzsika kísérete mellett kezdették énekelni, mellynek végével a' herold felálván, kikiáltotta a' győzedelmesek' neveit. Ezután a' bajnokok az ítélő bírák elibe állottak, kik is nékjiek a' Jupiter temploma megett állott szent olajfáról szedett ágakból készült hervadhatatlan koszorút fejükre tették. Legottan az öröm' és bámulás' mind azon kifejezései, mellyekkel már győzedelmeik' pillanatjában megtiszteltettek volt, olly erővel és bővséggel újultak-meg, hogy azok a' dicsőség'" fő polczán állani látszottak a' szónak egész értelmében, 's olylyan érzéseket gerjesztettek, mellyek leírhatatlanok és megfejthetetlenek; a' honnan sokan a' boldognak és szerencsésnek kikiáltott szülék közűl meghóltak örömérzeteik között, midőn győzedelmet nyert magzatik megölelvén őket, fiúi hálás tiszteletük jeléül a' legdrágább koszorút attyok' lábaihoz letették, - mint a' bölcs *Chilon* és a' *Rhodusi Diagoras*. - A' megkoszorúzás után magok a' győzedelmesek hálaadó áldozatokat tettek Jupiter' nagy óltárán, mellynek végzetével béirattak az Elisiek' közönséges jegyzőkönyvébe, 's az elülülők által neveiket a' poéták' dicsérő verseikben halhatatlanítani, és a' legremekebb müvészek által készült márvány vagy réz szobraikat, még pedig leginkább azon állásban, mellyben a' győzedelmet nyerték volt, felállítani, mentűl elébb határozták; végezetre a' pályatér' egyik nagy termében gazdagon megvendégeltettek, számlálhatatlan sokaság' jelenlétében. - A' következett napon az elölülők iránti tiszteletből a' koszorúsok magok szoktak vendégséget adni, mellyre az elölülőkön, vérszerinti rokonokon, vélek együtt versenyzett bajtársakon kívül, az Elisieket is különösen megvendégelték, mellynek fényét a bájoló muzsika, 's a reggelig tartó táncz nevelte. - Az ős szokás szerint az ütközet mezején dicsőséget 's győzedelmet nyert vitézek, hazájokba egész diadalmi pompával mentek-vissza, mert előttük 's utánok számos kísérők menvén, magok bibor szín köntösbe öltözve, 's négylovú pompás szekeren ülve, a' város kőfalain tett ontásokon vitettek-bé, hol is a' boldog és szerencsés anya, ha még életben volt, az örülő rokonokkal, ünnepélyesen öltözve, asszony társai 's barátnéi kíséretében várta a' boldog szülöttet, kit is a' város' elöljárói győzedelmi szekeréből leemelvén, bemutattak az érzés' örömeitől elalélt anyának, ki minekutána azt megölelte, hálát adott az Isteneknek, hogy őt olly szerencsés magzattal áldották-meg, mellyet a' nézés végett öszvegyült sokaság „éljen" kiáltása követett. - Némelly helyeken az illyek elaggott napjaikban a' közönsé-

ges kincstárból fizettettek, másutt minden teher viselése alól felszabaditattak, *Lacedaemonban* pedig minden közönséges helyen az első helyet birták, 's a' nevükhöz ragasztott olympiai győzedelem czím, olly tekintetet és becsületet szerzett nékiek, melly életüket boldoggá, magokat pedig halhatatlanná tette.

CLAIR IGNÁC GIMNASZTIKAI KÖZLEMÉNYEI 1836-BÓL

„A test tökélyességének alapvonalai"

Clair Ignác 1794-ben Milánóban született (egyes források szerint 1792-ben, Savoyában). Annyi bizonyos, hogy a jól megtermett, izmos fiatalember önként belépett Napóleon seregébe és rövidesen gárdakapitány lett. A háború végén érdeklődése a testgyakorlatok felé fordult, főleg a német tornamozgalom keltette fel a figyelmét. A testmozgások iránt fogékony obsitos - eddig ismeretlen okokból - elsőként Pesten próbálkozott a tanítással. Innen Bécsbe ment, ahol a torna mellett a céllövést és a vívást is oktatta, az utóbbiból 1820-ban vívómesteri diplomát szerzett. 1826-tól ismét Pestre költözött és vívással kereste a kenyerét. Először a Kecskeméti kapunál, az úgynevezett Tunner-házban nyitotta meg „szabados karvívómesteri és gymnasta" intézetét, amelyről a *Honművész* 1833. februári száma adott hírt, pontosabban reklámozta. A *Hasznos Mulatságok* 1834-ben megjelent ismertetőjében már a Síp utca 359. száma alatt említi az intézményt. A gimnasztika fontosságát az ókori görögökre hivatkozva mindenkinek ajánlja, még a „leánykáknak" is, ami ekkor bátor újítás volt Clair részéről. A tudósítás végén megnyugtatásul a következőt olvashatjuk: „Mindezeket a testgyakorlatokat egy derék orvos úr az intézet megnyitásakor megvizsgálta s mind az egészségre, mind a test erősítésére hasznosnak, sőt szükségesnek találta."

Clair egyik tanítványának apja, a híres dohánygyáros - aki többek között Széchenyi szivarjait készítette -, Fuchs Keresztély a pesti evangélikus gimnáziumba is beajánlja a „pestalozzianus gimnasztát". Előzőleg itt hasonló szellemben tanított Egger Vilmos, de meglehetősen mostoha körülmények között (például nem volt az iskolának tornaterme). Clair viszont levitte az óráit saját intézetébe és ezzel összehasonlíthatatlanul jobb minőségű testgyakorlást nyújtott a diákoknak.

A Honművész - az egykori népszerű kétheti lap - szinte házi újságja lett a Clair-féle „gymnasta intézetnek" és rendszeresen beszámolt az ott történtekről.

A Budán megjelenő *Der Spiegel* 1837 tavaszán már arról tudósított, hogy Clair elköltöztette intézetét a Király utca 585. számú házba. Itt készítette elő - Fuchs barátjával és pénzének segítségével - az első magyar testgyakorló egylet létrehozását. Először óvatosan csak „iskoláról" beszélnek, melynek megszerzik a legfelsőbb körök támogatását. Ezt követően, 1840-ben, „Landerer betűivel" kinyomtattak egy propagandafüzetet, amely már az egyesület felé kacsingatott. Szé-

chenyi és Zichy Edmund grófok támogatásával végül megalakult a Pesti Testgyakorló Egylet, melynek szakmai vezetője Clair Ignác lett. 1840-től a Beleznay-kertben tevékenykedett az egyre népszerűbb intézet és vidéken (például Pozsonyban) is hasonló egyesület működtetésén gondolkodtak. Sőt, még V. Ferdinánd király is felfigyelt a jelenségre, majd 1842. januári rendeletével kimondta: „a testgyakorlat szükséges és nélkülözhetetlen nevelési alkatrész, ezért a népnevelési eszközök közé felvétessék".

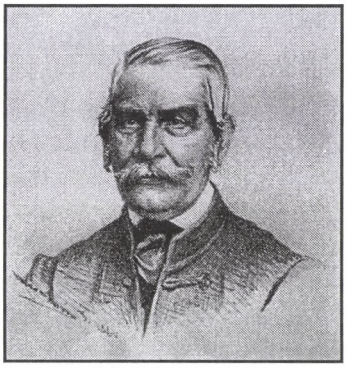

Clair Ignác

Clair intézete a legmodernebb korabeli „marketingmódszerekkel" dolgozott. Részvényeket bocsátott ki – többek között Kossuth Lajos is vásárolt hármat –, hirdetéseket adott fel és mindent elkövetett, hogy „jó sajtója" legyen. Lett is. Valamennyi magára adó lap – például a *Világ*, a *Honderű*, a *Pesti Hírlap*, a *Vadász* és *Versenylap* – rendszeresen közölte a tornabemutatók, a tréningek programját, illetve az időszakos versenyek eredményeit. Ehhez az agitációs kampányhoz tartozóan jelentette meg Clair Ignác a *Honművész* 1836. május 8-ai számától kezdve folytatólagosan *Gymnastika* címen testnevelési alapelveit. Ebben az összefoglaló műben – melyet most teljes egészében közreadunk – elméleti és gyakorlati tapasztalatait hozza nyilvánosságra, melyek – mutatis mutandis – máig érvényes megállapításokat tartalmaznak, ezért szíves figyelmükbe ajánlom a szakmabelieknek. Annál is inkább, mivel jóval több, mint másfél évszázad elmúltával a „test tökélyességeinek alapvonalai" szinte alig változtak. Lehet, hogy a Clair által leírtak *formailag* ódon hangulatot árasztanak, de *tartalmilag* lényegében helytállók. Úgy tűnik, hogy leírni könnyebb az egészséges testkultúra kánonjait, mint „össznépi" szinten *megvalósítani*. Ezzel az utóbbival máig adósak vagyunk:

GYMNASTIKA.
Közlemények Clair Ignácz gymnastikai intézetéből.
(Pesten, Therézia-város, sip utcza, 359. sz. a.)

1.

A' nevelésnek fő tárgya századok óta az, hogy ép lélek szintén ép 's izmos testben lakozzék. De honnan jöhet, hogy mi az utóbbinak mivelésével olly keveset gondolunk? bár

igen jól tudjuk, hogy 'a gyengét 's betegest, az elpuhultat 's elkényeztetett sem pénz, sem tudomány, de még maga az erény sem védheti azon szomorú következések ellen, melyleknek teste nyomorú állapotja miatt ki van téve.

Fiad 's leányod inkább semmiben sem örökösödjék: miveld elméjeket legfeljebb csak gyéren: de ép, izmos, ügyes testet szerezz nekik, 's majd egyszer hamvaidat áldani fogják, legyenek bár eke vagy álló vas mellett, mezőn, vagy konyhában, midőn karjaik erejét érzendik. 's egészségöknek édes voltával áthatva leendnek. – Miveld azonban lelküket a' legmagosabb fokig, 's ne figyelmezz testök épségére – és ők, ha elkényezett nyomorú teremtések lesznek – később, a' tudományok világánál is, hiányos nevelésedre szomorú szivvel emlékezendnek vissza, midőn az erőtlenség vonaglásait inaikban, és a' sir borzadalmát belsejekben naponként fogják érezni. – A' legnagyobb tudomány és a' legfinomabb pallérozás ugy áll az egészség és testnek tökélyéhez, mint a' fényüzés a' szegénységhez.

2.

Milly fonák nevelésnek mondhatni azt, melly teljes erővel csak a' fényüzésre törekszik. 's e' végett igen gyakran a legnagyobb szükségről megfelejtkezik! – Ezen egy oldalu nevelés convenientia szüleményének látszik lenni. – Látjuk, hogy sok ezer vagyonos és előkelő házakban, hol a' gyermekekkel bánásmód tulságos szorgoskodással, félénk gondviseléssel, minden erőltetés elkerülésével, s' örökös orvosi szereknek élésével van összekötve, a gyermekek többnyire sápadtak, betegesek, erőtlenek, bátortalanok, 's ügyetlenek: ellenben azt is tapasztaljuk, hogy oly háznépeknek, mellyek a' testi gyakorlásokat is felvették nevelés-módjokba – az egészség mindennapi vendégök, azaz: orczájukon mosolyog, minden tagjából erő fejlődik-ki; 's ha történetből valami betegség mutatná is magát, az többnyire könnyen és ismét hamar szokott eltűnni. – A' gyermek boldogságáról gondolkozó atyák, reménylem, ezen okokat figyelemre érdemeseknek fogják találni. – Mik lennének – csak egyet is emlitvén – a' katonai nevelő intézetek gymnastica vagy is testi gyakorlás nélkül? Mi a háznép valódi egészséges és ügyes gyermekek nélkül?

3.

Az egészséget megalapitani 's fenntartani csak czélirányos munka által lehet. A' gymnastica fiatalsági öröm kön-

tösébe burkolt munka. - Munka azért, mert czélját éppen sem nemtelen időtöltésben keresni, hanem a' testnek nemesitésében kell helyeztetni. Fiatalsági öröm köntösében azért kell megjelennie, mert ez éppen ama tiszta égöv, melly alatt a' fiatalság legjobban tenyészik. Hiszen az öröm ama lép, melly az emberi lényeket az emberi életnek nagy és terhes elrendezésébe csalogatja, ahhoz szoktatja, 's lánczolja, valamint a' gyermeket édes adomány csatolja az iskolai padhoz, és pedig olly szilárdon csatolja, hogy önkénytesen csak kevés elfajult gyermek akarja széttépni ama köteléket. - A' gymnastika a' test gyakorlásainak olly rendszere, melly a' test tökélyesitését vevé czélul. Igaz ugyan, hogy minden kézi munka gyakorolja a' testet, de azért az még nem gymnasztika; minthogy amannak czélja olly valamelly tárgynak létrehozása, melly a' gyakorlón kivül fekszik: holott a' gymnasztikának czélja magára a' gyakorlóra megy vissza.

Ki a' fiatal testet tökélyesiteni szándékozik, gondoskodnia kell hogy az óhajtott czéllal világos fogalmat kössön egybe. Ön magát kell majd kérdeznie: „mi a' testnek tökélyessége." - Ennek alapvonalai im' ezek:

Tartósság, vagy is jól alapitott életerő és egészség.

2) *Erő*, és pedig: A) *beterjedékeny* (intensiv) a' physicai világ, égöv, időjárat kellemetlen hatásainak eltávoztatására: szóval, physicai erő, melly hasonértelmű az elkeményitéssel. - B) *Kiterjedékeny* (extensiv), vagy is a' tulajdonképpi testi erő, mennyiben ez a' külvilágra hathat. - C) *Érzék-erő*, mennyiben ez gyakorlásból származik, következőleg az érzékek gyakorlottsága.

3) *Ügyesség*, vagy is gyakorlás által szerzett gyorsaság a' physicai világ mechanicai erőszakos hatásaitól a test és tagok ügyes igazgatása által magát megóvni.

4) *Szépség*. - Nem áll ugyan hatalmunkban a' szép arcvonalmaknak alaphelyzete: de nem tagadhatni, hogy átalján a nevelés, kivált a' physicai, nagyon hathat az arcznak képzésére. Ez ugyan hiu állitmánynak látszik: de vegyünk figyelembe egy fiut, és tegyünk-fel két nevelés-módot. Nevelkedjék csak zárt szobában, elkényeztetve, a' rosz idő elől szorgalmasan megóva, sebes mozgás nélkül, sokat görbedve a könyv mellett, vagy már korán, mint tanitvány, az ülő mivesnek gőzös szobájában. - Millyen leend e' fiú? Halavány arczú, izmai ellankadva, erőtelen 's bátortalan tekintetű, tűz és élet nélküli szemekkel. - Nyissátok már most meg a' szobát, engedjetek neki sok szabad levegőt, sok mozgást szabad ég alatt minden tagjainak sok gyakorlást, 's vizsgáljátok-meg azután arczát: ha majd férjfikorhoz közelit, világosan kivalljanda neveltetési módját. De a' testnek szép-

sége is láthatólag szembetünend, mennyiben az következménye az egészségnek, a' helyesen kimért mozgás által fenntartott nedv-forgásnak, minden tag arányosságának, szép állásnak, erő kitünésének, egészség érzésének.

4.

A' gymnastika tehát olly gyakorlatok rendszere, mellyek tartósságra, erőre, ügyességre 's testi szépségre czéloznak. - Milly felséges tulajdonságok! - Ki nem lépne örömest az egészség karjain az idősebb kor fokaira, hogy innen a' többszeresen megujult nemzvények kezdetét szemlélhesse? Ki nem érzené magát, ha olly tudós volna is, mint valamennyi világbölcs, szerencsének az erő és ügyesség birtokában? Ki nem becsülné a' szépségnek mindenütt merészen szónokoskodó 's ajánló levelét? Minek tehát azon kérdés, valljon szükségképpen kelljen-e nevelési tervünkbe felvenni a' gymnasztikát? - Hát nem felel-e erre ő maga, miután a' gymnastika olly valamihez vezet, mit mindenki olly igen szeret. Neki az erénynyel ama közös tulajdonsága van, hogy ámbár mindenki óhajtja magának az erénynek, belsőképpen boldogító érzelmét, de valódilag azt életének tervébe felvenni nem igen szokta.

„A mozgás minden teremtmény jóllétét tartja-fenn."

Jelesen tenyészik az ember kedvező égöv alatt a' természet mesterkéltlen állapotjában, 's fáradtság nélkül valósulmeg benne amaz őskori pädagogi kivánat, hogy az egészséges testben ép lélek lakjék. Sok testi erő, a' tagoknak sok ügyessége, az érzéki élesség fensőbb foka, a' teljes egészségnek örvendetes érzelme, sok józan ész, - ez az mind, mi a' természet nyers fiját boldogitja.

Nem ilyen a' finomosodott ember. Elméjének miveltsége, ha bár gyakran kevés belső nagysággal bir is, müérzekének munkálata, már csupa mesterséges (technicai) ügyességének alapitása is könnyen főhatalmat gyakorol nála a' testen, gyengiti az erőt, egészséget, tartósságot, bátorságot, és érzékélességet. Közösen ismertetnek a' nemzvényeink gyengeségéről előforduló panaszok, különösen azon néposztálynál, melly ülő zárkozott életet visel: szintén a' betegségeknek szaporodó mennyiségéről, azok némellyeinek messzeterjedéséről, testi gyengédségről, puhaságról, és ügyetlenségről.

Honnan ered tehát a' physicai tökélyesség ott, 's az ellenkező itt? Élelem vagy égöv-e az, melly e' változást okozza? - Nehezen jut valakinek eszébe ezt állitani. - Valljon a' paloták, városok, faluk-e azok, mellyek a' physicai embert megrontják? - Éppen nem. - Épitsünk csak a' Mohakoknak (1)

egy szép várost: ők azért még is Mohakok maradhatnak, sőt az europai ruháktól sem fognak félni, csak különben szabadon hagyják mozgásaikat. Igy tehát - mint mondják - sok körülménynek egyesülete 's az egész életmód az, mi a' természet gyermekét szép erős Mohakká teszi. - Ez ugyan tökélyesen igaz, de ez által még nincsenek meghatározva ezen életmódban a' pontok, mellyek a' foganatot szülik; 's ezek, meggyőződésem szerint, nem mások, mint a' *testnek gyakorlása* 's kellemetlen hatások ellen *erősitése fiatalságtól kezdve*. Vegyük-el a' nevelkedő vad gyermeknek e' két rugótollát, 's ereje el lesz tompitva, magával tehetetlen, gyenge, 's puha férjfi leend.

(1) A Mohakok alatt a mohauk (mohawk) irokéz indiánokat érti a szerző, akik Kanadában és New Yorkban élnek.

5.

Valami furcsa volna e kérdés: valljon az ugy nevezett vad nemzeteknek nevelési módjait magunkéivá tegyük-e? - éppen olly komolyak annak következményei:

1) Valljon a' physicai emberek változó emelkedése és süllyedése, mellyet a' történet mindenkor erősen csatolt a' nyereséghez és finomuláshoz, nem engedi-e magát feltartóztatni?

2) Valljon semmiféle miveltség sem lehetséges finomulás nélkül? az az: gyengülés nélkül az ember szükségképpen tulságokra van-e itélve?

3) Nem lehet-e ezen gyengülést, ha bár nem egészen segithetni is rajta, hasznosan mérsékelni.

E' kérdésekben fekszik oka és czélja e' közleményeknek. Ki megfoghatja, hogy a' természeti ember minden mesterség nélkül önmagát képezi physicai ideállá majdcsak egyedül gyakorlás és physicai erősités által, - 's ki általlátja, hogy mozgás, gyakorlás, 's a' test erősitésének hiánya millió személyt gyengit-el: az nem nyomhatja-el amaz óhajtást vajha a' mivelt ember a' testi gyakorlás és erősités felől egészen meg ne feledkezzék: hogy nevelési tervébe ama mesterséget is felvegye, minél fogva a' test czélirányos gyakorlások 's jól intézett elkeményités által tökélyesittetik. Ezt pedig a' *gymnastika* teszi.

A' jelen közlemény a' tapasztalásból meritett gymnasztikai nevelés hasznának és szükségének rövid előterjesztése. Egyébiránt emlitsük csak amin századok által valósitott mondást: „finomittatlan természetességgel mindenkor erő és tartósság - tulságos finomitással pedig mindig és örökké

testi gyengeség és betegeskedés van összekötve" - és ezen egyetlen mondás is oda utasitja a' gondolkodó embert, hogy olly eszközökhöz nyuljon, 's azokat a' nevelésre forditsa, mellyek majd csak egyedül adják a' természetiségnek az erőt, ügyességet, tartósságot, és szépséget, - mellyek teszik, hogy a' természeti ember a' physicai természetben erősebb lábra kapjon, mint a' tulságosan finomult. Mert: „Lelki ereje megfonnyad, ha testéről megfeledkeznek. - Miveljétek minden erejét, hogy egyik a' másiknak szolgáljon."

De hagyjuk-el a' tapasztalás hosszú útját, melly fáradtságos 's gyakran félben szakadva terjed-el nemzeteken, országokon, és századokon keresztül. Ha rajta a' bizonyitványok végtelen mennyiségét gyüjtenők is, többet nem állitana, mint a' feljebb emlitett mondás, ennek valódiságát nem tenné valóbbá, legfeljebb megfoghatóbbá.

De mit mond az ész? Az ember egyetlen egész; feloszolhatatlan lény; lelkes test, 's testes lélek, melly egyszerre teremtetett e' világ számára. Okos gondolat tehát azt mondani, hogy a' tulajdonképpi ember a' lélek. De még ez nem nyújt olly tökélyes és bizonyos fogalmat, mint ama gondolat, hogy a' léleknek 's testnek azon elválhatatlan egybeköttetése teszi az embert. Ha a' földiség nem volna lényeges része az embernek, mire volna ő? Jöhet-e maga a' lélek e' földre, mulathat-e itt, vizsgálhat, fogalmakat gyüjthet, 's magát képezheti-e?

Bizonyosan tudjuk, hogy a lélek képzése 's jólléte ezer tekintetben is egybe van kapcsolva a' testnek képzésével 's jólétével. Mind ezt nem csak egyedül hirdeti nekünk a' vak, vagy siketen született ember, fogalmainak igen nagy sora által; nemcsak a' mindig nyavalygó, lelki tehetségeinek lankadt 's lappangó kifejlése által, mellyet az egészség teljességének érzése nem éleszt; nemcsak a' velejében hibás vagy esetleg megsértett organumi ember, elmeszüleményeinek zavart játéka által; - majd minden felnevelkedő ember a' legvilágosabb bizonyítványt nyujtja a' vizsgálónak.

Gyakran hihetetlenül vesződnek egy fiún a' nevelők, midőn annak fejébe semmi sem ragad. Legszorgalmasabb tanitásaik, figyelmeztetésök csak keresztül rohannak velejének még igen gyenge 's ingadozó lágyain, mint a' levegő a' ritka szövetü ruhán. Gyakran már minden reménységökkel fel akarnak hagyni, 's ime! a' test kifejlésének egy időpontja következik, mellyben láthatólag enged a' velő rostjainak ingadozása; midőn az olly nagy élénkség szilárdsággá változik; az előbb szélesen repkedő szem feszültebb figyelmet vált-fel, 's a' mindig nevekedő komolyságot tökélyesebb szelidség becsével fejezi-ki.

6.

Könnyen észrevehető hogy a' physicai ember alkatjára és a' lélekkel belső kifürkészhetetlen egybeköttetésére nézve, mindig önálló és mesterkéltlen. E' mesterkéltlenségnek pedig czéljául a' tanitó és szolga tökélyességét kell vennie; törekednie kell a' testből leglehetségesb tökélyes tanitót, de egyszersmind jó szólgát is képezni. E' vizsgálódások következő kérdésre vezetnek:

Miben áll e' testi tökélyesség?

Nevezzük azt szépségnek, vagy a' leglehetségesb haszonvehetőségnek, 's legvalódibb fogalmunk leend felőle.

Mert 1-szer) nem gondolható, hogy az emberi lélek előtt mindegy volna földi társának bármilly alakja. Még a' legdurvább nemzetek előtt sem ismeretlen az ocsmányság fogalma, mellyek azt mesterséges szin alá rejtvén magokat felczifrázzák. Ezen nyomasztó körülmény, melly szakadatlanul érezhető öregeknél 's fiataloknál, az állatoknál a' tisztaságra 's czifrálkodási vágyra vezérlő ösztön helyét foglalja-el. Olly emberek, kik abból semmit sem éreznek, gyakran az állatiság alá süllyednek. A' szépség tehát a' physicai ember fő tökélyeinek egyike, mert annak hiánya a' lélekben valamelly nyomasztó fogalmat szül, melly ügyességét kevesiti, 's korlátozza.

Nevezzük azt 2-szor) legnagyobb foku haszonvehetőségnek. A' testnek két nevezetes működése van: I-szer a' külső hatásnak felvétele 's a' lélekhez vitele, mi által a' test munkás tanitó lesz. – II-szor) a' lélek parancsainak elfogadása, azoknak a ' physicai világban teljesitése, 's ez által mintegy szolgája lesz a' léleknek. – Miben áll már most haszonvehetősége?

Mint *tanitónak*: a) legyenek erős egészséges idegei, nehogy görcsösen hassanak reájok a külső benyomások, 's általok idomtalanul, nyomorékul vitessenek a' lélekhez. – b) Érzék-szerei jó karban és gyakorlottak legyenek. – Ezen tárgy az, mellyre a' paedagogoknak uj törekvéseik czéloznak, 's a' tanitásban nevezetes változást okozandnak. Ebben áll a' valódi kezdő vagy is elemi oktatás.

Mint *szolgának* b) mit kellessék tennie és szerzenie, pontosan figyelmezzük-meg, 's ezen vizsgálódásnál azonnal megismerjük viszonyát a' lélekhez. Ne legyen ő beteges szolga, hanem tartós, erős; mert egy elpuhultból mit lehet képzeni? Legyen neki ereje; mert ezen a' legmiveltebb lélek is örvend. Kérdezzük csak, ó milly örömest adná oda a' tehetetlen némelly hasztalan és csupán vakitó mellékszerét testi erőért és tartósságért. Milly gyakran érzi helyzetének

tartósságtalanságát, ' s megismeri az erős testben létezését, azon jó őrséggel biró várat, mellynek védelme alatt bátorságban uralkodhatik. - Legyen a' test ügyes 's alkalmas a' lélek parancsainak véghez vivésére. - A' lélek a' test izmaira bizza parancsait. Ezek több százan is vannak. Ha ezeket a' test, rendeltetésökhez képpest, készületlenül használhatja, rosz 's ügyetlen szolga.

E' vizsgálódásokból 's örök igazságokból támad a' testi nevelésnek következő elve:

Képezd a' physicai ember idomait leglehetségesb szépségig 's legtökélyesb haszonvehetőségig.

De hát milly eszközei vannak a' physicai nevelésnek, hogy ezen elvhez képpest cselekedjék, és az állitott kivántatóságoknak megfeleljen.

Ha a' teendőket megfontoljuk, következőkre találunk.

A' testet 's idegeit az idő viszontagságai 's elkerülhetetlen sokféle külső hatások ellen erősiteni, izmait lehetségesb ügyességre, minden természeti mozdulatokra tanitani, tagjait ez által hajlékonyokká, érzékeit gyakorlottakká kell tenni; szóval nyerjen a' gépely tartósságot, erőt, gyorsságot, ügyességet, 's fejljék-ki egy leglehetségesb szép egészszé.

Ama megkivántatóságokat már az által kielégitve gondolják azok, kik physicai nevelésmódunk fő momentumait teljesitik az élelmi gondoskodás, elkülönités, egészséges levegő, vidor kedvély-szerzés, kártalan ruhák adása 's nemi ösztön korlátozása által.

De ezt lehetetlen hinnünk. Mind ezen eszközök csak a' károsnak elmellőzésére és fenntartásra szolgálnak, 's többnyire csak tagadó műszerek. Maga az ugy nevezett mozgás, sétálás, kirándulás a' szabadra, kocsizás, mozgást szerző gépely-szék sem képes ama megkivántatóságokat kielégiteni; mert ezek ügyességet, erőt és testerősitést kivánnak. Mind ezt pedig megszerezni nem lehet test-gyakorlás vagy is *gymnastika* nélkül.

7.

Mindegy lehet-e előttünk, ha testünk, mellyért más tekintetben olly igen nagyon gondoskodunk, és munkálkodunk, roszul végezi rendeltet és kötelességet: ha a viharoknak, viszontagságoknak, mellyek elkerülhetetlenek, elviselésére ép egészséges testet nem állithatunk?

Testmozgás hijánya az egész természetben gyengeségre, romlottságra, élet nélküliségre mutat. - „Magam sem tudom - mond egy jeles orvos - a kettő közül mellyik szükségesebb az emberi testnek fenntartására, az étel-e vagy mozgás."

Azért káros az erőteljben virágzó fiatalságot szüntelen szobákra kárhoztatni, 's legfeljebb csak jó időben sétálásra bocsájtani, mi még a' nőszemélyekre sem elégséges, miután számtalan irományokból bebizonyult, hogy az idő változásához, az égöv befolyásához szoknunk kell, minthogy azokat számkivetni nem lehet. Tudjuk mi ezt jól, de csak tudjuk 's nem használjuk. E okozta, hogy eddigi nevelésmódunk lön leghathatósb eszköz az embereknek a' természet folyamatjával elégületlenségök gerjesztésére, mihelyt nekik a' zivatar, eső, fagy 's a' t. valamelly testi bajt szerze. Illyenkor az ember közönségesen a' természet folyamatja ellen panaszkodva zugolódik, és azt kárhoztatja; és ezt mind azért, mivel őt a' természethez nem szoktattuk, szüntelen csak a' rosz idő ellen óvtuk, melegen öltöztettük, orvosoltattuk. Ez okból van annyi ember-hygrometer és barometer mindenütt.

„Pour ne pas exposer à quelques manx de la nature, vous ètes l'artisan de ceux, qu'elle ne leur a pas donnés." (Midőn az embereket megóvod a' természet kellemetlenségei elől, magad szerzesz ollyakat, mellyeket az nem adott nekik.) – Könnyű átlátni, hogy 'a mozgás hiányával és az észnek kora fárasztásával éppen nem egyezhetnek-meg. Az ez által támadó emészthetetlenséget, rosz nedveket, a' testnek lassankénti elkényeztetését, melly mind inkább félreismeri 's megveti a' levegőnek balzsami hatását, mind ezeket gyengéd ápolás, aggódtató tápszerek és orvosságok által igyekszünk helyrehozni. De ezt csak egy eszköz teheti jóvá: t. i. a' szabad ég alatt jól elrendezett 's folyvást tartó testmozgás, és ez által a' testnek lassankénti erősitése.

E' felől tapasztalásom annyira meggyőzött, hogy minden beteges fiút 's leányt ezen uton egészségre juttatni képes lennék. – Ezen testi rosz a' mesteremberek osztályában is közönségesen uralkodik, de kisebb fokon. Ezt én nevelési betegségnek nevezem; azért tökéletesen hiszem, hogy a' megholt gyermekek felének halálát csupán az okozza. – Nem szállok a' görcsök 's uj divatos ideg-gyengeségből eredett betegségek felől; mellyeket a' keményebb 's természetnek megfelelőbb neveltetési mód nem ismer; mert a' legjelesebb gyógyászok szóllnak mellettem.

„Nálunk a' hypochondria – mond Zimmermann a' tapasztalásról irt munkájában (II. rész 4. köt. 293. l.) a' chronicai betegségeknek felét okozza. Ezek a' következmények, valamint a' minden felől nevekedő idegbetegségek, 's lelki erőnek elkényeztetése is. Voltak egykor boldogabb idők, midőn az ember nem is gondolkodott idegei felől, mert ezek igen hiven 's épségben tették szolgálatjokat. Az ember azoknak létezését nem is sejté, 's lehetségesnek sem tartá, hogy

azok hütlenek lehetnének. Mennyire változtak a' körülmények mai világunkban!"

8.

A' közönséges gyengeségnek második fő oka a' testnek szakadatlan nyugodalma.

Már majd minden nagy városban annyira jött a' dolog, hogy a' természeti testmozgásokat 's gyakorlásokat illetleneknek tartják. Ezen elszoktatás azonban nem illő olly nemzetre, melly férjfiasságra számot akar tartani. Ez okból fő czélja a' gymnastikának, hogy a' fiatalságot attól visszatartoztassa, különben abban fekszik physicai elgyengülésüknek fő alapja. Jóllétünk fő oka a' nedvek forgásában áll. A' vérnek gyors keringése az egész embert lelkesiti; még az enyekes (phlegmaticus) is élénk lesz, ha akármilly ok gyorsabb mozgásba hozza vérét. Tartós nyugodalom a' vérforgást gyengiti, azt tunya lappangássá változtatja, mert egyedül a' sziv nem képes azt folyvást éleszteni; mi okból az izmok mozgására is szüksége van. De ezeket is elpuhitja a' testi nyugodalom, kevesiti a' test melegségét, akadályozza a' kipárolgást, megrontja az emésztést, beteggé teszi az egész testet 's a' t. és így egész sereg betegség támad. Nincs a' testnek egy része is, mellyet az ülő életmód nem gyengitene-meg, 's az idegek különösen szenvednek ez által. - Általjában - mond Akermann - az ülő életmód mind ama betegségeknek kutfeje, mellyeket az orvosok kachektiká-knak mondanak, mellyeknek száma tetemes. Azokhoz tartoznak a' halványkór, sárgaság, Atrophia, giliszták, tarjag (Flechten), ürülések nehezülése, vérfolyás, vizkór, 's a' t. Ellenben jótékony testmozgások - Tissot szerint - a' rostokat (Fasern) erősitik, a' hig részeket illő állapotban tartják, étvágyat gerjesztenek, az elkülönzéseket lágyitják, bátorságot szerzenek, 's egész idegrendszerben kellemes érzelmet költenek.

Ha tehát erős egészséges utódokat akarunk, ezen kivánatos tulajdonságok eszközeit vegyük-be nevelési 's életmódunkba; a' természet láthatólag fogja reá áldását mondani 's lelkünket megnyerni.

„Corpus enim male si valeat, parere nequihit Praeceptis animi magna et praeclara inbenstis.'

(A' beteg test nem engedelmeskedhetik a' nagyokat és jeleseket parancsoló léleknek.)

Már a' csecsemőnek fiatal ereje is törekszik magát mutatni. Kiáltani, tanulni, hajigálni, futni, küzdeni, mászni, ugrálni - ezek azok, mellyekben a' gyermek örömét 's kényelmét leli. Ezen uton őt, mennyire az illendőség engedi,

nem kellene gátolni; mert az idő 's természet ugy is férjfias szünetlen munkássággá változtatják majd által a' gyermeki pajzánságot.

„Plus le corps faible, plus il commande; plus il est fort, plus il obéit. Il faut, que corps ait de la vigueur pour obéir à l'ame: un bon serviteur doit ètre robuste." (Mennél gyengébb a' test, annál többet parancsol; mennél erősebb, annál jobban engedelmeskedik. A' test erőteljes legyen, hogy a' léleknek engedelmeskedjék: a' jó szolgának izmosnak kell lenni.) - De szüntelen tartó erőgyakorlás nélkül a' test elgyengül, 's szófogadatlanul csak tengődni fog. Itt vagyunk most a' leggonoszabb betegségeknek, a' henyeségnek 's evvel rokon unalomnak kutfejénél. Tovább azonban mennem nem szabad, különben meg kellene lesnünk a' játékasztalokat (mellyeknél gyakran kapzsiság, megszóllás, 's kétségbeeses az előülő gazda), házi czivódásokat kunykókban 's palotákban, kenyér szüke miatt nyomorúságokat, lomha sóhajokat a' munka mellett. Sok csalfát kérdenünk kellene, mért nem tarták-meg szavokat 's a' t. Hányszor kellene tapasztalnunk, hogy mind ennek alapja elpuhultság 's testi tehetetlenséghez szoktatás volt!?

De ha ez igy van, a' mondottakból egy igen szomorú igazság következik, t. i. hogy erkölcsi szabályaink 's polgári törvényeink millió esetben sem érlelhetik-meg az óhajtott gyümölcsöket, minthogy mi élet- 's nevelésmódunk által nagy ember-csapatot teszünk alkalmatlanná azoknak követésére. - Vajha csak e' tekintetet is szivökre vennék a' szülők és nevelők! - az egyik legnevezetesb ösztönnek kora kifejlése is, melly számtalan gonoszt és boldogtalan órát szül, többnyire nevelésmódunknak következménye. Örök élmény, jóllakás, mesterkélt étvágy, nem veriték által gerjesztett izzadás okozza azt, de egyszersmind akadályozhatja a' testi gyakorlás. Mert ez által a' buja nedvek kiüzetnek, a' tagokat szilárdokká, az izmokat feszültekké teszik. Éh és fáradtság az elégséges testmozgásnak édes következményei. Mihelyt azok kielégittetnek, a' kártékony ösztön is elcsendesül, mivel őt semmi sem ingerli.

9.

A' tisztább erkölcsi elv párthivei multkori állitásomat rosz neven vehetik, 's a' lélek szabadságára támaszkodnak. Nekik nemes 's derék theoriájok van, mellyet szivből tisztelek: de menjenek ők ki, 's lássák a' praxist.

Bizonyos, hogy sok ezer legnemesebb tulajdonság még nemesebben fejlenék-ki, sok ezer két szinű 's gonosz ember

jónak mutatná magát, ha lágy és elkényeztetett nevelés 's életmód által el nem tompultak volna.

Olly személyektől, kik gyermekségtől fogva fényüzéshez szoktak; mindig csak sybaritai kivánságuk kielégitésére, ugy nevezett szükségességre, gondolkodnak; kik olly kényelmes elkényeztetett testben lappanganak, melly minden alkalmatlanságot ezer ál-utakon törekszik kerülni; - a' beteges és gyengéktől ritkán lehet várni hős szeretetet honjok iránt, feláldozást a' közjóért, segedelmet embertársaik számára, féjfias bátorságot, rendithetlen igazság-szeretetet, magos felemelkedésre és nemes lelkű tettekre törekvést. Ezek csak élemény, gyönyörűség, kényelem, nyugalom, gondnélküliség, munkátlanság után sóvárognak; sorsuk többnyire a' szenvedély rabszolgasága.

„Toutes les passions sensuelles logent dant des corps efféminés; ils 's en irritent d'antant plus, qu'ils peuvent moins les satisfaire. Un corps débile affoiblit l'ame." (Minden érzéki szenvedély elpuhult testekben lakik; 's annyival inkább ingerli őket, mennyivel kevesbbé elégithetik-ki ezek. A' gyenge test elgyengiti a' lelket is.)

A' férjfias caracternek egyik tulajdonsága, mellyet életmódunk mindinkább ritkít, saját erőnkbe helyzett bizonyos bölcs bizalom, melly minket nem enged azonnal segedelmért kiáltani, vagy éppen kétségbeesésre vetemedni; mellynek kisebb 's nagyobb vállalmányoknál alapul kell szolgálni, 's melly nekünk mint embereknek és polgároknak elkerülhetetlenül szükséges bizonyos önállásunk fenntartására. Az olvasóra bizom annak elitélését, valljon e' férjfias tulajdonság sarjadozhat 's tenyészhet-e az elpuhult nevelés telekén.

„A GÖRÖGÖK HARCZI SZELLEMÉNEK KIFEJTÉSÉRE NAGY BEFOLYÁSSAL VOLTAK..."

Tőrös Samu olimpiatörténeti írása 1841-ből

A magyar nyelvű olimpiai munkák sorát gyarapítja Tőrös Samunak a *Hasznos Mulatságok* 1841. évi 86., 87. és 88. számában folytatólagosan közölt tanulmánya. A szerzőről nincs közelebbi adatunk, a „Tőrös" nevet a hazai szakirodalomban (el)írták már többféleképpen: volt Törős, Törös, sőt Török is. Annyi bizonyos, hogy a tanulmány ókori és német szerzők műveiből készült kompiláció, amit kritikával kell olvasni. Ennek ellenére fontos szerepet játszott abban, hogy a reformkorban megerősödött az olümpiai játékokkal kapcsolatos közgondolkodás, a folyóiratot ugyanis széles körben olvasták országszerte.

Teljes terjedelmében közöljük az írást, amelyhez a végén néhány megjegyzést fűzünk:

Olympiai játék

A szaporodó emberiség társasággá alakulásával akadhatunk nyomaira olly találmányoknak, mellyek örömélvezettel bájolák el az élet unalmait és a szenvedéseket némileg feledtetik. - Illy szívderitő találmányok valának, a *vadászatok*, melly a népeknek első közös szenvedélyévé lön, a *hanga*, a *táncz*, a *dalnoklat*, a *szin- és harczjáték*. Ezeknek feltalálói és létre hozói (Nimród, Jabál, Apolló, Orpheus és Hercules) minden nemzeteknél, a késő maradékig köztiszteletben állottak. Minthogy pedig az ó világ nemzeteihez a siron tul, a hitnek semmi, vagy nagyon csekély biztató sugára csillogott vissza, a jövendő lét homályaiban borongó emberiséget semmi annyira meg nem renditette, mint a szivet szivhez, rokont rokonhoz, vagy rövideden életet élethez csatoló láncz megszakadta, vagyis a halál. Ezért a halál által megcsonkitott család-felek halotti gyászát némileg felviditanák, a halottak eltakaritása alkalmával - egyszersmind a címben megnevezett - mulattató játékok rendeltettek, hogy igy azok által a bánat némileg letöröltessék. - Hogy pedig ezen játékoknak a bánatos felekre annál behatóbb ereje legyen, azokat az istenektől rendelteknek, s azok tiszteletére s engesztelésére irányzottaknak hitelv szerint hirdeték és hivék. Dalnokok kezdék meg mindenkor a halotti szertartásokat, kik a holtnak érdemeit s erényeit megénekelték, a harczi játékosok pedig bevégzék. Minthogy továbbá folytonos csaták és harczok által érzékileg inkább mint szellemileg fejledező ó világ, a testi érzékeket ingerlő játékokat min-

denkor hőbben ölelé, mint azokat, mellyek egyszersmind a lelket is érdeklék, a nevezett játékok közül a harczi játékok, az előforduló alkalmakkal, mindenkor legfőbb szerepet játszottak. – Hogy e szokás divatozott pogány magyar eldődeinknél is, és pedig különösen a halotti szertartások alkalmával, mutatja, a ma is szokásban levő halotti tor, melly eredetét onnan vette, mivel temetések alkalmával harczi játék vagy torlat tartatott, hol a pályára kiállott bajnok bajtársát megtorolta, mert megtorolni annyit tesz még ma is, mint megküzdeni, innen lön a „tor" szó. A ma is divatban levő „siratő" pedig nem egyéb, mint a hajdan kori temetési dalnoklat képviselője. A harczi játékok később átvitettek a születési és lakadalmi szertartások fényesben leendő ünnepélyesitésére is, sőt voltak, kik harczi játékokat tartván, dijul leányaikat tüzték ki, s annak adták, ki a harczi játékon győzedelmes lett.

Igy nyerte Pelops Hippodámiát, Oenomaus király leányát, igy Ulysses női erényéről hires hölgyét Penelopét. Miután pedig a nemzetek főnökei észrevevék, hogy a népek köz-szelleme a harczi játékok iránt hévbuzgalommal viseltetik, az elsőben csak családköri harcjátékokat idővel köz vagy nemzeti ünnepekké tevék, mellyek előre kihirdettetvén, bizonyos évszakokban, fényes pompával ünnepeltettek. Igy terjedtek el a harczjátékok lassanként csak nem minden önállásu s alkotmányos nemzetek között és a minden dicsőnek s nagynak szülő földjén, a hellenföldön leginkább meghonosultak, majd a vallás által szentesitett *olympiai játékok* által pedig világszerű örömünneppé alakultak.

Mikor alapíttatott az olympiai játék, s kitől? erről különböző a vélemény. Pausaniás az őskorra, a mythoszok korára viszi fel azt, s annak alapitójául Jupitert teszi. – Aristophanes az Idai Dactylusoktól vagy öt testvértől származtatja. – Pindarus a világhirű Herculesnek tulajdonitja. – Strábó pedig azt állitja, hogy a trójai harcz után kellett annak alapittatni, mert ha előtte alapittatott volna, Homerus róla emlékeznék, miről pedig ő, - ámbár a temetéseknéli harcjátékokról emlékezik – hallgat. Mások pedig annak alapitását Élisi Iphitusnak tulajdonitják

De akármit mondjanak a különböző vélemények, az olympiai játékok eredetét minden esetre az őskorban kell keresnünk, s bizton állithajuk, miszerint annak ősalapitója Jupiter volt, de mikor? annak korszakát meghatározni nem lehet. Annyi bizonyos, hogy az olympiai játékok, mindenkor Élis tartományában olympi Jupiter tiszteletére tartattak. Ezen első harczijátékban, Pausánias szerint, Apolló futásban, Mars pedig ökölharczban győztek. Minthogy azonban mint

minden e világon, ugy az olympiai játékok is, részint megváltoztak, részint elhanyagoltattak, az Idabérczi öt testvér (Hercules, Paenaeus, Ida, Jásius és Epimédes) Krétából Élisbe jövén, az elhanyagolt játékokat ismét feleleveniték, még pedig uj alakban, ez az oka, hogy Aristophanes az Idabérczi öt testvéreket teszi az olympiai játékoknak alapitóiul, holott azokat csak fölelevenitek. Az öt testvér az ötös számból, a tartandó játékok korszakát, minden ötödik év kezdetére határozák, minthogy pedig a görögök éveiket az első nyári holdtöltől számolák, a játékok a mi évszámolásunk szerint, nyárelő 16dik s következő napjaira estek, és az öt testvér vezérszámánál fogva, öt napig tartattak, holott ez előtt 30 napig tartattak vala. Az ötös szám vezérelvénél fogva, a játékok nemeit is ötre határozák, u. m. pálya, hanga, táncz, karikahajtás és küzdharcz, - a küzdharcnak öt neme volt, u.m. kard- láncsa- buzgány- ököl- és birokharcz. Ez köznéven ötös harcznak neveztetett s ki e harcnak mind az öt nemében egyszersmind győzött, csak az ismertetett el győzedelmesnek, s mint illyen olajágból font, koronával koszoruztatott meg. Később a világhirű Hercules, Augiás királyt - az ököról kitisztitásáért igért bért megadni vonakodott - meggyőzvén, az ott nyert hadi martalékát az olympiai játékok fényesb ünneplésére adta. Pindarus azért nevezé őt annak alapitójának, holott ő annak csak fényesb kört nyitója volt. Majd később Hercules Iphitust, Elis királyát megölvén, minthogy a görögök ezen király korától fogva kezdék az időszakot az olympiai játékoktól számlálni, ez az oka hogy annak alapitását némellyek Iphitusnak tulajdonitják, holott ő annak csak halálával megpecsételője volt.

Az Iphitus korától, melly K.u. sz. e. 776-dik évre esik, számolt olympiai játékokban - a mennyiben azt a történtek romjaiból tudjuk - a következendő bajnokok nyertek pálykoszorut. - Az 1ső olympiai játékon győzött Élisi Corcebus, pályafutásban. - A 4diken a királyi vérből származott Messéni Polycrates, az ötös harcz minden nemében. A 6dikon Dimai Oebótás pályafutásban. E korban versengés támadt Élis, és némelly görög tartományok között. - Minthogy ugyan is az olympiai játék világszerű hirre kapott, s az abból felsugárzó dicsőség leginkább az élisieket illeté, némelly görög tartományok e dicsfényt irigyelvén, az alapitási hirt, és rendelkezési jogot el akarák versengeni, miért is ezek Phidont, az argivusok zsarnokát hivák segédül, s ennek fegyveres őrködése alatt tartatott a 8-dik olympiai játék, mellyen győzött Tanagrai Agamaedes futásban. - Ekkor rendeltetett egyszesmind, ezen túl senkinek az élisi határba fegyveresen belépni nem szabad. - A 9-diken ugyan csak pályafutásban

nyert Messini Xenophon. - E játékon a jövendőre lovagpálya is határoztatott. - A 14-diken a pályahatár, még egyszer annyival, mennyi az előtt volt, hosszabbittatott, mellyen győzött Pisai Hyppenus. - A 15-diken nyert Lacedaemoni Acanthus, ugyan csak pályafutásban. - A 16-dikon ki nyert? nem tudatik, annyi bizonyos, hogy itt a szekeres pályafutásnak is tér nyittatott. - 18-dikon az ötös harcz négy nemében győzött Lampidius, de az ötödikben azaz a birokharczban Eurybatus lett győzedelmes, mindketten spártaiak, pályafutásban pedig nyert Herai Demaratus. - 23-dikon győzött Hyperesi Icarus, pályán, Smirnai Onomastus pedig ötös harczban. - 24-diken pályafutást nyert Corinthi Damon. Itt rendeltetett, hogy lovagpályán egyedül megállapodott koru kanczák pályázhatnak. - 25-diken nyert szekérpályán Thébai Pagondás. - E játékon a hölgyekben is felbuzdult a pályázó szellem, miért is rendeltetett, hogy ezentul hölgyek is pályázhatnak szekér és lovagpályán. Elsőnek Archidamus királynak hős szellemű leánya, Cyniska indult. E kortól fogva a görög hölgyek lovakat kezdének tartani, s magokat pályafutásra előre gyakorlatokkal készíték. - 27-diken győzött pályán Spártai Chion, küzdharczban pedig Corinthi Xenophon. - 29-diken ismét Spártai Chion. - 30-kon ötös harczban győztes lön Syracusi Lygdamis, lovagpályán pedig Crensidás kanczája Cranónia. - 31-diken, mellyen fegyveres erővel vonák magukhoz a pisaiak a játékfeletti rendelkezési jogot, négy lovas szekérpályán nyertes lön Miron, a sycioniak zsarnoka. - 36-diki játékon visszanyervén az élisiek elrablott rendelkezési jogaikat, rendelék, hogy ezen tul gyalogpályán és birokharcban a gyermekek is felléphetnek, miért is a 37-dik játékon győzött futásban Élisi Polynices, birokharczban pedig Spártai Hipposthenes, mindketten gyermekek, egyszersmind rendeltetett, hogy ezen tul a gyermekek ötös vagy küzdharczban is felléphetnek. Ezért is a 38-dik játékban mind pályán mind ötös fegyverharczban győzött Spártai Eutelidás mint gyermek, de itt az ötös harcz a gyermekekre nézve jövendőre eltöröltetett. - 39-diken győzött ötös harcban Élisi Gorgus. - 41-diken győzött küzdharczban Sybaritai Philétás, itt rendeltetett, hogy a gyermekek buzogányharczban ezentul felléphetnek. - 42-diken győzött Élisi Gorgus, ugyanaz, ki a 39-diken is győzött, ismét fegyverharczban. - 48-dikon győzött küzdharczban Cratóniai Glaucias, hangán Argusi Sacadás, zongorán vagy zengő müvön Lampus fia, Cephala, fuvolyán Arcadi Echembrót. 50-diken nyert Spártai Epitelidás, a pályafutásban, itt határoztatott, hogy szavazat által választassnak birák, kik a pályadijt elitéljék, és ezek Hellenodicáknak vagy görögbiráknak neveztettek. Ezek

mindenkor az élisiek közül választattak, és ekkor számuk háromra rendeltetett. Az 52, 53, 54-diken mindenkor Arrachion győzött még pedig az utolsón az 54-diki harczjátékban, élethalálra küzdő nagy győzelemmel. Ugyanis miután már minden bajvivókat a harcz minden nemében legyőzött a birokharczban még egy ellenfele maradott volna, ezzel sokáig és nagy erővel küzdvén, az erős fojtogatás és karszorongatás által annyira elgyengült, hogy ellene karjai közt földre hanyatlott, ki midőn meg akarná kötözni, annak lábujját olly erővel csavarta ki helyéből, hogy ellene a fájdalom miatt legott halva rogyott le, s ámbár ezután Arrachion is kiadá lelkét, a görög birák mindazáltal Arrachion holttestének adák a koszorút. – 58-dikon győzött ötös harcon Cratóniai Diogenes. – Ekkor kezdettek magok számára győzelmi oszlopokat emelni azok, kik az olympiai pályán diadalmasok valának.

60-dikon győzött küzd-harczban Aeginai Pravidamás. 61-diken győzött Rhexisi Opuntius pályán, itt rendeltetett, hogy a pályafutók ezentúl vérttel és hadi fegyverekkel terhelten futnának, mi nehézfutásnak neveztetett. – 65-diken illy nehéz futásban győzött Hérai Demarát. E pályafutás neme közkedvet nyert, mivel annak harczban nagy haszna ismertetett el. – 66-dikon is Hérai Demara nyert nehéz pályafutásban, lovagpályán pedig Epidamni Cleosthenes. – Ez a felállitott szoborra nemcsak saját, de még lovai nevét is felvéseté. Ő volt az első, ki mint lovag nyertes oszlopot emeltetett. – 67-diken Theopompus Demarát fia lovagpályán. 68-dikon a most nevezett Theopompusnak hason nevű fia küzdharczban, pályafutásban Hérai Licinus, ökölharcban pedig Mantinai Epicradius, mindketten gyermekek. 69-diken Mántinai Dromaeus koronáztatott meg küzdés nélkül, mivel nem volt senki, ki vele harcztérre szállani merészlett volna. 70-diken győzött Thási Theagenes ötös harczban, – ez háromszor győzött a pythiai játékon, ökölharcban, kilenczszer a némeain, s a harczok különböző nemeiben tizszer az isthmi játékon. E játékon kocsik s hintók is jelentek meg az olympiai pályán, mi bizonysága annak, hogy a kocsik s hintók már akkor a görögöknél divatban voltak. A 71-diki olympiai játékokon Astypali Cleomedestől, ámbár minden bajnokokat legyőzött, megtagadtatott a pályadij, mivel Epidauri Jeust, ámbár ez magát megadta, ökölharczban agyonverte, miért is Cleomedes dühbe jövén, hogy dühlángját lecsillapithassa, hazájában egy köztanodának főoszlopát sámsoni erővel megrázván az abban levő 60 nevendéket tanitójukkal együtt annak romjai alá temette, ezért hontársai őt halálra üldöznék. Cleomedes Minerva templomába szaladt, és annak rejtekébe magát bezárta, mellynek ajtaja fel-

töretvén, mint Plutarchus irja sehol sem találtatott. Ez alkalommal határoztatott, hogy ezen túl minden, ki bajvivásban felakar lépni, köteles megesküdni, hogy minden csel s kegyetlenkedés nélkül küzdend ; a görög birák pedig arra, hogy minden ajándékot megvetvén tiszta lélekismerettel teendik itéletöket, s a bajnokok s azoknak szülői, testvérei s rokoni egyszersmind arra is, hogy a bajnokok a bajvivás előtt tiz hónapot bajvivási gyakorlatban töltöttek el. 72-diken pályakoszorút nyert Cratóniai Tisierates. 73-dikon Gelói Gelon. - 71-diken ötös harczban nyert Caecinus fia Authymus. - Ezen Euthymust a 75-dik játékon Thási Theagénes buzgányharczban meggyőzte, de dijt nem nyert, mert bajtársát cselvetéssel győzte le, miért is a görög birák őt arra büntették, hogy két talentom birságot fizessen, egyet Jupiter templomának, mivel az ő tiszteletére szentelt játékot csalárdsággal megszentségtelenitette, egyet Euthymusnak, mivel annak igaz uton szerzett bajnokhirét meghomályositotta. - Theagénes Jupiternek a cseldijat megfizette, de Euthymusnak nem, miért is a következő játékoni pályaharcztól eltiltatott. Ezen játékon a görögbirák száma kilencre emeltetett. - Ezen olympiás nevezetes azon harczról, mellyen a görögök a persákat Mardónius vezérsége alatt összetörék. - Herodotus azt irja, hogy midőn a persák a görög földre kiszállottak, némelly árkádokkal találkozván, tudakozák mit mivelnének jelenleg a görögök ? - mire az árkádok azt felelnék, hogy olympiai játékokat ünnepelnek, hol a bajnokok egymással megküzdvén, a győzedelmes harczdijjal megkoronáztatik. A persák kérdezék: m i v e l s z o k j á k a g y ő z ő t m e g k o r o n á z n i ? - mire az árkádok azt felelnék, hogy olajágból font koronával, Tigranes, Artabanus fia ezen mintegy megrettenvén, imigy támadá meg Mardóniust a vezért: „minő népek tartományába vezettél be minket, kik nem gazdagságért, hanem dicsfényért harczolnak?" Hogy sejtelme nem volt hiu, a következés bebizonyította. 76-dikon a harcz minden nemében Euthymus győzött. 77-diken Atheni Calliás ötös harczban. - 78-dikon Aeginai Pherias férfi-harczpályára nem eresztetett, mivel még nagyon ifjú volt, s a birák nem itélék képesnek arra, hogy korára nézve ellentársának megfelelhessen, min a bajnok szellemű ifju megszomorodva visszavonult, de 79-diken fellépvén Pheriás minden vele harcztérre szálókat vitézül legyőzött. Itt a görög birák száma tizre emeltetett. - 85-diken kocsik s hintók kizárattak az olympiai játékokból. 86-dikon férfi harczon győzött Cyreni Oebotás, gyermekharczban pedig Élisi Philes. 89-diken férfi harczon Lapraei Alcaletus, gyermekharczban pedig annak fia Hellanieus. 99-diken Theantus, Hellanicus testvér öccse lön

győzedelmes ökölharczban, 5-ös harcban pedig Claemon. Ez egy Thaurosthenes nevű még alig 16 éves ifjuval sokáig s kétesen küzdött, míg nem végre a törvénybirák a diadalt csakugyan Claemonnak itélék: de 91-dik játékon Thaurosthenes minden vele megküzdőket bajnokul meggyőzött, miért is nagy pompával megkoronáztatott. 93-dikon a szekeres pálya ismét megnyittatott, mellyen győzött Élisi Evagorás. 96-dikban Élisi Eupolemus ugyan csak szekérpályán. - 97-diken Arkadi Argetor, ötös harczban. - 98-dikon Thessali Eupulus győzött, de harczdijt nem nyert, mivel kinyilványlott, hogy bajtársait, Halicarnassi Phormiont, Cysiceni Pritanest, és Arkadi Argetort, ki a 97-diki játékon győzött, pénzzel vesztegette meg, hogy a diadalt neki engedjék, miért is mind Eupulus, mind bajtársai nem csekély értékű birságra itéltettek, mit az élisiek szigoruan be is vevének. - 100-dikon szekérpályán Spártai Sibarides, fegyver s küzdharczban pedig Crétai Sotades győzött, - de Sotades, minthogy a görög birák itélete daczára is azt állitá, miszerint ő utolsó Ephesi bajtársától enmagát meggyőzetettnek ismeri el, a harczdijtól elesett, miért is őt hontársai, mivel azt hivék, hogy ő Ephézi bajtársától pénzzel vesztegettetett meg, hazájából örökre számüzték. Sotades ugyan is rendkivüli erejü volt, ama két nagy hirű bajvivókkal, Leontiscus-, és Sostratussal hasonerejünek ismertetett el, kik köznyelven csak „markfogók"nak neveztettek, mivel azoknak, kik velök kezet fogni mertek, ujjaikat ugy megmarkolák, hogy a vér azokból csorgott, és a csontok mind össze töredeztek. - Ez időben ugy látszik, az olympiai játék legfőbb fénypontját érte el, mivel annyi gyakorlott és nagy erejű bajnok soha nem lépett fel mint e kor. - De mind azon bajnokok közül, kik az olympiai játékokon felléptek, Hercules korától fogva, legcsudálatosb erejű volt, Cratóniai Miló, -- ki az olympiai játékon hatszor, s a pythiain ugyanannyiszor győzedelmeskedett. - Ez a bikaemelést nem is emlitvén, ha egy nagyobbszerű almát fogott, ugy megmarkolta, hogy nem volt senki, ki azt kezéből kivehette, vagy csak ujjait attól legkevésbé is felfeszithette volna, még pedig a nélkül, hogy az almát összetörte, vagy csak meg is sértette volna, és igy nem az almát kellett neki szoritnia, hanem az ujjaiban levő ereket az alma körül megfeszitnie. - Egy sima érczlemezen, anélkül, hogy volna valamihez támaszkodnia, ugy megveté lábát, hogy nem volt senki, ki, bármi nagy erővel neki iramlott legyen is, helyéből kimozdithatná. Fejét egy erős hurral, homloka közepe táján körülkötvén, ha lélekzetét megfogta, s magát mintegy felfujta, a vértől megdagadt erek a hurt, bár mi izmos lett legyen is az, elpattanták. - Ha jobb könyökét oldal bordáihoz nyomta, s négy alsóbb ki-

nyujtott ujjait összetette, nem találtatott senki, ki azokat egymástól, csak legkevésbé is, elmozdithatta volna, s a t. E korban tizenkét görögbirák választattak. - 101-diken küzdharczban nyert Thuri Damon, pályán pedig Pyrrhus a játék elnöke. - 102-diken Troilus a teljes koru lovakat szekérpályán csikóival kifuttatta. Itt határoztatott, hogy az elnöknek, vagy kinek a játék rendezésébe befolyása van, fellépni, mint pályázónak vagy küzdőnek szabad ne legyen. - 103-dikon ismét Thuri Dámon. - 105-diken Cyréni Prorus pályafutásban. Itt nyolczra szállittatott le a görögbirák száma. 108-dikon győzött Cyréni Polycles pályán. Itt ismét tizre emeltettek a görögbirák. - 112-diken Athéni Callipus nyert harczkoronát, de minthogy kiviláglott, hogy társait pénzzel vesztegette meg, mind ő, mind társai nagyszerű pénzbirságra itéltettek, s midőn az élisiek annak felvételére Hypperidest Athénbe küldék, azok lefizetni nem akarák, miért is a játékoktól eltiltattak. - Az atheniek ekkor követséget küldöttek Élisbe, olly czélból, hogy azokat megengesztelnék, de minthogy nem boldogultak, azt határozák, hogy a birságot akkor fizetendik meg, ha a delphi oraculum azt mondandja, hogy addig nem felelend mig ők a birságot le nem fizettendik, mi megtörtént-e vagy nem? nem tudatik, annyi bizonyos, hogy többé atheniek játékon nem léptek fel. 123-dikon szekérpályán nyert Cyraeni Idaeus. 124-diken ugyan pályán Aeginai Ladas. - 128-dikon Bellistiche nevü macedoni hölgy, szekérpályán. - 131-diken Lici Tlepolemus lovagpályán, ki vágtató lovára fel s leszökellett. - 140-diken thébai Clitomachus küzdharczban - ki az isthmi játékon is egyszer, a pythiain pedig háromszor győzött. - 144-diken győzött küzdharczban Aeoli Phaedimus. 160-dikon Sycioni Diodorus futásban. 161-diken Elisi Damonicus futópályán. 162-diken Rhodusi Aristomenes futásban. 163-dikon Magnézi Protophanes. - 178-dikon Alexandriai Strato küzdharczban győzött. 192-diken Elisi Damonicus fia Polyctor és Smyrnai Sosandernek hason nevű fia szállottak küzdharcra, de minthogy Damonicus Sosandert pénzzel vesztegette meg, - hogy a győzelmet Polyctor részére engedé, mindkét apa pénzbirságra itéltetett. - Itt a hajdankori bajnokszellem már szunyadozott. 201-diken megbirságolák Serapiont, mivel, miután mér nevét a küzdők sorába beiratta, hogy bajtársától megijjedvén, a rendelt nap előtt megszökött. - Ez az olympiai játékok folyamatja alatt máskor soha sem történt. 202-dik olympián játék nem ünnepeltetett, ezen olympián született Krisztus urunk. - 211-diken küzdharczban győzött Anticyrai Xenodamus, a 212-diken pedig Trallini Aratemidorus. 218-dikon birságoltatott Alexandriai Apollodorus,

mivel nevét a harczjátékosok sorába beiratván, időre megnem jelent. Hasztalan mentegeté magát, hogy a Cycladi szigeteknél szélvész tartoztatá le hajóját, semmit sem használt, a győzelemi korona bajtársának Heraclydesnek por nélkül átadatott. Ezen Apollonius megboszonkodván, fegyvert rántott és koszorus bajtársát a görögbirákig üldözé, mi neki sokba került. - 226-dikon Didás és Garappámmon, mindketten egyptomiak, küzdöttek, de minthogy Garappammon Didást pénzzel megvesztegette, - mindketten birság alá estek. 235-diken lovagpályán nyert Elisi Mnesibulus. - És ez volt az utolsó olympias, mellyen nemzeti és rendszeres játékokat tartottak a görögök.

Ami az olympiai játékokat illetik azok a görögök harczi szellemének kifejtésére nagy befolyással voltak, mivel azokban az uralkodó háztól kezdve, a legalsóbb rendű családig mindenki részt vehetvén, gyermekeit minden apa ugy nevelé, hogy azokban egykor mint bajnok felléphessen. Ámbár e győzelmi dij magában csekély becsű volt, de minthogy a bajnok, ki győzelmi koronát nyert, hontársaitól rendkivüli tisztelettel illettetett, a győzelmi vágy is rendkivül ingerlő volt. Ugyanis a hazájába megérkező győztes bajnokot, hontársai a városon kívül lármás hangszerekkel vegyitett örömrivallásokkal üdvözölték és fogadák, a város kapuit a falak jókora részével lerontván, azok felett magos ivhidat huztak, s azon a bajnokot, győzelmi koronájával koszoruzottan vivék be a városba. A bajnok és annak családja s rokoni számára közköltséget rendeltek, közhelyeken és társalgási körökben elsőséget adtak, s a hellenföldön, bár merre ment, kitünő vendégjogokban részesittetett. Miszerint a győzelmi vágy köz lévén, a harczi gyakorlat, a küzdői képesség is közös volt, s illy egyénekből alakult hadseregnek, honszerelemtől lelkesittetvén, harczban nem győzni lehetetlenség volt. Ez az oka, hogy a görögök e korban keves számu sereggel roppant táborokat semmivé tettek. Minthogy továbbá az olympiai játékon a lovagpályának is tér nyittatott, a lovak nemesitése és a lovaglási gyakorlat szintén ingert kapott, ami hadi győzelmek kivivására ismét jótékony hatásu volt. De a nemzeti egység s béke fentartására is nagy befolyásu volt az olympiai játék, mert ámbár a görögök több kényuralkodók s később több szabad társaságok által egymástól elszaggatva voltak, de minthogy az olympiai játékokra az egyes részeknek számos előkelő tagjai megjelentek, a részek közt tán fenforgó ellenséges indulatok lecsendesitettek, köz védelmi rendszert állitottak, a kölcsönös küzdési viszonyok között önmaguk erejét kiösmerték, különben soha nem létező barátságos viszonyokat szőttek, s igy a köznemzeti vagy belbékét fentar-

tották. Minthogy azonban a pénzbeli megvesztegetés az olympiai játékon idővel nagyon elterjedett s többnyire pénz és cselszövény vivta ki a diadalt és a koszorút, a rómaiak győzelmeivel pedig a görög nemzeti harczszellem nagyon meghanyatlott, a küzdési gyakorlat és győzelmi dicsfény, lassan -lassan alább szállott, s végre pedig, a keresztény hit terjedésével Jupiter tisztelete megdülvén, annak megdültével az olympiai játék is sirba szállott.

Sajátos megközelítésben tárgyalja a szerző az olümpiai játékok - és hasonló pánhellén versenyek - létének alapvető okait. A görögök hite szerint a túlvilági életnek igen csekély „biztató sugára" volt, ezért a halált a legrosszabbnak vélték és igyekeztek a gyászt „némileg felvidítani". A halotti tor során „mulattató játékokat" is rendeztek, amelyeket - hatásosságuk növelése érdekében - az istenektől rendeltettnek hirdettek. Ezek műsorán főleg harci játékok szerepeltek, amint ez pogány magyar elődeinknél is gyakorlat volt. A háborúban elhunyt bajnokot társai a harci játékkal torolták meg, innen eredeztethető a „tor" szavunk. A gyászszertartást a ṣiratók (dalnokok) kezdték, ez lett az alapja annak, hogy az olümpiai játékokon kikiáltó versenyeket is rendeztek.

Egyéni színfoltokkal tárgyalja Tőrös a játékok eredetlegendáit. Valamennyi változatot ismerteti (Pelopsz, Héraklész, Idahegyi Héraklész stb.), de sok tévedéssel tarkítva (például Zeusz helyett Jupitert teszi meg főistennek). Fő forrása Pauszaniász és Pindarosz, de hivatkozik más ókori kútfőkre is. Szokatlanul állandó kísérőjelzőt ragaszt Hercules neve elé a „világhírűt" és az is feltűnő, hogy az olümpiai játékokat „világszerű örömünnepnek" nevezi, holott azok akkoriban csupán pánhellének voltak és csak a modern olimpiai játékok váltak nemzetközivé.

A tanulmány kisebb-nagyobb terjedelemben érinti a mára már közhelyszerűvé vált valamennyi játékokkal kapcsolatos problémakört: a győzelmi díjat, az olümpiai időszámítást, az olümpiai bajnok fogadtatását városállamában, a lóversenyek katonai és állattenyésztési hasznát, az olümpiai játékok integratív szerepét a szétszabdalt hellén társadalomban, a fegyvernyugvás kérdését, a játékok gazdasági hátterét, a cselszövéseket, és a pénzért vett győzelmeket és így tovább. Az olümpiai játékok hanyatlását három fő okra vezeti vissza: a görög harci szellem csökkenése, a rómaiak hódítása és a kereszténység fellépése a „pogány" játékok ellen.

A legérdekesebb adaléka a cikksorozatnak, hogy a szerző közöl egy olümpiai eredménylistát, amit előtte magyar nyelven sehol nem

találhatunk. Tőrös Samu tanulmányában erősen hiányosan, de megtalálható az olümpiai játékok győzteseinek listája. Forrásmegjelölést nem ad, de bizonyíthatóan Euszébiosz dokumentumértékű adataira támaszkodik, amit Sextus Julius Africanus nyomán ismerünk.

A birkózás, a kocsiverseny és egyéb versenyszámok sem Euszébiosz, sem Tőrös listáján nem szerepelnek. Tőrös teljesen önkényes módon, kihagyásokkal sorol fel egyes játékokat, nem törekszik teljességre. Főleg azokat említi, ahol valamilyen különlegesség vagy módosítás történt. Nem mehetünk el megjegyzés nélkül amellett, hogy Tőrös Samu meglepő adatot közöl: „a 202-dik olympián játék nem ünnepeltetett, ezen az olympián született Krisztus urunk". Ezzel az elgondolkoztató kijelentéssel - az olümpiai játékok és Jézus összekapcsolásával - sehol másutt nem találkozhatunk. Egyáltalán az is példátlan, hogy a pogány ünnepként számon tartott olümpiai játékokat valaki összefüggésbe hozza a keresztény vallással, illetve Jézus Krisztussal.

A szerzőnek a listához csatolt kiegészítései - mint ahogy az egész tanulmány - rendkívül érdekes megvilágításba helyezi az olümpiai játékok egyes részleteit, melyek további elemzést igényelnek.

BATIZFALVI SAMU GYÓGYTESTGYAKORLATAI 1857-BŐL

„A testgyakorlat mulhatlan gyógyföltételnek tekintetik"

Köztudott, hogy a spártaiak a Taigetosz, vagyis az „ötujjas" hegy vadonjába tették ki az életre nem való csecsemőket. Ezt a kegyetlen alapállást - szemlesütve ugyan - sokáig elfogadhatónak tartotta a legtöbb európai kultúrkör. A reneszánsz és az utána következő felvilágosodás (humanizmus) kezdte lebontani a merev falakat az egészséges és a fogyatékos emberek között. Hosszú idő, meg kitartó harc után a XIX. század elejétől német, svéd és francia példák alapján nálunk is megtette első sántikáló lépéseit a gyógytorna, az úgynevezett „testegyenészet". A mozgással való gyógyítás leglelkesebb elméleti és gyakorlati képviselője dr. Batizfalvi Samu lett, aki jó üzleti érzékkel virágzó gyógyintézetet működtetett Pesten. *Házi gyógytestgyakorlat* című könyvének bevezetőjét teljes terjedelemben közöljük, hiszen ez a hazai gyógytorna és gyógytestnevelés első elméleti alapvetése, amely ráadásul máig megőrizte korszerűségét. Értékes adalék továbbá a témához a nyolc táblán bemutatott 45 testgyakorlat ábrája.

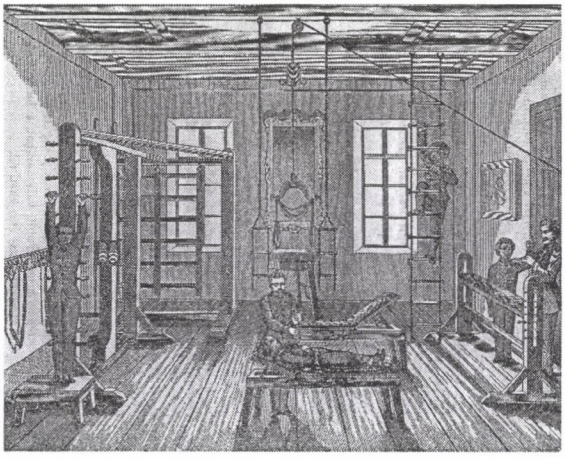

Batizfalvi intézetének „gyógytestgyakorlati" terme

Batizfalvi írásában az egykori humanista felfogások összegzésével fejti ki a test és a lélek szoros összefüggését és e felismerés gyógyászatban való hasznát. A gyakorlatok leírásánál használt terminus technicusok (műszavak) pedig szinte a nyelvújítók leleményeivel vetekednek és akár művelődéstörténeti kuriózumoknak is tekinthetők. Csak néhány példa ízelítőül: könyökhátravetés, karlökés, kargördítés, törzsfölegyenesítés, czombgördítés, fűrészmozgás, kaszásmozgás, háthentergés, pálczakörzés stb.

Ezek után lássuk a „gyógytestgyakorlatok" elméletét megalapozó előtanulmányt:

A forrón óhajtott boldogság teljes birtokába csak akkor lép az ember, ha csodálatos szervezetének minden erői épek, kimüvelvék, s ha azokat élete főczéljainak elérésére öszhangzó müködésbe tudja hozni.

Ezen indoknál fogva, valamint kötélyei vannak éltető lelke iránt, nemkülönben gondos figyelmére kell méltatni szervezetének anyagi részét is, mely lelki valójának lakhelye.

Különben ha müveli lelkét s elhanyagolja testét, sohasem jő a lélek- és testben szunnyadozó erőnek teljes birtokába.

Ezen igazságok hosszas támogatásra nem szorulnak.

Csodálatos mégis, hogy napi renden látjuk fölmerülni az egyoldalu müvelődés szomoru példáit. Számtalan túlterheli a lelket, végkép megfeledkezvén a test méltó igényeiről. Pedig az örökvézetü emberi természet, eredetiségéből ki nem vetkőzhető.

Százados tapasztalás bizonyitja: miszerint az elhanyagolt aluszékony testben életvidoran nem csergedez a vér, hanem pangásnak indul, mire az egyes szervek is lassankint fogynak, előbb utóbb végkép elsatnyulnak. Ki gazdagon él s aránylag keveset mozog, saját testében számtalan bajnak neveli csiráját. Ily viszonyok közt, a vérvegyület bomlásnak indul; az emésztés lankad, a tápanyagok áthasonitása fenakad, míg végre a dőzsölő sulyos nyavalyák áldozata leszen.

Ezen s hason indokokból minden időkor gyógyászai belátták, mikép a testgyakorlat nemcsak hogy fentartani képes a szervezet épségét, hanem sok kóros állapotnak csaknem kizárólagos gyógyeszköze.

Azonban a testmozgásnak leginkább szokott nemei, mint: a sétálás, gyaloglás, lovaglás, vivás, a kerti s mezei munka stb. általánosan kielégitő testgyakorlati póteszköz gyanánt nem tekinthetők. Az egyoldalu szinezet igen-igen szembeötlő rajtuk. Miért is idő folytán kényszerülve valának a testgyakorlatot biztosabb s rendszerezettebb alapra fektetni. Mit annál is inkább eszközölni kellett, minthogy csaknem az egész nevelés az egyoldaluság járma alá került. Felbillent az egyensuly, a testi képzés s értelmi müvelés közt. Ezek folytán ki mondatott, hogy az egész nevelésnek alapját a test kellő kifejtése és edzésével kell le tennünk.

A lelki nevelésen is csak ugy lehet áldás, ha annak elvitázhatlan társaul a testi képzés tekintetik. S igy tétetett le az ujabb modoru testgyakordának alapja, melynek becsét a legkitünőbb nevelők is belátták.

És tagadhatatlan, hogy azon figyelem, mely a testi képzés ezen ágára, ujabb időben komoly szándékkal fordittatott, csak is jó hatásunak bizonyult be. Hanem az eddigi testgya-

korlatok, akár orvosi, akár nevelési czélokból alkalmaztattanak is, még mindig egy oldaluak.

A testgyakorlatnak azon ága, mely nem csupán életrendi, vagy szorosabb értelemben vett nevelési szempontból indul ki, hanem bizonyos gyógyczélok elérésére törekszik, még majdnem általánosan ismeretlen.

Egy lépéssel tehát tovább kellett menni.

Mert nemcsak az ép erejű test kívánja meg szerencsés kifejlesztését, hanem kötelességünk a beteg testet, a kóros tagrészt is annak folytonos gyakorlata által oly állapotba hoznunk, mely annak épsége s igy lehető legtökélyesb kifejlődését eszközölni képes lehessen.

Jelen tárgyalás általános czélja kijelölni azon módot, mely minden gép, készülék, s eszköz nélkül, ohajtott eredményt biztosít az alább adandó esetek számos nemében.

Azonban hogy a gyógytestgyakorlat lényegét több vonásaiban közelebbről kimutathassuk, és hogy a testmozgásnak fontos mivolta kellő szempontból méltányoltathassék: mindenekelőtt szükség, hogy az izmok horderejét, s élettani fontosságát vegyük figyelembe.

Mert az izomrendszernek, mint a mozgás szervének, nevezetes szerep jutott szervezetünk háztartásában.

Azon hatány, melyet a mozgás - izomműködés - szóval, a testi cselekvőség, szervezetünk épségére gyakorol, egyáltalában mellőzhetlen.

Ugyanis: a szervezet folytonos anyagcsere által tartatik fen.

Mint tudjuk az anyagcsere azon élettani folyamat, melynek segélyével kiküszöböltetnek azon részek, melyek a szervezetnek illető adójokat már lefizették s mint hasznavehetetlenek lappanganak annak körében.

Ellenben, a kiüritett részek ismét pótoltatnak ujabb szerves anyagok fölvétele által, miket testünk a különféle eledel s beszítt légből vesz föl. Minél gyakoribb, élénkebb ezen anyagcsere, annál erőteljesb az életfolyamat.

S ezen élettani működésnek minden ki nem egyenlithető zavara, a testnek kóros, betvegyes állapotát idézi elő.

Beteg testben kórossá válik a lélek. A testmozgás főleg ama hatalmas inger, mely az anyagcserének aránytalan mivoltát rendes utra tériteni képes. Azért is nyugperczeinket megfelelő tevékenység, erőkifejtés váltsa fel.

Az izomrost, rendeltetésénél, életi zsongjánál fogva összehuzódván, egész testünkben is oly mozgást hoz létre, mely a folytonos anyagcserét kitünőleg mozditja elő.

Minthogy az izomtevékenység a vérkeringést, edényeiben hatalmasan elősegiti s igy a vérnek élegülését sietteti; következésképen a táplálkozásra is jótékonyan hat.

És innét magyarázható, hogy az izomcselekvőség erőművi behatása által, a vérkészités s annak együletére, és ezáltal a szervezet emésztő képességére, a légzésre, s minden ki- és elválasztó életfolyamatra, szóval: az egész életmű gépezetére a leghatályosabb rugó erővel bir.

Sokszori gyakorlat s használás pedig hathatósan elősegiti az izmok táplálási tevékenységét.

Mindenki tapasztalhatta, hogy a huzamosabb testmozgást szaporább légzés követi; mihez csakhamar erőteljesebb szívdobogás szegődik, s rövid időn a test hőmérséklete jelentékeny fokra emelkedik. S szinte közmondássá vált, hogy legjobb füszer és étvágygerjesztő a testmozgás. És miért adnók ama csendes, üditő álmot, mit a huzamosabb testmozgás hoz fáradt tagjainkra.

Az izomtevékenység hatályos gyógyerejét még egy fontos élettani körülménynyel is tudjuk támogatni:

Ez pedig azon benső viszony és kölcsönös hatás, melyet az izomrendszer, az idegrendszerre gyakorol és viszont. Már pedig az idegrendszernek tökéletesen ép, rendes állapota, valamint testi ugy lelki jólétünkre is a legkedvezőbb befolyással van.

Azonban az izomtevékenység kifejtése mellett, egyéb segéd- és kiegészitő gyógyeszközről sem szabad itt végkép lemondani. Igy például: sokszor nagy befolyást gyakorolhat az életmódnak czélszerű rendezése; sőt, a szoros értelemben vett belgyógyszeri támogatást is gyakran igénybe kell venni.

A voltaképeni gyógytestgyakorlat körébe tartoznak az érettebb kornak idült alhasbántalmai, s ezek számtalan másod- s harmadrendű kóros következményei, névszerint: emésztési gyengeség, székrekedés, máj- és lép- (verőczér rendszer) dugulás; s a nevezett bajokból eredő fejfájdalmak; szervi rásztkórság, mélakór stb. Továbbá ide utasitandók: a fiatal korban fellépő hiányos és zavart vérkészitési kórnemek; jelesen: sápkór (vérszegénység), görvélykór stb.

A gyógytestgyakorlat még következő bajok gyógyitásában is javasoltatik; ugymint: izom-bénulási, idegrendszer túlizgatott vagy tompult állapota, ideges rászt- és méhkór, beteges gyengitő magömlés, különnemü lélekkór, idült görcsös nyavalyák, nészerint: Vid-táncz, (testmozgás által föltételezett vérjavitás utján) nyavalya törésben, stb.

Igy hát az érzék-edzés s erősbitésre is jótékonyan árasztja hatását.

A mozgás ereje nem csupán a tevékenységbe jött izom nagyságától, de a ráforditott akarat-erőtől is függ. Hogy ez utóbbi, mennyire képes növelni az izmok erejét, az erőfeszitésnek, azon majdnem csodás példái bizonyitják, miket a veszély, harag, vagy őrültség hoznak elé.

Végre hatalmas befolyást gyakorol az izomtevékenység a szálagok érméczessége s a csontok szilárditása.

Az emberi csontváz alkata, s az izmok azon viszonya, mely által a csontrendszer mozgó egésszé egyesittetik, különösen a törzsön olyszerű, hogy azoknak kellő gyakorlata s feszereje nagy mértékben képes a testnek férfias tartást, csinos, s bajnok küllemet kölcsönözni, föleg a törzs felső része, a mellkasról áll ez.

A mell- és hasürben székelő nemes szervek tér- és helyzetbeni rendellenességétől, a kórnemek egész serege függ. Mi könnyen értelmezhető ama körülményből, miszerint sok ember a kart mozgató izmok hatalmas csoportját ritkán, vagy sohasem gyakorolja minden irányban, s teljes erővel. Már pedig a nevezett izmok, köröskörül a mellkason találják feszpontjokat, és igy nem csoda, ha ennek idoma – mely nagyrészt azok tevékenységétől függ - eltér a rendes alkattól.

Ha tehát itt, az egybe szoritott, félretolt vagy bármely erőművi behatás károsan illetett és igy életműködésökben akadályozott szervek állapotán segiteni akarunk, világos: hogy e czélból mindenekelőtt a hiányos térbeli viszonyokat kell megmásitanunk.

A szabályozott izommozgás által pedig, majd bizonyos pontra korlátolt, majd az egész törzsre kiterjedő nyujtó-nyomást gyakorolunk. S ezen erőművi hatás a mellkasnak terjét nagyobbitván, annak ürbeli viszonyát ilyetén tágítva, egyengető behatással a legkedvezőbben istápoljuk. –

A hasür falait pedig – mint tudva van – nagyrészt csupán izmok képezik, miért is itt az izommozgás még hatalmasabb ingert, erőművi hatást gyakorolhat az altest üregében helyezett szervekre.

Azon nyomás által jelesen, melyet már maga a rekeszizom felülről a has-zsigerekre gyakorol, a vérkeringést előmozditja s erőművileg gyámolitja az emésztési rendszer mirigyféle mellékszerveinek elválasztását. Azért is könnyen magyarázható azon jótékony hatás, mit az izmok a különnemű kórok: alhasi pangás stb. elmellőzésére kifejtenek.

Az is tudjuk, hogy a hasizmok s a rekesz összehuzódása által föltételezett has-prés vagy sajtó, mily erőteljes befolyást gyakorol a bélcső mozgására, s tartalmának kiüritésére.

De ezen gyógyeljárásnak még egy jó szellemi oldala is van, mely szerint t. i. az ingadozó akarat, testi-erő kifejtésre folytonosan ösztönöztetvén, a testnek megrögzött tunyasága – a tetterőnek fokozatos növekedtével – határozottan legyőzetik, és igy az akarat jótékony befolyása – a szervezet könnyen belátható javára – állandósittatik.

Csalhatatlanul igaz, hogy a gyógytestgyakorlat, szunnyadozó erőnkre oly ingerlőleg hat, mikép bámulnunk kell ama tevékenységet, melyre szervezetünk szokatlanul, alig sejditett módon serkentetik. Mire pedig különösen azon idült bajoknál nagy a szükség, melyeknél az orvos jószándéku törekvése azonnal meghiusul, mihelyt a testmozgást, mint elkerülhetetlen gyógyföltételt, betegének szivére köti.

Már az itt előlegesen felhozottakból kitünik, hogy a házi-gyógytestgyakorlat, valamint az okszerű orvos, ugy a gondos családatya, jó nevelő figyelmére tökéletesen érdemes.

A gyógytestgyakorlat, mely külföltételekhez kötve nincs, ha nem mindenhol s bármily időben kivihető (s épen azért házi gyógytestgyakorlatnak is neveztetik) utószer gyanánt jó szolgálatokat tesz különösen azoknak, akik valamely orhopädiai intézetnek épen elhagyták küszöbét.

Mert sok esetben van, mely a gyógytestgyakorlatnak ama sajátlagos műfogását és mulhatatlan föltételét veszi igénybe, mi csupán e czélra rendezett tágas s folytonos orvosi felügyelet alatt levő ugynevezett: orthopädiai intézetben eszközölhető.

S ezen orthopädiai eljárás, már a szoros értelemben vett műtő-sebészet körébe vág. S azok, kik az ily orthopädiai szerelést használták, az illető gyógytestgyakorlati mozgásokat, a jó eredmény állandósitása végett, odahaza is sikeresen elővehetik.

Czélszerű eszköznek tekintendik a tárgyalandó gyógytestgyakorlatot még azok is, kik vagy saját házaiknál, vagy valamely gyógyintézetben fürdőket használnak s ásványvizzel élnek. Ezek a testgyakorlatnak leirandó nemében, vajmi könnyen tehetnek szert a legczélszerübb s leginkább megfelelő sajátlagos testmozgásra.

Mert mint tudjuk, az ilyetén rendszeres gyógyeljárás, nemcsak hogy kellő, szabályozott testmozgást vesz igénybe; hanem gyakran a fürdőintézetekben, a leghatályosabb testgyakorlat, mulhatatlan gyógyföltételnek tekintetik. Eddigelő azonban, hogy az ásványvizek s gyógyfürdők biztosabb hatását előmozditsák, e czélból csaknem egyedüli eszköz gyanánt a sétakirándulást karolák fel.

Az ilyetén gyaloglásnak üdvös mivoltát egyébkint elvitatni mi sem akarjuk, különösen akkor nem, midőn szabad ég alatt, üde légen gyakoroltatik, hol míg a szem az örökszép természet ezer változatain tévelyeg, egyszersmind a kedély hangulata is a legkellemesebb hullámzatba varázsoltatik.

Azonban a testmozgás e nemének rendes vitelével – mellőzve egyoldaluságát – igen gyakran föl kell hagynunk.

Mert míg ez, egyrészről az időjárás változó szeszélyeinek igenis alá van vetve, más részről oly beteg, igénybe sem ve-

heti, a kit épen bántalmának mivolta a járáskelés lehetőségétől megfoszt.

Ily esetekben tehát, az egyénileg megfelelő testgyakorlat ama sövény, mely biztos nyomot ad azon gyógyczélok elérésére, hol a siker egy része a kellő testmozgáson alapszik.

De még az is, kinek testi állapota s egyéb kedvező külviszonyok a rendszeres járást megengedik: okszerüt teend ha e fölött naponta bizonyos gymnasztikai fogást is teljesitend, mely igényeinek megfelel s körülményeire tisztán alkalmazható.

Ehez járul még azon kedvező körülmény is, hogy épen az emlitett gyógyintézetekben többnyire sok egynemü kórállapot fordul elő. Már pedig ily esetben mi könnyebb, mint összhangzó gymnasztikai csoportozatba alakulni, mi által közérdeket nyer a jó ügy s ily társas sürgés-forgásban még a derült hangulat is fölleli saját éltető elemét.

A gyógytestgyakorlatban körülményeinek megfelelő testmozgást lelend a szobatudós, az iróasztalhoz bilincselt hivatalnok, a folytonosan ülő helyzetben működő iparos, kiknek mozgáshiány miatt különben is idő előtt elgyengülnek, elfonnyadnak izmaik.

Szóval: az ecsetelendő gyógytestgyakorlat elveinek alkalmazásánál minden körülmény s életviszony kellő méltányban részesülend.

Mielőtt azonban a gyógytestgyakorlat valamely nemét alkalmaznók bizonyos gyógyczélok elérése végett, mindenkor jó eleve szakértő orvosnak kérjük ki tanácsát.

Ott pedig, hol a testgyakorlat üzésével, nincs bizonyos gyógyczél kapcsolatban, hanem oda irányzódik a főtörekvés, hogy mellőztessenek általa némely kifejlődhető bajok, tehát az általános egészség ügye forog kérdésben - utmutatásunk nyomdokain - orvosi bevezetés nélkül is czélhoz lehet jutni.

Ha naponta egy, vagy két izben, bárcsak egy-egy negyed vagy legföljebb fél órát szentelünk is rendszeres testgyakorlatra, hasonlitlanul többre jutánk, mint mennyi hasznot látunk, noha több óráig tartó szokott napi sétáinkból.

A gyógytestgyakorlat ott, hol javalva van, a legszigorúbb kitartást veszi igénybe.

A házi gyógytestgyakorlat legczélszerűbben használható, rendesen a szokott napi étkezések valamelyike előtt rövid idővel.

Testgyakorlat alatt a nyakon, mellen s alhason feszes kötő, fűző vagy szoritó ruházat nem türhető.

Ha valamely testmozgásra szapora légzés s erősebb szivdobogás következik, akkor mielőtt ujabb gyakorlathoz

menne át az illető, először várja be a tüdő és szív lecsendesülését.

Minden testmozgást nyugodtan, hányásvetés, mohósdiság nélkül - de mégis teljes izomerővel - kell végre hajtani.

A gyógytestgyakorlat által elérendő sikert biztositani fogja a lépcsőzetes előhaladás, melynélfogva mindenki egyéni erejéhez képest, napról napra huzamosb s erősebb testmozgási tevékenységre ösztönöztetik.

A gyakorlásban kifáradt tagjainkat a nyugidő alatt tökéletesen pihentessük ki.

A gyógytestgyakorlati mozgásoknak részletes leirásába bocsátkozván, mindenekelőtt megjegyzendőnek tartjuk, hogy valamennyi testmozgás, mit az illető, jelen utasitás nyomán - Dr. Schreber elvei szerint - gyakorolni fog, boncztani rendben következendik egymásra, még pedig ugy, hogy ezáltal a testnek összes tagmozgató izmai rendre foglalkoztassanak, s mintegy alapját képezzék ama számtalan mozgásoknak, mikből a közélet czélszerű mozgásai összetétetvék.

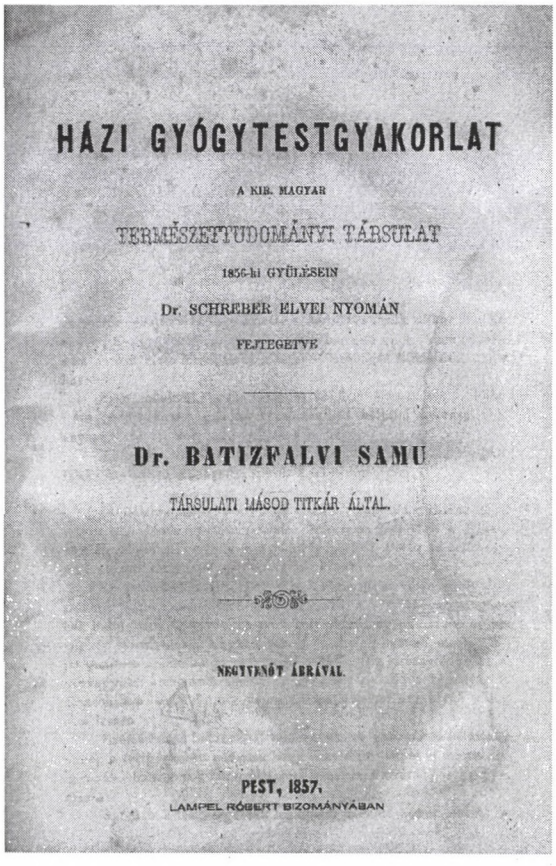

HÁZI GYÓGYTESTGYAKORLAT

A KIR. MAGYAR

TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT

1856-ki GYÜLÉSEIN

Dr. SCHREBER ELVEI NYOMÁN

FEJTEGETVE

Dr. BATIZFALVI SAMU

TÁRSULATI MÁSOD TITKÁR ÁLTAL.

NEGYVENÖT ÁBRÁVAL.

PEST, 1857.

LAMPEL RÓBERT BIZOMÁNYÁBAN

Ábrák magyarázata.

1. ábra Fejkörzés (11. lap.).
2. „ Fejforgatás (11. l.).
3. „ Vállemelés (12. l.).
4. „ Karkörzés (12. l.).
5. „ Oldali karemelés (13. l.).
6. „ Könyökhátravetés (13. l.).
7. „ Hátrakulcsolt kéz (13. l.).

II. Tábla.

8. ábra Egyoldali mélylégzés (14. l.).
9. „ Karlökés előre (15. l.).
10. „ „ kifelé (15. l.).
11. „ „ fölfelé (15. l.).
12. „ „ lefelé (15. l.).
13. „ „ hátra (15. l.).

III. Tábla.

14. ábra Karok összeütése (16. l.).
15. „ „ szétvetése (16. l.).
16. „ Kargördités (16. l.).
17. „ Nyolczas kézmozgatás (16. l.).

IV. Tábla.

18. ábra Ujjhajlitás és feszités (16. l.).
19. „ Kézdörzsölés (17. l.).
20. „ Törzshajlitás előre és hátra (17. l.).
21. „ „ oldalra (18. l.).
22. „ Törzsforditás (18. l.).
23. „ Törzskörzés (18. l.).

V. Tábla.

24. ábra Törzsfölegyenités (19. l.).
25. „ Czombkörzés (20. l.).
26. „ Oldali czombemelés (21. l.).
27. „ Czombgördités (21. l.).
28. „ Czombösszehuzás (22. l.).

VI. Tábla.

29. ábra Térd-feszités és hajlitás előre (22. l.).
30. „ „ „ „ hátfelé (22. l.).
31. „ Lábfeszités és hajlitás (23. l.).
32. „ Térdemelés előre (23. l.).
33. „ Leguggolás (24. l.).
34. „ Pálczakörzés (25. l.).

VII. Tábla.

35. ábra Áttüzött bottali járás (25. l.).
36. „ Karlökés előre s hátra (26. l.).
37. „ „ oldalra (26. l.).
38. „ Fürészmozgás (27. l.).
39. „ Kuzásmozgás (27. l.).

VIII. Tábla.

40. ábra Fejszevágás (28. l.).
41. „ Ügető mozgás egy ponton (28. l.).
42. „ Czomblökés előre, hátra (29. l.).
43. „ „ oldalra (29. l.).
44. „ Botátlépés (29. l.).
45. „ Hát-hentergés (30. l.).

I. Tábla.

1. ábra.

2. ábra.

3. ábra.

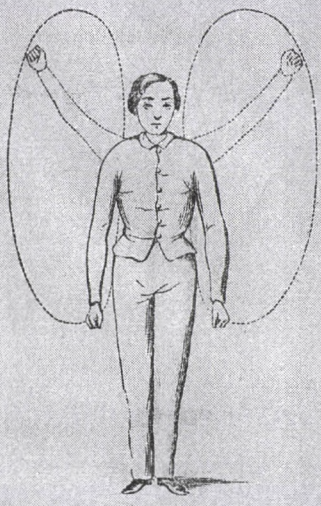

4. ábra.

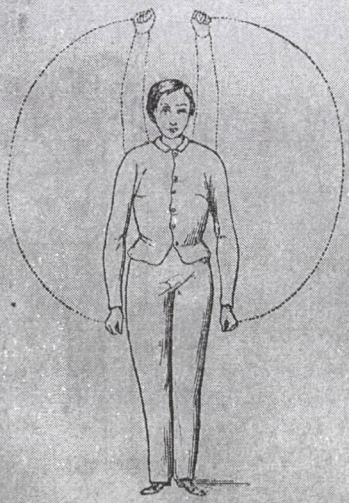

5. ábra.

6. ábra.

7. ábra.

II. Tábla.

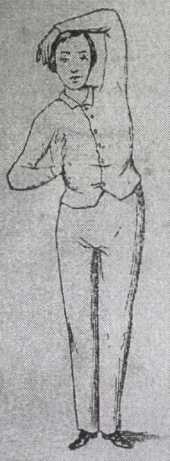

8. ábra.

9. ábra.

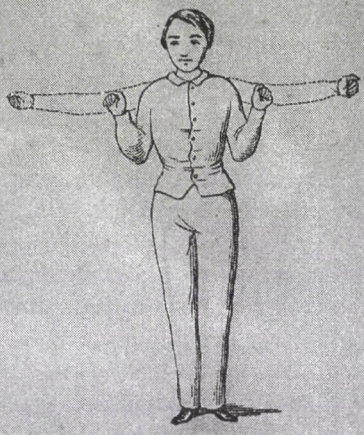

10. ábra.

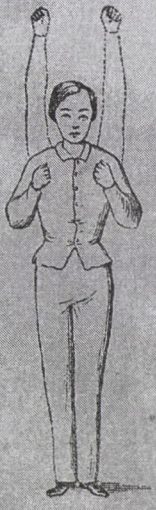

11. ábra.

12. ábra.

13. ábra.

III. Tábla.

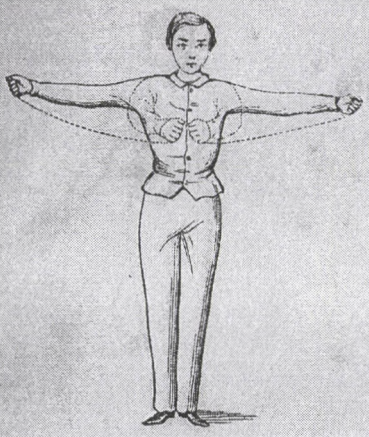

14. ábra.

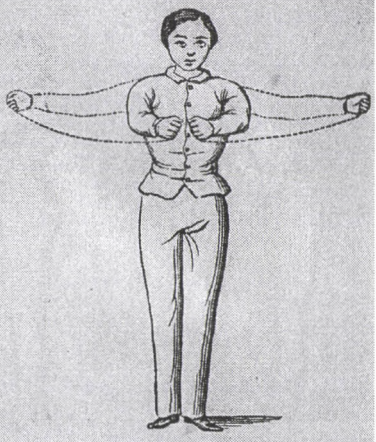

15. ábra.

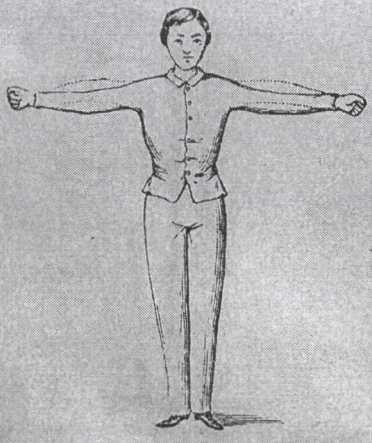

16. ábra.

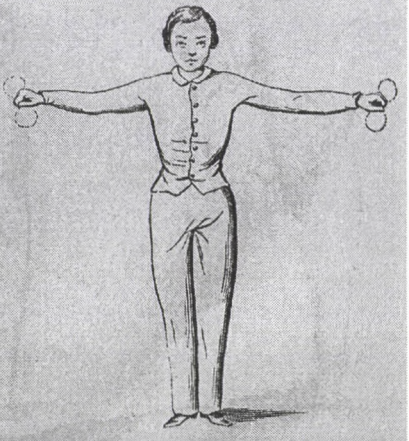

17. ábra.

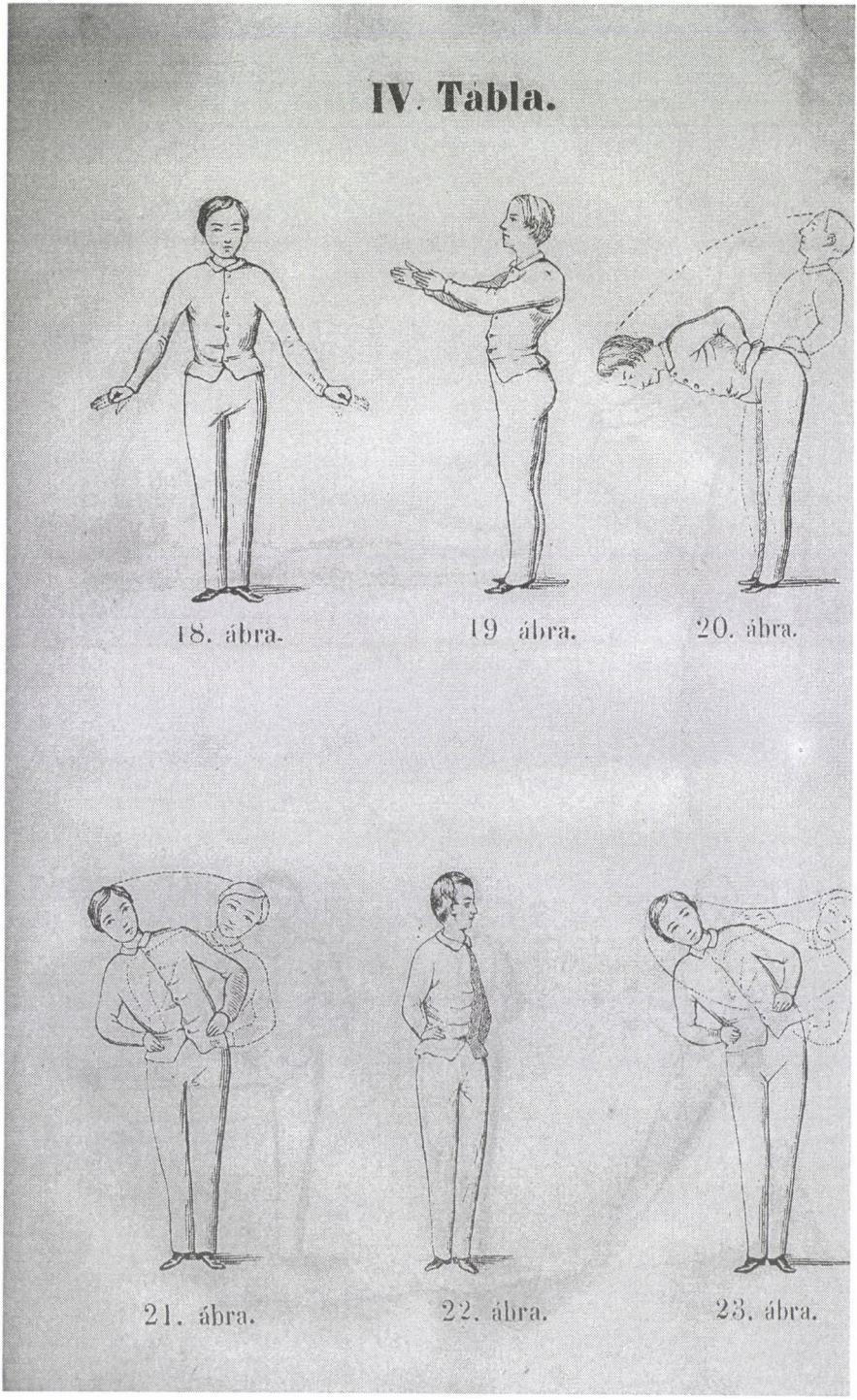
IV. Tábla.
18. ábra.
19 ábra.
20. ábra.
21. ábra.
22. ábra.
23. ábra.

V. Tábla.

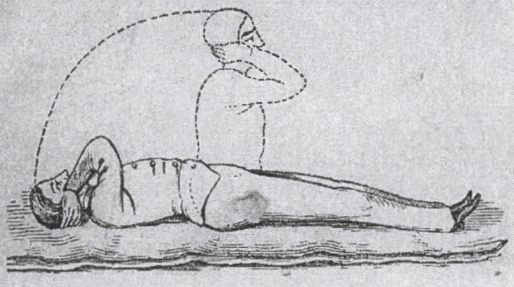

24. ábra.

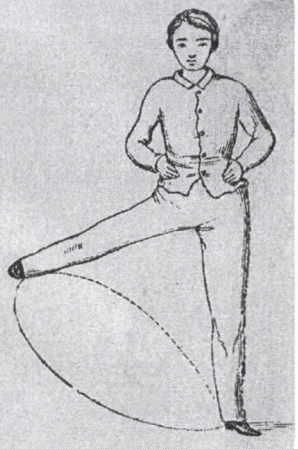

25. ábra.

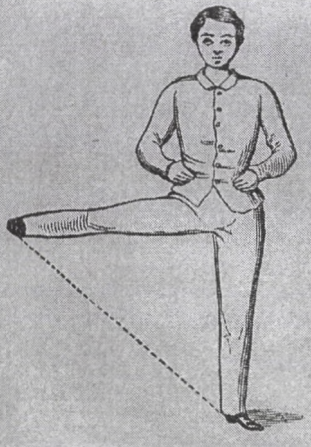

26. ábra.

27. ábra.

28. ábra.

VI. Tábla.

29. ábra.

30. ábra.

31. ábra.

32. ábra.

33. ábra.

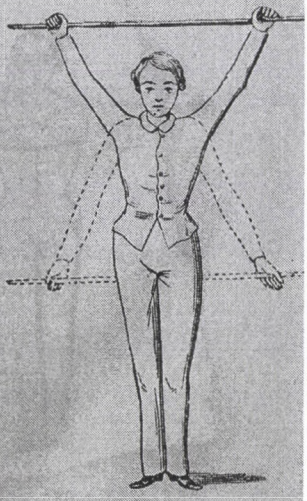

34. ábra.

VII. Tábla.

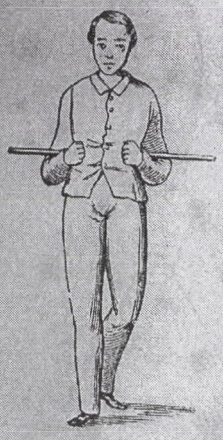

35. ábra.

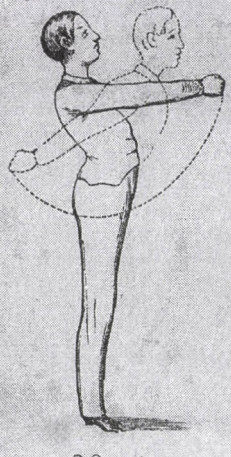

36. ábra.

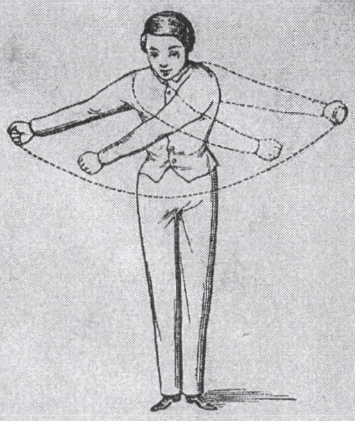

37. ábra.

38. ábra.

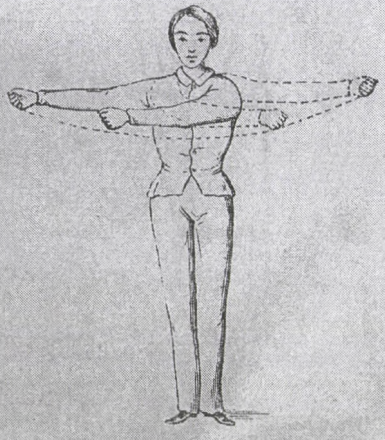

39. ábra.

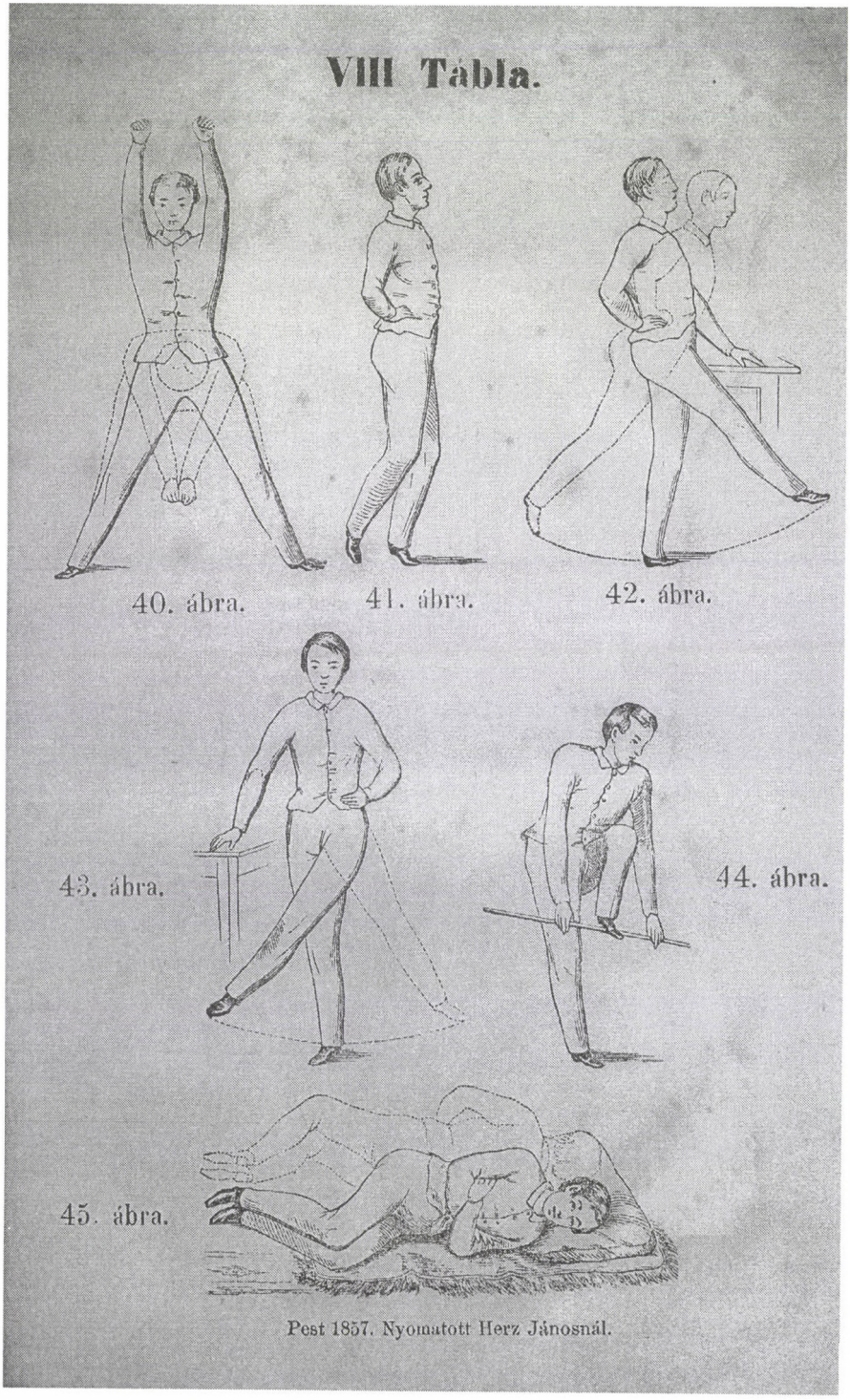
VIII Tábla.
40. ábra.
41. ábra.
42. ábra.
43. ábra.
44. ábra.
45. ábra.
Pest 1857. Nyomatott Herz Jánosnál.

KÉPES „JÁTÉK-KÖNYV" (1869)

„...mindenkorú és nemű gyermek lelhet abban valamit"

„A játék kell (...) a gyermeknél és a felnőttnél egyaránt, hogy mig a testi és szellemi munka biztositanak minket arról, hogy izmaink és idegeink egyes részeiben pangás, bénulás nem áll be, addig a játékok biztositanak viszont arról, hogy a végzett munka folytán bekövetkezett lankadtságban testünk mint lelkünk egyaránt üdülést kapjon" - írta Pozsolt Lajos az 1885-ben megjelent *A magyar labdajátékok könyve* című művében.

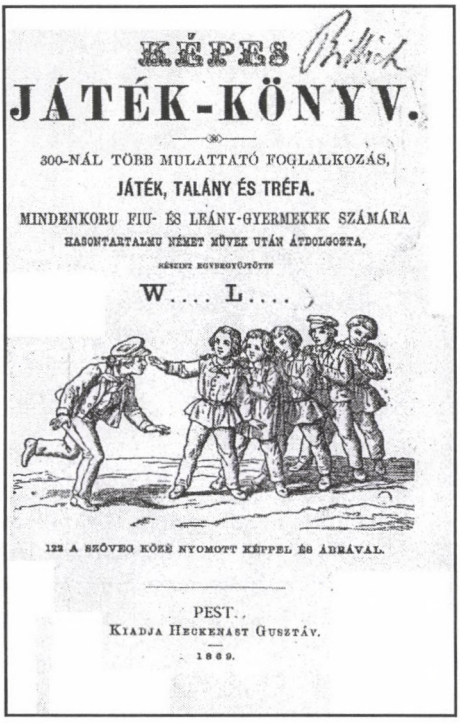
KÉPES
JÁTÉK-KÖNYV.
300-NÁL TÖBB MULATTATÓ FOGLALKOZÁS,
JÁTÉK, TALÁNY ÉS TRÉFA.
MINDENKORU FIU- ÉS LEÁNY-GYERMEKEK SZÁMÁRA
HASONTARTALMU NÉMET MÜVEK UTÁN ÁTDOLGOZTA,
RÉSZINT EGYBEGYÜJTÖTTE
W.... L....
123 A SZÖVEG KÖZÉ NYOMOTT KÉPPEL ÉS ÁBRÁVAL.
PEST.
KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.
1869.

Igen, a játék végigkísérte az emberiség történetét és mindig fontos szerepet töltött be a humánus életvitel kialakítása szempontjából. Meglepő, de még a „sötétnek" mondott középkor is tobzódott a játékokban, elég, ha csak a németalföldi Pieter Brueghel híres festményét említjük, amelyen több tucat gyerekjátékot örökített meg. A játékokat megőrizték továbbá múzeumi gyűjtemények, a népi szokások és természetesen a könyvek.

Széles skálája van a magyar nyelvű játékról szóló forrásműveknek Comeniustól, Mátyus Istvánon át Pósa Lajos játékoskönyvéig. A játékokról szóló önálló művek és jelentősebb tanulmányok bibliográfiái a korabeli szerzők műveit összemarkolják, de mindig van olyan lappangó munka, ami nem marad fenn a szűrőn és ideiglenesen - vagy örökre - eltűnik az érdeklődő szakemberek szeme elől. Ilyen eddig látens könyvecske a W. L. monogramú, ismeretlen kilétű fordító által németből magyarított *Képes játék-könyv*, amely 1869-ben látott napvilágot. A 120 képet és több száz játékot (tréfát és talányt) bemutató mű a „mindenkorú fiú és leány gyermekek számára", Pesten, Heckenast Gusztáv betűivel nyomtatott ki.

A könyv belső címlapján egy, a XVIII. század végéről származó német színes rajzot láthatunk, amely a korabeli játékok vizuális en-

ciklopédiájának felel meg és igen értékes illusztrációja a játéktörténetnek. Az átdolgozó W. L. felhasznált „hasontartalmú német művei" a következők voltak: *Illustriertes Spielbuch für Knaben* v. H. Wagner és *Illustriertes Spielbuch für Mädchen* v. M. Leske. A *Magyar Gyermekbarát* című folyóirat 1865-ös évfolyamában folytatólagosan közölt gyerekjátékokat is alapul vette a szerző és kiegészítette saját gyűjtésével. Az „átdolgozó" 1868. januárius havában Pesten írt „elöljáró beszédjében" így összegezte munkáját: „Hogy annál könnyebben megszerezhető legyen, igen nagy terjedelmet e műnek nem adtam; de úgy hiszem, elég teljes, hogy mindenkorú és nemű gyerek leljen abban valamit, ami hajlamaival és kedélyeivel megegyezik."

Egy tucat egyszerű játékot választottunk ki a könyvecskéből, melyek nagyobb része - különböző verziókban - máig ismert gyermekjáték. A játékok leírását az eredeti illusztrációkkal közöljük.

1.) Babázás

Vannak különféle babák, kisebbek, nagyobbak, porczellánból, fából, rongyból, bőrből. Ez utóbbiak a legjobbak, mert olcsók, és nem törnek el hamar, mint a porczellán. Ámbár az is igaz, hogy a porczellán babák mindég tisztán maradnak s nem vesztik el koptatás által fényüket meg a színüket. Némely babának üveg a szeme és igazi haja van, mások még az szemeiket is képesek felnyitni majd lehunyni. Sőt hallottam, hogy van oly művészileg készített baba, mely azt is ki tudja mondani, »mama« és vannak olyanok is, melyek sikítanak, ha megnyomják.

2.) Hordó - kerekítés

Így nevezik több vidéken ezen lánykáknak való kedves játékot. Az egész annyiból áll, hogy a játszók többször gyorsan körülforognak, aztán szélsebesen, kiterjesztett karokkal leguggolnak. Ennek következtében köntösük kidomborodik s úgy tetszik, mintha a játszók hordóban ülnének. Néha ezen játékot többen játsszák, s aki legszebb hordót kerekíti, az a győzőnő.

3.) Hintázás

Ezt a hintát könnyűszerrel előállíthatni egy jó erős, sima deszkából s egy fatörzsből. A deszkát közepével egy fél henger alakú fatönkre fektetik, s a két végére felül egy-egy gyermek. Aztán egyik a másikat felváltva emeli magasra. Az alászállásnál ügyelni kell, hogy a láb a deszka alá ne jusson, mert különben odanyomódhatik, s a mulatságnak sírás lesz a vége.

4.) Keselyű játék

Ezen játék némely vidéken *róka és csibe, farkas és bárány, ölyv és kotló* néven is ösmeretes. A játszók egymás háta mögé állnak, mint a képen látható s így tömött lánczolatot képeznek. Egy játszót számlálás vagy választás útján kijelölnek keselyűnek, rókának, farkasnak vagy ölyvnek, kinek feladata az oltalmazottak közül a legutolsót ellopni. Ezt a kotló vagy a juhász azáltal igyekszik elhárítani, hogy mindig elibe áll. A támadás addig tart, míg a csibék nagyobb része elfogy, vagy meghatározzák, hogy akit a keselyű elsőnek kézre kerít, az veszi át az üldöző szerepét.

5.) Kecske és béka

Ezen tréfához három játszó szükséges: az egyik a kecske, ez úgy áll valahová meghajolva, hogy a hátára ülhessenek, a második a béka, aki a kecske hátára ül és a harmadik a részrehajthatatlan bíró. A béka ujjait tetszés szerint feltartja és kérdezi: *Kecske, kecske hány szarvam van?* Ha a kecske eltalálja, azok számát, akkor a békának le kell szállani és kecskévé lenni. Ha nem talált, akkor a béka újra kérdez. A bíró dönti el, hogy a kitalálás szabályos volt-e.

6.) Almaugrás

A tizennegyedik század kezdetén egy mulatságos ugrójáték volt szokásban, melyet alkalomszerüleg most is meg lehet kísérelni. A szoba közepén, a mennyezetre vagy a kertben egy faágra almát, narancsot, körtvét vagy más efféle gyümölcsöt függesztenek fel oly magasan, hogy a játszók feje tetejéig érjen. A játékban résztvevők felugorva ajkukkal vagy fogukkal igyekeznek elkapni, akinek sikerül, azé lesz a gyümölcs.

7.) Kifogó

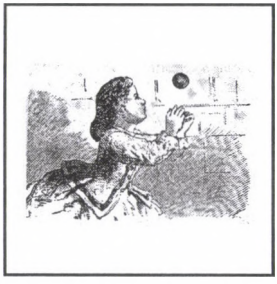

Ezen egyszerű és kedvelt játékot minden gyermek egyedül is játszhatja. Az egész abból áll, hogy a labdát fel kézzel feldobod és két kézzel kifogod. A feldobást és az elkapást lehet váltogatva, bal és jobb kézzel végezni, valamint többször egymás után. Aki leejti, az a következőnek adja át a labdát.

8.) Szánkózás

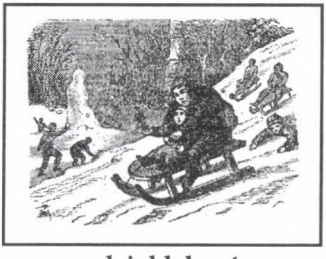

A gyermekek kétféle szánkát különböztetnek meg. Azt egyik egyszemélyes, ez áll egy négyszögű ülésdeszkából és két keskeny oldaldeszkából meg szántalpakból. Az ilyen szánkó gyorsan halad s könnyen vezethető. Az elejére kötél teendő, ezt a gyermek jobb kezére csavarja s gyeplőként használja. Szétterpesztett lábaival adja meg a kellő irányt, ha jobb lábával egyet taszít, akkor a szánkó balra megy s fordítva. Minthogy ezen szánkák nem magasak, a szánkózásnál nem egykönnyen dűlnek fel rajta. Ha nincs dombos hely, akkor az egyik gyermek lesz a ló, a másik az úr s azután megcserélve. A nagyobb kézi szánkának a legjobb szilvafából van a talpa. Ennek az az előnye, hogy többen ülhetnek rajta. Minél nehezebb a tereh, annál gyorsabban halad a lejtőn lefelé. A

szánkózók lábaikat a talpra teszik s egymást derékon átölelik. A legelső a kocsis és a vezető is egyszerre, kezébe fogja a vezető kötelet s lábaival kormányoz.

9.) Aranyhíd

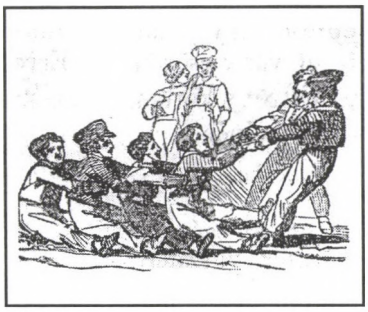

Erről a játékról is azt állítják a tudós férfiak, hogy nagyon régi eredetű. Szerintük a halottaknak Halja-országába bevonulását ábrázolja, hová az út a halottak hídján vezet, amint ezt a pogány előkor regéi említik. A halottak hídján ül a Modhgudha, a bíró és tanácskozik az előttük levő kérdések felett; azután következik az angyaloknak s ördögöknek harca és küzdése a lelkek miatt. A legerősebb két gyermek szembeállva, mindkét kézzel összefogódzik, ha kezeiket kapu alakjában magasan feltartják, hidat képeznek. Titkon megegyeznek két szóban: az egyik *aranyhidat*, a másik *gonoszhidat* választ (vagy mennyet és poklot). A többiek hosszú sort képeznek, majd így lépdelnek a hídig, és ott átbocsátást kérnek. A híd így válaszol: »Búvjatok csak mind át, az utolsó fogva lesz.« Amint az utolsó a híd alá jut, a hidat képező gyermekek kezeiket leeresztik úgy, hogy fogva tartják, és kérdezik tőle: »Hova akarsz menni, az égbe vagy pokolba?« Mindég a két kiválasztott jelszót alkalmazzák és a kérdezett amögé áll, akinek a jelszavát választotta. A játszók ilyetén két részre oszlanak és vezetőjükbe kapaszkodva két sor hidat képeznek – amint a képen látható – és igyekeznek egymást helyükből elhúzni. Amelyik csapatnak ez sikerül, az a győző.

10.) Bakugrás (bakfitty)

A játék egyenlő nagyságú és erejű, ügyes fiúgyermekeknek való. Az első játszó kissé szétfeszített lábakkal és előre hajlott testtel áll. Fejét lehajtja, kezeit pedig térdeire támasztja. A másik megiramodik s az előtt állóhoz érve mindkét lábával felugrik, kezeivel társa vállát megfogva, majd a fején át leugrik lábujjhegyre. Ezután pár méterrel az ugró éppen oly állást foglal el, mint elődje, ezt követően a harmadik játszó mindkettőn által ugrik.

11.) Kötélugrás

Az egyes kötelezéstől eltérően a nagy lengő kötél egy egész társaságot mulattathat. Két játszó megfogja a kötél végét, amely 12-16 láb hosszú legyen. A kötelet tartók vállukig emelik azt, s oly lazán tartják, hogy közepe a földig érjen. Amikor a kötelet lengésbe hozzák, a játszótársak egyike olyan közel áll, hogy a kötél arcza előtt suhanjon el. Közvetlen az ellengés után azon helyre fut, hol a kötél a földet szokta érinteni s mihelyt az hozzá közeledik, mindkét lábával egyszerre felugrik, így a kötélnek szabad átmenetet enged. Aki ezt habozva vagy hosszadalmasan teszi, magától a lengő kötéltől lesz megbüntetve, mert az hátba üti.

12.) A hosszú ló

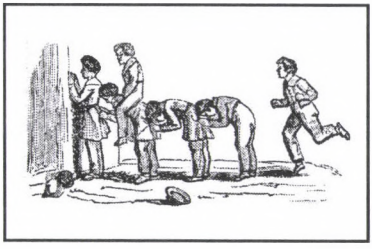

A legnagyobb játékos függőlegesen a falhoz áll s kezeit arra fekteti. Az után következő legnagyobb meghajolva, fejét társa hátának támasztja, majd a többiek hasonlóan csatlakoznak az előbbiekhez. A játszók másik fele a legkisebb és legkönnyebb fiúkból áll, akik közül az egyik – majd a másik – megiramodik, előbb az utolsó hátára szökik s így tovább beljebb halad. Amikor mindenkinek meglesz a lova, akkor az omnibuszló mozogni kezd zeneszóra vagy anélkül, mígnem a teherhordozók málháikat lerázzák.

„A TORNA A RÉGI MAGYAROKNÁL"

Árpád korabeli „torjáték" leírása 1880-ból

A *Szegedi Híradó* (politikai és vegyes tartalmú napilap) 1880. évi július 6.-i száma *A torna a régi magyaroknál* címmel érdekes cikket közölt. A sportra beállított szemem megakadt a *torna* szón és mohón olvasni kezdtem. Máig nem tudom pontosan, mi lehet ez az egyedülálló műfajú és kvalitású mű. Szerzőjét sem tudtam rögtön azonosítani, mivel csupán egy monogram volt az írás végére biggyesztve: – Cs. – S. (Akkoriban szokás volt, hogy nem írták alá az újságírók a teljes nevüket, csak szignóval látták el a szerzeményeiket vagy hangzatos álneveket használtak.) Később az írói álnévlexikonban utánanéztem a Cs.S. betűknek (volt belőlük vagy két tucat) és szerencsére rábukkantam az általam keresett íróra, akit nagy meglepetésemre, *Kovács Jánosnak* hívtak. Csupán annyit írt róla a lexikon, hogy Körmöczy János álnéven is írt és főleg a Szegedi Híradóban publikált. A további nyomozás eredményeként kiderült, hogy korának jelentős irodalmára, valamint Szeged kulturális életének meghatározó személyisége az illető.

Kovács János Szegeden született. Jómódú polgári család gyermekeként Budapesten jogot tanult, majd elvégezte a bölcsészkart is történelem, néprajz és művelődéstörténet szakon. Sokat utazott, szinte egész Európát bejárta és izgalmas útinaplóit megjelentette különböző újságokban. Ügyvédi karrierjét betegsége miatt megszakította és állami szolgálatba állt: „távirodahivatali" főnök lett. Ezzel párhuzamosan jelentős irodalmi tevékenységet folytatott, tárcaíró, publicista és költő volt egy személyben. Fiatalon bekapcsolódott Szeged kulturális életének szervezésébe. Tagja lett az iskolaszéknek és a könyvtárbizottság elnökeként oroszlánrészt vállalt a Somogyi Könyvtár meg a képtár fejlesztésében. A kancellárián szorgalmazta a szegedi egyetem létesítését, de kiállt a múzeumért és a közművelődési palotáért is. Kultúrpolitikai munkássága elismeréseként a város tiszteletbeli jegyzője címet kapta. A tudományos és szépirodalmi jellegű Dugonics Társaság alapítója, majd elnöke, írásaiért pedig 1901-ben megkapta a társaság „pályamű-koszorús" kitüntetését. Kovács János főműve, a *Szeged népének monográfiája* az első alapvető hazai etnográfiai munkák közé tartozó volt. Évtizedekig szerkesztette a *Szegedi Képes Naptárt*, továbbá a *Szegedi Korcsolyázó Egylet Évkönyve*it. Ez utóbbi és több hasonló írása is bizonyítja a sporthoz (testneveléshez) való affinitását, melynek legszebb darabja az alább közkinccsé tett műve.

Ami az írás tartalmát illeti, nem túlzás úgy fogalmazni, hogy lenyűgöző. Rögtön az indítás mellbevágó: azt állítja, hogy a *torna* szavunk a „tor"-ból származik, úgymint *halotti* tor és *győzelmi* tor. A szerző szerint a magyarok őshazájában szokás volt a halotti tor, meg a győzelmi tor, és az utóbbira vezethető vissza a torna szavunk. Koncepciója szerint őseink „daliás játékai" nem mások mint„ víg eredményű tetteiknek záradékát képező ünnepélyek". Azt is olvashatjuk, hogy „daliás test- és fegyvergyakorlatainkat" átvették tőlünk a németek, majd csakhamar „egész nyugaton elterjedt és tetőzetét a lovagkorban érte el, míg aztán a magyar *torjáték* nemsokára a lovagság badarságaiba csapott át". Tetszetős ez a gondolatmenet, de semmi köze az ősmagyar torjátéknak a torna szavunkhoz. (Ezt egyébként már a Szegedi Híradó szerkesztősége is megkérdőjelezte egy lábjegyzetben.) A nyelvtudomány mai állása szerint ugyanis - bármennyire meglepő - a „torna" nyelvújítás kori képződmény. Először Dugonics András 1806-ban megjelent *Szityai történetek* című könyvében szerepelt ez a kifejezés: „... paisokkal és lándsákkal leg-nagyobb *tornát* tettek". Dugonics feltehetőleg a latin *tornamentum* (harcjáték, lovagi torna) szót rövidítette le tornára. Befolyásolhatta a szóalkotásban a német Ritter turnei (tornei) vagyis lovagi torna szóösszetétel is. Mátyus István az 1762-es *Diaeteticájá*ban a szintén latin *torneumata* szóból képezte a „turnérozást".

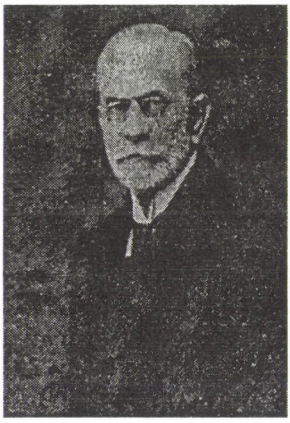

Kovács János (1852-1918)

A reformkor vége felé azután elterjedt a *torna* szavunk, de többnyire csak összetételekben fordult elő: torna-tan, torna-ügy, tornatanítás stb. Elsőnek Opitzki János használta önálló szóként a tornát az 1860-as évek elején. A *tornász* főnév szintén nyelvújítási eredetű, úgy mint az ügyész, jogász, bölcsész, gazdász stb. Ennyi argumentum talán elég annak cáfolására, hogy a torna szavunk a „tor"-ból eredne.

Tovább olvasva a művet nem szűnik csodálkozásunk és elismerésünk. Egy Árpád-kori daliás játékot ír le a szerző, amelyben a magyarok vezére a „főbíró" és a korszak vitézei a versenyzők, mint például Zombor, Bökény, Balog, Ompold és Beszter. A verses elbeszélés korrekt hexameterekben íródott és rafinált módon (szaggatott vonalakkal) archaikussá téve azt a látszatot kelti, mintha egy ősi forrásműből származna. A költemény pontosan írja le a honfoglalás kori tárgyakat, fegyvereket és szokásokat, s ezzel hűen érzékelteti a kor-

szak atmoszféráját. De adjuk át a tollat a szerzőnek és inkább olvassuk a művet eredetiben:

Alig szenved kétséget, hogy a daliás játékok eme nagyfontosságú neme a magyaroktól szivárgott át a velök érintkező szomszéd népekhez. Ha más nem, maga a »tor« szó, mely úgy siralmas, mint víg eredményű tetteiknek záradékát képező ünnepély megnevezésére szolgált - maig fennmaradva nyelvünkben, eléggé bizonyítja a fentjelzett tény. A magyaroknál régi szokás a halotti tor, de még régebbi a győzelmi tor, mely nálok daliás test- és fegyvergyakorlatokból állott. A németek mint harczi modorukat megtanulták, ép úgy daliás test és önérzet fejlesztő torjátékukat is elsajátítva, gyakorolták és fejlesztették tovább. Csakhamar egész nyugaton elterjedt, s tetőzetét a lovagkorszakban érte el, míg aztán a daliás magyar torjáték nemsokára a lovagság badarságaiba csoport át, s a tárogatót a gitár váltotta föl.

Beállott a hanyatlás, még pedig nem csak a németek- s más szomszéd-népeknél, de a magyaroknál is, kiknél azon király halála után, kivel az igazság is meghalt, a daliás torjátékok csillaga végkép elhalványult a félhold ragyogása meg a - turnirek - egzerczíroztatása mellett.

Nem volt nálunk sokáig daliás torjáték, míg aztán a lángszellemű nagy magyar ismét lóra nem ülteté a magyart, de alig kezdte meg a lovagias sportot, már ismét dörögtek az ágyúk a mint Rákóczy szelleme hívta el a rákosi gyepről a magyart, hogy Világosnál besötétedjék neki.

Aztán, hogy megláttuk Königgrätzet meg Sedánt, ismét elkezdtünk tornászni - nem daliás torjátékokkal ugyan - de a turnirek után.

Pedig mily szép vala az őseinknél, midőn bevégezve a munkát, a párduczos Árpád ősi szokás szerint daliás játékot hirdete az ifjaknak:

Hárma közül ki sebes futamban győztös, - az első
Szól Árpád; hétrétű paizst, tarkázttat aranynyal
Nyert tőlem, még melyet ezig föl nem kőte senki.
Második a győzöt ki közelb nyomkodja kezemből
Vesz kelevészt, kirakott szárut; lobogója vasának
Himvarrás. Az utolsónak nincs semmi jutalma.
- Kipördül
Erre Belér, Balog és Zombor, szép ifjak az élet
Még gyönyörű fejlő koracsának az ifjai, s mások
Sok közül. A bajnagy csak az első hármat ereszté
Pályafutásra az általutat gátolta verőczén.
A négyszögre kiált négy-négy rézkürtös azonnal
A virgoncz ifjakat négyszer harsogva köszönté.

„Senki hamisággal társát megelőzni ne merje
Így szólt bajnagy a futamó társának elejbe,
Tőle, ki hátra maradna talán, és érzi fogyását
Ez törvény nálunk: lábkancsot senki ne vessen.
Az, ki ravasz csellel forgódik, nem diadalmas
A futamás mezején ámbátor győzne különben."

Ezután elkezdve a bajnagy intésére a futást.
- - - - - - - - - - - Serény léptekkel mindenik indul
Pályázó társán igyekezvén győzni. Középig
Egy sem veszt, sem győz. De emit botlása marasztá
Hátra Belért.

Zombor, Balog futnak gyorsan a czél felé, de megbotlik Zombor, rajta Balog is átbukik s ezalatt Belér a czélhoz jut, s a mosolygó Árpád kezéből átveszi a paizst, s a másodiknak beérő Zombor meg a kelevészt, de elkéste Balognak vétke kívül történvén, a fejedelem egy aczél-tőrrel ajándékozva meg:

„Szép mű, szála habos, kirakott marklattya kövekkel
Zombornak kelevészszénél értéke sem alsóbb"
E nem vár jutalom kedvét meghozta Balognak.
Várkony előlépett ismét: „Fejedelmi vezérem
Milyen játékot adatsz ezután? - így szóla - parancsolj!"
„Három közt arany-kerecseny ki leejti nyilával
Párduczbőr kaczagány aranyos boglárra jutalma,
Második, a röpülőt noha veszszeje véti, de meg is
Jól közelít hozzá: kézíjj az ajándoka, s nyíllal
Telve tegez. Tőlem jutalom nincs többre kitéve".

Erre hárman: Bököny, Ompold és Beszter voltak eresztve szerencsét kísérreni:

- - - - - - - - - - - - - - - - Beszter az első,
Igy szól a bajnagy, kerecsenyt neki, Burcsa, röpits ki.
Csattogtatta szabad szárnyát a tollas örülvén,
Hogy rabsága kitelt, s eredett vergődni magasra.
Veszszeje nem késett Beszternek utána röpülni
Mint az egek villámja. Csekély sérelmet alig vet
A fönn koválygó; de közel lelhette nyakához
A nyílhegy, valamint zavaros forgása mutatta;
Mert a büszke madár kevésig vaktába kanyargott
S már hitték, leesik... de sebetlen léve, tovább kelt.

Fürge Bököny követé Besztert, kinek int vala Várkony s
ismét más vadat a madarak foglárja bocsát ki.

Erre Bököny kiszalasztja nyilát. Minden szem utána
A lebegő tárgynak, lesvén, mint szállna, lövellik.
Hirtelen a kerecseny veszté röptének aranyát,
S szállani kezde alá. – Leesett.

Most a rend Ompoldra került. A szemek őt vették a figyelem tárgyául, ki büszkén is lépdelt elő, nem is figyelve már a szárnyra eresztett madárra, már Árpád és a közönség boszankodik e késedelmen, midőn Ompold,

– – – – – – – – – – – – – – Ompold vállárul kapva az ívet
– – – – – – – – – – – – – – a ujjaival hurját penditi az íjnak.
A suhogó vessző kifeszült a vastag idegről
S mintha nem illetné őtet, megfordula Ompold.
– – – – – – – – – – – – – A tábori nép egyszerre kiáltja:
»Győzött!« a kerecsenyt a nyíllal látva leszállni.

Ompold azonban nem akarta elfogadni az első díjt, mert ő gyermekkoától hibázni nem tudott lövésben, s nem is a díjk vonzotta a bajvíváshoz, hanem mint mondá:

Becsület vonzott ide, s nemzeti vágyás
Fényes ajándéknál, mely hős tettekre hevítőbb.

Aztán birkóztak, majd kelevészszel, majd karddal vívtak az ifjak, közöttük a derék Ompold is, kit vitézzé lenni a nemzeti vágyás készteté.

Vajjon készteti-e most a magyar ifjak nagy tömegét a nemzeti vágyás ép erővel birni és ép lelket szerezni?
– Várkony előlépett ismét: »Fejedelmi vezérem!
Mily játékot adatsz ezután? – így szól – parancsolj!«
»Két lovag egymás közt kelvészszel ketteje karddal
Vívjanak. A győzök paripát kiki öltözetestül
Távobri készséggel nyernek, kik vesztesek, ékes
Nyerget ló nélkül, melyet nem koptata senki!«
– –
Hodka, Kusid, Koppány, Becse, Bánk, Csapod, Bereg és Dénes
És száznál többek magokat viadalra kinálták.
A sokból négyet szólíta kikelni csak Árpád
Színlelt harczra, kiket jeleseknek, halla hírekből.

A bajvívás után, melyre Árpád magas megelégedését nyilvánítá, az ajándékok mellé így szólt:

.... A daliás játék - - - - - -
Mostan elég! Fiatal vívók, éleszti reményem
Készségtek minden fegyverben. Semmi dicséret
Nem nagy az érdemekért, melyet Fejedelmeket adhat.
Sem jutalom. Nem sokba kerül Pannónia földét
Ily, és ennyi derék hősökkel visszaszereznünk.

S mint tudjuk, s mint érezzünk, csakugyan nem sokba került, mert megszerzé Pannónia földét s általadá nekünk. Meg kell tartanunk; gyakoroljuk magunkat a bajvívásban, ösztönözzön bennünket a nemzeti vágyás hős tettekre, mert a magyarnak lenni kell. Az ősök szép tornajátékait gyakoroljuk, hogy majdan elmondhassa a vezér: ily s ennyi derék hőssel nem sokba kerül megtartani Hunnia földét.

-Cs. -S.

Kovács János, mint olvashattuk, jócskán visszanyúlt Pannon hazánk régmúltjába, én pedig a jelenben - a jövőnk érdekében - azt az idézetet emelném ki művéből, hogy „vajjon készteti-e most a magyar ifjak nagy tömegét a nemzeti vágyás ép erővel bírni és ép lelket szerezni". Ha nem tudunk erre rövid határidőre *igen* választ adni, akkor Hunnia elveszhet örökre...

OLYMPIA REDIVIVA

Kemény Ferenc írása a modern olimpiai játékokról

Tucatnyi auktor különböző írásait közöltük eddig a kötetben, amelyek mind az olümpiai játékokkal foglalkoztak. Jogosan felvethető a kérdés: vajon ki írt először magyarul az *újkori olimpiáról*? Mint tudjuk, Coubertin 1892-ben rendezte első konferenciáját a Sorbonne-on a szent játékok redivivusáról, felélesztéséről. Miután ez nem lett sikeres Párizsban, itthon is visszhangtalan maradt. A második nekifutás 1896. júniusában startolt, szintén a párizsi egyetemen, de ezúttal célba is ért: megalakult a Nemzetközi Olimpiai Bizottság. Ennek híre már hazánkba is eljutott. Sőt, előzőleg meghívót kapott rá Kemény Ferenc is, magától Coubertintől. Ezt az év elején jött levelet Kemény franciáról magyarra fordította és átadta a *Herkules* című szaklapnak közlésre. Az ismertetést dr. Gerenday György, a MAC alelnöke vállalta magára és a lap 1894. április elsejei számában közzétette.

Dr. Kemény Ferenc

Így lett ez az első magyar nyelvű forrásunk a modern ötkarikás játékokról! *Az amateur-kérdés* címmel látott napvilágot a cikk, mivel így hirdette meg Coubertin is a második konferenciáját. Ekkor még senki sem gondolta – talán maga Coubertin sem –, hogy mi is lesz ebből az összejövetelből. Ez érződik a Gerenday-féle cikk stílusán, ami lényegében valamilyen kongresszuson való részvételre bíztatja a honi sportvezetőket:

> ***Nemzetközi kongressus a műkedvelés (sport-amateurség) elveinek tanulmányozására és terjesztésére Párisban 1894. junius havában (Congrès international de Paris pour l'étude et la propaqation des principes d'amateurisme).***
>
> **Báró Pierre de *Coubertin* a párisi *Union des Sociétés francaises de sports athlétiques* főtitkára e szövetség tiszteletbeli tagjához, *Kemény* Ferencz egri**

áll. reáliskolai igazgatóhoz az alábbi közleményeket intézte, melyeket a czimzett szivességéből hű fordításban itt közlünk és legmelegebben ajánlunk az érdeklődők figyelmébe. Felhatalmaztattunk egyszersmind annak kijelentésére, hogy azon magyarországbeli egyesületek v. személyek, a kik e kongresszuson részt venni óhajtanak, ebbeli szándékukat egyenesen Br. Pierre de Coubertin urral közöljék (Paris: 20, rue Oudinot), ki szivesen szolgál mindennemű felvilágosítással.

BULLETIN DU COMITÉ INTERNATIONAL

JEUX OLYMPIQUES

Citius — Fortius — Altius

LE CONGRÈS DE PARIS

Érdemi, igazi átfogó ismertetést az újkori olimpiákról azonban dr. Kemény Ferenc írt a *Herkules* 1894. október 15-i számában *Modern olimpiai játékok* címmel. Az írás megjelent a *Pester Lloyd*ban, a népszerű német nyelvű napilapban, sőt később több külföldi újság is átvette. Teljes terjedelmében közöljük Kemény tanulmányát, amely minden fontos tudnivalót tartalmaz a modern olimpiákról. Érdekes, hogy a cikk egy része olyan, mint egy helyszíni beszámoló a NOB kongresszusáról. Ez felveti a gyanút, hogy Kemény Ferenc mégiscsak ott volt a helyszínen, Párizsban. Ez a kérdés ugyanis máig nincs megnyugtatóan tisztázva, de ebbe most nem bonyolódnánk bele. Lássuk inkább az első hazai, minden szempontból korrekt írást az újkori olimpiák lényegéről és előkészítéséről:

Modern olimpiai játékok.

Tehát mégis van idealizmus s az eszmények után törekvő férfiak sem haltak ki egészen! Sőt leglelkesebb bajnokaival ép a fin-de-sècle országában találkozunk. Megvallom, hogy midőn tavasszal Pierre de Coubertin br. a párisi Union des Sociétés francaises de sports athlétiques lelkes vezértitkára megküldte a nemzetközi athletikai kongressusnak programmját, nem is meglepetéssel, hanem bámulattal olvastam abban az olimpiai játékok felélesztésére vonatkozó részt s azt jámbor óhajtásnál egyébnek nem is tekintettem. S ime ma a kongressusnak olyan határozataival és intézkedéseivel állunk szemben, melyek a ténynek megvalósítását a közel jövőre biztos kilátásba helyezik, egy oly tényét, mely hivatva van arra, hogy a nemzetek test-szellemi újjászületését létre-

hozza s a nemzetközi viszonyok javulását nagyban előmozditsa. Az olimpiai játékok feltámadásának eszméje nemcsak a kongressus tagjait töltötte el a legigazibb lelkesedéssel, de máris több fejedelmi személy: a görög és a belga király, a walesi herczeg meleg érdeklődését vivta ki s remélhető, hogy a közel jövőben, mihelyt az eszme szélesebb körü nyilvánosságra jut, az egész művelt világ rokonszenvét s helyeslését is meg fogja hódítani.

Az olympiai játékokról részletesebben és hitelesen a következőkben számolok be. A kongressus elé terjesztett erre vonatkozó tételek (VIII-X) következőleg szóltak: Az olympiai játékok felélesztésének lehetőségéről; az ebből származó athletikai, erkölcsi és nemzetközi előnyök; verseny feltételek, felveendő sportnemek, a szervezés anyagi oldala, az időközök megállapitása; egy nemzetközi bizottság kiküldetése a további teendők végrehajtására.

A kongressus junius 18-án tartott teljes ülése az olympiai játékra vonatkozó tételek tanulmányozását egy bizottságnak adta ki, mely M. Bikélas, a Société d'encouragement des études grecques alelnökének és az athéni tornaegylet képviselőjének elnöklete alatt három ülésben foglalkozott ezzel az ügygyel s a következő, a kongresszusnak junius 23-án tartott záróülésén egyhangulag elfogadott megállapodásokra (VIII-XIV.) jutott: Az olympiai játék felélesztése minden kétséget kizárólag határozott előnyökkel lévén összekötve athletikai, erkölcsi és nemzetközi tekintetben, e játékok visszaállítandók, a modern élet szükségleteinek és feltételeinek megfelelő alapon. A vivás kivételével, az olympiai versenyek csak műkedvelők részére rendeztetnek. A nemzetközi szervezőbizottság ügyrendjébe beveendő egy oly intézkedés, melynek értelmében e bizottságnak jogában áll a versenyektől oly egyéneket eltiltani, kik előbbi cselekedeteik révén az intézmény tekintélyét csorbithatnák. Minden ország a versenyeken csak hozzátartozóival vehet részt, még pedig olyformán, hogy minden sportnemre csak valódi bajnokok neveztessenek; e végből s hogy a győztesek kiszemelhetők legyenek, az olympiai játékot megelőzőleg, mindenütt országos versenyek rendezendők. Kivánatos, hogy a sportnemek közül a következők kerüljenek bemutatásra; athletika, szorosabb értelemben (futások és versenyek); csolnakázás (evezővel és vitorlával); uszás, korcsolyázás; athletikai játékok (lawn-tennis, rugó, labda stb.), vivás, boxolás, birkózás; lovaglási sportok (polo); lövészet, tornázás és kerékpározás. A szoros értelemben vett athletikai sportok részére „Pentathlon"*)

*Pentathlon (magyarul ötös küzdelem) összefoglalása az olympiai játékoknál szerepelt ötféle küzdelemnek, u. m. birkózás ökölviadal, versenyfutás, ugrás és discusdobás.

néven egy kűlönleges athletikai dij (championnat) szervezetik. Ezenkivül az olympiai játék alkalmával még egy külön alpesi dij is ki fog osztatni az időközben a földgömb bármely pontján teljesitett legérdekesebb hegymászásért.

Részemről szivesen elismerem e széleskörü programm általános és helyes voltát, de két dologra nézve aggályaim vannak; miért történt épen a vivást illetőleg kivétel a kötelező minősités alól? S nem félő-e, hogy az alpesi dij létesitése az értelem- és haszonnélküli nyaktörő vállalatok és áldozatok számát szaporitani? Ennél bizonyára nagyobb szolgálatot tennénk az emberiségnek, ha a teknika haladásával, a legkiválóbb léggömbműveleteket tüntetnők ki!

A szükebb bizottság a hely kérdésével nem foglalkozván, a kongresszus záróülésén M. Bikélas, Görögország képviselője Athént hozta javaslatba, a mit többek pártoló hozzászólása után egyhangulag s lelkesedéssel el is fogadtak. M. Bikélás felszólalásában valódi hévvel fejtegette s indokolta javaslatának jogos és alkalmas voltát s a legnagyobb mérvű, legelőkelőbb helyről jövő támogatást helyezte kilátásba, a mennyiben az általa képviselt egyesület a királyi család több tagjának védnökségét illetve tagságát élvezi. Hogy mekkora megelégedéssel és lelkesedéssel fogadták e választást Görögországban, annak bizonyitéka a kormány félhivatalosának, az „Asty" cz. lapnak lelkes üdvözlő czikke s az a fontos körülmény, hogy az olympiai játékok védnökségét maga a görög király vállalta el. S tényleg ismerve s méltányolva azt a régi s el nem enyésző kapcsot, mely ez országot földünk többi művelt népeihez fűzi, s mi teljes megnyugvást találunk a kongresszus következő alkalomszerű határozatában: Az olympiai játékok 1896-ban először Athénben tartatnak meg, majd 1900-ban másodszor Párisban; azontul minden negyedik évben más más világvárosban.

Nem kevésbé fontos a kongresszus utolsó határozata, mely igy szól; „Minthogy az olympiai játék sikere a kormánynak támogatását feltételezi, a nemzetközi bizottság kövessen el e tekintetben mindent s igyekezzék mindenütt a hivatalos részvételt biztositani." E nemzetközi bizottság elnöké M. Bikélos, titkára a fáradhatatlan P. de Coubertin báró, a ki körül még 11 tag csoportosul: az Egyesült-Államok, Argentina, Uj-Zéland, Belgium, Orosz-, Angol-, Olasz-, Svéd-, Magyar- és Csehország részéről. Ausztria s Németország távolmaradása feltünő s utóbbira az illetékes megrovás nem is késett sokáig. Egy jeles s igen elterjedt német szaklap, a Berlinben megjelenő „Spiel und Sport" szept. 8-iki számának „Das internationale Comité zur Wiedereinführung der olympischen Spiele" cz. vezérczikkében kiméletlenül meglecz-

kézteti saját honfitársait a párisi kongresszus intézőségével tanusitott udvariatlanságukért, melylyel ez ép oly nemes, mint fontos nemzetközi ügy iránt viseltetnek, s utalva arra a káros s megszégyenítő visszahatásra, melylyel ez Németországra a jövőben járhat, a mulasztások mielőbbi pótlását sürgeti.

Magyarország képviselete, nagyon is érdemen felül nekem jutott osztályrészül. Teljesen átérzem e kitüntetés felelősségteljes voltát s minden erőmből azon leszek, hogy az olympiai játékok fenkölt eszméjét nálunk terjesszem, megkedveltessem, hogy az illetékes tényezők, minden fontosabb mozgalomról jó eleve értesülve, idejekorán foghassanak előkészületekhez és a komoly munkához, mely elengedhetetlen alapfeltétele annak, hogy 1896-ban a klasszikus küzdőtéren mi magyarok is helyt álljunk. A hazai sportegyesületek osztatlan érdeklődését a kormány erkölcsi és anyagi támogatását biztosra kell vennem, nem azért, mert az olympiai játékok felélesztése egy oly egyesület által kezdeményeztetett, melynek tiszteletbeli tagjai között Magyarországból ott találjuk: Csáky Albin grófot, a párisi nagykövetet Hoyos grófot és Hegedüs Sándort, hanem főleg azért, mert itt fontos nemzeti érdekekről van szó, s mert szakköreink és a kormány semmi esetre sem engedhetik meg azt, hogy nemzeti tekintélyünkön a legkisebb csorba is essék. A testi nevelés kérdésében az utóbbi időkben nagyot haladtunk s sokat kezdeményeztünk, a mit már a külföld is elismert; ezt az elismerést koczkáztatni nem szabad sőt biztositani és fokozni kötelességünk. Azt a pár száz forintot, melybe a jurytagok hivatalos kiküldetése s most még részleteiben meg nem állapítható intézkedések igényelnek, az állami költségvetés bizonyára elbirja. Szervezkedés tekintetében pedig a kezdemenyezés és a vezérszerep leginkább a Magyarországi Tornaegyesületek Országos Szövetségét illetné meg, mert ebben egyesülnek ugyszólván az összes rokon egyesületek.

Az a körülmény, hogy az athéni ünnepségek idő tekintetében találkoznak a millenniumi kiállítással, nem csak hogy nem hat zavarólag, de kettős szempontból is különösen előnyös mindkét részre. Egyrészt, mert az ezredéves kiállitás alkalmából tervbe vett atheltikai versenyek, stb. legalkalmasabb s mintegy önként kinálkozó módjai a bajnokok kiszemelésének, a kik azután az illető egyesületek és a kormány által segélyezve, Athénben a nemzetközi versenyen is megjelenhetnének. Másrészt e hazai versenyek, kapcsolatban az ugyanekkor Budapesten rendezendő nemzetközi kongresszusokkal, szakkiállitással stb. legalább reményt, sőt kellő utánjárással biztositékot is nyujtanak arra,

hogy az Athénben zarándokló bajnokok és vendégek legalább részben ünneplő fő- és székvárosunkat is utjokba fogják ejteni. E tekintetben még az éghajlati viszonyok is javunkra vannak, mert a mi versenyünk legczélszerübben tavaszszal vagy nyáron, az athénbeliek szeptember vagy október havában volnának rendezendők.

A részletes programm megállapitása véget P. de Coubertin már Athénbe rándult, hol érintkezésbe fog lépni a helyi bizottsággal. A végleges megállapodások 1895. januárra várhatók. Hogy az ügy eddigi további fejleményeiről a nemzetközi előkészitő bizottság a nyilvánosság előtt is beszámolhasson, „Bulletin de Comité International des Jeux Olympiques" czimen egy egyelőre negyedévenkint megjelenő hivatalos Értesitőt ad ki, mely ez idő szerint csak franczia nyelven jelenik ugyan meg, de lényeges tartalmát – megállapodások értelmében – angol s amerikai szaklapok s a német „Spiel und Sport" is közlik. Magyarország részére hivatalos organumul a „Herkules" czimű jeles s egyetemes sportszaklapot sikerült megnyerni (Szerkesztőség: József-körút 5. sz.), ugy, hogy ennek révén az ügy iránt érdeklődő egyesületek és egyének kimerítő és gyors tájékoztatást fognak nyerni. Ez uton is felkérem a szakegyesületeket és szakférfiakat, hogy munkánkban támogatni szíveskedjenek, kérdéseikkel e folyóirathoz forduljanak s azt határozataikról értesitsék.

Tudósításomat nem fejezhetem be méltóbban, mint azzal a lelkes felköszöntő tartalmával, melyet M. Bréal, az Institut tagja, a kongresszus bankettjén mondott, midőn utalva a kezdeményezett vállalat nagyszerűségére, hangsulyozta, hogy az fordulópontot fog létesiteni az emberi művelődés történelmében, s mint a férfiasság s a béke ügye kiinduló-pontjává leend az Európai Egyesült-Államoknak!

Az Union eme jeligéjéhez: Citius, fortius, altius! Mi is teljes szivből csatlakozunk s az olympiai játékoknak a huszadik század küszöbén dicső feltámadást kivánunk!

Minthogy annak idejében a párisi athletikai kongresszus teljes programmját közöltem, tekintettel a szakkörök érdeklődésére röviden ide iktatom a kongresszuson hozott többi határozatokat, illetve tételeket is.

I. Műkedvelőnek (amateur) tekintendő az athletikában az: ki sohasem vett részt egy mindenki számára hozzáférhető versenyen, sem nem pályázott értékpapirokban vagy pénzben kitüzött dijakért, sem nem versenyzett hivatásbeliekkel (professzionatus) s a ki életében sohasem volt a testgyakorlatok tanára vagy fizetett vezetője. – Igen kivételes esetben az egyesületek vagy társulatok megengedhetik a műkedvelők

és hivatásbeliek mérközését, feltéve, hogy a dijak nincsenek pénzben megállapitva. - A műkedvelés szabályainak megsértése a műkedvelői minőség megvonását vonja maga után.

II. A felfüggesztett ujból való igazolásának csak akkor van helye, ha azon egyesület, melytől illető utolsó sorban függ, a kizáratás okát tévedésnek, tudatlanságnak vagy jóhiszemüségnek minősiti.

III. Az, a ki az általa nyer dijakat pénzszerzésre forditja, ennek révén műkedvelői minőségét elveszti. - A műtárgyak értéke nem korlátozandó feltétlenül, de kivánatos, hogy ezen érték rendszerint ne legyen túlságosan magas.

IV. A pálya-engedélyekből befolyó pénz az elhelyezés kárpótlása czimén szétosztható a résztvevő egyesületek között, de sohasem a versenyzők között. - Az alapok azonban még ezen esetben sem adhatók ki az illető versenyzőnek, hanem csupán azon egyesületnek, melynek ő tagja.

V. A nyilvános fogadások összeférhetetlenek lévén a műkedveléssel, az egyesületek azt minden rendelkezésükre álló eszközzel megakadályozzák vagy korlátozzák; különösen pedig eltiltják azok hivatalos szervezését a versenyek keretén belül.

VI. Minthogy a különböző sportnemek kivétel nélkül a tiszta műkedvelés felé hajlanak, a dijak pénzbeli fentartására és indokolására egy sportnemben sem létezik állandó ok; mégis, a lovas- és a hajós-sportra, valamint a lövészetre a műkedvelőnek általános meghatározása nem fog nyomban alkalmaztatni.

VII. Nem engedhető meg, hogy valaki egyik sportnemben műkedvelő, egy másikban hivatásbeli (professzionátus) legyen.

Kemény Ferencz

Ez lenne tehát a kiinduló alapja – az a bizonyos „kályha" –, amelytől elindult a hazai olimpizmus irodalma. Értékes forrásmű, kár lett volna a feledés homályában hagyni.

JÓKAI MÓR A MILLENNIUMI TORNAÜNNEPÉLYRŐL

„Ifjú nemzedékünk leventesége - ez a mi biztosítékunk!"

Kevés olyan egyet akaró, derűs korszaka volt hazánk történelmének, mint amilyen a honfoglalás ezredéves évfordulóján kialakult országszerte. A parlamenti pártok elásták a csatabárdot és a millennium méltó megünneplésére biztatták híveiket. Elsősorban a kiegyezés utáni évtizedek gazdasági, politikai és kulturális eredményeinek bemutatására helyezték a hangsúlyt. Volt is mire büszkének lennünk! A „délibábos" Magyarország, a Ferenc József-i boldog békeidőkben Európa egyik legdinamikusabban fejlődő országa lett. Élen jártunk az ipar legtöbb ágában, bankrendszerünk, közlekedési hálózatunk és a polgári földtulajdonon alapuló mezőgazdaságunk példaértékű volt. A nemzeti jövedelem növekedési üteme világviszonylatban is az elsők közé tartozott: egy emberöltő alatt 800 millió koronáról közel 5 milliárdra emelkedett. Kulturális teljesítményeinket (zene, tánc, színművészet, képzőművészet stb.) ámulattal fogadta Európa és a tudományok terén szintén korszakos egyéniségekkel büszkélkedhettünk.

Budapest modern világvárossá terebélyesedett, mely szépségével és korszerűségével vonzotta a turistákat, valamint a nemzetközi kongresszusok többezernyi résztvevőjét. De a vármegyei székhelyeken, a városokban és a legkisebb falvakban is kicsinosítva, feldíszítve készültek az ezredik évfordulóra: iskolák, óvodák, kórházak épültek, szobrokat állítottak és így tovább. Néhol csak annyira futotta az erőből, hogy kutat fúrtak, fásítottak, kikövezték a földutat, vagy közvilágítást szeretek fel. Igazi ünnepi hangulat, béke és boldogság árasztotta el az országot.

Ennek a ritka, magasztos időszaknak egyik kiemelkedő rendezvénye volt a *millenniumi tornaünnepély*. A vázolt világraszóló eredményeinktől testkulturális teljesítményünk sem maradt le. Iskolai testnevelésünk ugyan nem tartozott az európai élvonalhoz, de versenysportunk sikerei - főleg a szintén ez évben lezajlott első modern olimpia után - tiszteletet parancsolóak voltak.

Nem szándékozom újraírni a máig nosztalgiával emlegetett ezredéves torna- és sportverseny históriáját, bár ami azt illeti, a történelemkönyvek elég mostohán bántak ezzel az egyedülálló produkcióval. Csupán néhány korabeli sajtóreflexiót szedtem össze, melyek slusszpoénjaként Jókai Mór „sportriporteri" tárcáját teszem közkinccsé. Mielőtt azonban a nagy író karcolatát bemutatnám, egy válogatást készítettem a „tornászgyülekezet" kiemelkedő részletei-

ből. Forrásul a honi sajtó akkori vezető orgánumát, a *Pesti Hírlap*ot választottam.

Az ezredéves ünnepségek már május elsején megkezdődtek, a torna- és sportbemutatóra június másodikán került sor, amelyről a *Pesti Hírlap* június 3.-i száma így adott hírt:

Magyarország serdülő ifjúsága jött el a fővárosba, vagy 5000 kiválasztott középiskolai ifjú. Közvetlen örökösei a küzdő nemzedék értelmiségének, tetterejének, munkabírásának és forró hazaszeretetének.

Magyarország szívében még sohasem láttunk ilyen valóban nagyszerű és fölemelő látványt. A szelíd tavaszi verőfényben, könnyedén lengő trikolorok alatt vonulnak ezek a mi derék fiatal csapatjaink. Dobpergés, trombitaharsogás váltja egymást. Pompás fegyelemben haladnak; élükön tanáraik. Ahány csapat van, mindegyiknek más az egyenruhája és mindegyikben van eredetiség, szépség, ízlés, kellem. Városonkint meg lehet őket különböztetni, de csak egyenruháikról, mivel fegyelmezettségük és rendjük szigoruan egyforma, mint nemzeti lobogójuk is. Födetlen karjaik erőre, egészségre vallanak; lépésük, testtartásuk ruganyos, eleven; arcukon férfias komolyság ül, de szemük a serdülő kor lelkes tüzében ragyog.

A koronás király is megnézte a magyar ifjuság első napi tornajátékát. Kormánya és az állam méltóságai által környezve gyönyörködött a hatalmas látványban, melyet a fiatal hadtest mozgása és ügyessége tárt föl előtte. És bizonyára megtelt örömmel az ő nagy királyi szive is.

A millenniumi ünnepségek egyik legszebb napja volt a mai nap. Azzá tette az a lelkes, szép ifjuság, mely Magyarország minden vidékéről összeseregelve, a király szine előtt mutatta be életrevalóságát. Amely nemzetnek is erőteljes, egészséges ifjusága van, nincs elkorcsulva, az bizton, bátran tekinthet a jövőbe

A főváros utcáin már két nap óta lehet látni a különféle egyenruhába öltözött ifjuságot, mely az ország különböző vidékeiről érkezve, dobpergés vagy kürtszó mellett, katonás rendben vonul a részére kijelölt szállásokra, vagy egyes csoportokban nézi sorra a főváros látnivalóit és a kiállitást.

A millenniumi versenypálya hatalmas tribünjei ma egészen megteltek diszes, előkelő közönséggel. Magas árbocokon lobogtak a zászlók, s ragyogó napsugár aranyozta be az impozáns, szingazdag képet. Fél négy után érkezett a király s Wlasics miniszter és a rendezőség által fogadva, a bordeaux-drapériával és délszaki növényekkel díszített királyi pavillonba ment. E pavillon három páholyból áll s a páholyok előtt nyílt teraszok vannak. Itt csakhamar a legfényesebb tár-

sasság gyűlt össze, melyben ott voltak a miniszterek, a tábornokok, delegátusok, képviselők, az arisztokrácia számos tagja és a közélet más kitűnőségei.

Amint a király megérkezett, föltárult a versenytér főkapuja harsogó zeneszóval, szép rendben masírozott az ifjuság, mely a Károly-kaszárnyából kiindulva, az Andrássy-uton és a Stefánián vonult a versenytérre. Szakadatlan láncolatban mentek körül a pályán s elhaladva a királyi páholy előtt, az egyes csapatok vezetői meghajtották a zászlókat. Mindenki gyönyörködve nézte az életteljes, deli ifjakat, amint különféle szinü és szabásu, de legtöbbnyire igen izléses egyenruhákban, ruganyos léptekkel, öntudatos tartással, nagy rendben tisztelegtek őfelségének.

A *Pesti Hírlap* június 7.-i számában *Koboz* álnéven vers jelent meg a tornabemutatóról és annak hangulatáról:

A hétről

Bánom is én már a multat,
Bánom is én a jelent!
Már előttem a jövendő
Vidám képe megjelent.

Ide tódult Budapestre
Fürge magyar ifjuság;
Hetyke zajjal, sok kacajjal
Itt csapott nagy, vig tusát.

Juniusnak tündérfényes,
Csodabájos reggelén,
Nyalka sorba, szép csoportba
Gyült a sok diák legény.

És vonultak erre, arra –
Csupa szines kis sereg –
A dobszóra bakamódra
Lépkedett a friss gyerek.

Még az arcán szűz pirosság,
Ajkán alig ül pehely –
S máris férfias erőben
Duzzad a kamasz-kebel.

Künn a mérkezés porondján
Megfeszült a dús izom;
Hej, mert győzni tornatéren
Üdvök üdve – úgy bizony!

Nincs a földön szebb dicsőség:
Győzni a király előtt!
No mert ott volt a király is
S nézte a naiv erőt.

Nézte: a magyar diákság
Milyen lelkesen halad,
Nemzetiszin lobogóknak
Röpke szárnyai alatt!

Nézte: Mint dereng e hadban,
Mely csak gyermekekbül áll,
Tréfa harcon már a dicsvágy!
Győzedelem, vagy halál!"

Nézte s látta, látni kellett,
Hogy e népben nagy tűz ég,
S egyre többre, szebbre törve,
Nől az ujabb nemzedék.

Nől, hogy védje lángerélylyel,
Mit az őse ráhagyott,
S hogy kiküzdjön sok nagy eszményt,
Mely ma távol int s ragyog.

Nől erőben: üde teste
Üde lélek hüvelye;
Nől s a nemzet önbizalma
S Magyarország nől vele.

Nézte s látta a király ezt
S a szíve is nevetett,
Míg szemlélte ezt a bátor
Izmos ifju nemzetet.

S azt gondolta: nem hanyatlik
A *„moriamur"* hona;
Ma is nől a leghetykébb,
S a legépebb katona.

Ma is itt legdacosabbak
S legbüszkébbek a szivek;
Ez a nép a legizgágább
S mégis, ez a – leghivebb.

Ma is itt keresse Habsburg
A dicső, a nagy jövőt;
Értse mindig a magyart meg
S a magyar megvédi őt.

Bizonyos, hogy bölcs királyunk
Mindezt végig érezé,
Amikor mosolygva lépett
Lelkes ifjaink közé.

S kelt a sok jó ifju torkon
Égbe rontó zivatar:
Éljen, éljen a királyunk!
Éljen, éljen a magyar!

Mily dicső volt, mily reménydus
Ez a kedves jelenet!
Mindezt látom ébren, alva –
S mást dalolnom nem lehet.

Ihletetten érzem egyre
Szép jövendő friss lehét,
Csal a magyar ifjuságé
Volt e dal és volt e hét.

A *Pesti Hírlap*nak ez a száma azonban nem e(féle) költemény miatt vált jelentőssé, hanem azért, mert Jókait is írásra ösztönözte az ifjúság lenyűgöző demonstrációja. A magyar próza nagymestere nem csupán a tornászokat méltatta, hanem kitért írásában a saját ifjúságának testkulturális szokásaira és felhívta a figyelmet az 1848-as forradalmi fiatalság edzettségére, valamint testi képességeire. Ez az utóbbi emlékirat egyben értékes adalék a régi magyar testnevelés történetéhez is:

A daliás új nemzedék
Jókai Mórtól

Négy légió ifju dalia Budapesten! A főváros és a vidék válogatott ifjusága; arcvonalba sorakozva, egy eszmétől lelkesülve. Együtt minden népfaj gyermekei, magyarok, németek,

szlávok, románok; egymással versenyezve a babérért, melyet a hazafiság oszt a küzdelemnek léleknyugtató látvány! S ez az ifju daliák légiója, egyuttal a tudomány, az értelmiség jövőre hivatott képviselője is.

Mindent lehet tettetni, szinlelni, hazudozni, csak a testi erőt nem lehet, ott csak az az igaz, ami megvan. Ifju nemzedékünk leventesége - ezt a mi biztositékunk.

Teljesen osztom azt a lelkesedést, melyet pályatársaim, a hirlapirók tanusitottak e tömeges ifjusági erőmutatványok fölött; csak egy pontban nyilvánítok különvéleményt: mintha, mindez hajdanában nem lett volna igy; mintha minket, a rég idők tanult népét lágy párnákon, elpuhitva neveltek volna föl.

Az a nemzedék, mely a szabadságharcot végigküzdötte, nem lehetett a sybariták fajzata. A honvédzászlóaljak élén is a diákok nyomultak elöl.

Az én kortársaimnak is minden üres idejét a testgyakorlások töltötték be. Mi nem ismertük a kártyát, kávéházat, dorbézolást, hanem testet edző játékokat s azoknál is rendszeres gyakorlat volt az izomerő fejlesztésében.

A lapdázásban a „méta", a „longa" a testgyakorlat mellett sport is volt: sokkal érdekesebb játék, mint a lawntennys, vagy a criquet, azután meg a „balom", egy görögdinnye nagyságu léggel tölt börgömbnek, folytonos ökölcsapásokkal repülni kényszeritése. Virtusnak tartottuk az ellenfél vastag *ütőfáját* a kiduzzasztott bicepsen egy gyors ütéssel ketté pattintani. Két vállravett pajtással a versenypályán ügetve végighaladni.

A távolugrásban magam is hires mérköző voltam, egy szál deszka hossza (öt méter) volt a rendes mérték. Magas ugrásban csak Petőfi tett rajtam tul, aki egy helyből talpon állva föl tudott szökni a legmagasabb asztalra.

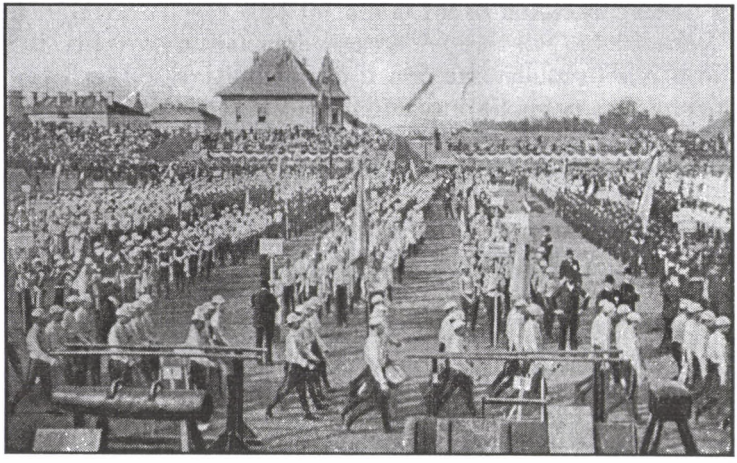

Volt egy pajtásom, aki az ellenséges diákok plajbászvastagságu spárgáját ugy tépte szét, mint a fonalat. (Most is él még a jó Szücs Sándor, komáromi tanár) Másik pajtásom (Goda Sándor), mikor a majálison elfelejtettünk tüzszerszámot hozni magunkkal, két darab száraz fának összedörzsölésével csinált tüzet, igazi ösemberek módjára (s az volt előttem a legkitünöbb erőmüvészet, soha nem is láttam többet mását). Akárhány volt, aki egy kétgarasossal tulhajitott a kálvinista torony csillagán s fölmászott a toronyba egy sima kötélen; másik meg végigfutott a Duna-híd két ujjnyi széles karfáján, három öles magasban.

És azután, ami főfőmulatság volt a birkózás , meg az öklöződés. Ez az igazi testgyakorlat, ami hozzászoktatja a fiatal embert, hogy ne sajnálja a bőrét. De biz akkorákat ütöttek a fülem tövére, hogy majd megsiketültem bele. Nem rittam, de visszaadtam. Soha sem volt a testem kék foltok nélkül s az volt a gyönyörüség! Nem volt ám azért harag közöttünk.

Az angoloknál is az öklözés a legfelső testgyakorlat s ez jótékony hatással van az egész társadalmi életükre. Az angol, ha megsértik, nem jár segédeket keresni, fölgyüri a kabátujját, ledögönyözi a megsértőjét; nem lesz belőle pisztolyozás, párbaj-jegyzőkönyv, a törvény sem áll érte bosszút. A párbaj intézménye barbár atrocitás, az öklözésé filantrop humanizmus.

Távgyaloglás is volt az én időmben. Az ezernyi diák sátoros ünnepeken eljárt legációba, persze, hogy gyalog; nem volt akkor zóna, Szlavóniában van két kálvinista magyar falu, ahova Kecskemétről gyalogolt le a légátus s hazahozott a hatvan mértföldnyi utról tiz kemény forintot.

Ami pedig a tűzoltók ős-céhét, a debreceni masiniszta diákok testületét illeti, ennek a tornázási képességéről csak annak lehet fogalma, aki látta ezeket a vasgyúrókat azokkal a nehéz gerundiumokkal, a kis bottal, a nagy bottal úgy játszani, mint a szélkeleppel. Nekem abban is volt részem. Minden reggel, minden este száz malmot kellett vágnom a három fontos gombu buzogánnyal. Nem is ismertem én se rheumát, se köszvényt, se gyomorbajt soha.

Igy lehet aztán megérteni, hogy a velem egy ivásu nemzedék egy olyan szibériai téli fagygyal járó hadjáratot, mint a 49-diki, végig harcolt, (pihenetlen!) s nem düledezett ki belőle. Hanem hát a későbbi nemzedékek is éppen ilyen edzettek voltak. A mult évtizedben, mikor már a háboru a fejünk fölött lógott, a magyar törvényhozás elrendelte a népfölkelést. 48-ban ez egészen sikertelen intézmény volt. A mi népfölkeléseink nem váltak be harcias csapatoknak.Hanem az utóbbi népfelkelés fényes eredményt mutatott föl.Három

hét alatt a rendelet kiadása után százharmincezer hadrendbe sorakozott férfi állt fegyverben, közte tizenötezer kész huszár.

És ezek már az én kortársaimat nyomban követő nemzedék sarjai voltak. Elődeinkhez hasonlók, ha nem jobbak. S ennek a tábornak a megjelenése a láthatáron elriasztá a fenyegető fellegeket.

Ilyen varázserő rejtőzik a ti karjaitokban, magyar daliák.

Ennek a varázserőnek a jelszava a „fulgura frango".

Nőjjön az erő ivadékról ivadékra nagyobbá!

KEMÉNY FERENCNEK ÍROTT GÖRÖG LEVÉL 1896-BÓL

„Nagyon megkedveltem a magyar népet..."

Sportberkekben ismert az a mondás, hogy „a jó kapusnak szerencséje is van". Nos, ez érvényes a jó gyűjtőre is. Nekem mindenesetre szerencsém volt, amikor vagy huszonöt esztendővel ezelőtt betévedtem egy bélyegboltba régi olimpiai bélyegek után kutatni. Az asztal sarkán porosodott egy doboz, tele avítt levelekkel, meghívókkal, táncrendekkel stb. Véletlenszerűen beletúrtam és közömbös ábrázattal nézegettem a sárguló papírrégiségeket. Hirtelen megakadt a szemem egy görögül írt levélen. Az alfán és az omegán kívül alig ismertem fel néhány betűt, de egyetlen szó nem hagyott nyugodni, ez ugyanis latin betűkkel íródott és ez volt: „Kemeny".

Csodálkozva forgattam, mi lehet ez? Csak nem Kemény Ferencnek címezték? Mivel az 1896-os dátumot is ki tudtam olvasni, sejteni kezdtem, hogy ez az írás az első újkori olimpia idején született. Felgyorsult pulzussal vettem kézbe és mit ad Isten, tényleg dr. Kemény Ferencnek szólt. Erre mondják a vadászok: kapitális példány!

Ez a féltve őrzött ritkaság sokáig lapult a gyűjteményemben, az újabb athéni olimpia (2004) kapcsán azonban lefordíttattam és most közkincsé teszem, abban a reményben, hogy kiváltja a sportszerető emberek érdeklődését, valamint gazdagítja a szűkös forrásokat a több mint száztíz esztendővel ezelőtt lejátszódott híres napokról:

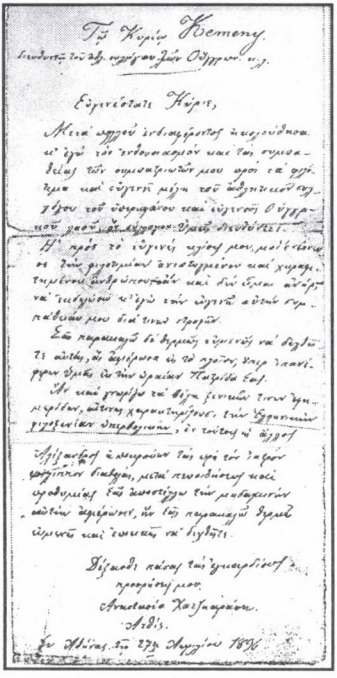

A Kemény Ferencnek címzett görög levél

Kemeny úr részére!
A magyar sportegyesület elnökének.
Kedves uram!

Én is követem sok honfitársamat és hozzájuk hasonlóan el vagyok ragadtatva a dicső magyar nép becsületes küzdeni tudásától, valamint teljesítményétől. Nagyon megkedveltem a magyar népet és az N.T.E. tagjait, amelynek ön az elnöke. Ezek a fennköltt érzelmek ihlettek meg, hogy kimutassam szeretetemet, bár én nem vagyok férfi.

Kérem, legyen kedves elfogadni költeményemet, amit annak a hajónak írtam, amely hozta (majd vitte) Önöket szép hazájukból.

Tudom, hogy a külföldiek meg a sajtó is kissé túlzottnak ítéli meg a görögök vendégszeretetét és bár engem is figyelmeztettek erre, azonban mégis önbizalommal meg sok szeretettel küldöm a verset és szépen kérem, fogadja el.

Abban a reményben, hogy sikerül vágyamat elérnem, szívélyesen üdvözlöm.

Athén, 1896. április 27.

Annyi bizonyára kitűnik a levélből, hogy az Attisz becenevű athéni leányzó egy héttel az olimpia ünnepélyes bezárása után írt egy verset, amelyet elküldött Kemény Ferencnek. A költeményt az olimpián szereplő magyar sportolók dicső szereplése ihlette, de eléggé nyilvánvaló, hogy delegációnk - valamelyik tagja - mélyebb benyomást is tehetett a fiatal hölgyre. Sőt, gyanítható, hogy szerelmi rügyfakadás zajlott le a mediterrán tavaszban...

Hogy pontosan kire irányult ez az érzelem, nem deríthető ki egyértelműen. Feltételezhető, hogy Kemény Ferencre, de az sincs kizárva, hogy Dáni Nándor középtávfutó volt a kitüntetett férfiú vagy Manno Leonidász, mert nekik is elküldte a költőnő a versét. A görög származású, de magyar állampolgár Leonidász egyesülete támogatásával és saját pénzén került ki az olimpiára, ahol a száz méteres síkfutásban indult. Kézenfekvő, hogy Manno volt a tolmács és ő közvetített a magyarok és a görögök összejövetelein, amiből pedig akadt bőven. Tavaszi szél vizet áraszt, meg szerelmet is, így azután valószínűsíthető, hogy a kidolgozott izmú és jóképű magyar sportolók közül az egyik megtetszett a huszonvalahány éves hajadonnak.

A gyengéd érzelmi szálak abból a tényből is kikövetkeztethetők, hogy a görög leányzó kétszer is említi levelében ezt a kitételt: „szeretném a szeretetemet kimutatni, bár nem vagyok férfi". Ez az egykori archaikus korszak erkölcsi viszonyait tükrözi, amely szerint a patriarchalis társadalomban - mint az ősi görög - rigorózusan megtiltották a nők közeledését a férfiakhoz.

Az egészből ma már az a lényeg, hogy a vers megszületett és megmaradt az utókor számára. Nehéz megítélni a költemény lírai értékét, de az bizonyos, hogy szívből jött és nagy tisztelettel emlékezik a magyar olimpikonokra.

Anasztáziának egy másik levele is horgomra akadt ugyanott, amelyben azt kérdezi Manno Leonidásztól, hogy megkapta-e a verset és tetszett-e? Ez a rész tulajdonképpen magánjellegű és nem különösebben érdekes, legalábbis sporttörténeti szempontból. Az viszont igen figyelemre méltó közlés, amit a görög leány ír az olim-

pia alatt zajló „színjáték-versenyről". Kiderül ebből, hogy az olimpia előtt drámával, tragédiával és komédiával lehetett pályázni értékes díjakért. Ez afféle „művészeti olimpia" (!) volt, követve az antik példát, ahol szintén rendeztek versenyeket a színházi auktorok között. Közismert az ókori pánhellén játékok és az irodalom szoros kapcsolata, amit Pindarosz ódái és győzelmi dalai is bizonyítanak. De felbukkantak a Szent Ligetben (Altisz) a filozófusok is, valamint a korszak egyéb hírességei, mint például Euripidész, Hippiász, Demoszthenész vagy Thalész, aki éppen az egyik olümpiai játékokon halt meg napszúrásban. Ezeknek a szellemi rendezvényeknek színhelyét is ismerjük a régészek jóvoltából: a Zeusz-templom nyugati hátsó csarnoka, az opiszthodomosz fogadta a szellemóriásokat.

Az első újkori olimpia rendezői úgy gondolták, hogy követik a régiek példáját (bár volt egy azt ellenző „modernista" irányzat is) és a sportvetélkedésekkel párhuzamosan megszervezik a kortárs színpadi szerzők vetélkedőjét is. Lasziánisz személyében rögtön egy mecénás is akadt, aki természetesen a görög milliomosok táborába tartozott. A másik támogató nem más, mint maga a Nemzetközi Olimpiai Bizottság elnöke, Demetriusz Bikelász (Vikelász) volt. Az elnök úrról köztudott volt, hogy maga is neves irodalmár, Párizsban élt és többek között a francia klasszikusokat fordította görögre. Coubertin a Sorbonne-on ismerkedett meg vele és ő javasolta a NOB elnökének. Megtudjuk továbbá a levélből, hogy a kiírt pályázatra hét versenymű érkezett be a tekintélyes irodalmárokból verbuválódott zsűri elé. A pályázók egyike éppen a levélíró hölgy bátyja volt, aki *Pilász és Phivi* címmel adott be egy drámát, amelyet oklevéllel díjazott a bírálóbizottság. A két testvér családja bizonyára kiváló irodalmi alapokkal rendelkezhetett: a fiúgyerek drámákat írt, a leány pedig verseket költött.

Még egyet csavarintott a kiszámíthatatlan véletlen a történeten, ugyanis a díjazott pályamű a görög mitológiából merítette tárgyát, és összefüggésbe hozható a 2004-es athéni olimpia egyik népszerű kabalafigurájával, *Phevosszal*! Phevos - ismertebb nevén Apollon - többek között a gümnaszionok, a palaisztrák és a stadionok tisztelt istene volt. Phevos-Apollon köztudottan a fiatalság pártfogójaként tevékenykedett az Olümposzon, kedvelte a versenyeket és erőt, meg kitartást adott a sportolóknak. Apollon volt továbbá a *napfény* istene is, a nagyanyját, vagyis Phivit - akiről írta színdarabját a levelező leányzó bátyja - pedig a *holdfény* istennőjeként tartották számon. Az olimpia kabalafigurája tehát maga Apollon, a párja, Athena pedig az olimpia színhelyének, Athénnek a védőszentje. Mind a két figura nagyon ősi görög játékbabákról kapta az alakját és igen kedvelt emlék-

tárgya lett a 2004-es újabb görög olimpiának, jelképezve a testvériséget és a játékosságot.

A méltán muzeálisnak nevezhető két levél kétségtelenül a magyar olimpiatörténeti források legérdekesebbjei közé tartozik, amelyek újabb adalékokkal gazdagítják ismereteinket az első modern olimpiai játékokról.

A hajónak, mely elhozta a magyar sportolókat.

Szelek fújnak gyengén és hajtják a hajót,
amelyet magas hullámok ölelnek körül.
A büszke tenger lecsendesül, és utat nyit neki.
Gyere hajó, szárnyalj és hozd a büszke ifjakat fedélzeteden.
Bátor és szeretett magyar legények, teli tűzzel szívükben,
Vérük forr és villámlik dicső pillantásuk.
A szabadság zászlaját hozzák és Magyarország üzenetét,
Milyen szép, okos a homlokuk meg büszke a mellük.
Szent földről jönnek, az ideák földjéről,
a szemükben látni, hogyan álmodnak szép napokról.
Drága hazám, Görögország! Te aki őrzöd az ősi szokást,
És mindent szebbé teszel, foggad földeden a magyarokat.
Az athéni stadionban szent emberek kérik Istent,
Hogy jól fújjanak a szelek a versenyzőknek.
Ott ahol Pindarosz énekelte egykor az olimpiai győzteseket
e szent helyen a régen felavatott bajnokok utódai is álmokat szőnek
és büszke meg bőlcs érzelmek vezérlik őket, hogy elsők legyenek.
Gyere hajó! Gyere, mint a paripa, amely vágtat,
ha hátán bátor embert visz , és hozd a magyarokat.
Gyertek pannon ifjak, kisérjenek benneteket delfinek az édes széllel, és
Várjon titeket fiatal lányok boldog éneke.
Gyorsan érj utad végére hajó! De még gyorsabban hozd vissza kedves utasaidat Attika
földjére, hol kék tengerünk újra olimpiai bajnokoknak kiáltja ki őket.
Oh, te fényes és szelíd Hold, világíts a hajónak, és az elválás szomorú estéjét
varázsold vidámmá a szívekben.
Ha majd sugaraid a fodros hullámokra esnek, akkor magyarok és görögök
együtt örülnek, hisz összeköti őket a mély érzelem meg a szeretet.

Anastazia Hadziarapi (Attisz)

Anasztázia verse magyarul

SEMMELWEIS EGYETEM • BUDAPEST • SEMMELWEIS UNIVERSITY

KALOKAGATHIA

A TESTNEVELÉSI ÉS SPORTTUDOMÁNYI KAR KÖZLEMÉNYEI

Review of the Faculty of Physical Education and Sport Sciences

XLVII. évf. 2009. 2-3. sz.

Vol. XLVII. 2009. No. 2-3.

SEMMELWEIS EGYETEM
Testnevelési és Sporttudományi Kar (TF)
Könyvtár Bp.2010.03.26.

Lelt.sz. 16795 Rakt.j. 80-577

KALOKAGATHIA

A TESTNEVELÉSI ÉS SPORTTUDOMÁNYI KAR KÖZLEMÉNYEI
Review of the Faculty of Physical Education and Sport Sciences

10042131
TF Könyvtár

XLVII. évf. 2009. 2-3. sz.
Vol. XLVII. 2009. No. 2-3.

KALOKAGATHIA

SEMMELWEIS EGYETEM

A Testnevelési és Sporttudományi Kar Közleményei

SEMMELWEIS UNIVERSITY

Review of the Faculty of Physical Education and Sport Sciences

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Bognár József (főszerkesztő/Editor-in-Chief),
Farkas Anna, Hamar Pál, Krasovec Ferenc,
Radák Zsolt (a szerkesztőbizottság elnöke/Chairman of the Editorial Board),
Szikora Katalin, Tóth László

Nemzetközi szerkesztőbizottság/International Editorial Board

Clayton, Brenda L.	University of Wisconsin, Department of Health, Physical Education and Sport Sciences, Whitewater, USA
Czyż, Stanisław	University of Physical Education, Sport Didactic Department, Wrocław, Poland
Kampmiller, Tomáš	Comenius University, Faculty of Physical Education and Sport, Bratislava, Slovakia
Manolas, Victor M.	Athens Naval Hospital, Greece
Martinez Alvarez, Lucio	University of Valladolid, Department of Pedagogy of Body Expression, Spain
Salvara, Marina I.	National and Kapodistrian University of Athens, Department of Primary Education, Greece,
Seinbach, Dirk	German Sport University, Department of Leisure Studies, Cologne, Germany
Tóth, Igor	Comenius University, Faculty of Physical Education and Sport, Bratislava, Slovakia

Tanácsadó testület/Consulting Board

Berkes István, Földesiné Szabó Gyöngyi, Gombocz János,
Keresztesi Katalin, Mészáros János, Pavlik Gábor, †Rigler Endre,
Sipos Kornél, Tihanyi József

Olvasószerkesztő/Proof-reader

Krasovec Ferenc

Könyvtár
TF
1925
16795

Szerkesztőség/Address of the Editorial Board

1123 Budapest, Alkotás u. 44.
Tel.: (1) 487-92-00/1271, fax: (1) 356-63-37
E-mail: bognar@mail.hupe.hu

ISSN 1218-1498
Kiadja a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar (TF)
A kiadásért felel a Kar dékánja
Készült a TF nyomdájában (Plantin-Print Eurotrans Kft.)
Published by Faculty of Physical Education and Sport Sciences
of the Semmelweis University
Responsible publisher is the Dean of the Faculty
Printed in the Printing offices of the Faculty

TARTALOM
Contents

Makszin Imre
Céltani kapcsolatrendszer a testkultúra egyes területei között 5

Ábrahám Júlia
A rekreációs kultúra hatása az életminőségre 21
Effect of recreation culture on the quality of life

Farkas Péter
Út a fehér könyvig 33
Road of the White Paper

Farkas Péter, Bardocz-Bencsik Mariann
Európai sport a lisszaboni szerződés ratifikálása idején 48
European Sport at the time of the ratification of Lisabon Treaty

Onyestyák Nikoletta
Politikai törekvések a brit olimpiai sport árnyékában:
Nagy-Britannia és az 1980-as moszkvai olimpia 65
Political ambitions in the shade of the Olympic sport: Great-Britain and the 1980 Moscow Olympic Games

Orphanos Yiannakis
A sport helyzete a ciprusi szállodaiparban 79
The place of sport in the hotel industry in Cyprus

Versics Anikó, Leibinger Éva, Hamar Pál
Tanulói vélemények a testnevelésről, sportolásról az állami
és egyházi iskolákban - összehasonlító vizsgálat 89
Student's opinions of physical education and doing sports in state and religious schools - a comparative analysis

Dorogi László, Fügedi Balázs, Kiszela Kinga, Bognár József
A sportszakemberképzés egy lehetséges modellje: A fogytékos
emberek sportjával kapcsolatos ismeretek és a hazai
edzőképzés kapcsolata 98
A modell of the training of sports professionals: Connection of the sport for disabled and national coach education

Lőkös Dániel, Sipos Kornél
Sportterápia - az úszásterápia alapjai - gyógyúszás 112
Sport therapy - Fundamentals of swimming therapy - Health-related swimming

Polgár Tibor, Fügedi Balázs, Bognár József, Konczos Csaba
Vas megyei fiatalok sportolási értéktartalmainak vizsgálata **133**
Values of sport according the experience of youth in Vas county

Révész László, Bognár József, Trzaskoma-Bicsérdy Gabriella, Kovács T. László
A Perceived Motivational Climate in Sport
questionnaire-2 (PMCSQ-2) kérdőív hazai alkalmazása **147**
Validation of the Perceived Motivational Climate
in Sport Questionnaire-2 (PMCSQ-2)

Dobos Károly, Ungvári Ádám, Gyulai Gergő
A Wilson-próba megbízhatóságának vizsgálata **163**
The reilability examination of Wilson test

Takács Ferenc
Vázlatok a számítástechnika kultúrtörténetéből **180**

Benczenleitner Ottó, Németh Zsolt, Reigl Mariann
Az egyensúly-érzékelés jelentősége a forgással végrehajtott
atlétikai dobószámokban **203**

Fügedi Balázs
A koreográfia sportterminológiai értelmezése a mozgásoktatás
szemszögéből **212**

Szalay Piroska Ágnes
Szegregáció, integráció, agresszió **220**

Lóczi Márta
Integrált nevelés az iskolában **225**

Gombocz János
Egy könyv Koltai Jenő tanár úrról **229**

CÉLTANI KAPCSOLATRENDSZER A TESTKULTÚRA EGYES TERÜLETEI KÖZÖTT
Irodalmi áttekintés

Makszin Imre
Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar,
Testnevelés-elmélet és Pedagógia Tanszék

Bevezetés

„A pedagógiának kettős természete van. Egyrészt filozófiai természetű, másrészt azonban empirikus és egzakt természetű. Vannak problémái, melyek tisztán filozófiai jellegűek, s vannak olyanok, amelyek egzakt alapon, azaz: kísérleti tények elemzése és más tudományok alkalmazása segítségével oldhatók meg." (*Weszely*, 1923. 3. 24.)

A testnevelési és sport szakemberek napi munkájuk során olyan céltudatos tevékenységet végeznek, amely tevékenységekben állandóan és nagyon magas szinten vannak jelen olyan teleológiai céltani tételek, amelyekről nem is tudnak. A célok megfogalmazása, kitűzése, a célok tanórai és edzésmunkára való lebontása komoly, szinte napi feladatot jelent. Ezen, feladatok helytelen értelmezése nem kívánt eredményre vezet, a testnevelési órákon és az edzésmunkában egyaránt.

Munkánkban a tantervek, a testnevelés tervező munkájának és az oktatás folyamatának kapcsolatában vizsgáljuk meg a céltani kérdések lényegét. Szándékunk szerint ezzel szeretnénk segíteni a gyakorlatban dolgozó kollégákat.

Irodalmi áttekintésünket, először a nevelés filozófiai természetéhez közvetlenül kapcsolódó, témánk szempontjából is első helyen említett célelméleti kérdések elemzésével kezdjük.

Céltani (teleológiai) problémák

A célok kérdésével foglalkozó témák, nem kerülhetik meg máig is legnagyobb hatású gondolkodót, Arisztotelészt, aki elsőként foglalkozik a finális kapcsolat kérdésével.

Hartmann (1974) részletesen kitér Arisztotelész finális kapcsolatának elemzésére és feltárja a tudat célok kitűzésével kapcsolatos sa-

játosságát, amely elsősorban a pedagógiai aspektusokat tekintve nagyon lényeges kérdés. Arisztotelész az a gondolkodó, aki a finális kapcsolat teljesen objektív kategóriaelemzésének első világosan végrehajtott értelmezését szolgáltatta. A finális folyamatnak általa nyújtott elemzése tárgyi tekintetben is mindmáig egyedülálló, ha nem is teljes. Ezért még ma is jól teszi a vizsgálódó ember, ha az ő gondolatmenetéből indul ki.

Annak ellenére, hogy Arisztotelész zseniálisan elemezte az ember mesterségbeli tevékenységét (a technét), feltárva ennek finális jellegét, szerkezetét és elméleti lehetőséget teremtett a finalizálás titkának feltárásához, nagyszámú követője mégsem vonta le ebből az elemzésből a benne rejlő konzekvenciákat Az arisztotelészi gondolkodás lényege, hogy a tájékozódás alapjául nem tetszés szerinti folyamatok szolgálnak, hanem az ember mesterségbeli tudásának (techné) folyamatai. Példaként az építőmester és az orvos tevékenysége szerepel. Arisztotelész kimutatja, hogy a tevékenység két heterogén fajtája kapcsolódik egymáshoz, ezeket egyszerűen két „mozgás"-nak (kinészeisz) nevezi. Alapul az előzetesen fennálló „eidosz en té pszükhé" (forma a lélekben) szolgál. Az orvos esetében ez a pontos tudás a normális testi állapotra vonatkozik, amelyet helyre kell állítani (hügieia), az építőmesternél a ház terve. Ebből az eidoszból indúl ki mindenekelőtt az első „mozgás", ami abban a megfontolásban áll, amely az eidosz megvalósítására szolgáló eszközöket felkutatja, éspedig úgy, hogy a célból kiindulva először az utolsó eszközt tárja fel, majd az utolsó előttit, és így mindig továbbmenve hátrafelé kutatja fel az eszközöket egészen az első vagy legvégső eszközig, amelyet az embernek hatalmában áll közvetlenül megragadni. Az eszközök sora tehát itt a célból kiindulva visszafelé tárul fel. Ezután megkezdődik a második „mozgás", a poiészisz. Ennek neve annyit jelent, hogy ez a kivitelező vagy megvalósító. Ez a mozgás az időbelileg első eszközből indul ki, és azután az eszközök ugyanazon során át fordított, időbelileg egyenes irányú egymásutánban halad előre, folyamatosan valósítva meg egyiket a másik által, egészen addig, mígnem időbelileg utolsó eszköz által közvetlenül a célt (az eidoszt) valósítja meg.

Ebből a két „mozgásból" tehát az első világosan egy pusztán a tudatban végbemenő, noétikus (megismerési) folyamat, amit a noészisz név is egyértelműen kifejez, a második azonban egy a külvilágban lezajló reális folyamat. Az 1. ábrán ezt a mozgást a vonalak ellenkező iránya fejezi ki. A cél itt kétszer lép fel: C1, mint pusztán kitűzött cél az első mozgás megindulása előtt, C2 mint realizált cél, mindkét egymáshoz kapcsolódó mozgás lefolyása után.

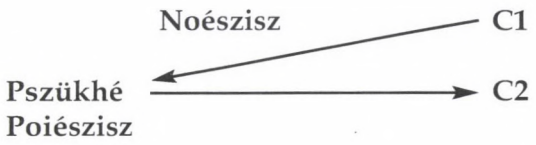

1. ábra: Arisztotelesz modellje

Mind a két mozgás a pszükhé időpontban, amelyben a cselekvő van, kapcsolódik egymáshoz. A döntő és maradandó ebben az arisztotelészi elemzésben az a belátás, hogy a finális kapcsolatban egy rétegzett, tehát legalábbis kettős összefüggésről van szó, amelyek ugyanazt az intervallumot ívelik át, és közben egymáshoz úgy viszonyulnak, hogy az egyik folyamat közvetlenül kapcsolódik a másikhoz. Ezen a módon válik csak világossá, milyen elengedhetetlen szerepe van a finális kapcsolatban a tudatnak (amely itt még differenciálatlanul, mint pszükhé lép fel). A második folyamat, a tulajdonképpeni megvalósulás, nem zajlik le az első nélkül, az első azonban a puszta C1-ből, a tudatban kitűzött célból (eidosz en pszükhé) indul ki, és tiszta tudati folyamatként megy is végbe. Hogy ennek miért kell így lennie, azt Arisztotelész nyilvánvalóan még nem tudja, ő csupán leírja amit talál. Az ok azonban a noészisz irányában van. Ez későbbitől a korábbi felé halad, átfutja az eszközök sorát visszafelé, az időfolyamattal szemben. Ez az, amit csak egy tudat hajthat végre gondolatban. Ezzel szemben a reális folyamatok az időfolyam irányához vannak kötve, és abban nem futhatnak hátrafelé.

Ennek az utóbbi pontnak a jelentősége abban rejlik, hogy kizárja a finális elv kiterjesztését olyan folyamatokra, amelyeket nem valamely tudat irányít.

A finális elv jelentőségét nem csorbítja, hogy hiányos az elemzés, vagyis kiegészítésre szorul. Az első tagja hiányzik: a célt ugyanis mielőtt az eszközt levezetnénk belőle, egyszer mégiscsak szükséges „kitűzni". Éspedig előre kell „kitűzni", nevezetesen a jövőbe, olyan időpontra, amely még nincs. Ezt is csak a tudat hajtja végre.

Az arisztotelészi gondolatmenet hibáját kijavítva, Hartmann megadja a finális kapcsolat kiegészített kategóriaelemzését. Ezt az egész aktusszerkezet aspektusából teszi meg, amelynek három foka vagy fázisa így válik áttekinthetővé. Azért beszél „aktusokról", mivel bennük valódi végrehajtásokról van szó, csak nem szabad őket egymástól elszakítani, vagy elszigetelni. A végrehajtó tudatban ugyanis szorosan összekapcsolódnak.

1. aktus: A cél kitűzése a tudatban az időfolyamat átugrásával, mint jövőbelinek előlegezése.

2. aktus: Az eszközök kiválasztása a kitűzött cél felől a tudatban (visszafelé ható determináció).

3. aktus: Realizáció a kiválasztott eszközök sora által, előre haladó reális folyamat a tudaton kívül.

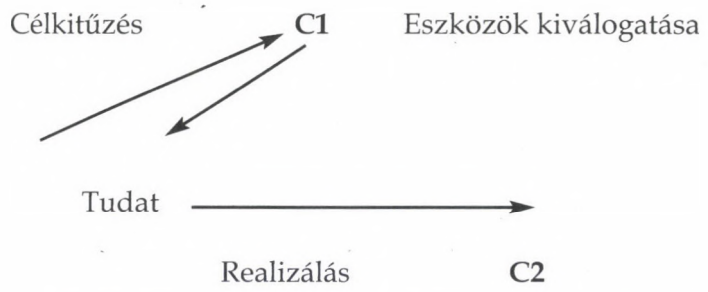

2. ábra: Arisztotelész módosított modellje (*Hartman*, 1974)

A 2. ábra sémája azt mutatja, hogy a 2. és 3. aktusnál ugyanazokról a „mozgásokról" van szó, mint Arisztotelésznél (lásd 1. ábra). Ezekhez csupán az 1-es aktus járult. A cselekvő tudat és „célja" közötti kapcsolatoknak ebbe a szerkezetébe a cél megint kétszeresen iktatódik be, mint előre kitűzött, még irreális, de már az eszközöket meghatározó C1, és mint realizált C2, tehát különböző létmóddal. Új mozzanatként járul azonban ehhez, hogy maga a tudat is kétszeresen van beiktatva: először, mint célkitűző, azután viszont, mint realizáló, mert az 1-es és 3-as aktusban a mozgás közvetlenül belőle indul ki. A 2. aktus úgy kapcsolódik az elsőhöz, hogy a realizálással szemben vele szorosabb egységet alkot. A tudat két fő funkcióját a finális szerkezetben tehát az akaró és a cselekvő tudat funkciójának nevezhetnénk.

A leírtakból következik még a finális folyamatok alapvető sajátossága, hogy „a finális folyamatok korlátozott folyamatok – szembeszökő ellentétben a kauzális folyamat határtalanságával –, kezdetük és végük van. Kezdik a cél kitűzésével egy meghatározott időstádiumban, és végzik a cél realizálásával egy másikban. A végstádiumhoz való kötöttség bennük az 1. aktus felöl van előre kijelölve és megmarad a 3. aktusban is. Ebben az értelemben valóban a „vég felől" vannak meghatározva. A determináció bennük nem előre lökő vagy toló, hanem attraktív, a vég felöl húzó. Ezen a 3. aktus kauzális

struktúrája sem változtat semmit. Ezek előre látott és előre meghatározott folyamatok, amelyek arrafelé vannak irányítva, és vezetve, amerre a „cél ki van tűzve".

Mivel az 1. és 2. aktus - in mente - a tudatban megy végbe, a finális folyamat mindig „valakinek" az ügye, nem magától zajlik le, el kell indítani, folyamatba kell hozni és végig kell vinni. A kauzális kapcsolat feltétele a finális kapcsolatnak, vagyis ha az eszközök sorjában nem hozzák egymást kauzálisan létre, akkor egyáltalán semmiféle cél nem volna realizálható, a cél puszta kitűzésénél maradna a dolog, a kitűző azonban képtelen volna a cél realizálására. Ez továbbá annyit jelent: ha a fennálló erőknek, körülményeknek vagy történéseknek meghatározott kauzális egymásutánja nem létezne, akkor senki sem volna képes belőlük a céljai számára alkalmas eszközöket kiválogatni. Az eszköz alkalmassága, „célszerűsége" éppen azt jelenti, hogy az eszköz meghatározott felhasználás esetén - azaz saját különös kauzális hatásának kihasználásával - a kívánt cél „oka" (*Hartman*, 1974).

A finális kapcsolat fenti jellemzése után a rendszert „vissza" kell helyezni a valóságos társadalmi-történelmi lét feltételei közé. Ebben a viszonylatban jelenik meg a teleológikus kapcsolat alapvető dilemmája. A dilemma abban áll, hogy a szubjektum a célkitűzést, az eszközök kiválogatását mindig tudatosan a tudatban végzi, de a célhoz, mint eredményhez vezető kauzális sor felépítése során a feltételek teljes és totális áttekintésének lehetetlensége miatt (kivéve természetesen az egészen egyszerű cselekvéseket) csak ritkán - bonyolultabb tevékenységek esetén pedig szinte egyetlen esetben sem - válik a tételezett cél a maga teljességében eredménnyé. Az elérendő szinte sohasem lesz teljességében elért.

Ez a szükségszerű diszkrepancia a cél és eredmény között vezet el a teleologikus tevékenység állandó, folyamatos tökéletesedéséhez és differenciálódásához, a különböző teleologikus tevékenységek és ezek bonyolult rendszereinek kialakulásához.

A differenciálódás folyamata mind horizontális, mind vertikális irányba végbemegy. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a differenciálódás általában és egyes társadalmi tevékenységek esetében is bekövetkezik - a teleológia szerkezetére visszautalva - az első és második aktus elválását jelenti a harmadiktól.

A nevelést a finalitás „zárt" kapcsolatjellegének megfelelően, mint egészet kell vizsgálnunk, eltekintve annak „éppeni" tartalmától. A tartalom itt „csak" annyiban játszik szerepet, amennyiben „céltartalom", tehát annyiban, hogy a teleologikus kapcsolat egyes részeiben állandóan jelen kell lenni a célnak, ha eltérő formában is. A nevelés

vonatkozásában annak a teleologiai egységnek a vizsgálatáról van szó, amelyet Nagy Sándor már 1963-ban felvetett. Véleménye szerint a neveléstudomány egységének vizsgálatánál arra a kérdésre is választ kell keresni, hogy milyen a neveléstudomány egysége a „célrendszer" oldaláról nézve, tehát „teleológiai" viszonylatban? Hogyan realizálják a különböző részek azokat az általános feltételeket, amelyek a cél- és eszközrendszer tekintetében rendelkezésünkre állnak? Más szóval itt magát az egész struktúra-dinamika egységet alkotó teleologikus folyamatot kell egy aspektusból, a céltételezés és célmegvalósulás egysége szempontjából vizsgálni (*Mihály*, 1999). A célelméletben a nevelés szerkezetéből az első aktust (a cél szerepe a nevelésben, a célmeghatározás folyamata), illetve a második aktust (a célhoz vezető eszközök „sora", rendszere) az elsőhöz való viszonyukban kell tárgyalnunk. A célelméletnek ezek szerint három nagy, egymással szorosan összefüggő tárgyköre van:

- a cél szerepe a nevelésben,
- a cél meghatározásának kérdései,
- a cél és az eszközök rendszerének összefüggései (*Kis*, 1980).

A *Weszely Ödön* hivatkozott idézete alapján világos, hogy a neveléstudomány egysége filozófiai és empirikus részeit foglalja magába. A neveléstudomány filozófiai oldalát az értékek és célok alkotják. A célok sajátos természetének vizsgálata, a pedagógiai folyamat szempontjából, csak az értékekkel együttesen nyer valódi értelmet. *Báthory* (2000) szerint a „pedagógiai célrendszer különösen érzékeny a neveléssel kapcsolatos, többnyire ideologikus értéktételezésekre. Innen ered a nevelés normatív jellege. Ezek az értéktételezések származhatnak a társadalom valóságos állapotából, de kifejezhetnek a társadalomról, annak szükségleteiről különböző tartalmú interpretációkat, világnézeteket. Ha az uralkodó világnézet nem felel meg a társadalom valóságos állapotának, akkor a normativitás szabályozó, orientáló jellege „nyomás", sőt „kényszer" formájában jelenik meg az iskolában is.

Kérdés, hogy a szerző által továbbiakban írottak („Az elmúlt »szocialista« évtizedekben ez a normatív kényszerítés idegenítette el a tanulók, a szülők, tanítók, tanárok ezreit az iskolától. Következésképpen a pedagógiai célrendszer alapvető problémája a nevelési és oktatási célok valóságtartalma és társadalmi relevanciája. Röviden elfogadható és értelmes célokra van szükség.") nem jellemzi-e a mai nevelésügyet, ha például csak a különböző gyorsan változó tantervi koncepciókra gondolunk? Az elfogadható és értelmes célok pedig a társadalom által elfogadott, hasznos értékekből vezethetők le.

A céltartalom kérdésköre - a szükséglet

Az értékek újabb filozófiai kategóriákhoz kapcsolódnak, nevezetesen az érdek és szükséglet kategóriáihoz. Ezek tisztázása teszi lehetővé a nevelésügyben való szerepüket és jelentőségüket, illetve a céltartalommal való kapcsolatukat. Mivel az oktatási folyamatban a tantervek céltartalmai realizálódnak, fontos áttekintenünk a jelzett összetevők közötti kapcsolatrendszert először filozófiai vonatkozásokban.

Ahhoz, hogy a lehető legegyszerűbben közelíthessük meg ezt a kérdést, abból kellene kiindulnunk, hogy mi a céltartalom? A céltartalommal már a Hartmann féle elemzésben is találkoztunk, a finalitásban állandóan jelen lévő cél kapcsán. A célok alapvető tartalma a szükséglet (*Rózsahegyi*, 1973). A szerző különbséget, helyesebben összehasonlítást tesz az organikus (állati) célszerűség tartalma, illetve az emberi cél történeti megjelenésének időpontjában megjelenő céltartalom között, amikor is a létfenntartási szükségletek tudatosulásaként volt felfogható és indíthatta a társadalmi emberivé váló élettevékenységben megváltozott tartalommal a legprimitívebb célszerkezetet. A cél alapvető tartalma a szükséglet, de az emberi szükséglet filozófiai értelmezése megköveteli egy olyan mechanizmus tételezését, amely a társadalmi szükségletek véráramát bekapcsolja az egyéni szükségletek érrendszerébe. Kérdés, hogy mi ez a mechanizmus? Ez a mozgásrendszer a céltartalmon belüli újabb elem, vagy talán a céltartalom mozgásszintje. Az újabb szint az érték. Az érték természetének elemzése viszont tovább vezet bennünket az érdekhez úgy, mint a cél egy újabb tartalmi összetevőjéhez. Láthatóan többről van ebben az esetben szó, mint egy filozófiai kategória egyszerű vagy összetett szerkezetének formális kérdéséről. Ezek a szerkezeti szintek úgy tárják elénk a célt, mint egy átfogóbb, társadalmi mozgásrendszer erőterének sajátos koncentrátumát a szubjektumban. Ez az álláspont magában foglalja a teleológikus egyéni emberi tevékenység autonóm és társadalmi viszonyokat alakító jellegét, a társadalom és egyén viszonyában a kölcsönhatás alapelvét, és megfogalmazza azt is, hogy az egyéni céltudatos tevékenység lényegének megértése szempontjából a társadalomnak egy meghatározott értelemben feloldhatatlan primátusa van.

Látni fogjuk, hogy ez a mozgásrendszer voltaképpen pedagógiai értelmezésben az értékek közvetítését fogja jelenteni, ez pedig a nevelésben a szükségletekkel és érdekekkel összefonódva történik. Mivel az egyéni cselekvés struktúrája társadalmi függőség mentén alakul, e függőség általánosan jellemző alapformája az, hogy az

egyén személyes szükségleteinek kielégítése és „termelése" folyamatában bekapcsolódik a társadalmi szükségletek kielégítésének folyamatába, és hogy éppen itt van az az érintkezési pont, amelyen keresztül az egyéni szükségletrendszer vérkeringésébe beáramlik az objektív társadalmi mozgás történetisége. Az ember bizonyos cselekvéseinek tudatosan irányítójává tehet bizonyos társadalmi szükségleteket. Amikor ezt teszi ezzel bizonyos szempontokból a társadalom történelmileg elért színvonalát teszi meg léte, emberi tartalma belső mércéjének. Az ember csak akkor érzi eredményesnek, kielégítőnek tevékenységét, ha az eredmény adekvát a cselekvés egész színvonalával, azaz adekvát a szükségletein túl választásait, értékeléseit is magában foglaló céljaival. Ha ez a színvonal olyan, hogy az egyéninek a társadalmira vonatkoztatása, társadalmi szükségletek számbavétele alakítja ki, az ember azt fogja kielégítőnek, „emberinek" érezni, ha így tevékenykedve valami társadalmilag produktív eredményben „fejezheti ki önmagát" vagyis tevékenységének társadalmi jelentősége, hogy visszahat egyéni szükségletei tartalmára. Így ezek egy olyan egyéni lét szubjektív igenlését fejezik ki, amelynek szervesen integrálódott része bizonyos társadalmi szükségletek színvonalán való tevékenykedés. Ennek a feltevésnek a céltartalom szempontjából nagy jelentősége van. Mert ha igaz, hogy a társadalmi szükségletek beáramlása az egyéni szükségletszférába az emberi tevékenység általános jellemző jegye, akkor ennek a beáramlásnak a szubjektív tartalma nyilvánvalóan szerves része a céltartalomnak, amelynek „alapegységét" korábban a szükségletben jelöltük meg.

A társadalmi szükségletek bekapcsolódása az egyéni szükségletrendszerbe az emberi tevékenység egyik általános és lényeges jellemzője. A kérdés, hogy mi is ez a mechanizmus, amely ennek a folyamatnak a mozgatója? Akkor, amikor ennek a folyamatnak, nagyon általánosan, a tartalmára utaltunk az egyén, az ember választásaira, döntésére bukkantunk. További kérdés, hogy milyen alapon választ és dönt az ember? Valószínű, hogy a körülmények értékelése alapján.

Az értékprobléma

Az előzőekben a céltartalom vizsgálata a szükségleteken át az értékelés tényéhez vezetett el bennünket. Kézenfekvő, hogy az értékelés szerkezeti elemeit tárjuk fel, annak sajátos tartalmát, az érték természetét. Mivel az értékprobléma rendkívül gazdag és szerteágazó, hiszen nemcsak filozófiai, társadalmi de közgazdasági fogalom is, elég

csupán a csereértékre, vagy használati érték fogalmakra gondolnunk. Itt csak annyiban érintjük amennyire a céltartalom kapcsán a fogalmi tisztázást elvégezzük.

Az érték filozófiai értelemben a „társadalom anyagi és tudati jelenségeinek tulajdonságai. Kifejezik az adott tárgy vagy jelenség fontosságát a társadalom, az osztály és az egyén számára. Az anyagi tárgyak különféle értéket képviselnek, mert különféle (anyagi, gazdasági, szellemi) emberi érdekek kapcsolódnak hozzájuk. Az anyagi, gazdasági és szellemi értékek mellett vannak még esztétikai, erkölcsi, jogi, kulturális, politikai, történeti stb. értékek is. Az értékfogalmak nemcsak valamilyen realitást tükröznek vissza, nemcsak valaminek a tudását jelentik, hanem irányítják is az emberek tevékenységét, azaz gyakorlati jellegűek" (*Filozófiai Kislexikon*, 1964).

Az érték tudományos szempontból filozófiai, minőségi kategória, amely a társadalom szociokulturális fejlődésének függvényében jelöli az általánosan vagy a többség által elismert és bensővé lett elképzelést/képzetet valamiről, ami kívánatos, elérendő, elismert vagy tiszteletre méltó. Meghatározott (erkölcsi, vallási, kulturális, esztétikai) értékek általános és alapvető tájékozódási mércét (mértéket) tartalmaznak azon esetekben, amikor különböző cselekvési alternatívák között kell választani. Ilyenkor az előnyben részesítés alapjául szolgálnak. Az értékek tehát egyrészt orientálnak, másrészt „kell" tartalmuk révén a nem kielégítő „van" szférájának meghaladására, a kívánatos, a jó, az igaz stb. irányba való túllépésre is felszólítanak. E felszólítás jegyében az egyén azt a „feladatot" fogadja el, hogy objektíve érvényes értéket megvalósítsa, tehát annak megfelelően gondolkodjon, ítéljen, akarjon, cselekedjék. Az értékek értékpárokat alkotnak, azaz mindegyik értéknek van ellenértéke, negatív változata, amelyet másképpen antiértéknek is neveznek" (*Pedagógiai Lexikon*, 1997). Az értékek tevékenység eredményeként jönnek létre, a „kell" és a „van" feszültségében.

Témánk szempontjából, bár lényeges kérdés, nem térünk ki az értékek létmódjára, érvényességére, az abszolutista és relativista értékelméleti felfogások bemutatására, mivel csak bizonyos értéktartalmak vonatkozásában tudnánk egyértelműen használni.

Az értéket pedagógiai szempontból Mihály Ottó és *Loránd Ferenc* (1983) fogalmazták meg. A változó magyar társadalom új pedagógiai szükségleteit és értékeit a nyolcvanas évek elején egy állampolgári eszménykép körvonalaiban rajzolták fel. Az általuk kifejtett értékek és célok nem hiányozhatnak a tanulásszervezés mai, modernnek tartott céljai közül (*Báthory*, 2000).

Kérdésként merül fel, hogy mi az értékek „kell" tartalma (értéktartalma) a pedagógiai gyakorlatban? Az értéktartalmak a tantervekben kerülnek megfogalmazásra. További kérdés, már tantervelméleti vonatkozásban, hogy mi, vagy mely tényezők határozzák meg, hogy mely értéktartalmak válnak tantervi tartalommá?

Előbb azonban vizsgáljuk meg az érték és érdek szerepét a célban. A céltartalom szempontjából átfogó feltevés, hogy az értékben a tevékenységnek az a mechanizmusa ragadható meg fogalmilag, amelyen keresztül a társadalmi szükségletek beáramlanak az egyéni szükségletektől motivált céltartalomba és viszont. Vagyis a tevékenység értékvonatkozásának vizsgálata az emberi célnak egy újabb tartalmi elemét adja, de ugyanakkor a céltartalom szükségletszintjét teszi elméletileg konkrétabb tartalmukban megfoghatóvá (*Rózsahegyi*, 1973).

Kiemelten lényeges, hogy a tevékenység értékvonatkozású, vagyis a testnevelés és sport, mint tevékenységközpontú tanulás, rengeteg értékvonatkozással bír a szubjektum, az egyén számára. A konkrétabb tartalom, az oktatás vonatkozásában, mint jeleztük, a terveket fogja jelenteni.

Az értéktartalom társadalmi konkrétságának megértéséhez az érdeket, a tevékenységnek egy újabb fogalmilag önálló, az előbbiekre vissza nem vezethető, noha természetesen velük kapcsolatban lévő tartalmi összetevőjét kell számba venni, amely a céltartalom további meghatározója. Az érdek a szükségletszintben körvonalazódott és az értékmechanizmussal konkretizált kölcsönhatás újabb belső összefüggéseit fejezi ki (*Rózsahegyi*, 1973). Nagyon leegyszerűsítve, a szükségletszintben körvonalazódott érdek azt jelenti, hogy érdekemben áll a szükségleteim kielégítése, hiszen ha szomjas vagy éhes vagyok, az érdekem ezek kielégítését kívánják. Az értékmechanizmusban konkretizált kölcsönhatás pedig, hogy a szükségletek kielégítésének tárgya/i/ érték/ek/ben (érték lesz a víz, az étel stb.) realizálódnak az egyén számára, amely értékeket megtanuljuk, megismerjük a közvetítő, a szülő, a nevelő által. Ezek szerint az értékmeghatározottság a szubjektivitás legmélyebb „rétegeibe" lenyúlik, egészen a szükségletszintig, és mint ilyen tulajdonképpen megelőzi és megalapozza az értéktudatot. Egyben ez azt is jelenti, hogy ha egyszer a konkrét cél belső aktivitás forrását jelentő aktuális szükséglet sohasem önmagában adja meg a tevékenység irányát, akkor az érték szubjektív aktivitásforrásként bekerült a céltartalomba. És így kerül bele az érdek is a céltartalomba.

Az érdek objektivitásában is olyan összetett tevékenységviszony, amely éppúgy kifejezi az egyes ember tevékenységének közösségét

„mások" (csoportok, osztályok) tevékenységével, mint saját tevékenységei sikerességének függőségét más tevékenységek alakulásától. Vagyis az egyén különböző szintű érdekviszonyai rendszerének „szélső értékei" konkrét egységbe fogják össze, az egyén tevékenységének síkján, heterogén érdekviszonyait, amelyek jellege tükrözi a társadalmi viszonyok jellegét és ellentmondásait is. Ebben a minőségben bizonyult az érdek az érték társadalmi konkrétságát „biztosító" mechanizmusnak (uo).

A rendkívül elvontnak, nehezen érthetőnek tűnő filozófiai megfogalmazás - definícószerűen - a következőképpen írható le: Az érdek az, ami a társadalom egésze, valamint az osztály, réteg, csoport, továbbá egyén számára előnyös. Az érdek objektív, de a szubjektív tudatban több-kevesebb pontossággal (olykor teljesen hamisan) tükröződik vissza. A különféle csoportok és egyének érdekei megegyezhetnek vagy eltérhetnek, összeegyeztethetők vagy kibékíthetetlenül ellentétesek lehetnek. További konfliktusok forrása lehet a pillanatnyi és a tartós érdekek közötti ellentét. Az egyének sokfajta érdek metszéspontjában élnek, melyek helyes felismerése, rangsorolása, ütköztetése az oktatásban nagyon lényeges feladat.

A céltani vizsgálódás után tekintsük át azokat a tantervelméleti témákat, amelyek a tantervek célelméleti kérdéseivel foglakoznak és célelméleti kérdések filozófiai aspektusait összekapcsolják a tantervek célelméleti kérdéseivel. *Nagy Sándor* (1977) szerint a tantervelméletet szoros szálak fűzik a pedagógia alapjai néven ismert tudományrészhez s abban különösen a célelmélethez. A művelődési anyagnak ugyanis a céllal adekvátnak, a cél által meghatározottnak és a célhoz vezetőnek kell lenni.

A tantervelméletnek hagyományosan két alapvető problémája van: a tananyag kiválasztása, illetve a tananyag elrendezése. Ami az elsőt, a művelődési anyag kiválasztását illeti, a következő kérdést kell feltenni: melyek azok a tényezők, amelyek meghatározzák a tantervek tartalmát?

A kutatók a tantervek tartalmát meghatározó rendszerekről beszélnek, nevezetesen külső és belső rendszerekről. Itt most tételesen nem ismertetjük az egyes csoportok struktúráit, mivel tanulmányunk szempontjából lényeges tényező az úgynevezett belső rendszerek csoportjában található. *Ballér Endre* (1972) szerint a tanterveket meghatározó külső és belső rendszerek között a legfontosabb összekötő elem az értékek, célok és feladatok rendszere. Vagyis szükséges egy differenciált cél- és feladatrendszer kidolgozása. „Ez elvileg nem kevesebbet igényel, mint annak tudományosan pontos meghatározását: mit kíván a társadalom az iskolától? - és ennek megfelelően a

társadalom elvárásait hogyan lehet komprimált formában nevelési célként meghatározni. Ha mindezt megtettük, akkor a gondosan és eléggé egzaktan módon meghatározott nevelési cél/ok/ „lebontását" kell megoldanunk. Ez nem más, mint a célnak gyermekfejlődési ciklusonként, az iskolai szakaszonként történő konkretizálása..." (*Nagy Sándor*, 1977).

Az értékek, célok és feladatok rendszere, bármilyen általánosnak tűnő érvrendszer a tantervi anyagok kiválasztását illetően, mégis nagy eltéréseket mutat kulturális régionként, illetve országonként. Részletesen nem kívánjuk ezt bemutatni, csupán hivatkozunk *Szebenyi Péter* (1991) tanulmányára, amely a *Tantervi szabályozás Európában* címmel vizsgálja ezt a kérdést.

Dolgozatunkban a teleológiai elemzés kapcsán, a feladatok kivételével, részletesen bemutattuk a céllal, értékkel kapcsolatos kérdéseket. A neveléstudomány felteszi a kérdést, hogy miért tanulunk, tanítunk? A miért kérdésre a cél megfogalmazása adja meg a választ, vagyis azért tanulunk, mert céljaink vannak, mely célok elérésekor értékek birtokába jutunk, és ez nemcsak az egyén, de a társadalom érdeke is egyben. Ennek következtében társadalmi feladat annak meghatározása, hogy melyek lesznek azok az értékek, amelyeket a tanulóknak birtokolniuk kell, hogy az egyéni és a társadalmi szükségleteket is kielégíthessék?

Az értékeket a tanulók számára hozzáférhetővé kell tenni - amely hozzáférhetőség az oktatási folyamat során valósul meg -, ami azt jelenti, hogy azokat célok formájában leírva, mérhetővé (a tanuló számára érthetővé) tenni. Ezután következik a *Nagy Sándor* (1977) által már említett célok lebontásának megoldása.

A leírtak alapján megtaláltuk a kapcsolódást a teleológia finális kapcsolatrendszere és a nevelési értékek céltartalmainak meghatározása között. Vagyis amikor az arisztotelészi modell 1. aktusáról van szó, a célok kitűzéséről, akkor azok a célok az egyéni és társadalmi értékek derivátumaiként kerülnek meghatározásra. Ez azt jelenti, hogy a társadalmi értékek nincsenek közvetlen kapcsolatban a neveléssel, hiszen csak a nevelési folyamat távlati céljainak megvalósulása révén (esetében) veszi birtokba a tanuló.

A tantervi célok lebontásának kérdése felveti azt a problémát, hogy a nevelés általános céljai hogyan függnek össze egy-egy iskolatípus, tantárgy általános célkitűzéseivel, és ezek hogyan határozzák meg ez egyes tanítási egységek és órák feladatait (*Dave*, 1970). Mivel az oktatás globálisan és részeit tekintve is finális jellegű folyamat, lényeges az egyes célszintek pontos, mérhető formában történő megállapítása. A célok vonatkozásában beszélünk a legáltalánosabb,

az általánosabb és a legkonkrétabb célokról. A Dave által említett problémára kell megtalálnunk a választ, azaz az oktatás tervezése, az oktatási folyamat komponensei közötti összefüggésrendszert kell a célok mentén feltárni. A tantervek céllebontásának kérdéseit, az oktatás tervezésének és az oktatási folyamat egyes lépéseinek (szintjeinek) céljait kell szinkronizálnunk. Előbb azonban tekintsük át az oktatási-tanulási folyamattal kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat.

Mivel az oktatási folyamat nagyon összetett, bonyolult, a megközelítése is számos formában és módon képzelhető el. A neveléstörténetben ennek számtalan példáját ismertük meg. Általános és leíró jellegű megközelítésben az oktatási-tanulási folyamat nem egyéb, mint a tantervekben megfogalmazott, leírt ismeretek, műveltségtartalmak feldolgozása, ami az egymáshoz szorosan kapcsolódó tanítási órákon és az ezekhez szervesen csatlakozó iskolán kívüli tevékenységek során történik meg. Egy időben lezajló, egymáshoz szorosan kapcsolódó tevékenységek sorozatát jelenti, azaz egy olyan processzusról van szó, amelynek a kontinuitás az egyik alapvető jellemzője (*Nagy S.*, 1993).

Nagy László (1921) munkássága nyomán dolgozza ki a hazai didaktika az oktatási folyamat két nagy komplex fázisának koncepcióját, amely az egymáshoz kapcsolódó tevékenységeket (ismeretszerzés, alkalmazás, rendszerezés, rögzítés, ellenőrzés és értékelés) jelentik, ezek adják az oktatási folyamat makrostruktúráját.

Aebli (1998) az oktatási folyamatot komplexen, a pszichológiai gyökereket és hátteret is figyelembe véve, a didaktikai kompetenciarendszer körében elemzi. E kompetenciarendszer tizenkét alapformáját három dimenzióban mutatja be. Ezen általános didaktikai formák a közvetítés médiuma, a cselekvés, művelet és a tanulási folyamat funkciói. Az első forma, a közvetítés médiuma voltaképpen a tanár tevékenységéhez kötött forma, míg a másik kettő elsősorban a tanuló tevékenységére vonatkozik.

Ettől a megközelítéstől eltér *Báthory Zoltán* (1985.43.), aki oktatási folyamat helyett „tanulásszervezésről" beszél: „A tanulásszervezés (tervezés, szervezés, szabályozás, értékelés) keretét a tanítás-tanulás rendszerkomponensei és ezek közötti összefüggések (hatások, visszajelentések) alkotják. Ez az a struktúra, amelyen mint alapon az iskolai tanulás – és tágabb értelemben a személyiségfejlesztés – kialakulhat, és kibontakozhat." Hozzáteszi, hogy „a rendszer önmagában azonban még nem működés, csak a tevékenység generálásának egyfajta gondolati és szervezeti lehetősége." A rendszer funkciói a motiválás, az aktivizálás és a differenciálás. Báthory koncepciójában az oktatási folyamat tudományos megközelítésének sokféle ösz-

Könyvtár TF 1925
16795

szetevője jelenik meg és jóllehet a funkciók nem homogének, mégis lényegesek a folyamat szempontjából.

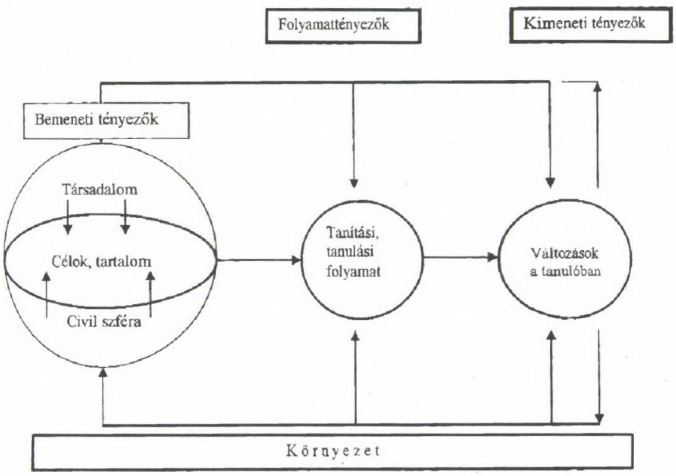

3. ábra: A tanítás-tanulás rendszerszemléletű modellje (*Báthory*, 2000)

Az oktatási folyamat hagyományos értelmezésének nem ellentmondva, a szakemberek kibernetikai és rendszerelméleti alapon megalkották a rendszerszemléletű oktatási modellt. Hazánkban *Gyaraki Frigyes* (1976), *Nagy József* (1979) és *Pálvölgyi Lajos* (1980) foglalkoztak elsőként a témával, majd *Báthory Zoltán* (1985) dolgozta ki a rendszerszemléletű oktatási modellt, amelynek fő komponensei a bemeneti tényezők (célok, tartalom, társadalom, civil szféra), a folyamattényezők (maga a tanítási-tanulási folyamat) és a kimeneti tényezők (változások a tanulókban).A modell lényege, hogy az egyes tényezők közötti kapcsolatok nem hierarchikusak és nem egyirányúak. Az információ nemcsak a céltól a folyamathoz és onnan az eredményhez áramlik, hanem a pedagógiai értékelés-ellenőrzés csatornáin visszafelé is. Az optimális működés feltétele a szisztematikus információ-visszaáramlás, a visszajelentés.

Nemzetközi vonatkozásban *Skinner* (1954) programozott tanulási elképzelésével, illetve állatkísérleteinek igazolásával indult a rendszerszemléletű tanítási tanulási folyamat kidolgozása. Ez egy sor újabb kutatás és fejlesztés kiindulópontja, melyek közül a leg figyelemreméltóbb *Mager* (1962) *Az oktatási célok kidolgozása* című műve. A szerző szerint a tanárnak az oktatás megkezdése előtt pontosan kell tudnia, hogy a tanítványai mire lesznek képesek. Mager szembeszállt a tanulók tudásának általánosan történő megfogalmazásá-

val. Azt hangsúlyozta, hogy pontosan le kell tudni írni, hogy a tanulók mire lesznek képesek egy konkrét tananyag elsajátításának eredményeként.

A testnevelésben használatos rendszert *Dick* (1968) dolgozta ki és *Singer*rel (1974) közösen fejlesztette tovább.

A hazai rendszerszemléletű modell és a testnevelésben kidolgozott modell lényege azonos. Mindkettő nagy hangsúlyt fektet a rendszer egyes elemeinek kapcsolatára, valamint a visszajelentés fontosságára. A testnevelésben kidolgozott Dick-Singer-féle modell, Báthoryval ellentétben, a rendszer elemeinek hierarchikus kapcsolódását hangsúlyozza. A testnevelésben ennek kiemelt fontosságát a folyamat tervszerűségével, vagyis jól tervezni csak ebben a rendben lehetséges, magyarázza. Témánk szempontjából pedig nagyon fontos, hogy csak ebben az esetben tárulnak fel a célelméleti összefüggések a tantervek és a tanulás tervezése között. A visszajelentés természetesen végigvonul a folyamat egészén. Ezt hangsúlyozza Báthory is. A testnevelési modell ez utóbbit még inkább hangsúlyozza, elsősorban a tantárgyi sajátosságokra való tekintettel. A testnevelésben a tevékenység a tanuló számára minden egyes próbálkozás után mérhetőbb, mint a verbális tárgyak esetében. A mérhetőség kedvezően befolyásolja a tanulás eredményességét, ezáltal a visszajelentést a folyamat szinte minden pontjába beépíti.

Ezt a fajta folytonos visszajelentést a tanulás hierarchiájának célszintekre való elrendezése teszi lehetővé, biztosítva ez által a tantervi célokkal való kapcsolat állandóságát.

Befejező megjegyzések

Bevezetőnkben azt írtuk, hogy a testnevelés és sport szakembereinek ajánljuk munkánkat, de végig csak a testnevelési tantervekről, testnevelésóráról, oktatási folyamatról van szó. Akkor mit hasznosíthatnak ebből az edzők? Mindent! A feladat egyszerű, mivel a tantervek helyett edzéstervet, a testnevelésórán edzést, az oktatási folyamaton pedig az edzésfolyamatot kell érteni. A többi minden esetben hasonlóképpen használható.

Irodalom

Aebli, H.: *Zwölf Grundlagen des Lehrens.* Pedagogik Einführung. Klett-Gota. Idézi: Falus Iván (1998) (szerk.): Didaktika. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp.

Ballér Endre (1972): A tantervek alapvető összefüggéseiről. *Pedagógiai Szemle,* 3. 193-211.

Báthory Zoltán (1985): *Tanítás és tanulás.* Tankönyvkiadó, Bp.
Báthory Zoltán (2000): *Tanulók, iskolák, különbségek.* OKKER Oktatási Kiadó, Bp.
Mihály Ottó (1999): Az emberi minőség esélyei, Okker Iskolafejlesztési Alapítvány, Bp.
Dave R.H. (1970): *Procedures of Formulating Educational Goals, Aims and Objectives* National Institute of Education, India.
Filozófiai Kislexikon. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1964.
Gyaraki Frigyes (1976): *Az algoritmusok didaktikai felhasználásának lehetőségei.* Kandidátusi disszertáció.
Hartmann, N. (1974): *A teleológiai gondolkodás.* Akadémiai Kiadó, Bp.
Kis Jenő (1980): *A pedagógia elméleti alapjai.* Tankönyvkiadó, Bp.
Mager, R.F. (1962): *Preparing Instructional Objectives.* Palo Alto, California: Fearon.
Mihály Ottó (1999): *Az emberi minőség esélyei.* Okker Iskolafejlesztési Alapítvány, Bp.
Nagy József (1979): *Köznevelés és rendszerszemlélet.* OOK, Veszprém.
Nagy László (1921): *Didaktika gyermekfejlődéstani alapon. A nyolcosztályú egységes népiskola tanterve.* Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Bp.
Nagy Sándor (1977): *Új fejlemények az oktatás elméletében.* Tankönyvkiadó, Bp.
Nagy Sándor (1977): *A korszerű didaktika és a tantervek kialakítása.* In Tanulmányok a neveléstudomány köréből. Akadémiai Kiadó, Bp. 51.
Nagy Sándor (1993): *Az oktatás folyamata és módszerei.* Bp.
Pais István (Szerk.) (1974): *A teleológia.* Tankönyvkiadó, Bp.
Pálvölgyi Lajos (1980): A kibernetikai pedagógiától a pedagógiai kibernetikáig. *Pedagógiai Szemle,* 2. 151-159.
Pedagógiai Lexikon I. Keraban Könyvkiadó, Bp., 1997.
Rózsahegyi Edit (1973): *Cél és tevékenység.* Kossuth Könyvkiadó, Bp.
Singer, R.N., Dick, W. (1974): *Teaching Physical Education. A Systems Approach.* Houghton Mifflin Co., Boston.
Skinner, B.F. (1954): Science of Learning and the Art of Teaching. *Harvard Educational Review,* 24. 86-97.
Szebenyi Péter (1991): *Tantervi szabályozás Európában.* In: Mátrai Zsuzsa (Szerk.): Tanterv és vizsga külföldön. Akadémiai Kiadó, Bp. 25-78.
Weszely Ödön (1923): *Bevezetés a neveléstudományba.* OPKM, Bp. 1994.

A REKREÁCIÓS KULTÚRA HATÁSA AZ ÉLETMINŐSÉGRE

Effect of recreation culture on the quality of life

Ábrahám Júlia
Fitness Akadémia

Összefoglaló

A szerző arra keresi a választ, hogy melyek a jó közérzet feltételei, és hogy az életminőséget meghatározó tényezők közül melyek sorolhatók a rekreáció fogalomkörébe. A kutatás célja, hogy felmérje a legjellemzőbb szabadidős tevékenységek élménytartalmát, hasznosságát a minőségi élet szempontjából. Az eredmények szerint az egészség, a családi és baráti együttlét, a testi intimitás és a testedzés kiemelt fontosságú jóllétfaktor, míg az anyagi körülményeknek, a divatnak és a társadalmi státusznak csekély a jelentősége. Ez az értékrend mégsem jelenik meg a hétköznapi tevékenységválasztásban, az időmérleg-vizsgálatok másfajta preferenciákat tükröznek. A kutatásból az is kiderül, hogy mely körülmények segítik a rekreációba való bekapcsolódást, és melyek a leginkább vágyott rekreációs formák.

Kulcsszavak: rekreáció, szabadidő-kultúra, életminőség, jóllét.

Abstract

In this study the author is looking for the answer, that which conditions are necessary for well being and which determining factors on quality of life could be categorized into subject of recreation. The intention of research to baseline the experience of the most frequent recreational activities and their usefulness from aspect of the quality of life. Due to results of research the family life, companionship, intimacy and sexual life, physical training have high priority, but circumstances, style and social status have less importance. However, this rating couldn't be seen in ordinary life. Checking how people spend their time give us different preferences. The result of the research clears up that which conditions might help to live recreational life and which are the most wished recreational forms.

Keywords: recreation, free-time-culture, quality of life, well-being.

Bevezetés

A szabadidő-kutatások többnyire a szabadidő szerkezetére, annak időfaktoraira helyezik a hangsúlyt. Az időmérleg-vizsgálatokból (*Falussy*, 2004) és az ezekre alapozott kutatásokból egyértelműen kirajzolódnak a fő tendenciák, melyek a passzivitás, a képernyőkultúra, a virtualitás és az élményvásárlás iránya hatnak. Kevésbé kutatott terület a szabadidő-eltöltés minőségi oldala, amely azt a kérdést veti fel, hogy a terjedő szórakozási formák mennyiben szolgálják az egyén jó közérzetét, mennyi valós rekreációs hozadékkal bírnak. Jelen kutatás az egyes szabadidős tevékenységek közérzetjavító hatását igyekszik feltárni. A vizsgálat arra keres választ, hogy az érintett személyek hogy gondolkodnak jóllétükről, mennyire eltérően ítélik meg a jó közérzet feltételrendszerét, és milyen jelentőséget tulajdonítanak az egyes rekreációs tevékenységeknek életminőségük vonatkozásában. Abból a hipotézisből indulunk ki, hogy a vizsgálati mintában a szabadidő mennyisége kielégítő, így az életminőségre gyakorolt hatás elsősorban a tevékenységválasztás eredménye. Úgy véljük, hogy kutatás alanyául szolgáló, kiegyensúlyozott testkulturális szokásrendszerrel rendelkező egyének – akik rendszeresen, de nem addiktív módon sportolnak – általában tudatosabbak szabadidős választásaikban. A klub jellegű testedzés választása pedig a résztvevők közösségi kapcsolatok iránti fogékonyságát is valószínűsíti. Ezen ismérvek alapján feltételezhető, hogy a kutatás interjúalanyai mind személyiségükben, mind anyagi körülményeikben nem hordoznak olyan erős korlátokat, melyek egysíkúvá tennék rekreációs kultúrájukat. Ily módon kedvező alanyai lehetnek az életminőség és a rekreációs tevékenységek közötti összefüggés feltárásra irányuló kutatásnak.

Módszer

Kilencvenhat fővel készítettünk strukturált, egyéni interjút, amely a rekreációs tevékenység és az életminőség kapcsolatát vizsgálta, 12 kérdéskörre koncentrálva. Az interjú tartalmazott kvantitatív elemzést igénylő zárt kérdéseket, valamint olyan nyitott kérdéseket is, amelyek a szövegelemzés lehetőségét biztosították. Ez utóbbi interjúrészletek arra irányultak, hogy azonosítsák, elemezzék a témához kötődő, közbeszédben elterjedt fogalmak (pl. jó közérzet) értelmezési tartományait. A számszerűsíthető adatokból – SPSS program felhasználásával – gyakorisági (Frequencies) és kereszttáblákat készítettünk. A mintavételi eljárás helyszínéül egy olyan budapesti,

III. kerületi fitneszközpontot választottunk, amely elhelyezkedésénél, széles szolgáltatáskínálatánál és közepes árkategóriájánál fogva lehetővé tette az eltérő jövedelemviszonyú egyének, valamint az agglomeráció lakosainak bekerülését a mintába.

A kutatásban azok az egyének vettek részt, akik a mintavételre meghatározott időszakban látogatták a létesítményt, legalább hetente egyszer (de nem többször, mint háromszor) valamilyen fittségi edzést végeztek és már igénybe vettek valaha bármilyen wellness-szolgáltatást, valamint vállalták a közel 1,5 órás interjú elkészítését. A vizsgált személyek életkora 18-56 éves kor közötti, a férfiak és a nők aránya 25,5 és 74,5% volt. A módszerválasztást is meghatározó kutatási cél tehát olyan alanyok rekreációs kultúrájának vizsgálatára irányult, akik életében a testkultúra markánsan, de nem dominánsan van jelen. A minta sajátosságai lehetővé tették a vizsgált jelenségek kontextusfüggő, lokális körülményekbe ágyazott, kontingens természetének feltárását.

Kiegészítő módszerként említendő a részt vevő megfigyelés, mivel a szerző 20 éve vesz részt és szerez tapasztalatokat az érintett szektor különböző létesítményeinek működésében és működtetésében.

Eredmények

A jó közérzet értelmezése és feltételrendszere

A jó közérzet megítéléséhez két úton kerestünk válaszokat. Az első, nyílt kérdés lehetőséget adott a sztereotíp válaszadásra, míg második kérdés előre megadott szempontrendszere a tudatosabb, összehasonlítást, mérlegelést lehetővé tevő válaszok megfogalmazását támogatta.

Az interjú elején arra kértük a résztvevőket, hogy kötetlenül beszéljenek arról, mit jelent számukra a jó közérzet. A válaszok 43%-ában jelent meg az egészség fogalma, vagy az egészség értelmezési tartományába sorolható egyéb meghatározás (panasz- és fájdalommentesség, betegségnélküliség), mint elsődleges asszociatív kapcsolat. A második leggyakoribb válaszcsoportban (41%) a harmónia, elégedettség, kiegyensúlyozottság, egyensúly kifejezéseket találtuk. Kiemelkedően jelentős szerephez jutott (25%) a családi és egyéb társkapcsolati viszonyok rendezettsége, kielégítő volta. A vizsgálati személyek jelentős hányadánál (21%) jelentek meg a nyugalommal és a biztonsággal kapcsolatos igények. Hasonló gyakorisággal szerepelnek (16%) a szabadsággal összefüggő kritériumok (felszabadultság, kötetlenség, könnyedség, súlytalanság, döntési szabadság, lazaság,

szabad akarat). A válaszok 37%-ában fogalmazódtak meg - a jóllét feltételeként - pozitív testi, lelki többletigények (jókedv, frissesség, dinamikusság, energiadús állapot, tettrekészség, vidámság, pozitív gondolatok, fittség, örömérzés, optimizmus, kellemes hangulat, boldogságérzet), míg a résztvevők csupán 11%-ánál szerepelt utalás a kedvező egzisztenciális (munka, életkörülmények, anyagi feltételek) körülményekre. A vizsgálati személyek 18%-a használt negatív definíciót (gondtalanság, fájdalommentesség, feszültség, stressz, betegség, fáradtság hiánya) a jóllét kritériumaként.

A második kérdésben a hétköznapi jóllét szempontjából relevánsnak tartott, és előre megadott feltételeket kellett értékelni 1-5-ig terjedő skálán (1. táblázat). A válaszok átlagpontjaiból készített rangsor alapján megállapítható, hogy itt is az egészség jelenti a legfontosabb tényezőt (4,87-es átlagérték). A kiegyensúlyozott párkapcsolat és családi élet, valamint a jó baráti kapcsolatok szintén vezető motívumok (4,72, illetve 4,41). Ellentmondásos viszont a szeretet megíté-

1. táblázat: A jó közérzet feltételei

Feltételek	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Variancia
Jó egészségi állapot	3	5	4,87	0,363	0,132
Szeretet megélése	2	5	4,74	0,548	0,300
Kiegyensúlyozott párkapcsolat, családi élet	2	5	4,72	0,660	0,436
Jó baráti kapcsolatok	2	5	4,41	0,762	0,581
A szellemi képességek megfelelő használata	2	5	4,36	0,809	0,655
Kultúrált, esztétikus környezet	1	5	4,04	0,917	0,840
Nyitottság, kíváncsiság, koncentráló képesség	1	5	4,02	0,951	0,905
Kreativitás megélése	1	5	3,87	0,987	0,974
Folyamatos fejlődés	1	5	3,86	0,936	0,876
Életcél megfogalmazása	1	5	3,85	1,114	1,242
Jó edzettségi szint	1	5	3,76	0,891	0,795
Stabil világnézet	1	5	3,50	1,188	1,411
Izgalom, kaland, újdonság	1	5	3,39	0,944	0,892
Sokoldalú, magas műveltség	1	5	3,33	1,073	1,151
Sok szabadidő	1	5	3,14	1,120	1,255
Átlagon felüli anyagi helyzet	1	5	2,88	1,154	1,332
Magas színvonalú technikai felszereltség	1	5	2,68	1,061	1,126
Vallásos hit	1	5	2,48	1,427	2,037
Magas társadalmi státusz	1	5	2,34	1,045	1,091
Trendiség, divatkövetés	1	5	2,10	1,021	1,042

lése. Amíg az első, kötetlen válaszadást lehetővé tevő kérdésben a szeretetet a válaszolóknak csak 6%-a említette meg, addig akkor, amikor a szeretet a tételes felsorolásban szerepelt, a második legfontosabb jóllétfaktorrá vált. Ebből az következik, hogy nincs automatikus, reflexszerű kapcsolat a jóllét és a szeretet között, ám amikor tudatosan felidéződnek a szeretetélmények, vitathatatlan prioritást nyernek az életminőség vonatkozásában. Előkelő helyen végzett a rangsorban „a szellemi képességek megfelelő szintű használata", a válaszadók 54%-a ezt a faktort a legmagasabb (5-ös) kategóriában helyezte el. Azok a motívumok, melyek gyakran hajtóerői cselekvéseinknek (divat, magas társadalmi státusz, magas technikai felszereltség, átlagon felüli anyagi helyzet), tudatos mérlegeléskor „sereghajtókká" válnak, azaz kevésbé fontos faktornak tartjuk a mindennapi jóllét szempontjából.

Közérzetjavító tevékenységek

A következő kérdéskörben azt vizsgáltuk, hogy mely tevékenységek javítják általában az egyén közérzetét, és ebben a felsorolásban milyen súllyal szerepelnek a rekreáció fogalmi körébe sorolható cselekvésformák. Az adatok összesítése alapján megállapítható, hogy a válaszadók 98%-a valamilyen rekreációs tevékenységgel ér el közérzetjavító hatást. A résztvevők 49%-a emelte ki a sport, a testedzés jótékony hatását, sőt a mozgással szimpatizálók 81%-a első helyen említette a testedzést, mint alapvető jóllétfokozót. A sporthoz hasonlóan magas - de azt el nem érő (43%) - rekreáló hatása van a családhoz és a barátokhoz kapcsolódó közösségi élményeknek. A résztvevők 35%-ának javítja a közérzetét a hagyományosnak mondható szabadidős tevékenységhármas valamelyike: az olvasás, a zenehallgatás, illetve a színházlátogatás. A tévénézést mindössze 5,8%-ban említették meg a vizsgálati alanyok. A következő kérdés a közérzetjavító hatás tartalmi pontosítására irányult. Arra kérdeztünk rá, hogy milyen tevékenység teszi frissebbé, energikusabbá az illetőt, mivel ez a megfogalmazási mód közelebb áll a rekreáció fogalmához. Ebben az esetben a sportolás jótékony hatása még kifejezettebb volt, a válaszadók 82%-a vallotta, hogy a testmozgás fokozza vitalitását.

Készítettünk egy tevékenységlistát, amely a legjellemzőbb szabadidős elfoglaltságokat tartalmazta. A kutatás résztvevőinek az volt a feladatuk, hogy 1-10-ig terjedő skálán pontozzák a tevékenységeket három különböző szempont szerint: mennyire tartják élvezetesnek, illetve hasznosnak, valamint milyen könnyen választják, ha lehetőségük van rá (választási hajlandóság). A 2. táblázatból kitűnik, hogy a „dobogós helyen végzett" tevékenységek között nincs lényeges eltérés. A családi együttlét, a baráti beszélgetések, valamint a testi intimitás, a szexuális együttlét a legélvezetesebb és egyúttal a legfontosabb tényezők a minőségi élet szempontjából. Az „élvezeti" rangsorban előkelő helyen végzett a kirándulás, túrázás (8,39), a szépirodalom olvasása (8,12) és a könnyűzene hallgatása (7,67). Az életminőség vonatkozásában releváns faktorként jelentek meg a „hasznossági skálán" a minőségi étkezés (8,60), a rendszeres testedzés (8,49), a folyamatos tanulás, ismeretszerzés (8,48) és a természetközeli rekreációs tevékenységek (8,38). Az adatok szerint a rekreációs sportok preferált faktorok tévéélmény-tartalmuk (7,61), illetve hasznosságuk (8,49) tekintetében. Napjaink domináns szabadidős trendjei (pl. a „plázázás", a bulvársajtó olvasása, tévénézés)a lista alsóbb régiójában szerepelnek *élmény* és *hasznosság* tekintetében egyaránt. Érdekes a vallásgyakorlás és a különböző ezoterikus tevékenységek megítélése. Látszólag alacsonyan értékelt tevékenységek, azonban részletes elemzés során látható, hogy a pontszámok a két szélsőérték köré tömörülnek. Ez azzal állhat összefüggésben, hogy akinek az életében jelen van a transzcendenciaigény és az istenkapcsolat, annak ez nagyon jelentős életminőség-javító faktor, míg ilyen irányú tapasztalatokkal nem rendelkezők kategorikusan elvetik e tényezők szükségességét és élményszerűségét egyaránt. (A vásárlás, bevásárlás kategóriát nem értékeltük hasznosság vonatkozásában, hiszen természeténél fogva szükségszerűek, így értelmetlen hasznosságukról polemizálni.) Összességében nincs lényeges különbség egy tevékenység élvezeti értéke és hasznossága tekintetében (Egyetlen esetben van jelentős eltérés: a házimunka élvezeti pontszáma 4,27, míg hasznossága 7,35.) Megállapítható, ha egy elfoglaltság élményt nyújt, akkor az hasznos tényezőként jelenik meg az életminőség vonatkozásában is. Ha egy tevékenység lényegesen hasznosabb, mint amennyire élvezetes, akkor már kevésbe tekintjük rekreációnak, de ettől még lehet pozitív hatása az életminőségre. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy minden rekreatív tevékenység javítja az életminőséget, de nem minden életminőség-javulást eredményező cselek-

2. táblázat: A szabadidős tevékenységek értékelése

	Élvezetes	Fontos	Választás
Baráti beszélgetések	8,89	9,08	8,93
Családi együttlét	8,78	9,47	8,82
Testi intimitás, szex	8,61	8,86	8,46
Kirándulás, túrázás	8,39	8,38	8,04
Olvasás (szépirodalom)	8,12	8,04	7,88
Könnyűzene hallgatása	7,67	6,33	7,83
Sportolás	7,61	8,49	7,47
Színház	7,48	6,99	7,38
Wellnessprogram (fürdőzés, szauna)	7,41	6,77	7,12
Masszázs	7,25	6,73	7,01
Étkezés	7,25	8,60	nincs adat
Tanulás, ismeretszerzés	7,17	8,48	7,08
Városnézés, múzeum	7,13	7,62	7,12
Játék (kártya, társasjáték...)	6,97	6,78	6,84
Táncolás	6,95	6,09	6,71
Rendezvények	6,37	6,22	6,22
Strandolás	6,31	5,27	6,02
Főzés	6,29	6,84	6,74
Hobbi	6,22	6,21	5,76
Karitatív, segítő jellegű tev.	6,09	6,35	6,15
Mozi	6,07	4,82	6,51
Vásárlás (ruha, könyv...)	5,94	nincs adat	6,31
Pihenés (lustálkodás...)	5,61	5,32	6,09
Tévé, DVD, videó	5,60	4,11	6,39
Kertészkedés	5,49	5,52	5,87
Komolyzene hallgatása	5,48	6,13	5,52
Kreatív kézművesség	5,46	5,34	5,34
Állattartás	5,45	5,17	5,27
Testszépészet (kozmetika, fodrász)	5,23	6,19	6,11
Számítógép (játék, internet)	4,79	5,07	5,79
Bevásárlás (élelmiszer)	4,43	nincs adat	5,53
Ezoterikus tevékenység	4,34	4,47	4,44
Amatőr művészkedés	4,32	4,97	4,45
Házimunka, háztartásvezetés	4,27	7,35	5,26
Extrém sportok	4,14	3,22	3,54
Olvasás (bulvár)	3,99	3,14	4,37
„Plázázás"	3,82	2,76	3,96
Vallásgyakorlás	3,71	4,64	3,79

vés rekreáció. Az elhatároláshoz nyújt segítséget a *vitalitás* fogalma. Ha egy tevékenység közben vagy után frissnek, energikusnak, optimistábbnak érezzük magunkat, akkor az rekreáció, ha viszont az adott cselekvés életvitelünk szükségszerű velejárója és pusztán eredménye okoz kellemes érzést, akkor nem sorolható a rekreáció fogalmi körébe.

„Álomrekreáció"

Azt kérdeztük a kutatás alanyaitól, hogy mit tennének szabadidejükben, ha bármire lehetőségük volna? A válaszadók nagy többsége (67%-a) elutazna valahová. Az utazni vágyóknak kevesebb, mint a fele fogalmazott meg valamilyen irányultságot (tengerpart, hegyek), és mindössze 11%-ban jelöltek meg konkrétabb helyszínt (Japán, Dolomitok, wellness-szálloda) vagy tevékenységet (túlélőtúra, síelés, evezés, hőlégballonozás). A válaszadók nagy százaléka (42%) olyan tevékenységeket fogalmazott meg, melyek a jelenlegi életvitelét is jellemzik (pihenés, családi együttlét, olvasás, sportolás séta, alvás), csak több időt szeretnének ezekkel tölteni.

Mi segíti a rekreációs tevékenységbe való beĸapcsolódást?

A résztvevők legtöbbjénél (23%) az elvégzett munka, a feladatok befejezettsége nyitja meg a rekreációhoz vezető utat, vagy a külső, közösségi (család, férj, feleség, barát) ösztönzésnek tulajdonítanak kiemelkedő szerepet (20%). A válaszadók egy másik csoportja (18%) a tudatosság, a tervszerűség, a racionális döntés jelentőségét emelte ki. Meglepően alacsony az adott tevékenység hívóereje, az érzelmi motivációk (újszerűség, élmény, kalandvágy, környezetváltozás, a tevékenység hívó ereje) mindössze 12%-ban merültek fel serkentőtényezőként.

Megbeszélés és következtetések

A válaszokból kiderült, hogy a szubjektív életminőség a fizikai (jó egészségi állapot, testi intimitás) és a mentális jóllétben (harmonikus családi, pár- és baráti viszonyok) gyökerezik. Kutatások bizonyítják (*Lyubomirsky, Sheldon* és *Schkade,* 2005), hogy az egyén boldogságszintjét (szubjektív életminőség-nívóját) 40%-ban öröklött alkati tényezők, 10%-ban külső körülmények és 40%-ban a szándékos tettek (cselekvések, gondolatok) határozzák meg. A rekreáció akkor tölti be hivatását, ha jól megválasztott eszközeivel hozzájárul e 40%-os egyéni „játéktér" maximális kihasználásához. A „jó rekreáció"

meghatározásához az életminőség-vizsgálatok jelenthetnek támpontot. A szakirodalomban egyik leggyakrabban említett ilyen általános jellemző az *aktivitás*, sőt még inkább a *produktivitás* (*Csíkszentmihályi*, 1997). Azoknak az elfoglaltságoknak van jelentős rekreációs hozadéka, melyekben az egyén képességeinek optimális használata által, tevékenyen vesz részt. *Seligman* (2008) szerint a jó élet jellemző erősségeink mindennapos gyakorlása. A pozitív érzések intenzitása attól függ, hogy mennyire veszünk részt annak létrehozatalában. Ki akarjuk tehát érdemelni, jogosan akarunk részesedni az élményből. Az erőfeszítések nélküli, rövid úton megszerezhető kellemes érzések élménytartalma csekély. A szerző szerint az erősségek gyakorlása kiteljesedéshez, míg az öncélú szórakozás hosszú távon kiüresedéshez vezet.

A kutatás tevékenységrangsorában kitüntetett szerephez jut a testmozgás, hiszen a rendszeres sportrekreációs aktivitás szorongáscsökkentő, kompetenciaérzést növelő hatású (*Gémes*, 2006). Kutatások igazolják a testedzést kísérő szerotonin-felszabadulás kimagasló közérzetjavító hatását, sőt a rendszeres sportolás már olyan neuro-endokrinológiai változásokat idéz elő, amelyeknek fontos szerepe van a depresszió és a stressz kezelésében (*Salmon*, 2001).

Egyes szerzők a testedzést a leghatékonyabb jólléteremtő faktornak tartják (*Biddle*, 2000). Meg kell különböztetni azonban azokat az intenzívebb testgyakorlatokat, melyek magas aktivitású érzelmeket (energia, lelkesedés, élénkség) generálnak, és azokat a keleti mozgáshagyományokra épülő technikákat (pl. jógairányzatok), melyek alacsony intenzitású - ám vitathatatlanul rekreatív - érzelmeket (nyugalom, béke) eredményeznek (*Lyubomirsky*, 2008).

A pozitív társas kapcsolatok életminőség-javító hatását a szociológiai, pszichológiai és biokémiai kutatások egyaránt alátámasztják (*Pikó*, 2003; *Kopp* és *Skrabski*, 2006). Jelen vizsgálat is megerősítette: az egyén nem felejti el, hogy - az erősödő individualizmus ellenére - társadalomba születik bele, így a közösség, a családi és baráti viszonyok lététől és minőségétől függ saját boldogulása.

Az élő természettel való intenzív kapcsolat kimagasló jelentőséggel bír a megkérdezettek körében. Meglepő, hogy ez az igény változatlanul él a fogyasztói társadalom által gerjesztett szabadidős trendek nyomása alatt, hiszen a show-műsorok világában könnyen elvész az erdő varázsa. Egyes szerzők ebben komoly veszélyt látnak. *Konrad Lorenz* (2002) szerint az élő természettől való általános és gyors elidegenedés nagyban felelős a civilizált ember esztétikai és erkölcsi eldurvulásáért. A kutatási eredmények azt mutatják, hogy ez

az igény még létezik az egyénekben (vágyik a természetbe), de konkrét cselekvésekbe ritkán és nehezen fordul át.

A tévénézés a kutatás egyik kérdéscsoportjában sem szerepel jelentős rekreatív tevékenységként, alapvetően nem javítja a közérzetet, alacsony az élvezeti értéke, és a hasznossága is erősen vitatott. A tévé- és DVD-nézés választási hajlandósága (milyen könnyen veszi rá magát, a lehetőségekhez képest milyen gyakran csinálja) a középmezőnyben szerepel. Ez az adat nagymértékben eltér az időmérlegvizsgálatok eredményeitől, hiszen a reprezentatív kutatások szerint nagyon könnyen áldozzuk szabadidőnket tévénézésre (*Falussy*, 2004).

Egyértelmű viszont, hogy a környezetváltozáshoz (utazás, kirándulás) fűződnek leginkább pozitív várakozások. Ennél konkrétabb tervekkel, de még vágyakkal sem rendelkeznek az érintettek, amely csekély mértékű tudatosságot feltételez. Meglepő, hogy a válaszadók 42 %-a nem kívánt élni a fantázia nyújtotta lehetőségekkel, nem vágynak extrém körülmények közé, megfelelőek voltak számukra a hagyományos rekreációs formák (pihenés, olvasás, sport stb).

Erősen benne van a közgondolkodásban a rekreáció jutalomjellege. A válaszadók közel egynegyede általában akkor „engedi meg magának" a rekreációt, ha befejezte a munkáját, elvégezte feladatait.

A kutatási eredményekből arra lehet következtetni, hogy jelentős különbség van aközött, amit csinálunk, és aközött, amit élvezetesnek vagy fontosnak találunk. Az okok feltárása további kutatómunkát igényel. Az azonban nyilvánvaló, hogy a fogyasztói társadalom által diktált szórakozásformáknak óriási a nyomása, nagy a csábítása, azt sugallják, hogy az adott szolgáltatás igénybevételével életminőséget, jóllétet is lehet vásárolni (*Pikó*, 2005). Ráadásul ezek a szabadidő-eltöltési módok minimumra csökkentik az egyén által befektetendő fizikai és szellemi energiát, kiszolgálva az emberbe programozott energiaminimumra törekvést.

Napjaink trendjei (*Töröcsik*, 2006) – idő- és teljesítménykényszer, globalizáció, túlkínálat, kényelem, mediatizáció – a valódi rekreációs hatás ellen dolgoznak, eltérítik az egyént az értékrendje mélyén húzódó valós motívumaitól. Nincs idő – és talán szándék sem – a cselekvések előtti mérlegelésre (*Lorenz*, 2002). Automatizmusok működtetik a rekreációs kultúrát, és sajnálatos módon ezek a rutinválasztások nem az említett jóllétfaktorok irányába hatnak. Nem mintha az elengedettség rossz volna, mindenkinek kell néha egy kis kikapcsolódás, valami könnyű olvasmány, heverészés, tévézés. Mint az életben annyi minden mással, itt is a mértékkel van gond. Akkor válik problémává, ha a szabadidő kitöltésének első számú eszköze-

ként alkalmazzák. Amikor szokássá válik, minőségi változásokat hoz életünkbe (*Csíkszentmihályi*, 1998).

A probléma kezelésében lényeges tényező lehet a tudatosság és az önreflexió. Az egyénileg hasznos szabadidős elfoglaltságok kialakításában nélkülözhetetlen, hogy az illető képes legyen figyelemmel kísérni az egyes tevékenységek hatását közérzetére, és a tapasztaltak figyelembevételével tudatosan döntsön. A fejlett rekreációs kultúra kialakításhoz azt is tudni kell, hogy melyek a cselekvésbe való bekapcsolódást lehetővé tevő energetikai bázisok. A rekreáció így változatos örömök forrásává válhat (*Ábrahám*, 2008), de ami még ennél is fontosabb: a sikeres rekreáció az élet jó megéléséhez szükséges testi és lelki képességeket kondicionálja. Így válhat az életminőség-javítás pótolhatatlan eszközévé.

Irodalom

Ábrahám Júlia (2008): Útkeresés a rekreációkutatásban: A rekreáció és a pozitív életérzések kapcsolata. *Kalokagathia*, 2-3. 28-46.

Biddle, S.J.H. (2000): *Emotion, mood, and physical activity.* In Biddle, S.J.H., Fox, K.R. and Boutcher, S.H. (Eds): Physical Activity and Psychological Well-being. Routledge, London. 63-87.

Csíkszentmihályi Mihály (1997): *Flow. Az áramlat.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Falussy Béla (2004): *Az időfelhasználás metszetei.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Gémes Katalin (2006): *Sport és életminőség.* In Kopp M., Kovács M.E. (Szerk.): A magyar népesség életminősége az ezredfordulón. Semmelweis Kiadó, Budapest. 167-180.

Kopp Mária, Skrabski Árpád (2006): *A támogató család, mint a pozitív életminőség alapja.* In Kopp Mária, Kovács Mónika Erika (Szerk.): A magyar népesség életminősége az ezredfordulón. Semmelweis Kiadó, Budapest. 220- 232.

Lorenz, K. (2002): *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne.* Cartaphilus Kiadó, Budapest.

Lyubomirsky, S., Sheldon, K.K., Schkade, D. (2005): Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Rewiew of General Psychology*, 9: 111-131.

Lyubomirsky, S. (2008): *Hogyan legyünk boldogok?* Ursus Libris, Budapest.

Pikó Bettina (2003): *Kultúra, társadalom és lélektan.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Pikó Bettina (2005): *Lelki egészség a modern társadalomban.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Salmon, P. (2001): Effects of physical exercise on anxiety, depression, and sensitivity to stress: a unifying thery. *Clin. Psychol. Rev.*, 21 (1): 33-61.

Seligman, M.E.P. (2008): *Autentikus életöröm.* Laurus Kiadó, Győr.
Törőcsik Mária (2006): *Fogyasztói magatartástrendek.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

ÚT A FEHÉR KÖNYVIG

Road to the White Paper

Farkas Péter
Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar,
Társadalomtudományi Tanszék

Összefoglaló

Az európai integráció első negyven évében, amelyet Európa gazdasági, majd később politikai integrációjának mélyülése jellemzett, a sport sose kapott túlságosan nagy figyelmet. Társadalmi szerepe és erősödő gazdasági jelentősége, illetve sportot övező negatív jelenségek miatt az Európai Unió intézményei az utóbbi időben fokozatosan növekvő mértékben foglalkoznak sportkérdésekkel. Az európai sportszervezetek sajátos szabályrendszere néhányszor nem alkalmazkodott az Európai Unió általános jogrendszeréhez, pedig ezek sem vonhatják ki magukat az általános európai normák alól. A sport területét szokványos módon kezelni nem lehet, a mikéntek kimunkálása és az alkalmazkodás a megváltozott körülményekhez azonban hosszú éveket vett igénybe. A szerző dokumentumelemzés módszerével vizsgálja azokat az eseményeket, amelyek elvezettek a sportról szóló *Fehér könyv* létrejöttéig. A munka célja e folyamat állomásainak bemutatása, elemzése, az európai sportról szóló közgondolkodás változásainak kronologikus feltárása volt.

Kulcsszavak: Európai Unió, sport, Nizzai Szerződés, Független Európai Sportjelentés.

Abstract

In the first 40 years of European integration, characterized by the deepening of economic and later political integration, sport had never been devoted much attention. However, owing to its social functions and economic significance, and some negative phenomena accompanying sport, the institutions of the European Union have been dealing with sport issues with more intensity in the past few years. The unique regulative systems of European sport organizations had not adapted to the general legal framework of the European Union, even though the general European norms also apply to these specific areas. The system of sport cannot be approached in a typical way, nevertheless, the elaboration of how to proceed and the adaptation to the changing conditions took several

years. In the current paper, the method of documentary analysis is applied to investigate the incidents leading to the publication of the *White Paper on Sport*. The objective of the paper is to introduce and analyze the stages of this process, and the chronological exploration of the changes in the public perceptions of sport.

Keywords: European Union, sport, Treaty of Nice, Independent European Sport Review.

Bevezetés

A sport szociális, gazdasági és kulturális jelentősége egész Európában elismert.[1] Ugyanakkor ismertek a sport árnyoldalai is: a fiatal játékosok kihasználása, a dopping, az erőszak a stadionokban és azokon kívül, a rasszizmus és még lehetne sorolni. Éppen ezért az Európai Unió (EU) különböző intézményei az elmúlt években soha nem látott intenzitással fordultak a sportkérdések felé. Ennek kiemelkedő állomása, hogy az Európai Bizottság kiadott egy fehér könyvet a sportról, és hogy a Lisszaboni Szerződésben (a kézirat leadásakor a szerződés ratifikálása még nem történt meg – a Szerk.) már a sport is szerepel. Az Európai Közösségek Bírósága (EKB vagy Európai Bíróság) eseti alapon 1974 óta több alkalommal is foglalkozott sportügyekkel, ami szintén kényszerítőleg hatott a politikára és az EU-s intézményekre.[2]

Nem volt azonban ez mindig így. Európa gazdasági, majd később politikai integrációjában e terület sose kapott túlságosan nagy figyelmet. Igaz, ezt nem is követelte ki magának. A sportszakemberek jól megvoltak a saját zárt világukban, amelyet nagyfokú autonómia jellemzett. A sport gazdasági súlyának növekedésével, valamint azzal, hogy sajátos szabályrendszere néhányszor nem alkalmazkodott az Európai Unió általános jogrendszeréhez, felhívta magára az uniós döntéshozók figyelmét. Az hamarosan világosan látszott, hogy e területet szokványos módon kezelni nem lehet, a mikéntek kimunkálása és az alkalmazkodás a megváltozott körülményekhez azonban hosszú éveket vett igénybe. A közösségi cselekvés módszertani útmutatói az Európai Bizottság által kibocsátott fehér könyvek.

[1] „A sport egyre fejlődő szociális és gazdasági jelenség, amely jelentősen hozzájárul az Európai Unió stratégiai céljaként kitűzött szolidaritás és jólét eléréséhez." Európai Bizottság: *Fehér könyv a sportról.* Luxemburg, Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala. 2007, 6. p.

[2] Tanulmányunk az EKB sport témájú jogeseteivel részletesen nem, csak hivatkozás szinten foglalkozik. Ezek a jogesetek ugyanakkor lényeges hatással voltak az európai sportpolitikára.

Munkánk a dokumentumelemzés módszerével vizsgálja azokat az eseményeket, amelyek elvezettek a sportról szóló Fehér könyv létrejöttéig. Célunk e folyamat állomásainak bemutatása, elemzése, az európai sportról szóló közgondolkodás változásainak kronologikus feltárása.

Tétova kezdetek

Az európai integráció első negyven évében a sport és a közösségek kapcsolatát meglehetős távolságtartás jellemezte. A sport ugyan számos közösségi politikával érintkezik, sőt amennyiben gazdasági tevékenységként jelenik meg, akkor a közösségi jog hatálya alá tartozik, mint ahogy ezt az Európai Közösségek Bírósága több ítéletében is megerősítette, azonban ez egészen a Bosman-ügyig[3] nemigen befolyásolta a sport autonóm civil szervezeteinek tevékenységét. Ám a sport majd' minden szektorának gazdasági jelentősége oly mértékben megerősödött, hogy ezt már uniós szinten sem lehetett figyelmen kívül hagyni. Mégis, a kezdetekben igencsak a tétovaság jellemezte a két fél kapcsolatát.

Az Amszterdami Nyilatkozat a sportról, majd az Európai Bizottság 1998 szeptemberében *Az európai sportmodell* címmel kibocsátott konzultációs dokumentuma[4], majd 1999-ben, Helsinkiben, az Európai Tanács csúcsértekezletén előterjesztett jelentés a sportról[5] sok konkrétumot nem tartalmaznak, legfeljebb felsorolják, hogy mire jó a sport, milyen funkciói vannak, illetve mely területeit lenne szükséges pontosabban szabályozni. Fontos, hogy a játék megfelelő irányítása érdekében az Európai Bizottság a helsinki jelentésben kiemelte a sport irányító testületei és a közigazgatási hatóságok közötti együttműködés szükségességét, amely teljes mértékben tiszteletben tartja a hivatásos sport önszabályozó jellegét. Lényeges az a filozófia is, amelyet leginkább szintén a helsinki dokumentumban érhetünk tetten, amely - többek között - szól az uniós tagországokban működő sportstruktúrák megőrzésének szükségességéről. „Ez két dolgot jelent: egyrészt az Unió hangsúlyozza a sport szubszidiaritását[6], másrészt - és ez nagyon fontos - kiemeli, hogy a különbözőségek ellenére az eu-

[3] C-415/93. sz. ügyben 1995. december 15-én hozott ítélet. *Európai Bírósági Határozatok Tára* (továbbiakban : EBHT) 1995., I-4921. p.

[4] European Commission (1998): *The European Model of Sport.* Consultation Document of DG X.

[5] COM (1999) 644, végleges.

[6] A szubszidiaritás elve szerint minden döntést azon a lehető legalacsonyabb szinten kell meghozni, ahol az optimális informáltság, a döntési felelősség és a döntések hatásainak következményei a legjobban láthatók és érvényesíthetők.

rópai sportmodell lényegesen eltér a más fejlődési úton kialakult modellektől, például az észak-amerikaitól. »*Egység a sokféleségben*«? - Igen, az Unió jelmondata ebből a szempontból határozottan illik a sportra is!"[7]

A 2001-es Nizzai Szerződés előtt már határozott igény mutatkozott arra, hogy a sportot is beépítsék a szerződés szövegébe, ám ismét csak egy nyilatkozatra futotta. Jóllehet, ez már sokkal részletesebb, mint a fent említettek. Az Európai Tanács által 2000-ben elfogadott nyilatkozat a sport számos olyan jellemzőjét határozta meg, amelyeket értékesnek és fontosnak tekint az egész európai társadalom szempontjából.[8] A nyilatkozat azonban jogilag nem kötelező, csak egy átfogó jelzését adja annak, hogyan kellene bizonyos kérdéseket kezelni. Más szóval, részletesen nem fejti ki a tennivalókat, illetve nem nyújt semmiféle olyan jogi garanciát, amire a sportnak szüksége lenne. Különösen jelentős azonban abból a szempontból, hogy a Nizzai Nyilatkozatban az európai kormányfők már elismerik a sport specifikus jellegét. „Következésképp a vita többé nem arról szól, hogy a sportnak van-e specifikus jellege: azokról a gyakorlati intézkedésekről szól, amelyeket meg kell valósítani annak érdekében, hogy az európai jogban figyelembe vegyük e specifikus jelleget."[9]

A sportot az uniós politikák között látni vágyóknak tehát továbbra is várniuk kellett. Nem sokáig már, mert az Európai Alkotmány létrehozásáról szóló, 2004. október 29-én Rómában aláírt szerződésben (III. rész, V. fejezet, III-282. cikkely) szerepelt a sport, azok között a területek között, ahol az unió támogató, összehangoló vagy kiegészítő intézkedéseket tehet. Az Európai Unió a sport sajátos természetére, az önkéntes részvételen alapuló szerkezeti sajátosságaira, valamint a társadalomban és a nevelésben betöltött szerepére tekintettel, hozzá kívánt járulni az európai sport előmozdításhoz. Az unió tevékenységének célja e cikkely szellemisége szerint a következő lenne: a sport európai dimenzióinak fejlesztése, a sportversenyek tisztaságának és nyitottságának, valamint a sport területén felelős szervezetek közötti együttműködés előmozdítása, illetve a sportolók, különösen a fiatal sportolók fizikai és szellemi épségének védelme. Ennél azonban nem lép tovább, de ez nem is érdekes, hiszen előbb az alkotmány kidolgozásában legaktívabb franciák, majd a hollandok is népszavazáson elutasítják a szerződés ratifikálását.

---

[7] Farkas Péter (2008): Sportstruktúrák Európában: Ahol legerősebb az állami befolyás. *Kalokagathia*, 1. 6.

[8] Elnökségi következtetések, nizzai Európai Tanács, 2000. december 7-9., IV. melléklet.

[9] José Luis Arnaut (2006): *Independent European Sport Review*, 12.

Közben a kontinens sportmozgalmának óriási sikere, hogy 2004-et a sport általi nevelés európai évének (EYES 2004) nyilvánította az Európai Parlament (EP) és a Tanács.[10] Az év tágabb értelemben vett célja az volt, hogy támogassa a sport általi nevelést a formális és a nem formális oktatásban, valamint erősítse a sportnak a társadalmi integrációban betöltött szerepét. Mindezt annak érdekében, hogy az oktatási intézmények és a sportszervezetek közötti együttműködés ösztönzése révén hozzájáruljon az ismeretgyarapodáshoz és a készségfejlesztéshez.

Az év konkrétabb célkitűzései között szerepelt az önkéntes tevékenység, a tanulói mobilitás és a sporttal kapcsolatos csereprogramok támogatása, a hátrányos helyzetű csoportok szociális integrációja és az egészségesebb egyensúly megteremtése a szellemi és a fizikai tevékenységek között az iskolai életben. Ebből a célból információs és tájékoztató tevékenységekre, számos projektre és kezdeményezésre került sor.[11]

Az európai sport szempontjából leglényegesebb dokumentumok azonban az elmúlt négy évben születtek.

Független jelentés a sportról

Az Európai Unió angol elnöksége (2005/II. félév) azzal a kezdeményezéssel lépett fel, hogy készüljön egy független jelentés a sportról, két fő részre osztva. Az egyik rész az EU jogszabályaiból kiindulva általánosságban foglalkozik a sport specifikus jellegével, míg a másik, az európai labdarúgást esettanulmányként használva bizonyos gyakorlati megoldásokat vizsgál és ezek alapján ajánlásokat fogalmaz meg. A jelentés így már nem csak általánosságban fogalmaz, hanem célja megvizsgálni a sport előtt álló egyes konkrét kérdéseket, melynek során a legnépszerűbb európai sportágat, a labdarúgást használja esettanulmányként. További célja ajánlásokat tenni arra vonatkozóan, hogy miként vehetnének részt e kérdések megoldásában az EU intézményei, az unió tagállamai és az európai labdarúgással foglalkozó szervek, valamint hogyan valósítható meg a Nizzai Nyilatkozat mind európai, mind nemzeti szinten. A jelentés megvizsgálja, hogy a jelenlegi jogi szabályozás értelmezése és alkalmazása alapján, a Nizzai Nyilatkozatban rögzített irányelvekkel együtt hogyan lehetne átfogó, és a mostaninál erőteljesebb jogi kereteket biztosítani általában az európai sport és különösen a labdarúgás szá-

[10] 291/2003/EK európai parlamenti és tanácsi határozat (HL L 43., 2003.2.18., 1. p.)
[11] COM(2005) 680, végleges.

mára.[12] Hangsúlyozza, hogy a sport európai modelljét fenn kell tartani és védeni kell. „A modell fő jellemzője az általános piramisstruktúra, amelyet a pénzügyi szolidaritás elvei (finanszírozás a gyökereknél), valamint a promóció (magasabb osztályba sorolás) és relegáció (alacsonyabb osztályba sorolás) fogalma (nyitottság) jellemez."[13]

Az, hogy a sport a társadalmi és gazdasági élet egy speciális szegmense, régóta közismert. Azonban eddig még kísérlet se történt arra, hogy ezeket a specifikumokat bárki leírja, kategorizálja, és így arra hivatkozási alapot teremtsen. A jelentés kísérletet tesz arra, hogy megfogalmazza a sport „specifikumainak" valódi értelmét, bemutatja az európai sport „piramis" jellegét, és áttekinti, milyen fejlesztések érhetők el e struktúrában annak biztosítása céljából, hogy a legjobban szolgálja a kontinens sportját.

A sportot autonóm szervezetek irányítják és szabályozzák legitim módon, és ezt a jellemzőt a Helsinki Jelentés és a Nizzai Nyilatkozat is elismerte. Ezt az önállóságot tiszteletben kell tartani, de ez nem jelenti azt, hogy a sport a jog felett áll. „Sőt, ahol az általános jog alkalmazandó, a sport konkrét jellemzőit ott is el kell ismerni. Más szóval, csak azért, mert a sportnak gazdasági dimenziója van, ez még nem jelenti azt, hogy jogi szempontból ugyanúgy kell kezelni, mint bármely egyéb »üzletet«. Ez az a pont, ahol a sport »specifikumáról« szóló vita kezdődik. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozni kell, hogy az európai kormányfők már elismerték a sport specifikus jellegét a Nizzai Nyilatkozatban".[14]

Az elemzés szerint a sport specifikuma három fő csoportba sorolható a szabályok és gyakorlatok szerint:

1. a versenyek rendszeressége és működése,
2. a sport integritása és
3. a versenyek egyensúlya.

Az 1. csoportba tartozó kérdések, többek közt a pályán érvényes szabályok megalkotása, a bajnoki kiírások, a versenynaptárak szerkezete nem kérdőjelezhetők meg az európai uniós jog részéről. Ezeknek a szabályozótestület önálló hatáskörébe kell tartozniuk. Ugyanez vonatkozik a nemzeti csapatok összetételére, vagy a nemzeti sportstruktúrákra.

A piramisfelépítés az európai sport fontos sajátossága, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. A helsinki jelentésben is említett euró-

[12] José Luis Arnaut (2006): *Independent European Sport Review,* 10.
[13] Ugyanott, 9.
[14] Ugyanott, 10.

pai sportstruktúra valójában ezen a piramisrendszeren alapul.[15] Ez egy oszthatatlan struktúra, és nem ellentétes az EU jogelveivel, miután kötelezik a sportszervezeteket az ebben való részvételre.

A hétköznapi életben nemigen létezik olyan foglalkozás, amelyben meghatározzák, hogy ki, mikor válthat munkahelyet. A sporthoz nem értők így bizonyára meglepődnek, hogy az átigazolási időszakok szintén összhangban vannak az EU-joggal, csakúgy, mint a verseny rendszerességének és megfelelő működésének fenntartását előíró egyéb szabályok.

A sportolók sok esetben munkavállalói is egy adott klubnak. A munkáltatók pedig nem szeretik kölcsönadni dolgozóikat más szervezeteknek, mert például ott sérülést is szenvedhetnek. A sportban ez is másképp működik, itt az is jogos, hogy a sportot szabályozó testületek lépéseket tesznek annak érdekében, hogy a legjobb csapatok álljanak rendelkezésre a világ- és Európa-bajnokságokon. Itt válik fontos kérdéssé a „játékos elengedése" a nemzeti válogatottakba. Ez az intézkedés mindenekelőtt arra irányul, hogy védje az ilyen bajnokságok hatékony működését. Nincs ütközés az ilyen jellegű szabályok és az Európai Unió joga között.

Végül, minden sportnak meg kell tennie a szükséges lépéseket a csalás minden formájának leküzdésére. Aki illegális teljesítményfokozót használ, az csal, az ezzel kapcsolatos ellenőrzések tisztán sportkérdések, amelyeket szakértőre kell bízni, és itt az önrendelkezésnek széles teret kell engedni.

A 2. csoport - az integritás - tekintetében fontos, hogy komoly ellenőrzés szükséges a klubok tulajdonlása és felügyelete terén. Itt pozitív példaként említi a jelentés az Európai Labdarúgó Szövetség (UEFA) klubengedélyezési rendszerét, hiszen a sportot védeni kell a nem megfelelő befolyástól. A jelentés szerint e kérdéseket nem lehet a véletlenre bízni, hanem figyelemmel kell kísérni és megfelelően szabályozni szükséges.

A játékosügynökök tevékenységük során nem minden esetben tartják be az írott és íratlan etikai szabályokat. Következésképp e területen a megfelelő szabályozási rendszer elengedhetetlen a sport szervezéséhez, és ezt természetszerűen a sport szabályozó testületeire kell bízni.

Szemben a társadalmi és gazdasági élet egyéb területeivel, a sport nem nélkülözheti az izgalmas és változatos versenyt, sőt ez az egyik lényege. Ezért jogos, hogy a szabályozó testületek megteszik a verseny védelme és javítása érdekében tehető lépéseket. A 3. - a verse-

[15] COM (1999) 644, végleges.

nyek egyensúlya - erre hívja fel a figyelmet. Ezeket a kérdéseket nem lehet teljesen a szokásos „piaci erőkre" bízni, mert akkor fennáll a kockázat, hogy a sportverseny eredményét kizárólag a pénz fogja meghatározni.

A médiajogok tulajdonosi szerkezetében a nemzeti szabályozások a meghatározóak.[16] Az európai sport struktúrájának megőrzése szempontjából azonban rendkívül fontos, hogy a sport által megtermelt bevételeket, a piramisrendszer figyelembevételével, igazságosan osszák el a sport különböző szintjei között. A kereskedelmi (különösen a média-) jogok központi marketingje hasznos mechanizmus a pénzügyi újraelosztási intézkedések elérésére, és ezzel erősíti az európai sport versenystruktúráját.

Az Európai Parlament állásfoglalása a profi labdarúgásról

Az Európai Parlament 2007. március 29-én hivatalos állásfoglalást adott ki az európai hivatásos labdarúgás jövőjéről.[17] Az állásfoglalás nagyban támaszkodik a Független Európai Sportjelentésre, azonban annál jóval hivatalosabb és politikusabb. Szűkebben foglalkozik a sporttal általában, hiszen ebben a dokumentumban a labdarúgás már nem csak példa, hanem maga a téma.

Az állásfoglalás kilenc részterülettel foglalkozik behatóan:

1. általános összefüggések;
2. irányítás;
3. a bűncselekmények elleni küzdelem;
4. a labdarúgás szerepe a társadalomban, a kultúrában és a nevelésben;
5. munkaügyi és szociális kérdések;
6. az erőszak, a rasszizmus és a hátrányos megkülönböztetés egyéb formái elleni küzdelem;
7. versenyjog és a belső piac;
8. a televíziós jogok értékesítése és a versenyjog;
9. dopping.

Az Európai Parlament az első uniós intézmény, amely hivatalosan deklarálja, hogy *az európai hivatásos labdarúgás jövőjét fenyegeti a gazdasági erő és a sportbeli hatalom egyre növekvő összefonódása.*[18]

[16] Farkas Péter (2003): A közvetítési jogok és a sport az Európai Unióban. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 1. 10-14.

[17] Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 27 E/232, 2008.1.31.

[18] Ugyanott.

Az állásfoglalás elismeri, hogy a sportról szóló Nizzai Nyilatkozat önmagában nem elegendő a jelenlegi problémák kezelésére. A sport globalizálódó világában ezek megoldása már meghaladja a nemzeti kereteket és ennek megfelelően európai megoldást igényel. A parlament Kulturális és Oktatási Bizottsága az európai professzionális labdarúgás jövőjéről szóló jelentéstervezetben a következőket mondja: „Az EP hangsúlyozza a labdarúgás európai modelljéhez való ragaszkodását. A labdarúgás európai modelljét a nyílt sportbeli verseny és a piramisstruktúra jellemzi, amelynek során ki lehet esni és fel lehet kerülni, továbbá az, hogy nincs egyértelmű különbség a professzionális és az amatőr szint között, azaz e kettő egymásra épül. Ez egy piramisszerkezetet eredményez, amelyben sok amatőr klub képezi a nemzeti és európai szinten játszó legnagyobb professzionális klubok bázisát.[19] Az a jelenlegi tendencia, hogy a klubok a tőzsdére mennek, egy lépést jelent az amerikai modell felé. Kérdéses, hogy a két cél (a verseny megnyerése és a részvényesek nyereségének maximalizálása) összeegyeztethető-e a hagyományosan nyílt európai modellen belül."[20] Ugyanakkor az EP felszólítja az Európai Bizottságot, hogy fontolja meg a sportvállalkozások részére olyan európai jogi státusz bevezetését, amely figyelembe veszi a legnagyobb labdarúgóklubok gazdasági tevékenységét. Az EP is hangsúlyozza, hogy a hivatásos sport gazdasági vonatkozásai mindenképp az EK-Szerződés hatálya alá esnek a sportnak a Nizzai Nyilatkozatban megállapított sajátos természetének figyelembevételével. A sport szabályaiból eredő, gazdasági nehézséget okozó korlátozó hatások az uniós joggal összeegyeztethetőek, feltéve, ha a szabályok megfelelően indokolt célt szolgálnak, amely kötődik a sport természetéhez és rendeltetéséhez.

Tiszteletben tartva a hivatásos sport önszabályozó jellegét, az Európai Bizottság már a helsinki jelentésben is kiemelte a sport irányító testületei és a közigazgatási hatóságok közötti együttműködés szükségességét. Az egyre nagyobb mértékű professzionalizmus és üzleti szellem révén a közösségi jog egyre fontosabbá vált e területen, ami az Európai Bíróság és a bizottság előtt folyamatban levő ügyek növekvő számában is megmutatkozik. Az érintettek számára a kizárólag egyedi eseteken alapuló megközelítés azonban jogbizony-

[19] Az Egyesült Államokban a professzionális és amatőr ligák egyértelműen elkülönülnek egymástól. A legmagasabb zárt ligákban szereplő egyesült államokbeli klubok célja a nyereség maximalizálása, nem pedig a győzelem. A feljutás és kiesés nem létezik. Az izgalmas verseny érdekében a klubok nyitottak az újraelosztási intézkedések irányában.

[20] 2006/2130(INI), ideiglenes.

talanságot eredményez.[21] E jogbizonytalanság eredményeképpen nem egyértelmű, hogy az önszabályozó testületek, mint például a nemzeti szövetségek, a nemzeti ligák vagy az UEFA, mekkora autonómiát élveznek, és milyen mértékben kötik őket bizonyos közösségi jogi elvek - például a szabad mozgás, a megkülönböztetésmentesség és a versenyszabályok - önszabályozói jogaik gyakorlása és szabályozói feladataik ellátása során. Az Európai Parlament szerint e problémák orvoslására erőteljesebb és egyértelműbb szabályozás szükséges európai szinten, és kéri az Európai Bizottságot, hogy folytasson strukturált párbeszédet a labdarúgás irányító testületeivel, valamint az egyéb érintett felekkel a jogbizonytalanság problémájának megoldása érdekében.

Az Európai Parlament úgy véli, hogy a Charleroi-ügy[22] jelentősen alááshatja a kis és közepes nemzeti labdarúgó-szövetségek nemzetközi viadalokon való részvételi lehetőségeit. Ebben a tekintetben úgy véli, hogy a kluboknak kártérítési jogosultság nélkül el kell engedniük játékosaikat a válogatott mérkőzésekre.

Meglehetős késéssel, az Európa Tanács nézőtéri erőszakot elítélő 1985-ös egyezménye után[23] az Európai Parlament e dokumentumban leszögezi, hogy a sportirányításnak a politikai hatóságokkal társulva törekedniük kell labdarúgást övező negatív fejlemények ellensúlyozására. Az EP kéri a tagállamokat és a labdarúgást irányító testületeket, hogy ténylegesen mozdítsák elő a fair play szabályait tiszteletben tartó futballszurkolók társadalmi és demokratikus szerepvállalását, s átveszi a labdarúgást övező, veszélyeztető bűncselekmények - így a pénzmosás, a tiltott fogadások, a dopping és a bundázás, valamint a főbb labdarúgó-eseményeket kísérő kényszerprostitúció - esetében a Független Európai Sportjelentés ajánlásait.

Az Európai Parlament előremutató és számunkra is példás módon kiemeli a sporton keresztül történő nevelés jelentőségét és a labdarúgás azon képességét, hogy segíteni tudja a hátrányos szociális hely-

[21] Nem egyértelmű például, hogy az utánpótlás támogatása miatt rendkívül fontos, a saját nevelésű játékosok minimális számára vonatkozó UEFA-szabály egy bíróság általi felülvizsgálat során megfelelne-e az EK-Szerződés 12. cikkének.

[22] Egy belga klub, a Charleroi eleinte jelképes, egy eurós kártérítést követelt, amiért válogatott mérkőzésen megsérült marokkói játékosa, akire így nyolc hónapig nem számíthatott. A legjelentősebb és legtehetősebb európai labdarúgóklubokat tömörítő G14 csoport saját érdekeit szem előtt tartva kiállt az egyesület mellett, és javasolta az összeg 250 millióra emelését, amelyből 150 millió a FIFA-val, 100 millió pedig az UEFÁ-val szembeni követelés volt. Mára ez az összeg az elmúlt tíz évre visszamenőleg 860 millióra emelkedett, s a két szervezetet fele-fele arányban perli a G14.

[23] Európa Tanács (1985): *Európai egyezmény a sporteseményeken, különösen a labdarúgó-mérkőzéseken megnyilvánuló nézői erőszakról és nem megfelelő viselkedésről.*

zetben lévő fiatalok társadalomba való beilleszkedését. Újdonság, hogy az EP egyetért az UEFA fiatal játékosok képzését ösztönző intézkedéseivel, többek között azzal is, hogy meghatározzák a saját nevelésű játékosok minimális számát a hivatásos klubok kereteiben. A parlament kimondottan ösztönzi, hogy a játékosoknak az edzésekkel párhuzamosan lehetőséget kell adni az általános oktatásban és szakképzésben való részvételre.[24]

Számunkra is komoly üzenete van annak, hogy az EP külön hangsúlyozza a más tagállamban szerzett szakmai képesítések kölcsönös elismerésének jelentőségét a munkavállalók szabad mozgásában. (Ez is egy nagyon régi probléma, amit már az 1997-es Heylens-eset[25] óta illett volna megoldani.[26])

Magyarországon kevés figyelem irányul a játékosügynökök tevékenységére, pedig működésük átláthatósága elengedhetetlen a sport tisztaságának megőrzése szempontjából. Az Európai Parlament szerint módosítani és szigorítani szükséges a játékos-ügynökökre vonatkozó szabályozást, szigorú kritériumokat és vizsgakövetelményeket kell szabni a játékosügynökké válás feltételéül, létre kell hozni az európai irányító testületek hatékony ellenőrzési és fegyelmi rendszerét, be kell vezetni az „ügynökengedélyezési rendszert", továbbá kell véget vetni a „kettős képviseletnek" és az ügynökök játékos általi díjazásának.

Az EP elítéli a labdarúgó-stadionokban dívó erőszakos viselkedés összes formáját, a rasszizmus minden megnyilvánulását, és a hátrányos megkülönböztetés egyéb formáit. Ezzel kapcsolatban arra ösztönzi a tagállamokat, hogy a rendelkezésükre álló legszigorúbb intézkedéseket alkalmazzák a sportpályákon tapasztalható erőszak minden formájának csökkentése, illtve felszámolása érdekében. Ezen a területen szó sem lehet sportspecifikumokról beszélni, a köztörvényes bűncselekmények mindenütt azok, stadionokon kívül és azon

[24] Az EP ragaszkodik ahhoz, hogy a fiatal külföldi tehetségek szerződtetésével kapcsolatban mindig tiszteletben kell tartani a bevándorlási jogot, és felhívja az Európai Bizottságot, hogy az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló, 2002. július 19-i 2002/629/IB tanácsi kerethatározat (1) és/vagy a fiatal személyek munkahelyi védelméről szóló, 1994. június 22-i 94/33/EK tanácsi irányelv (2) végrehajtásával összefüggésben kezelje a gyermekkereskedelem problémáját.
(http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:027E:0232:0240:HU:PDF).

[25] EKB 222/86. sz. Heylens-ügyben hozott ítélete (EBHT 1987., 4097. p.).

[26] Egy belga állampolgár, belga labdarúgó-edzői diplomával francia csapatnál (Lille) szeretett volna edzősködni. A francia sportminisztérium elutasította diplomája egyenértékűségének elismerését, indoklást nem adott. Heylens pert indított a Hivatásos Edzők és a Francia Labdarúgás Alkalmazottainak Nemzeti Egyesülete ellen. Az EKB a kereseti kérelemnek helyt adott: kimondta, hogy minden képzettség, amelyet valaki a hazájában megszerzett, minden más EU tagországban is érvényes.

belül is. Ezért az EP minden támogatást megad az UEFÁ-nak az erőszak megszüntetése érdekében tett intézkedéseivel kapcsolatban.

Annak ellenére, hogy az Európai Unióban a sport irányítása és szervezése a tagállamok, az országos és a nemzetközi sportszövetségek hatáskörébe tartozik, a sport számos közösségi politikával érintkezik, amennyiben pedig gazdasági tevékenységként jelenik meg, akkor egyértelműen a közösségi jog hatálya alá tartozik.[27] Így a versenyjogi és a belső piaci szabályozás közvetlen hatással van e területre. Ennek megfelelően az Európai Parlament kéri az Európai Bizottságot, hogy dolgozzon ki egyértelmű iránymutatásokat az állami támogatási szabályok alkalmazására vonatkozóan, ugyanis nincs tisztázva, hogy az állami, önkormányzati[28] támogatások mely formája fogadható el, mi nem torzítja még az egyenlő versenyfeltételeket.[29] A parlament úgy ítéli meg, hogy „a labdarúgásnak biztosítania kell a versenyzők kölcsönös függőségét, és szükségképpen a verseny eredményeinek kiszámíthatatlanságát, amely igazolásként szolgálhat a sportszervezetek számára a sportesemények rendezése és értékesítése tekintetében sajátos piaci keret létrehozására. Úgy ítéli meg azonban, hogy e sajátos keretek nem jelenthetnek a közösségi versenyszabályok alkalmazása alóli automatikus kivételt a hivatásos labdarúgáshoz kapcsolódó gazdasági tevékenységek esetében, tekintettel e tevékenységek növekvő gazdasági súlyára".[30] Azaz nem lehet minden esetben a sport specifikus természetére hivatkozni, annak is vannak korlátai.

Az Európai Parlament állásfoglalásának egyik központi eleme az egyenlő versenyfeltételek kialakításának ösztönzése. Ennek megfelelően értelmezi a klublicenc rendszert, a már említett állami támogatásokat, a fogadási piac esetleges liberalizációjának következményeit, és általában a sport, és különösen a labdarúgás finanszírozását biztosító mechanizmusok bevezetésének lehetőségét, és áll ki a nemzeti és európai labdarúgó-események integritásának védelmét szolgáló intézkedések meghozatala mellett.

[27] A bíróság szerint a sport csak annyiban tartozik a közösségi jog hatálya alá, amennyiben az EK 2. cikk értelmében vett gazdasági tevékenységről van szó (a bíróság 36/74. sz., Walrave és Koch- ügyben 1974. december 12-én hozott ítéletének [EBHT 1974., 1405. p.] 8. pontja, a C-415/93. sz. Bosman-ügyben 1995. december 15-én hozott ítéletének [EBHT 1995., I-4921. p.] 73. pontja és a C-51/96. sz. Deliège-ügyben 2000. április 11-én hozott ítéletének [EBHT 2000., I-2549. p.] 41. pontja) stb.

[28] Az önkormányzat a helyi „állam", így az önkormányzati támogatásokra is lényegében ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint a központi állami támogatásokra.

[29] Több ilyen példát lehetne mondani, a Jelentés a hatóságok által a labdarúgó-stadionok vagy létesítmények fenntartására vagy korszerűsítésére biztosított pénzügyi és egyéb támogatásokat emeli ki.

[30] Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 27 E/232, 2008.1.31. 54. bk.

A közvetítési jogok értékesítésén keresztül a média vált a sport legfőbb finanszírozójává az egész világon.[31] Természetes tehát, hogy ez az állásfoglalás is foglalkozik azzal. A pénzügyi szolidaritási modelljének megteremtése és védelme elengedhetetlennek látszik, miközben az Európai Közösség versenyjoga sem sérülhet. Az EP azon a véleményen van, hogy a labdarúgó-közvetítéseknek a lakosság lehető legszélesebb köre számára hozzáférhetőnek kell lenniük, többek között szabadon fogható televíziós csatornák útján, éppen ezért hangsúlyozza, hogy felbecsülhetetlen a hatályban lévő, határok nélküli európai televíziózásról szóló 97/36/EK irányelv (1) 3a. cikkének jelentősége.[32] Az EP leszögezi, hogy a bevételek elosztásának jelenlegi gyakorlata a nagy tagországoknak kedvez, míg a kisebbek számára hátrányos.

Végül az állásfoglalás meglehetősen érintőlegesen a hivatásos labdarúgásban jelentkező doppingproblémákat is megemlíti. Igaz, amint azt az Európai Bíróság a Meca-Medina és Majcen kontra Európai Bizottság ügyben[33] megállapítja, „a doppingolás tilalma tisztán sportmegfontolásokon alapul, és idegen bármilyen gazdasági megfontolástól. Ebből a megállapításból az következik, hogy a doppingellenes küzdelem szabályai nem tartoznak a Szerződés gazdasági szabadságokra vonatkozó rendelkezéseinek, és különösen az EK 49., az EK 81. és az EK 82. cikk hatálya alá. A doppingellenes szabályok magához a sporthoz kapcsolódnak szorosan."[34]

---

[31] Farkas Péter (2003): A közvetítési jogok és a sport az Európai Unióban. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 1. 10-14.

[32] Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 27 E/232, 2008.1.31.

[33] David Meca-Medina (spanyol) és Igor Majcen (szlovén) hosszútávúszó 1999 januárjában első és második helyezést ért el a Brazíliában megrendezett hosszútávúszó-világbajnokságon. A verseny után elvégzett doppingellenőrzés mindkettőjük szervezetében tiltott teljesítményfokozó alkalmazására utaló szert talált. A Nemzetközi Úszó Szövetség Dopping Tanácsa 1999. augusztus 8-án hozott határozatával a sportolókat négy évre eltiltotta, majd később két évre mérsékelte a büntetést. A két sportoló ezt követően panaszt tett az Európai Bizottságnál, amelyben felvetette, hogy a Nemzetközi Olimpiai Bizottság által elfogadott, és a Nemzetközi Úszó Szövetség által átültetett doppingellenes szabályzat egyes rendelkezései, valamint a doppingvizsgálat során követett egyes gyakorlatok összeegyeztethetetlenek a közösségi versenyszabályokkal és a szolgáltatásnyújtás szabadságával.

[34] Az elsőfokú bíróság ítélete (negyedik tanács) 2004. szeptember 30. „Verseny – Szolgáltatásnyújtás szabadsága – A Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) által elfogadott dopping-ellenes szabályzat - Tisztán sportszabályozásnak minősülő előírások" , a T-313/02. sz. ügyben. (http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62002A0313:HU:HTML#Footnote).

Összegzés

A sport sokáig nem szerepelt az unió által támogatható tevékenységek között. Általános értékeit mindig hangoztatták, de ahhoz, hogy uniós politikává váljon, nem voltak meg a közös gondolkodás és cselekvés objektív alapjai. A sport szemszögéből az uniós közgondolkodás fejlődéstörténete mindenképpen abba az irányba mutat, hogy önszerveződésének tiszteletben tartása mellett, ezt a területet is integrálni kell az unió által támogatható tevékenységek körébe. Az elmúlt évek eseményei azt mutatják, hogy az EU-s intézményekben, és a sport független szervezeteiben is megvan a szándék egy új uniós közpolitika, a sportpolitika kimunkálására. Ehhez azonban meg kell, hogy jelenjen a sport valamely szerződés szövegében. Ez, ha ratifikálják, a Lisszaboni Szerződésben megvalósulhat. Ez a szerződés egyrészt úgy alakítaná át az Európai Unió működését, hogy az megfeleljen a 21. század kihívásainak, másrészt megfelelő intézményi reformokat tartalmaz az újabb bővítések előtt. A Lisszaboni Szerződés módosítaná a hatályos EU- és EK-Szerződést[35], ám szemben az Alkotmányos Szerződéssel, nem lépne azok helyébe. Az EU állam- és kormányfői által 2007. december 13-án aláírt Lisszaboni Szerződés célja, hogy Európa demokratikusabbá, átláthatóbbá, hatékonyabbá váljon. A szerződés létrehozná a jogok és értékek, a szabadság, a szolidaritás és a biztonság Európáját és megteremtené annak lehetőségét, hogy az EU hatékonyabban tudjon fellépni globális szereplőként. A Szerződés nem utolsósorban a sporttal is foglalkozik. Eddig a *sport* szó sem szerepelt a szerződésekben, így az uniónak semmiféle kompetenciája nem lehetett ezen a területen, hacsak nem implicite, ha azt egyrészt gazdasági tevékenységnek tekintjük, másrészt, ha nevelési és szociális funkcióit hangoztatjuk. De ez nem változtat azon, hogy a sportot vagy a sportmozgalmat legfeljebb a szavak szintjén támogathatja az EU, pénzügyi támogatások, pályázatok kiírására már nincs jogi alapja.

A Lisszaboni Szerződés beemelné tehát a sportot azon tevékenységek körébe, amelyeket az unió támogathat. Ennél azonban nem megy tovább, viszont ez elégséges jogalap lehet a következő költségvetési ciklustól anyagi források létrehozására és pályázatok kiírására a különböző sportprojektek támogatására. Az még közel sincs tisztázva, hogy ezt milyen logika alapján fogja tenni. A Fehér könyv, és az abban szereplő *Pierre de Coubertin cselekvési terv* megvalósítása jó kiindulópont lehet, hogy a sport valóban uniós közpolitikává vál-

[35] A Szerződés az Európai Unióról, más néven a Maastrichti Szerződés (1992) nyomán az Európai Gazdasági Közösség elnevezés *Európai Közösség*-re változott.

jon. Ehhez viszont a Fehér könyvben szereplő ajánlások megvalósítását elősegítő jogalkotási folyamatra lenne szükség.

Az elektronikus hivatkozások forrásai

Az Európai Bizottság honlapja: www.ec.europa.eu
Az Európai Parlament honlapja: www.europarl.europa.eu
Az Európai Unió holnapja: www.europa.eu
Az Európai Unió információs oldala: www.euractiv.com
Független jelentés a sportról: www.independentfootballreview.com
Nemzeti Sport portál: www.spotolonemzet.hu
Citizens of the European Union and Sport (2004): Special Eurobarometer 213.:
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_213_report_en.pdf
EUR-Lex, hozzáférés az Európai Unió joganyagához:
http://eur-lex.europa.eu
Az EU-intézmények hivatalos dokumentumai:
http://europa.eu/documentation/official-docs/index_hu.htm
Az Európai Unió Tanácsa honlapja: www.consilium.europa.eu

AZ EURÓPAI SPORT A LISSZABONI SZERZŐDÉS RATIFIKÁLÁSA IDEJÉN

European Sport at the time of the ratification of the Lisbon Treaty

● **Farkas Péter**[1]
● **Bardocz-Bencsik Mariann**[2]
[1]Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Társadalomtudományi Tanszék
[2]Független kutató

Összefoglaló

Az Európai Unió különböző intézményei az elmúlt években soha nem látott intenzitással fordultak a sportkérdések felé. Ennek kiemelkedő állomása, hogy az Európai Bizottság kiadott egy fehér könyvet a sportról, és hogy a Lisszaboni Szerződésben már a sport is megjelenik. Eddig az uniónak semmiféle kompetenciája nem volt ezen a területen, hacsak nem implicite, ha azt egyrészt gazdasági tevékenységnek tekintjük, másrészt, ha nevelési és szociális funkcióit hangoztatjuk. A Fehér könyv és az abban szereplő *Pierre de Coubertin cselekvési terv* megvalósítása a Lisszaboni Szerződés elfogadása esetén jó kiindulópont lehet, hogy a sport valóban uniós közpolitikává váljon. A szerzők dokumentumelemzés módszerével vizsgálják ennek lehetőségét, illetve a közös cselekvés esélyeit a sport területén, valamint feltárják és bemutatják az eddig elért eredményeket.

Kulcsszavak: Európai Unió, Fehér könyv a sportról, Pierre de Coubertin cselekvési terv, Lisszaboni Szerződés, közpolitika.

Abstract

In the recent years, the various institutions of the European Union have paid more attention to sport issues. This tendency is marked by the facts that the European Commission issued a white paper on sport, and sport was included in the Lisbon Treaty. Until recently, the word sport had not even appeared in the treaties, therefore, the Union had no competence whatsoever on this area. This statement is to be refined if the implicit influences are taken into consideration, such as sport being an

economic activity, and the fact that it has educational and social functions. The realization of the *Pierre de Coubertin Action Plan* included in the White Paper, and the ratification of the Lisbon Treaty can create opportunities for sport to become a public policy of the Union. In the current paper, the method of documentary analysis is applied to analyze these prospects and the opportunities of common action on the field of sport, and furthermore, to explore and introduce the results achieved until now.

Keywords: European Union, White Paper on Sport, Pierre de Coubertin Action Plan, Lisbon Treaty, public policy.

Bevezetés

A 2000-es években az uniós intézmények egyre növekvő érdeklődést mutatnak a sportkérdések iránt, és ez már a sportnak, nemcsak mint gazdasági tényezőnek szól, hanem egyre inkább figyelembe veszi annak társadalmi jelentőségét is. Az Európai Bizottság ennek a szemléletnek a jegyében adta ki 2007. július 11-én a *Fehér könyv a sportról* elnevezésű dokumentumot, amely a mai napig a legátfogóbb módon foglalkozik az európai sport jelenével és jövőjével.[1]

Az unió „végrehajtó" szerve, az Európai Bizottság által kibocsátott úgynevezett fehér könyvek különböző politikai területekkel kapcsolatos hivatalos javaslatokat tartalmaznak, és ezek a dokumentumok a megvalósítás eszközéül is szolgálnak. Évente egy-négy fehér könyv szokott készülni, s mindegyik elérhető az unió által – az elkészülés idején – jegyzett összes hivatalos nyelven.

Az Európai Unióban szokás valamilyen témakör, aktuális probléma köré szervezni a naptári évet, így 2007 az *Egyenlő Esélyek Mindenki Számára Európai Év* volt. Az egyenlőség az Európai Közösség

[1] Az Európai Bizottság 1991-ben indított el konkrét párbeszédet a sportszervezetekkel, amikor is megnyitotta az Európai Sportfórumot. Azóta megsokszorozódtak az Európai Bizottsághoz intézett felhívások, amelyek Európának a sport iránti fokozottabb elkötelezettségére vonatkoztak. Az Európai Bizottság 2005-ben *Az EU és a sport: Az elvárások összeegyeztetése* címmel konzultációt kezdeményezett a sportmozgalommal és a tagállamokkal. E konzultációs keretben egyes kormányzati és nem kormányzati érdekelt felek arra kérték fel az Európai Bizottságot, hogy támogassa az európai sport népszerűsítését és vegye figyelembe annak különleges jellegzetességeit a politikaformálás során, valamint hogy biztosítson nagyobb jogi átláthatóságot. (Európai Bizottság (2007): *Fehér könyv a sportról.* Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala. Luxemburg. Előszó.) Egy évvel később további tárgyalások kezdődtek az Európai Bizottság égisze alatt. *A sport szerepe Európában* című konzultáción három workshopban tárgyalták a sport három fontos megközelítését (a sport társadalmi szerepe, a sport gazdasági hatása, a sport szervezése). Ez a tagolás egyébként megegyezik a Fehér könyvben szereplővel. E két, még viszonylag kötetlen tárgyalássorozattal ért meg az idő arra, hogy elkészülhessen a Fehér könyv a sportról.

alapelve, mely többek közt az (elfogadásra nem került) alkotmányszerződés[2] preambulumában és a ma még kérdéses sorsú Lisszaboni Szerződésben is helyet kapott. Az egyenlőség nagy kalapjába tartozik az esélyek egyenlősége is, így érthető, hogy 2007-et miért tették az ezen alapelvért folytatott fokozottabb küzdelem évévé. Az sem véletlen, hogy mind a három ez évben kiadott fehér könyvnek van egy olyan „közös nevezője", mely szoros kapcsolatban áll az esélyegyenlőség megvalósíthatóságával, s amely hiányában a három dokumentumban felvetett problémák sem orvosolhatók. Ez a „közös nevező" pedig az egészség: *Fehér könyv - A táplálkozással, túlsúllyal és elhízással kapcsolatos egészségügyi kérdésekre vonatkozó európai stratégiáról*, a *Fehér könyv a sportról; Fehér könyv - Együtt az egészségért: Stratégiai megközelítés az EU számára 2008-2013.*

Mivel a fehér könyvek közösségi cselekvésre tesznek javaslatot egy adott területen, érdemes megvizsgálni, hogy milyen előrelépések történtek a különböző fejezetekben felvetett javaslatokhoz képest a sportról szóló könyv megszületése óta.

A *Fehér könyv a sportról* a nagyon lényeges elvi kérdéseket felvető „formális" részein (Előszó, Bevezetés, Nyomon követés, Következtetés) kívül három fő fejezetre tagolódik. Először a sport társadalmi szerepéről, majd gazdasági vetületéről, végül a sport szervezéséről esik szó benne.

A könyv három fő fejezetében felvetett problémák orvoslására a konkrét programokon és projekteken kívül olyan megoldásokat is vizsgálunk munkánkban, mint az adott területen a fő kihívások meghatározása az Európai Bizottság által; a sport fontossága az élethosszig tartó tanulás koncepciójában; a legjobb gyakorlatok cseréje, valamint a sportban érintett felekkel történő párbeszéd élénkítése. Az átfogó célok megvalósulását nehéz vizsgálni, hiszen a könyvben említett javaslatoknak még nem mindegyike valósult meg, így nehezen juthatunk érdemi eredményekre. Ezért inkább a konkrét programokra érdemes fókuszálni. Ráadásul a Fehér könyvben nevesített projektek csak úgy realizálódhatnak, hogy egyik-másik átfogó cél is megvalósul velük együtt, mint például a párbeszéd a felek közt.

Sport az európai társadalomban

A Fehér könyv fejezetei szerint haladva először a sport társadalmi szerepével kell foglalkoznunk. 2004 októberében került sor egy Eurobarométer felmérésre az EU akkori 25 tagállamában, melyekben a

[2] Szerződés az európai alkotmány létrehozásáról.

társadalom tagjainak sporthoz való hozzáállását vették górcső alá.[3] A kérdéssorra adott válaszokból látszik, hogy a vizsgált országok lakói azért sportolnak keveset, mert nincs idejük rá, illetve nem szeretnek mozogni. Egy másik kérdésre adott válaszokból az derül ki, hogy az EU lakosságának mindössze 38%-a sportol legalább egyszer hetente, ami avatatlan füleknek is kevésnek hangzik. A Fehér könyv az ilyetén hozzáállás megváltoztatását is fontosnak tartja. Ennek egyik eszköze, hogy ezentúl az európai uniós pályázatokból a sportágazathoz kapcsolódóak is igényelhetnek forrásokat céljaik megvalósítására. Ez annak köszönhető, hogy ma már a sportágazat is kiveheti a részét az Európai Képesítési Keret fejlesztési forrásaiból. Ez annyit jelent, hogy minden országban az adott operatív programokhoz kapcsolódó támogatások elosztásánál a sportágazat is kaphat anyagi segítséget.

Szintén a sporthoz való hozzáállás javítását szolgája, hogy az Európai Bizottság a Fehér könyvben egy olyan európai díj alapításának gondolatát veti fel, amelyet a fizikai aktivitást támogató iskoláknak ítélnék oda.

Az Európai Bizottság a sport társadalmi integrációt erősítő szerepe miatt ígéretet tett egy tanulmány elkészítésére a fiatal sportolók képzéséről Európában. A dokumentum 2008 júniusára készült el, s három fő szempont szerint közelíti meg a témát: a fiatal sportolók képzésének különböző módszerei és mechanizmusai; a minőségi kritériumok (ezen belül a fiatalok élsportjában a képzési struktúra feltételrendszere, a fiatal sportolók képzésének minőségi kritériumai), illetve a nemzeti, és európai jogi és politikai keretrendszerek.[4] A harmadik részen belül a kérdés intézményi, jogi, illetve politikai aspektusait vizsgálják, elemzik az oktatással, a fiatal sportolók képzésével, egészségével, illetve védelmével, továbbá a munkaerőpiaccal való kapcsolatát. Szintén itt kap helyet a fogyatékkal élő személyek sportja, és azok a politikaalkotási és törvénykezési kezdeményezések, melyek a felsorolt témakörökben eddig napvilágot láttak EU-s, illetve állami szinten. Mindemellett az Európai Bizottság felkérte a tanulmány készítőit egy kiegészítő dokumentum megalkotására a hazai nevelésű fiatal labdarúgók helyzetéről az unióban. A kiegészítés a törzsdokumentummal egy időben készült el. A dokumentum részét képező javaslattömeg ajánlásokat fogalmaz meg a fiatal sportolók Európában zajló nevelésének, képzésének javítása érdekében.

Az Európai Bizottság a Fehér könyvben ígéretet tesz arra, hogy támogatni fogja az alulról szerveződő sportot az *Európa a polgárokért*

[3] Special EUROBAROMETER 213 „Citizens of the European Union and sport".

[4] European Commission (2008): Study on training of young sportsmen/women in Europe.

*program*ban. A 2007-től 2013-ig tartó program célja, hogy aktivizálja az EU polgárait a közösség építésében, azaz hogy szorosabbra fűzze a kapcsolatot a polgárok és az unió között. A program egyéves időintervallumokra ír ki pályázatot, melynek kedvezményezettjei uniós támogatással valósíthatják meg kitűzött céljaikat. A kiírásban 2009. március 15-ig várták a pályázatokat, s a nonprofit és civil szervezetek, szövetségek mellett amatőr sporttal foglalkozó szervezetek is benyújthattak pályázatot.[5] A pályázati kiírás kritériumai között az is szerepelt, hogy egy projektben minimum két szervezetnek kell részt vennie két különböző tagállamból. Az unió ezáltal igyekszik ösztönözni a határokon átívelő együttműködést és növelni az ilyen projektek számát.

Az Európai Bizottság a *Cselekvő ifjúság program*on keresztül szorgalmazná a fiatalok önkéntes munkáját, például különböző sportesemények vagy az ifjúsági csereprogramok terén. Az uniós összefogás ezzel kapcsolatban azért remek kezdeményezés, mert az idegennyelv-tudással rendelkező sportszerető ifjak szeretnek világversenyeken serénykedni, a sporteseményben lüktetve átélni annak minden pillanatát. A 2007-2013-as időszakra kiterjedő program elődje az *Ifjúság (Youth) program* volt 2000 és 2006 között. A program több alprogramjában is találunk olyanokat, melyek sporttal kapcsolatos projekteket is finanszírozhatnak. Például az *Ifjúsági kezdeményezés alprogram*, ahol többek közt a sportot a nők között népszerűsítő projektek támogathatók, valamint az *Európai Önkéntes Szolgálat alprogram*, mellyel az önkéntesek csoportjainak az EU különböző sportrendezvényekre segít eljutni. (Ehhez elvben kapcsolható, hogy a Fehér könyvben az Európai Bizottság ígéretet tett egy tanulmány elkészítésére az önkéntességről a sportban.)

A Fiatalok egészségének javítása alprogram neve önmagáért beszél, ebben olyan projektek kaphatnak támogatást, melyek szabadtéri és testmozgást népszerűsítő tevékenységek rendezésével ösztönzik az EU ifjainak sport által történő társadalmi beilleszkedését, életmódjuk egészségessé tételét.[6] A *Cselekvő ifjúság program* támogathat projekteket, illetve adhat támogatást az ifjúságpolitikában működő szervezetek költségeihez.

Az uniós politikák, ezeken belül is a szociálpolitika egyik zászlóshajója a nemi, faji, fogyatékosságon alapuló és egyéb diszkrimináció elleni harc. A 2000-ben kihirdetett lisszaboni stratégia szociálpolitikára vonatkozó része hangsúlyozza a koordináció nyílt

[5] Európa a polgárokért program / Civil szervezetek számára kezdeményezett projektek.

[6] Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium (2008): *Kézikönyv sportszervezetek és önkormányzatok számára*. 29. p.

módszerének (Open Method of Co-ordination, OMC) használatát. Ez egy olyan puha összehangolását jelenti a tagországok szociálpolitikájának, mely az egymástól való kölcsönös tanuláson, a legjobb gyakorlatok cseréjén és a nem szankcionálhatóságon alapul. Az Európai Bizottság a Fehér könyvben utal arra, hogy az OMC sikerrel alkalmazza a sportot, mint mutatót a társadalmi befogadás területén. Az Európai Bizottság ösztönzi ezt a továbbiakban is, illetve szorgalmazza, hogy az előzőekben már említett két program (Európa a polgárokért, Cselekvő ifjúság), valamint a *PROGRESS-program* és az *Élethosszig tartó tanulás (Life Long Learning, LLL) program*ja támogassák a diszkrimináció elleni harcot a sporton keresztül. Előbbi elsősorban az esélyegyenlőség elérését, illetve a több és jobb munkahely megteremtését, míg utóbbi az oktatás-képzés javítását hivatott szolgálni az óvodáskortól egészen a felnőttképzésig. A Fehér könyv külön felhívja a figyelmet a migráns nők sportolási lehetőségének megteremtésére, illetve a nők számára sportvezetői pozíciók betöltésének ösztönzésére.

A Fehér könyv hosszan ír a *Futballal a rasszizmus ellen Európában* (Football Against Racism in Europe, FARE) nevű hálózatról, melynek ötlete egy 1999-es, az Európai Bizottság által életre hívott találkozón született meg. A bizottság üdvözli a hálózat eddigi munkáját, és párbeszédre ösztönöz az idegengyűlölet kérdésében a különböző szervezetekkel. A FARE ma már egy ernyőszervezet, amely harminchét országból tömörít szurkolókat, játékosokat, ezek szövetségeit, sőt olyan szervezeteket is, mint az UEFA és a Nemzetközi Labdarúgó Szövetség (FIFA). Három nagy intézményi partnere az imént említett két futballt irányító szervezet és az Európai Bizottság. A hálózat szorosan együttműködik az unióval, és működését 2002 és 2004 között a *Társadalmi kirekesztés elleni közösségi akcióprogram* finanszírozta. A FARE képviselői több alkalommal is felszólaltak az Európai Parlamentnek a rasszizmus kérdését napirendre tűző ülésein. Az EU és a FARE kapcsolata tehát erős, s a Fehér könyv ennek megtartására ösztönzi a két szervezetet.

A Fehér könyvben említett számos ötlet közül az elsők közt valósult meg az *A sportban megnyilvánuló erőszak ellenes EU-stratégia felé (Towards an EU Strategy Against Violence in Sport)* elnevezésű konferencia, amelyet 2007. november 28-29-én Brüsszelben rendeztek, s részt vettek rajta bizottsági, tagállami, európai parlamenti képviselők ugyanúgy, mint különböző sportszervezetek képviselői. A konferencia célja elsősorban a tapasztalatcsere volt, illetve a mindennapi kommunikáció elősegítése a témakörben. A kétnapos rendezvényen beszédet mondott többek közt Ján Figel sportért felelős európai biz-

tos, Sandro Calvani, az ENSZ nemzetközi bűncselekményeket vizsgáló kutatóintézetének igazgatója, Franco Frattini, az Európai Bizottság igazságért, szabadságért és biztonságért felelős alelnöke és Michel Platini, az UEFA elnöke.

2007 májusában adtak ki egy közleményt[7] az EU és a harmadik országok közti mobilitásról, s a Fehér könyvben a bizottság a közleményben leírtak végrehajtását - a kölcsönös előnyök reményében az EU és a harmadik országok közti kiegyensúlyozott mobilitási politika kidolgozását - ösztönzi a sportágazatban. A dokumentum megszületésének oka, hogy megérett az idő a harmadik országokkal egyensúlyon alapuló migrációs politika bevezetésére, hiszen az unió számos országában megkívánja a munkaerőpiac, hogy külső munkaerőt vegyenek igénybe. A közlemény további célja, hogy nevesítse azon eszközöket, melyekkel mind a körkörös, mind az ideiglenes migráció megkönnyíthető. A dokumentum két fő témája a mobilitási partnerkapcsolatok és a körkörös migráció. A sportágazatban különösen fontos kérdés a migráció, hiszen a professzionális sportolók igen nagy százaléka idegenlégiósként versenyez.

A Fehér könyv a sport és a környezetvédelem kapcsolata mellett sem megy el szó nélkül. A 21. század Európai Uniójában már elengedhetetlen környezetünk óvásának figyelembevétele minden releváns területen. A Fehér könyv két uniós kezdeményezés - a *Közösségi környezetvédelmi vezetési és hitelesítési rendszer* és a *Közösségi ökocímke rendszer* - sportban való elterjesztésének is fontos szerepet tulajdonít. Mindkét rendszerhez csak azok a cégek, szervezetek csatlakozhatnak, melyek megfelelnek a rendszerek szigorú környezetvédelmi előírásainak. A Fehér könyvben nevesített cél az is, hogy a 2007-2013-as programozási periódus környezetvédelmi programja, a *LIFE+* vegye figyelembe a sportot az *Információ és kommunikáció* részében. Így például az unió társfinanszírozhat olyan pályázatokat, melyekben a sportot igyekeznek ötvözni a környezetvédelemmel (ún. zöld sportok).

Sport és gazdaság

A Fehér könyv második része, a sport gazdasági vetületével foglalkozó fejezet igen fontos kérdéseket feszeget, hiszen a sport kapcsolata a gazdasággal egyre szorosabbá válik. A fejlett országok nemzeti összтermékének egyre nagyobb részét termeli a sportszektor (3,7%),

[7] Circular migration and mobility partnerships between the European Union and third countries. 2007. május 16., Brüsszel.

több és több munkavállalónak biztosítva megélhetést (5,4%).[8] Wladimir Andreff és Paul D. Staudohar sportközgazdászok a végbemenő változást egy modellváltással írják le.[9] A sport és a gazdaság múltbeli kapcsolatát az SSSL-modell (Spectators-Subsidies-Sponsors-Local) írja le. Eszerint a nézők, az együttműködő partnerek, a szponzorok, valamint a helyi közösség a sport és a gazdaság kapcsolatának mozgatórugói. A két szakember azonban úgy véli, hogy manapság az MCMM-modell (Media-Corporations-Merchandising-Markets) már jobban mutatja ezt a kapcsolatot. Szerintük a kétezres években a média, a vállalatok, az értékesítés és a piacok négyszöge mentén rajzolódik ki a sport és a gazdaság kapcsolata. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a hangsúly a helyi közösségeknek nyújtott szolgáltatásokról a globális, média által vezérelt szolgáltatások felé tolódott el. Ez a sport gazdasági jelentőségének megváltozását vonta maga után.

A Fehér könyv számos intézkedés bevezetését tervezi a sport és a gazdaság kapcsolatának jobb megértésére, a kapcsolat erősítésére. Az Európai Bizottság szeretne például kidolgozni egy olyan statisztikai rendszert, mely a sporttal kapcsolatos tevékenységek európai szintű összehasonlíthatóságát szolgálja. A statisztikai rendszer célja lenne, hogy a sport gazdasági hatásait standard módon mérje. A rendszer még nem készült el, de az osztrák elnökség idején - 2006 első félévében - már megalakult ennek kidolgozására egy szakemberekből álló munkacsoport. Az Európai Bizottság azt is hangsúlyozza, hogy a statisztikai rendszer nélkül nagyon nehéz a sport gazdasági jelentőségét számszerűsíteni, főleg azért, mert nagyon szűken definiált a sport európai szinten.

Az Európai Bizottság annak a várakozásának is hangot ad a Fehér könyvben, hogy további felmérések is készüljenek a sporttal kapcsolatban. A „különleges" Eurobarométer felméréseken kívül további adatokhoz jut az unió az Európai Bizottság közvélemény-kutató „standard", „flash" és a „csatlakozásra váró országokban lekérdezett" kérdéssoraira adott válaszokból. Ezeken felül a sporttal kapcsolatos felmérések aktualitása, hogy 2009. április 30-án zárult egy tender, melyet az unió írt ki egy tanulmány elkészítésére. A téma a sportfinanszírozás akadályai a belső piacon volt.[10]

[8] Európai Bizottság (2007): *Fehér könyv a sportról.* Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala. Luxemburg. 12. p.

[9] The EU and Sport Matching Expectations. Report from Workshop 2: The Economic Impact of Sport.

[10] Open call for tender MARKT/2009/04/E: "Study on Internal Market Barriers to Sport Funding."

A Lisszaboni Stratégia néven ismertté vált tízéves uniós fejlesztési terv magában foglalja, hogy 2000-től 2010-ig az EU-nak a világ legversenyképesebben fejlődő tudás alapú gazdaságává kell válnia, mely fenntartható fejlődéssel, több és jobb munkahelyek teremtésével, valamint társadalmi kohézióval jellemezhető. Bár a célkitűzések némiképp módosultak „félúton", az áhított változások iránya megmaradt. Az Európai Bizottság tanulmány készítését szorgalmazta annak kiderítésére, hogy a sportágazat mennyiben járul hozzá a célok eléréséhez. Bár a Fehér könyv kiadása óta volt egy szeminárium, mely érintette ezt a kérdéskört is, a tanulmány még nem készült el. Szerveztek viszont egy konferenciát 2008. február 28-án Brüsszelben, amely a felsőoktatás és a sport lehetőségeit vette górcső alá a munkaerő-teremtés szempontjából.[11] Az előadók főleg azt boncolgatták, hogyan lehet a sport különböző aspektusait a gazdasági növekedésben és munkahelyek teremtésében kamatoztatni.

A Fehér könyvben utal az Európai Bizottság arra, hogy független tanulmányt fog készíteni a tagállamokban a *Sport for All*, a mindenkinek szóló sport finanszírozásáról, s az ebben történt változásokról. A tanulmány kérdőíve 2008 májusában készült el. A tizennyolc kérdést tartalmazó kérdőívet egy eseti bizottság állította össze, melybe a francia sportminisztérium (Ministère de la Santé et des Sports), a Francia Nemzeti Olimpiai és Sport Bizottság (Comité National Olympique et Sportif Français, CNOSF) és az Európai Bizottság sportrészlege delegált tagokat. A tagországoknak kiküldött kérdéssor összesítése 2008 szeptemberére készült el. Az adatokból többek között az is kiderül, hogy milyen arányban oszlik meg a sport finanszírozása az EU-ban az állami és a magánszektor között. E szerint a legnagyobb százalékban a háztartások (49,7%) finanszírozzák a sportot. Ebben benne foglaltatnak a különböző sporthoz kapcsolódó termékek és szolgáltatások vásárlásai, ami azt jelenti, hogy a családok a legnagyobb sportfogyasztók az EU-ban. A sportfinanszírozás majdnem egynegyedét adják a helyhatóságok (24,3%), a központi állami hozzájárulás ennek kevesebb, mint fele (11,9%). Ennél kicsit nagyobb a vállalatok hozzájárulása a finanszírozáshoz, de csak mindössze 14,1%.[12] Az adatok mindenképp hasznos támpontjai lehetnek egy későbbi EU-s szintű sportfinanszírozási politikának.

A Fehér könyv nemcsak új ötleteket vet fel, hanem régi, bevált módszerek megtartását is szorgalmazza. Így például a kedvezményes általános forgalmiadókulcsok megtartására is bíztat. A kul-

[11] Higher Education and Sport: Delivering the skills for growth and jobs. Wales House, Brussels.

[12] CCPR: Meeting of sports directors. 2008., 1. p.

csokra az EU-ban a 2006/112/EK irányelv vonatkozik, ezzel akadályozzák meg a verseny torzítását, illetve ezzel juttatják érvényre az áruk és szolgáltatások szabad áramlására vonatkozó szabadságokat. Az unióban tekintettel a sport társadalmi szerepére, néhány sportszolgáltatás adómentességet élvez - például az egészségpénztáron keresztül igénybe vett sportszolgáltatások -, a többire kedvezményes adók vonatkoznak. Utóbbiakra példák a sporteseményekre szóló belépők és a sportlétesítmények használati díja.[13] Az Európai Bizottság igyekszik támogatni e kedvezmények megtartását, amely eddig teljes mértékben sikerült is. Biztató jel az is, hogy egy 2009 februári parlamenti plenáris ülés egyik témája volt a több termékre és szolgáltatásra is kiterjedő kedvezményes adókulcsok kérdése.[14] Az uniós politikusok üdvözlik a kezdeményezést, azaz az EU-ban a hozzáadott érték típusú adókkal kapcsolatos attitűd a csökkentés irányába hajlik. Ez bizakodásra adhat okot a sporttal kapcsolatos adókulcsok tekintetében.

Sportszervezés

A Fehér könyv harmadik nagy fejezete a sport szervezése. A 2005-ös angol elnökség kezdeményezésére elkészült *Független európai sportjelentés* című dokumentum jó alapul szolgált az e fejezetben leírt kiindulópontok meghatározásához, illetve a felvetett kérdések megfogalmazásához.

A jelentés és maga a Fehér könyv is mint számos egyedi vonással rendelkező ágazatról szól a sportról. A sport specifikumai (a versenyszabályok egyedisége, a két nem számára külön szervezett versenyek, a nemzeti válogatottba szelektálás problémája, a klubok közti kompetitív egyensúly megtartása, a sportszervezetek önálló működése stb.) régebben felsorolásszerűen nem szerepeltek egyetlen uniós dokumentumban sem. A sport sajátos természetéből adódóan „különleges elbánásban" részesül az unió részéről, azaz néhány korlátozás, szabály rá nem vonatkozik, vagy máshogy vonatkozik, mint más ágazatokra. Az Európai Bizottság úgy gondolja, hogy a sport a továbbiakban sem élvezhet általános mentességet az EU-s szabályok alól, de esetében mindig figyelemmel kell lenni speciális sajátságaira.

A Fehér könyv a *Szabad mozgás és nemzetiség* alcíme alatt ígéretet tesz egy tanulmány elkészítésére az uniós és nem uniós állampolgá-

[13] A Tanács 2006/112/EK irányelve. Európai Unió Hivatalos Lapja, L 347/1.

[14] Ieke VAN DEN BURG (PSE, NL) Rapporteur, A6-0047/2009, Value added tax VAT: reduced rates (amend. « VAT Directive » 2006/112/EC) Debate: 19.2.2009.

rok egyéni versenyeken való szerepléséről.[15] A 2008 őszén megrendezett *Az európai sportoló, mint diák* (European Athlete as Student, EAS) konferencián Andrzej Rogulski, az Európai Bizottság Oktatási és Kulturális Főigazgatósága alá tartozó sportrészleg munkatársa még mindig csak, mint tervről beszélt a tanulmányról.[16] A dokumentum azóta sem készült el, pedig a téma nagyon fontos az unió és a sport kapcsolatában, hiszen alapszabadságokat érintő kérdésről szól. A Bosman-ügy kapcsán a munkaerő szabad áramlásának kérdésköre volt az, amely alapjaiban változtatta meg a sport addigi rendszerét. A most említett tanulmány elkészülésével könnyebben lehetne tisztázni az egyéni versenyeken való szereplés problematikáját. Ez a Deliège asszonyéhoz hasonló ügyek elkerülése szempontjából lenne fontos.[17] (A belga dzsúdós hölgy azért fordult az igazságszolgáltatáshoz, mert úgy gondolta, méltánytalanul nem nevezték néhány nemzetközi versenyre.) Az Európai Közösségek Bírósága úgy ítélte meg, hogy a sportolónő esetében - félhivatásos státuszú dzsúdósként - nem nevezhető a szolgáltatásnyújtás szabadsága korlátozásának az, hogy szövetsége nem nevezte adott versenyekre. A kérdéskör tehát nagyon bonyolult, ám a tanulmány számos aspektusát segítené tisztázni.

A játékosok átigazolására számos szabály vonatkozik, melyeknek figyelembe kell venniük a munkavállalók szabad mozgására vonatkozó EU-s alapelvet és egyéb uniós szabályozásokat. A labdarúgás illetékes szervei és az Európai Bizottság 2001-ben nagy volumenű párbeszédet folytattak a kérdésben. Ennek eredményeként a futball hatóságai felülvizsgálták a FIFA szabályzatát az országok közti játékosáramlás tekintetében, és szabályozták a folyamat számos pontját, így például az átigazolási időszakokat és a fiatalkorú játékosok iskolai oktatásának biztosítását.[18] További problémát jelent a sportolók átigazolása a pénzmozgások tekintetében. Az Európai Bizottság ennek részeként egy egységes tájékoztató és hitelesítő EU-s szintű rendszer kialakításán gondolkodik.[19] Az egységes rendszer még nem készült el, bár tény, hogy a folyamat sportáganként szabályozása már megtörtént a szövetségek által.

[15] Európai Bizottság (2007): *Fehér könyv a sportról.* Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala. Luxemburg. 15. p.

[16] Andrzej Rogulski (2008): *European Sport after the White Paper.* 12. p

[17] Christelle Deliège kontra Ligue francophone de judo et disciplines associées ASBL, Ligue belge de judo ASBL, Union européenne de judo (C-51/96. sz. ügy), 2000. április 11. *Európai Bírósági Határozatok Tára.*

[18] Európai Bizottság (2007): *Fehér könyv a sportról.* Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala. Luxemburg. 28. p.

[19] Ugyanott 15. p.

Az elmúlt tíz évben folyamatosan nőtt a sportolóknak, sportszervezeteknek dolgozó játékosügynökök száma és jelentősége. Ezért volt fontos szabályozni működésüket a tagállamokban. Miután ezek a szabályok nem voltak egyeztetve, az Európai Bizottság egy hatásvizsgálatot óhajt indítani, melyben mérlegelné, szükséges-e uniós szintű szabályozás a kérdésben. A terv azóta már elindult a megvalósítás útján: 2009 januárjában megszületett a döntés, miszerint a tanulmányt a KEA nevű cég fogja elvégezni a Sportgazdasági és Sportjogi Központ (Centre de Droit et d'Economie du Sport, CDES), illetve a Sportfoglalkozások Megfigyelő Központja (European Observatory of Sport Employment, EOSE) segítségével.

A Fehér könyv egy gyermekmunkáról szóló tanulmány készítését is szorgalmazta, melyben a fiatal sportolók vizsgálatára is nagy hangsúlyt kívántak fektetni. Az elkészült dokumentum gyakorlatilag felülvizsgálja a fiatalok munkahelyi védelméről szóló irányelvet. Mivel a sportoló fiatalok munkája erős fizikai és pszichikai igénybevétellel jár, különösen lényeges figyelemmel kísérni, megkapják-e a nekik járó munkahelyi védelmet. Az Occupational Safety and Health Network (Munkahelyi Biztonság és Egészség Hálózat) által 2007-ben készített tanulmány kitér arra, hogy a fiatal munkavállalókra két irányelv, a 89/391/EEC és a 94/33/EC vonatkozik. Ezek amellett, hogy definiálják a gyermek, a tinédzser és a fiatal fogalmát, iránymutatást adnak a fiatalok foglalkoztatása, védelme tekintetében. A Fehér könyvben említettekkel ellentétben a tanulmány nem tér ki külön a fiatal sportolók védelmére. Szövegében egyszer tesz róluk említést, amikor az 1989-es irányelv gyermekmunkát tiltó részének kivételeit sorolja. A tanácsi dokumentum ugyanis, néhány kivételtől eltekintve kifejezetten tiltja a gyermekmunkát. Ezek közt szerepel az, hogy a kulturális, művészi, sportolói vagy reklámtevékenységet végző gyermekek folytathatnak munkát az illetékes hatóság engedélyével.

Az Európai Bizottság a Fehér könyvben felajánlotta, hogy szervez egy konferenciát az önszabályozó engedélyezési rendszerekről, működésükről és hatékonyságukról. A labdarúgás képviselőit hívná meg a rendezvényre, hiszen sportágukban már működik a rendszer. Több mint egy évvel a Fehér könyv kiadása után az Európai Bizottság honlapján a következők állnak ezzel kapcsolatban: „A futball, a rögbi és a kosárlabda olyan sportágak, ahol e rendszerek kötelezőek azok számára, akik a nemzeti bajnokságban vagy európai versenyen kívánnak részt venni. Az engedélyezési rendszerek alapvető célja, hogy a finanszírozás és a nyilvánosságra hozatal tekintetében egy minimális kritériumrendszer betartására kötelezzék a sportklubokat.

Továbbá a rendszerek csökkentik annak a valószínűségét, hogy egy-egy klub idő előtt essen ki egy versenyből. Egy olyan önszabályozó ágazatban, mint a sport, ezek a rendszerek kulcsfontossággal bírnak a klubok irányításának javításában. A bizottság felismerte a rendszerek szükségességét, és kész segíteni ezek felállításában nemzeti és európai szinten, amennyiben ezek nem lépik át a szükséges mértéket, valamint amennyiben nem sértik a versenyszabályokat, és összhangban vannak a belső piac alapelveivel."[20]

Ennek jegyében az Európai Bizottság 2009. szeptember 17-én és 18-án Brüsszelben meg is szervezte a Fehér könyvben említett konferenciát, melyen olyan fontos kérdésekkel foglalkoztak a meghívottak - többek között az UEFA[21], a Nemzetközi Rögbi Tanács és a Spanyol Kosárlabda Liga -, mint például a jó kormányzás és szervezés a sportban, illetve az európai engedélyek megszerzésének és a finanszírozási rendszerek problematikája.

Nyomon követés

Az előbbiekben tárgyalt három fejezeten kívül a Fehér könyv *Nyomon követés* című részében is vet fel új gondolatokat az unió sportjával kapcsolatban. Így például azt, hogy az Európai Sportfórumot félévente, korlátozott számú résztvevővel megrendezett megbeszéléseket gyakrabban hívjanak össze. Szintén említésre kerül a Fehér könyvben az *Európai Sportfővárosok Program* is. A kezdeményezés 1999-ben látott napvilágot Olaszország és Spanyolország nemzeti sportpromóciós szervezeteinek égisze alatt. Az Európai Bizottság anyagilag is felkarolta a kezdeményezést, és így megalakulhatott az ACES (Európa Sportfővárosa Szövetség). A címet olyan város kaphatja meg egy évre, mely a megelőző öt évben kiemelkedő eredményeket ért el a sport területén. Jelölni erre a titulusra az aktuális sportfőváros polgármestere tud, és minden évben más ország kell, hogy legyen a cím nyertese. Milánóra például többek közt azért esett a választás, mert 2009-ben negyven nagyobb sportrendezvénynek, köztük három világbajnokságnak (kajak-kenu, baseball és amatőr ökölvívás) adott otthont, és itt rendezték meg a tornász Európa-bajnokságot is. A sport életmódra és a társadalmi befogadásra gyakorolt hatása mellett is kell, hogy kampányoljanak regnálásuk egy éve alatt

[20] Az Európai Bizottság honlapja (http://ec.europa.eu/sport/what-we-do/doc57_en.htm).

[21] Az UEFA mellett a konferencián részt vettek a labdarúgás legjelentősebb európai szervezetei, mint pl. az Európai Professzionális Labdarúgó Ligák Egyesülete (EPFL), az Európai Klubok Egyesülete (ECA), a Játékosok Nemzetközi Szövetsége (Fifpro), szurkolói szövetségek stb.

a kiválasztott városok. Milánó ezt a *Hajléktalanok Labdarúgó Világbajnokságának* megszervezésével teszi.

A tagállamok sportért felelős miniszterei 2004-ben fogadták el azt az ütemtervet, amelyben meghatározták az unióban a sport területén prioritást élvező témákat. A Lisszaboni Szerződés hatályba lépéséig a sportot csak informális struktúrákon keresztül lehet uniós relációban irányítani. Ezért született meg 2004-ben a gördülő ütemterv ötlete. A brit, az osztrák és a finn elnökségek kezdeményezéseit követve három munkacsoport alakult meg a sport három, uniós szinten is fontos prioritása mentén. Az első szakmai csoport a *Sport és egészség* 2005-ben alakult, ezt követte 2006-ban a *Sport és gazdaság* csoport, végül 2007-ben jött létre a *Nonprofit sportszervezetek* csoport. A német és a portugál elnökség ideje alatt pedig döntés született az európai uniós szinten is intenzívebb együttműködésről a dopping elleni harcban. Az együttműködés gyümölcseként 2008 nyarán megalakult az *Antidopping* munkacsoport. A szervezetek azóta is tevékenyek, találkozóikon a „legjobb gyakorlatok" cseréje az elsődleges cél.

A Fehér könyv szoros együttműködést szeretne a sportminiszterek és sportigazgatók közt. Ennek elérésére előirányozta, hogy minden EU-elnökség idején szervezzék meg találkozóikat, tizennyolc hónapos elnöki trió periódusokat figyelembe véve.

Az EU sportminisztereinek első találkozója 2002-ben, Aarhusban volt, majd a következő 2006-ban. Ettől kezdve már évente rendezik meg a találkozókatt, s riportokban összegzik az aktuális elnökség eredményességét a sport tekintetében. A legutóbbi ilyen összejövetel Biarrizt-ban volt, ahol kiadták a *Nyilatkozat a sportról* (*Declaration on Sport*) elnevezésű dokumentumot. Az EU-s tagországok sportigazgatóinak találkozóit 2006 óta rendezik meg évente, akkor Bécsben volt a nagy randevú az illetékesek közt. A találkozókról készült 4-6 oldalas dokumentumok beszámolnak az elnökség alatt a sportszervezésben elért eredményekről, mint például egy-egy kiadvány vagy tanulmány kiadásáról, találkozók megszervezéséről, és minden dokumentum végén kitérnek a következő elnökség feladataira is.

A Fehér könyvben sok helyen szerepel párbeszéd folytatásának ötlete az érintett felekkel, azonban a legtöbb esetben ehhez nem fűződik konkrét megvalósítási elképzelés. A szociális partnerekkel folytatott dialógushoz azonban igen, hiszen egy, a szektoriális szociális párbeszédnek keretet biztosító bizottság felállítása szerepel a tervek között. Ennek a bizottságnak a szerepkörét kívánja betölteni az *Munkáltatók a Sportban Európai Szervezete* (European Association of Sport Employers - EASE), mely 2009. március 25-én szervezett kon-

ferenciát a szociális párbeszéd kérdésében.[22] A nonprofit szervezet 2003-ban alakult a sportban folyó szociális párbeszéd fejlesztésére a terület sajátos jellegének figyelembevételével. Az EU-ban sok fórum van az általános szociális párbeszédre, de a sport speciális jellege megköveteli a külön odafigyelést. Az EASE háromfajta munkáltatói szövetséget tömörít: az amatőr sportolókét, a profi sportolókét és a szabadidősportban tevékenykedőkét.

A Fehér könyv többször, így a zárógondolatok között is megemlíti a *Pierre de Coubertin cselekvési tervet.* A könyv programja ebben a cselekvési tervben van pontokba szedve, mely bizonyos időközönként ellenőrző listaként is szolgálhat a tekintetben, hogy az említett célok hol tartanak a megvalósításban. Andrzej Rogulski egy 2008 decemberi előadásában arról számolt be, hogy az ötvenhárom programpontból addig harmincnyolcat valósítottak meg.[23]

A francia elnökség mandátumának végéhez közeledve, 2008 decemberében egy tanácsi ülésen hangzottak el az elmúlt fél év következtetései. Két fontos pontban is szó esett a sportról. Egyrészt kijelentették, hogy a Lisszaboni Szerződés hatályba lépését 2009 végére várják, ami nem kevesebbet jelent, mint hogy a sport végre szerepelni fog egy uniós alapdokumentumban. Egy másik lényeges pontban beszámoltak a *Sportról szóló európai tanácsi nyilatkozat* kibocsátásáról. A francia elnökség végén kiadott *Elnökségi következtetések* című dokumentum mellékletei között kapott helyet a nyilatkozat, melyben a Tanács ismételten elismeri a sport fontosságát, és továbbra is üdvözli az unió szerepvállalását annak irányításában. Hangsúlyozza, hogy figyelembe kell venni a sport sajátosságait, illetve ösztönzi a párbeszédet az érintett felekkel, többek közt a Nemzetközi Olimpiai Bizottsággal.[24]

Összegzés

Az Európai Bizottsági Fehér könyve behatóan foglalkozott a sport igen sok aspektusával. Tette mindezt azért, mert bízik a Lisszaboni Szerződés mihamarabbi hatályba lépésében, azaz abban, hogy az Európai Unió hamarosan tényleges lépéseket tud tenni a sportot érintő területeken. Pedro Velazquez, az Európai Bizottság sportrészlegének

[22] EASE: Le dialogue social européen et le cadre européen des certifications. Eléments de contexte – 25 mars 2009.

[23] Andrzej Rogulski: Emerging EQF challenges from the EU White Paper on Sport? "A common approach from the sport and active leisure sector to the tools of workorce development and worker mobility" EQF-Sport final conference, 2008. december 15-16.

[24] Az Európai Unió Tanácsa, Brüsszel, 2009. február 13. (OR. fr) 17271/1/08 REV 1 CO CL 5, 22. p.

megbízott vezetője 2009 szeptemberében nekünk adott interjújában elmondta, hogy a Pierre de Coubertin cselekvési terv körülbelül kétharmadát már teljesítették, és a szám folyamatosan növekszik. Velazquez úr azt is elmondta, hogy már most, a 2009-es évben is írt ki pályázatokat az Európai Bizottság a sport területén az úgynevezett előkészítő tevékenységek (preparatory actions) kategóriájában. Mint mondta, már óriási az érdeklődés, több mint kétszáz pályázat érkezett be hozzájuk, melyeknek körülbelül a tíz százalékát fogják tudni finanszírozni az évi 4-6 millió eurós költségvetésből. Ezek mind nagyon bíztató jelek, így a bizottság optimistán tekint a jövőbe: a 2013-mal kezdődő költségvetési periódusban már számolnak a sporttal is, mint teljes értékű európai uniós szakpolitikával. A várakozások beteljesüléséhez nekünk nem kell mást tennünk, mint bízni a Lisszaboni Szerződés ratifikálásában.

A Fehér könyv a sporttal kapcsolatos hivatalos javaslatokat tartalmazza, s a javaslatok megvalósításának eszközéül is szolgál, miközben az elért eredmények indikátora a Pierre de Coubertin cselekvési terv megvalósítása. Ez a dokumentum lehet az alapja a Lisszaboni szerződés elfogadása estén annak, hogy a sport be tudja tölteni társadalmi funkcióit Európában és ne csak egy tartalom nélküli szó legyen egy darab papíron. Ehhez viszont a Fehér könyvben szereplő ajánlások megvalósítását elősegítő jogalkotási folyamatra lenne szükség. Ki kellene dolgozni emellett egy konkrét ütemtervet, ami alapul szolgálhatna hosszú távú cselekvési programhoz. Ez a munka szerencsére már elkezdődött. Az elkövetkező időszakban feltétlenül meg kell határozni, hogy az unió milyen humán, tárgyi és egyéb erőforrásokkal kíván gazdálkodni a programok végrehajtása során, milyen garanciákat építettek a rendszerbe stb. Meg kellene határozni, hogy ez mennyibe fog kerülni, és ezt integrálni kell az EU költségvetésébe. Mérhető eredményekre és ezekhez tartozó indikátorokra lenne szükség. Ráadásul a végrehajtandó programok nemcsak egy intézményt érintenek, hanem feladatokat rónak többek között az oktatási, az egészségügyi és a környezetvédelmi tárcákra is, az uniós intézményekre éppúgy, mint a tagállamiakra és a sportszervezetekre. Éppen ezért tisztázni kellene, hogy a különböző szereplőknek konkrétan mi a feladatuk a Fehér könyvben leírtak végrehajtása során, - ratifikálása esetén - a Lisszaboni Szerződésből adódó feladatok kapcsán és be kellene építeni a rendszerbe bizonyos adminisztratív kényszereket is. A végrehajtást, az egyeztetéseket koordinálni kell, ergo ki kell jelölni a felelősöket is. Ha mindezek megvalósulnak, akkor beszélhetünk majd arról, hogy létezik európai sportközpolitika, a Fehér könyv ekkor töltené be valódi szerepét.

Az elektronikus hivatkozások forrásai

A Futballal a Rasszizmus Ellen Hálózat oldala: www.farenet.org
A Munkáltatók a Sportban Európai Szervezete honlapja: www.easesport.org
A sport és foglalkoztatás európai megfigyelőközpontjának honlapja: www.eose.org
A sport és rekreáció területén tevékenykedő brit szövetség honlapja: www.ccpr.org.uk
A török sportgazdaság platformja: www.ekosport.com
Az Európai Bizottság honlapja: www.ec.europa.eu
Az Európai Parlament honlapja: www.europarl.europa.eu
Az Európai Sportoló mint Diák Hálózat (EAS) honlapja: www.eas-network.eu
Az Európai Unió honlapja: www.europa.eu
Az Európai Unió információs oldala: www.euractiv.com
Független jelentés a sportról: www.independentfootballreview.com
Nemzeti Sport portál: www.spotolonemzet.hu
Európai Bizottság (2008): Study on training of young sportsmne/women in Europe, http://ec.europa.eu/sport/pdf/doc507_en.pdf
Citizens of the European Union and Sport (2004): Special Eurobarometer 213.: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_213_report_en.pdf
EUR-Lex, hozzáférés az Európai Unió joganyagához: http://eur-lex.europa.eu
Pályázatfigyelő portál: www.pafi.hu
Az EU-intézmények hivatalos dokumentumai: http://europa.eu/documentation/official-docs/index_hu.htm
Női civil portál: www.notars.hu
Circular migration and mobility partnerships between the European Union and third countries: http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/07/197
The EU and Sport Matching Expetations, Report from Workshop 2: The Economic Impact of Sport: http://ec.europa.eu/sport/library/doc/b1/doc312_en.pdf
Wales Higher Education Brussels honlapja : www.wheb.ac.uk
Axa Csoport Magyarország honlapja: www.axa.hu
Andrzej Rogulski: European Sport after the White Paper: www.eas-network.eu/arcives/Limerick/White%20Paper%20Limerick.ppt)
Európa Sportfővárosa Szövetség honlapja : http://www.aces-europa.eu/Default.aspx
Az Európai Unió Tanácsa honlapja: www.consilium.europa.eu

POLITIKAI TÖREKVÉSEK A BRIT OLIMPIAI SPORT ÁRNYÉKÁBAN: NAGY-BRITANNIA ÉS AZ 1980-AS MOSZKVAI OLIMPIA

Political ambtions in the shade of the Olympic sport: Great-Britain and the 1980 Moscow Olympic Games

Onyestyák Nikoletta
Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Társadalomtudományi Tanszék

Összefoglaló

A Szovjetunió afganisztáni intervenciója újra felélénkítette a kelet-nyugati ellentéteket, melynek következtében számos ország esetében az 1980-as moszkvai olimpián való részvétel kérdésessé vált. A NOB alapszabálya értelmében a részvételről szóló döntés a nemzeti olimpiai bizottságok hatásköre, azonban a nyugat politikusai a moszkvai olimpia átfogó bojkottját tűzték zászlajukra. Annak ellenére, hogy a sportbéli „megtorlás" egyik vezéralakja Nagy-Britannia kormányfője, Margaret Thatcher volt, a brit demokratikus rendszer hagyományai biztosították, hogy a kormány, a parlament, a nemzetközi közvélemény nyomása ellenére a Brit Olimpiai Bizottság saját belátása szerint, a politikai érdekeket háttérbe szorítva, a részvétel mellett döntsön.

Kulcsszavak: Nagy-Britannia, 1980 Moszkva, olimpiai részvétel, BOA.

Abstract

The Soviet intervention in Afghanistan renewed the east-west struggle of the world, which resulted in the dilemma of participation for many states in the 1980 Moscow Olympic Games. According to the statutes of the IOC, the decision about the Olympic participation was in the hands of the National Olympic Committees, but the politicians of the West set the aim of the extensive boycott of the Moscow Games. In spite of Margaret Thatcher being one of the leaders of the boycott will, the British democratic traditions ensured that the British Olympic Association resisting the pressure of the government, the Houses of Parliament and

the international opinion, could decide for the participation overshadowing the political interests.

Keywords: Great-Britain, 1980 Moscow, Olympic participation, BOA.

Bevezetés

1905-ben a parlament alsóházában létrehozott Brit Olimpiai Bizottság története során nem egyszer került olyan körülmények közé, amikor az olimpiai mozgalom iránti teljes elkötelezettségére és az Olimpiai Chartába foglaltakhoz való ragaszkodására volt szükség ahhoz, hogy NOB tagként vállalt kötelezettségének, mely a brit sportolók olimpiákon való részvételének a biztosítása, eleget tudjon tenni. Ennek köszönhetően az Egyesült Királyság Franciaország és Svájc mellett egyike azon három országnak, mely az 1896 óta megrendezett összes téli és nyári olimpián is részt vett. A sporttörténetben játszott kiemelkedő szerepe miatt nem véletlen az sem, hogy mint 1908-ban és 1948-hoz hasonlóan 2012-ben is London rendezheti meg a nyári olimpiai játékokat.

A BOA számára talán a legnagyobb kihívást az 1980-as év jelentette, amikorra ugyanis a kelet-nyugati konfliktussal terhelt világ két antagonista szuperhatalma olimpiai rendezési jogot kapott, az Egyesült Államok a téli olimpia versenyzőit Lake Placidban fogadhatta, míg a Szovjetunió a nyári versenyeket rendezhette meg Moszkvában. Mivel a Nemzetközi Olimpiai Bizottság 1974. október 23-án Bécsben tartott 75. üléséig az olimpiai játékok megrendezésére mindig a kapitalista világ egy-egy városa kapott felhatalmazást, így az 1980-as nyári olimpiai játékok színhelyének kiválasztásakor, a szocialista berendezkedésű Kelet előretörésétől, és propagandájától tartva, ellenséges hangok azonnal felvetették a játékok bojkottálását (*Senn,* 1999). A keleti blokk országai, köztük hazánk is hivatalosan úgy értékelte, hogy „a nemzetközi közvélemény megelégedéssel fogadta Moszkva kijelölését" (*Keresztényi,* 1980. 251.), Jimmy Carter az 1979 decemberi afganisztáni intervenciót követően azonnal felvetette a moszkvai olimpia bojkottjának lehetőségét, Nagy-Britannia pedig több angolszász országgal egyetemben, miniszterelnöke vezetésével mindent megtett, hogy kövesse az amerikai álláspontot (*Hill,* 1996).

Az afganisztáni beavatkozás és az 1980. május 24-i olimpiai nevezési határidő között eltelt időszakban a részvétel kérdéséről Nagy-Britanniában a sportkérdésben mérvadó politikai és autonóm szervek között komoly csatározások zajlottak le. A tanulmány célja

annak a bemutatása, hogy miként érhette el a brit nemzeti olimpiai bizottság azt, hogy a politikai akaratot figyelmen kívül hagyva, biztosítani tudta az ország sportolóinak szereplését a moszkvai olimpián.

Módszer

Az 1980-as olimpiai részvétel kérdése kapcsán kialakuló brit diszkussziók kormányzati, politikai és különféle sporttal foglalkozó autonóm szervek között zajlottak. A témával foglalkozó politikai hatóságok közül kiemelendő a miniszterelnök és hivatala, a Külügyi és Nemzetközösségi Hivatal, a Környezetvédelmi Minisztérium, mely alá a sportügyek is tartoztak Hector Monro sportminiszter vezetésével, valamint a brit parlament alsó- és felsőháza. A független hatóságok közül a főszereplő a kérdésben a döntési hatókörrel is rendelkező Brit Olimpiai Bizottság (British Olympic Association, továbbiakban BOA) volt, mellette a Fizikai Rekreáció Központi Tanácsa (Central Council of Physical Recreation, továbbiakban CCPR[1]) 270 sporttal kapcsolatos intézmény és sportolók millióinak a képviseletében.

A miniszterelnöki hivatal és a kormányzati szervek 1980-as olimpiával kapcsolatos hivatalos dokumentumi, levelezései, jegyzőkönyvei (www.cabinetoffice.gov.uk) részletesen visszatükrözik a részvétel kérdésével kapcsolatos brit dilemmákat. A 131 db hivatalos dokumentum közül 50 db a kormány és a külügyi hivatal bojkott-tervben érintett nemzetek és nemzetközi szervezetek képviselőivel folytatott nemzetközi levelezéseit, telexváltásait fedi le. A BOA tíz alkalommal került írásos érintkezésbe a kormányzati politika képviselőivel, a CCPR hétszer értekezett a miniszterelnöki hivatallal az ügyben, míg egyéni sportolók, és sportági szervezetek 15 alkalommal keresték meg vagy voltak felkeresve a miniszterelnöki kabinet által.

A parlament mindkét házában folytak ülések Moszkva kérdéséről, három alsóházi (http://hansard.millbanksystems.com/commons/1980) és egy felsőházi ülés (http://hansard.millbanksystems.com/lords/1980) teljes jegyzőkönyve és további dokumentumok felszólalásokról és képviselői levelekről a kormányzati és ellenzéki politikai véleményeket tükrözik vissza. Mivel az olimpia kérdése komoly gazdasági hatást is gyakorol, így különféle gazdasági vállalkozások, cégek hét alkalommal keresték fel a kormányt, az olimpiát

[1] A CCPR a sport és rekreációs szervezetek irányításáért és képviseletéért felelős kormányzati ernyőszervezet az Egyesült Királyságban.

érő politikai csatározások miatt felmerülő esetleges veszteségeik okán. A többi kormányzati irat között elsősorban a különféle belső hivatalok közötti levelezések, valamint a média képviselőivel való levélváltások szerepelnek.

A dokumentumok elemzésével rekonstruálhatóvá válik az a folyamat, ami a végső részvételi döntéshez vezetett.

Nagy-Britannia és az olimpiai részvétel kérdése

Az olimpiai játékokon való részvételről szóló döntés az Olimpiai Charta 41. és 42. paragrafusa értelmében a nemzeti olimpiai bizottságok kizárólagos hatáskörébe tartozik, azonban az olimpiai szervek autonómiája az adott politikai rendszer erejétől és a nemzeti demokratikus hagyományok mértékétől is függ. A négyévente megrendezésre kerülő nyári olimpiai játékok olyan széles körűen a figyelem középpontjában vannak, hogy nem véletlen ismerték fel a politikum szereplői, hogy a sportesemények könnyen, néha még akaratlanul is, politikai üzenetek közvetítőjévé válhatnak. 1980-ban az olimpiai játékokat bojkottálni kívánó nemzetek a rendező ország nemzetközi politikájával való egyet nem értésüket kívánták kifejezni. A politikai szervek bojkott melletti elkötelezettsége azonban csak ott eredményezhette az ország sportolóinak távolmaradását a játékokról, ahol a nemzeti olimpiai bizottságokat is sikerült meggyőzni a bojkott szükségességéről.

Nagy-Britanniában a politikai hatású konfliktusokat indukáló helyzetek között előkelő helyet foglalnak el azok a nézetkülönbségek, melyek bizonyos szakszervezetek, autonóm szervezetek részérdekei és az országos érdekek közötti ellentétek miatt jönnek létre (*Havas*, 2003). 1980-ban is egy nem kormányzati sportszerv, a BOA, és az átfogó, nemzeti érdekek képviseletére hivatott politikai vezetés érdekkonfliktusa bontakozott ki a moszkvai olimpia kapcsán. Mindazonáltal az ilyen jellegű konfliktusok végeredményét a tradicionális Nagy-Britanniában a nem kormányzati szervek és a demokratikus intézményi rendszer autonómiájának védettsége határozza meg.

Az autonóm sportszervek nemzetközi együttműködésének politikai megerősítése céljából Nagy-Britannia kormánya 1979. február 6-án öt évre szóló szerződést kötött a Szovjetunió Minisztertanácsának Testkulturális és Sport Bizottságával a „sportkapcsolatok javítása, a barátság erősítése és a kölcsönös megértés javításának" céljából (www.cabinetoffice.gov.uk). Ennek ellenére néhány hónappal később a szovjet afganisztáni intervenciót követően a kormány azonnal az amerikai állásponttal összhangba helyezkedett, és a

moszkvai olimpia kapcsán való nyomásgyakorlást kezdeményezte. Igaz a szovjetek hivatalosan ragaszkodtak ahhoz, hogy őket az afgánok hívták be segítségül a kínaiak és az amerikaiak ellen, de így is a világ ellenállásába ütközött ez a katonai beavatkozás (Senn, 1999.). Az amerikai bojkottfelhívást követően a brit miniszterelnöki titkárság vezetői is megállapították, hogy „az olimpiáról való visszalépés sértené legjobban a szovjeteket"[2], ennél talán még hatékonyabb lenne az 1980-as olimpiai játékok eltörlése, elhalasztása, vagy más országba való áthelyezése, azonban „az egyedüli szervezet, amely távol tarthatja Nagy Britanniát az olimpiai játékokról, az a BOA".[3]

A nyugati politikai erők törekvésének támogatására, és a bojkottcélkitűzés alátámasztására, az afganisztáni intervenciót követően a brit-amerikai Adam Smith Institute 10 prominens, a szovjet rendszer által száműzetéssel, vagy börtönnel sújtott szovjet állampolgár üzenetét közvetítő kiadványt jelentetett meg *Játékok emberéletek árán* címmel. A szovjet kommunizmus miatt sokat szenvedett értelmiségi csoportosulás gyakorlatilag a saját hazája ellen lépett fel mikor a moszkvai olimpia bojkottjára hívta föl a világ népeit. „Felhívással fordulunk minden sportolóhoz, aki keményen, sok áldozatot hozva edzett, az edzőkhöz, akik idejükkel és tehetségükkel segítették a felkészülést, a brit és a külföldi tisztviselőkhöz, akik a szervezési munkákat önként vállalták, minden kormányhoz és minden emberhez, aki értékeli az igazságot, a szabadságot és az emberi méltóságot...Vegyék figyelembe, hogy a moszkvai olimpiai játékokhoz adott támogatás, támogatást jelent az erőszak és az elnyomás folytatásához."[4]

Nagy-Britannia politikai véleményének kialakításában komoly szerepet játszott a különféle nemzetközi szervezetekkel és az európai és angolszász országokkal[5] való egyeztetés, hiszen a bojkott vezéralakjai is felismerték, hogy csupán egy összehangolt válaszlépés érheti el a célját. Természetesen az afganisztáni intervenció hatása

[2] Michael Alexander levele R.M.J. Lyne-nek (Foreign and Commonwealth Office) január 8. (www.cabinetoffice.gov.uk).

[3] Geoffry Needham (környezetvédelmi minisztérium) levele Mike Pattisonnak (miniszterelnöki titkárság). január 14. (www.cabinetoffice.gov.uk).

[4] A következő személyek kapcsolódtak a felhíváshoz: Ludmilla Alexeeva, Andrei Amalrik (történészek), Vladimir Bukovsky (jogász), Alexander Ginzburg (újságíró), Natalya Gorbanevskaya (költő), Zinaida and General Pyotr Grigorenko (háborús hős), Tatyana Khodorovich (jogász), Krond Lubarsky (újságíró), Leonid Plyusch (matematikus), Dr Valentin Turchin (fizikus), Lidia Voronina (filozófus) *Miller*, 1984).

[5] Angolszász államok: Egyesült Királyság, Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, Új-Zéland, Kanada, Írország, Dél-afrikai Köztársaság.

számos nemzetközi tömörülés napirendjére felkerült. Az európai sportminiszterek már január 16-án értékelték a kialakult nemzetközi helyzetet, felmerült a NOB tisztségviselőivel való egyeztetés igénye, a teljes vagy a ceremóniákra kiterjedő bojkott lehetősége, de az elhangzó véleményeket ekkor még az óvatosság jellemezte. Az Európa Tanács tagországainak sportért felelős miniszterei március 20-21-én Strasbourgban találkoztak, ahol Nagy-Britannia sportminisztere, Hector Monro tolmácsolta a kormány álláspontját: „Nagy Britannia kormánya a Parlament Alsóházával összhangban úgy gondolja, hogy amíg a SZU folytatja agresszióját az afgán nép ellen, addig abszolút helytelen volna, ha brit állampolgárok részt vennének a moszkvai olimpián. Ez az eset sötét felhőt bontott a kelet-nyugati kapcsolatok fölé. Szeretnénk utat mutatni a teendők kapcsán, és ráébreszteni a szovjet vezetőket, hogy nem tehetnek ilyen agresszív lépéseket büntetlenül. Egy véletlen naptári egybeesés teszi lehetővé azt, hogy a helyzet nemzetközi helytelenítése a Szovjetunió számára az olimpiai játékok kapcsán váljék világossá. (...) A moszkvai olimpiával - amint az a pártaktivisták számára kiadott kézikönyvből is kitűnik - a Szovjetunió saját politikájának az elfogadtatására, elismerésére törekszik, így a SZU számára kifejezett jelentősége van az olimpia sikerének. (...) Mi nem tudjuk elfogadni az agressziót, és reméljük, hogy a nyugati országok csatlakoznak az álláspontunkhoz."[6] A részt vevő tizennyolc nemzetből további tizenhárom képviselője ismertette kormánya határozatát, Hollandia és Portugália egyértelműen bojkottra hívott föl, Franciaország vezetésével egy kisebb csoport a részvétel mellett tört lándzsát, míg a többség, Németország vezetésével reményét fejezte ki, hogy a május 24-i végső nevezési határidőig a Szovjetunió olyan lépést tesz majd, ami lehetővé teszi a részvételt. Általános vitára nem került sor, de alapvetően minden jelenlevő határozottan elítélte a szovjet afganisztáni intervenciót, azonban kiemelték azt is, hogy az autonóm olimpiai sportszervezetek kezében van a döntési jogosítvány.[7]

Az európai nemzeti olimpiai bizottságok, felelősséget érezve az olimpiai mozgalom folytonossága és biztonsága iránt, március 22-én Brüsszelben próbálták nézőpontjaikat egyeztetni a moszkvai olimpia és az afganisztáni intervenció kapcsán. Igaz a brit kormányzat reakcióiból kitűnik, hogy ők nem tekintik végérvényesnek olimpiai bizottságuk brüsszeli elkötelezettségét, de a kelet-európai visszhang

[6] Hector Monro beszéde Strasbourgban az Európai Sportminiszterek informális munkacsoportjának találkozóján, 1980. március 20. (www.cabinetoffice.gov.uk).

[7] Geoffry Needham (környezetvédelmi miniszter) jelentése Michael Alexandernek (Kormányzati Titkárság): 1980. március 21. (www.cabinetoffice.gov.uk).

örömmel tudósítja, hogy „március 22-én nyolc európai ország nemzeti olimpiai bizottsága mondott igent brüsszeli tanácskozásán a moszkvai meghívásra. Nagy-Britannia, Franciaország, Svédország, Finnország, Olaszország, Belgium, Írország és Spanyolország döntött az olimpiai részvétel mellett, egyedül Norvégia olimpiai bizottsága határozott úgy, hogy nem küldi el sportolóit Moszkvába." (*Szekeres*, 1984. 119.)

A bojkottot támogató országok közül hét, illetve később 12 által létrehozott ad hoc bizottság február 12-én Amerikában, illetve március 17-18-án Genfben tartott találkozót az olimpia kapcsán felvetődő problémák kérdéskörét tárgyalva, és mélyrehatóan vizsgálták a távolmaradók számára rendezendő alternatív játékok lehetőségeit és azoknak kihívásait, nem véletlenül, hiszen végül ilyen formában nem tudták a játékokat megvalósítani. A brit miniszterelnök a nemzetközi szervezetekben való brit aktivitás mellett levélben, telefonon, és telexüzenetek útján hangolta össze álláspontját a tennivalók kérdésében, elsősorban az Egyesült Államokkal, Kanadával, Ausztráliával, Németországgal és Olaszországgal.

A moszkvai olimpiával kapcsolatos brit döntéshozatalt befolyásoló tényezők

Január 16.	Európai sportminiszterek találkozója
Január 17.	Margaret Thatcher első nyilatkozata az alsóházban
Január 24.	A Fizikai Reakció Központ Bizottságának (CCPR) állásfoglalása
Február 10-12.	Lake Placid NOB-ülés - Lord Killanin NOB-elnök állásfoglalása Moszkva mellett
Február 12.	Hétoldalú egyeztetés az olimpia kérdéséről: Ausztrália, Kanada, Hollandia, Fülöp-szigetek, Szaúd-Arábia, Nagy-Britannia, USA
Február 14.	Alsóházi ülés - Margaret Thatcher bejelentése
Március 4.	A BOA gyűlése - kiállás Moszkva mellett, határozat a végső döntés elnapolásáról
Március 17.	Alsóházi ülés - indítványtervezet a BOA számára
Március 17-18.	Genf, ad hoc kormányközi ülés 12 ország részvételével (7 + Kenya, Szudán, Dominikai Közt., Costa Rica, Portugália)
Március 20-21.	Strasbourg: Európa Tanács sportért felelős miniszterek + NOB informális találkozója
Március 22.	Európai olimpiai bizottságok és az USOC találkozója Brüsszelben
Március 25.	A BOA döntéshozatala a részvétel mellett
Május 24.	Az olimpiai részvételről való döntések végső határideje

Margaret Thatcher január 17-én a parlament Alsóházában ismertette álláspontját az afganisztáni intervenció, és a moszkvai olimpiai játékok tekintetében, majd január 22-én levélben megkereste a BOA elnökét, Sir Dennis Followst, s azt hangsúlyozta, hogy mivel az ENSZ 104 országa is elítélte a szovjet afganisztáni intervenciót, a szovjetek akciója nem maradhat büntetlenül. A miniszterelnök először arra kérte az olimpiai hatóságot, hogy indítványozza a Nemzetközi Olimpiai Bizottságnál, hogy keressenek új helyszínt a játékoknak. „A Szovjetuniónak az olimpia kiemelkedő politikai esemény, amit a szovjet presztízs építésére kíván felhasználni. (...) Kérjük a Brit Olimpiai Bizottságot, keresse fel a NOB-ot azzal a javaslattal, hogy helyezzék át más helyszínre az 1980-as játékokat. Bizonyára megoldható a versenyek egy vagy több másik helyszínen való lebonyolítása, ebben a kormány kész minden segítséget megadni."[8]

Mivel a NOB február 12-én Lake Placidban rendezett ülésén egyöntetűen kitartott Moszkva mellett, így február 19-én Margaret Thatcher már a kormány azon határozatát közvetítette a BOA felé, hogy a sportolókat arra fogják buzdítani, hogy ne utazzanak ki Moszkvába a nyáron. „Megértem a nehézséget, amivel a BOA szemben áll abban a kérdésben, hogy át kellene helyezni az olimpiai játékokat. Mindazonáltal, a kormány úgy határozott, hogy a sportolóknak csak azt tudja javasolni, hogy ne utazzanak a nyáron Moszkvába. Tudjuk, hogy az olimpiai eszme milyen nemes, és kívánatos annak elválasztása a politikától. De figyelembe kell venni, hogy Moszkva már most úgy tekint az olimpiai rendezésre, mintha azzal a Szovjetunió történelmi jelentőségét, korrekt külpolitikáját és a békéért való küzdelmét ismerné el a nemzetközi közösség.

A brit sportolókat ugyanazok a szabadságjogok és kötelezettségek illetik meg, mint bármely más brit állampolgárt. A szovjet invázió sérti azokat az alapelveket, melyek az államok közötti kapcsolatokat irányítják. A nyugati államok már számos intézkedést foganatosítottak, az ENSZ nagy többséggel határozatot fogadott el, hogy vonuljon ki a Szovjetunió Afganisztánból. A brit sportolók részvétele ilyen körülmények között egyenlő lenne, ennek a nemzetközi bűncselekménynek az elfogadásával."[9]

Mindezek ellenére a március 4-i ülésén a BOA megerősítette a bizottság szándékát, hogy küldjön brit csapatot a moszkvai játékokra, azonban a meghívólevélre való válaszadást március 25-re halasztotta.

[8] Margaret Thatcher levele Sir Dennis Followsnak, 1980. január 22. (www.cabinetoffice.gov.uk).

[9] A BOA határozata a parlamenti tagok számára, 1980. március 14. (www.cabinetoffice.gov.uk).

A bizottság március 14-én határozatot fogalmazott meg a parlamenti tagok számára, melyben kiemelte, hogy „a BOA-nak, mint a NOB tagjának, kötelezettsége a játékok támogatása. Ha politikai nyomás miatt a BOA nem fogadja el a moszkvai meghívólevelet, akkor a BOA ellenszegül a NOB szabályainak, amit a tagsággal együtt magára vállalt." (www.cabinetoffice.gov.uk)

Kevéssel a BOA perdöntőnek bizonyuló szavazása előtt, március 19-én a miniszterelnök az alsóház nagy többségű bojkott-támogatására hivatkozva igyekezett nyomást gyakorolni az olimpiai bizottságra, de ennek ellenére a BOA kitartott autonóm döntése mellett, és március 25-én határozott a meghívólevél elfogadásáról. Utoljára május 20-án kereste meg Margaret Thatcher Sir Dennis Followst, ekkor azzal próbált érvelni, hogy az NSZK és az USA bojkottdöntését követően a versenyek meglehetősen sokat vesztettek értékükből, de a Brit Olimpiai Bizottság hajthatatlanul kitartott a sportszempontok alapján meghozott döntés és az olimpiai szereplés mellett. „Utoljára a március 17-i alsóházi parlamenti vita után írtam önnek, ahol a kormány nézőpontja nagy többségű támogatottságot kapott, miszerint Nagy-Britanniának nem szabad részt vennie a moszkvai olimpián. (...) Azóta a szovjet invázió nemzetközi elmarasztalása tovább fokozódott. Az USA és az NSZK olimpiai bizottságai már úgy határoztak, hogy nem küldenek csapatot Moszkvába. (...) Az ő távollétük nagyban csökkenti a moszkvai versenyek értékét, melyek nem lesznek méltóak így az olimpia név viseletére, és az ott nyert érmek is alacsonyabb értékűek lesznek. Még sok nemzeti olimpiai bizottság nem hozott végső döntést, de bizonyára nagyban befolyásolni fogja őket a német határozat. (...)

Az atrocitások tovább folytatódnak, csak a szovjetek teljes visszavonulása révén szüntethető ez meg, így fontos, hogy a szovjetekre nehezedő nyomást fenntartsuk. A játékok is csak a szovjetek propaganda érdekeit fogják szolgálni. (...)

Ilyen körülmények között a játékok, mint sportesemény nem elégíthetik ki a sportolóink törekvéseit, a brit részvétel csupán a brit érdekek romba döntésére szolgálna."[10]

Az olimpiai részvétel körüli vita nem csupán a kormány és a BOA között zajlott, a kérdés a brit parlamentet és a médiát is megosztotta. Az alsóházban minden idők leghosszabb sporttémájú vitája alakult ki az olimpiával kapcsolatban, mely nagyban szimbolizálta az ország megosztottságát is a kérdésben (*Hill*, 1996). A parlamentben bizott-

[10] www.cabinetoffice.gov.uk

ságról bizottságra vándorolt a téma, sok miniszterhez érkeztek különféle megkeresések, azonban elsősorban a sportminiszter Hector Monro állt a vita középpontjában, aki 1980 január 17-től július 15-ig a parlament alsóházának 14 ülésén kapott kérdéseket.[11] Az év első hónapjában a fő témakör az volt, hogy az eredetileg az olimpiára szánt központi pénzek miként csoportosíthatók át a sport más területeire, később a nemzetközi sportszervek és a hazai sportszövetségek kijelentéseire való reakcióról szóltak a viták. Április 28-tól, az esetleges alternatív versenyek kérdésköre merült fel a parlamentben, valamint az, hogy miként lehet támogatni azt a három sportági szakszövetséget[12] az alternatív versenyeik megrendezésében, amelyek úgy határoztak, hogy nem küldenek sportolókat az olimpiára.

1980. március 5-én a brit parlament alsóházának külügyi bizottsága elé került a moszkvai olimpiai részvétel kérdése, melynek keretében a BOA elnöke, Sir Dennis Follows és a szervezet alelnöke, C. S. Palmer is jelen volt. Az olimpiai szervezetek részéről két aktuális dokumentum, a BOA március 4-i határozata, valamint a Nemzeti Olimpiai Bizottságok Szervezetének Tanácsa által kiadott február 5-i határozat került a házbizottság elé. „Az ANOC tanácsa teljes mértékben bízik abban, hogy a NOB és vezetői a megfelelő döntést hozzák, és képesek ellenállni mindenféle külső nyomásnak, ami az olimpiai mozgalomra nehezedik, és ami a XXII Nyári Játékok megünneplésének helyszínével kapcsolatban felmerült. A Tanács bátorítja a nemzeti olimpiai bizottságokat, hogy az Olimpiai Charta 24/C pontjában leírt kötelezettségeiket minél szélesebb körű aspektusból tanulmányozzák. A nemzeti olimpiai bizottságoknak autonómnak kell lenniük, és ellen kell állniuk mindenféle nyomásnak legyen az politikai, vallási, vagy gazdasági eredetű."[13]

A Brit Olimpiai Bizottság prominens vezetőinek meghallgatása során számos olyan kérdés merült fel, mely valamilyen módon párhuzamot kívánt vonni az aktuális világpolitikai helyzet és az olimpiatörténet korábbi olyan eseményei között, melyek szintén olyan politikai választ eredményeztek, melyek az olimpiai mozgalom teljes autonómiáját sértették, többek között szó volt a Dél-afrikai Köztársaság kizárásáról, és a berlini olimpián megmutatkozó politikai propaganda-hadjáratról. Mindazonáltal a BOA elnökségi tagjai teljes mértékben a sport érdekeket figyelembe véve, az olimpiai részvétel

[11] http.hansard.millbanksystems.com /people/mr-hector-monro/1980

[12] Gyeplabda (Great Britain Hockey Limited), lovas (British Equestrian Federation) és vitorlás (Royal Yachting Association) szövetség.

[13] Az 1980. március 5-i Alsóházi ülés jegyzőkönyve (www.cabinetoffice.gov.uk).

mellett lándzsát törve reagáltak a kihívó kérdésekre. „Mit fog őfelsége kormányzata csinálni az olimpia után, ha a Szovjetunió megtámad egy másik országot, és nincsenek éppen olimpiai játékok a közeljövőben? ...Ha a parlament olyan határozatot hozna, ami nem támogatja a részvételt, akkor a mi bizottságunk figyelembe venné ezt a határozatot, de jobban szeretnénk, ha olyan gyakorlati lépéseket tennének, amelyek a sportot segítik, nem pedig tönkreteszik. Bizonyos vagyok abban, ha Nagy-Britannia csapata nem menne az olimpiára, akkor az, az olimpiai mozgalom végét jelentené, mert sok másik állam követné a döntésünket."[14]

A BOA a március 17-i átfogó alsóházi vitát megelőzően levélben közvetítette március 14-én elfogadott nyilatkozatát[15], melyben sorra vette azokat az érveket, indokokat, melyek a részvétel támogatása mellett sorakoztathatóak föl:

- az Olimpiai Charta kijelenti, hogy a nemzeti olimpiai bizottságoknak autonómnak kell lenniük;
- a BOA-alapelvek között szerepel az olimpiai mozgalom támogatása;
- a NOB visszautasította a játékok áthelyezését;
- semmiféle alternatív sportrendezvény nem tudja megközelíteni az olimpiához kapcsolódó presztízst;
- a brit sportolók demokratikus kívánsága, hogy jelen legyenek az olimpián;
- a NOB által elismert 142 tagország közül csak egy maroknyi jelezte, hogy támogatná a bojkottot;
- a bojkott az olimpiai mozgalmat tenné tönkre, mely kihatna a hazai sportra is.

A parlamenti folyamat érdekessége, hogy a fő vitanapra, március 17-ére a sportminiszter, Hector Monro nem kapott meghívást, mivel az olimpiai részvétel ügyének megvitatását az idősebb képviselőkre bízták, ahol a kormányzat elképzelésével azonosulni nem teljesen tudó sportminiszter jelenléte zavaró lett volna. Az alsóházi ülés Sir Ian Gilmour, a Lord Privy Seal[16] csaknem 40 perces vitaindítójával kezdődött, melyben elsőként részletesen elemezte az afganisztáni intervenció világpolitikai jelentőségét és a nyugati hatalmak addigi

[14] Ibid. 564-566 paragrafus

[15] A BOA állásfoglalása a parlamenti tagok számára, London 1980. március 14. (www.cabinetoffice.gov.uk).

gazdasági, diplomáciai, politikai jellegű reakcióit. A továbbiakban a moszkvai olimpia bojkottjának szükségességét támasztotta alá, kiemelve a szovjetek alapvetően politikai jellegű hozzáállását az olimpiai játékokhoz, mely esetében „a részvétel azt jelentené, hogy a szervezők vendégeivé válunk, és akkor elfogadjuk a szervezők által szabott szabályokat. (...) Meg vagyunk győződve arról, hogy az egyedüli hatásos cselekmény az olimpián való nem részvétel lehet, hiszen a nyugati országok részvétele óriási propagandagyőzelmet hozna a Szovjetuniónak"[17]

A parlamenti ülés nem állt ki egyértelműen a kormány javaslata mellett, elsősorban a munkáspárti képviselők támadták az olimpiai bojkott-tervet. Talán az ülés legradikálisabb szónoka, Tam Dalwell meg akarta értetni az alsóházzal azt, hogy miért tekintette a SZU szükségesnek a beavatkozást. „Kétség kívül Brezsnyev úr csupán átmenetileg kívánta csapatait bevetni Afganisztánban a rend helyreállítása érdekében, mint ahogyan a brit kormány is tett korábban Észak-Írország esetében vagy az amerikaiak Vietnam esetében. (...) Nem könnyű a csapatok kivonása, ha polgárháborús szituáció uralkodik egy országban. (...) A Szovjetunió helyesen vagy helytelenül úgy érezte, hogy el kell magát szigetelni az iszlám államok miatt a határain jelentkező nehézségek elől...[18] Ennek alapján természetesen a munkáspárti tagok jelentős része, köztük a korábbi kormány sportminisztere, Denis Howell is határozottan kiállt a moszkvai olimpia, és a brit sportolók szereplése mellett. „Nincsen jogunk arra, hogy speciális célra használjuk a sportolóinkat, és azt kérjük tőlük, hogy bojkottálják az olimpiát. Én azt fogom nekik javasolni, hogy menjenek el Moszkvába, és felhívom a tisztelt házat, hogy támogassa ezt a nézőpontot." (...) Afganisztán kérdése a sajtó által ügyesen úgy került bemutatásra, mely alapján a Vas Lady elmondhatja, hogy »Milyen igazam volt végig az oroszokkal kapcsolatban?«. Én a legnagyobb cinizmussal figyelem a kormány lépéseit, és azt javaslom a sportolóknak, mint ahogyan mások is a tiszteletbeli tagok közül, hogy tekintsenek el ettől a humbugtól, és menjenek Moszk-

[16] Az uralkodó magánpecsétjének őrzője, az ötödik a nagy állami hivatalnokok közül az Egyesült Királyságban. A hivatal egyike a hagyományos állami szinekúráknak. Bár az egyik legrégebbi kormányzati hivatal, mára nincs semmilyen funkciója, ezért általában egyfajta tárcanélküli miniszterségként használják.

[17] Lord Privy beszéde az alsóházban, 1980. március 17. HC Deb 17 March 1980 vol 981 pp. 32-48.
http://hansard.millbanksystems.com/commons/1980/mar/17/olympic-games

[18] Tam Dalwel felszólalása a Brit Parlament Alsóházában 1980. március 17.

vába." A brit parlament alsóháza a végső szavazáson 315 igen szavazattal 147 ellenében elítélte a szovjet afganisztáni intervenciót és meggyőződését fejezte ki arról, hogy az Egyesült Királyságnak nem volna szabad részt vennie a moszkvai olimpiai játékokon. Ugyanakkor, a vita folyamán a kormány nevében a sportügyekért is felelős környezetvédelmi miniszter Michael Heseltine megerősítette, hogy „azok [a sportolók], akik úgy határoznak, hogy kiutaznak [Moszkvába] semmiféle hátrányt nem fognak szenvedni karrierjük tekintetében." (Uo.)

A Lordok Háza május 22-én, két nappal a nevezési határidő lejárta előtt még vitanapot tartott az olimpiai részvétel kérdéséről, ahol a lordok többsége a kormány által korábban felhozott Moszkva-ellenes érveket hangoztatták, ugyanakkor a felsőházban is voltak részvételpárti képviselők, többek között Lord Wynne-Jones, aki az olimpiatörténetre hivatkozott. „Őfelsége s kormánya helyesnek tartja azt, hogy a sportolóktól olyan szankciók foganatosítását várja el, amit maga a kormány sem tud elérni? Nem igaz az, hogy minden eddigi ország, mely olimpia rendezési jogot kapott felhasználta az olimpiát saját imázsának az építésére? Van bármiféle kritika a Szovjetunió Olimpiai Bizottságának felkészültsége ellen? A NOB szerint minden kötelességüknek kitűnően eleget tettek. Ilyen körülmények között nem abszurd olyat kérni a sportolóktól, amit Őfelsége kormánya nem bátorkodott megtenni?"[19]

A kormány, a parlament és a BOA mellett a Fizikai Rekreáció Központi Tanácsa is fontosnak tartotta, hogy véleményt formáljon a moszkvai játékokon való részvétel kérdésében. Első állásfoglalásában (1980. január 24.) sajnálatát fejezte ki, hogy a politika bele akar szólni a nemzetközi sportéletbe. Kiemelte, hogy a kormányoknak joguk és kötelességük jogi, gazdasági szankciókat foganatosítaniuk, de a sport politikai alkalmazása ártalmas.

Hasonló tartalommal, 54 sportszervezet aláírásával január 30-án nyilatkozatot tett közzé, melyben felhívta a kormány figyelmét arra, hogy „a demokratikus rendszert az különbözteti meg a totalitáriustól, hogy a demokráciában az egyének és a Brit Olimpiai Bizottság felelőssége annak az eldöntése, hogy részt vegyünk-e a moszkvai olimpián".[20] Mary A. Glen Haig, a CCPR elnöke 1980 februárjában két, míg májusban szintén két alkalommal tárgyalt a miniszterelnökkel a kérdésben, megerősítve a sportszervezet együttműködési

[19] http://hansard.millbanksystems.com/lords/1980/may/22/the-olympic-games-uk-participation

[20] www.cabinetoffice.gov.uk

szándékát a kormányzattal, ugyanakkor felhívva a figyelmet arra, hogy a döntés teljes mértékben a BOA és a NOB felelőssége.

Összefoglalás

1980-ban a BOA autonóm tudott maradni, mikor a nyári olimpia kapcsán döntést kellett hoznia a részvételről. Ragaszkodva a brit demokratikus hagyományokhoz, a nemzetközi, a kormányzati és parlamenti nyomás ellenére kiállt a részvétel mellett, ezzel garantálva a brit sport politikamentességét, az olimpiai részvétel folytonosságát A Vas Lady nem nyúlhatott az általa bírált totalitárius Szovjetunió eszközeihez. Nem kötelezhette nemzete sportolóit arra, hogy politikai szerepet vállaljanak, nem hozhatott olyan korlátozó intézkedéseket sem, mint például az útlevelek bevonása, vagy vízumok megtagadása, mely lépések megakadályozhatták volna a sportolók kiutazását a Szovjetunióba. Eszközrendszere ilyen módon meglehetősen kötött volt, személyesen és kormányán keresztül, a parlament két házának határozatai alapján, a sportért felelős Környezetvédelmi Minisztérium állásfoglalására támaszkodva, és a figyelmet a nemzetközi fejleményekre irányítva próbálhatta befolyásolni a döntéshozó BOA-t, azonban ez a sokrétű nyomásgyakorlás nem vezetett eredményre. A brit sportolók sok nyugati társukkal ellentétben ott lehettek Moszkvában, és eredményesen szerepelhettek a XXII. Nyári Olimpiai Játékokon.

Irodalom

Havas Péter (2003): A brit pártok szerepe a politikai konfliktusok kezelésében. *Politikatudományi Szemle*, 3. 109-134.

Hill, C. R. (1996): *Olympic Politics*. Manchester University Press, Manchester and New York

Kereszténvi József (1980): *Az olimpiák története Olümpiától Moszkváig*. Gondolat, Budapest.

Miller, G. (Ed.) (1984): *Games that cost lives*. Adam Smith Institute, London.

Senn, A. E. (1999): *Power, politics and the Olympic Games*. Human Kinetics, Champaign., IL.

Szekeres István (1984): *Politikai bojkott amerikai nyomásra*. In: Gyárfás Tamás és Varga József (szerk.): Az olimpiák árnyai. MA-Produkt, Budapest. 111-128.

A SPORT HELYZETE A CIPRUSI SZÁLLODAIPARBAN

The place of sport in the hotel industry in Cyprus

Orphanos Yiannakis
Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar,
PhD-hallgató

Összefoglaló

A szerző úgy találta, hogy a ciprusi turizmus mára már nem kivételes termék, és meg kell újulnia ahhoz, hogy fennmaradjon, illetve továbbra is vonzó legyen versenytársaival szemben. Ennek elérése érdekében a Ciprusi Turista Szervezetnek olyan terméket kellene kifejleszteni, amely elég speciális és/vagy megfelelő réteg számára szól. Egyik ilyen termék lehetne a sportturizmus.

A szerző érdeklődése a szállodaiparban megjelenő sportturizmus felé irányul. Az adatgyűjtés Limassolban, az egyik legfőbb ciprusi turistaközpontban készült mélyinterjús módszerrel. A tanulmány választ ad arra, hogy miképpen vélekednek az ötcsillagos hotelek vezetői a sportturizmusról, milyen tudással rendelkeznek erről a területről, valamint mennyire gondolják azt, hogy a sportturizmus mint egy lehetséges termék megjelenjen náluk.

Kulcsszavak: sportturizmus, Ciprus, szállodaipar, mélyinterjú.

Abstract

The product of Cyprus is no exception; it also has to increase its competiveness in order to remain an attractive one. Hence the Cyprus Tourism Organization (CTO) has been developing products which are of special interest, as these are referrer to. One of these products is sport tourism, the topic in which the author of this paper is interested in. The concern of the author falls within the capacity of sport within the hotel industry, and the way it is regarded by individuals in managerial positions. This study has been carried out in order to discover the knowledge level of managers of 5* hotels, how much do they recognize the potential of sport as a tourism product and through their opinions proceed to an evaluation of current sport tourism circumstances in Limassol, which is the scene of the study.

Keywords: sportturizm, Cyprus, hotel industry, in-depth interwiev.

Bevezetés

A sportturizmus mint jelenség a legegyszerűbben úgy írható le, ha az utazást és a részvételt a sportban összekapcsoljuk. Természetesen azonnal adódik a kérdés: mit takar a részvétel a sportban (netán szemlélődő nézőt vagy aktív tevékenységet végzőt), illetve mit értünk utazás alatt. A téma kutatói igyekeznek a legteljesebb körűen leírni a jelenséget. Összhangban *Standeven* és *Deknop* (1999) értelmezésével, a sportturizmus definíciója a következő: aktív és passzív részvétel a sportban, amelyet üzleti vagy éppen nem üzleti célból szerveznek és amely eléréséért szükség van az utazásra. Ha elfogadjuk ezt a megközelítést, a sportturizmusnak három csoportja különíthető el: (1) aktív részvételt igénylő sporttevékenység (ezt nevezhetjük aktív sportturizmusnak), (2) nézőtéri részvétel (esemény-sportturizmus), valamint (3) látogatás valamely érdekes, látványos helyszínre (nosztalgia-sportturizmus) (*Neirotti,* 2005). Mindezen aspektusok mentén a sportturizmus a szabadidőben végzett elutazást jelenti az egyén lakhelyétől valamilyen távolságra, amely utazást azért tesz meg, hogy sportoljon, nézze a sporteseményt vagy sportlátványosságokat látogasson (*Gibson* 1998). Hasonlóképpen határozta meg *Gammon* és *Robinson* (1997) is a fogalmat, de ők elkülönítetik a „kemény", illetve a „puha" sportturizmust. „Kemény" turista az a személy, akinél az utazás megszervezésének elsődleges motivációja maga a sporttevékenység, bár ez nem feltétlenül jelenti annak űzését, ide sorolhatóak azok is, akik valamilyen sportesemény látogatása miatt utaznak el. „Puha" turista az, aki más fő céllal utazik, de ottlétekor valamilyen módon és szinten bekapcsolódik a sportba. Következésképpen elsősorban azt tekintjük sportturistának, aki miután elutazott lakhelyéről, fő tevékenységként vesz részt a sportban. Másodsorban viszont azok is ide sorolhatók, akik szabadságuk alatt – aktívan vagy passzívan – nem előre eltervezetten vesznek részt a sportban.

A sportturizmus, mint fogalom így összefogja a kaland-, az egészség- (amennyiben a sport, mint egészségmegőrző tevékenység áll a középpontba), a versenylátogatási, a rekreációs, a nevelési és végül, de nem utolsósorban az üzleti turizmust. Bármilyen formában is fogyasztjuk a sportot, maga a funkció nem változik: a kínálati terméknek ki kell szolgálni az igényeket és a piaci környezetben nem utolsó sorban meg kell felelnie egy fontos célnak: profitot kell termelnie. Általános piaci ismérv, hogy egy jó terméknek találkoznia kell a fogyasztók elvárásaival, a „... fejlődés fő mozgatórugója az egyéni piaci szektorban az igény" (*Pawlak* 2006, 177.).

A sportturizmus mint a gazdasági szektor része, jelentős fejlődési potenciál előtt áll, egy ígéretes termék, de a fenntartható fejlődéshez elengedhetetlen, hogy a megjelenő és egyre jobban elterjedő keresletet a kínálati oldalról ki tudják elégíteni. Az eladói oldal minőségi fejlődése szükséges azért, hogy a sportfogyasztás és a turizmus még szorosabban összekapcsolódjon. Természetesen ez sem minden előzmény nélkül alakult ki. Maga a sportfogyasztás már az ókori görög agonisztikus játékokkal kapcsolatban is megjelent. Nézők ezrei látogattak el a versenyek helyszíneire és a nézőközönség a modern sporthoz is hozzátartozik.

A szurkolók sokasodása hozzájárult a szolgáltatóipar fejlődéséhez is, hiszen a sporteseményekre ellátogató embereket el kellett látni szállással, étellel-itallal. Vendéglátóhelyek sokasága alakult a helyszínen, illetve az utak mentén, de egyre inkább elterjedt különböző sporthelyek, edzésközpontok alapítása is. Miután folyamatosan csökkentek az utazással járó veszélyek is, sportturizmus alapjai adottak voltak (*Zauhar*, 2002). Bár napjainkra az utazás könnyebbé, egyszerűbbé vált, az utóbbi időben megjelenő negatív tendenciák, mint például a terrorizmus, természeti katasztrófák, súlyos légi balesetek nem kedveztek a turizmusnak (*Földesiné*, 2005). Az ezredforduló utáni években jelentős visszaeséssel kellett számolnia az iparágnak és ebből a válságból még alig lábalt ki, amikor a gazdasági világválság vetette vissza.

Mindezen okok is amellett szólnak, hogy a turizmusnak meg kell újulnia ahhoz, hogy profitot termeljen. Az utazók keresik az újat, várakozássokkal, reménnyel telve indulnak útra. Ebben a megváltozott közegben a sport a továbbiakban nem csak egy mellékes attrakció, hanem eladható termék, szolgáltatás is. Egyre több helyen keresik ezt a szolgáltatást, amely ha megjelenik, az adott célállomás, térség előnybe kerül azokkal szemben, ahol ez a szolgáltatás még nem elérhető. Napjaink turizmusában a célállomások lehetőségei és előfeltételei szinte korlátlanok. Megjelenési formái változatosak, a különböző sportok űzhetők bent és kint, szárazon és vízen, melegben és hidegben (*Dóczi*, 2008). A sportturizmus világjelenséggé vált, a lehetőségek és a feltételek látszólag adottak, de a fejlesztéshez választ kell kapni jó néhány kérdésre: például mely célcsoport veszi igénybe ezeket a szolgáltatásokat (kik a sportturisták), mire törekszenek, mi motiválja őket abban, hogy bekapcsolódjanak a sportturizmusba?

Ciprus azon országok közé sorolható, amelyek jelentős állami bevételre tesznek szert a turizmusból, az államháztartás fenntartása erősen függ ettől a szektortól. Mindez arra ösztönzi a ciprusi cégeket, hogy olyan terméket állítsanak elő (illetve támogassák előállítását),

amelyek növelik a bevételeket. Sajnálatos módon Cipruson ezen a területen komoly lemaradásokkal kell szembenézni, elsősorban a magasan képzett szakemberek hiányoznak. Tekintettel arra, hogy a fejlesztési stratégia felállításához a jelenlegi állapotok felmérése (a kiindulópont meghatározása) elengedhetetlen, a szállodaiparban dolgozó vezetők sportturizmusról alkotott véleményének megismerése elkerülhetetlen. Fontos tudni, hogy a vezetők miképpen látják a sport és a turizmus kapcsolatát, tervezik-e például az ilyen jellegű szolgáltatások bevezetését és/vagy fejlesztését. Ezen nyomvonalon haladva olyan kutatások elindítása szükséges, amely már nem kizárólag a versenysport aspektusából vizsgálja meg Ciprus sportéletét. Míg napjainkban a nemzetközi turizmusban a sportturizmus egyre markánsabban van jelen, addig Cipruson a sportturizmus kialakítása gyermekcipőben jár, ezért fontos ennek a témának a kutatása.

Vizsgálatunk célcsoportja ötcsillagos ciprusi, közelebbről limassoli hotelek. A külföldi fizetős vendégek körében kedvelt célállomásokon vizsgáltuk a sportolási lehetőségeket és szolgáltatásokat, arra fókuszálva, hogy ezek miképpen befolyásolják a döntésüket abban, hogy idelátogassanak.

Célkitűzések

Egy vállalkozás jövendőbeli sikerét, fejlesztésének irányát nagyban meghatározza a vezető menedzser(ek) személye, beállítottsága. Esetünkben ezen vezetők tudása, véleménye a sportturizmusról kiemelkedően fontos a terület fejlődése vagy éppen elmaradottsága szempontjából. Könnyen beláthatjuk, hogy azok a döntéshozók, akik ismerik és elismerik ezt az ágazatot, a jövőben ezen a téren hamarabb indítanak fejlesztéseket, mint az ismereteket nem birtokló társaik. Az emberek véleményének megismerése jelentősen befolyásolhatja a turizmus fejlődési irányát. Mindezek mellett arra is választ kaphatunk, hogy Limassol város esetében felismerik-e és ha igen, miképpen a sportturizmus erejét, fejlődési lehetőségeit. A befektető szakemberek sportturizmussal kapcsolatos tudásának felmérése alapvetően fontos a jelenlegi helyezet megértéséhez, azonosításához, illetve a körülmények átfogó feltárásához. Mindezekből megbecsülhető, hogy a jövőben milyen változások várhatók, lehetőség szerint irányt is mutatva a fejlesztéseknek.

Munkánk célja, hogy (1) megismerje Limassol város ötcsillagos szállodáiban dolgozó vezetők sportturizmussal kapcsolatos tudását, véleményét, elképzeléseit, (2) feltárja, hogy a turizmusból mint ipar-

ágból a sport milyen mértékben részesül, a sport, mint árucikk megjelenik-e és ha igen, milyen mértékben a piacon, valamint (3)felmérje, hogy mennyire terjedt el sportturizmus az adott városban.

Módszerek

A kutatási helyszín kiválasztása tudatos volt, hiszen a város Ciprus életében elfoglalt helye kiemelkedő. Lakosainak száma megközelíti a 100.000 főt, és bár a főváros, Nicosia lakosainak száma kétszer ennyi, a két város területe közel azonos. Ezen túl Limassol a sziget legfontosabb kikötőhelye. Turisták számára a legtöbb szálláshely ebben a városban található, megelőzve ezzel Larnacat vagy éppen Paphost. A város fejlesztési tervei biztatók, és jelenleg is jelentős beruházások zajlanak a turizmus további fellendítésére, amelyeknek a célja, hogy a jövőben a „modern" turizmus (így a sportturizmus is) egyre nagyobb teret nyerjen.

Az adatgyűjtési módszerek közül kvalitatív módszert, közelebbről a mélyinterjút alkalmaztuk több ok miatt. Egyrészt ezzel is igyekeztünk megalapozni egy jövőbeni átfogó kutatás elméleti és gyakorlati hátterét. Másrészt az érintettektől így juthattunk a legtöbb adekvát információhoz.

A mélyinterjúkat (N=16) a város ötcsillagos hoteljeinek menedzsereivel készítettük. Minden egyes interjúalanynak ugyanazokat a kérdéseket tettük fel, de válaszaiktól függően menetközben eltérő irányban is alakultak a beszélgetések. Az interjúk szövegét a válaszadók előzetes hozzájárulásának birtokában rögzítettük. Az interjúk vezérfonalát a menedzserek sportturizmussal kapcsolatos tudásának, ismereteinek és véleményeinek feltérképezése képezte. Az interjú kérdései kitértek arra is, miképpen látják a vezetők a sportnak, mint lehetséges turizmusfejlesztő erőnek megjelenését a hoteljükben, illetve az egész turistaiparban, valamint megítélésük szerint a jelenlegi körülmények milyen mértékben, milyen irányban determinálják a sportturizmus helyzetét.

A mélyinterjús módszer mellett dokumentumelemzéssel is gyűjtöttünk adatokat, elsősorban a Ciprusi Turisztikai Szervezet (CTO), valamint a Ciprusi Sportszervezetek (CSO) kiadványait, elemzéseit, jelentéseit dolgoztuk fel. Hasznosnak bizonyultak azok a dokumentumok is, amelyek a ciprusi turizmus iparág-fejlesztési stratégiáját alapozták meg, hiszen ezekben a sportturizmus fejlesztési irányvonalai is körvonalazódni látszanak (túl azon, hogy valós képet igyekeznek bemutatni a jelenlegi körülményekről).

Eredmények

Az ismeretek szintje a sportturizmusról

Nyilvánvaló, hogy egy adott terület, egy iparág változásainak, fejlődési esélyeinek megértéséhez bizonyos alapvető ismeretek elkerülhetetlenül szükségesek. Kutatási eredményeink azt tükrözik, hogy a hotelek irányítóinak igencsak leegyszerűsített elképzelései vannak a sportturizmusról. Válaszaik alapján megállapítható, hogy sportturizmusnak elsősorban a hivatásos csapatok (pl. labdarúgók) Ciprusra utazását, nemzetközi versenyek rendezését, szervezését, valamint különböző sportesemények lebonyolítását tekintik. Ez a leszűkített koncepció a sportturizmus fogalmának bizonytalan és téves értelmezéséből fakad. A válaszadók nagy része a sportturizmus esetében is a sportágak megkülönböztetését tartja az egyik legalapvetőbb jellemzőnek., szerintük el kell különíteni a turizmus nézőpontjából például a labdarúgást, az úszást, a kerékpározást, stb. más sportágaktól. A sportturizmus felosztására szívesen vállalkoztak, és különböző kategóriákat állítottak fel. Ezen kategóriák összessége adja felfogásukban a sportturizmus terminológiai hátterét. Meglátásuk szerint a sportturizmus

- hazai, de főleg nemzetközi csapatok vagy sportolók edzőtáboroztatása Cipruson, ez adódik az ország kedvező éghajlatából;
- sportolók Ciprusra látogatása sporteseményekre (természetesen ezeken mint versenyzők elindulnak);
- nemzetközi versenyek szervezése;
- sportolók szüleinek, családtagjainak érkezése, sportszövetségek, szervezetek hivatalos küldötteinek utaztatása;
- sportkongresszus, konferencia megszervezése.

Amikor a hotelmenedzserek megkísérelték elmagyarázni, hogy számukra miben testesül meg a sportturizmus, a sport szabadidőeltöltési és rekreációs funkciója egyértelműen a háttérbe szorult. Szállodáikban biztosítanak a hozzájuk érkező vendégeknek sportolási lehetőségeket, vannak a sportlétesítmények és igyekeznek ezek köré szolgáltatásokat is kiépíteni, de ezt nem tekintik sportturizmusnak, mert ez nem sorolható szállodájuk fő profiljába, csak mellékesen említik meg prospektusaikban, ajánlataikban.

A sport, mint a turizmus egyik árucikke

Az elmúlt években az összes hotelt felújították, amelyekben a mélyinterjúkat felvettük. A sportlehetőségek, a sportolási helyszínek nem tartoztak azon fő okok közé, amiért ezeket a hoteleket felújították, mégis minden szálloda bővítette a vendégek sportolási helyszíneit (squash-pályák, fitneszstermek stb.). A munkák során renoválták, szépítették, sok esetben teljesen átalakították a szobákat, ezzel is javítva a minőséget (az átalakítások javarészt a minősítés megtartása, illetve elérése miatt volt szükséges). Minden érintett hotelben kialakítottak úgynevezett health-spa, vagyis olyan részlegeket, ahol a vendégek különböző gyógyszolgáltatásokat vehetnek igénybe. Noha a fejlesztési irányokban nem jelölték meg fő feladatként a sportlehetőségek fejlesztését egyik felmérésben részt vevő hotelben sem, cselekvési programjukban szerepelt ez a terület.

Az interjúalanyok döntő többsége egyetértett abban, hogy Limassol kimagasló lehetőségekkel rendelkezik ezen a területen is és támogatnák az ilyen jellegű központi kezdeményezéseket. Érdekes, hogy míg a többség úgy tekint a sportra, mint a turizmus bevételeit növelni képes termékre - hiszen új tapasztalatokkal gazdagodnának a Ciprusra látogató vendégek –, mégis úgy gondolják, hogy a külföldi vendégek emiatt nem fogják Limassol városát felkeresni. Megítélésük szerint a Ciprusra látogató turisták elsősorban kiváló minőségű ételeket, barátságos kiszolgálást és vendéglátást keresnek gyönyörű környezetben, a ragyogó napfényben, a selymes fövenyű tengerparton. A vendéglátásban dolgozó vezetők úgy látják, hogy a turisták elsősorban a természeti adottságok miatt helyezik Ciprust a többi, riválisturista-célállomás elé. Ezek a kutatási eredmények nagyban összecsengenek a Ciprusi Turista Szervezet (CTO) által végzett felmérés adataival.

A jelen vizsgálat során nyert további információk azt sugallják, hogy mindaz, ami az 1980-as években virágzáshoz, a turizmus iparág fellendüléséhez vezetett Cipruson, ma már nem elegendő, ezért a korábban bevált gyakorlat ma már nem járható út. A turisták igényei változtak, a sport sokuk számára fontosabb, mint valaha volt. Sokoldalúbb kínálatot és részletesebb információkat várnak el a testedzéssel kapcsolatban és úticéljuk megválasztásánál egyik lényeges szempont lehet, hogy milyen fizikai aktivitásokra nyílik majd alkalmuk.

Munkánk egyik érdekes eredménye, hogy valamennyi megkérdezett vezető elkötelezett a sportolási lehetőségek bővítésének a városban, de nem feltétlenül az általuk irányított szállodában. El

szeretnék érni, hogy Ciprus ne csak egy egyszer meglátogatott üdülési helyszín legyen. A beszélgetések során elismerték, hogy az aktív üdülés feltételeinek megteremtése kiemelkedően fontos lehet a visszatérő turisták számának növelése céljából, és ennek része lehet a sport is. Úgy vélték, hogy Cipruson a sportturizmus fejlesztésének fő gátja a sportinfrastruktúra elégtelensége, de nem terveznek saját befektetést. Meggyőződésük, hogy az államnak kellene sokkal komolyabban foglalkoznia ezzel a területtel, központi befektetésre és felelős irányításra van szükség. A véleményeikben hangsúlyozták Limassol város kiváló környezetei adottságait, amelyek alapján minden adott ahhoz, hogy a város a nemzetközi sportturizmus térképén kiváló helyet foglaljon el. A klíma alkalmas aktív sporttevékenység végzésére, téli és nyári sportolási lehetőséget egyaránt biztosít, mégpedig akár azonos időpontban is! Az év egy rövid szakaszában egyórás autóútnyi távolságon belül lehet síelni a hegyekben és fürödni a tengerben, ezt nem sok helyen lehet megtenni a világon. A sziget három kontinens között helyezkedik el, földrajzi pozíciója is alkalmassá teszi arra, hogy a sportolás szempontjából valóban kiváló turistacsalogató helyszín legyen. A fenti felismerés azonban döntően elméleti síkon mutatkozik meg, nem követik olyan tervek, befektetések, amelyek hatékonyan elősegítenék a spotturizmus térhódítását a szigeten.

Következtetések

Kutatási eredményeink megerősítették azt a feltételezést, hogy a ciprusi turizmus mint árucikk csaknem kizárólagos értéke nemcsak a köztudatban, hanem az iparágban irányító menedzserek koncepciójában is még mindig a napfény, a tenger és a homok. A dolgozat fő következtetése, hogy a ciprusi turizmusnak ez a felfogása már elavult, és elérkezett ahhoz a ponthoz, amely után már nem lehet tovább fejleszteni. A ciprusi turizmus termékeinek listája átalakításra szorul, égetően szükség van új, vonzó kínálatra ahhoz, hogy versenyképes maradjon a 21. századi piacon. Sajátos ellentmondás, hogy egyfelől az ötcsillagos szállodákban vezető beosztásban dolgozó szakemberek osztják ezt a véleményt, hiszen ez a piaci érdekük, másfelől a jövőben nem tervezik markánsan átalakítani szolgáltatási profiljukat, a fejlesztési irányok kijelölésénél továbbra is régebben jól bevált útvonalon maradnak, a változtatást és a befektetés kockázatát az államtól várják. Úgy tűnik, az előrelépésnek komoly akadálya, hogy éppen azok, akiknek a kezében döntési jogkör van, a felismerés ellenére nem igazán néznek szembe a tényekkel. Ciprus nem tartozik

az olcsó úticélok közé. Ahhoz, hogy továbbra is kedvelt célállomás legyen, magas szintű szolgáltatásokat kell biztosítani, amely megkülönbözteti és vonzóbbá teszi az országot más rivális helyszínektől. Ha az ország a jövőben is magas bevételt akar elérni a turizmusból, biztosítania kell a beutazók számának megtartását (jó esetben növelését), csak ezáltal működhet rentábilisan a piac.

Úgy tűnik, hogy az innovatív, illetve új fejlesztési irányokat nem preferálják a szálloda-vezetők, inkább a vendégek kiszolgálásának a javítására törekszenek. Az új trendek, termékek megismertetését, elterjesztését az országban elsősorban a CTO-ra hárítják.. Minden jel arra mutat, hogy a változó világban a turizmus Limassolban is csak új utakat keresve nyerhet, a sportturizmus fejlesztése pedig egyike lehet a felfrissített kínálatnak. Annak, hogy ez a kérdés napirendre kerüljön egyik legfontosabb előfeltétele a menedzserek gondolkodásmódjának, hozzáállásának a megváltozása.

A szakirodalom megállapításai is alátámasztják, hogy a sportturizmusban részt vevők sokkal nyitottabbak, érdeklődőbbek, szabadságuk alatt szívesen ismernek meg új termékeket és vesznek igénybe új szolgáltatásokat. Azok, akik nem sportolnak rendszeresen és szabadságuk alatt sem kötődnek szorosan a sporthoz, megfelelő kínálat és reklám hatására esetenként mégis aktívan részt vesznek valamilyen sporttevékenységben. Abban valószínűleg igazuk van a vizsgálatba bevont menedzsereknek, hogy a versenysportot továbbra is célszerű magas szinten kiszolgálni, hiszen Ciprus ezen a területen is kiváló természeti adottságokkal rendelkezik. Ehhez viszont olyan létesítmények és kiszolgálóegységek szükségesek, amelyek az országba vonzzák a profitorientált versenyzőket és csapatokat.

A sportturizmus fellendüléséhez az is elengedhetetlen, hogy javuljon a sport megítélése a ciprusi társadalomban. A sport fogalmát az emberek általában az élsporttal azonosítják, a szabadidősport térnyerése várat magára és ez a felfogás rányomja bélyegét az egyes hotelekben zajló fejlesztésekre is.

A sportturizmus fejlesztésében Ciprus még nagyon az út elején jár, de minden adottsága megvan ahhoz, hogy erre az iparágra alapozva olyan jelentős fejlesztéseket hajtson végre, amely megnöveli a szféra profitját. Szükség van a régi, konzervatív nézetek megújítására, új irányok, egyebek között a sportturizmus felé kell fordulni. A fejlesztések eredményeképpen az eddigi nagy turistaszámot nemcsak megtarthatja az ország, hanem tovább is növelheti. Ez kulcskérdés a jelenlegi válságos világgazdasági helyzetben Ciprus gazdasági stabilitása szempontjából.

Irodalom

Dóczi Tamás (2008): *A sportturizmus, mint szabadidős tevékenység társadalmi összetevői.* In Földesiné Szabó Gyöngyi - Gál Andrea - Dóczi Tamás (Szerk.): Társadalmi riport a sportról. MSTT, Budapest.

Földesiné Szabó Gyöngyi (2005): Sportturizmus: Új kihívások és stratégiák. *Kalokagathia,* 1-2. 92-113.

Gibson, H. J. (1998): Sport Tourism: A Critical Analysis of Research. *Sport Management Review,* 1. 45-76.

Gammon, S., Robinson, T. (1997): Sport and Tourism: A Conceptual Framework. *Journal of Sport Tourism,* 4 (3), 1-6.

Standeven, J., Deknop, P. (1999): *Sports Tourism.* Human Kinetics, Champaign, IL.

Neirotti, L. D. (2005): *Sport tourism markets.* In Hingham, J. (Ed.): Sport Tourism.

Pawlak, Z. (2006): *Analysis of Demand for Tourist Services in Poland in Years 2000-2004.* In Kosiewicz, J. (Ed.): Environmental Differentiations of Tourism. BK Wydawnictwo i Ksiegarnie, Warszawa.

Zauhar, J. (2002): *Historical Perspectives of Sport Tourism.* In Simon Hudson (Ed.): Sport and Adventure Tourism. Haworth Hospitality Press.

TANULÓI VÉLEMÉNYEK A TESTNEVELÉSRŐL, SPORTOLÁSRÓL AZ ÁLLAMI ÉS EGYHÁZI ISKOLÁKBAN – ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLAT

Students's opinions of physical education and doing sports in state and religious schools – a comparative analysis

- **Versics Anikó**
- **Leibinger Éva**
- **Hamar Pál**

Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Torna, RG, Tánc és Aerobik Tanszék

Összefoglaló

Vizsgálatunk során állami és egyházi iskolákba járó tanulókat kérdeztünk a testnevelésről és a sportolásról. Az összehasonlítás újszerűsége abban rejlik, hogy a két iskolatípus pedagógiai elveiben és didaktikai eljárásaiban merőben eltérő. A világi iskolákba járó tanulók nagyobb százalékban vesznek részt testnevelésórán kívüli sportfoglalkozásokon, míg az egyházi iskolák tanulói fokozottabb kötelezettségeik mellett is értékpreferenciaként tekintik a testnevelést és a sportot.

Kulcsszavak: testnevelés és sport, állami és egyházi iskolák, tanulói vélemények.

Abstract

Students in state and religious schools were asked about PE and sports. The novelty of comparison lies in that these two types of school have totally diverse pedagogical principles and didactical methods and ways. Higher percentages of students of state schools take part in extra-curricular sport activities. Students of religious schools handle the physical education and sport as a value-preference besides their consistent duties.

Keywords: PE and sport, state and religious schools, students' opinions.

Bevezetés

A fizikai aktivitás, a testedzési és sportolási szokások, napjaink gyakorta vizsgált problémái (*Mood, Muskler* és *Rink*, 1995; *Nyerges* és *Laki*, 2004; *Konczos* és *Szakály*, 2007; *Brunker* és *Brown*, 2005). *Olvasztóné* (2005) az egészséggel kapcsolatos irodalomfeldolgozó munkájában kiemeli a fizikai aktivitás és az egészség kapcsolatát. Megállapítja, hogy egészségesen élni elsősorban a család és a tradíciók tanítanak meg, de jelentős a közoktatási intézmények és a különböző közösségek szerepe is. A szabadidő-eltöltés egyik legdominánsabb részét képező alapvető testkulturális szokásokkal, illetve a sport, a szabad mozgás, a testedzés kérdéskörével már számos szakíró foglalkozott. Ezek között - a teljesség igénye nélkül - említhetjük *Bakonyi* (1986), *Takács* (1989), *Bíróné* (1993), *Soós* (2002) és *Hamar* (1997, 2005) munkáit, amelyekből kiderül, hogy a tanulók életében még mindig döntő szerepet játszik a testedzés. De nem eleget! A testedzés leginkább az általános kondíciót célzó, kevésbé kötött tevékenységformákban merül ki. A testedzés és a sportolás terén is a kényelmi szempontok kezdenek dominálni. Márpedig sportolni, vagy éppen bármiféle testedzést is csak erőfeszítések árán érdemes.

Vizsgálatunk egyik, de nem egyetlen mozgatórugója az a sajnálatos tény, hogy a tanulóifjúság egészségi és edzettségi állapotának statisztikai mutatói folyamatosan romló képet mutatnak. Fiatalok esetében a rendszeres testedzés igénye folyamatosan hanyatlik. Egyes felmérések szerint jelentősen csökkent az 1970-es és '80-as évekhez képest a magyar, illetve az európai fiatalok rendszeres fizikai aktivitása, valamint terhelhetősége, motoros teljesítőképessége (*Soós* és mtsai, 2008).

Vajon ki a felelős e tendenciáért? A válasz nem könnyű, de az biztos, hogy az iskola nevelő-oktató munkája, a pedagógusok életvitele ebben a kérdésben is döntő fontosságú.

A *Nemzeti alaptantervben* (2003) kiemelt fejlesztési feladatként jelenik meg a testi és lelki egészség: „Az iskolára nagy feladat és felelősség hárul a felnövekvő nemzedékek egészséges életmódra nevelésében. Minden tevékenységével szolgálnia kell a tanulók egészséges testi, lelki és szociális fejlődését. Személyi és tárgyi környezetével az iskola segítse azoknak a pozitív beállítódásoknak és szokásoknak a kialakulását, amelyek a gyerekek, a fiatalok egészségi állapotát javítják. (...) Fontos, hogy az iskolai környezet is biztosítsa az egészséges testi, lelki, szociális fejlődést. Ebben a pedagógusok életvitelének is jelentős szerepe van." (7.)

Az egészséget, az egészséges életvitelt, a rendszerváltozást követő tantervi paradigmaváltás is központi szerepbe helyezte. A testnevelés tartalmi kiszélesedésének részeként e tantárgy (műveltségi terület) „többek között szerepet vállal a testi és lelki egészség egyensúlyának megteremtésében, az egészséges életmódra nevelésben, a káros szenvedélyek elleni harcban, a helyes higiénés és szexuális szokások kialakításában, sőt a rekreáció és a rehabilitáció területén is." (*Hamar*, 1998. 49.)

Ezek a megállapítások az állami és az egyházi iskolák nevelő-oktató munkájára egyaránt igazak. Az azonosságok mellett különbségek is tetten érhetők e két iskolatípus pedagógiai szemléletében. Ezen különbségek feltárását tűztük ki összehasonlító vizsgálatunk általános céljául. Megvizsgáltuk az egyházi és a világi középiskolákba járó tanulók családi háttérből fakadó életvitelbeli és sportolási szokásait, értékpreferenciáit. Az összehasonlítás újszerűsége abban rejlik, hogy a két iskolatípus pedagógiai elveiben és didaktikai eljárásaiban merőben eltérő.

Anyag és módszer

Vizsgált személyek

A kérdőíves felmérésben 432 tanuló vett részt, két egyházi és két világi gimnáziumból: Budapesten a Patrona Hungariae Gimnáziumból (N=150) és Debrecenben a Svetits Katolikus Gimnáziumból (N=109), illetve Budapesten a Jedlik Ányos Gimnáziumból (N=80) és Miskolcon a Földes Ferenc Gimnáziumból (N=74).

A mintavétel módja elméleti, más néven szakértői. Vagyis olyan nem valószínűségi mintavétel, amelynek során a populációról nyert speciális ismeretek birtokában választottuk ki a kutatási kérdésnek megfelelő mintát, azaz: kifejezetten elitiskolákat és speciális csoportokat.

Vizsgálati módszerek

A feltett kérdések vizsgálatához az egyéni kikérdezéses pedagógiai módszerek közül a kérdőíves módszert választottuk. A kérdőívet, mintegy évtizeddel ezelőtt, *Szabadné Hollanda Ottília* (1997) már felhasználta. Tanulmányunk a 21 itemből álló kérdőív hat – általunk kiemelt – kérdésének eredményeit mutatja be.

A vizsgált hat kérdés:

- Szüleid sportolnak-e, vagy sportoltak-e?
- Jársz-e valamilyen sportágban rendszeresen edzésre?
- Elegendő-e a sportolásra, mozgásra fordítható időd?
- Szereted-e a testnevelésórákat?
- Szerinted fontos-e a testnevelésóra?
- Szoktál-e barátaiddal, tanáraiddal, vagy otthon az egészséges életvitelről beszélgetni?

Statisztikai analízis

Az adatok statisztikai feldolgozásához a Statistica for Windows 7.1 szoftwert használtuk. A válaszgyakoriságok mellett az egyházi és világi iskolába járó tanulók válaszainak különbségét is számoltuk. A kérdésekre adott válaszok korrelációjával belső összefüggésekre mutattunk rá. Minden esetben a $p<0,05$ értéket vettük szignifikanciaszintnek.

Eredmények

A kérdőív egyes itemeinek korrelációja a belső összefüggések feltárására adott alkalmat (1. táblázat). Az édesanyák sportolási szokásai összefüggenek az édesapák sportolási szokásaival. Azoknál a családoknál, ahol az édesapák sportolnak, sportoltak nagyobb arányban fordul elő, hogy az édesanyák is sportolnak/sportoltak ($r=0,27$; $p<0,05$). Meglepő, hogy a szülők sportolási habitusa nem mutat összefüggést a gyermek fizikai aktivitásával. Azok a tanulók, akik délutáni sportfoglalkozásokra járnak, nem mindig tartják elegendőnek a sportra fordítható időmennyiséget. Ezt bizonyítja a fordított előjelű korrelációs együttható ($r=-0,30$), amely szignifikáns összefüggéssel jár együtt ($p<0,05$). Az extracurriculáris iskolai, valamint az iskolán kívül sportolási szokások gyakorisága összefüggést mutat az iskolai testnevelés kedveltségi szintjével ($p<0,05$). A testnevelés tantárgy értékpreferenciája értelmi és érzelmi szinten is összefüggést mutat. Az a tanuló, aki felismeri a testnevelés fontosságát, nagyobb valószínűséggel szereti a testnevelésórákat ($r=0,29$; $p<0,05$). Az egészséges életvitellel kapcsolatos beszélgetések szokásrendszere, illetve gyakorisága összefügg a szülők sportolási szokásaival. Azok a szülők, akik aktívan sportolnak, vagy sportoltak korábban többször kezdeményeznek beszélgetést gyermekeikkel az egészséges életvitelről ($r=0,15$; $p<0,05$; $r=0,13$; $p<0,05$). Meglepő módon a rendszeres délutáni sportfoglalkozásokra járó tanulók körében nem gyakoribb az egészségről szóló beszélgetések előfordulási aránya.

1. táblázat: Az egyes kérdések közötti összefüggések

	Édesapád sportol, sportolt-e?	
Édesanyád sportol, sportolt-e?	r = 0,27	p<0,05
	Jársz-e valamilyen sportágban rendszeresen edzésre?	
Édesanyád sportol, sportolt-e?	r = -0,01	-
Édesapád sportol, sportolt-e?	r = -0,02	-
	Elegendő-e a sportolásra, mozgásra fordítható időd?	
Jársz-e valamilyen sportágban rendszeresen edzésre?	r = -0,30	p<0,05
	Szereted-e a testnevelésórákat?	
Jársz-e valamilyen sportágban rendszeresen edzésre?	r = 0,19	p<0,05
Szerinted fontos-e a testnevelésóra?	r = 0,29	p<0,05

A szülők sportolási szokásainak feltérképezésére szolgál az általunk vizsgált első kérdés (2. táblázat). A világi és az egyházi iskolák tanulóinak válaszai szerint az édesanyák közel azonos százaléka végez rendszeres sportmozgást. Az alapstatisztikai értékek azt mutatják, hogy a világi intézményekbe járó diákok édesanyái nagyobb százalékban álltak régebben kapcsolatban a sporttal. Az egyházi iskolába járó tanulók közel 41 százalékának az édesanyja egyáltalán nem sportolt. Az édesapák esetében ezek kedvezőbb értéket mutatnak, hiszen a világi iskolákba járó tanulók apukái közel 30, az „egyházi" apukák közel 25 százaléka jelenleg is sportol. A „világi" apukák 21 százalékának a sport nem tartozott az életviteléhez. Az „egyházi" apukák esetében ez az érték meghaladja a 34 százalékot.

2. táblázat: Szüleid sportolnak-e, sportoltak-e?

	Igen	Nem	Régebben	Hiányzó adat
	Anya			
Világi iskola tanulói	16% (28 fő)	31,4% (55 fő)	49,7% (87 fő)	2,9% (5 fő)
Egyházi iskola tanulói	14,8% (38 fő)	40,9% (105 fő)	41,6% (107 fő)	2,7% (7 fő)
	Apa			
Világi iskola tanulói	28,6% (50 fő)	21,1% (37 fő)	47,4% (83 fő)	2,9% (5 fő)
Egyházi iskola tanulói	24,5 (63 fő)	33,5% (86 fő)	38% (100 fő)	3,1% (8 fő)

A felmért tanulók sportolási szokásai nem térnek el egymástól (3. táblázat), a világi iskolák tanulóinak közel 54, míg az egyházi iskolába járó tanulók 51 százaléka jelenleg is sportol. A kényelmi mintavétellel kialakított mintában szereplő tanulók sportolási szokásait az eredmények alapján kielégítőnek tartjuk.

3. táblázat: Jársz-e valamilyen sportágban rendszeresen edzésre?

	Igen	Nem	Hiányzó adat
Világi iskola tanulói	53,7% (94 fő)	45,7% (80 fő)	0,6% (1 fő)
Egyházi iskola tanulói	51% (131 fő)	49% (126 fő)	-

A mai rohanó világban az sem mellékes kérdés, hogy a tanulók elegendőnek tartják-e a mozgásra, sportolásra fordítható időt? A „világi" iskolákba járó tanulók nagyobb arányban, 29 százalékban találják elegendőnek a mindennapjaikban sportolásra fordítható időt, míg szemben az egyházi iskolák tanulóinak egyharmada több időt fordítana mozgásra, mint amennyi jelenleg rendelkezésükre áll (4. táblázat).

4. táblázat: Elegendő-e a sportolásra, mozgásra fordítható időd?

	Általában igen	Néha nem	Nem	Hiányzó adat
Világi iskola tanulói	28,6% (50 fő)	38,9% (68 fő)	30,3% (53 fő)	2,3% (4 fő)
Egyházi iskola tanulói	26,5% (68 fő)	39,1% (100 fő)	34,2% (88 fő)	0,4% (1 fő)

A felmérésben részt vett tanulók közel 70 százaléka szereti a testnevelésórát, bár a világi iskolák tanulói nagyobb arányban kedvelik ezt a tantárgyat, statisztikai értelemben nem találtunk különbséget (5. táblázat).

5. táblázat: Szereted-e a testnevelésórákat?

	Igen	Nem	Hiányzó adat
Világi iskola tanulói	70,3% (123 fő)	23,4% (41 fő)	6,3% (11 fő)
Egyházi iskola tanulói	67,7% (174 fő)	27,6% (71 fő)	4,7% (12 fő)

A testnevelésórák az egyházi iskolák tanulói számára fontosabbak, mint a „világi" társaiknak (6. táblázat). Ezt támasztja alá a kétmintás t-próba eredménye is ($t=2,22$; $df=421$; $p<0,05$), ahol szignifikáns eltérést találtunk a két csoport válaszai között.

6. táblázat: Szerinted fontos-e a testnevelésóra?

	Igen	Nem	Hiányzó adat
Világi iskola tanulói	89,7% (157 fő)	9,2% (16 fő)	1,1% (1 fő)
Egyházi iskola tanulói	93,4% (240 fő)	3,9% (10 fő)	2,7% (7 fő)

Az egészséges életmód előfeltétele az „egészségtudatos" magatartás kialakítása. Ebben segít a barátokkal, tanárokkal az egészséges életmódról történő beszélgetés. Mindkét iskolatípusban kevesen válaszoltak igennel erre a kérdésre (7. táblázat). Ezzel együtt az egyházi iskolák tanulói nagyobb százalékban adtak pozitív választ (35%), mint a világi iskolák diákjai (22%).

7. táblázat: Szoktál-e a barátaiddal, tanáraiddal vagy otthon az egészséges életvitelről beszélgetni?

	Igen	Ritkán	Nem	Hiányzó adat
Világi iskola tanulói	22,3% (39 fő)	56% (98 fő)	21,1% (37 fő)	0,6% (1 fő)
Egyházi iskola tanulói	34,6% (89 fő)	48,6% (125 fő)	16% (41 fő)	0,8% (2 fő)

Összegzés

Szabadné Hollanda Ottília (1997) mintegy évtizeddel ezelőtt három alternatív középiskolában végzett felmérése során használta fel vizsgálatunk kérdőívét. Meglepő, hogy az általunk egy évtizeddel később vizsgált gyerekek nagyobb százaléka végez iskolán kívüli sporttevékenységet (1997-ben 30-35%, 2007-ben 50%). A szülők és a gyermekek sportolási szokásai között már nem mutatkozik összefüggés. A testnevelésórák szeretete is nagy mértékben nőtt az elmúlt tíz év alatt (1997-ben a felmért iskolákban a diákok 44-65%-a válaszolt igennel a kérdésre, míg az általunk felmért iskolákban 68-70%). Sajnálatos, hogy a mai ifjúságnak drasztikusan kevesebb ideje jut a testmozgásra (az 1990-es években volt olyan iskola, ahol a diákok 70%-a válaszolta azt, hogy elegendő ideje jut a testedzésre, ellenben a mai fiatalság mindössze 26-28%-a válaszolt igennel).

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a szülők sportolási aktivitása, valamint a vizsgált tanulók testnevelésórán kívüli sportolása, a világi iskolákban nagyobb százalékban van jelen. A szabadidő mennyiségét az egyházi iskolások nagyobb százaléka tartja kevésnek. A szabadidő hasznos eltöltése, a testnevelésóra céljainak, tartalmának, valamint szeretetének mentális értékelése mégis pozitívabban nyilvánul meg náluk, mint a világi iskolába járóknál. Ebből a körből az egészséges életvitelről is többen igazoltak vissza ismereteket.

Az eltérés magyarázatát nem könnyű megadni, már csak azért sem, mert figyelembe kell vennünk az állami és az egyházi iskolák eltérő rendeltetését, különböző iskolaszerkezetét. Fontos tényezők még: az iskola által meghatározott kötelezettségek, a követelmények, és talán ezzel kellett volna kezdeni, az iskolák tartalmi, időbeli, illetve eszmei napirendje.

Tulajdonképpen majdnem mindegy milyen iskolatípusba (világiba vagy egyházba) járnak a gyermekek, a testedzéshez való viszonyulásuk, már az iskolába kerülés pillanatában eldől. Az iskola nevelő-oktató munkája ugyanis sokszor még a család dominanciájánál is erősebb lehet, hiszen egy testkultúrára épülő órarend, egy szakmailag jól felkészült és személyes jó példával is elöljáró testnevelő tanár, valamint a megfelelő tárgyi feltételek megléte, mind-mind egy életre szóló indíttatást adhatnak. Ezért fontos, hogy a gyerekek értékrendjében a testkultúra, a testkulturáltság szintje ne összehasonlítható mennyiség, hanem összehasonlíthatatlan minőség legyen. Ehhez viszont olyan pedagógusok kellenek, akik nem csak tanítanak, hanem tanításuk értelmet is nyer. Miként ezt Papp László háromszoros olimpiai bajnok ökölvívó mondta egy alkalommal: „Minden ringen belüli győzelmet a ringen kívül kell megnyerni!"

Irodalom

Bakonyi Ferenc (1986): Életkori és nemi sajátosságok a 12 és 17 éves tanulók sporttal kapcsolatos szemléletében. *A Testnevelési Főiskola Közleményei,* 2. 125-143.

Biróné Nagy Edit (1993): *A szelektív motoros stimulusok hatása a tanulók mozgásos aktivitására, az életstílus befolyásolása.* Kutatási zárójelentés. MKM K+F Pályázat.

Brukner, P. D., Brown, W. J. (2005): Is exercise good for you? *Medical Journal of Australia,* 83. 10. 538-541.

Hamar Pál (1997): Testedzés és torna a 8 és 15 éves leányok heti időrendjében. *Kalokagathia,* 1-2. 49-57.

Hamar Pál (1998): A testnevelés tartalmi korszerűsítésének nemzetközi trendjei a közoktatásban. *Új Pedagógiai Szemle,* 4. 48-56.

Hamar Pál (2005): A rendszeres testedzés helye és szerepe a serdülőkorú lányok életvitelében. *Új Pedagógiai Szemle,* 10. 68-75.

Konczos Csaba, Szakály Zsolt (2007): Az ifjúság fizikai aktivitásának jellemzői az életstílus befolyásolása a fizikai aktivítás tudatos alkalmazása - témakörök irodalmi áttekintése. *Magyar Sporttudományi Szemle,* 2. 39-46.

Mood, D., Muskler, F. F, Rink, E. J. (1995): *Sport and Recreational Activities.* WCB, McGraw-Hill, Boston.

Nemzeti alaptanterv. *Oktatási Közlöny,* 2004. 2/I. 101-111., 195-203.

Nyerges Mihály, Laki László (2004): A fiatalok sortolási szokásinak néhány társadalmi összefüggése. *Magyar Sporttudományi Szemle,* 2-3. 5-16.

Soós István (2002): A sportpedagógia mint prevenciós eszköz a fiatalok egészségnevelésében. *Kalokagathia,* 1-2. 130-135.

Olvasztóné B. Zs. (2005): *A testkultúra és a családi nevelés kapcsolata az iskolai testneveléssel.* In Falus Iván, Rapos Nóra (Szerk.): Közoktatás - pedagógusképzés - neveléstudomány. (Program, tartalmi összefoglalók.) MTA Pedagógiai Bizottság, Budapest. 334.

Soós István, Hamar Pál, Molnár Győző, Biddle Stuart, Sándor Iosif (2008): Erdélyi tanulók fizikai aktivitásának és inaktivitásának vizsgálata EMA (Ecological Momentary Assessment) módszerrel. *Magyar Sporttudományi Szemle,* 4. 20-24.

Szabadné Hollanda Ottília (1997): A fizikai aktivitásra nevelés hatékonyságának vizsgálata három alternatív középiskolában. *Új Pedagógiai Szemle,* 11. 106-116.

Takács Ferenc (1989): A testnevelés és az életmód szociológiai megközelítése. *A Testnevelési Főiskola Közleményei,* 3. Melléklet.

A SPORTSZAKEMBERKÉPZÉS EGY LEHETSÉGES MODELLJE: A FOGYATÉKOS EMBEREK SPORTJÁVAL KAPCSOLATOS ISMERETEK ÉS A HAZAI EDZŐKÉPZÉS KAPCSOLATA

A modell of the training of sports professionals: Connection of the sport for disabled and national coach education

- **Dorogi László**[1]
- **Fügedi Balázs**[2]
- **Kiszela Kinga**[3]
- **Bognár József**[3]

[1]Fogyatékosok Nemzeti Szövetsége
[2]Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Sporttudományi Intézet
[3]Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Testnevelés-elmélet és Pedagógia Tanszék

Összefoglaló

A sportszakemberképzés fejlesztésekor alapcél, hogy a sport területén dolgozó sportszakember feladatainak ellátásához a legfrissebb tudással és végzettséggel rendelkezzen, amelyet az EU-s előírásoknak megfelelő szakemberképzési rendszerben sajátíthat el. A magyar sport társadalmi funkciójának betöltésében az egyik legfontosabb tényező a korszerű, jól szervezett sportszakemberképzés. A fogyatékos emberek sportjában - az épek sportjához hasonlóan - meghatározó szerepe van a sportszakemberképzésnek, hiszen a sport e sajátos területén is erősödik az igény a kiemelkedő sporteredményekre, az egészség-orientált testedzésre és a szabadidős sporttevékenységre. A sportszakemberképzés és továbbképzés (sportoktató, sportedző, szakedző, sportmenedzser) a sport e sajátos területének ismereteire irányuló tartalmi-módszertani megújítását tűztük ki célul. Ennek indokoltságát jelen kutatás megvalósításával kívántuk igazolni, amelynek keretében az alap- és középfokú edzőképzésben részt vevő sportszakemberektől kaptunk részletes és átfogó információt a fogyatékosok sportjának megítéléséről.

Kulcsszavak: sportszakemberképzés, edzőképzés, fogyatékosok sportja.

Abstract

The main goal of modernization training of sports professionals is to have the most up-to-date knowledge and certificate for fulfilling sports professionals' tasks that can be acquired on the basis of EU-regulation of the professional system. One of the most important keys for serving the social function of the purpose of Hungarian sport is the modern, well-organized sport professionals' training. The training of sport professionals has a determinant role in the sport of people with disabilities likewise in the able sport, since the demand on excellent sport results, on health-oriented physical training and on leisure sport activities grows stronger also on this particular field of sport. In the sport professionals' training we set the aim to reform the contents and methods for particular knowledge of disabled sport. We would like to prove its justification through realization of present research for which we received detailed and profound information about judgment of disabled sport from sport professionals participating in basic and intermediary coach training.

Keywords: sport professionals' training, coach training, sport for disabled.

Bevezetés

Munkánkban a sportszakemberképzés korszerűsítésének egy koncepcionális modelljét kívánjuk bemutatni. A javaslat kidolgozása az AEHESIS projekthez kapcsolódik, mely a 2003-ban indult ERASMUS Hálózat Projektje. Fő célkitűzése az európai felsőoktatási rendszerek összehangolása a testnevelés, a fitnesz, a sportmenedzsment és az edzői tevékenységi körök területén. Az elmúlt öt évben 28 európai ország oktatási szakértője és 70 társszervezet számos konferencia keretében vitatta meg a sportszektorhoz kapcsolódó tananyagát, képzési szabványait és referenciáit. Az AEHESIS projekt egyik célja volt, hogy a sportoktatás kulcsterületeinek - nevezetesen a testnevelés, a sportmenedzsment, a fitnesz, valamint az edzőképzés - tananyagairól gyűjtsön korszerű és hatékony információt az európai programokhoz. A projekt további célja volt a sportszakemberképzésben részt vevő intézmények feltérképezése és értékelése, valamint az „ideális gyakorlat" (*Petry, Froberg* és *Madella*, 2005) meghatározásához szükséges irányelvek kidolgozása. A célcsoportok elsősorban a sportszakemberképzés tananyagfejlesztői, a sporttudomány területén tevékenykedő oktatók és hallgatók, valamint az egyetemeken és egyéb oktatási intézményekben - a korábban említett négy területen - tevékenykedő döntéshozók.

Az AEHESIS projekthez (*Petry* és *Gütt*, 2006) kapcsolódott a jelen tanulmányban bemutatásra kerülő kérdőíves vizsgálat. Ennek ma-

gyarországi alapját adta a 2007 tavaszán elfogadott Nemzeti Sportstratégia (OGY Határozat 65/2007 (VI. 27.), amely a sport valamennyi területén számos rövid és hosszú távú célt fogalmaz meg. A sportot alapvetően eszköznek tekinti a legfontosabb társadalmi célok elérése érdekében, mint például egészségmegőrzés, nevelés, személyiségfejlesztés, közösségépítés, társadalmi integráció. Alapszemlélete a mindenki által végezhető sportolás, az egészséges életmód kialakítása, megvalósítása. A sport szempontjából kevésbé aktív rétegek megszólítása érdekében többek között képzési, továbbképzési és kommunikációs programok elindítását szorgalmazza (*Gita* és mtsai, 2005).

A hazai edzőképzés számára egyértelmű, hogy a sportszakemberképzés terén elengedhetetlen a képzési tartalom mielőbbi korszerűsítése. Figyelembe véve számos EU-s tagország eredményeit, gyakorlatát, a sportszakemberképzés struktúráját oly módon kell korszerűsíteni, hogy a sportélet differenciálódása, és az abból születő új társadalmi igények is teret kapjanak a szakemberképzésben (*Révész* és mtsai, 2007). Ilyen társadalmi igény, hogy a sport általános és speciális rendszerében azonos megítéléssel és ranggal jelenjen meg a megváltozott fizikai, értelmi, szervi, érzékszervi és más fogyatékos személyek sporttevékenysége Az esélyegyenlőség érvényesítése a sporton keresztül közvetlenül szolgálja a társadalmi kohézió erősítését, hozzájárulva a társadalom megújulásához és az élhető környezet megvalósulásához.

A sport, mint a kultúra része különösen alkalmas a másság, a fogyatékosság széles körű elfogadtatására. Mindezen előzmények indokolttá teszik a hazai sportszakemberképzés nyitását a sport e sajátos területe felé. Ennek érdekében vizsgáltuk meg a hazai edzőképzésben részt vevők véleményét, ismereteit a fogyatékosok sportjáról. A tapasztalatok szerint a sportszakemberképzés és továbbképzés esetében elsősorban tartalmi-módszertani megújításra, valamint a hazai és nemzetközi tudományos kutatások eredményeinek (adaptált mozgásformák és azok tanítási módszertana, az inkluzív oktatás módszertana, elősegítve a fogyatékos személyek integrációját) átvételére volna szükség (*Gita*, és mtsai, 2005).

Magyarország 2007 tavaszán ratifikálta az ENSz fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményét. A dokumentum 30. cikkelye kitér a fogyatékos személyek kulturális életben, rekreációban, szabadidős tevékenységekben és sportban való részvételére. Az egyezmény értelmében a szerződő államok megfelelő intézkedéseket tesznek annak érdekében, hogy a fogyatékos személyek számára a fogyatékosság típusához igazodó, speciális rekreációs és sportte-

vékenységek szervezésének, fejlesztésének és az ezekben való részvételnek a lehetőségét, valamint a velük kapcsolatos képzést, edzést és a szükséges forrásokat, másokkal egyenlő feltételek mellett biztosítsák.

Mindezek indokolták a vizsgálat szükségességét a magyarországi edzőképzésben részt vevő sportszakemberek körében, abból a célból, hogy részletes információt kapjunk a fogyatékosok sportjának ismereteiről és megítéléséről (*Révész* és mtsai, 2007). Az eredmények tükrében megfogalmazhatók az edzőképzés ismeretanyagának fejlesztési irányai, a témával való bővítése, amelynek legkézenfekvőbb sportági területei lehetnek az adaptált sportok, például az atlétika, a röplabda vagy az úszás (*Peters* és *Downs*, 2006).

Vizsgálatunknak az volt a célja, hogy felmérjük a fogyatékos emberek sportjának, illetve a fogyatékos sportolók ismertségének és elismertségének szintjét az edzőképzésben részt vevők körében, illetve összehasonlítást tegyünk a vélemények és tapasztalatok megnyilvánulásában az edzői múlt, a nem, az iskolai végzettség és a sportág jellege tekintetében.

A vizsgálat módszere

A megkérdezettek a TF Továbbképző Intézete (TFTI) által szervezett edzőképzésben és edzőtovábbképzésben részt vevő hallgatók voltak (216 férfi, 213 nő). Közülük 331 fő (67,7%) az egyéni sportágakat, és 158 fő (32,3%) a csapatsportokat képviselte. 364 fő (74,4%) érettségivel, 125 fő (24,6%) felsőfokú végzettséggel rendelkezett. Lényeges, hogy a képzésre jelentkezők egy része már rendelkezett edzői múlttal, az edzőként töltött évek átlaga a teljes minta tekintetében 3,05 év. Az edzői múlt alapján a résztvevőket három csoportba osztottuk, úgymint edzői múlttal nem rendelkezők (72,4%), 1-4 év tapasztalattal (18,6%), illetve 4 évnél több tapasztalattal rendelkezők (9,0%).

A kérdőív szerkesztését és adaptálását egy előkutatás keretében végeztük, amely során az edzőképzés vezetőjét és 19 oktatót kérdeztünk meg. Ebben az előtanulmányban a kérdések az egyéni tapasztalatokra, érdeklődésre, jövőbeni tervekre, és a fogyatékosok sportjának általános és specifikus ismereteire irányultak. Az itt kapott válaszok, tapasztalatok alapján alakítottuk ki a végleges, elsősorban nyílt kérdéseket tartalmazó kérdőívünket.

A végleges kérdőív az edzőképzésben részt vevők személyes tapasztalatára és véleményére volt kíváncsi a fogyatékos sport résztvevőivel, ismertségével, irányultságával, elfogadottságával kapcsolatosan. A kutatás során teljes mintavételre törekedtünk. A 2006-

2007-es tanévben a TFTI edzőképzésébe bekapcsolódó hallgatókat kerestük meg (N=789). A kutatás során a kitöltött és teljes mértékben használható kérdőívek visszaérkezési aránya 61,9 % volt (N=489).

Az elemzés a kérdések jellegéhez igazodva nem paraméteres módszerekkel történt, így az adatok feldolgozásánál a leíró statisztikán kívül khi-négyzet-tesztet használtunk a teljes mintán belüli, illetve Pearson khi-négyzet-tesztet a csoportokon belüli különbségek kimutatására (*Agresti*, 1996). A szignifikanciaszintet a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően 5%-os szinten fogadtuk el. A statisztikai elemzést az SPSS 15.0 for Windows programmal végeztük.

A vizsgálat eredményei

Általános tapasztalatok, ismeretek

Sajnálatos tényként könyvelhetjük el, hogy a képzésben részt vevő hallgatók többsége (75,1%) egyetlen egy fogyatékos sportolót sem ismer ($khi^2 = 71,5$; $p = 0,001$). A kérdésben különbség mutatkozott az edzők gyakorlattal eltöltött évei és a nemek szempontjából. A különbözőségvizsgálat alapján elmondható, hogy minél több ideje dolgozik edzőként valaki, annál inkább ismer fogyatékos sportolót (Pearson $khi^2 = 6,79$; $p = 0,034$). Emellett az is feltűnő, hogy a nők kevesebb fogyatékos sportolót ismernek, mint a férfiak (Pearson $khi^2 = 3,62$; $p = 0,038$). Az érettségivel és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, illetve az egyéni és csapatsportágak képviselőinek válaszai között nem mutatkozott statisztikai különbség (1. táblázat).

1. táblázat: Az „Ismersz-e fogyatékos sportolót?" kérdésre „igen" választ adók (%)

A minta %-a		24,9	
sportág (egyéni, csapat)	23,3		28,3
képzettség (érettségi, felsőfokú)	23,8		28,2
nem (férfi, nő)	29,2*		19,4
edzői tapasztalat (0,<5 év, >5év)	18,7*	33,0	29,5

* Szignifikáns különbség a változók kategóriái között.

Érdekes kérdésnek bizonyult, hogy az edzői tapasztalattal rendelkezők szakmai munkájuk során találkoztak-e fogyatékos sportolóval. A kérdésben természetesen csak azoknak a válaszait vettük

figyelembe, akik rendelkeznek legalább egy év edzői gyakorlattal (N=135): rendszeresen találkozik fogyatékos sportolóval 5 fő, sokszor 27 fő, soha 99 fő ($khi^2 = 178,2$; $p < 0,001$) A férfiak és nők válaszai, az iskolai végzettség és a sportág jellege, illetve az edzői tapasztalatok között nem találtunk szignifikáns különbséget.

Az is érdekelt minket, hogy az egyesületekben szervezett formában sportolnak-e fogyatékkal élők. Ennél a kérdésnél mindenkinek a saját tapasztalatára voltunk kíváncsiak, mert a sportolók és az edzők egyaránt tisztában lehetnek az adott klubban vagy szakosztályban történő folyamatokról: 0,7% szerint sok fogyatékos személy sportol a klubban, 5,2% szerint néhány, 5,9% szerint egy fő, míg 17,8% nem tudja ($khi^2 = 224,8$; $p < 0,001$). A minta nagy része (70,4%) szerint nincs fogyatékos sportoló a sportegyesületében. A kérdésre adott válaszokban nem volt különbség egyik változó tekintetében sem (edzői múlt, nem, iskolai végzettség, sportág jellege).

A továbbiakban azt szerettük volna megtudni, hogy miért van ilyen kevés, vagy éppen miért nem találkozhatunk fogyatékos sportolókkal a klubokban. A kérdésre a válaszadók mintegy 31,2%-a egyértelműen azt jelezte, hogy nem tudja, míg 14,7% a személyi feltétel hiányát említette, 22,8% szerint pedig azért nincs jelen fogyatékkal élő sportoló a klubjában, mert az akadálymentesítés nem megoldott ($khi^2 = 22,78$; $p < 0,001$). A nemek, az iskolai végzettség, az edzői tapasztalat és a sportág jellege között nem találtunk szignifikáns különbséget (2. táblázat).

2. táblázat: A „Miért nincsenek fogyatékos sportolók a klubodban?" kérdésre „nem tudom" választ adók (%)

A minta %-a		31,2	
sportág (egyéni, csapat)	30,6		32,6
képzettség (érettségi, felsőfokú)	31,8		29,6
nem (férfi, nő)	34,8		26,6
edzői tapasztalat (0,<5 év, >5év)	26,7	37,4	34,1

Bíztató jel, hogy a minta túlnyomó többsége szerint (97,8%) fontos, hogy a fogyatékkal élők is sportoljanak ($khi^2 = 8,00$; $p = 0,018$). A különbözőségvizsgálat azt mutatta ki, hogy az edzői múlt, a nem, az iskolai végzettség és a sportág jellege között ebben a kérdésben sincs szignifikáns különbség.

Arra, hogy miért fontos a fogyatékosok sportja, a minta jelentős része említette azt, hogy mindenkinek kell a mozgás (25,3%), illetve azt, hogy a mozgás egyértelműen az egészséges életmód része (34%).

Emellett a lehetőség mindenkinek jár (11,6%), megmozgat (7,7%), illetve a sport mindenkinek örömet okoz (11,9%) válaszok jelentek meg és a megkérdezettek 9,5%-a nem adott választ ($khi^2 = 95,0$; $p < 0,001$). Szignifikáns különbséget találtunk a sportág szerinti csoportok válaszai között. Az egyéni sportok képviselőinek fontosabb, hogy a fogyatékos emberek is sportoljanak, mint a csapatsportokat képviselőknek (Pearson $khi^2 = 12,40$; $p = 0,03$). További statisztikailag értékelhető különbséget nem kaptunk az edzői múlt, a nem és az iskolai végzettség alapján.

A következő kérdés azt taglalta, hogy vajon képesek-e épek és fogyatékkal élők együtt sportolni. Erre a kérdésre 80% igennel válaszolt ($khi^2 = 107,5$; $p < 0,001$). Szignifikáns különbséget találtunk abban, hogy a férfiak és az érettségivel rendelkezők többen válaszolták, hogy szerintük nem tudnak az épek együtt sportolni a fogyatékosokkal (Pearson $khi^2 = 3,916$; $p = 0,032$), míg az edzői múltra és az iskolai végzettségre vonatkozó változók nem mutattak különbséget.

A képzéssel kapcsolatos ismeretek

A minta 2,1%-a jelezte, hogy alapos ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkezik a fogyatékosokat illetően, emellett 13,7%-nak van saját bevallása szerint valami ismerete a témáról. 54,2 % azoknak az aránya, akik semmiféle ismerettel és tapasztalattal nem rendelkeznek a fogyatékosok sportját illetően ($khi^2 = 337,7$; $p < 0,001$). A különbözőségvizsgálat itt sem mutatott ki lényeges különbséget az edzői múlt, a nemek, az iskolai végzettség és a sportág jellege között.

A következő kérdés arra irányult, hogy a képzésen részt vevők szeretnének-e többet tudni a fogyatékosok sportjáról. Erre 35,8% igennel, 2,8% nemmel válaszolt, míg 49,8% szerint „talán hasznos lenne" ez a speciális szakmai információ, és 11,6% nem adott választ a kérdésre ($khi^2 = 160,2$; $p < 0,001$). Szignifikáns különbséget találtunk aszerint, hogy a nők több pozitív választ adtak, mint férfi társaik (Pearson $khi^2 = 9,15$; $p = 0,027$). Hasonlóan, az érettségivel rendelkezők és az egyéni sportot űzők hozzáállása pozitívabbnak bizonyult, mint a felsőfokú végzettségűeké (Pearson $khi^2 = 14,53$; $p = 0,002$), és a csapatsportokat űzőké (Pearson $khi^2 = 12,95$; $p = 0,005$). Az edzői múlt szerinti csoportosítás nem mutatott ki lényeges különbséget (3. táblázat).

3. táblázat: A „Szeretnél többet hallani/tudni a fogyatékosok sportjáról?" kérdésre „igen" választ adók (%)

A minta %-a		35,8	
sportág (egyéni, csapat)	36,8*		33,7
képzettség (érettségi, felsőfokú)	40,7*		21,1
nem (férfi, nő)	32,9		39,5*
edzői tapasztalat (0,<5 év, >5év)	36,0	33,0	40,9

*Szignifikáns különbség a változók kategóriái között.

A válaszadók több mint a fele (59,0%) lényegesnek tartja a fogyatékosok sportjával kapcsolatos ismereteket, 34,5% jelezte, hogy érdekli a téma, és 6,5% válaszolta, hogy ha többet tudna a fogyatékosok sportjáról, akkor tudna segíteni másoknak ($khi^2 = 174,4$; $p < 0,001$). A felsőfokú végzettségűek többen válaszolták, hogy lényegesnek tartják az edzőképzésben a fogyatékosok sportjának ismereteit, mint az érettségivel rendelkezők (Pearson $khi^2 = 9,89$; $p = 0,02$). A nem, az edzői múlt és a sportági jelleg nem adott számottevő különbséget a kérdésben.

Ezek után nem meglepő, hogy a minta nagy része (72,3%) szerint fontos az edzőképzés tartalmi részét fejleszteni a fogyatékosok sportjának ismereteivel. Ugyanakkor 11,2% nem tartja ezt szükségesnek, illetve 16,5% nem adott választ a kérdésre ($khi^2 = 195.7$; $p < 0,001$). Több nő tartja fontosnak az edzőképzés tartalmi bővítését a fogyatékosok sportjának ismereteivel, mint a férfi (Pearson $khi^2 = 9,9$; $p = 0,007$). Az edzői tapasztalatok, az iskolai végzettség és a sportág jellege szerint nem kaptunk számottevő különbséget a kérdésben (4. táblázat).

4. táblázat: A „Fontosnak tartja-e, hogy az edzőképzés során fogyatékos személyek sportjáról előadások hangozzanak el?" kérdésre „igen" választ adók (%)

A minta %-a		72,3	
sportág (egyéni, csapat)	74,6		67,4
képzettség (érettségi, felsőfokú)	73,8		67,6
nem (férfi, nő)	66,5		79,8*
edzői tapasztalat (0,<5 év, >5év)	77,3	61,5	77,3

*Szignifikáns különbség a változók kategóriái között.

Akik fontosnak ítélték az edzőképzés korszerűsítését a fogyatékos sport irányába (N=348), azok elsősorban az általános ismeretek területén bővítenék ismereteiket (36,7%). Emellett tantárgykörök ismeretanyagai is megjelentek, mint például a pedagógia (7,7%), a kommunikáció (8,7%), edzéselmélet (4,8%) és pszichológia (4,3%). A válaszadók 28,5%-a mind a négy, előbb említett tantárgykört megjelölte. Mintegy 9.2% szerint külön tantárgy szükséges a fogyatékosok sportjának ismereteivel ($khi^2 = 144,0$; $p < 0,001$). Ebben a kérdésben egyik változó mentén sem találtunk szignifikáns különbséget (edzői múlt, nem, iskolai végzettség, a sportág jellege).

Az edzői munka jellege, elismertsége

Eltérőek a vélemények és tapasztalatok abban a kérdésben, hogy vállalnának-e az edzőképzésben részt vevők edzői feladatokat a fogyatékosok sportjában, ha kellő ismeretekkel rendelkeznének. A minta 52,3%-a igennel válaszolt. Az érettségivel rendelkezők többen vállalnának edzői szerepet a fogyatékosok sportjában, mint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők (Pearson $khi^2 = 3,811$; $p = 0,035$), míg az edzői múlt, a nem és a sportág jellege nem mutatott különbséget a kérdésben.

A minta 89,1%-a jelezte, hogy az edzői munka jellege jelentősen különbözik az ép és a fogyatékosok sportja területén ($khi^2 = 174,5$; $p < 0,001$). A válaszok nem különböztek egyik változó esetében sem (edzői múlt, nem, iskolai végzettség és a sportág jellege).

A következő kérdés arra irányult, hogy miben különbözik az épek és a fogyatékosok sportja az edzői munka tekintetében. Itt csak azoknak a válaszait vettük figyelembe, akik szerint ez különbözik (N=421). Speciális ismeretek és speciális edzői módszerek jelentek meg 52,3%-ban, valamint több odafigyelés és ehhez kapcsolódva más kommunikáció 47,7%-ban. A nők inkább az odafigyelést és a kommunikációt, míg a férfiak az edzői módszereket emelték ki válaszaikban ($khi^2 = 3,350$; $p = 0,045$). Az edzői múlt, az iskolai végzettség és a sportág jellege szerint a válaszok nem mutattak statisztikai különbséget.

A minta 51,2%-a szerint egy edző lehet hasonlóan elismert és elfogadott a fogyatékosoknál, mint az épeknél, míg 48,8% szerint ez nem lehetséges. A nők ($khi^2 = 3,194$; $p = 0,048$) és az érettségivel rendelkezők ($khi^2 = 4,080$; $p = 0,03$) szignifikánsan többen állították, hogy lehet az épekkel foglalkozó szakemberekhez hasonló ismertséget és elismertséget szerezni a fogyatékos sportolókkal való foglalkozás során is. Az edzői múlt, illetve a sportág jellege nem mutatott kü-

lönbséget. Akik szerint lehet hasonló elfogadottságot szerezni (N=285) azok ezt azzal indokolták válaszaikban, hogy ez a sport egy új területe (25,4%), hogy általában keveset hallani a fogyatékosokról (31,8%), illetve hogy csak akkor lehet valaki elismert, ha élversenyzőt nevel (8,5%). Emellett anyagi feltétel hiányát említette 9,5% és nem válaszolt a kérdésre 34,8% ($p = 0,05$). Nem találtunk különbséget az edzői múlt, nem, iskolai végzettség és a sportág jellege tekintetében sem.

Az edzőképzésben részt vevők harmada (28,4%) szerint a fogyatékosoknál a sikert hasonlóan elismerik ($khi^2 = 53,1$; $p < 0,001$). Az előző kérdéshez hasonlóan itt sem találtunk lényeges különbséget az edzői múlt, a nem, az iskolai végzettség és a sportág jellege tekintetében. A válaszok indoklásában elsősorban az jelent meg, hogy a társadalmat nem érdekli a téma (44,6%), csak a paralimpia esetében figyelhető meg fokozottabb érdeklődés (14,0%), illetve, hogy nincs benne pénz (14%). A minta egynegyede (27,2%) nem válaszolt a kérdésre ($khi^2 = 71,7$; $p < 0,001$). Ebben a kérdésben sem volt statisztikailag értékelhető különbség a négy változó mentén (edzői múlt, nem, iskolai végzettség és a sportág jellege).

Összefoglalás

Összegzésként elmondhatjuk, hogy kutatási eredményeink alátámasztják a *Nemzeti sportstratégiá*ban (65/2007. OGY határozat) megfogalmazottakat, miszerint a sportszakemberképzésben az oktatás és a képzés átfogó megújítása, innovatív, tanulást segítő technológiák, módszerek és eszközök kifejlesztése, a hatékony tudásmegosztást lehetővé tevő képzési struktúra kidolgozása, valamint a képzési tartalom mielőbbi korszerűsítése szükséges. Eredményeink a stratégia céljainak megvalósításához lehetséges eszközöket és módszereket vizsgálta egy országos edzői képzési program keretében. Az edzőképzésben részt vevők igényei, ismeretei és tervei eltérő képet mutattak a kérdéseket illetően.

Az általános ismeretek, tapasztalatok tekintetében azt a megdöbbentő eredményt kaptuk, hogy a megkérdezettek többsége egyetlen egy fogyatékos sportolót sem ismer. Akik rendelkeznek legalább minimális edzői gyakorlattal, szinte egyáltalán nem találkoznak fogyatékos sportolóval edzői tevékenységük során. Az, hogy a válaszadók szerint a személyi feltétel hiánya az elsődleges a negatív tendenciában, elsősorban a képzési program kritikáját fogalmazza meg és a Nemzeti sportstratégia iránymutatóit támasztja alá. Az edzői képzés hiányosságai mellett az akadálymentesítés és a fogyatékosok sport-

jához nélkülözhetetlen speciális eszközök hiánya jelent meg, mint a fogyatékosok sportjának fejlődését leginkább gátló tényező.

A fogyatékosügy iránti érzékenységre utal, hogy a válaszadók túlnyomó többsége szerint fontos, hogy a fogyatékosok sportoljanak, mert mint minden ember számára, számukra is elengedhetetlen a mozgás és az általa megtapasztalható öröm átélése. Emellett a sport az egészséges életmód része, az egészség megtartásának egyik nagyon fontos tényezője, amelynek űzését mindenki számára biztosítani kell. A téma iránti figyelem érzékelhető azokban a válaszokban is, amelyek alapján elmondható, hogy a minta jelentős része szerint együtt tudnak sportolni a fogyatékos emberek az épekkel. Persze a tapasztalat hiányában ezek hipotetikus válaszok, nem feltétlen jelentenek edzői elkötelezettséget az inklúzió felé.

A képzéssel kapcsolatos ismeretek tekintetében az eredmények azt a szomorú tényt mutatták, hogy a megkérdezettek túlnyomó többsége - a saját bevallásuk szerint - szinte semmiféle ismerettel és tapasztalattal nem rendelkezik a fogyatékosügy témáját illetően. Pozitívumként értékelhető, hogy a válaszadók az edzőképzés keretében szeretnének többet hallani a fogyatékosok sportjáról, mert lényegesnek tartják a témát, és úgy tűnik, érdeklődve tekintenek a sport e sajátos színtere felé. Így várható volt, hogy a konkrét kérdésre adott válaszokban a minta nagy része szerint fontos az edzőképzés tartalmi megújítása és fejlesztése a fogyatékosok sportjára vonatkozó ismeretanyaggal. Ezt az edzőképzésben szükséges korszerűsítési irányt a válaszadók elsősorban általános fogyatékosügyi, valamint pedagógiai, kommunikációs, edzéselméleti és pszichológiai ismeretekben látják.

Végül az edzői munka jellegét érintő kérdések eredményei azt mutatták, hogy a vizsgálatban részt vevőknek csupán a fele vállalna edzői feladatokat a fogyatékosok sportjában. A minta jelentős része jelezte, hogy az edzői munka jelentősen különbözik az épek és a fogyatékosok sportja területén. Ennek a különbségnek a kifejtésében megfigyelhető, hogy a válaszadók egyrészt a speciális ismeretek szükségességét és a másfajta kommunikációt, másrészt a speciális edzői módszereket emelték ki. Erre a képzés fejlesztésekor mindenképpen érdemes odafigyelni, illetve abba is belegondolni, hogy miként oldható meg leghatékonyabban a tananyag szerkezeti felépítése, tantárgyi tagozódása.

A résztvevők csupán fele szerint lehet egy edző hasonlóan elismert a fogyatékosok sportjában, mint az épeknél. Ennél lényegesen kevesebbek szerint jár a fogyatékosok sportja területén elért eredményesség hasonló elismertséggel, mint az épek sportja területén.

Érdemes kiemelni, hogy a negatív válaszadók elsősorban a társadalom érdektelenségére hivatkoztak!

A négy változó (edzői múlt, nem, iskolai végzettség, a sportág jellege) tekintetében az eredmények alapján elmondható, hogy számos esetben találtunk statisztikailag értékelhető különbséget a csoportok között. Az edzői gyakorlattal rendelkezők véleménye szerint az épek nem tudnak együtt sportolni a fogyatékosokkal. Feltételezhetően ez a különbség azért jelentkezik, mert a különféle sportágak edzői már látják a sportágak specialitásait, igényeit, korlátait, amelyek behatárolják egy lehetséges együttsportolás (integráció) lehetőségét. Erre utal, hogy az öt évnél több edzői tapasztalattal rendelkezők többen jelezték, hogy szeretnének többet tudni a fogyatékosok sportjáról, mint az edzői múlttal nem rendelkezők. Emellett az edzői múlttal rendelkezők köréből többen jelezték, hogy az edzői munka jelentősen különbözik az ép és a fogyatékosok sportja területén.

A változók közül a sportági csoportosításnál is találtunk lényeges különbséget. Ezek szerint az egyéni sportokat képviselők válaszaikban hangsúlyosabban kiemelték, hogy a képzéseken szeretnének többet hallani a fogyatékosok sportjáról, mint a csapatsportokat képviselők. Ez a vélemény várható volt, mert az egyéni sportágakban könnyebben elképzelhető, megoldható a fogyatékos személyek és az épek közös sportolása, valamint az edzői munka is egyszerűbben adaptálható (pl. atlétikában, úszásban).

A másik két változó esetében (nem, iskolai végzettség) csupán az általános ismeretekhez, és a képzéshez kapcsolódó kérdésekre adott válaszokban mutatott ki lényeges különbséget a különbözőségvizsgálat. Kiemelendő, hogy a nők kevesebb fogyatékos sportolót ismernek mint a férfiak, valamint a nők többen jelezték, hogy szeretnének ismeretet kapni a fogyatékosok sportjáról, és ezért e tekintetben fontosnak tartják az edzőképzés tartalmi bővítését. Az iskolai végzettséget firtató kérdésre az érettségivel rendelkezők többen jelezték, hogy szeretnének több ismeretet kapni a fogyatékosok sportjáról. A többi kérdést tekintve a különbözőségvizsgálat nem adott statisztikailag értékelhető különbséget.

Összességében a képzésben részt vevők véleménye kétségtelenül azt jelzi, hogy szükséges a fogyatékosok sportjának ismeretanyagával bővíteni a magyarországi sportszakemberképzést, edzőképzést. Az eredmények sok esetben - elsősorban a fogyatékos sportolók ismertségével kapcsolatos válaszokat illetően - kiábrándítóak. A sportolók ismertségével kapcsolatban nagy szerepe van a sportmédiának, amely az elmúlt évtizedben jelentős változásokon ment keresztül. Bár a technikai fejlődés hatására a sporttartalmú információ hatal-

mas mennyiségben, minden eddiginél szélesebb körben elérhető, mégis magán viseli a piacorientált üzleti szempontokat. A média olyan sportágakat és sporteseményeket közvetít, amelyeknek várhatóan nagy lesz a nézettsége. Mostanság ez még kevésbé jellemző a fogyatékosok sportjára. Ehhez kapcsolódva hasonló képet mutatnak a fogyatékos sportolók sportegyesületi szintű integrációjával, a sportba való bevonási lehetőségeivel kapcsolatban megfogalmazott vélemények. Ez már a tágabb társadalmi integráció kérdéskörét feszegeti, amelynek megválaszolása túlmutat jelen tanulmányunkon. Az ismerethiány ellenére (vagy pont ezért) reális igény mutatkozik az edzőképzésben adható szakmai ismeretek ez irányú bővítésére, illetve fejlesztésére. Ez bíztató jelnek tekinthető, hiszen a meglévő érdeklődésre, érzelmi és értékrendszeri alapokra könnyebb lehet felépíteni ezeket a speciális ismereteket.

A sportszakemberképzés terén felmerülő igények kielégítése egyes tantárgyakba építetten és külön tantárgyként is megjelenhet (*Benczúr*, 2003). Az egyes tantárgyakba történő beépítés a tanfolyamok idejének szűkössége miatt kezdetben mindenképpen hasznosabbnak és kivitelezhetőbbnek tűnik. Azonban hosszabb távon ez külön tantárgyként is megjelenhet a minőség javítása érdekében. A fogyatékosok sportjára vonatkozó ismereteknek az egyes tantárgyakba történő beépítése során fontos feladatnak tartjuk:

- megismertetni a leendő sportszakemberekkel a fogyatékos emberek lehetőségeit, életkörülményeit, jogait, fő problémáit;
- bemutatni a hazai és a nemzetközi ismereteket, sportági tapasztalatokat az edzői gyakorlattal kapcsolatosan;
- tisztázni és értelmezni a fogyatékosok sportjával kapcsolatos fogalmakat;
- biztosítani a fogyatékkal élők számára a szakemberképzésben történő részvételt, az elméleti és gyakorlati követelmények felülvizsgálatát.

Az általános sporttörténeti és sportszakmai fejezetek mellett az elméleti kérdéseket taglaló, és sportpedagógia jellegű ismereteknek kell gazdagítania a leendő edzők tudását, ezzel nyújtva segítséget a fogyatékkal élők sportjának szervezéséhez, illetve az edzői munkához.

Az edzőképzés ez irányú fejlesztésére tett javaslataink célja, hogy napjainkban már ne az legyen a kérdés, hogy lehet-e a sérült sportolók látványát nyilvánossá tenni, és vajon lesz-e az efféle eseményeknek közönsége, hanem az, hogy az eddig elért sikereket miképpen lehet kiterjeszteni, szélesebb körben elérhetővé tenni.

Irodalom

Agresti, A. (1996): *Introduction to categorical data analysis*. John Wiley and Sons, NY.

Benczúr M.(2003): *Adaptált testnevelés és sport*. I-II. Fogyatékosok Nemzeti Sportszövetsége, Budapest. www.fonesz.hu/index.php3

Gita Szilvia, Bognár József, Dorogi László, Kälbli Katalin és Rigler Endre (2005): Az integráció helye és szerepe a hazai pedagógiai gyakorlatban. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 2. 15-20.

Peters M., P. Downs (2006): *Creating Classifier Pathways – An Australian Model*. VISTA 2006 Conference, Bonn, Germany, 7.05.2006.

Petry, K., Froberg, K., Madella, A. (2005): *Thematic Network Project AEHESIS Report of the Second Year*. European Sport Development & Leisure Studies, German Sport University, Cologne.

Petry K., Gütt, M. (2006):*Mapping European Sport Education Providers & Programmists*. In Petry, K., Froberg, K. & Madella, A.: Thematic Network Project AEHESIS - Report of the Third Year, Cologne.

Revesz, L., Bognar, J., Salvara, M.I, Gita, Sz., Biro, M. (2007): Curriculum development for teaching swimming in Hungary. *Intern.J. Aquatic Res.Educ.*, 1:169-178.

SPORTTERÁPIA - AZ ÚSZÁSTERÁPIA ALAPJAI - GYÓGYÚSZÁS

Sport therapy - Fundamentals of swimming therapy - Health-related swimming

Lőkös Dániel
Sipos Kornél
Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Pszichológia Tanszék

Összefoglaló

Már az ókorban ismert volt az a felismerés, hogy számos betegség kezelhető, megelőzhető a vízben végzett mozgással, vízi terápiával. Ma már köztudott a rendszeres úszás jótékony hatása: fejleszti a tüdőt, edzi a keringési rendszert, az izomzatot, serkenti az agyműködést, és pihenteti az idegrendszert.

A sportterápia-úszásterápia alapjait a gyógytestnevelés, valamint gyógyúszás alkotja. A gyógytestnevelést, mint a legrégebben alkalmazott mozgásterápiás formát már a 19. században alkalmazták. Magyarországon a gyógyúszás az asztmás betegek részére szervezett úszásoktatással 1973-tól indult fejlődésnek, és a nyolcvanas évek közepéig az alkalmazott edzésmódszerek, a munka közbeni tapasztalatoknak köszönhetően vált egyre hatékonyabbá. 1983-tól működik a Gyene István által kidolgozott „Akarat-modell", melyet az Egészségbiztosító gyógymódként is elismert: a gyógyfürdő szolgáltatások között gyógyúszásként állami támogatással működik. Ennek köszönhetően az ország több városában fordítottak egyre nagyobb figyelmet a szakemberképzőmunkára és sorra alakultak a gyógyúszó csoportok. A regressziós szemléletű neuro- és szenzomotoros vizsgálatokat figyelembe vevő mozgásfejlesztési lehetőségek közül a legismertebb az 1994-ben levédésre került magyar rehabilitációs eljárás, a HRG (Hidroterápiás Rehabilitációs Gimnasztika) -módszer.

A szerzők a csoportos gyógyúszás hatását kisiskoláskorú gyógyúszó, tartáshibás gyermekek (N=27), valamint egészséges kontrollcsoport (N=96) szorongásának (STAIC-H, SASC-H, TAIH), testiénképének (Tennessee-Énkép Skála), és mozgásos ügyességének (Farmosi-Gaál-féle motoros tesztek) összehasonlításával vizsgálták.

Kulcsszavak: sportterápia, gyógytestnevelés, gyógyúszás, szorongás, mozgásos ügyesség, testi énkép.

Abstract

The healing effect of motor activity in water (hydrotherapy) was already known in antiquity.

Prevention and treatment of several illnesses by hydrotherapy (specially by regular swimming) comes from that swimming helps the function of the lung and the cardiovascular-, skeletal muscle system, protects the cerebral functions and helps the regeneration of the nervous system. The two fundaments of the sport therapy – health swimming are the adapted PE and swimming therapy. The history of the adapted PE had started in the 19th century. The health swimming in Hungary, first for asthmatic patients, has started from the 70s in the last century. It is a State Health Insurance (OEP) supported non-medical treatment since 1983. Gyene's "Will-Model" is accepted by the OEP as an hydrotherapeutic technique, one of the therapeutic interventions in balneology. The health swimming became widespread in Hungary. Its specialists work in different spas in Hungary. The "Hydrotherapeutic Rehabilitation Gymnastic" (patented in Hungary in 1994) is the most frequently cited such procedure.

The aim of the present study is the examination of the effectiveness of the health swimming in the treatment of functional body posture disturbances in 8.5-11-year of age school children. BMI, physical self-concept, anxiety (STAIC-H, TAI-H, and SASC-H variables), basic motor skills, according to Farmosi & Gaál (2007), were measured and analyzed for health swimming group (N=27), and for control group (N=96).

Keywords: sport-therapy, adapted PE, health swimming, anxiety, motor abilities, physical self-concept.

Bevezetés

A modern sportterápia kezdeményeit 1814-ben Ling első központi tornaintézetében lelhetjük fel. Később Svédországban nemcsak a városokban, de a kis falvakban is kiépült a gyógyintézetek rendszere. 1888-ban Schreber *Orvosi gimnasztika, vagyis az egészségi és gyógygimnasztikai szabadgyakorlatok rendszere* című munkája jelent meg. Ez a mű a mozgás fontosságára, gyógyító és megelőző hatására hívja fel a figyelmet (*Lőkös*, 2004).

Schreber szerint a városi gyermekek részére a szabadban végzett munkavégzés teszi lehetővé a szükséges regenerálódást, amely kórházban nem lehetséges. Lelkes szószólóként hírdette a gyógygimnasztika hasznosságát, alkalmazhatóságát, mellyel gyakorlatilag megalapozta a gyógytestnevelés jövőjét.

A mozgásszegény életmód és a szorongás egyre nagyobb arányban okoz a globalizált világban testi és lelki egészségre káros, ve-

szélyes elváltozásokat. Az ülő életmódra hajlamosító társadalmi elvárások következtében nő a tartáshibák kialakulásának az esélye. A tömeg- és mobilkommunikáció fejlődésével arányosan kevesebb időt és mozgásos energiát fordít a mai kor embere a közösségek tagjaival való kapcsolattartásra. A közös séták helyett interneten keresztül beszélgetünk, vagy a valódi összejöveteleket mellőzve virtuális szinten játszunk, szórakozunk. Az egzisztenciáért folyó verseny egyre növekvő elvárásainak kedvezőtlen lelki hatásai is hozzájárulnak a pszichoszomatikus problémák növekvő előfordulásához. Ezért fontos, hogy a gyermekeknek olyan mozgáslehetőségeket biztosítsunk, ahol hatékony egészségmegőrző és egészségnevelő munka folyik. Ez ad esélyt arra, hogy ne alakuljanak ki, vagy súlyosbodjanak a tartáshibák, vagy romoljanak a keringési-légzési funkciók, és a fiatalok személyiségtorzulás nélkül váljanak nagykorúvá. Továbbá belső motivációként, felnőttkorukban is meglévő igényként a személyiségük része legyen a testi-lelki egészségükkel való törődés.

Irodalmi áttekintés

A modern kori gyógytestnevelés születése

A 19. század közepére tehető a modern kori gyógytestnevelés születése. A Királyi Magyar Természettudományi Társulat az 1856. évben a házi gyógytestgyakorlatokkal foglalkozott, amelyeket Batizfalvi Samu, társulati másodtitkár foglalt kötetbe (*Lőkös*, 2004.). Mindennek alapjául Schreber nézetei szolgáltak. A társulat tagjai összeállítottak egy orvosi módszerek nélküli, komplex, tematikusan egymásra épülő gimnasztikai gyakorlatsorozatot, és megfelelő instrukciókat adtak hozzájuk. A könyv megfogalmazza a szervezet elgyengülését és a rendszeres sport fontosságát: „...miszerint az elhanyagolt aluszékony testben életvidoran nem csergedez a vér, hanem pangásnak indul, mire az egyes szervek is lassankint fogynak, előbb utóbb végképp elsatnyulnak. Ki gazdagon él s aránylag keveset mozog, saját testében számtalan bajnak neveli csíráját. Ily viszonyok közt a vérvegyület bomlásnak indul; az emésztés lankad, a tápanyagok áthasonítása fennakad, míg végre a dőzsölő súlyos nyavaják áldozata leszen" (*Batizfalvi*, 1857). A könyv a mélakórról is szót ejt, melyet manapság relaxációs gyakorlatokkal, és autogén tréninggel oldanak, illetve a különböző gyomorbántalmak testgyakorlatokkal való kezeléséről is értekezik.

Néhány évtizeddel később, úgyszintén a Magyar Királyi Természettudományi Társulat gondozásában megjelent Tissié *Az elfáradás*

és a testgyakorlás című könyve is, amely a mozgásszegény életmódból fakadó betegségeket, elváltozásokat tárgyalja, ám nem a gyógyító hatású gimnasztikai jellegű gyakorlatokat emeli ki, hanem az egészségügy szerves részeként fogja fel a testnevelést, hangsúlyozza az iskolai testnevelés, a keringésfokozó és állóképességi edzések, a gyakorlás fontosságát: „a testi nevelés a társadalmi egészségügynek igen fontos ága, mert az ember nemcsak magának fordítja hasznára a megszerzett derékséget, hanem örökségül is hagyja ivadékaira" (*Tissié*, 1898). A szerző taglalja a testgyakorlás fogalmát, testre gyakorolt hatásait, kifejti a „testi derékség", az edzettség jelentőségét, gondolatai az elfáradásról, azaz mind a fizikai, mind a pszichés kimerültségről, illetve ezek testmozgással való „kezeléséről", megelőzték korát. Tissié előnyben részesítette a ciklikus mozgásformákat, a fokozatosság elvét követve, elutasította a durva, kényszerítő, orvosi beavatkozásokat. Ez ma alapfeltétele a gyógytestnevelésnek. Az angol módszer leghasznosabb vonásának a csoportos munkát, illetve a csapatjátékokat tartotta a gyerekekre kifejtett pozitív hatásuk miatt. A szerző szerint gyermekek betegségtudatának erősítése nélkül nyújt élményt a mozgás, a gyógytestnevelés a másik fontos alapelve.

Tissié kidolgozta saját pszichodinamikai módszerét. A gyakorlatok nehézségét a tanítvány motiváltságának alapján határozta meg, amely nézőpont azonban már nem egyezik a mai szemlélettel, amely a gyermek motiválása mellett állít össze gyakorlatokat, amelyek korrigálják a testi elváltozásokat.

Az iskolai gyógytestnevelés Magyarországon

Hazánkban ortopédprofesszorok működése már 1870 óta segítette a deformitások gyógyítását, elősegítette a későbbi évtizedek során az iskolai gyógytorna oktatását is. A fővárosban az első iskolai gyógytornaoktatás szervezett formában 1915-ben, kísérletképpen két iskolában indult meg. Ezt megelőzően a főváros két tornatanárnőt küldött Németországba, Frankfurt am Mainba és Hagenbe. Miután a kísérlet jó eredménnyel járt, a későbbi évek során nyolcvan testnevelő tanárt képeztek ki. Az 1920-as években tizenegy iskolában tizenhat tanár foglalkozott a gyengén fejlett, hanyag tartású leánytanulókkal. Az első időszakban a tanulók kiválogatását és ellenőrzését gyermekorvosok végezték, majd 1928-tól kezdve ortopédszakorvosok látták el ezt a munkát. 1950-ben már ötvenhét iskolában 136 csoportban foglalkoztak a rászoruló tanulókkal.

1949-től 1950-ig az iskolákban került sor a gyógytestnevelési foglalkozásokra. Az 1950-es esztendő fordulópontot jelentett: 110 isko-

laorvos kezdte meg megelőző és gyógyító munkáját. Az iskolaorvosi rendelőintézetekben a főváros valamennyi kerületének tanulóifjúságát rendszeresen felülvizsgálták 3-18 éves kor között a testnevelésre való alkalmasság szempontjából is. Rendelet szabályozta már a tanulók szeptemberi orvosi vizsgálatát és a gyógytestnevelésre utaltak hat-nyolc hetenkénti ellenőrző vizsgálatát. 1952-ben az eddig csak Budapesten folyó gyógytestnevelési munka kiterjedt az ország megyeszékhelyeire és nagyobb városaira is. A hálózat harminc gyógytestnevelési központtal bővült. A gyógytestnevelés, mint szaktárgy 1950 óta szerves része a TF-en folyó testnevelőtanár-képzésnek. Azok a hallgatók, akik a gyógytestnevelés területén magasabb képesítést kívántak szerezni, a Magyar Testnevelési Főiskolán 1954-ben alapított Mozgástani Gyógytestnevelési Tanszéken gyógytestnevelési szakot választhattak, négy féléven keresztül részesültek szakképzésben. 1955-ben új tartalommal bővült a gyógytestnevelés: bevezették a belgyógyászati panaszokkal rendelkezők gyógytestnevelését is.

A közoktatásról szóló, többször módosított 1993. évi LXXIX. törvény 52. § (8) bekezdése szabályozza a pedagógiai szakszolgálatok közé sorolt gyógytestneveléssel kapcsolatos kérdéseket. Ez annyit jelent, hogy az iskola, illetve az iskolafenntartó helyi önkormányzat (a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény 8. bekezdése szerint) feladata az érintett tanulókkal kapcsolatos feladatok ellátásának megszervezése. A jogszabályokból következik, hogy az orvosi, szakorvosi vélemény alapján a gyógytestnevelésre utalt gyereket a fenntartó döntése szerinti iskolában, a feltételeket biztosítva kell foglalkoztatni. Tehát nem mindegyik iskolában, hanem csak a kijelölt iskolában kell a gyógytestnevelés feltételeit megteremteni. A törvény 52. paragrafusa heti három órában szabja meg a pedagógiai szakszolgálatok közé sorolt gyógytestnevelést (*Gergely*, 2000).

A hatályos törvényi szabályozás szerint Magyarországon 18 éves kor alatt minden magyar állampolgár oktatási, nevelési, képzési programjában kötelezően biztosítani kell az egészségi állapotának megfelelő testnevelést, illetve gyógytestnevelést. A gyógytestnevelésről szóló törvény a jogi szövegkörnyezettől eltérően, szokatlan módon, szuggesztíven, de mégis tárgyilagosan szemlélteti a kategorikus alapigazságokon és szakértői konszenzuson nyugvó passzusok okait: A gyógytestnevelés olyan oktatási-nevelési folyamat, amely a betegségek megelőzésében és gyógyításában fejti ki hatását. Jellemző vonása, hogy azok vesznek részt a foglalkozáson, akiknek veleszületett vagy szerzett betegségük miatt károsodott az egészségi állapota, de ez nem akadályozza az iskolai oktatásukat. Az egészségi állapot helyreállítása bizonyos mértékig sajátos, de testnevelésre és a

sportra jellemző módszerekkel történik. A gyógytestnevelés a testnevelés speciális fajtája. Célja és feladata, hogy hozzájáruljon a szerzett vagy veleszületett betegség következtében kialakult egészségi állapot helyreállításához, azaz gyógyításához, rehabilitációjához. Az egészség helyreállításán túl a gyógytestnevelésre hárul a testi képességek fejlesztésének, a mozgásműveltség fejlesztésének és a sportolási igény felkeltésének feladata is. Az iskolai gyógytestnevelés azokkal a tanulókkal foglalkozik, akik sem az általános, sem a könnyített testnevelésórán nem vehetnek részt. A gyógytestnevelés-órák biztosítják fejlődésük és egészségük olyan mértékű helyreállítását, hogy lehetőség szerint visszakerülhessenek egészséges társaik közé és velük egyenrangú munkát végezhessenek. Míg a gyógytestnevelés a teljesítőképesség minél nagyobb százalékban való visszaállítása, az enyhébb elváltozások korrigálása, a prevenció, a testnevelés része, oktatási feladat is egyben, addig a gyógytorna egészségügyi feladatként elsősorban célirányos gyakorlatokra, funkciók visszaállítására, súlyos elváltozások korrigálására szorítkozik.

A gyógyúszás kialakulása

A gyógyúszás hazánkban az 1970-es években az asztmás betegek részére szervezett úszásoktatással kezdődött. 1973-tól működik a Gyene István által kidolgozott „Akarat-modell"*, nevelési programot is tartalmazó úszásterápia, melynek az az újdonsága, hogy a tünetmentes időszakban szervezik a foglalkozásokat. A módszer igazán eredményesnek mondható, mivel a rendszeresen sportoló gyermekek légzésfunkciós értékei folyamatosan javulnak, gyógyszerszükségletük, illetve a tünetes napok száma csökken, állóképességük javul, fizikai terhelhetőségük azonos lesz az egészséges társaikéval. Az asztma közgazdasági költségeinek vonatkozásában a két legkiemelendőbb tényező a tünetes napok számának és a gyógyszerfogyasztás csökkenése, mivelhogy az asztma kezelésére fordított kiadásokat világszerte magasabbra becsülik, mint a TBC és a HIV/AIDS együttes költségeit (*Dobosné Nádházi*, 2009). Az úszásterápia mellett szólnak azok a tények is, hogy viszonylag olcsó, könnyen megszervezhető, nincs ártó mellékhatása, és a terhelés következtében fellépő nehézlégzésnek minimális a kockázata.

A gyógyúszás-szolgáltatás fontossága tagadhatatlan: tekintve a későbbi gyógyszerek, kórházi kezelések, esetleges műtétek költség-

*Csehák Judit egészségügyi minisztersége alatt került befogadásra a társadalombiztosítási támogatással ellátható szolgáltatások körébe.

vonzatát, a betegség miatti - a későbbi, keresőképes időszakban - munkából kieső napokat vagy akár a rokkantosítás esélyét.

A sikeres programok mintájára az 1980-as, 1990-es években bővítették az ellátottak körét: ortopédiai, belgyógyászati és neurológiai elváltozásokkal rendelkező betegek kezelésére, illetve ezeknek a betegségcsoportoknak a megelőzésére.

Ma a gyógytestnevelés szerves részét képezi a gyógyúszás. Felismerve a folyamatos foglalkozások fontosságát, a gyógyúszás-foglalkozások nemcsak a tanév idejére koncentrálódnak, hanem egész évben zajlanak. A gyakorlatokat a betegségnek megfelelően kiválogatva, átalakítva, alkalmassá válnak az egyes elváltozások kezelésére, illetve megelőzésére. A vízben végezhető gyakorlatok jelentősége abban rejlik, hogy a vízben az izmok nagyobb közegellenállás mellett dolgoznak, azonban a test mégis könnyebb. Így válik alkalmassá a korlátozott mozgású gyermekek, obesitasszal küzdők, asztmások, mellkasi deformitásoktól szenvedők mozgatására, lapos vagy domború hát esetében, fokozott ágyéki lordózisnál, szkoliózisoknál, csípőficam esetében, a talpboltozat javításánál, és a szívbeteg gyermekek számára is jótékony hatású. A vízben végzett mozgás kevésbé terheli meg az ízületeket.

A foglalkozást vezető pedagógusnak komoly ismeretekkel kell rendelkeznie a különböző betegségcsoportok kórélettanáról, klinikumáról, a tünetek dinamikájáról, a panaszokat enyhítő legfontosabb gyógyszerekről. Ezenkívül külön odafigyelést követel a gyermekek csökkent önértékelésének javítása is.

A gyógyúszó-szolgáltatóknak komoly akadályokat kell leküzdeniük, mivel a gyógyúszáshoz az uszodának külön működési engedélyre van szüksége az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálattól, mely az üzemeltetők számára egy, az említett hatóság általi plusz ellenőrzést jelent, amely miatt gyakran visszautasítják a gyógyúszó csoportokat, az információhiány, valamint az előírt adminisztrációs feladatok ellátása is nehézségeket okoz. Különösen az orvosi munka és a sportszakmai munka összehangolása szükséges. A vényfelírás jelenlegi, túlbonyolított rendszere szinte megfojtja a gyakorlati munkát.

További nehézségeket okoz a szülők meggyőzése, illetve aggodalmuk feloldása a tekintetben, hogy gyermekeiknek igenis szüksége van fizikai terhelésre, ezért próbálják a gyógyúszó gyermek családját is minél jobban bekapcsolni a foglalkozásokba.

A gyógyúszás további aspektusai

Jády (1996) megállapítása szerint az asztmások úszásterápiája nem korlátozódhat az edzések oktatási folyamatára, mert a betegség pszichoszomatikus jellege miatt hangsúlyosabb személyiségfejlesztés válik szükségessé, mint az egészséges gyermekek esetében, így a pedagógiai munka jelentősége meghatványozódik.

Az asztmás gyermekeknél gondot okoz a szociális beilleszkedés. A gyermek életmódja, és a csoportjában betöltött szerepe megváltozik, ha krónikussá válik a betegség. A csoportból gyakran távollévő gyermek peremre szorul, nem jut neki a közösségi élet szempontjából meghatározó szerep. Ilyenkor a gyermek hajlamossá válik kiaknázni, ami a betegszerepből adódhat. Egy-egy gyermek több csoport tagjaként (osztály, játszótér, szakkör stb.) a változó körülményeknek megfelelő viselkedési mintákat sajátít el.

Kedvezőtlen, amikor a család túlvédő attitűdje, sajnálata erősíti a gyerek betegségtudatát. Ez indokolatlan függő helyzetet idéz elő, aminek következménye az önsajnálat kialakulása és a passzivitás. Fontos, hogy a szülő szeretete ne csak ápolásban, kíméletben nyilvánuljon meg, hanem gyermekével szemben követelmények támasztására is képes legyen.

A redukált fizikai aktivitás beszűkült személyiséget eredményez. A másság és a csökkentértékűség érzése végül szociálisan elszigeteltté teszi a gyermeket. A tilalmak gyűrűjébe zárt gyermekeknek a sporttal kapcsolatban önkénytelenül negatív az attitűdje, így folyamatosan csökken az erőnlétük. Gyakran rettegnek a fizikai aktivitástól, mert nem tudnak különbséget tenni a megemelkedett ventiláció és az asztmás nehézlégzés között. A mozgáskoordinációs és kondicionális fejlettségük alacsony szinten marad, amely által tovább erősödik a kudarcérzésük. Ebben a „circulus vitiosus"-ban egymást erősítik, gerjesztik a negatív elemek, a fejlődő személyiségben jelentős pszichés torzulások jöhetnek létre.

Sport segítségével csökkenthetjük a személyiségtorzulásokat. Fontos a pozitív értékeken alapuló sportember eszményképét, a sport és testedzés iránti igényt és tiszteletet kialakítani. Emellett értékként kell a fegyelem és önfegyelem képességét közvetíteni és átszármaztatni, amely segítségével a gyógytestnevelés-foglalkozásokon részt vevők reális önértékelésre tesznek szert. Ez segít megalapozni az önbizalmukat és öntudatukat, amely a sportban elért erőfeszítéseik elismeréseként alakul ki, erősítve bennük annak a tudatát, hogy mindez az élet más területén is elérhető, ha aktívak a közösségekben.

A tanárnak/edzőnek tudatában kell lenni, hogy beteg gyermekekkel foglalkozik, de sportemberként kell kezelni a tanítványait.

Az asztmás gyermekeket túlzottan óvják a szüleik, beléjük szuggerálják, hogy minimális fizikai terhelésre is bekövetkezhet a nehézlégzés. Ezzel ellentétben az egészségesek felszabadultabbak, aktívabbak, ügyesebbek. Az asztmás gyermekek céljai a versenysportéhoz képest speciálisak. A sajátos motivációt jellemzően a feladatok jelentik (*Jády* és *Szánthó*, 1998).

Kisiskoláskorú gyermekek 15-20%-a nem képes megtanulni úszni a tantervben előírt óraszámban és szervezeti keretek között. Ehhez az asztmás gyermekek számára speciális úszásoktatás szükséges. Alapozó úszásnemnek a páros karú hátúszás javasolt. Nem válnak szét élesen a vízhez szoktatás és a hát- és gyorsúszás oktatásának feladatsorai. Különböző súllyal, de már az első óráktól ezek a gyakorlatok váltakoznak. Módszerük egységes követelményrendszere révén segítséget kapnak az oktatók a haladás ütemének ellenőrzésére. Másrészt mindezt „oktatási létrának" nevezve igen jól motiválhatóvá válik a gyermek az egyes szintek ellenőrzési gyakorlatainál alkalmazott jutalmazások révén. A szintek elérését lemérő próbák a gyermekek haladásának ellenőrzésében nem célként, hanem a motiváció fokozásában eszközként jelennek meg. Ügyelni kell arra, hogy az ellenőrzés nem válhat abszolút értékmérővé, a tanítványokban ne fokozza a szorongást.

1. létrafok- zöld szín: a vízbiztonság megalapozása.

A próba feladatai:

- vízbe ugrás, víz alá búvás;
- hátúszás lábtempója segédeszközzel;
- gyorsúszó lábtempó segédeszközzel, kiemelt fejjel, durva stílushiba nélkül.

Az ezek elsajátítására fordítandó idő: 6-10 óra (45 perces órák).

2. létrafok- sárga szín: a szabályos lábtempó kialakítása.

A próba feladatai:

- szabályos hátúszó lábtempó körülbelül 10 méter hosszan;
- gyorsúszó lábtempó segédeszköz nélkül, vízbehajtott fejjel, buborékot fújva 1,5 méter távolság leúszása;
- a szabályos gyorsúszó levegővétel bemutatása segédeszközzel, alaphelyzetben három levegővétel.

Az ezek elsajátítására fordítandó idő: 16-18 óra (45 perces órák).

3. létrafok - narancs szín: az önálló úszás kialakítása.
A próba feladatai:

- szabályos páros karú hátúszásban önállóan körülbelül 50 méter leúszása;
- gyorsúszás levegővétel nélkül, hat-nyolc tempó;
- a szabályos gyorsúszó levegővétel bemutatása alaphelyzetben segédeszköz nélkül, három levegővétel.

Az ezek elsajátítására fordítandó idő: 24-28 óra (45 perces órák).

4. létrafok- piros szín: a gyorsúszás kialakítása
A próba feladatai:

- szabályos gyorsúszás (25-30 méter);
- szabályos váltott karú hátúszás (50 méter);
- teljesítménypróba: a teljesítendő táv 300 méter szabadon megválasztott úszásnemben (a különböző úszásnemeket váltogathatják a gyermekek).

Az ezek elsajátítására fordítandó idő: 24-28 óra (*Jády, Badinszky* és *Hanczár*, 2002).

Az asthma bronchiale pszichoszomatikus betegség. Az orvosok és a pszichológusok ezért nagy figyelmet fordítanak a beteg személyiségére, családi kapcsolatrendszerére. Közismert a szakirodalomban a kóros anyai dependencia fogalma: az anya fokozott törődésével jutalmazza a gyermeket, ha beteg, ezáltal kondicionálja, megerősíti a rohamokra való hajlamát. Szükséges a családot partnerként bevonni a gyógyúszóprogramba. Fel kell oldani a szülők indokolatlan aggódását, láttatni kell, hogy a gyermekeknek helyesen megválasztott fizikai követelményekre van szükségük. Ehhez az oktatóknak megfelelő személyiségjegyekkel kell rendelkezniük. Kérdőíves felmérések szerint ezt elfogadják és nagyra értékelik azok a szülők, akik részesei lehettek az órának. Szükséges hosszú távú célként megjelölni, hogy a programhoz egy, a szülők számára kialakított rekreációs tevékenység csatlakozzon. Az egészségi állapotot befolyásoló tényezők: életmód: 43%, genetikai tényezők:27%, környezeti hatások:19%, egészségügyi ellátás:11% (*Jády*, 1996, 1997).

A Baranya Megyei Kerpel-Fronius Ödön Gyermekkórház pulmonológiai osztálya és a Pécsi Tudományegyetem ÁOK Mozgástani Intézet vizsgálatában 12 fő enyhe és középsúlyos asztmás heti két alkalommal 60 perces gyógyúszás-foglalkozáson vett részt. Feltételezésük szerint páradús meleg levegőn a gyermekek jelentős fizikai igénybevételnek tehetők ki anélkül, hogy jelentős bronchus spazmus vagy asztmás roham keletkezne. Relatíve rövid ideig tartó intermit-

táló úszóedzés biztosítja a gyermek légzési és keringési állóképességének fejlődését, erőnlétük kedvező szintjét és stabilizálását. Az úszóedzés hatására állóképességük megközelíti vagy eléri hasonló korú egészséges társaik szintjét. A rendszeres tréning hatására a gyermekek életminősége, a testneveléssel, sporttal kapcsolatos attitűdjük javul. A vizsgálati protokollban a következők szerepeltek: nyugalmi és terheléses légzésfunkciós vizsgálat, kerékpár-ergométer, testösszetétel-mérés, kérdőíves szorongás- és életminőség-vizsgálat.

A vizsgálatok eredményei alapján megállapítható, hogy

- az ergometriás adatok közül a relatív oxigénfelvétel javulása szignifikáns, ami kedvező edzésállapot kialakulására utal, melynek értéke a korcsoport egészségeseknél mért értékeket meghaladja;
- a gyermekek a tréningperiódus végére gazdaságosabb légzési és keringési válaszreakciók mellett nagyobb fizikai teljesítményt tudnak leadni amellett, hogy csúcsáramlásuk szignifikánsan növekedett volna az edzés alatt;
- a vezetett úszásfoglalkozás pozitívan hatott a szomatikus fejlődésre;
- az uszodai környezet, a páradús meleg levegő lehetővé tette a maximális intenzitású edzésterhelést;
- az intermittáló edzésvezetés, a relatíve alacsony edzésidő és össztréningidő mellett is bizonyítottan tréningeffektus-növelő az edzés;
- javult az oxigénfelvétel, azonos úszóteljesítményt gazdaságosabb válaszreakciók mellett tudtak teljesíteni;
- megfelelő kontroll alkalmazása mellett erős sportedzés folytatható.

A magyarországi asztmás betegek részére szervezett úszásoktatás 1973-tól kezdődően indult fejlődésnek. A nyolcvanas évek közepéig az alkalmazott edzésmódszerek munka közbeni tapasztalatoknak köszönhetően vált egyre hatékonyabbá. A módszer újdonsága az volt, hogy az akkori szakirodalomban leírt próbálkozásokkal ellentétben nem a nehézlégzéses napok alatti időszakban alkalmaztak egy-két hetes szanatóriumi kezelést, hanem a tünetmentes időszakban szervezték a foglalkozást. Ezzel szabadidős programként a család életvitelébe építették a testnevelést és a sportot. Első elsajátítandó úszásnemként a hátúszást alkalmazták, mert az asztmásoknál a kilégzés okoz gondot. Ennél az úszásnemnél ez nem víz alatt történik, ezért a kilégzés könnyebb és azt a mellkasra nehezedő víznyomás is segíti. A motivációt a játékos, versenyekkel tarkított foglalkozások biztosították. A kezdő csoportok ígéretes eredményei

után a gyermekek és a szülők is igényelték a középhaladó, majd később haladó úszók részére szervezett foglalkozások indítását.

A szülők kérdőíves válaszai kedvezőek voltak: az úszásterápia alkalmazását követő évben a nehézlégzéses napok kevesebb, mint a felére csökkentek. Ezt támasztották alá az iskolai hiányzási statisztikák is. Annak ellenére, hogy a gyógyszerfogyasztás is lecsökkent, a légzésfunkciós vizsgálatok nem mutattak javulást. Ezzel szemben a Cooper-teszt eredményei azt mutatták, hogy az asztmások megfelelő előképzéssel az egészséges kontrollcsoportnál jobb eredményre képesek. A kezdőknél (4-5 éveseknél) heti két úszásfoglalkozás volt a középhaladóknál ez kiegészült egy tornatermi foglalkozással, amikor az állóképesség-fejlesztés mellett az életkori sajátosságoknak megfelelő erő- és ügyességfejlesztés is szerepet kaphatott. Haladók esetében a heti programban egy futóedzés is szerepelt. Ezenfelül a természetszeretetre, az egészséges életmódra és a közösségi értékekre ható nevelés eszközeként téli és nyári táborok szervezése teszi komplexé a terápiát. Ma ez a módszer az, amely a leginkább elfogadott az asztmások sportterápiás nevelésében (*Gyene*, 2006).

A HRG (Hidroterápiás Rehabilitációs Gimnasztika) -módszer 1994 óta levédett magyar rehabilitációs eljárás. Langyos vízben alkalmazható, 370 mozgásfeladata két-három év alatt tanítható meg a (rászoruló) gyermekeknek. Jellemzője, hogy minden HRG-fejlesztést alapos neurológiai és szenzomotoros vizsgálat előz meg. Ennek segítségével az organikusan éretlen gyermek idegrendszeri érettsége százalékban megadható, illetve a hiányosságok és a meglévő készségek-részképességek profilja is ismertté válik. A HRG-tréningeket ezeknek az adatoknak a figyelembevételével kell megtervezni, tehát a csoport összeállításánál az aktuális érettségi szint és nem az életkor vagy a diagnózisok azonossága számít elsősorban.

A HRG-módszer és -feladatok rendszeres és kellően intenzív alkalmazása a központi idegrendszer kéreg alatti szabályzásának normalizálódására pozitív hatással van. Ezzel párhuzamosan a sikeres viselkedésszervezéshez és a kognitív funkciók végrehajtásához szükséges agykérgi sémák is „bejáratódnak", ami a pozitív transzferfolyamatok kialakulását segíti elő.

A mozgás, a figyelem, a „szófogadás", a beszéd, a beilleszkedési és gondolkozási folyamatok komplexen megfigyelhető javulása jelzi a HRG-terápia sikerességét és hatékonyságát.

A HRG-fejlesztésre járó gyermekekkel a többi pedagógus azonos diagnózis és súlyossági fok mellett gyorsabban fog jobb eredményt elérni, mint a „szenzomotorosan nem előkészített/felzárkóztatott" gyermekeknél.

A felzárkóztatás után a széles körű mozgáskultúra megalapozása, az eszközös feladatok „végigtanulása" (konkrét műveletek...), a koordinációt, szerialitást és a ritmusérzéket fejlesztő feladatok elsajátítása történik. A siklás és az úszómozgások megtanulása csak ezután lehet sikeres.

A HRG- és a TSMT(Tervezett SzenzoMotoros Terápia)-módszer neuro- és szenzomotoros vizsgálatokat figyelembe vevő, igen sok fejlesztő feladattal rendelkező, eszközigényes mozgásfejlesztési lehetőség. Elméleti alapjuk azonos a szenzoros integrációs terápiákéival (pl. Ayres nevéhez fűződő, legismertebb SI [szenzoros ingerléses] -terápia). Mivel mindkét magyar módszer az edzéselmélet legújabb eredményeinek felhasználásával került kidolgozásra, ezért hatásmechanizmusuk a többi hasonló módszerhez viszonyítva megbízhatóbban dokumentált.

A HRG- és a TSMT-módszer együttes használatával az organikus éretlenség hamarabb felszámolható és az elért fejlődési eredmények tartósabban megszilárdulnak, s ezután jobban lehet erre építeni speciális felzárkóztató terápiákat (a gyermek magasabb szinten, jobb figyelmi-megértési, utánzási, emlékezeti képességgel hamarabb fog javulni a többi terápia hatására, mint az alapozó HRG-TSMT- szenzomotoros fejlesztés nélkül) *(Lakatos*, 1994;. 1999).

A gyógyúszás jogszabályi háttere

1983-tól a Gyene István által kidolgozott „Akarat-modell"-t 1983-tól az OEP gyógymódként ismeri el, és a gyógyfürdő-szolgáltatások között gyógyúszásként állami támogatással működik. Ennek köszönhetően az ország több városában indult meg a szakemberképzés és alakultak gyógyúszócsoportok.

Az 5/2004. (XI. 19.) EüM rendelet az orvosi rehabilitáció céljából társadalombiztosítási támogatással igénybe vehető gyógyászati ellátásokról tartalmazza a társadalombiztosítás által támogatott gyógyászati ellátások, többek között a 18 éves kor alatti csoportos gyógyúszás szolgáltatásnyújtásának követelményeit: a foglalkozást vezető szakember képesítését tekintve, meghatározza a csoport munkáját felügyelő szakorvosokat, a csoportlétszámra, valamint a gyerekek úszástudásszint szerinti csoportbesorolására, az általános feltételekre, ellenjavallatokra, a betegségcsoportokra, a szükséges kontrollvizsgálatokra is kitér. A gyógyúszást érintő betegségcsoportok a következők: szív- és keringési eredetű megbetegedések, krónikus obstruktiv légzészavarok, gerinc- és mellkasdeformitások, ízületi megbetegedések, obesitas és szövődményei, központi és perifériás

idegrendszeri károsodások, veleszületett és szerzett végtaghiányos állapotok.

A vizsgálat célja

A kutatás fő célja, hogy a csoportos gyógyúszás társadalmi szükségességét alátámassza. Vizsgálatunkban azt kívántuk bemutatni, hogy a csoportos gyógyúszás

- hogyan fejleszti az általános mozgáskészséget, és segíti elő a gyermekek szorongásmentes lelki fejlődését, szociális ügyességének kialakulását;
- milyen hatékonysággal jelenik meg a különféle elváltozások megelőzésében, kezelésében.

Vizsgálati személyek

Az újpesti Bajza utcai Általános Iskolából

- 11 fő csoportos gyógyúszásban részt vevő 8,5-11 éves tartáshibás fiú,
- 16 fő csoportos gyógyúszásban részt vevő, 8,5-11 éves tartáshibás lány,
- 62 fő nem gyógyúszó 8,5-11 éves fiú,
- 61 fő nem gyógyúszó 8,5-11 éves lány.

Módszerek

1. Pillanatnyi - ÁLLAPOT - szorongás.
2. Alkati - VONÁS - szorongás (State-Trait Anxiety Inventory for Children: STAIC-H).
3. Szorongás és distressz új helyzetekben (SADN).
4. Negatív értékeléstől való félelem (FNE).
5. Szorongás és distressz általában (SADG) (Social Anxiety Scale for Children: SASC-H).
6. Aggodalom vizsgahelyzetben (TAI/W).
7. Emocionális izgalom vizsgahelyzetben (TAI/E).
8. Vizsgaszorongás összpontszám (TAI/Tot.) (Test Anxiety Inventory: TAI-H).
9. Testi énkép (Tennessee Slef-Concept Scale: TSCS-H).
10. Mozgásos ügyesség, koordináció (Farmosi-Gaál-tesztek), a decimális életkor szerint azonos csoportba tartozó csoportos gyógyúszóprogramban részt vevő tartáshibás, és nem gyógyúszó, tartáshibával nem rendelkező kontrollcsoportba tartozó gyerekeknél.

A Károlyi Sándor Rendelőintézet Gyermekortopédiai Osztály orvosai által végzett vizsgálatok alapján nyomon követtük a nem gyógyúszó és a csoportos gyógyúszó- programban részt vevő ortopédiai elváltozásokkal rendelkező gyermekek egészségi állapotának betegségcsoportok szerinti változásait.

Hipotézisek

A csoportos gyógyúszásban részt vevő tartáshibások

- szorongása kedvezőtlenebb értéket mutat, mint az ugyanolyan életkorú egészséges kontrollcsoportot alkotó gyermekeké;
- testi énképe, fizikai aktivitásra való készenléte kedvezőtlenebb értékeket mutat, mint a tartáshibával nem rendelkező egészségesek;
- gyengébben teljesítenek a fizikai teszteken, mint a nem gyógyúszó, egészséges kontrollcsoport tagjai.

Eredmények

Az alkalmazott önértékelő skálák pontszámaik rész-egész korrelációs mutatói - a szociális szorongás distressz általában skála kivételével - magas megbízhatóságot mutattak. Ennek a skálának a belső konzisztenciája (Cronbach alpha = 0,32) marad csak el attól a szinttől, ami a nemzetközi irodalomban egy-egy skála alkalmazhatósági kritériumaként megadnak (1. táblázat).

1.táblázat: A pszichometriai skálák eredményei (TAI-H, SASC-H, STAIC-H)

PSZICHOMETRIAI SKÁLÁK	Elemszám	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Variancia	Cronbach alfa
Aggodalom	123	8,00	29,00	14,17	4,16	17,3	0,73
Emocionális izgalom	123	8,00	29,00	17,65	5,32	28,3	0,82
Vizsgaszorongás	123	24,00	70,00	39,98	9,8	96	0,88
Szociális szorongás - distressz új helyzetekben	121	6,00	30,00	16,2	4,67	21,8	0,64
Negatív értékeléstől való félelem	123	8,00	35,00	20,04	6,52	42,5	0,77
Szociális szorongás - distressz általában	123	4,00	18,00	8,33	2,74	7,5	0,32
Szociális szorongás - distressz összpontszám	121	24,00	70,00	44,46	10,88	118,4	0,79
Pillanatnyi szorongás	121	20,00	49,00	31,43	5,65	31,9	0,84
Szorongásra való hajlam	123	20,00	48,00	31,73	6,15	37,9	0,84

A vizsgálati mintában szereplő fiúk és lányok között csupán egy motoros próbában (az egyensúlyozásban), és kettő szorongásmutatóban (a szorongásra való hajlamban, és a társak részéről jelentkező negatív értékeléstől való félelemben) fordult elő statisztikusan jelentős eltérés. A lányok egyensúlyozási eredménye szignifikánsan jobb volt minta fiúké (** $p < 0,008$), ugyanakkor a lányok a fenti két szorongásmutató szerint jelentősen magasabb szorongással jellemezhetők (* $p < 0,017$) (2. táblázat).

2. táblázat: A fiú és leány tanulók eredményeinek összehasonlítása kétmintás t-próbával

Változók	Fiú/Lány	Elemszám	Átlag	Szórás	Átlag szórása
Decimális élertkor	fiúk	62	9,89	0,68	8,71
	lányok	61	9,84	0,76	9,768
Ritmusváltásos futás	fiúk	61	5,61	0,52	6,702
	lányok	57	5,65	0,44	5,95
Akadálypálya	fiúk	62	22,39	2,94	0,37
	lányok	57	23,21	2,87	0,38
Egyensúlyozás	fiúk	62	33,02	20,4	2,59
	lányok	57	**42,88****	19,17	2,53
Bumerángfutás	fiúk	62	18,75	2,98	0,37
	lányok	57	19,7	3,75	0,49
Testi énkép	fiúk	62	29,8	3,54	0,44
	lányok	57	28,7	3,93	0,52
Testömegindex	fiúk	62	17,28	3,43	0,43
	lányok	57	17,46	2,79	0,36
Pillanatnyi szorongás	fiúk	61	30,75	5,09	0,65
	lányok	60	32,13	6,14	0,79
Szorongásra való hajlam	fiúk	62	30,4	6,38	0,81
	lányok	61	**33,098***	5,64	0,72
Vizsgaszorongás összpontszám	fiúk	62	38,88	11,01	1,39
	lányok	61	40,78	9,45	1,21
Vizsgaszorongás: aggodalom	fiúk	62	14,24	4,44	0,56
	lányok	61	14,09	3,89	0,49
Vizsgaszorongás: emocionális	fiúk	62	16,96	5,32	0,67
	lányok	61	18,34	5,27	0,67

Változók	Fiú/Lány	Elemszám	Átlag	Szórás	Átlag szórása
Szociális szorongás-distressz új helyzetekben	fiúk	61	16,29	4,76	0,61
	lányok	60	16,11	4,62	0,59
Negatív értékeléstől való félelem	fiúk	62	18,66	6,37	0,8
	lányok	61	**21,44***	6,43	0,82
Szociális szorongás distressz általában	fiúk	62	8,58	2,36	0,3
	lányok	61	8,08	3,07	0,39
Szociális szorongás összpontszám	fiúk	61	43,5	11,29	1,44
	lányok	60	45,43	10,45	1,35

* $p<0,017$ ** $p<0,008$

A Bajza utcai Általános Iskolában vizsgált iskolai testnevelésórán részt vevők (N=93) és a csoportos gyógyúszás-foglalkozásra járók (N=27) eredményei két futóteljesítményben tértek el egymástól. A ritmusváltásos futás időeredménye és az akadálypálya teljesítésének időeredménye a gyógyúszóknál mutatkozott szignifikánsan gyengébbnek ($p < 0,017$) (3. táblázat).

3. táblázat: Csoportos gyógyúszók és rendszeres iskolai testnevelésórán részt vevők eredményeinek kétmintás t-próbával való összehasonlítása

Változók	Úszó/nem úszó	Elemszám	Átlag	Szórás	Átlag szórása
Decimális élertkor	gyógyúszók	27	9,75	0,68	0,13
	isk. testnev.	96	9,9	0,73	7,46
Ritmusváltásos futás	gyógyúszók	26	**5,95***	0,55	0,1
	isk. testnev.	92	5,54	0,42	4,46
Akadálypálya	gyógyúszók	26	**24,05***	2,96	0,58
	isk. testnev.	93	22,43	2,83	0,29
Egyensúlyozás	gyógyúszók	26	36,57	22,77	4,46
	isk. testnev.	93	38,06	19,74	2,04
Bumerángfutás	gyógyúszók	26	19,85	3,43	0,67
	isk. testnev.	93	19,02	3,37	0,35
Testi énkép	gyógyúszók	26	29,19	3,68	0,72
	isk. testnev.	93	29,3	3,8	0,39
Testömegindex	gyógyúszók	26	18,11	3,76	0,73
	isk. testnev.	93	17,16	2,91	0,3
Pillanatnyi szorongás	gyógyúszók	27	32,37	6,25	1,2
	isk. testnev.	94	31,17	5,18	0,56

Változók	Úszó/nem úszó	Elemszám	Átlag	Szórás	Átlag szórása
Szorongásra való hajlam	gyógyúszók	27	33,32	6,65	1,28
	isk. testnev.	96	**31,32**	5,98	0,61
Vizsgaszorongás összpontszám	gyógyúszók	27	42,4	10,99	2,11
	isk. testnev.	96	39,1	10	1,02
Vizsgaszorongás: aggodalom	gyógyúszók	27	15,07	4,27	0,82
	isk. testnev.	96	13,91	4,12	0,42
Vizsgaszorongás: emocionális	gyógyúszók	27	18,96	5,89	1,13
	isk. testnev.	96	17,28	5,12	0,52
Szociális szorongás-distressz új helyzetekben	gyógyúszók	27	16,03	4,29	0,82
	isk. testnev.	94	16,25	4,8	0,49
Negatív értékeléstől való félelem	gyógyúszók	27	21,55	6,02	1,15
	isk. testnev.	96	19,61	6,62	0,67
Szociális szorongás distressz általában	gyógyúszók	27	8,03	2,37	0,45
	isk. testnev.	96	8,41	2,84	0,29
Szociális szorongás összpontszám	gyógyúszók	27	45,62	10,17	1,95
	isk. testnev.	94	44,12	11,1	1,14

*p < 0,0 17

A gyógyúszócsoport tagjai a ritmusváltásos futás próbát szignifikánsan hosszabb idő alatt teljesítették, mint az illesztett kontrollcsoport tagjai. Egyéb változókban statisztikusan jelentős eltérés nem volt kimutatható (4. táblázat).

4. táblázat: A gyógyúszók csoportjába járók (N=27) és a teljes mintából (decimális életkor, testtömegindex és nemek szerint) kiválogatott illesztett kontrollminta eredményeinek összehasonlítása

Változók	Csoport	Elemszám	Átlag	Szórás	Átlag szórása
Pillanatnyi szorongás	Gyógyúszó	27	32,37	6,25	1,2
	Kontroll	27	30,85	5,69	1,09
Szorongásra való hajlam	Gyógyúszó	27	33,22	6,65	1,28
	Kontroll	27	31,22	6,02	1,15
Aggodalom	Gyógyúszó	27	15,07	4,27	0,82
	Kontroll	27	15,03	4,71	0,9
Emocionális izgalom	Gyógyúszó	27	18,96	5,89	1,13
	Kontroll	27	17,48	5,15	0,99

Változók	Csoport	Elemszám	Átlag	Szórás	Átlag szórása
Vizsgaszorongás összpontszáma	Gyógyúszó	27	42,37	10,27	1,97
	Kontroll	27	41,18	10,6	2,04
Szociális szorongás-distressz új helyzetekben	Gyógyúszó	27	16,03	4,29	0,82
	Kontroll	26	16,65	4,22	0,82
Negatív értékeléstől való félelem	Gyógyúszó	27	21,55	6,02	1,15
	Kontroll	27	20,77	6,69	1,28
Szociális szorongás-distressz általában	Gyógyúszó	27	8,03	2,37	0,45
	Kontroll	27	8,81	3,64	0,7
Szociális szorongás-distressz összpontszám	Gyógyúszó	27	45,62	10,17	1,95
	Kontroll	26	45,76	11,28	2,21
Ritmusváltásos	Gyógyúszó	26	5,95*	0,55	0,1
	Kontroll	26	5,53	0,46	9,13
Akadálypálya	Gyógyúszó	26	24,05	2,96	0,58
	Kontroll	27	22,49	3	0,57
Egyensúlyozás	Gyógyúszó	26	36,57	22,77	4,46
	Kontroll	27	43,37	17,55	3,37
Bumerángfutás	Gyógyúszó	26	19,85	3,43	0,67
	Kontroll	27	19,31	4,37	0,84

*$p < 0,004$ ($t=2,982$; $df= 50$)

A három szorongásskála eredményeit egymástól elkülönülő faktorokban találjuk. Érdekes, hogy a prepubertáskorú iskolai tanulóknál az első faktort - a legmagasabb faktorsúlyadatokkal - a vizsgaszorongás-skálák alkotják. Ugyancsak magas faktorsúlyok jellemzik a 2. faktorban előforduló szociális szorongásskálákat. A futásteljesítmények időeredményei a 3. faktorban találhatók. A 4. faktorban a pillanatnyi (A-STATE) szorongás és a szorongásra való hajlam (A-TRAIT) mellett - negatív faktorsúllyal - a Tennessee Énkép Skála testi énkép mutatója szerepel. A vizsgáltaknál a szűk életkori sávban a decimális életkor és a testtömegindex (BMI) képezi az 5. faktort. Végül az egyensúlyozás időtartama valamennyi változótól független önálló faktorként jelenik meg (5. táblázat).

5. táblázat: A vizsgálat változóinak faktorszerkezete [rotated component matrix] a teljes mintára (N=123)

Változók	Komponens					
	1	2	3	4	5	6
Vizsgaszorongás	0,96					
Emocionális izgalom	0,89					
Aggodalom	0,87					
Szociális szorongás-összpontszám		0,88				
Szociális szorongás-distressz általában		0,76				
Szociális szorongás-distressz új helyzetekben		0,72				
Negatív értékeléstől való félelem		0,64		0,53		
Akadálypálya			0,89			
Ritmusváltásos futás			0,85			
Bumerángfutás			0,6			
Pillanatnyi szorongás				0,74		
Testi énkép				-0,74		
Szorongásra való hajlam				0,68		
Decimális életkor					0,73	
Testtömegindex					0,64	
Egyensúlyozás						0,9

Az eredmények értelmezése, összefoglalás

A teljes minta eredményei az egyensúlyozásban, a szorongásra való hajlamban, és a társak részéről jelentkező negatív értékeléstől való félelemben mutattak nemi különbségeket. Ennek alapján a lányok jobban teljesítettek a motoros próbában, de hajlamosabbak a szorongásra, mint a fiúk.

A gyógyúszó gyerekek egyedül a futóteljesítménnyel összefüggő két próbában bizonyultak gyengébbnek a kontrollcsoporthoz viszonyítva. A vizsgálati és a kontrollcsoport a testtömegindex (BMI) és a szorongásmutatók szerint szignifikáns eltérést nem mutattak. Figyelembe véve, hogy sem a gyógyúszó csoport tagjai sem a többi mozgásos próba, sem pedig a pszichometriai skálák eredményei alapján nem maradtak el az egészséges gyerekekből álló kontroll-

csoporttól megállapítható, hogy a gyógyúszó programban hatékonyan valósult meg a testi-lelki egészségfejlesztés.

A változók faktorszerkezetében a 8,5-11 éves tanulóknál az iskolai teljesítmény mérésével kapcsolatos stressz (1. faktor) és a szociális ügyességet mérő skálák (2. faktor) az aerob teljesítményekhez (3. faktor) viszonyítva magasabb faktorsúllyal szerepelnek. Csak a 4. faktorban találhatók az érett kognitív funkciókat leginkább igénylő pillanatnyi/alkati szorongás és a testi énkép mutatói. A biológiai érést meghatározó és kifejező életkor és testtömegindex az 5. faktorban található. A neuromuszkuláris fejlettség mutatójának tekinthető „egyensúlyozás" (6. faktor) valamennyi mutatótól független a kisiskoláskorú mintán.

Irodalom

Batizfalvi Samu (1857): *Házi gyógytestgyakorlatok.* Lamper Róbert Bizományában, Pest.

Dobosné Nádházi Mária. (2009): *A gyógyúszás szolgáltatás és a biztosítás kapcsolata.* Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdasági Továbbképző Intézet Egészségügyi Biztosítási Szakértő Szak (szakdolgozat).

Gyene István (2006): Asztmás gyerekek gyógyúszásának 30 éves tapasztalatai az Akarat DSE munkájának tükrében. *Magyar Sporttudományi Szemle,* 2. 47-49.

Gergely Gyula (2000): Gyógytestnevelés, gyógytorna, gyógypedagógia - fogalmak értelmezése röviden. *Új Pedagógiai Szemle,* 10. 147-149.

Jády György (1996): Asztmás gyermekek úszásoktatásának alapelvei. *Esszencia,* 2. 22.

Jády György (1997): A családterápia lehetőségei az asztmás gyermekek gyógyúszó programjában. *Budapesti Közegészségügy,* 2. 152-153.

Jády György, Szánthó András (1998): Speciális egészségvédelmi és nevelési feladatok az asztmás gyermekek úszásterápiás programjában. *Egészségnevelés,* 3. 128-130.

Jády György, Badinszky Tamás, Hanczár Gábor (2002): A fizikai fejlesztés és a technikai oktatás hosszú távú terve az asztmás gyermekek úszásterápiás programjában. *Egészségnevelés,* 2. 77-79.

Lakatos Katalin (1994): A Hidroterápiás Rehabilitációs Gimnasztika módszer. *Gyermekgyógyászat,* 2. (melléklet).

Lakatos Katalin (1999): A gyógyúszás foglalkoztató szakképzés előzményei, kialakulása, jövője. *ETInfo,* 5. 4-5.

Lőkös Dániel (2004): *Dunakeszi város és Fót nagyközség gyógytestnevelés helyzetének feltáró elemzés.* TF szakdolgozat.

Tissié, Ph. (1898): *Az elfáradás és a testgyakorlás.* K.M. Természettudományi Társulat, Budapest.

VAS MEGYEI FIATALOK SPORTOLÁSI ÉRTÉKTARTALMAINAK VIZSGÁLATA

Values of sport according the experience of youth in Vas county

- **Polgár Tibor**[1]
- **Fügedi Balázs**[1]
- **Bognár József**[2]
- **Konczos Csaba**[3]

[1]Nyugat-magyarországi Egyetem, Savaria Egyetemi Központ, Sporttudományi Intézet
[2]Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Testnevelés-elmélet és Pedagógia Tanszék
[3]Nyugat-magyarországi Apáczai Csere János Kar, Sporttudományi Intézet

Összefoglaló

A kutatás célja, hogy a Vas megyei fiatalok sportértékeit, szabadidős kultúráját, illetve a környezeti hatásokat (szociális) alaposan feltérképezze. A vizsgálatunkban kiemelt szerepet kapott a középiskolások és a főiskolások, illetve a fiúk és lányok véleményének, tapasztalatainak kritikus, szisztematikus összehasonlítása, egyúttal hasonlóságokat, illetve különbözőségeket kerestünk többek között a szülők iskolai végzettsége és a sportolási szokások alapján is.

Kulcsszavak: Vas megye, sportjátékok, középiskolások, főiskolások.

Abstract

The aim of the study was to explore the experience of the youth of Vas county in connection with the values of sport, free time activity and perhaps the efffects of the social enviroment. In the examination the experience of secondary school and college students were highlightened on a critical and systematic way. Differentiation and similarities were seek by the whole sample and the grouping of the parent's school level and sporting habits.

Kewywords: Vas county, values of sport, secondary school students, college students.

Bevezetés

A külső szemlélőnek logikusnak tűnhet, hogy ha valaki ismeri a sportolással kapcsolatos értékeket, akkor tesz is lépéseket saját életminőségének javítása érdekében. Természetesen előfordulhat az ellenkezője is, a sportolás értékeinek ismerete ellenére is nagy számban találkozhatunk inaktivitással.

Az egészség egyik legfontosabb összetevője a rendszeres testedzés, a fizikai aktivitás, a mozgás. A sport jótékony hatásait az egészségre számos vizsgálat tükrözi (*Burke* és mtsai, 1997; *Prohaska* és mtsai, 2006). A rendszeres testmozgást végző fiataloknak többnyire kedvezőbb az életmódja, mint a szabadidejükben nem sporttevékenységet választó társaiké (*Pate* és mtsai, 1996).

Az egészség fejlesztése a család, az iskola és a társadalom együttes feladata, melybe beletartozik az ifjúság által hordozott „biológiai vagyon" megőrzése, karbantartása, fejlesztése (*Nyerges* és *Laki*, 2004). A szervezett keretek között folyó testnevelésnek és a szabadidőben végzett fizikai aktivitásnak egészségmegőrző, valamint preventív hatása van. Kétség sem férhet hozzá, hogy a testnevelők kulcsszerepet játszanak a gyermekek rendszeres fizikai aktivitásának fejlesztésében, egyénre szabott támogatásában (*Harris* és *Cale*, 1998). *Laki* és *Makszin* (1995) szerint az iskolás korosztályok számára az iskola által biztosított rendszeres testmozgás szinte az egyetlen tényező, amellyel a társadalom hatni tud a felnövekvő nemzedék fizikai fejlődésére és egészségére. A „hivatásos" értékformáló pedagógusi háttér a diákok életmódját döntő módon befolyásolja. Véleményük, szerepük, szokásaik pozitív vagy negatív formában beépülnek tanítványaik mindennapjaiba, befolyásolja a tanulók életvitelét, jelen esetben a sportolási szokásaikat. A diákok véleménye visszatükrözi a tanárok sportolással kapcsolatos értékítéleteiről alkotott képet.

A gyermekek és fiatalok sportolási szokásai, sportolási motivációi iránt nem új keletű a tudományos érdeklődés (*Carlson*, 1993; *Côté*, 1999). *Bagoien* és *Halvari* (2005) azt találta, hogy demográfiai, biológiai, pszichológiai, viselkedési, szociális, kulturális valamint sportkörnyezeti változókat lehet megkülönböztetni a fiatalok sportolási szokásainak tekintetében. Kiemelkedő jelentőségű a fiatalok egészségtudatos és aktív életvitele a teljes értékű felnőttkor szempontjából, mert ekkor alapozódik meg a testi-lelki fejlődés, a teherbíró képesség, illetve az életmódbeli kedvező vagy éppen kedvezőtlen szokások (*Currie* és mtsai, 2000; *Aszmann* és mtsai, 1999). Ezek az értéktartalmak valóságos szükségletekkel függnek össze, olyan szükségletekkel, melyek kialakítására hivatottak vagyunk. A diákok

tevékenységeinek értékindítékai vannak, tevékenységének szerkezetét értékrendszere hatja át. Az értékcsatornán beáramló értékvilágot társadalmi konkrétsággal tölti meg, s ez a konkrétság jelenik meg a különböző értékelésekben, azok akár egyénen belüli, akár egyének közötti különbségeiben. Az értékcsatorna nyitott, s hogy milyen értékelések alakulnak ki az értékelési hajlandóságokból, az elsősorban a nevelés függvénye. Például a sportválasztás, mint preferálás bizonyos értelemben értékválasztás (lehet érték közömbös is), de a választás nemcsak az ő általa történő előnyben részesítés, hanem a környezeti tényezőké is (*Kis*, 1977). A diákok szemléletének alapvetően meghatározó tényezője a sportolási értéktartalmak felismerése. Ennek hiányában a mozgással, testedzéssel kapcsolatos célok sem lehetnek egyértelműek és pontosak. A sportolás alapvető, sajátos célja a teljesítménynövelés, az ember testi-lelki teljesítőképességének növelése. Természetéből fakadó, közvetlen célja valamilyen mozgás megtanulása, gyakorlása, űzése, pszichomotoros cselekvőképes tudás kialakítása. Ugyanakkor a motoros tanulás, a mozgásos cselekvés – egységben tekintve annak motoros és szellemi összetevőit – nélkülözhetetlen eszköze is a további célok elérésének. Ilyen célja a sportolásnak a testi, lelki és szociális egyensúlyi állapot, harmónia megteremtése, az egészséges élet fenntartása csakúgy, mint a személyiség fejlesztése, legyen szó akár a személyiség értelmi, érzelmi vagy szociális aspektusáról (*Heszteráné*, 2007).

Kérdésfeltevések

1. Szándékos felidézés során milyen jellegzetességek figyelhetők meg a Vas megyei fiatalok körében a sport értéktartalmainak ismeretében, és milyen a rangsor?
2. Mennyire tudatos a Vas megyei fiatalok körében a sport értéktartalmainak ismerete rejtett szintű felidézés során?

Hipotézisek

1. Szándékos felidézés során a sport értéktartalmainak ismerete kielégítő szintet mutat, a rangsorolás során tudatos az egészséges életmóddal kapcsolatos értékek elsőbbsége.
2. A sport értéktartalmainak rejtett szintű felidézése során már hiányosságok fedezhetők fel a Vas megyei fiatalok értékismeretében, mely az integrált ismeretek tudatosságának hiányára utal.

Anyag és módszer

A kutatás célja, hogy a Vas megyei fiatalok sportértékeit, szabadidős kultúráját, illetve a környezet szerepét alaposan feltérképezze. A vizsgálatban kiemelt szerepet kapott a középiskolások és a főiskolások, illetve a fiúk és lányok véleményének, tapasztalatainak kritikus, szisztematikus összehasonlítása, egyúttal hasonlóságokat és különbözőségeket kerestünk többek között a szülők iskolai végzettsége és a sportolási szokások alapján is.

Mintaválasztás

A kutatás során alapsokaságnak a Vas megyei középiskolásokat és főiskolásokat tekintettük. Adatnak számítottuk a szisztematikus empirikus eljárással (kérdőív) gyűjtött, rögzített és elemzett megfigyelést.

A megyében 30 középiskola működik, 487 osztályban 14.847 tanulóval. A populáció alapján minden osztályban a névsor 9. tanulóját véletlenszerűen választottuk ki a kutatásban való részvételre és kérdeztük meg őket kérdőíves módszerrel. A szisztematikus véletlen mintavételt alkalmaztuk, mely megfelel a valószínűségi mintavételi eljárások kritériumainak és emellett elfogadott annyira, hogy széles körben lehessen alkalmazni. A középiskolákból visszaérkezett és értékelhető kérdőívek száma 334, melyből 48,2% fiú és 51,8% leány tanuló volt.

A középiskolák mellett Vas megye felsőoktatási intézményeiben is történt adatfelvétel. A megyében a vizsgálat során három felsőoktatási intézmény működött (2007. március-április), az összes nappali tagozatos hallgatói létszám 3006 fő volt.

- Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely, Károlyi Gáspár tér 4. (2652 fő).
- Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, Szombathelyi Képzési Központ, Jókai M. u. 14. (354 fő).
- Hittudományi Főiskola (12 fő - a BDF-hez tartozó képzés).

A főiskolákon a minta kiválasztása a NEPTUN-rendszer alapján történt úgy, hogy a lista minden 10. hallgatóját kértük meg a kérdőív kitöltésére. A teljes és feldolgozható kérőívek száma 274 volt, melyből 66,1% a leány és 33,9% a fiú hallgató.

Az 1. táblázatban látható, hogy a szülők nagy része középiskolai végzettséggel rendelkezik (66,7% és 48,0%). Felsőoktatási intézményben végzett a szülők 29,2%-a, illetve 42,1%-a, valamint általános iskolai és az ennél kevesebb tanulmánnyal rendelkezik 4,0% és 9,9%.

1. táblázat: A vizsgált minta szüleinek iskolai végzettsége (%)

	Apa			Anya		
	8 általános iskola vagy kevesebb	Középiskola	Felsőoktatási intézmény vagy magasabb	8 általános iskola vagy kevesebb	Középiskola	Felsőoktatási intézmény vagy magasabb
Összesen/ együtt	4,0	66,7	29,2	9,9	48,0	42,1
Középiskola	12,9	52,3	34,8	5,6	72,7	21,7
Főiskola	6,0	42,5	51,6	2,0	59,0	39,0
Fiú	3,4	66,1	30,5	7,5	49,8	42,7
Leány	4,5	67,2	28,4	11,5	46,7	41,7

Adatfelvétel

A véletlenszerűen kiválasztott minta (N=608) egy előre elkészített és korábban tesztelt kérdőívet töltött ki (*Polgár*, 2007). A kérdőívet választottuk adatgyűjtés módszerének, mert egyrészt ez alkalmas a leíró, magyarázó és felderítő célokra (*Babbie*, 2003) másrészt, megfelelő minta és adatgyűjtés használatával általánosíthatóak az eredmények. A kérdőív tartalmát a témát érintő szakirodalom alapos áttekintése után, a Nemzeti alaptantervben megfogalmazott alapelvek, célok, illetve fejlesztési feladatok alapján állítottuk össze.

A vizsgálat fő részei:

- a felsorolt szabadidős tevékenységek alapján a szívesen végzett tevékenységek jellegének és gyakoriságának meghatározása,
- az adott szövegben a sportolási értékek megjelölése (három különböző részben).

A kutatásban részt vevő 30 középiskola igazgatóját és a három főiskola tanulmányi vezetőjét levélben, illetve személyesen kerestük meg a kutatás megkezdése előtt. A kérdőíveket eljuttattuk az intézmények vezetőinek (osztályfőnököknek, testnevelő tanároknak), hogy minden osztály 9. tanulójával kitöltessék. A kiküldött kérdőívek 68,7%-át tudtuk teljes mértékben felhasználni a kutatásban, ennyi felelt meg a kitöltés szabályainak és volt alkalmas a komplex statisztikai elemzésre.

Adatelemzés

Mivel az adatok nominális és ordinális skálán helyezkedtek el, a válaszok elemzése minden esetben gyakoriságvizsgálattal kezdődött, amelyet nem paraméteres különbözőségvizsgálat követte. A gyakoriságmutatók jól érzékeltették a válaszok mennyiségi mutatóit, és alkalmat adtak a kiemelésre, emellett a lényeges részletek további elemzésére is jó alapot szolgáltattak. A nem paraméteres statisztika jellemzői alapján a változók jellemzőit itt a khi^2, illetve a Pearson khi^2, segítségével elemezetük és hasonlítottuk össze. A szignifikanciaszintet a véletlen 5%-os szinten állapítottuk meg ($p<0,05$).

Az adatbázist először egységes mintaként kezeltük, majd a nemek (fiú-leány), iskolafok (középiskolás-főiskolás), illetve a szülők iskolai végzettsége alapján (8 általános vagy kevesebb, középiskola, felsőoktatási intézmény vagy magasabb) bontottuk és elemeztük. Ezek után a különböző sportértékekkel kapcsolatos kérdésekre adott válaszokat egybevetettük a megbízhatóság érdekében.

A statisztikai elemzést az SPSS 15.0 for Windows statisztikai programmal végeztük.

Eredmények

Az iskolák, tanárok részére a diákokkal elsajátítandó célokat és feladatokat, értéktartalmakat a *Testnevelés kerettanterv** jelöli ki, határozza meg. A kérdőívben szereplő sportértékeket az OM rendeletben meghatározott célok és feladatok alapján fogadtuk el. A célokban és feladatokban megjelenő értéktartalmak fogalmi értékelésénél neves sportszakemberek meghatározásait vettük alapul (*Bábosik*, 1992, 2004; *Biróné*, 1999; *Istvánfi*, 2004; *Makszin*, 2004; *Nádori*, 2005; *Prisztóka*, 1998; *Rigler*, 2001).

A sportértéktartalmak szándékos felidézése

Megnéztük, hogy szándékos felidézés, vagyis a kérdező általi felsorolás esetében hogyan jelentkezik a diákok sportolásiérték-választása és annak rangsora (2. táblázat). A kérdés, illetve az instrukció úgy hangzott, hogy „Véleménye szerint miért fontos a testedzés, a sportolás? Kérem, állítsa sorrendbe 1-10-ig az ön szerint legfontosabbnak tartott 10 okot!"

A táblázat azt mutatja meg, hogy a tanulók milyen szinten voltak képesek értelmezni a felsorolt értékeket. A diákok választott sporto-

* Lásd 10/2003. (IV. 28) OM sz. rendelet.

lási értékek között az első három helyre 50%-os arány felett választották a *Testet formál* (56,8%), az *Erősíti a csont- és izomrendszert* (53,9%) és a *Fokozza a teljesítőképességet* (51,3%) értékeket. Az Erősíti a csont- és izomrendszert kivéve, az összes érték szignifikáns különbséget mutat a rangsorolást illetően. A legalacsonyabb rangsorolási értéket a *Mérsékli a drogfogyasztáshajlamot* (3,1%) és a *Mérsékli az alkoholfogyasztásra késztetést* (3,8%) értékek kapták a diákoktól.

A sportértékek választása és a sportolási alkalom összefüggése esetében csak egy alkalommal találtunk szignifikánsan kimutatható különbséget. A mozgásszervi elváltozások jótékony megelőzésében kifejtett hatásáról alkotott vélemény során a rendszeresen és a rendszertelenül sportolók közül a rendszeres sporttevékenységet végzők jelölték többen ezt az értéket (2. táblázat).

2. táblázat: Sportolási értékek választása szándékos felidézés esetén (%)

Sportolási értékek	Nem rangsorolta	Rangsorolta	Szignifikancia
Testet formál	43,2	56,8	p<0,05
Fejleszti az akaraterőt	57,8	42,2	p<0,05
Szabadidő hasznos eltöltése	68,9	31,1	p<0,05
Egészséget fejleszt, prevenció	60,5	39,5	p<0,05
Új mozgásélményeket nyújt	83,9	16,2	p<0,05
Javítja az életminőségét	58,5	41,5	p<0,05
Mérsékli a drogfogyasztáshajlamot	96,9	3,1	p<0,05
Növeli a munkavégző képességet	67,2	32,8	p<0,05
Ellenállóvá tesz a betegségekkel szemben	59,1	40,9	p<0,05
Fejleszti a koordinációt	77,4	22,6	p<0,05
Együtlét barátokkal	66,9	33,1	p<0,05
Segít leküzdeni a gátlásokat	88,6	11,4	p<0,05
Fokozza a teljesítőképességet	48,7	51,3	p<0,05
Mérsékli az alkoholfogyasztásra késztetést	96,2	3,8	p<0,05
Erősíti az önbizalmat, magabiztosságot	66,1	33,9	p<0,05
Fejleszti a mozgásműveltséget	80,1	19,9	p<0,05
Erősíti a csont- és izomrendszert	46,1	53,9	-
Megtanít kudarcot elviselni	85,3	14,7	p<0,05
Növeli az öszpontosító képességet	74,1	25,9	p<0,05
Megelőzi a mozgásszervi elváltozásokat	81,4	18,7	p<0,05
Fejleszti a kondicionális képességeket	75,3	24,7	p<0,05
Személyiségfejlesztő hatás	78,3	21,7	p<0,05
Biztosítja az egészséges testi fejlődést	65,1	34,9	p<0,05
Relaxál, pihentet, ellazít	76,3	23,7	p<0,05
Fejleszti a keringési rendszert	63,1	36,9	p<0,05
Mérsékeli a dohányzásra késztetést	88,1	11,9	p<0,05

A sportértéktartalmak rejtett felidézése

A szándékos szintű felidézés után kíváncsiak voltunk arra, hogy a rejtett szintű felismerés milyen eredményeket mutat a diákok sportolási értéktartalmak felismerése terén. Három különböző szövegben elrejtett értéktartalmakat kellett felismerniük és megtalálniuk, valamint aláhúzással jelölniük a tanulóknak. A kérdés, illetve az instrukció így hangzott: „Az alábbi történetben melyik szavak jellemzik legjobban a sportolási értékeket? Kérem, hogy az ön szerint sportértéket tartalmazó szavakat húzza alá!" Vizsgáltuk továbbá a függő változók, illetve a sportolási alkalmak hatását az értékek felismerésének szintjére.

A 3. táblázatban nyomon követhető, hogy a szöveges környezetben elrejtett értéktartalmak felismerésekor a diákok az első szövegkörnyezetben többnyire kihagyták vagy nem ismerték fel az értéktartalmakat.

3. táblázat: Az első szövegkörnyezet rejtett értéktartalmainak felismerése (%)

	Kihagyta	Aláhúzta	Szignifikancia
Játéköröm, játékélmény	40,6	59,4	p<0,05
Ízületi mozgékonyság növelése	44,7	55,3	p<0,05
Technikai elemek megtanulása	73,5	26,5	p<0,05
Mozgástapasztalat	51,7	48,3	-
Táncos mozgások	58,9	41,1	p<0,05
Ritmusérzék	52,0	48,0	p<0,05
Friss levegőn való mozgás	67,4	32,6	p<0,05

Két esetben volt ettől eltérés, mégpedig a *Játéköröm, játékélmény* (59,4%), és az *Ízületi mozgékonyság növelése* (55,3%) esetében. Ebben a két esetben szignifikánsan többen jelölték meg az értékeket, míg a többi esetben szignifikánsan többen hagyták ki azokat. Egyetlen esetben (*Mozgástapasztalat*) nem volt szignifikáns a különbség a megjelölte és kihagyta kategória között.

A második szövegkörnyezet eredményeit a 4. táblázat mutatja be.

4. táblázat: A második szövegkörnyezet rejtett értéktartalmainak felismerése (%)

	Kihagyta	Aláhúzta	Szignifikancia
Mozgásműveltség	57,8	42,2	p<0,05
Akaraterő fejlesztése	60,3	39,7	p<0,05
Állóképesség fejlesztése	46,5	53,5	-
Erő fejlesztése	56,7	43,3	p<0,05
Félelem leküzdése	77,6	22,4	p<0,05
Csapatszellem, társak biztatása	29,5	70,5	p<0,05
Fizikai és lelki megpróbáltatások	74,5	25,5	p<0,05
Együttes feladatmegoldások	85,0	15,0	p<0,05
Kollektív siker	60,6	39,4	p<0,05
Jól bírta a gyűrődést	81,4	18,6	p<0,05
Technikai elemek végrehajtása	81,0	19,0	p<0,05
Összpontosítás	70,8	29,2	p<0,05
Játékszabályok betartása	71,5	28,5	p<0,05
Vigyázott a társa testi épségére	70,3	29,7	p<0,05
Győzelem szerény elviselése	65,9	34,1	p<0,05
A vesztes csapat tisztelete	64,9	35,1	p<0,05

A második szövegrész tartalmi elemzése alapján az mondható el, hogy csak két esetben voltak többen azok, akik megjelöltek egy bizonyos értéket: *Állóképesség fejlesztése* (53,5%) és a *Csapatszellem, társak biztatása* (70,5%). Azonban az Állóképesség tekintetében nem találtunk szignifikáns különbséget. Minden más esetben szignifikánsan többen voltak azok, akik nem fedezték fel a rejtett értéktartalmakat.

Az 5. táblázat a harmadik szövegben elrejtett értéktartalmakra vonatkozó eredményeket mutatja be.

5. táblázat: A harmadik szövegkörnyezet rejtett értéktartalmainak felismerése (%)

	Kihagyta	Aláhúzta	Szignifikancia
Orthopédiai elváltozás megelőzése	66,8	33,2	p<0,05
Testi fejlődés biztosítása	46,1	53,9	-
Edzettség	47,7	52,3	-
Ellenálló képesség	55,3	44,7	p<0,05
Keringési és légzőrendszer javítása	66,3	33,7	p<0,05
Izomrendszert erősít	53,5	46,5	-
Mozgásszeretet	71,5	28,5	p<0,05
Javítja az életminőséget	70,7	29,3	p<0,05
Javítja a munkavégző képességet	59,2	40,8	p<0,05

A harmadik szövegrész elemzése során az állapítható meg, hogy a felismerés két esetben (*Testi fejlődés biztosítása:* 53,9%; *Edzettség*: 52,3%) volt sikeresebb, mint a figyelmen kívül hagyás. Sem ezekben

az esetekben, sem az izomrendszer erősítése terén nem volt szignifikáns az eltérés a megjelölés és a kihagyás között. Az összes többi esetben szignifikánsan többen hagyták figyelmen kívül a fogalmakat.

Megbeszélés, következtetések

Az egészséges életmód, a fiatalok rendszeres testedzés iránti igénye kialakításának hangsúlyozottan fontos személyei a pedagógusok és a szülők, fontos színtere az iskola és a lakótér. A sportolási értékek hordozói, személyes értékközvetítői legfőképpen a tanárok és a bővebb család, a szülők, mert a diákok tőlük kell, hogy kapják a legfontosabb indíttatásokat. A diákok véleménye, az őket befolyásoló, irányító, életmódjukat alakító személyi háttér, testedzésről alkotott nézeteiről fontos adalék az értékteremtéssel kapcsolatban, hiszen a személyi környezet döntő mértékben befolyásolja a sportolási aktivitást. A sportolási értéktartalmak ismertsége sajnos nem egyenes következménye a sportolási szokások, a fizikai aktivitás növekedésének, de egyértelműen elengedhetetlen feltétele.

A vészharangokat kongató egészségügyi mutatók adataira figyelve a kutatók és a gyakorlati szakemberek feladata megkeresni az egészségesebb életvitel, a rendszeres testedzés felé vezető út irányába a továbblépési lehetőségeket. Közös cél, hogy ne csak egyoldalúan a betegségeket kompenzáló gyógyszerek kezében legyen a hosszabb élet felé vezető út kulcsa. Tudatosítani kell a technikai vívmányok miatt csökkent fizikai munkaerő által megváltozott mozgásszegény életmód ellensúlyozására kidolgozott programokat.

A testedzési, sportolási szokások kialakításának élethosszig tartó, meghatározó időszaka a fiatalkori évekre tehető. Céljaink között szerepel többek között a diákok életmódjának vizsgálata, a sportos szemlélet kialakításával kapcsolatos értékek felismerése, felismertetése, a rendszeres aktivitás beépítése az életmódba.

A tanulók idejük jelentős részét az iskolában töltik, ezért az iskola szerepe lényeges a nevelésben és a szocializációban, hiszen az érték, a norma és a minta a pedagógusok és az oktatási-képzési rendszer által is eljuthat a tanulókhoz (*Eccles* és *Wigfield*, 2000; *Laki* és *Nyerges*, 2001, *Pál* és mtsai 2005). Az iskolai testnevelésnek meghatározó hatása van a későbbi felnőttkori fizikai aktivitás minőségére (*Bognár* és mtsai, 2005; *Puhl* és mtsai, 1990). Az a felnőtt, aki gyermekkorában megfelelő élményeket szerez a mozgás terén, az általában a későbbi életévekben is aktívabban, egészségesebben él (*Bognár* és mtsai, 2003).

A családi háttér sportolói múltja lényeges faktor a sportolási szokások kialakulásában. A példamutatás szerepe a korai gyermekkortól egészen a felnőttkorig befolyásoló tényező a szokások kialakításában. Mivel az elsődleges szocializációs közegnek, a családnak meghatározó jelentősége van a gyermek szocializációjában, a szülők magatartása, illetve értékrendje döntő abban, hogy a fiatalok miként vélekednek és gondolkodnak a világról, milyen igényszintjük alakul ki (*Fredricks* és *Eccles*, 2004).

A vizsgálat egyik kulcsgondolata az volt, hogy megkeressük a sportos életmódhoz vezető út mozgatórugóját. Ennek első elemének a sportolási értéktartalmak (célok és feladatok) felismerését tekintettük, ugyanis ha nincs céltartalom, bizonytalanná válik az értékek rangsorolása és a cselekvési motiváció.

A sporttartalmak szándékos felidézésénél csak közepes szintű a sportértékek felismerése és elsősorban az általános jellegű információ visszaadása jelentkezik - mint ahogy az eredmények többi részéből következik - passzívan és jellemző sporttevékenység nélkül. A rejtett szintű felismerés mértéke egyértelműen elszomorító, mivel a szövegekben elrejtett sporttartalmak felismerési aránya nullához közeli. Nagyjából ezen a szinten van a fogalmak meghatározása, amely esetében viszont ténylegesen nulla a fiatalok információja. A válaszadók olyan értéktartalmakat sem tudtak saját szavaikkal megfogalmazni, amelyek egyértelműen az általános intelligencia, illetve a közoktatás alapvető ismeretanyagába tartoznak. A szándékos és rejtett szintű értéktartalmak összevetése lényeges elem a kutatásunkban, mivel ez mutat(na) rá a tudatosságra és a teljes értékű egészségtudatos magatartás alapjaira. Mivel az eredmények alapján egyértelmű, hogy a tudatos sportértékrendszer nem jellemző a Vas megyei fiatalokra, az egészséges életmód sem valósulhat meg eredményes szinten.

A közvélemény-kutatások szerint az emberek egynegyede azt tartja kívánatosnak, ha a gyermekek nevelésében az iskola felelőssége nagyobb a családénál. Ez az iskola (a tanárok) szerepének felértékelődését mutatja a nevelésben, ami több kérdést is felvet a mai tanárképzéssel szemben. A pedagógus szakma társadalmi leértékelődése folytán kialakult kontraszelekció erősen megkérdőjelezi, hogy a mai iskola (és tanárai) képesek-e megfelelni ennek az igénynek? A testnevelés nem egyszerűen egy tantárgy a sok közül, hanem emberi létünk záloga is, hiszen egyetlen a tantárgyak sorában, amelyik a szellem művelése mellett, a test karbantartásával és fejlesztésével is foglalkozik. Alapvető tényezője a szocializáció, minthogy értékorientációjával a sport, a mozgásos életmód iránti igényt a család és az

iskola, mint szocializációs ágensek teremtik meg, vagy legalábbis modellként szolgálhatnak a felnövekvő generáció számára.

Az első hipotézis, amely szerint a szándékos felidézés során a sport értéktartalmainak ismerete kielégítő szintet mutat, a rangsorolás során tudatos az egészséges életmóddal kapcsolatos értékek elsőbbsége, nem igazolódott. Sajnálatos, hogy az értéktartalmakat nem rangsorolók a *Testet formál* és az *Erősíti a csont- és izomrendszert* kivételével mindegyikben többen voltak, ezekben a rangsorolásokban minden esetben szignifikáns különbség állapítható meg.

A második hipotézis teljes mértékben igazolódott, sőt egy kicsit túl is mutat a célon, hiszen a sport értéktartalmainak rejtett szintű felidézése során már komoly hiányosságok fedezhetők fel a vizsgált Vas megyei fiatalok értékismeretében, mely az integrált ismeretek tudatosságának hiányára utal.

Irodalom

Aszmann A., Rózsa S., Czeglédi R. és Németh Á. (1999): Magyar serdülők egészséget befolyásoló magatartása, a rizikómagatartás 1986-1997 közötti változása. *Egészségnevelés*, 40. 123-132.

Babbie, E. (2003): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata.* Balassi Kiadó, Budapest. 148-152.

Bagoien, T.E., Halvari, H. (2005): Autonomous motivation: Involvement in physical activity, and perceived sport competence: structural and mediator models. *Perceptual Motor Skills*, 1. 3-24.

Bábosik István (1992): *A nevelés folyamata és módszerei.* Leopárd Könyvkiadó, Budapest.

Biróné Nagy Edit (1999): *A prevenció néhány sportpedagógiai aspektusa.* Magyar Testnevelési Egyetem, Budapest. (Kézirat.)

Bognár József, Tóth László és Baumgartner Eszter (2003): Gondolatok a tanulásról. *Iskolai testnevelés és sport*, 17. 14-17.

Bognár József, Tóth László, Baumgartner E. és Salvara, M.I. (2005): *Tanulás, célok és testnevelés. Előtanulmány az általános iskola felől.* In IV. Országos Sporttudományi. Kongresszus II. Tanulmánykötet. 29-34.

Burke, V. et al. (1997): Clustering of Health-related behaviors among 18-year-old Australians. *Preventive Medicine*, 26. 724-733.

Carlson, R. (1993): The path to the national level in sports in Sweden. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 3. 170-177.

Côté, J. (1999): The influence of the family in the development of talent in sport. *The Sport Psychologist*, 13. 395-417.

Currie, C., Hurrelmann, K., Settertobulte, W., Smith, R. and Todd, J. (Eds) (2000): *Health and health behavior among young people.* WHO Policy series: Health policy for children and adolescence. Issue 1. WHO Regional Office for Europe, Copenhagen.

Eccles, J.S., Wigfield, A. (2000): *Schooling's Influences on Motivation and Achievement. Securing the Future: Investing in Children from Birth to College.* In S.H., Danzinger, Waldfogel, J. (Eds) Russell Sage Foundation, New York. 53-181.

Fredricks, J.A.,& Eccles, J.S. (2004): *Parental Influences on Youth Involvement in Sports.* In Weiss, M. R. (Ed.): Development Sport and Exercise Psychology: A Lifespan Perspective. Fitness Information Technology, Inc., Morgantown.

Harris, J., Cale, L. (1998): *Activity promotion in physical education.* In Green, K., Hardman, K. (Eds): Physical Education. A reader. Meyer and Meyer Sport. Aachen. 116-134.

Heszteráné Ekler Judit (2007): *A testnevelés értékprezentációja a közoktatásban - Quo vadis iskolai testnevelés?* Doktori értekezés, Pannon Egyetem, Interdiszciplináris Bölcsészet- és Társadalomtudományok Doktori Iskola.

Istvánfi Csaba (2004): *Mozgástanulás, mozgáskészség, mozgásügyesség.* Plantin Print, Budapest.

Kis Jenő (1977): Értékek, értékelések, testnevelés, sport. *A testnevelés tanítása,* 17-18.

Laki László, Makszin Imre (1995): *Versengés egy egészségesebb diákéletmódért.* In Sportszociológiai szöveggyűjtemény. 2. kötet. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs. 143- 165.

Laki László, Nyerges Mihály (2001): Sportolási szokások az ezredfordulón a fiatalok körében. *Kalokagathia,* 1-2. 5-20.

Makszin Imre (2002): *A testnevelés elmélete és módszertana.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest- Pécs.

Nádori László (2005): *Edzés, versenyzés címszavakban.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.

Nyerges Mihály, Laki László (2004): Fiatalok sportolási szokásainak néhány társadalmi összefüggése. *Magyar Sporttudományi Szemle,* 3-4. 5-15.

Pate, R.R., Heath, W.G., Dowda, M. and Trost, G.S. (1996): Associations between physical activity and other health behaviors in a representative sample of US adolescents. *American Journal of Public Health,* 86. 1577-1581.

Pál K., Császár K., Huszár A. és Bognár J. (2005): A testnevelés szerepe az egészségtudatos magatartás kialakításában. *Új Pedagógiai Szemle,* 6. 25-32.

Polgár Tibor (2007): *A környezet véleménye Vas megyei diákok sportolásáról.* VI. Országos Sporttudományi Kongresszus, Eger.

Prisztóka Gyöngyvér (1998): *Testneveléselmélet.* Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs.

Prohaska, T., Belansky, E., Belza, B., Buchner, D., Marshall, V., McTigue, K. Satariano, W. and Wilcox, S. (2006): Physical Activity, Public Health, and Aging: Critical Issues and Research Priorities. *The Journal of Gerontology,* 61. 267-273.

Puhl, J., Greaves, K., Hoyt, M. and Baranowski, T. (1990): Children's activity rting scale: Description and calibration. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 1. 26-36.

Rigler Endre (2001): *Az általános edzéselmélet és módszertan alapjai.* I-III. deMax Művek, Budapest.

A PERCEIVED MOTIVATIONAL CLIMATE IN SPORT QUESTIONNAIRE-2 (PMCSQ-2) KÉRDŐÍV HAZAI ALKALMAZÁSA

Validation of the Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire-2 (PMCSQ-2)

Révész László[1]
Bognár József[1]
Trzaskoma-Bicsérdy Gabriella[2]
Kovács T. László[3]
[1]Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar,
Testnevelés-elmélet és Pedagógia Tanszék
[2] Sportjáték Tanszék
[3]Eötvös József Főiskola,
Művészeti, Technikai Testi nevelési Tanszék

Összefoglaló

A nemzetközi szakirodalom széles körben foglalkozik a sportolói motivációval, valamint a sportoló sporttevékenységében megjelenő céljaival. A PMCSQ-2 (*Az érzékelt motivációs környezet a sportban kérdőív*) a sport területén alkalmazható eszköz, mellyel a sportoló motivációja, motivációs környezete, valamint teljesítménymotivációja is jól mérhető.

A cikk szerzői elsősorban a hazai társadalomtudományi kutatások eszköztárának bővítését tűzték ki célul, valamint elsődleges adatok gyűjtését a kérdőív segítségével.

A kérdőív magyar változatának elkészítése több lépcsőben történt. Először egy sportolókból álló kisebb mintán (N=150) tesztelték a kérdőív első magyar változatát, majd a kapott eredmények elemzése után egy nagyobb mintán (N=917) újratesztelték a kérdőívet.

Az eredmények szerint szignifikáns különbség van a rendszeresen sportoló és a sporttevékenységet abbahagyók, valamint a csapatsportot űzők és az egyéni sportolók motivációs irányultságában.

A statisztikai elemzések szerint a kérdőív megfelel az érvényesség és a megbízhatóság kritériumnak, mely alapján a hazai változat is alkalmazható a sportolók mérésére, és az utánpótlás-, valamint az élsportba történő bevezetésére.

Kulcsszavak: motivációs környezet, motiváció, sport.

Abstract

Large number of literature can be found about the motivations and aims of athletes. The PMCSQ-2 (Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire-2) questionnaire is widely used in sport, convenient to measure the motivational orientation, motivational climate (Task-Involving, Ego-Involving), and achievement goals

The purpose of the present study was two-fold. Firstly, enlarge the Hungarian resources of Social Sciences in the domain of sport. Secondly we wanted to collect data with PMCSQ-2 questionnaire.

The adaptation of the questionnaire in Hungary was achieved with a long process. First of all it was tested with a smaller sample (N=150) of athletes. Taking the conclusions of that measurement the questionnaire was corrected and tested with a bigger sample (N=917) as well.

Our results show significant differences between team sports' athletes and individual sports' athletes. On the other hand there isare significant difference competitors between and retired athletes as well.

After statistical analysis it is concluded that the Hungarian version of the questionnaire is adequate of the criteria of validity and reliability and can be used to measure athletes' perceived motivational climate. The new Hungarian questionnaire can be used in elite sport as well.

Keywords: motivational climate, motivation, sport.

Bevezetés

Az eredményesség és a siker összetevőit már régóta vizsgálják a sporttudománnyal foglakozó szakemberek. A teljesítmény természettudományi (élettani, fiziológiaiás, biokémiai stb.) aspektusa már elég jól feltárt, azonban ez nem elegendő ahhoz, hogy világos képet kapjunk a teljesítményt befolyásoló tényezők összességéről (*Révész, Bognár* és *Géczi,* 2007). A sporttevékenységben a sportoló teljes személyiségével vesz részt és hozza létre a teljesítményt, így véleményünk szerint vizsgálni szükséges a sportolói személyiséget és az ezzel kapcsolatos összefüggéseket, törvényszerűségeket is. A magas szintű teljesítmény elérésében a koordinációs és kondicionális képességeken túl, a kognitív képességeknek, az affektív tényezőknek, valamint a pszichés összetevőknek, mint például a motivációnak is van szerepe (*Weinberg* és *Gould,* 1995). Már maga a sporttevékenység űzéséhez is szükség van motivációra, a csúcsteljesítmény elérésében pedig hatványozottan fontos a sportolói motívumok szerepe. A versenysportra való felkészülés hosszú folyamat, mely tartalmazhat sikereket, de kudarcokat is. Ezeken a kudarcokon pedig át kell lépni ahhoz, hogy a felkészülés folyamata ne szakadjon meg (*Gill,* 1986).

Kutatásunkban egy , a nemzetközi gyakorlatban alkalmazott kérdőív (PMCSQ-2) magyarországi bevezetésével kapcsolatban végeztünk vizsgálatokat. Az eredeti kérdőívet már több sportágban kipróbálták került és alkalmazhatónak bizonyult a sportolók motivációs irányultságának, valamint célorientáltságának vizsgálatára. A hazai szakirodalomban nem találtunk közleményt, mely a kérdőív adaptációjával foglalkozott, illetve alkalmazta a sportolók vizsgálatához.

A PMCSQ-2 jellemzői

Először *Ames* és *Archer* (1988) kezdte vizsgálni a motiváció szerepét az iskolai környezetben. Korábbi tanulmányaikra építve modellezték a motiváció szerkezetét és a tevékenység végrehajtásában motiváló célok irányultságát. Alapvetően két motivációs irányultságot azonosítottak. Az egyik a feladatközpontúság (task/ mastery), a másik pedig az énközpontúság (ego/ performance). Ezen nézetek motivációs irányultságok különböző módon jelennek meg a teljesítményben, melyben az egyéni sajátosságok meghatározó szerepűek. A sportolók saját maguk építik fel képességeik összességét, valamint érzékelik saját teljesítményüket, hogy sikeresek legyenek az adott tevékenységben (*Nicholls*, 1989).

Az általunk vizsgált kérdőív a TEOSQ (Task and Ego Orientation in Sport Questionnaire) egyik továbbfejlesztett változata. A TEOSQ (*Duda*, 1989; *Chi* és *Duda*, 1995) kérdőívet és a PSQ /Perceptions of Success Questionnaire/ (*Roberts, Treasure* és *Balague*, 1998) kérdőíveket azért fejlesztették ki, hogy mérhetővé váljanak az egyéni különbségek a Task (feladatközpontú) és az Ego (énközpontú) orientáció tekintetében a sport környezetben is (*Duda* és *Whitehead*, 1998).

Seifriz és munkatársai (1992) dolgozták ki a PMCSQ kérdőív első változatát, amellyel mérhető a sportolók motivációs beállítódása, irányultsága. Egybevágó eredményeket kaptak serdülőkorú kosarasok vizsgálatánál az iskolai környezetben és a sportkörnyezetben mért Task és Ego orientáció tekintetében és ugyanezt a két főskálát állapították meg a sportban is. Az elsődleges felmérések szerint az Egoközpontú motivációval rendelkezőknél a környezeti hatás szerepe volt megfigyelhető. A sportolók úgy érezték, hogy büntetve vannak amikor hibáznak, az edzőjük jobban elismerte a jobb játékosokat, és ebből adódóan a csapaton belüli belső rivalizálás is megfigyelhető volt. Ezzel szemben a Task irányultságú környezetben a vállalkozó kedv, a fejlődésre való törekvés volt megfigyelhető, valamint, hogy

a csapat tagjainak fontos szerep jutott a játékban (*Walling, Duda* és *Chi*, 2003).

Newton és munkatársai (2000) fejlesztették tovább az eredeti kérdőívet és létrehozták a PMCSQ-2 33 itemes változatát. A továbbfejlesztett kérdőív két főskálát (Task és Ego) és főskálánként három-három alskálát tartalmaz. A Task-orientáció mérésére a kooperatív tanulás, a csapaton belüli szerep, illetve a fejlődésre törekvés alskálák szolgálnak. Az Ego-orientáció alskálái a büntetéstől való félelem a hibák miatt, az egyenlőtlen elismerés, és a csapaton belüli rivalizálás alskálák tartoznak.

A Task- és az Ego-orientáció eltérő célokat jelent a sporttevékenység űzésével kapcsolatban. A Task-orientációjú egyének motivációja a feladat végrehajtására irányul, teljesítményüket és képességeiket fejleszteni kívánják. Tudásukat kihasználva egyéni legjobb teljesítményüket próbálják nyújtani, a fizikai aktivitásra és a versenyszerű sportra általában nyitottabbak és akkor érzik magukat sikeresnek, amikor megvalósítják kitűzött céljaikat (*Biddle, Soos* és *Chatzisarantis*, 1999). Összegezve, a Task-orientált környezet ösztönzően hat a sportolókra, nagyobb terhelést képesek elviselni és a hosszú felkészülés sem hat rájuk negatívan.

Az Ego-orientált személyeket gyakran azonosítják a rugalmatlansággal, hiszen az ilyen sportolónak problémát okoz, ha képességeit máséval hasonlítják össze, illetve aggodalommal tölti el, ha bizonyítania kell. Emellett akkor éreznek sikert, ha kevesebb erőbefektetéssel érik el, vagy szárnyalják túl társaik teljesítményét. Gyakran gondolják ezen sportolók, hogy képességeik behatároltak és nem fejleszthetők tovább.

A korábbi vizsgálatok szerint a Task-orientáció szükséges ahhoz, hogy valaki hosszú távon vegyen részt a felkészítésben és eredményes lehessen (*Spray* és *Wang*, 2001). Azonban a szakirodalomból az is kitűnik, hogy a magas Task-, vagy Ego- érték önmagában nem elegendő a sportoló jellemzésére. Ahhoz, hogy objektív képet kapjunk róla, ismerni kell sportmúltját, sportéletkorát, valamint a képességeit is.

Jelen vizsgálatunkkal kapcsolatban kettős célunk volt. Egyrészt egy új eszköz hazai bevezetését, másrészt az információgyűjtést tűztük ki célul. Az előzetesen kipróbált kérdőív segítségével adatokat gyűjtöttünk iskoláskorúak sportbeli motivációs irányultságával kapcsolatban.

Módszerek

A kérdőív validálása több lépcsőben történt. Kezdetben egy elővizsgálat keretén belül valósítottuk meg a fordítást, valamit az elsődleges eredmények feldolgozását. A következő lépésben a már kipróbált kérdőívet fejlesztettük tovább és elvégeztük a szükséges módosításokat.

Elővizsgálat

Munkánk során az eredeti, angol nyelven megjelent PMCSQ-2 kérdőívet (*Newton* és mtsai, 2000) három alkalommal fordítottuk angolról magyarra és vissza angolra. Az aktuális fordítást mindig más személy végezte, aki az előző fordításokat nem ismerte. Az elkészült magyar változatot (H-PMCSQ-2) a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar nappali tagozatos, testnevelő tanár szakos hallgatói töltötték ki (N=150). A mintában 68 egyéni sportoló és 82 csapatjátékos szerepelt. Az előtanulmányként alkalmazott tesztvizsgálat során a belső konzisztenciavizsgálathoz a Cronbach-féle alfa koefficienst (*Cronbach*, 1951), a konvergens és divergens validitás vizsgálatára az al- és főskálák korrelációjának számítását végeztük el. A teljes kérdőívre vonatkozó Cronbach alfa érték 0,8 volt. A tesztekkel szemben támasztott, általánosan elfogadott 0,7 érték (*Szokolszky*, 2004) alatti eredményt két alskála esetében kaptunk (csapaton belüli rivalizálás α=0,47; a csapaton belüli szerep α= 0,50; egyenlőtlen elismerés α=0,85; kooperatív tanulás α=0,80; fejlődésre törekvés α=0,73; hibázástól való félelem α=0,72).

A rész- és egész korreláció számításánál elfogadható 0,4-es érték feletti (*Szokolszky*, 2004) értékeket kaptunk minden al- és főskála esetében. Ez a Task főskálához tartozó alskálák esetében a kooperatív tanulást (r=0,775; p<0,01), a csapaton belüli szerepet (r=0,795; p<0,01), és a fejlődésre törekvés (r=0,831; p<0,01) alskálákat jelenti. Az Ego főskálához tartozó értékek a büntetéstől való félelem esetében r=0,814 (p<0,01) volt, az egyenlőtlen elismerés (r=0,906; p<0,01) és a csapaton belüli rivalizálás (r=0,544; p<0,01) korrelációs együtthatója is szignifikánsnak bizonyult.

A statisztikai elemzést követően a kérdőívet korábban kitöltők mintegy harmadát (N=55) meg is kérdeztük, hogy számukra menynyire volt egyértelmű a kitöltési instrukció, illetve mennyire voltak érthetőek a kérdések. Külön kitértünk azokra az alsálákra, ahol alacsony Cronbach-alfa értéket kaptunk. A tapasztalatokat figyelembe véve átdolgoztuk a kérdőívet, újból angolra fordítottuk, majd az így

kapott változatot összevetettük az eredeti kérdőív szövegével. Miután lényegi, tartalmi eltérés nem volt a két kérdőív között, emiatt a javított magyar változatot egy nagyobb mintán tesztelésre alkalmasnak találtuk.

A vizsgált minta

A kijavított kérdőívet (H-PMCSQ-2) egy teljesen új mintán tesztelték tovább. A további vizsgálatban nem valószínűségi mintavételi eljárást (*Babbie*, 2003) alkalmaztunk, a vizsgálatban bajai középiskolások (N=917) vettek részt. Az iskolák kiválasztásánál helyi szinten teljes mintára törekedtünk, összesen négy középiskolában tudtunk adatot gyűjteni. A mintában szereplők életkori megoszlását az 1. táblázat mutatja be. A vizsgált személyek közül 464 fő (50,6%) sportol, 352 fő (38,4%) sportolt és 101 fő (11%) nem sportolt. A nemek arányát tekintve 499 férfi (54,5%) és 418 nő (45,5%) vett részt a vizsgálatban.

A kérdőív végső változatában két főskála (Task, Ego) és főskálánként három-három alskála szerepelt. Az alskálákhoz tartozó kérdésekre egy 1-5-ig terjedő Llikert-skálán kellett megjelölni a válaszadónak, hogy mennyire értenek egyet az adott állítással. Az 1-es érték jelentette, hogy egyáltalán nem, míg az 5-ös érték, hogy teljes mértékben egyetértett az adott állítással.

1. táblázat: A mintában szereplő vizsgálati csoport jellemzése

Iskola	Teljes minta		
	N	Életkor (átlag/szórás)	%
Jelky	177	16,97±1,41	19,3
Bereczky	200	16,39±1,18	21,8
Szt. László	198	15,84±1,08	21,6
III. Béla	342	16,10±1,08	37,3
Összesen	917	16,32±1,21	100

A felmérésben részt vevők a H-PMCSQ-2 kérdőív mellett a Sport Motivációs Kérdőívet (SMS/Sport Motivation Scale, *Tsang* és mtsai, 2005) is kitöltötték. Az SMS a sportban széles körben alkalmazott kérdőív, mellyel a motivációhiányt, a külső motivációt és a belső motivációt lehet mérni. A zárt végű kérdésekre ennél a tesztnél egy 1-7-ig terjedő skálán kellett megjelölni, hogy mennyire ért egyet az állítás-

sal a kitöltő. Ebben az esetben is az 1-es érték jelentette, hogy egyáltalán nem jellemző az adott állítás, míg a 7-es érték jelentette, hogy leginkább jellemző az állítás. A kérdőív a tesztkritériumoknak megfelel, validálása már korábban megtörtént, tanulmányunkban a konkurens validitásvizsgálathoz alkalmaztuk.

A H-PMCSQ-2 kérdőív leíró és matematikai statisztikai elemzéséhez az SPSS 16.0 programot alkalmaztuk. A kérdőív érvényességének (validitás) és megbízhatóságának (reliabilitás) ellenőrzéséhez belső konzisztenciavizsgálatot, korrelációszámítást, valamint összefüggés- és különbözőségvizsgálatot végeztünk.

Eredmények

A H-PMCSQ-2 kérdőív validitásának ellenőrzéséhez a fő- és alskálák belső konzisztenciavizsgálatát végeztük el először (2. táblázat). A teljes magyar kérdőív Cronbach-alfa értéke 0,8 volt. A két főskálához tartozó érték pedig a Task főskála esetében 0,85, az Ego főskála esetében pedig 0,82 volt. Az alskálákhoz tartozó Cronbach-alfa értékek vizsgálatánál két esetben találtunk 0,7-es érték alatti eredményt (Csapaton belüli szerep α=0,63; Büntetéstől való félelem α=0,66). A kapott értékek azonban megközelítették az elfogadható 0,7 értéket. A főskálák átlageredményei alapján megállapítható, hogy a Task főskála esetében elért magasabb érték (3,96) miatt a felmérésben részt vevők Task-orientáltak. A Task főskálán belül a legmagasabb átlagértéket a Fejlődésre törekvés (4,05) alskála esetében érték el a válaszadók. Az Ego alskálánál a legmagasabb érték a Csapaton belüli rivalizálás (3,11) alskála esetében fordult elő.

Azok esetében, akik jelenleg is sportolnak a teljes kérdőívre vonatkozó Cronbach-alfa érték 0,82 volt, a főskálák értékei a Task főskála esetében 0,86, az Ego alskála esetében 0,84. A korábban sportoló tanulóknál, a teljes kérdőívre vonatkozóan (α =0,77) és a két főskála esetében is elfogadható Cronbach-alfa értékeket kaptunk (Task α =0,84; Ego α =0,80) (3. táblázat). A fő- és alskálák esetében az átlagértékeket elemezve megállapítható, hogy a jelenleg is sportoló tanulók, valamint az aktív sportolást már abbahagyó tanulók Task-orientációs értéke a magasabb, így mindkét vizsgálati csoportra a Task-orientáció a jellemző. A Task főskála esetében mindkét csoportban a Fejlődésre törekvés alskálánál, míg az Ego főskálánál a Csapaton belüli rivalizálás alskálánál tapasztalható a legmagasabb átlagérték.

A nemek szerint elvégzett vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy mindkét nem esetében a Task-orientáció a jellemző. A férfiak 3,92, míg a nők 4,02 értéket értek el, mely alapján a nők Task-orientációs értéke (4,02) magasabb, mint a férfiaké (3,92).

2. táblázat: A H-PMCSQ-2 értékei fő- és alskálák szerint (N=917)

Al- és főskálák	α	Átlag/szórás
Task	0,85	3,96±0,59
Kooperatív tanulás	0,77	3,96±0,81
Csapaton belüli fontos szerep	0,63	3,86±0,68
Fejlődésre törekvés	0,72	4,05±0,61
Ego	0,82	
Hibázástól, büntetéstől való félelem	0,66	2,64±0,61 2,21±0,68
Egyenlőtlen elismerés	0,81	2,61±0,87
Csapaton belüli rivalizálás	0,7	3,11±0,8

3. táblázat: A H-PMCSQ-2 értékei a sporttevékenység és a nemek szerint (N=186)

Al- és főskálák	Sportol		Sportolt		Nem			
					Fiú		Lány	
	α	Átlag/szórás	α	Átlag/szórás	α	Átlag/szórás	α	Átlag/szórás
Task	0,86	4,05±0,60*	0,84	3,86±0,55*	0,79	3,92±0,61*	0,75	4,02±0,55*
Kooperatív tanulás	0,79	4,10±0,81*	0,73	3,79±0,78*	0,75	3,91±0,80	0,79	4,01±0,81
Csapaton belüli fontos szerep	0,66	3,90±0,72*	0,59	3,78±0,65*	0,65	3,84±0,71	0,60	3,89±0,65
Fejlődésre törekvés	0,77	4,13±0,61*	0,75	3,97±0,60*	0,78	3,96±0,66*	0,70	4,16±0,53*
Ego	0,84	2,53±0,63*	0,80	2,75±0,59*	0,67	2,68±0,59	0,70	2,61±0,64
Hibázástól, büntetéstől való félelem	0,67	2,13±0,71*	0,60	2,29±0,65*	0,62	2,30±0,68	0,66	2,10±0,67
Egyenlőtlen elismerés	0,81	2,43±0,86*	0,79	2,80±0,83*	0,77	2,63±0,82	0,84	2,60±0,92
Csapaton belüli rivalizálás	0,40	3,04±0,80	0,45	3,15±0,82	0,33	3,12±0,77	0,56	3,10±0,84

* $p<0,05$

A belső konzisztenciát a csapat-, illetve az egyéni sportolók esetében is vizsgáltuk (4. táblázat). Mind az egyéni, mind a csapatsportolók esetében hasonló, a tesztkritériumoknak megfelelő belső-

konzisztencia értéket kaptunk. Az értékek megfelelnek a tesztkritériumoknak.

Az átlagértékeket elemezve megállapítható, hogy mind az egyéni, mind a csapatsportot űző tanulók Task-orientációs értéke a magasabb. A csapatsportolók esetében ez az érték (4,02) magasabb, mint az egyéni sportolók esetében (3,89). A legmagasabb értéket a Task főskálánál a Fejlődésre törekvés alskála esetében érték el a tanulók. A csapatsportot űzők esetében 4,08, az egyéni sportolók esetében 4,01 volt ez az érték.

Az Ego-orientációs értékeket elemezve a csapatsportolók esetében tapasztaltunk magasabb értéket (3,15). Az Ego főskála alskálái tekintetében a csapatsportolóknál és az egyéni sportolóknál is a Csapaton belüli rivalizálás alskála esetében jelenik meg a legmagasabb érték. Ennél az alskálánál is a csapatsportolók értek el magasabb értéket (3,15).

4. táblázat: A H-PMCSQ-2 értékei a sportág típusa szerint (N=816)

Al- és főskálák	Csapatsport		Egyéni sport	
	α	Átlag/szórás	α	Átlag/szórás
Task	0,85	4,02±0,56*	0,86	3,89±0,62*
Kooperatív tanulás	0,77	4,01±0,79*	0,77	3,89±0,84*
Csapaton belüli fontos szerep	0,55	3,96±0,60	0,69	3,70±0,77
Fejlődésre törekvés	0,69	4,08±0,58	0,75	4,01±0,66
Ego	0,82	2,71±0,61*	0,82	2,53±0,62*
Hibázástól, büntetéstől való félelem	0,59	2,30±0,66*	0,75	2,09±0,72*
Egyenlőtlen elismerés	0,81	2,67±0,88*	0,79	2,49±0,83*
Csapaton belüli rivalizálás	0,40	3,15±0,79*	0,44	3,03±0,83*

* $p<0,05$

A sportágtípus szerinti elemzést a nemek viszonylatában is elvégeztük (5. táblázat). Mindkét nem esetében a Task-orientációs érték magasabb, mint az Ego-orientáció értéke. Ezzel együtt azonban a fiúk Ego-orientációs értéke (2,73) magasabb, mint a lányoké (2,68).

Mind a csapatsportban, mind az egyéni sportban részt vevő lányok esetében magasabb Task-orientációs érték figyelhető meg, mint a fiúknál. A csapatsportok esetében a lányok Task-orientációs értéke 4,09, míg a fiúk esetében 3,96. Az egyéni sportok viszonylatában a lányok által elért érték 3,94, míg a fiúk esetében 3,83 volt.

Az Ego főskála eredményeit elemezve megállapítható, hogy az egyéni és a csapatsportokban is a fiúk eredménye volt magasabb, a csapatsportolók esetében 2,73, míg az egyéni sportolók körében 2,59.

Az egyéni és csapatsportok összehasonlítása során a fiúk esetében a csapatsportban részt vevők értek el magasabb Task-orientációs értéket (3,96). Az Ego főskála elemzése során is hasonló eredményt kaptunk, hiszen a csapatsportban részt vevők Ego-orientációs értéke volt a magasabb (2,73). A lányok esetében a fiúkhoz hasonlóan a csapatsportolók értek el magasabb Task-orientációs értéket (4,09).

5. táblázat: A H-PMCSQ-2 értékei a sportág típusa és a nemek szerint (N=816)

Al- és főskálák	Csapatsport				Egyéni sport			
	Fiú		Lány		Fiú		Lány	
	α	Átlag/szórás	α	Átlag/szórás	α	Átlag/szórás	α	Átlag/szórás
Task	0,81	3,96±0,58	0,75	4,09±0,52	0,76	3,83±0,65	0,73	3,94±0,59
Kooperatív tanulás	0,74	3,93±0,77*	0,80	4,11±0,79*	0,77	3,86±0,86	0,77	3,92±0,82
Csapaton belüli fontos szerep	0,60	3,96±0,62	0,62	3,96±0,59	0,70	3,62±0,81	0,68	3,78±0,72
Fejlődésre törekvés	0,77	3,99±0,64*	0,67	4,20±0,46*	0,79	3,91±0,69*	0,76	4,10±0,62*
Ego	0,76	2,73±0,56	0,72	2,68±0,66	0,70	2,59±0,63	0,69	2,47±0,60
Hibázástól, büntetéstől való félelem	0,62	2,38±0,64*	0,68	2,19±0,66*	0,70	2,19±0,75*	0,70	1,98±0,68*
Egyenlőtlen elismerés	0,77	2,67±0,81	0,85	2,69±0,96	0,78	2,56±0,84	0,80	2,41±0,82
Csapaton belüli rivalizálás	0,47	3,16±0,76	0,57	3,15±0,83	0,45	3,06±0,78	0,58	3,00±0,88

* $p<0,05$

A belső konzisztenciavizsgálat mellett a fő- és alskálák, valamint a H-PMCSQ-2 és az SMS kérdőív hasonló tételeinek korrelációvizsgálatát is elvégeztük a konkurens validitás ellenőrzéséhez. A csapatsportot űzők esetében (6. táblázat) a Belső motiváció a Kooperatív tanulással és a Fejlődésre törekvéssel jár együtt, azaz korrelál. Emellett a Csapaton belüli szerep és a Belső motiváció, illetve az Egyenlőtlen elismerés és az Amotiváció skálák korrelációs szintje is megközelítette a 0,4-es korrelációs szintet.

6. táblázat: A H-PMCSQ-2 és az SMS skálák eredményei közötti korrelációs együtthatók (N=816)

SMS főskálák	TASK főskála						EGO főskála					
	Kooperatív tanulás		Csapaton belüli fontos szerep		Fejlődésre törekvés		Büntetéstől való félelem		Egyenlőtlen elismerés		Csapaton belüli rivalizálás	
	CsS	Es	CsS	Es	CsS	Es	CsS	Es	CsS	Es	CsS	Es
Amotiváció	-0,273(**)	-0,207(**)	-0,180(**)	-0,041	-0,187(**)	-0,168(**)	0,275(**)	0,300(**)	0,379(**)	0,327(**)	0,203(**)	0,203(**)
Külső motiváció	0,281(**)	0,339(**)	0,317(**)	0,290(**)	0,268(**)	0,338(**)	0,121(*)	0,088	0,063	0,097	0,190(**)	0,162(**)
Belső motiváció	0,400(**)	0,397(**)	0,369(**)	0,374(**)	0,402(**)	0,455(**)	-0,111(*)	0,001	-0,145(**)	-0,002	0,008	0,030

** p<0,01 * p<0,05
CsS: csapatsport, Es: egyéni sport

Az egyéni sportolók esetében csak a Belső motiváció és a Fejlődésre törekvés alskálák között találtunk megfelelő korrelációs együtthatót, azonban a Kooperatív tanulás és a Belső motiváció, illetve a Csapaton belüli fontos szerep és a Belső motiváció korrelációs értékei is megközelítették az elfogadható szintet.

A kérdőív főskáláihoz tartozó alskálák, valamint az azonos főskálához tartozó alskálák között minden esetben erős korrelációt tapasztaltunk (7. táblázat). A Task és az Ego főskála ellentétes alskálái között nem tapasztaltunk kapcsolatot, vagy negatív korrelációs együtthatót kaptunk.

A két főskálához tartozó alskálák korrelációját is megvizsgáltuk és mind a Task, mind az Ego főskála alskálái erősen együtt járnak a főskálával (8. táblázat).

7. táblázat: A H-PMCSQ-2 alskáláihoz tartozó korrekciós értékek (N=917)

	TASK			EGO		
	Kooperatív tanulás	Csapaton belüli fontos szerep	Fejlődésre törekvés	Büntetéstől való félelem	Egyenlőtlen elismerés	Csapaton belüli rivalizálás
Kooperatív tanulás	1,000	0,484(**)	0,526(**)	-0,223(**)	-0,280(**)	-0,057
Csapaton belüli fontos szerep		1,000	0,440(**)	-0,013	-0,047	0,061
Javulásra törekvés			1,000	-0,103(**)	-0,074(*)	0,117(**)
Büntetéstől való félelem				1,000	0,529(**)	0,392(**)
Egyenlőtlen elismerés					1,000	0,453(**)
Csapaton belüli rivalizálás						1,000

** p<0,01

8. táblázat: A H-PMCSQ-2 főskáláihoz tartozó korrelációs értékek

Főskála	Kooperatív tanulás	Csapaton belüli fontos szerep	Fejlődésre törekvés
Task főskála	0,832(**)	0,847(**)	0,704(**)
	Büntetéstől való félelem	*Egyenlőtlen elismerés*	*Csapaton belüli rivalizálás*
Ego főskála	0,630(**)	0,952(**)	0,655(**)

** $p<0,01$

A kérdőív vizsgálatakor a vizsgálatban elkülönített csoportok között kerestünk szignifikáns különbségeket. Kétmintás t- próba segítségével vizsgáltuk a különböző csoportok közötti szignifikáns különbségeket, melyeket a táblázatban *-gal jelöltünk.

A sporttevékenység űzése szerint alkotott csoportok szempontjából végzett vizsgálat esetében (3. táblázat) a jelenleg is sportoló tanulók szignifikánsan magasabb értéket értek el a Task főskála esetében, mint a rendszeres sporttevékenységet nem űző tanulók. A Task főskála alskáláit elemezve elmondható, hogy mind a három alskála esetében szignifikánsan nagyobb értéket értek el a rendszeresen sportoló tanulók. Az Ego főskála esetében a rendszeres sportot már abbahagyó tanulók értek el szignifikánsan nagyobb értéket. Az Ego alskálákat vizsgálva még a Hibázástól, büntetéstől való félelem és az Egyenlőtlen elismerés alskálák esetében találtunk szignifikáns különbséget. Ezeknél az alskáláknál is a sportot már abbahagyó tanulók értek el szignifikánsan magasabb értéket.

A nemek közti különbségek vizsgálatakor egy fő- és egy alskála esetében találtunk szignifikáns különbséget a vizsgálati csoportban. A Task főskála esetében a lányok szignifikánsan magasabb eredményt (4,03) értek el, mint a fiúk (3,92). A Task főskálához hasonlóan a Fejlődésre törekvés alskála esetében is a lányok átlageredménye lett szignifikánsan magasabb (4,16), mint a fiúké (3,96).

A sportágtípus alapján végzett (csapatsport, egyéni sport) vizsgálat szerint mindkét főskála esetében szignifikáns különbséget találtunk (4. táblázat). A csapatsportokat űző tanulók esetében szignifikánsan nagyobb mind a Task főskála (4,02), mind az Ego főskála értéke (2,71). Az alskálák vizsgálatakor szintén szignifikáns különbség jelentkezett a csapatsportolók esetében. A Task főskála egy alskálája esetében a Kooperatív tanulás (4,01), míg az Ego főskála alskálái esetében minden alskálánál szignifikáns különbség van a csapatsportolók és az egyéni sportolók között. A hibázástól, büntetéstől

való félelem (2,30), az Egyenlőtlen elismerés (2,67), és a Csapaton belüli rivalizálás (3,15) esetében is szignifikánsan magasabb a csapatsportban részt vevők eredménye.

Összefoglalás

A sport, illetve a versenysport vizsgálatára alkalmas eszközök iránti igény növekedése miatt vállalkoztunk a Perceived Motivational Climate is Sport Questionnaire-2 (PMCSQ-2) kérdőív hazai adaptációjára. Célunk a korábban kifejlesztett kérdőív magyar változatának elkészítése és hazai mintán való kipróbálása volt. A kérdőív validálásához szükséges statisztikai eljárások eredményeként megállapíthatjuk, hogy a hazai viszonyok között is alkalmazható az eredeti kérdőív magyar változata, ezáltal a sport területén alkalmazható újabb eszközzel (kérdőív) bővült a társadalomtudományi kutatások eszköztára.

A H-PMCSQ-2 kérdőív végleges változatában a fő- és alskálákhoz tartozó belső konzisztenciaértékek (Cronbach-alfa) az általunk vizsgált esetek legtöbbjében meghaladta a minimálisan elvárható 0,7-es értéket (*Szokolszky*, 2004). Abban az esetben, amikor ez az érték nem érte el a küszöbértéket (Csapaton belüli szerep; Hibázástól, büntetéstől való félelem) az eredeti angol nyelvű változatban is alacsonyabb Cronbach-alfa értéket kaptak a szerzők (*Newton, Duda* és *Yin*, 2000).

A különböző csoportok (nem, sportszokás, sporttípus) vizsgálatakor szintén megfelelő belső konzisztenciaértékeket kaptunk, így a kérdőív a sport széles területén alkalmazható, nem kötött sportágtípushoz, illetve sportminősítéshez.

A korrelációs együttható vizsgálatakor a főskálákhoz tartozó alskálák korrelációs értékei szintén megfeleltek a minimálisan elvárható 0,4-es értéknek (*Szokolszky*, 2004), minden esetben erős korrelációt tapasztaltunk az alskálák tételei és a főskála között.

Az átlagok vizsgálata alapján megállapítható, hogy a mintában szereplő tanulók Task-orientáltak. *Duda* (1989) eredményei igazolják, hogy a Task-orientált környezet fokozza a motivációt, a sportolói magabiztosságot, valamint a magas szintű teljesítményre való hajlandóságot, illetve ezen túlmenően a sportolók hajlamosak többet áldozni a siker érdekében. Ez alapján azt mondhatjuk, hogy önmagában ez az eredmény pozitív. Arra is érdemes figyelmet fordítani, hogy a sporttevékenységet már abbahagyók esetében viszont az Ego-orientáció értéke volt szignifikánsan magasabb, azaz ebben az esetben megvizsgálandó, hogy mi vezetett a sportolás abbahagyásához.

Esetleg a motivációs környezet megváltozása, vagy a lehetőségek befolyásolták a sportolókat abban, hogy abbahagyták a sportot, hiszen *Spray* és *Wang* (2001) szerint a Task- orientált környezet támogatja a sportolót abban, hogy hosszú távon és sikeresen végezze sporttevékenységét.

A sportágtípus szerinti elemzés során mind a csapatsportot űzők, mind az egyéni sportot űzők esetében is Task-orientáció figyelhető meg. A csapatsportolók esetében a Task-orientációs érték szignifikánsan magasabb, mint az egyéni sportot űzők esetében. A különbség részben azzal magyarázható, hogy a kooperatív tanulásra nagyobb lehetőség van a csapatsportágak esetében, illetve a csapaton belüli fontos szerep is markánsabban megjelenik, hiszen a csapat teljesítményében a csapattagok egyéni teljesítménye döntő fontosságú. Ezt látszik igazolni a Kooperatív tanulás alskála eredménye is, melyből látszik, hogy a csapatsportban részt vevők szignifikánsan magasabb eredményt értek el ezen alskála esetében, mint az egyéni sportokban részt vevők. Az egyéni sportokban ez a jelleg kissé másként érvényesül, hiszen az egyéni sportokban a csapaton belüli szerep elsősorban a szakosztályban és a klubban elfoglalt helyként jelenik meg, és csak másodsorban a csapatversenyek során.

Az eredmények közül érdemes kiemelni, hogy a csapatsportban részt vevők esetében az Ego-orientáció, valamint ehhez a főskálához tartozó alskálák értékei is szignifikánsan magasabbak, mint az egyéni sportolók esetében. A szakirodalom szerint azonban a Task-orientációs környezet fokozza a sportoló magabiztosságát, mely által növekszik a teljesítmény (*Duda* és *Whitehead*, 1998), valamint érzelmileg nagyobb kötődést biztosít a sportághoz, amely a teljesítmény objektív megítélésével egészül ki a sportoló részéről (*Mills* és *Blankstein*, 2000; *Huang* és *Kuo*, 1999). A három alskála szignifikánsan magasabb értéke viszont ennek ellenkezőjét prognosztizálja. A Csapaton belüli rivalizálás magas szintje hosszú távon mindenképp az eredményesség rovására mehet, hiszen ha a csapattagok nem tudnak hosszú távon eredményesen együttműködni, akkor a csapat teljesítménye várhatóan romlani fog.

Munkánk eredményei alapján a kérdőívet alkalmasnak találjuk a hazai vizsgálatokhoz, és célszerűnek tartjuk az eredmények további bővítését több sportágban, valamint különböző korosztályokban is bevezetni. A kérdőív nem csak az iskolai környezetben, hanem a sport egyéb szinterein is alkalmas a motivációs környezet vizsgálatára. A kérdőív bevezetése és az eredmények felhasználása a kiválasztás és a tehetséggondozás folyamatának is hatékony elemévé válhat.

Irodalom

Ames, C., Archer, J. (1988): Achievement goals int he classroom: students' learning strategies and motivation. *Journal of Educational Psychology,* 80. 260-267.

Babbie, E. (2003): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata.* Balassi Kiadó, Budapest.

Biddle, S. J. H., Soos, I., Chatzisarantis, N. (1999): Predicting Physical Activity Intentions Using a Goal Perspective Approach: A Study of Hungarian Youth. *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports,* 9. 353-357.

Chi, L., Duda, J.L. (1995): Multi-group confirmatory factor analysis of the Task and Ego orientation in Sport Questionnaire. *Research Quarterly for Exercise and Sport,* 66. 91-98.

Cronbach, L. (1951): Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika,* 16. 297-334.

Duda, J. L., Whitehead, J. (1998): *Measurement of goal perspectives in the physical domain.* In Duda, J. L. (Ed.): Advances in Sport and Exercise Psychology Measurment. Fitness Information Technology, Morgantown, WV.

Duda, J.L. (1989): Relationship between task and ego orientation and the perceived purpose of sport among high school athletes. *Journal of Sport and Exercise Psychology,* 11. 318-335.

Gill, D.L. (1986): *Psychological dynamic of sport.* Human Kinetics, Champaign, IC.

Huang, C.R, Kuo, H.Y. (1999): The sources of athletes' sport confidence. *The Chinese Physical Education,* 13(3). 60-66.

Mills, J.S., Blankstein, K.R. (2000): Perfectionism, intrinsic vs. extrinsic motivation, and motivated strategies for learning: A multidimensional analysis of university students. *Personality and Individual Differences,* 29. 1191-1204.

Newton, M., Duda, J.L., Yin, Z. (2000): Examination of the psychometric properties of the Perceived Motivational Climate is Sport Questionnaire. *Journal of Sport Sciences,* 18. 275-290.

Nicholls, J.G. (1989): The *Competitive Ethos and Democratic Education.* Harvard University Press, Cambridge, MA.

Révész László, Bognár József, Géczi Gábor (2007): Kiválasztás, tehetség és pedagógiai értékek az úszásban. *Új Pedagógiai Szemle,* 4. 45-53.

Roberts, G.C., Treasure, D.C., Balague, G. (1998): Achievement goals is sport: The development and validation of the Perception of Success Questionaire. *Journal of Sport Sciences,* 16. 337-347.

Seifriz, J.J., Duda, J.L., Chi, L. (1992): The relationship of Perceived Motivational Climate to Intrinsic Motivation and beliefs about success in basketball. *Journal of Sport and Exercise Psychology,* 14. 375-391.

Spray, C.M., Wang, C.K.J. (2001): Goal Orientations, Self-Determination and Pupils' Discipline in Physical Education. *Journal of Sport Sciences*, 19. 903-913.

Szokolszky Ágnes (2004): *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris Kiadó, Budapest.

Tsang, E. C.K., Szabo, A., Soos, I., Bute, P. (2005): A study of cultural differences in motivational orientations towards sport participation of junior secondary school children in four cultures. *Journal of Physical Education and Recreation*, 11(1). 44-50.

Walling, M.L., Duda, J.L., Chi, L. (2001993): The Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire: Construct and Predictive Validity. *Journal of Sport and Exercise Psychology*,15. 172-183.

Weinberg, R.S., Gould, D. (1995): *Foundations of Sport and Exercise Psychology*. Human Kinetics, Champaign, IL.

A WILSON-PRÓBA MEGBÍZHATÓSÁGÁNAK VIZSGÁLATA

The reliability examination of Wilson test

Dobos Károly[1]
Ungvári Ádám[2]
Gyulai Gergő[3]
[1] Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Sportjáték Tanszék
[2] III. Béla Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola
[3] Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Torna, RG, Tánc és Aerobik Tanszék

Összefoglaló

A modern sportágakban kiemelt szerepet tölt be a teljesítménydiagnosztika, és nincs ez másképp a teniszben sem. Az évek folyamán számos olyan próbát alkottak a szakemberek, amelyek viszonylag jól modellezték a teniszben előforduló hirtelen irányváltoztatásokat, robbanásszerű megindulásokat, de a próbák a tesztkritériumoknak nem feleltek meg. A tanulmányban a Wilson-próba megbízhatóságának vizsgálati eredményeit ismertetjük, melynek célja az volt, hogy megtegyük az első lépeseket néhány standardizált próba megalkotása felé. Eredményeink azt mutatják, hogy a Wilson-próba első három eleme rendelkezik időbeli stabilitással, melynek alapján érdemes a próba ezen elemeinek további vizsgálata. A próba negyedik „B" és ötödik eleme nem teljesítette a megbízhatóság előírt kritériumát, így ezeket legfeljebb a felkészítés folyamatában alkalmazhatjuk, mint gyorsaságot, koordinációt, ügyességet, robbanékonyságot és állóképességet fejlesztő gyakorlatokat. Tehát a próba negyedik és ötödik elemében elért teljesítményekből csak óvatos becsléseket tehetünk a sportolók általános és speciális edzettségi állapotára vonatkozóan.

Kulcsszavak: megbízhatóság, próba, standardizálás.

Abstract

Performance diagnostics plays a prominent role in today's modern sports, and this applies to tennis as well. Throughout the years experts

were able to come up with different tests which served as good models in imitating the sudden movement changes and offsets that are so common in tennis, however these tests did not match the criteria required by science. In the article we will review the results of the reliability of the Wilson test, where our aim was to make the first steps in order to create a standard test. Our results show, that the first three elements of the Wilson test has time stability, which makes it worthy for us to further investigate (validate) these three elements. The test's fourth "B" and fifth element did not match the criteria required by the scientific needs of reliability. In this sense the fourth and fifth element of the test can only be used in the preparation stage for improving speed, coordination, dexterity and stamina. Therefore, when using the fourth and fifth element of the test we have to be careful in making estimations about the general and special form of a player.

Keywords: reliability, test, standardize.

Elméleti és módszertani bevezetés

Az edzettséget, sportteljesítményt befolyásoló tényezők mérése, sportági profilok minél pontosabb meghatározása, és a sportágakon belüli minőségbeli differenciák kimutatása már régóta foglalkoztatja a szakembereket. A felkészítés folyamatában és a versenyidőszakban a sportoló edzettségi állapotáról történő sokrétű információk gyűjtése és azok pontos diagnosztizálása (értékelése) a sikeres edzői munka egyik alapfeltétele. Ennek eszköze a mérés. A mérés során objektív pontos eljárások (tesztek) segítségével kvantitatív és kvalitatív adatokat nyerünk s ezeket számszerű formában fejezzük ki (*Derzsy* és mtsai,1988).

A mérés során szerzett információk:

- felderítik a sportoló aktuális edzettségi állapotát, általános és speciális edzettségének színvonalát;
- feltárják a sportteljesítményt befolyásoló paraméterek struktúráját, az edzésmunka és az alkalmazott edzésmódszerek hatékonyságát;
- lehetővé teszik a teljesítménynormák és a fejlődési tendenciák megállapítását;
- segítséget nyújtnak a tehetséges sportolók kiválasztásában;
- segítenek a túledzések megelőzésében;
- segítenek az elméleti megállapítások felülvizsgálatában, az elmélet és a gyakorlat egységének és megegyezésének igazolásában.

A kapott információk birtokában az edző hatékonyabban tudja felépíteni sportolójának edzésmunkáját, megismeri azokat a teljesítményt meghatározó komponenseket, amelyek kiemelt szerepet játszanak az adott sportági teljesítményben és a minősítésbeli különbözőségek kialakulásában. Így meg tudja határozni a főbb fejlesztési szempontokat és területeket, valamint objektíven megítélheti sportolójának előnyös és hátrányos tulajdonságait. A pozitív és a negatív tulajdonságok helyes arányban történő kezelésének kiemelt fontossága van a felkészítés folyamatában. A hátrányos tulajdonságokat pótolni az előnyös tulajdonságokat kiaknázni és fejleszteni kell. *Nádori* és munkatársai (2005) szerint a teljesítményt nem csak az egyes komponensek színvonala határozza meg, hanem az összetevők közötti viszony, szorosabb és lazább összefüggések, azaz a tulajdonságok struktúrája. Tehát az állapotváltozás mögött struktúraváltozást is fel kell tételeznünk. Ebből következik, hogy a pozitív és a negatív tulajdonságok megítélésének kérdése nem is olyan egyszerű. A fejlődés nem csak a teljesítmény növekvő, esetleg változatlan vagy éppen csökkenő színvonalú teljesítményösszetevőket is kifejezi (*Nádori* és mtsai, 2005). Így bizonyos, a speciális felkészítés következtében nem foglalkoztatott tulajdonságok leépülése is eredményezheti a struktúra megváltozását. Ahhoz, hogy a sportoló edzettségi állapotáról hiteles információkat kapjunk, jól kidolgozott próbákat és módszereket kell kifejlesztenünk vagy alkalmaznunk. A próbáknak bizonyos feltételeket és követelményeket kell kielégíteni ahhoz, hogy alkalmasak legyenek a kívánt kutatási terület autentikus feltérképezésére. Az elsődleges kritérium, hogy a próba objektív, megbízható és érvényes legyen. Emellett a tesztnek pontosan meghatározott tartalommal, formával, állandó végrehajtási, értékelési és összehasonlítási móddal kell rendelkeznie. Másodlagos kritériumként megjegyezhetjük a gazdaságosságot és a teszteredmények normáit.

A sporttudomány módszereinek jelentős része (multidiszciplináris jelege miatt) más tudományok módszereinek adaptációjából származik (*Istvánfi*, 2000). Mivel vizsgálatunk középpontjában a terhelés áll, felsorolunk néhány olyan módszert, amelyeket a sporttudomány átvett más tudományterületekről. Például: *terhelésélettani vizsgálatok* (spirometria, spiroergometria), amelyek a kardiorespiratórikus rendszer teljesítőképességét hivatottak vizsgálni; *izomvizsgálatok*, amelyek a kontraktilitással és az izom morfológiai vizsgálatával kapcsolatosak (izombiopszia); *biokémiai vizsgálatok*, amelyek különböző testnedvek (vér, verejték) összetételének változásait vizsgálják terhelés hatására (laktátszintmérés) .

A sporttudomány azonban nem csak más tudományterületek módszereit alkalmazza a teljesítménydiagnosztikában, hanem számos olyan sportmotoros és speciális sportági próbát és tesztet is alkalmaz, melyet saját maga fejlesztett ki a sportolók általános és speciális edzettségi állapotának felmérése érdekében. A teljesség igénye nélkül felsorolunk néhány olyan motoros próbát, melyek az állóképességgel, a robbanékony gyorserővel, a gyorsasági állóképességgel és a fürgeséggel kapcsolatosak. Az *aerob állóképesség mérésére* szolgáló Cooper-teszt, (validitás koefficiense r=0,9). A *mozgásgyorsaság mérését* szolgáló tesztek: 20 és 30 méteres futás álló vagy térdelőrajttal (megbízhatósági koefficiensei r=0,74-0,97, r=0,88-0,95, objektivitási együtthatói r = 0,82-0,90), 30 méteres repülőrajtú futás (megbízhatósági koefficiense r = 0,8). Az alsó végtag dinamikus erejének mérésére szolgáló tesztek: Sargent-ugrás (megbízhatósági koefficiense 4-12 éveseknél r=0,65-0,96 és 13-14 éveseknél r=0,88-0,94, objektivitási együtthatója r=0,88-0,94); Abalakov módszer (érvényességi kritériuma férfiaknál r=0,75, nőknél r=0,58); helyből hármas és ötös sorozatugrás egy és páros lábbal (megbízhatósági együtthatója r=0,7-0,94, objektivitási együtthatója r=0,89-0,97); helyből távolugrás (megbízhatósági koefficiense r=4-12 éveseknél 0,65-0,96 13-19 éveseknél r=0,9-0,95, objektivitási együtthatója r=0,88-0,94); egylábas térdhajlítás és nyújtás (megbízhatósági koefficiense 11-18 éveseknél r=0,60-0,87, objektivitási együtthatója r=0,69-0,87). *Fürgeségi próbák*: Alden-próba, Edgren-próba, Fleischmann-próba, bumerángfutás, 10x5 m ingafutás (*Barabás*, 1993).

Végezetül nézzük a hazai és a nemzetközi szakirodalom által ajánlott specifikus teniszpróbákat, amelyek a teniszezők mozgásgyorsaságát, speciális állóképességük színvonalát lábmunkájuk hatékonyságát és a lábmunkához szükséges speciális koordinációs képességek színvonalát diagnosztizálják. Az amerikai teniszszövetség (USTA) *Roetert* és *Elenbecker (*1998) ajánlásával a nyolszögpróbát, a pókfutáspróbát és az oldalirányú futás- próbát alkalmazza a teniszspecifikus képességek mérésére az általános sportmotoros próbák mellett. *Quinn* és *Reid,* (2003*)* a nemzetközi teniszszövetség (ITF) kiadványában a hatszögpróbát, a tenyeres és fonák oldalazó mozgás próbát, a hátrafelé mozgás próbát, az oldalazó ingateszt próbát, valamint tervszerű gyorsaságpróbát ajánlja a teniszezők mozgás- és mozdulatgyorsaságának és lábmunkájának diagnosztizálásához. A speciális tenisz-koordináció méréséhez *Bourquin* (2003) akadálypálya-próbát és a *Siegenthaler*-féle (1997) próbákat (képesség teszt, reakcióidő teszt, kéz egyensúly teszt) javasolja. *Ferrauti, Maier* és *Weber* (2006) ingafutáspróbát, háló- és alapvonalpróbát, cikcakkfutáspró-

bát, és labdás ingafutás-próbát alkalmaznak a teniszezők specifikus képességeinek felméréséhez. *Van der Meer* és *DeHart* (1998) a négy sarok próbát, az öt labdafutás próbát és a vonalfutás próbát javasolják. Hazai vonatkozásban *Gáspár* (1990) és *Kelemen* (1988) a következő gyakorlatokat és próbákat ajánlja teniszezők lábmunkájának fejlesztéséhez és diagnosztizálásához: oldalirányú futás, „T" vonalvágta, labdaszedő próba, legyező futás, vonalfutás próba, kombinált pályafutás, irányváltoztatásos futás próba.

A felsorolt próbák és tesztek jelentős része nem teljesíti a tesztekkel szemben támasztott elsődleges és másodlagos kritériumokat, ami nem azt jelenti, hogy ezek a próbák haszontalanok, csak nem alkalmasak a vizsgálni kívánt terület hiteles mérésére. Jelentőségük a felkészítés folyamatában van, mint hatékony edzéseszközök, amelyek hozzájárulnak a sportoló általános és speciális edzettségének fejlesztéséhez és szinten tartásához. Álláspontunkat számos kutató is megerősíti *Carl* (1973) a teljesítménymeghatározáson kívül a sportmotoros teljesítőképesség és -készség optimalizálására gyerekek és a felnőtt sportolók edzésfolyamatába való beiktatásra és edzéseszközként való használatra is alkalmasnak tartja a teszteket. *Wagner* (1977) is ezen a véleményen van.

Hazánkban is számos szakember foglalkozott a teljesítménydiagnosztika kérdéskörével. *N. Gombos* (1974) Próbák az edzettség mérésére című könyvében részletesen bemutatja a próbákkal szemben támasztott elsődleges és másodlagos követelményeket, leírja az eredmények statisztikai értékelését, valamint bemutatja az általános, sportágspecifikus, élettani és pszichológiai próbákat. *Nagykáldi* (1975) a pszichomotoros teljesítmények diagnosztikai kérdéseit vizsgálta. Munkája eredményeképp sikerült felvázolnia egy teljesítmény- és állapot-pszichodiagnosztikai rendszert, amely főbb vonalaiban a sportteljesítmények pszichológiai jellemzését adja az edzettség függvényében. *Derzsy* és munkatársai (1981) elemezték az edzettség diagnosztizálásával kapcsolatos kérdésköröket, részletesen ismertették a próbák standardizálásának kritériumait, az ehhez szükséges matematikai és statisztikai eljárásokat, valamint összefoglalták az élettani, testalkati, általános motoros és sportágspecifikus próbákat. *Nádori* (2005) és munkatársai kifejtették az edzettség szempontjából lényeges teljesítménytényezők mérésének nehézségeit, a hozzájuk szükséges próbák tudományos kritériumait, a próbák eredményeinek statisztikai földolgozásait, valamint az eddigieknél részletesebben bemutatták az általános és sportágspecifikus próbákat.

Összességében elmondhatjuk, hogy a teljesítményreleváns tényezők feltárása nem egyszerű feladat, de jól kidolgozott (standardizált) próbákkal és módszerek megalkotásával nagy lépést tehetünk feltárásuk felé.

Hipotézis

Feltételezésünk szerint a Wilson-próba elemei jól modellezik a teniszjátékban előforduló mozgásindításokat, robbanékonyságokat, irányváltoztatásokat, ezért a próba minden egyes eleme magas szintű megbízhatósági szinttel bír. Munkánkban az öt részből (elemből) álló Wilson-próba megbízhatóságát kívánjuk ellenőrizni.

Anyag és módszer

A felméréseket 2009. február 23. és 2009. március 14. között végeztük el 30 férfi részvételével (1. táblázat). A vizsgált személyek átlagéletkora: 23, 43 év. A vizsgált minta eloszlása *Rigler* (2001) féle sportági dominancia szerint (taktikai dominancia 70% (21 fő), technikai dominancia 26% (8 fő), képesség dominancia 4% (1 fő). Kutatásunkban a Svédországból származó és öt részből álló még nem standardizált Wilson-próbát (1-5. ábra) alkalmaztuk. A próbát a felmérésen részt vevőknek összesen kétszer kellett a végrehajtaniuk (1. melléklet). A vizsgált személyek teljesen kipihent állapotban, az általunk kidolgozott és levezényelt bemelegítő gyakorlatok után kezdhették el a próbát. A bemelegítésnél a *Metzing*- (2005) féle tematikát alkalmaztuk.

- A próbának mind az öt elemét maximális gyorsasággal kellett végrehajtani.
- Az eredeti és a megismételt tesztfelvétel között minimum öt maximum, hét nap telhetett el.
- Az eredeti és a megismételt tesztfelvételek ugyanabban a napszakban történtek. (Például, ha a vizsgálati személy délelőtt 11 órakor hajtotta végre a feladatot, a következő próbát is délelőtt 11 órakor kellett végrehajtania.)

Vizsgálatunk célja az volt, hogy a modellezett próbák (Wilson-próba elemei) megbízhatósági szintjeit megvizsgáljuk. Az adatok feldolgozásához paraméteres statisztikai próbákat (egymintás t-próbát, korrelációszámítást) alkalmaztunk, az alapstatisztikai mutatók bemutatásához leíró statisztikát használtunk (Statistic Windows 6.0). A t-próba esetén a p-érték, a korrelációsvizsgálat esetén az r-érték tájékoztatott arról, hogy a nullhipotézisünket megtarthatjuk, vagy el-

vetjük (*Fábián* és *Zsidegh*, 1998). A két középérték eltérését a Student-féle t-próbával vizsgáltuk. Abban az esetben, amikor ugyanannak a csoportnak két különböző mérésből adódó átlagait hasonlítottuk össze, az úgynevezett egymintás t-próbát (párosítható t-próbát) használtuk. Nullhipotézisünk szerint a várható érték lényegesen nem különbözik egymástól. A különbség nem szignifikáns, ha a $p<0,05$.

A próba megbízhatóságának megállapításához korrelációs vizsgálatot kell végeznünk az eredeti és az ismételt tesztfelvétel eredményi között (teszt-reteszt). Ha a korrelációs koefficiens magas és szignifikáns, és ugyanakkor a t-próba nem mutat szignifikáns eltérést, kimondható a hipotézisben elvárt megbízhatóság (*Nádori* és mtsai, 2005). A korrelációszámításnál az R-érték 0 és 1 közötti, pozitív és negatív értékeket vehet fel, az összefüggés szorosságától és jellegétől függően. A zéró és zéró közeli értékek függetlenséget, az R= +/-1-hez közelítő értékek pedig függvénykapcsolatot fejeznek ki (*Fábián* és *Zsidegh*,1998). Ha a két mérés közötti korreláció ugyan szoros, de a t-próba szignifikáns eredményt mutat, akkor az ismételt tesztelés eredményét befolyásolta a megváltozott (szerzett) jártasság (*Nádori* és mtsai, 2005). Tehát a próba megbízhatóságát csak abban az esetben mondjuk ki véglegesen, ha a korrelációszámításnál és a t-próbánál felállított kritériumok is teljesülnek.

Eredmények

Leíró statisztikai mutatók (2-3. táblázat)

Az alapstatisztikai mutatók szemrevételezésekor abszolút értékben legnagyobb szórást a Wilson 1-es próbánál (3,97) találtuk, viszont a legnagyobb szórást a Wilson-próba ötödik eleménél (5,9%, 6,4%) figyelhettük meg mindkét felmérés esetében. A próbák időeredményeinek átlagai alulmúlták minősített felnőtt férfiteniszezők számára ajánlott (svéd) időeredményeket. (Minősített sportolók számára ajánlott referenciaértékek: Wilson 1 próbánál 11 mp, Wilson 2-nél 22 mp, Wilson 3-nál 23-24 mp között, Wilson 4-nél „J" és „B" 7-8 mp között és Wilson 5-nél 52-53 mp közötti idő).

A tesztismétlés eredményei (Student-próbák és korrelációk):

A Wilson-próba első, második, harmadik és negyedik „J" elemében nem találtunk szignifikáns eltéréseket az eredeti és megismételt tesztfelvétel adatai között ($p>0,05$) (4-6. és 8. táblázat).

Magas korrelációs értékeket találtunk a Wilson-próba összes elemének megismételt tesztfelvétel eredményei között (10. táblázat). A

Wilson 4-es „J" próba (szökdelés jobb lábbal) legmagasabb korrelációt mutatta, ezt követte a 3-es próba(„Labdalegyező") , majd a 2-es próba(„Hatos" futás), végül az 1-es próba („Nyolcas" futás), de mind a négy koefficiens $p<0,001$ valószínűségi szinten szignifikáns.

A Wilson-próba negyedik „B" és ötödik elemében szignifikáns különbséget találtunk az eredeti és a megismételt tesztfelvétel között ($p<0,05$) és (7. és 9. táblázat).

Megbízhatóságok

A Wilson-próba első, második, harmadik, és negyedik „J" elemének megbízhatóságát a t-próbák (4-6. és 8. táblázat) és az összefüggés-vizsgálatok eredményei (10. táblázat) igazolták. (Wilson 1. $R= 0,58$ $p<0,01$; Wilson 2. $R=0,72$, $p<0,01$; Wilson 3. $R=0,80$ $p<0,01$). A „teszt-retesz" módszer alapján megállapítottuk, hogy a Wilson-próba első három elemében az eredeti és a megismételt tesztfelvétel eredményei között szignifikáns kapcsolat volt, vagyis a próba első három eleme magas szintű megbízhatósággal bírt.

Összegzés, ajánlás

A hipotézisben foglalt feltételezésünk csak részben igazolódott be, amely szerint a Wilson-próba első, második, harmadik és negyedik „J" próbái magas szintű megbízhatósággal bírnak, de a próba negyedik „B" és ötödik elemei nem teljesítik a tesztfeltételeket, így tehát az utóbbiak megfelelő megbízhatósággal (időbeli stabilitással) nem rendelkeznek. Az erre vonatkozó nullhipotézist tehát el kell vetni, ami azt jelenti, hogy pontos mérőmódszerként nem alkalmazhatók.

Az eredmények tükrében a következő ajánlásokat fogalmazzuk meg:

- A Wilson-próba első három eleme magas szintű megbízhatósággal bír, amelynek tükrében érdemesnek tartjuk ezeknek a próbáknak további alkalmazását abból a célból, hogy a próba a teszt megbízhatósági kritériumainak megfelelve sztenderddé váljon. Így lehetőségünk nyílik a felkészítés és a versenyzés folyamatában egy hiteles és pontos diagnosztikai kép felállítására a sportoló speciális motoros teljesítményének színvonaláról.
- A Wilson-próba negyedik és ötödik elemét, mint edzéseszközt a tenisz specifikus kondicionális képességeinek fejlesztésére bátran ajánljuk, de a sportoló teljesítménye által mért adatokat óvatossággal és fenntartásokkal kezeljük a sportoló aktuális teljesítményének vagy edzettségének megítélésében.

• A megbízhatósági vizsgálatba bevont próbák elsősorban speciális sportmotoros teljesítményekről adnak információkat. Érvényességi körük tehát a teniszben az egész testre vonatkozó mozgékonyságra, fürgeségre vonatkoznak és semmiképpen nem az ütővel és labdával kapcsolatos technikai színvonalra. A tényleges teniszjátékban történő érvényesítési vizsgálatokat még el kell végezni.

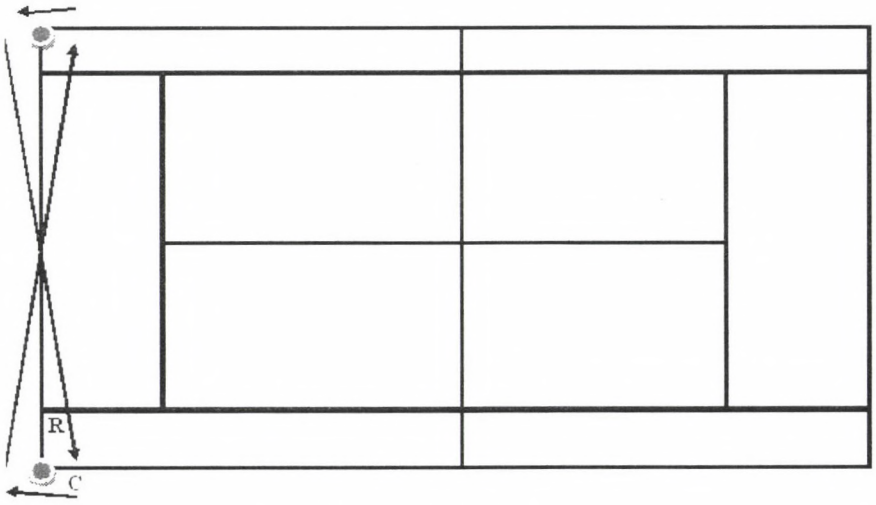

A Wilson-próba 1. eleme

Kis méretű bója
A játékos mozgásának iránya
R: Rajt (a játékos a jobb oldali páros folyosón belül áll)
C: Cél

Feladat végrehajtása: Indulás a jobb oldalról az alapvonal és a jobb oldali páros folyosó oldalvonalának találkozásánál elhelyezett bója mögül, rajtjelre, állórajt helyzetéből, érkezés a második ismétlés után a célvonalon a jobb oldali páros folyosó oldalvonalán áthaladva. Futás közben az ábrán jelzett módon a talajra helyezett bójákat kell megkerülni.
Értékelés: A kijelölt pálya kétszeri teljesítésének ideje 0,01 mp-es pontossággal mérve.
Próbák száma: Egy.
Eszköz: Stopperóra, két kis méretű bója.

1. ábra: „Nyolcas" futás

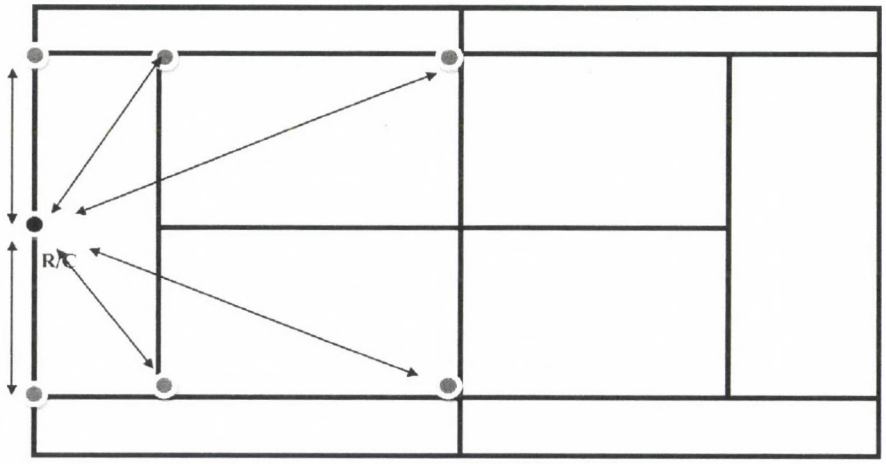

A Wilson-próba 2. eleme

Nagy méretű bója
Kis méretű bója
⟷ A játékos mozgásának iránya
R: Rajt (a játékos az alapvonal mögött áll)
C: Cél

Feladat végrehajtása: Az alapvonal közepén elhelyezett nagy bója mögül állórajtból, rajtjelre indulva, meg kell érinteni a pályán kihelyezett összes kis bóját tetszőleges sorrendben haladva. Minden egyes kis bója megérintése után meg kell érinteni a nagy bóját, és utána lehet indulni a következő bójához. Érkezés az összes bója megérintése után a nagy bója megérintésének pillanatában. A futás mindig előre történik,és a bójákat tetszőleges kézzel lehet megérinteni.
Értékelés: A feladat teljesítésének ideje 0,01 mp-es pontossággal mérve.
Próbák száma: Egy.
Eszköz: Stopperóra, egy nagy méretű bója, hat kis méretű bója.

2. ábra: „Hatos" futás

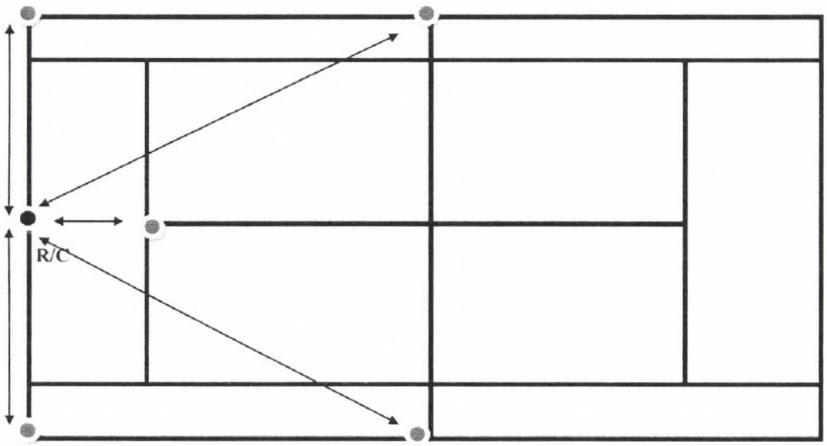

A Wilson-próba 3. eleme

Nagy méretű bója
Kis méretű bója
⟷ A játékos mozgásának iránya
R: Rajt (a játékos az alapvonal mögött áll)
C: Cél

Feladat végrehajtása: Az alapvonal közepén elhelyezett nagy méretű bója mögül állórajtból, rajtjelre indulva meg kell érinteni a pályán kihelyezett összes kis méretű bóját tetszőleges sorrendben haladva. Minden egyes kis méretű bója megérintése után meg kell érinteni a nagy méretű bóját, és utána lehet indulni a következő bójához. Érkezés az összes kis méretű bója megérintése után a nagy méretű bója megérintésének pillanatában. A feladat során felsőtestünknek végig a hálóval szemben kell maradni, amely a következő kritériumok betartását jelenti:

- az alapvonalon történő futás esetében az oldalazó vagy a keresztlépéses futás megengedett,
- a pálya más részein elhelyezett kis méretű bóják és a központi nagy méretű bóják közötti távolságok leküzdésében az előre- hátra történő futás engedélyezett.

Értékelés: A feladat teljesítésének ideje 0,01 mp-es pontossággal mérve.
Próbák száma: Egy.
Eszköz: Stopperóra, egy nagy méretű, bója, öt kis méretű bója.

3. ábra: „Labdalegyező" futás

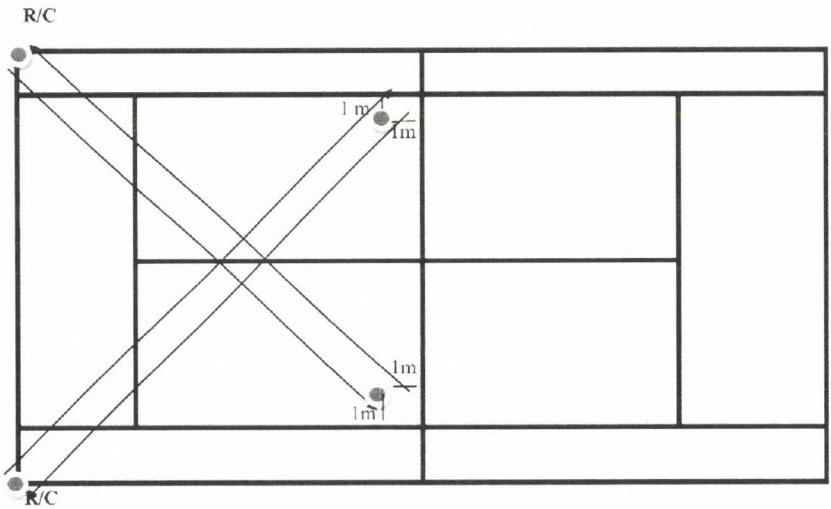

A Wilson-próba 4. eleme

Kis méretű bója
A játékos mozgásának iránya
R: Rajt (a játékos a jobb oldali páros folyosón belül áll)
C: Cél

Feladat végrehajtása: Az alapvonal és a páros folyosó oldalvonalának találkozásánál elhelyezett bója mögül haránterpeszállásból rajtjelre indulva, szökdelés egy lábon. Szökdelés közben az ábrán jelzett módon a talajra helyezett bójákat kell megkerülni. A bója megkerülésénél megengedett a másik láb földretétele. Érkezés a hálónál elhelyezett bója megkerülése után, a rajtnál elhelyezett bója síkjában. A gyakorlatot jobb oldalon kell kezdeni jobblábas szökdeléssel, majd ellentétesen is végre kell hajtani.
Értékelés: A feladat teljesítésének az ideje 0,01 mp-es pontossággal mérve.
Próbák száma: Egy.
Eszköz: Stopperóra, négy kis méretű bója.

4. ábra: „Szökdelés"

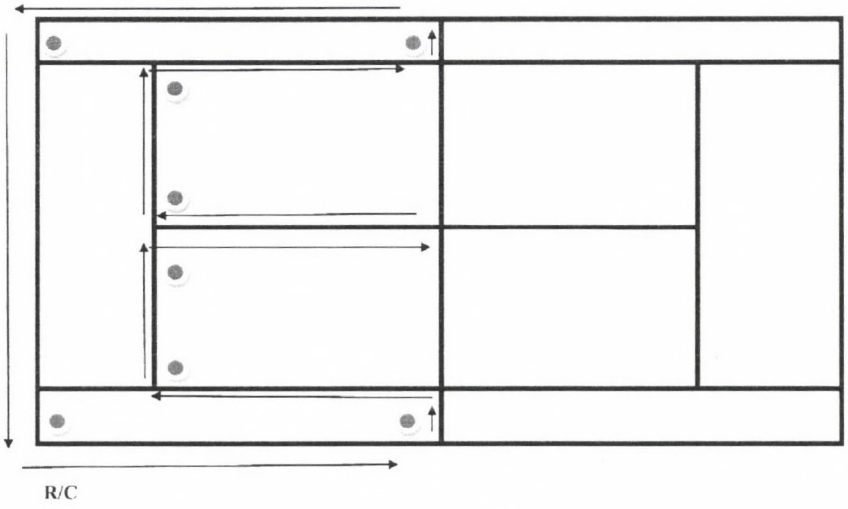

A Wilson-próba 5. eleme

Kis méretű bója (a bóják 50 -50 cm-re vannak a vonalaktól, kivéve a páros folyosóban lévő bójákat, amelyek a páros folyosó vonalának külső szélétől és a rá merőleges vonaltól vannak 50-50 cm-re)

A játékos mozgásának iránya

R: Rajt

C: Cél

Feladat végrehajtása: Indulás állórajtból, rajtjelre a pálya jobb oldaláról az alapvonal meghosszabbítása mögül. Futás közben az ábrán jelzett módon a talajra helyezett bójákat kell megkerülni. Érkezés három kör megtétele után a rajthelynél. A feladat során a felsőtestnek végig a hálóval szemben kell maradni, amely a következő kritériumok betartását jelenti:

- az alapvonalon történő futás esetében az oldalazó vagy a keresztlépéses futás megengedett,
- a pálya különböző részein elhelyezett kis méretű bóják közötti távolságok leküzdésében az előre és hátra történő futás engedélyezett.

Értékelés: A feladat teljesítésének ideje 0,01 mp-es pontossággal mérve.

Próbák száma: Egy.

Eszköz: Stopperóra, kilenc kis méretű bója.

5. ábra: „Vonalfutás"

1. táblázat: A felmérésben részt vevők adatai

Sportág	Tenisz 12 fő	Sport-játékok (egyéb) 3 fő	Atlétika 6 fő	Triatlon 1 fő	Torna 1 fő	Úszás 1 fő	Karate 3 fő	Kosár-labda 2 fő	Kézi-labda 1 fő
Minősítettség	I. osztály 1 fő	II. osztály 11 fő	III. osztály 3 fő	Egyéb 15 fő					
Versenyzői státusz	Aktív 18 fő	Passzív 12 fő							
Sportági dominancia	21 fő Taktikai dominancia	8 fő Képesség-dominancia	1 fő Technikai dominancia						

2. táblázat: Az első tesztvétel alapstatisztikai mutatói

Variable	Descriptive Statistics (wilsontest. sta)				
	Valid N	Mean	Minimum	Maximum	Std. Dev.
Wilson 1/2	30	12,15100	11,45000	12,79000	0,314032
Wilson 2/1	30	25,18367	22,73000	26,97000	0,975350
Wilson 3/1	30	25,04367	22,85000	27,14000	0,983847
Wilson B/1	30	8,73067	7,39000	10,81000	0,762952
Wilson J/1	30	8,61033	6,74000	11,13000	0,848201
Wilson 5/1	30	64,77200	55,85000	72,00000	3,829814

3. táblázat: A megismételt tesztvétel alapstatisztikai mutatói

Variable	Descriptive Statistics (wilsontest. sta)				
	Valid N	Mean	Minimum	Maximum	Std. Dev.
Wilson 1/2	30	12,14700	11,54000	12,59000	0,274165
Wilson 2/1	30	25,19600	23,70000	27,55000	0,878410
Wilson 3/1	30	25,01767	22,40000	27,60000	1,271439
Wilson B/1	30	8,49700	6,78000	10,47000	0,758902
Wilson J/1	30	8,55233	7,00000	11,38000	0,876968
Wilson 5/1	30	62,34267	53,65000	71,06000	3,973522

4. táblázat: Wilson-próba eredeti és megismételt tesztvételének t-próbás eredményei a próba első elemében

Variable	T-test for Dependent Samples (wilsontest. sta) Marked differences are significant at p<0,05000							
	Mean	Std. Dv.	N	Diff.	Std. Dv. Diff	t	df	p
Wilson 1/1	12,15100	0,314032						
Wilson 1/2	12,14700	0,274165	30	0,004000	0,273390	0,080138	29	0,936678

5. táblázat: Wilson-próba eredeti és megismételt tesztvételének t-próbás eredményei a próba második elemében

Variable	T-test for Dependent Samples (wilsontest. sta) Marked differences are significant at p<0,05000							
	Mean	Std. Dv.	N	Diff.	Std. Dv. Diff	t	df	p
Wilson 2/1	25,18367	0,975350						
Wilson 2/2	25,19600	0,878410	30	-0,012333	0,693963	-0,097343	29	0,923124

6. táblázat: Wilson-próba eredeti és megismételt tesztvételének t-próbás eredményei a próba harmadik elemében

Variable	T-test for Dependent Samples (wilsontest. sta) Marked differences are significant at p<0,05000							
	Mean	Std. Dv.	N	Diff.	Std. Dv. Diff	t	df	p
Wilson 3/1	25,04367	0,983847						
Wilson 3/2	25,01767	1,271439	30	0,026000	0,770931	0,184722	29	0,854733

7. táblázat: Wilson-próba eredeti és megismételt tesztvételének t-próbás eredményei a próba 4. „B" elemében

Variable	T-test for Dependent Samples (wilsontest. sta) Marked differences are significant at p<0,05000							
	Mean	Std. Dv.	N	Diff.	Std. Dv. Diff	t	df	p
Wilson 4B/1	8,730667	0,762952						
Wilson 4B/2	8,497000	0,758902	30	0,233667	0,434213	2,947503	29	0,006266

8. táblázat: Wilson-próba eredeti és megismételt tesztvételének t-próbás eredményei a próba 4. „J" elemében

Variable	T-test for Dependent Samples (wilsontest. sta) Marked differences are significant at p<0,05000							
	Mean	Std. Dv.	N	Diff.	Std. Dv. Diff	t	df	p
Wilson 4J/1	8,610333	0,848201						
Wilson 4J/2	8,552333	0,876968	30	0,058000	0,445579	0,712958	29	0,481570

9. táblázat: Wilson-próba eredeti és megismételt tesztvételének t-próbás eredményei a próba ötödik elemében

Variable	T-test for Dependent Samples (wilsontest. sta) Marked differences are significant at p<0,05000							
	Mean	Std. Dv.	N	Diff.	Std. Dv. Diff	t	df	p
Wilson 5/1	64,77200	3,829814						
Wilson 5/2	62,34267	3,973522	30	2,429333	2,139429	6,219418	29	0,000001

10. táblázat: Wilson-próba eredeti és megismételt tesztvételének korrelációs eredményei

Variable	T-test for Dependent Samples (wilsontest. sta) Marked differences are significant at p<0,05000 N=30 (Casewise deletion of missing data)					
	Wilson 1/2	Wilson 2/2	Wilson 3/1	Wilson 4B/2	Wilson 4J/2	Wilson 5/2
Wilson 1/1	0,58	0,31	0,45	0,31	0,33	0,41
Wilson 2/1	0,31	0,72	0,37	-0,11	-0,11	-0,08
Wilson 3/1	0,56	0,46	0,80	0,52	0,49	0,76
Wilson 4B/1	0,41	0,44	0,70	0,84	0,80	0,73
Wilson 4J/1	0,28	0,40	0,58	0,77	0,87	0,73
Wilson 5/1	0,40	0,26	0,71	0,59	0,48	0,85

1. melléklet

A Wilson-próba mérési kritériumai

1. A méréseket két főnek kell végezni.
2. A próba előtt az előírt bemelegítés végrehajtása kötelező.
3. A próba elemeit az előírt sorrendbe kell végrehajtani. (2-6. ábra)
4. A próbát négy sportoló részvételével kell végrehajtani.(Amíg az egyik sportoló dolgozik, a másik három sportoló pihen.)
5. A pálya átépítésének időtartama a próba elemei között nem lehet kevesebb és több mint harminc másodperc. (A pálya átépítését a mérő személyzet végzi, addig a sportolók pihennek.)
6. A próba 4. feladatának végrehajtásakor a 4 „B" és a 4 „J" próba között a sportoló csak a társai munkája alatt pihenhet. (Tehát a 4 „B" és 4 „J" próba elemei között nem biztosítunk a sportoló számára harminc másodperces plusz pihenő időt.)
7. A méréskor 6 db kis és 1 db nagy méretű bóját kell használni. (A kis méretű bója átmérője 20 cm, magassága 5 cm. A nagy méretű bója 26x26 cm szélességű és 45 cm magasságú.)
8. A bóják pályára helyezésekor a következő szempontokat kell figyelembe venni:
   - A nagy méretű bója külső szélét a próba második és harmadik elemében közvetlenül az alapvonal mögé középre kell helyezni.
   - A kis méretű bójákat a próba összes elemében úgy kell elhelyezni, hogy a bóják legmagasabb részei közvetlenül a teniszpályán kijelölt pontok (amelyeket a játékosnak meg kell érinteni vagy kerülni ahhoz, hogy a feladatot teljesítse) fölé essenek.

Irodalom

Barabás Anikó (Szerk.) (1993): *Eurofit.* Magyar Testnevelési Egyetem, Budapest.

Bourquin, O. (2003): *Coordination.* In Reid, M., Quinn, A. and Crespo, M. (Eds): Strenght and Conditioning for Tennis. International Tennis Federation, London. 71-77.

Gáspár Balázs (1990): *100 edzésgyakorlat teniszezőknek.* (Közread. a) Tenisz Szövetség Edzői Bizottsága, Budapest.

Carl, K. (1973): Über die Anwendung von Tests im sportlichen Leistungtraining. *Leistungssport,* 4 . 254-258.

Derzsy Béla, Fábián Gyula, Nádori László,Ozsváth Károly, Rigler Endre és Zsidegh Miklós (1981): A sportedzettség vizsgálatának lehetőségei és módszerei. *A sport és a testnevelés időszerű kérdései,* 24. 25-139.

Fábián Gyula, Zsidegh Miklós (1998): *A testnevelés és sporttudományos kutatások módszertana.* Magyar Testnevelési Egyetem, Budapest.

Ferrauti, A., Maier, P. and Weber, K.(2006): *Tennis Training.* Meyer and Meyer Verlag, Oxford.

Istvánfi Csaba (2000): Gondolatok a sporttudományról. *Kalokagathia,* 1-2. 3-16.

Kelemen Imre (1988): *Tenisz.* TF Továbbképző Intézet, Budapest.

Metzing Miklós (2005): *Gimnasztika.* TF Továbbképző Intézet, Budapest.

N. Gombos Mariann (1974): *Próbák az edzettség mérésére.* Magyar Testnevelési Főiskola, Budapest.

Nagykáldi Csaba (1975): Sportolók pszichomotoros teljesítményének diagnosztikai kérdései. *Magyar Pszichológiai Szemle,* 2. 180-184.

Nádori László , Derzy Béla, Fábián, Gyula, Ozsváth Károly , Rigler Endre és Zsidegh Miklós (2005): *Sportképességek mérése.* Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Budapest.

Quinn, A., Reid, M. (2003): *Screening and Testing.* In Reid, M., Quinn, A. and Crespo, M. (Eds): Strength and Conditioning for Tennis. International Tennis Federation, London. 17-47.

Rigler Endre (2001): *Általános edzéselmélet és módszertan alapjai. 1-2.* Magyar Testnevelési Egyetem, Budapest.

Roetert, P. and Ellenbecker, T.(1998): *Complete Conditioning for Tennis.* Human Kinetics, Champaign.

Siegenthaler (1997): *FS-Testing. Manuel de la préparation physique.* Paris, Chiron.

Van der Meer, D., DeHart, K. (1998): *Teniszgyakorlat nemzetközi könyve.* Fiesta és Trivium Kiadó, Budpest.

Wagner, P. (1977): Tests und Leistungskontrollen im Mittelstrecklauf der Frauen. *Leichtathletik,* 14 . 485-488.

VÁZLATOK A SZÁMÍTÁSTECHNIKA KULTÚRTÖRTÉNETÉBŐL

Takács Ferenc
Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar,
Társadalomtudományi Tanszék

Az „összeadó pecektől" Leibnitz számolómasinájáig

Az emberiség nagyobbik fele a „nem szeret számolni" halmaz tagja, és csak elenyésző kisebbség érzi jól magát a számok világában. Ők a „zsenik", vagy legalábbis az irigyelt - néha utált - eminensek, az osztályelsők, akiknek dolgozatíráskor könyörögve mutogatunk, hogy legalább egyetlen példának a megoldását pöcköljék már át nekünk papírgalacsinon. Nos, ezért is - meg más okból kifolyólag - az ember, amióta homo sapiensszé vált, keresi a számolást megkönnyítő eszközöket. Egyik, talán legősibb formája az a játék, amelyen 10x10 színes golyóval lehet összeadni meg kivonni, és amit az idősebb korosztály úgy a hatodik életéve táján megkapott karácsonyra (a mai óvodások már számítógépet kapnak...). Ennek tudományosabb változata az abakusz, amit az ókorban is használtak. Az egyik legősibb abakuszt (neve a görög *abax* szóból származik) *Püthagorasz* - a jó öreg Pitagorasz-tétel megfogalmazója - készítette, amely végeredményben a közönséges egyszeregy táblázatnak felelt meg. Régészek találtak Görögországban egy Kr. e. 450-ből származó számolóeszközt, amellyel úgy számoltak, hogy kavicsokat (calculi) helyeztek kőtáblák vájataiba. A rómaiak ércből készült számolóasztalt csináltak, amelyen párhuzamosan eltolható gombok voltak elhelyezve, úgy, hogy a sorok állása szerint egyet, tízet, százat stb. jelentettek. Ezekkel a gombokkal úgy számoltak a rómaiak, mint mi az arab számjegyekkel. A másik görög bölcs - szintén tételfogalmazó - *Arkhimédész* is készített egy úgynevezett „planetáris számológépet", amivel meg lehetett állapítani a Nap aktuális helyének hosszúsági és szélességi fokát anélkül, hogy számolni kellett volna.

Később az arab csillagászok is csináltak hasonló asztrológiai számolóalkalmatosságokat. A leghíresebb mohamedán matematikus a 15. században élt *Dzsámsid ben Maszud ben Mahmud Gijjád ed-Din Al-Kassi* (1393-1449) volt, akit csak Al-Kassira „redukálva" szoktak emlegetni. Ő volt az első, aki trigonometriai számításokat végzett

(kiszámította a „pi" értékét tizenhat tizedesjegy pontossággal) és kitalált egy olyan „konjunkciós lemezt", amellyel meg lehetett állapítani, mikor van két bolygó konjunkcióban, vagyis azonos hosszúsági fok mentén. A holdfogyatkozást rögzítő eszköze is zseniális volt, amivel órára és percre pontosan megállapíthatók voltak a különböző csillagászati konstellációk.

Sokan voltak még zseniális tudósok, akik a matematikát előbbre vitték, de közülük kiemelkedik *Galilei*, aki elsőként matematizálta a természettudományokat azzal, hogy a számokat összekapcsolta a fizikával (a kísérletezéssel) és ezzel példátlan lökést adott a modern tudományok és a technika fejlődésének. Közben *Francois Viète* (1540-1603) világrengető felfedezésével megváltoztatta a matematikát: bevezette a betűk használatát, vagyis az algebrát, amit ő „logistica speciosa"-nak nevezett. Ezzel egy időben a skót *John Napier* - aki először értette meg az aritmetikában a tizedesvessző használatát - feltalálta a logaritmust, amely számos későbbi számológép alapjául szolgált. Ilyen volt például a hosszú számsorok összeadására szolgáló „összeadó pecek", amely 1-től 700-ig tartalmazta a számokat és egy meglehetősen bonyolult fogaskerékrendszer segítségével rendkívül gyorsan összeadott. Már jóval igényesebb számítások elvégzését is lehetővé tette - a mai napig használatos - „logaritmus számolólénia", vagyis az őslogarléc. Feltalálójáról Gunter-skálának is hívják, amelyet 1620 körül szerkesztett az angol matematikus. A ma használatos logarléceket 1632-ben *W. Oughtred* és tőle függetlenül *R. Delamine* szerkesztette meg. A logarlőcs lényegében egymásba tolható lécekből áll, melyek az eltolás mértékének megfelelően mutatják a számok logaritmusát. Ezzel a trükkel az összes számtani művelet elvégezhető a hatványozástól a gyökvonásig, sőt bizonyos mértékegységek átszámításánál is jól alkalmazzák. Van kerek formája is a „lécnek", ahol az egymásba tolható pálcikákat elforgatható tárcsákkal helyettesítik.

Az analitikus geometria felfedezője a francia filozófus, *René Descartes*, vezette el a matematikát a *Newton* és *Leibnitz* által kidolgozott differenciál- és integrálszámításhoz, ami azután egyik alapja lett a számológépek további fejlődésének. Ennek az útnak legjelentősebb láncszeme *Blaise Pascal*, a Clermont-Ferrandból származó zseniális gondolkodó volt. Ő a fizikában is jelentőset alkotott, fölfedezte a közlekedőedények sajátosságait és felismerte annak a lehetőségét, hogy a barométert hogyan lehet a magasságmérés szolgálatába állítani. A korán elhunyt tudós (39 évet élt) matematikai csúcsteljesítménye a Pascal-háromszög, amelyet a valószínűség-számításból ismert, úgynevezett binominális együtthatók alkotnak. Húszévesen tervezett ki-

tűnő számológépe Franciaországban sok hasonló masinának vált prototípusává. A Pascal által 1642-ben szerkesztett „arithmometer" volt tulajdonképpen az első igazi számológép, bár az alapműveletek közül csak az összeadást és a kivonást tudta elvégezni, a nem lineáris műveleteket (szorzás, osztás) nem. A berendezés a francia pénzegységeknek megfelelően készült, mivel eredetileg pénzösszegek összeadására szolgált a gép.

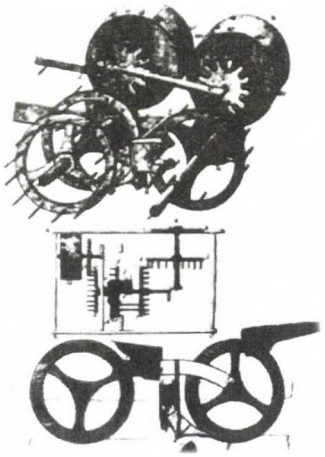

1. ábra: Pascal számológépének szerkezeti rajza a Nagy Francia Enciklopédiából

Pascal korából származik egy érdekes sztori. Valamikor az 1950-es évek végén a Kepler-irattár gondnoka régi leveleket talált egy eldugott polcon. Kiderült, hogy egy *Wilhelm Schickard* nevű, tübingeni csillagász írta *Kepler*nek 1623-ban. Arról ír a levél szerzője, hogy feltalált egy számológépet, amely „az adott számokkal automatikusan számol: összead, kivon, oszt és szoroz. Bizonyára örülne, ha látná, hogyan gyűjti össze a tízes és százas maradékokat, vagy kivonáskor hogyan vesz el belőlük." A következő esztendőben írt levél így szól: „Megrendeltem az Ön számára a gép egy példányát a helybéli mestereknél, amikor azonban már félig kész volt, áldozatul esett egy váratlanul kitört tűznek..." Schickard sokoldalú és igen tehetséges tudós volt, Kepler azt írta róla: „kiváló elme, a matematika nagy barátja és rendszerezője." A zseniális matematikus és filozófus már 16 éves korában ismertté vált a kúpszeletekkel foglalkozó munkájával. Sajnos számológépének egyetlen példánya sem maradt fenn, csak a levélbeli információk alapján sikerült jóval később *Freytag-Löringhoff* professzornak összerakni egy működő modellt. Érdemes elgondolkozni azon, milyen hatással lett volna Pascalra, ha Schickard zseniális szerkezetét ismeri?

Néhány évtized múltán, 1673-ban a filozófus - és minden idők egyik legnagyobb polihisztora - Leibnitz Londonban kiállította saját számológépét. A Leibnitz-kerék néven ismert berendezés tette lehetővé, hogy ismételt összeadások segítségével a gép automatikus szorzási műveleteket hajtott végre. Ez az eszköz szolgált alapul a későbbi számítógépek fejlesztéséhez, sőt egyes szerkezetekben még ma is használják az elvét. Több mint száz év múltán *Müller* kísérletezett egy Leibnitzétől eltérő, más alapú géppel, de csak szűk körben vált ismertté elképzelése. Annál inkább népszerű lett a *Burghardt* által épí-

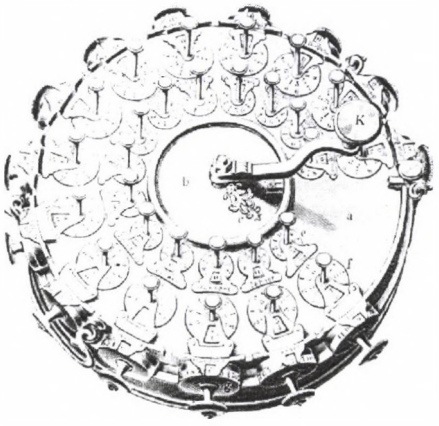

2. ábra: J. H. Müller számológépe 1782-ből

tett számológép, amely egy alsó (12 számlyukú) rögzített és egy felső (7 számnyílású) eltolható lapból állt. A nyílások mellett elhelyezett gombok forgatásával minden szám beállítható volt a gépen, amely a négy alapműveleten számolt és a felső számlyukakban leolvashatóvá tette az eredményt. Ugyanezen az alapelven, csak eltérő kivitelben működött a *Brunsviga*-féle számológép. Ettől kezdve se szeri, se száma a – főként összeadást végző – különböző számolást könnyítő eszközöknek, vagy másképpen komptométereknek (Addix, Omega stb.), amelyek a pénztárgépek ősei voltak. A *Burrough*-féle masina volt az első, amely a számokat egy papírtekercsre leírta, és egy billentyű lenyomásával rögzítette a végeredményt. A villanymotor alkalmazásával tovább automatizálódott a számolás, mivel csak a számokat kellett beállítani és a szerkezet rögtön kiírta a végösszeget.

Visszatérve Leibnitzhez, azonkívül, hogy megalkotta az általa konstruált digitális gépet, zseniálisan kidolgozta az „egyetemes matematikát", amelyet 1666-ban *De Arte Combinatorica* címen publikált. A leibnitzi kombinatorika lényege „az az általános módszer, amellyel minden józan ésszel belátható igazság egyfajta számítássá egyszerűsíthető". Ezt a művét a kortársak nem méltatták figyelemre, csak később fedezték fel (pl. *Russell*), és valójában a matematikának ez az ága (szimbolikus logika) nagyon nagy mértékben járult hozzá a szá-

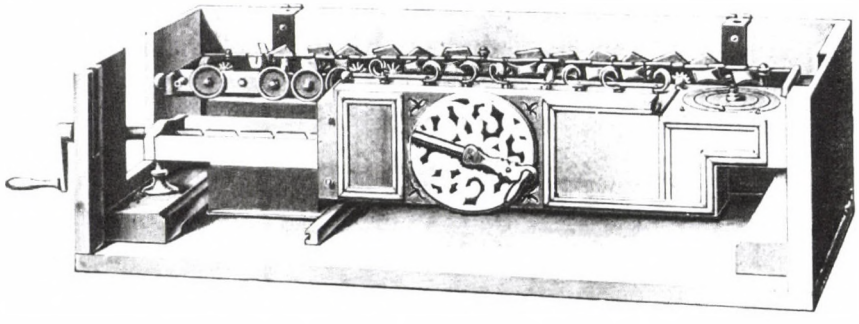

3. ábra: A Leibnitz-féle számológép 1673-ból

mológépek kifejlesztéséhez. Leibnitz ötlete volt az a szintén nagy horderejű gondolat, hogy a számítógépeket fel lehet használni hipotézisek ellenőrzésére is. Ezek az eljárások még napjainkban is csak a kezdeti lépéseknél tartanak. Találóan foglalta össze Leibnitz a számológépek korabeli hasznát, amely a jövőt is sejtetni engedte: „Most már igazán a csillagászoknak sem kell próbára tenni türelmüket a számolással. Eddig ez riasztotta vissza őket attól, hogy táblázatot számítsanak vagy korrigáljanak, hogy hipotéziseket dolgozzanak ki, vagy vitatkozzanak megfigyeléseikről. Kiváló emberekhez valóban nem méltó, hogy rabszolga módra órákat vesztegessenek el olyan számítások elvégzésére, amelyeket bárkire nyugodtan rá lehetne bízni, ha gépet használna." Leibnitz annyira megelőzte korát, hogy kortársai - Newtont kivéve - nem is értették, így azután 1716-ban bekövetkezett halálakor csak a titkára gyászolta meg, és csupán mint kuriózumot őrizték meg a Hannoveri Állami Könyvtárban számológépét és nem úgy, mint a modern számítógépek legjelentősebb korai előfutárát.

A differenciamozdonytól a lyukkártyáig

A 17-18. században felgyorsult Európában a természettudomány fejlődése és ezzel párhuzamosan egyre bonyolultabb - a csillagászatban akár évekig eltartó - számítások elvégzésére volt szükség. Minden korszakban akadtak ugyan számológéniuszok, akik hihetetlen gyorsasággal adtak össze vagy szoroztak, de velük sem sikerülhetett az exponenciálisan növekvő matematikai feladatokat elvégeztetni. Maradt tehát a kísérletezés, amit Pascal és Leibnitz elkezdett, vagyis a kor legfejlettebb technikájának, a mechanikának alkalmazása a számológépek tökéletesítésében. Az akkori „csúcstechnikát" a fogaskerekek, csigák, bordáskerekek, tárcsák, bütykös tengelyek és egyéb „élettelen" alkatrészek jelentették.

Egyetlen esetről tudunk, amikor más megoldással is próbálkoztak. Történt ugyanis, hogy a francia forradalom alatt, 1789-ben a Konvent elrendelte egy olyan táblázat elkészítését, amelyben a számok logaritmusa 19, a trigonometrikus függvények logaritmusa pedig 14 jegy pontossággal szerepel. Az addig példátlan bonyolult feladatot egy nemesi származású kiváló matematikus vállalta el fejvesztés terhe mellett. A vakmerő vállalkozót *Marié Riche de Prony*nak hívták (1755-1839) és ő volt az első szervezett számítási rendszer feltalálója. Mechanikus „kütyük" helyett emberekkel dolgozott. Megbízott öt képzett matematikust, hogy bontsák fel, négy alapműveletre a számításokat, azután nyolc rutinos számolót

megkért arra, hogy végezzék el a szükséges számításokat, majd további nyolcvan (!) számolni tudó szolgát alkalmazott, akik az összeadásokat és a kivonásokat csinálták meg. Ezzel az egyszerű, de zseniális szervezéssel de Prony tulajdonképpen kidolgozta a számítógépes műveletek grádicsait: a rendszerelemzést, a feldolgozás lépéseit és az aritmetikai munkát. Azt is mondhatnánk, hogy megalkotta az emberekből álló „homoputert", amely végső soron hasonlít a modern számítógépek rendszertani alapjaihoz, de élő, alkotó részei voltak.

Még egy nem „mechanikus" előzményről kell megemlékeznünk. *George Boole* (1815—1864) angol matematikus először vezetett be algebrai egyenletekbe logikai összefüggéseket, és ezzel megteremtette a modern komputerlogika fundamentumát. Már az ókortól kezdve foglalkoztatta a filozófusokat az, hogy a természet törvényszerűségeit hogyan lehetne egyszerű igaz vagy hamis állítások segítségével levezetni: algoritmizálni. A Boole-féle bináris algebra a kettes számrendszerből indul ki — ahogy azt már Leibnitz is elképzelte —, ahol az egyest igennek (helyesnek) értelmezi, a nullát pedig nemnek (hamisnak). Ilyen módon azután különböző matematikai logikai ítélet kalkulusokat lehet felállítani, amelyek máig a bizonyításelmélet alapjai.

A Prony által elkészített, tökéletesen pontosnak vélt táblázatokról hamar kiderült azonban, hogy bizonyos szituációkban - például a tengeri hajók navigálásában vagy a térképek készítésében - tévedésekhez vezetnek. A fiatal cambridge-i matematikus, Babbage megfogalmazta, hogy egy általános kalkulációs gépre lenne szükség ahhoz, hogy pontosabbá tehetők legyenek a matematikai táblázatok. *Charles Babbage* (1792 - 1871) az emberi gondolkodás történetének egyik legkülönösebb alakja.

Felsőbb osztálybeli angol család sarjaként született, így taníttatásához adva volt minden feltétel. Egyetemi tanulmányai alatt főleg a csillagászat érdekelte, majd hírneves kortársaival (pl. Peacock, Boole, Herschell) a modern algebra megalapozója lett. Diplomáját megszerezve továbbra is az európai szellemi élet középpontjában maradt. Ő lett a Royal Astronomical Society egyik megalapítója 1820-ban. Az illusztris társaság első aranyérmét is ő kapta, éppen a matematikai táblázatok gépesítésének tapasztalatairól írott teoretikus munkájáért. Babbage elbeszélése szerint 1812 táján egy este a cambridge-i könyvtárban üldögélve elbóbiskolt, egyik kollegája megkérdezte: „Miről álmodozik Mr. Babbage?" A felriasztott tudós ezt felelte: „Azt álmodtam, hogy gépesítettem a matematikai táblázatok készítését." És alig egy évtized múlva az álmot elméletileg valóra is váltotta.

Babbage univerzális feltaláló volt: kifejlesztette a vasúti vagonokra szerelhető dinamométert, búvárharangot és szemtükröt tervezett, az angol postának készített elemzéseiből keletkezett az egységes postai díjszabás, de a manufaktúrák működési elveiről is adott ki közgazdasági analízist. Korának szinte minden jeles emberével ismeretségben állt (pl. Darwin, Browning, Humbold, Fourier, Dickens stb.) Ezen kívül királyi körökben is mozgott, így tudta elérni, hogy ő kapott először állami támogatást számológépek készítésére. Ennek ellenére – mint a zsenik általában – összeférhetetlen, paranoiás ember volt, sokan bolondnak tartották. Jellemző, hogy 1864-ben kiadott főműve, a *Részletek egy filozófus életéből* elmélyült szellemi csúcsteljesítményeken kívül tele van ostobaságokkal, ízléstelen kirohanásokkal „lángféleszű" írásokkal.

Babbage 1822-ben az Uránuszt felfedező Herschellel csillagászati számításokat végzett, amikor végleg elhatározta ezen fárasztó matematikai műveletek gépesítését. A Royal Society akkori elnökének, Humphry Davynek benyújtott egy tanulmányt a táblázatok kiszámítására alkalmas gépek alapelveiről. Az akadémia továbbította a brit kormányhoz – melynek akkori elnöke, Robert Peel maga is matematikus volt –, ahol végül támogatásra talált a differenciagép megépítése.

Ebben az időben indult útjára Manchester és Liverpool között az első vasút. Watt gőzgépe és Stevenson gőzmozdonya „befutott", és a korszak csúcstechnológiáját sokáig a mozdony jelképezte. Babbage differenciagépe ekkor a matematikában ígért rekordot, ezért „differenciamozdonyként" emlegették. Babbage azonban túlvállalta magát, és minden igyekezete ellenére 1827-ben összeroppant a feladat súlya alatt. Külföldre ment, és hiába nevezték ki Cambridgeben professzornak Newton egykori tanszékére, hosszú évekig nem foglalta el a helyét. 1833-ban Babbage végleg abbahagyta a gép építését, amit azután soha nem is tudott befejezni. A félkész szerkezet – az összes tervvel együtt – a Dél-kensingtoni Természettudományi Múzeum tulajdonába került és több világkiállításon is bemutatták. Elméletileg a „differenciamozdony" egyébként tökéletes volt (ezt később több tudós bizonyította, pl. Kari Weierstrasse), de mivel csak egyetlen művelet megoldására lett volna képes, a zseniális Babbage menet közben már egy újabb gép alapjain törte a fejét. Fontos körülményként kell megemlíteni azt, hogy a számológéphez szükséges bonyolult tárcsákat, fogaskerekeket – mintegy 25 000 darabot – nem lehetett még kellő precizitással előállítani a kor technikai színvonalán, ezért sem valósulhatott meg a bonyolult aritmetikai szerkezet.

Amin Babbage gondolkozott, az az "analitikus mozdony", vagyis egy univerzális számolómasina, amely bármilyen számítást el tud végezni. Ez a szerkezet merőben különbözött a differenciagéptől, az első olyan konstrukció volt, amellyel megfelelő programozással akármilyen sorrendben lehetett az alapműveleteket elvégezni. Maga Babbage így írta le az „analitikus mozdonyt": „A gép két fő részből áll: a tárolóból és a malomból. Ennek folytán két kártyacsomag van: az első a végrehajtandó műveleteket határozza meg; a másik pedig azokat a speciális változókat, amelyeken az előzőeknek a műveleteket végre kell hajtani. Ezek a változókártyák..." Nincs módunkban a meglehetősen bonyolult mechanizmust ismertetni, de végeredményben elvei - ha a maga korában nem is - manapság már érthetőek és közismertek. Lényegében arról van szó, hogy Babbage feltalálta a modern elektronikus számítógépek alapvető felépítését. Az analitikus gépben külön egységként működött a számok feljegyzésére szolgáló memóriatár, vagy ahogy ő nevezte, a „malom". Ez az egység végezte a különféle műveleteket, ahogyan jelenünkben ezt a számítógép processzora csinálja. A másik rész, a „változókártyák" tulajdonképpen a mai értelemben vett programmal azonosíthatók.

A „változókártyákhoz" (a programhoz) az alapötletet Babbage a *Joseph Marié Jaquard* által ezerszámra működtetett szövőgépek lyukkártyáiból merítette. Jaquard ötlete az volt, hogy a szövőszéken készülő anyag mintázatát lyukkártyasorozatra rögzítette, és ez a változtatható program határozta meg a szálak mozgatását megfelelő horgok segítségével, amiket egy kártyaleolvasó tűsor vezérelt.

Több mint másfél évszázad múltával az „analitikus mozdony" koncepciója könnyen átlátható, hiszen lényegében analóg a mai komputerekkel. Babbage megelőzte tehát korát, ezért is tartották hóbortosnak, és csak kevesen fogták fel zseniális ötleteit. Legjobb értője - meglepő módon - egy törékeny, szőke hölgy, *Augusta Ada Byron* (1815-1852) volt. A költőóriás, Lord Byron leánya volt, anyja, Annabella Milbanke pedig jeles matematikus. A rendkívül tehetséges Ada már tizenévesen tanújelét adta nem mindennapi matematikai képességeinek. A felsőházhoz tartozó családban számos tudós házitanítóskodott, többek között az algebra egyik reformere, *Augustus de Morgan*. Ada kisasszony nem volt „kék-

4. ábra: Lady Ada Byron

harisnya", valódi tudósként élt, bár három gyermeke és lóversenyszenvedélye mellett alig maradt ideje önálló kutatásokra. Apja költőien „a háromszögek hercegnőjének" nevezte leányát, ő pedig - szintén poétikusan - úgy említette Babbage gépét, amely „olyképpen szövi az algebrai mintákat, ahogy Jaquard szövőszéke a virágokat meg a faleveleket...". Jellemző a tudós asszony felkészültségére, hogy az analitikus mozdony ismertetését tartalmazó könyvben Ada saját lábjegyzetei terjedelmesebbek, mint maga az egész mű. Ada Byron tiszteletére nevezték el egyébként az egyik számítógépnyelvet ADA-nak. Meg is érdemli, hiszen rajta kívül alig értette valaki az analitikus masina lényegét. Egyszer egy főúri estélyen Babbage bemutatta gépének modelljét, nem túl nagy sikerrel, kivéve Adát. Erről így írt a feltaláló: „Míg az estély többi résztvevője azzal az arckifejezéssel tekintett erre a készülékre, mint amit egyes vademberek tanúsítanak, amikor először látnak távcsövet vagy hallanak puskalövést, Miss Byron - bármily fiatal is volt - megértette működését és átlátta a találmány szépségét." Igen, a szépség is fontos, egyszer Leonardo da Vinci mondta egy kortársa repülőszerkezetére: „Soha nem repül, mert nem szép." Ada Byron dolgozni is tudott a gépen, vagyis ő volt az első, aki a „változókártyákat" el tudta készíteni. Ma úgy mondanánk: programozott. Érdekes módon Babbage úgy nevezte Adát, hogy ő az egyetlen „computer", azaz olyan személy, aki a számológépet használni (variálni) tudja. Mostanság viszont a komputer alatt magát a számítógépet értjük. De odáig még hosszú az út.

A mechanikus számológépek

A homo sapiens úgy vált *homo matematicus*szá, hogy használni kezdte az ujjait, ami ugye mindig kéznél volt. Ezért alakult ki az emberiség tízes számrendszere, mert ha történetesen kétszer három ujjunk lett volna, akkor ma hatos számrendszerben számolnánk. A számolás nehéz műveletét később az emberek kavicsokkal (calculus), golyókkal, majd táblázatokkal és algebrai szabályokkal próbálták könnyebbé tenni. A haladás szükségszerű velejárójaként azonban az ember egyre több matematikai probléma elé került, amelyet már a hagyományos módszerekkel nem tudott megoldani. Amikor az égre vetett tekintetünkkel már nem pusztán csak az égitestek szépségében gyönyörködtünk, hanem ismertük azok járását (az égi mechanikát, a napszakok és az évszakok változását, a nap- és holdfogyatkozásokat stb.), akkor megint csak beleütköztünk fejben való számolásunk korlátaiba. Ekkor kezdtek a csillagászok a mate-

matika felé kacsingatni és - a korszak legfejlettebb tudományát - a mechanikát felhasználva (fogas)kerekes számológépeket kreáltak (Al-Kassi, W. Schichard stb.). Ezt követően polihisztorok sora (Pascal, Leibniz, Babbage) tervezett és részben kivitelezett mechanikus számológépeket, melyeket már bemutattunk az előzőekben. A csillagászattal párhuzamosan a hajózás is sürgette a számolás pontos és gyors gépesítését. A királyi csillagászok ugyan szorgalmasan közzétették évkönyveikben azokat a matematikai táblázatokat, amelyekkel - műszerek (például szextáns) segítségével - viszonylag pontosan ki lehetett számolni a hajók tartózkodási helyét. De magát a táblázatok elkészítését is gépesíteni kellett, mert egyre pontosabb adatokat igényelt a gyakorlat. Ezt a feladatot oldotta meg Charles Babbage 1820-ban elméletében és két évtizednyi kínlódással a valóságban (lásd „differenciamozdony" és az analitikus gép), de csak félig. Ez a „félig" elkészített számológép azonban nem más, mint a programozható mechanikus számológép, vagyis a maiak őse.

Babbage gépét végül egy svéd nyomdász, *Pehr Georg Scheutz* fejezte be. Scheutz az angol Edinborough Review szaklapban olvasott Babbage differenciagépéről és Edward fia segítségével — némi módosítással - 1834-ben elkészítette a működő változatát. A gép tizennégy számjeggyel dolgozott és tökéletesen alkalmas volt bonyolult táblázatok készítésére, sőt nyomtatására is. Jellemző, hogy zseniális ötletekkel létrehozott számológépét sokáig nem tudta elfogadtatni, míg végül 1851-ben a Svéd Akadémia anyagi támogatásával egy korszerűbb változatot épített, amit 1853-ban a párizsi világkiállításon aranyéremmel jutalmaztak. A gép kalandos történetét maga Babbage is végigszurkolta és nagy örömmel bábáskodott az „újszülött" körül. A sokévi fárasztó munkával - éppen a csőd szélén - elkészített Scheutz-féle differenciagépet az angol kormány is megrendelte és a másolatot a brit Népességnyilvántartó Hivatalban használták. Innen a chicagói Felt and Tarrant Co. birtokába került, jelenleg pedig a Smithsonion Intézetben tekinthető meg mint muzeális tárgy.

P. G. Scheutz egyébként - Babbagehoz hasonlóan - szintén láng(fél)eszű, különös ember volt. Először ügyvédként dolgozott, majd Svédország politikailag legrangosabb lapjának társszerkesztője, illetve tulajdonosa lett. Remekül fordított klasszikusokat, mint például Shakespeare-t, Boccacciót, Walter Scottot, miközben kiadott több technikai és kereskedelmi újságot, valamint könyveket. Shakespeare-fordításaiért többször kitüntették és rendszeres évjáradékot kapott értük. A svéd király 1856-ban lovaggá ütötte, a hírneves Svéd Akadémia pedig tagjává választotta.

Scheutz gépének egyik legnagyobb haszna az volt, hogy - a korabeli fejlett technikát felhasználva - lehetővé tette a sorozatgyártást, amit ettől kezdve tapasztalhatunk a mechanikus számológépeknél. Az amerikai *George Bernard Grant* által épített Rack and Pioneer nevű gép nagyon egyszerűen kezelhető volt, ezért sokat segített a számológépek népszerűsítésében. A szintén amerikai *Frank Baldwin* 1875-ben mutatta be technikai újítását: a rugós tűkkel működő számológépét. A spanyol *Ramon Vereka* pedig kitalálta a „direkt szorzás" elméletét, amelynek segítségével a szorzás leegyszerűsödött annyi manuális műveletre, ahány szorzótényezőből állt a feladat. Otto Steiger, svájci mérnök elsőnek készített irodai használatra alkalmas szorzógépet, amely olyan megbízhatóra sikerült, hogy 1894 és 1935 között több mint ötezer darabot forgalmaztak belőle. A számológépek németországi sorozatgyártását az tette lehetővé, hogy 1872-ben egy nevű würzburgi műszerész, *Selling* olyan gépet szerkesztett, amivel mind a négy alapművelet viszonylag egyszerűen elvégezhető. Egy bizonyos *Wetzer* nevű mechanikus pedig úgy fejlesztette tovább a szerkezetet, hogy a számítások eredményét egy papírcsíkra ki is nyomtatta. A 20. század elejétől rohamosan megindult az irodai számológépek korszerűsítése és sorozatgyártása. Jelentős előrelépést hozott *Dorr Felt* újítása, a billentyűs adatbevitelre szolgáló mechanizmus, illetve később az általa alkalmazott viszonylag egyszerű nyomtatószerkezet. *William Borrougs*nak sikerült a legjobb minőségű kiírót (nyomtató) elkészítenie, amelyen soremelő szerkezet is volt. Ekkor már elterjedtek az elektromotorral hajtott mechanikus számológépek, amelyek tovább forradalmasították a számítástechnikát. Ezeknél a gépeknél (például a Morchant számológépnél) a szorzást ismételt összeadásokra redukálták, úgy, hogy a motor addig forgatta az összeadandó tengelyt, amíg a beállított műveletet meg nem oldotta. A csillagászat és a hajózás után egy újabb „megrendelő" jelentkezett a mechanikus számológépek piacán: a népszámlálás. Egyre több igény volt a nagy tömegű adatok feldolgozására, amelyet gépek nélkül csak fárasztó és igen nagy hibaszázalékot eredményező munkával lehetett volna elvégezni. A sokak által kipróbált megoldásokból kiemelkedik *Hermann Hollerith* (1860-1929) újítása. Hollerith német származású amerikai feltaláló volt, aki 1889-ben kapott szabadalmat „népességi statisztikák táblázatára". Az 1880-as amerikai népszámlálás adatainak kiértékelése majdnem a következő összeírásig - tehát tíz évig! - tartott, viszont az első Hollerith-gép segítségével az 1890-es csaknem 63 millió embert átfogó népszámlálási adatokat hat hét alatt (!) feldolgozták. Holle-

rith alapötletét a Jacquard-féle (már ismertetett) lyukkártyák adták, amelyek keménypapírból készültek és a rajtuk elhelyezett lyukak jelentették a számokat, amelyeket előre meghatározott mintázat szerint helyeztek el. Állítólag Hollerith akkor találta ki ezt a megoldást, amikor vonaton utazva megfigyelte, hogy a kalauz más-más helyen kezeli a jegyeket, attól függően, hogy az illető férfi vagy nő, illetve poggyásszal utazik-e vagy anélkül. Nagyobb a valószínűsége annak, hogy Hollerith kollégája, *John Shaw Biling* ösztönzésére kezdte el kipróbálni a lyukkártyát, amelyen a válaszok „beikszelése" helyett a megfelelő mezőbe elhelyezett lyukasztást alkalmazta. Minden adathoz egy lyukat, illetve minden emberhez egy lyukkombinációt rendelt, ezeket a kb. 1 dolláros méretű, 204 helyen lyukasztható téglalap alakú kártyán rögzítette. A kártya bekerült a rendezőgépbe és a lyukak alapján járódó tűk működésbe hozták az elektromágneseket, amelyek hatására a körlapos számlálón a mutató egy egységet (számot) előbbre lépett. Hollerith ismerte fel először, hogy a gyors számolás érdekében elengedhetetlenül fontos a nagy mennyiségű adatok kódolása.

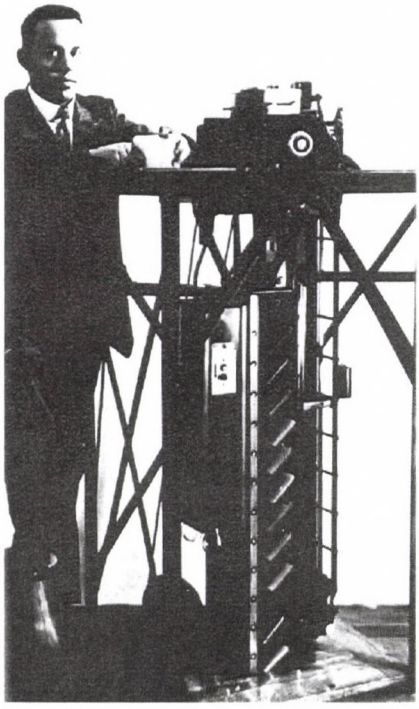

5. ábra: Hermann Hollerith függőleges lyukkártyás-szortírozó gépe (1908)

A Hollerith-féle számológép tehát a következőkből állt: a kártyalyukasztóból, amelyen az adatokat kézzel ütötték be, a kártyaellenőrzőből, az osztályozó egységből és a táblázógépből. A táblázó végeredményben egy fogaskerekes összeadógép, többállású elektromágneses kijelzővel. Később a masinát kiegészítették kiírószerkezettel és egyéb hatékonyságot növelő eszközzel.

Az egyre tökéletesebb Hollerith-gépek iránt érdeklődni kezdtek a nagyvállalatok is, mint például a leverkuseni Bayern Művek. Ezt követően a haditechnika szintén felfigyelt a számológépek hasznára (lásd később a tüzérségi lőelemképzőket). A Hollerith által alapított gyár, a Tabulating Machine Co. egyre gyarapodott, és az alapító halála után is prosperált. Az 1911-ben létrejött

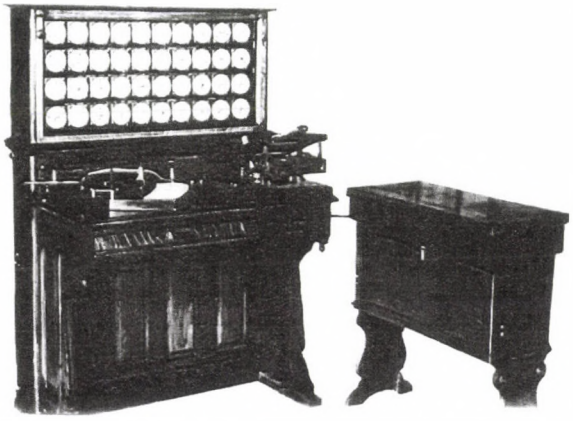

6. ábra: Az első elektromos lyukkártyagép

első számítógép-felhasználó társaság, a Computing - Tabulating - Recording Company (CTR) a világ legnagyobb számítógépgyártó vállalatává nőtte ki magát. A cég „leánykori" nevén nem olyan ismert, mint az 1924-ben felvett márkanevén: IBM, vagyis ez nem más, mint az International Business Machine Corporation.

Az IBM céget 1911. június 15-én New York államban jegyezték be. Ám a cég története egészen 1890-ig nyúlik vissza, az ipari forradalom tetőpontjáig. Ekkortájt az Amerikai Egyesült Államoknak igen jelentős bevándorlási hullámmal kellett szembenéznie. Tudták, hogy a hagyományos számítási módszerekkel nem lehet majd mérni a népességet, ezért, pályázatot írtak ki az adatok tabulálásának hatékonyabb módszerére. A győztes Hermann Hollerith lyukkártyás tabuláló gépe egy elektromos hullám révén érzékelte a lyukkártyák lyukait és folytonosan számon tartotta az összes adatmennyiséget. Ez a siker Hollerithnek a Tabuláló Gép Vállalat létrehozását hozta 1896-ban. *Charles Flint*, egy ismert trösztszervező, Hollerith cégét 1911-ben két másik vállalattal egyesítette, így létrejött a Computing Tabulating Recording Co. vagyis rövidítve a C-T-R. Ez a vállalat a legkülönfélébb gépeket gyártotta a kereskedelmi mérlegtől a tabulátorokig és lyukkártyákig. A New York-i központú vállalatnak ekkortájt már 1300 dolgozója volt. Miután egy ekkora céget már cask nehezen lehetett kézben tartani, Flint az Országos Készpénz-regisztrációs Co. korábbi emberéhez, *Thomas J. Watson*hoz fordult segítségért. Watson 1914-ben 40 évesen csatlakozott a céghez vezérigazgatóként. Az új igazgató - skót bevándorlók gyermeke –, korábban vezető értékesítője volt az NCR nevű cégnek, távozásakor minden hatékony üzleti taktikában szerzett tapasztalatát az új poszton igyekezett kamatoztatni. Nem kis sikerrel. Bőkezűen ösztönözte

az értékesítést, ragaszkodott hozzá, hogy jól ápolt, sötét ruhás üzletkötők dolgozzanak nála, azon igyekezett, hogy a vállalat minden munkása büszke legyen a cégre. Watson fejlesztette a vállalat közösségi szellemét, sportcsapatokat hozott létre, családdal együtt mentek kirándulni és vállalati zenekart alapított. A pozitív gondolkodást hirdette, és kedvenc jelmondata, a THINK, vagyis Gondolkodj!, alkalmazottai mantrájává vált. Watson az ügyfelek megbecsülésére is nagy hangsúlyt fektetett, és ez az IBM állandósult felfogásává vált. Megértette és elfogadtatta munkatársaival, hogy az ügyfél sikeréből cégüknek is sikere lesz. Ez a meggyőződés évekkel később a népszerű mondásban nyert igazi kifejezést: „Senkit nem rúgtak még ki azért, mert az IBM-től vásárolt." Tizenegy hónapos sikeres vezetés után Watson a cég elnöke lett. Ettől kezdve a vállalat a külön rendelésre készülő, nagy teljesítményű tabulátorok gyártására helyezte a fő hangsúlyt. A zseniális Thomas J. Watson vezetésének első öt évében a bevételek megduplázódtak és elérték az álomhatárt, a 2 millió dollárt. Innen már csak a távolinak tűnő helyek bevétele volt a cél, így kiterjesztették a vállalat működését Dél-Amerikára, Ázsiára és Ausztráliára is. 1924-ben vette fel a vállalat a ma is jól csengő és ismert International Business Machines Corporation, vagyis az IBM nevet. Az 1930-as évek nagy gazdasági válsága idején is sikerült ennek a cégnek nemhogy talpon maradnia, de nyereséget is termelnie. Az IBM volt a világon az első olyan cég, mely dolgozóinak csoportos életbiztosítást (1934), túlélési segélyt (1935) és fizetett szabadságot biztosított (1936). Miközben a vállalatok nagy része kénytelen volt kapuit bezárni, Watson nem hagyta munka nélkül dolgozóit: újabb gépeket vásárolt, munkába állította őket még akkor is, mikor láthatólag kevesebb lett a kereslet. Ennek a kitartásnak az eredménye, hogy az így létrejött hatalmas készletnek köszönhetően az IBM az 1935-ös társadalombiztosítási törvény meghozását követően mérföldkőnek bizonyuló szerződést tudott kötni a kormánnyal. Ennek értelmében 26 millió ember foglalkoztatási adatát kezelik. Ez minden idők legnagyobb könyvelési „hadművelete" Amerika gazdasági életének történetében.

Az elektronikus számítógépek első generációja

A számolást könnyítő instrumentumok történetét vázoló írásunkban eddig a mechanikus alapon működő szerkezeteket ismertettük az egyszerű kavicstól (calculi) a 20. század eleji „modern" lyukkártyás gépekig. Az elektronikát és az azon alapuló számítógépeket több találmány vezette be (pl. a kristályok egyenirányító képessége, a ka-

tódsugárrelé vagy erősítő, a trióda és egyéb elektroncsövek), majd a különleges elektronikus kapcsolók következtek. A számítógépek szempontjából az egyik legfontosabb újítás az 1919-ben *W. H. Eccles* és *F. W. Jordán* fizikusok által kifejlesztett kéttriódás bistabil billenőkapcsoló, az úgynevezett „flip-flop" volt (flip angolul = felpattan, flop = lepottyan). Ebben a kapcsolásban a két háromelektródás cső egyike mindig zárva van, míg a másik vezeti az áramot, és mivel egy vezérlőimpulzussal gyorsan átkapcsolható, ezért kiválóan alkalmas az igen-nem információk bináris betáplálására, vagyis digitális adatfeldolgozásra. Ami a kettes számrendszert illeti, ez közismerten a számítógép alapja. Valamikor a babilóniaiak a hatvanas számon alapuló rendszert alkalmazták, innen származik az időszámításunkban található 60 másodpercből álló perc és a 60 percből álló óra. *Gottfried Leibniz* német matematikus dolgozta ki a helyi értékű számrendszerek általános elvét, beleértve a kettes számrendszert is, amelynek a 2-es az alapja. Ebben a rendszerben tehát az egymást követő helyi értékek nem 10-et, 100-at, 1000-et stb. jelentenek, mint a decimális rendszerben, hanem 1-et, 2-t, 4-et, 8-at, 16-ot stb. Ez a bináris (kettes) rendszer azért eszményi a számítógépek részére, mert csak két kapcsolóállás kell hozzá: igen (0) vagy nem (1). Ennek segítségével mutatta ki 1936-ban *Alan Turing*, brit matematikus, hogy elvileg egy gép nemcsak számolni tud, hanem logikai állításokat, valamint jelképeket is kezelhet. A német *Konrád Zuse* – aki Zürichben megalapította a Siemens céget – később elektromechanikus kapcsolókból olyan számítógépet szerkesztett, amelynek működése szintén a kettes számrendszeren alapult. Ezt a Z-1 elnevezésű gépet követte a Z-2 és a Z-3, amelyekben filmszalagot alkalmazott a programozáshoz, illetve elektroncsöveket akart beleépíteni, de nem talált támogatókra. Közben 1930-ban az amerikai Massachusetts Institute of Technologyban *Vannevar Bush* villamosmérnök irányításával üzembe helyezték az első elektromechanikus elven működő vagy analóg számológépet, amit differenciálanalizátornak neveztek. A második világháború alatt sorra működni kezdtek a Zuse által feltalált elektroncsöves számológépek. Talán nem szükséges hosszasan magyarázni, hogy miért a háború alatt fejlesztették ki ezeket a gépeket. Az egyre korszerűbb haditechnika előállításához, illetve elhárításához is egyaránt új elvű és nagyságrendekkel gyorsabban számoló eszközöket kellett kifejleszteni, ezért azután a matematikát meg a fizikát „besorozták katonának"...

A legelső titkos hadi számológépet London mellett, a Bletchley Park ódon kastélyában 1943 decemberében állították üzembe. A Colossus Mark-1 névre keresztelt programozható gép 1500 elektron-

csőből állt, alapvető feladata az volt, hogy a német Enigma rejtjelező gépen leadott főparancsnoki üzeneteket megfejtse. Közben az amerikai Ballisztikai Kutatólaboratórium számítógépet rendelt a lövedékek pályáinak pontos kiszámításához. Ekkor voltak „csúcsformájukban" a fasizmus elől Amerikába menekült európai tudósok: *Einstein, Kármán, Wigner, Oppenheimer, Szilárd, Teller* és főleg *Neumann János*. A Pennsylvaniai Egyetem elektromérnöki intézetében, a Moore Schoolban kezdtek hozzá az akkori legnagyobb számítógép építéséhez, *Hermann Goldstine* és *John Mauchly* vezetésével. A véletlen úgy hozta, hogy Goldstine az aberdeeni pályaudvaron találkozott Neumann Jánossal, aki Los Alamos-ban az atombomba előállítását összefogó Manhattan-projekt főtanácsadója volt. Neumann már régen keresett gigászi számításokat megkönnyítő gépeket, és rögtön rácsapott a Moore Schoolban születő óriásmasinára. Meghívatta magát Pennsylvaniába és tanulmányozni kezdte az ENIAC (Elektronic Numerical Integrátor and Computer) működési elvét. Mauchly így emlékezett erre vissza: „Mondták, hogy idejön egy matematikus, aki nagy segítséget nyújthat nekünk, mivel ő a világon a legjobb. Neumann világosan megértett mindent, majd rögtön elkezdett gondolkodni azon, hogyan lehetne a mi terveinkhez képest is jobb számológépet építeni." Neumann először mint felhasználó (user) érdeklődött a Moore Schoolban folyó munkák iránt, de rövidesen tanácsadó lett az ENIAC mellett, és főleg a logikai felépítés elemzésében segített sokat, a technikai részletek nem keltették fel annyira az érdeklődését. Ez az együttműködés nem csupán szakmailag volt jelentős, hanem azzal, hogy Neumann bekapcsolódott a fej-

7. ábra: Működés közben az ENIAC, világ első elektronikus számolóberendezése

lesztésbe, nevének presztízse újabb dollár százezreket juttatott az ENIAC-nak a Pentagontól, így a gép 1945-ben megkezdhette kísérleti működését.

Az ENIAC 18 000 elektroncsőből, 1500 jelfogóból, 70 000 ellenállásból, 6000 kapcsolóból állt, 150 kW teljesítményt vett fel, 140 négyzetméteren helyezkedett el és több mint 30 tonnát nyomott. Ez a számítógép még tízes számrendszerben működött, de a régi mechanikus szerkezetek tízes beosztású fogaskerekeit (a 0-tól 9-ig terjedő számjegyeknek megfelelően) tíz elektroncsöves „flip-flop" kapcsolóval helyettesítették, így azok sokkal gyorsabbak voltak. Hogy milyen gyors volt ez a decimális gép, azt *L. J. Comrie* csillagász - aki még a tekerős, mechanikus kalkulátorokon nőtt fel - így írta le: „Tik...tak...tík... három másodperc és már ezer szorzást elvégzett a gép. A mutató azonban megy tovább, hatvan perc alatt több mint egymillióval végez!" Ez akkor hihetetlen sebességnek tűnt... De amint az ENIAC elkezdett „ketyegni", Neumann János fejében már készült az újabb, még korszerűbb számítógép terve. Pontosabban az első valódi számítógép koncepciója, hiszen az ENIAC - bármennyire modernnek tűnt - valójában csak számológép (calculátor) és nem komputer volt! Megkíméljük az olvasót attól, hogy bonyolult definíciókba belemélyedve tisztázzuk a kettő közötti különbséget. A tudománytörténet egyértelműen úgy tartja nyilván, hogy az első jelentős és minden kritériumnak megfelelő számítógépet, az EDVAC-ot (Electronic Discrete Variable Computer) a Neumann-elv alapján építették.

Évszázadok tapasztalatai alapján tudjuk, hogy ha egy korszak „terhes" lesz valamilyen problémával, akkor az előbb-utóbb a „kitolási szakaszba" lép és ilyenkor több szülőszobában egyszerre „felsír" az újszülött. Így volt ez a mágnesességgel, az elektromossággal, a repüléssel, a rádióval, a televízióval, az űrkutatással és így tovább. Nem meglepő tehát, hogy egy olyan komplex problémahalmaz, mint a számítógép, több szülőtől is származtatható. A „dédapákról" már írtunk (W. Schichard, B. Pascal, G. Leibniz, Ch. Babbage, Hollerith stb.), de meg kell említenünk - korántsem a teljesség igényével - még néhány „nagyszülőt". A kettes számrendszer szabadalmát a francia *R. Valtat* jelentette be először még 1936-ban. Megközelítően ekkor kezdett hozzá a német *K. Zuse* is a kettes számrendszert felhasználó, mechanikus programvezérelt számítógép kifejlesztéséhez, amiről az előzőekben már írtunk. Zuse másik fontos „találmánya" a tárolt program elvének következetes alkalmazása, amelynek jelentőségét csak később ismerték fel. A kilencvenes évek elején Konrád Zuse egy udvarias levélben arra kérte Hermán Goldstine-t, hogy könyvében

említse meg: a tárolt programot elsőnek ő agyalta ki. Az elismerő választ Zuse már nem érhette meg. Az ő tragédiája az volt, hogy nem menekült el Németországból, ahol a háború alatt a nácik tudatosan elzártak minden nagy tudóst a külföldtől, a világégés után pedig mint németet, sem Nyugaton, sem Keleten nem fogadták be a tudományos körökbe.

Krimikbe illő nyomozást lehetne végezni a különböző „ebihal" fázisban lévő komputerek feltalálói között, hogy kinek az ötlete volt egy-egy forradalmian új technika és ki volt a „primus inter pares"... Itt van például *John Vincent Atanasoff* esete, aki az Iowa State Universityn elkészítette - *Clifford Berryvel* együtt - az első elektroncsöves számítógépet, az ABC-t (Atanasoff Berry Computer). Ez az 1939-ben feltalált gép már kettes számrendszerű aritmetikai műveleteket végzett és sokkal korszerűbb elveken épült fel, mint az ENIAC. Ezért néhányan úgy vélik, hogy Atanasoff megelőzte Neumann Jánost. Az igazság az, hogy mivel Atanasoff elszigetelten, intézményi támogatás (hadügy!) nélkül dolgozott, munkássága csak szűk körben vált ismertté. Neumann is csak hallomásból értesült az iowai egyetemen folyó erőfeszítésekről, ezért önállóan dolgozta ki ugyanazt az eljárást, amit Atanasoff. Nem is volt köztük semmilyen konfliktus, amit maga Atanasoff így ismert el: „Neumann volt az első szakember, akivel a számítógépekről értelmesen lehetett tárgyalni és akitől sokat tanultam." Neumann János tehát a sok „computer granddad" mellett valóban a számítógép „atyja" és ezzel az emberiség újabb korszakának előkészítője.

Ami az ENIAC-ot illeti, a Pennsylvania Egyetem (PENN) hűtlen lett hozzá, mint ahogy négy jeles alkotójához is: John Mauchlyhez, Presper Eckerthez, Hermann Goldstine-hoz, valamint Neumann Jánoshoz. Az ENIAC-ot 1946 őszén leszerelték és átadták a Pentagonnak, ahol egyéves szünet után keltették újra életre. A számítógép elméleti és gyakorlati fejlesztésében a vezető szerepet a princetoni IAS (Institute for Advanced Study) és néhány elit egyetem, valamint az IBM vette át.

Aki csak egyszerű vagy mezei felhasználóként (user) veszi igénybe a számítógépeket, annak is illik tudni legalább annyit, amennyit az alábbiakban összefoglaltunk Neumann Jánosról, a komputer megteremtőjéről a „cyberkultúra" megalapozójáról.

Neumann János (1903-1957)

„Feltételezem, hogy ismerni kívánják felkészültségemet: Matematikus vagyok és fizikus. Tagja a Princetown-i Institute for Advanced

Studynak. Tíz éve kapcsolatban állok a kormány katonai tevékenységével, 1937 óta mint a hadsereg kutatólaboratóriumának konzultánsa, 1940 óta mint a Tudományos Tanácsadó Testület tagja; a Nemzetvédelmi Kutatási Bizottság különböző részlegeinek tagjaként és a Tengerészeti Tüzérségi Hivatal konzultánsaként is tevékenykedem, 1942-től a mai napig pedig a Los Alamos-i Laboratórium konzultánsa és vezető munkatársa vagyok".

Így mutatkozott be az amerikai szenátus előtt 1946-ban Neumann János, amikor felkérték az atomenergia-ügyi bizottság munkájának vezetésére. Ez a tiszteletet parancsoló felsorolás korántsem teljes, de tovább bővült még tíz évig - Neumann sajnálatos korai haláláig - olyan grandiózus tudományos eredményekkel, amelyek túlzás nélkül forradalmiaknak mondhatók.

Magunk mögött hagyva a 20. századot, egyre világosabbá válik, hogy Neumann volt az elmúlt száz év legnagyobb matematikusa. De számos más tudományágban is maradandót alkotott, mint például a közgazdaságtanban, a fizikában, az atomelméletben, a meteorológiában és természetesen a számítástechnikában. Feltehetően ő volt az emberi gondolkodás történetének utolsó igazi polihisztora. Egy „lineáris programozással" - a leggazdaságosabban és legrövidebben - járjuk be Neumann János életútját.

1903. szeptember 8-án született és margittai Neumann János Lajos néven anyakönyvezték. A „margittai" előnév története az, hogy apját - Neumann Miksa ügyvédet és bankárt - 1913-ban I. Ferenc József nemesi ranggal tüntette ki. Az sem véletlen, hogy a kor egyik elitiskolájában, a fasori Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgimnáziumba íratták szülei. Ebbe a „zseniképzőbe" jártak e század későbbi hírességei Doráti Antaltól Wigner Jenőig. Egyszer megkérdezték Szilárd Leót, mivel magyarázza, hogy annyi zseni koptatta itt a padokat? Szilárd elcsodálkozva visszakérdezett: „Hogyhogy annyi zseni? Köztünk csak egyetlen zseni volt: Neumann János!"

Neumann matematikai tehetségét a családban is sejtették, de az iskolában már tudták, hogy nem mindennapi kvalitásokkal rendelkezik. János rendkívül gyorsan tanult, és amit egyszer elolvasott, azt sohasem felejtette el. Jellemző történet, hogy az apja könyvtárában található 44 kötetes, Wilhelm Oncken világtörténetét (Allgemeine Gesichte in Einzeldarstellungen) végigolvasta és felnőtt korában is tudott belőle részleteket. Apjától rövid idő alatt megtanult ógörögül és szívesen idézett az antik klasszikusoktól amerikai barátainak. Legendásan tudott fejben számolni, Los Alamosban is megcsodálták, amikor egészen bonyolult matematikai feladatokat numerikusan megoldott „séróból". 1918-ban megkapta Magyarország legjobb ma-

tematikus diákja címet és még „kiskorúnak" számított, amikor első matematikai tanulmányát publikálta. Állítólag, ha az osztály matekdolgozatot írt, Rácz tanár úr azzal kezdte: „Wigner, Szilárd, Neumann, mars ki a Városligetbe játszani..." Talán éppen az írásbelik hiánya miatt fordulhatott elő, hogy János érettségi dolgozata csak jóra sikeredett, de azért a szóbelin végül megkapta a jelest. Mindenből kitűnő volt, egyedül magatartásból kapott jó érdemjegyet, ez pedig azzal függött össze, hogy Neumann egész életében vidám, társasági ember volt, szeretett mókázni, bohóckodni, játszani. Mint minden zseni... Az előzmények ismeretében nem meglepő, hogy Neumann János matematikus akart lenni, de apja szigorú utasítására a zürichi Műszaki Főiskolán folytatta tanulmányait, ahol 1925-ben vegyészmérnöki diplomát szerzett. Párhuzamosan tanult azonban a budapesti tudományegyetemen matematikát és fizikát, ahol 1926-ban summa cum laude minősítéssel doktorált. Három évig Berlinben filozófiát, kémiát és fizikát is tanult és itt nevezték ki 1927-ben magántanárrá, ahol megírta halmazelméleti és kvantummechanikai dolgozatait. Közben a hamburgi egyetemen és Göttingenben, az európai tudományos élet „fővárosában" is dolgozott, olyan nagyságokkal, mint Max Born, Paul Dirac, Werner Heisenberg, Robert Oppenheimer és iskolatársa, Wigner Jenő. Majd 1933-ban egy náci párttagot neveztek ki a göttingeni Matematikai Intézet vezetőjének, ezért a tudósok nagyobb része - felismerve a fasizmus veszélyeit - Amerikába emigrált. Ezek a tudósok elsősorban Princetownba mentek és itt - némi túlzással mondhatjuk - megalapozták az amerikai tudományt, így válhatott az USA az ötvenes évekre tudományos nagyhatalommá. Neumann már 1930-ban tartott előadásokat a tengerentúlon, és 1933-ban a Princetown-i Felsőfokú Tanulmányok Intézetének professzora lett (máig Amerika legfiatalabban kinevezett egyetemi tanára) és ezt a tisztséget haláláig betöltötte.

Kétszer nősült, először 1930-ban Kövesi Mariettával kötött házasságot. 1935-ben született szintén zsenigyanús leányuk, Marina von Neumann Whitmann asszony néven a General Motors alelnöke volt, illetve a Michigani Egyetem közgazdaságtani professzora. Második felesége, Dán Klára a Los Alamos-i atomlaboratórium programozójaként tett szert hírnévre.

A nagy embereket sokszor több város vagy ország szeretné magának kisajátítani, így volt ez Neumann Jánossal is, akit négy ország vélt tudósának. Az osztrákok arra hivatkoznak, hogy Ferenc József miután nemesi rangra emelte a családot, ezzel „automatikusan" osztrák állampolgárrá tette a Neumannokat. Ez az érvelés azért sántít, mert I. Ferenc József - megkoronázása után - mint magyar király

adományozta a bárói rangot Neumann János apjának. A németek arra hivatkozva „tették magukévá" Neumannt, hogy sokáig náluk dolgozott és akkor Johann von Neumann néven publikált. Az amerikaiak - talán a legtöbb vélt joggal - természetesen hazájuk fiának tekintették Neumannt és a legmagasabb kitüntetésekkel ismerték el, mint Amerika akkoriban első számú tudósát. Itt - az angol tradíciónak megfelelően - John von Neumann néven szerepelt és így ismerte meg a világ nagyobbik fele, csak nekünk maradt meg Neumann Jánosnak. Az igazság az, hogy Neumann magyar származású amerikai tudós volt, aki egész életében megőrizte óhazai kapcsolatait és anyanyelvét, amelyen választékosán írt és beszélt. A teljesség kedvéért említsük meg, hogy - a névkavalkádot áthidalva - közvetlen munkatársai csak Jancsinak vagy odaát Johnnynak hívták. Ezzel függött össze az a téves állítás, hogy Neumann 1954-ben épített ISA (Integrátor and Automatic Computer) számítógépét Johnniac (JONIAC) névre keresztelték volna. Valójában az ISA gépet soha nem nevezték JONIAC-nak, tisztelői utólag hívták csak Neumann-gépnek.

Neumann János, mint polihisztor, azokban a tudományágakban, amelyekkel foglalkozott, mindig kerek egészet tudott alkotni. Bár elsősorban matematikusnak tartotta magát, a feladatok megoldásában mindig mérnöki (gyakorlati, ahogy ő mondta: „numerikus") módon gondolkodott. Azon kevés tudósok közé tartozott, akik zseniálisan képesek voltak elméleti felfedezéseiket a praktikumban is elhelyezni. Csak egyetlen példát említünk erre: még gyermekkorában a családi asztalnál említette egyszer az apja a Jaquard szövőgép modernizálásának gondját. Amikor az ENIAC készült, Neumann-nak eszébe jutott hosszú évtizedek után ez a probléma, és egy IBM lyukkártyaolvasót tervezett ehhez a számítógéphez, amely hasonló feladatok megoldására volt alkalmas. Ő vetette meg a mai napig használatos numerikus meteorológia alapjait, ami az időjárás előrejelzését korszerűsítette. A közgazdászok benne tisztelik - a még most is sok újítást eredményező - játékelmélet megalapítóját. Neumann még Göttingenben kezdett el foglalkozni a „társasjátékok elméletével", és 1944-ben Princetownban jelentette meg - Oscar Morgensternnel együtt - híres könyvét, a *Theory of Games and Economic Behavior*t. Fizikusként is nagyot alkotott, ő teremtette meg a fizika matematikáját, amellyel - többek között - a kvantummechanika valószínűségi értelmezését sikerült megoldania. Vezető szakértője lett egy időben a hangsebességnél nagyobb turbulens áramlások problémájának, majd a lökési és robbanási hullámok terjedésével is foglalkozott, ennek kapcsán lett a Manhattan-terv (az első atombomba előállítására toborzott Los Alamos-i kutatók) vezető teoretikusa.

A háború alatt egyedül az amerikaiak jöttek rá arra, hogy a végső győzelmet nem a legerősebb tankok vagy a messzebbre hordó ágyúk biztosítják, hanem az nyer, aki gyorsabban tud számolni. Ez a stratégiai kényszer - nevezetesen az, hogy például a nagy sebességű repülők légelhárítása csak igen gyors számológépekkel lehetséges - előtérbe állította a számítógép-kutatást, és többen egyszerre foglalkoztak a témával (pl. a német Konrád Zuse, Chichagóban Hermann Goldstine, Vincent Atanosoff és Clifford Berry, vagy Kozma László stb.). Neumann János 1944-ben véletlenül találkozott Goldstine-nal, aki beszélt az ENIAC építéséről, arról az első komolyabb számítógépről, amire Neumann-nak éppen szüksége lett volna Los Alamos-i kutatásaihoz. Gondolkodás nélkül csatlakozott Neumann az ENIAC programhoz, és alig egy év múlva a vállalkozás igazgatója lett. Az ENIAC (Electronic Numerical Integrátor and Computer) továbbfejlesztett változatát, az EDVAC-ot már önállóan dolgozta ki, amivel az volt a szándéka, hogy hozzájáruljon a nagy sebességű számítógépek építésével kapcsolatos ismeretek további fejlődéséhez. Ezzel párhuzamosan elsők között publikálta az e tárggyal kapcsolatos tudományos és műszaki elgondolásokat.

8. ábra: Neumann Jánost az Egyesült Államok Szabadság Érmével tünteti ki D. Eisenhower elnök

Nincs lehetőségünk - még vázlatosan sem - a Neumann által lefektetett alapelvek ismertetésére (ez egy külön komputertörténeti sorozat témája lenne), csupán annyit szögezhetünk le, hogy Neumann János - minden vitától függetlenül - megalkotta a mai értelemben vett modern számítógép teljes logikai szerkezetét, amely azután megteremtette a 21. századi informatikai társadalom alapját.

Neumann János több tucat híres egyetem díszdoktora, 1956-ban megkapta a Fermi-díjat és az Einstein-érmet. Az USA Szabadság Érmét (Medal of Freedom) magától D. Eisenhower elnöktől vehette át az akkor már gyógyíthatatlan beteg tudós. 1957-ben halt meg a washingtoni kórház elnöki betegszobájában. A halálát okozó csont-

rákját állítólag az első atombomba kísérleteinél a tüdejébe került radioaktív portól kapta.

Neumann János magyarországi kapcsolata a kommunista politikai-ideológiai torzítások miatt sokáig problematikus volt. A „lágyuló diktatúrában" már nem lett belőle ügy, és ettől kezdve több iskola felvette a világhírű tudós nevét, majd utcákat neveztek el róla. Coloradóban, az USA Légügyi Űrparancsnoki Központjában a repülés és a rakétatechnika úttörőinek dicsőség-csarnokában a legnagyobbak között ott van Neumann János is. Érdemeit nem halványíthatta el sem az önkény, sem a közöny, sem az azóta megtett rohamos fejlődés. Igaza van Kovács Győzőnek - hazai méltatójának -, aki ezt írta: „Szerintem Neumann akkor is ott van a nagy »tudós istenek« között a Parnasszuson valamikori barátai és társa, Dirac, Wigner, Szent-Györgyi, Bay, Einstein és a többi nagy tudós társaságában, ha mi - szerény utódok - nem próbáljuk meg túlzó jelzőinkkel közéjük odasorolni!"

AZ EGYENSÚLY-ÉRZÉKELÉS JELENTŐSÉGE A FORGÁSSAL VÉGREHAJTOTT ATLÉTIKAI DOBÓSZÁMOKBAN

Benczenleitner Ottó[1]
Németh Zsolt[2]
Reigl Mariann[3]
[1] Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Atlétika Tanszék
[2] Szombathelyi Dobó SE
[3] Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Sportjáték Tanszék

Bevezetés

Az atlétikai dobások eredményességét, a tökéletes technika elsajátítását a koordinációs képességek közül kiemelten az egyensúly-érzékelés befolyásolja. A dobóatléták kiválasztásánál sok szempontot figyelembe vesznek (alkat, kondicionális képességek, pszichés tényezők stb.) a szakemberek, de az egyensúly-érzékelés vizsgálatára nem fordítanak megfelelő hangsúlyt. Mivel a forgással történő dobásoknál (súlylökés, diszkoszvetés, kalapácsvetés) legújabb ismereteink szerint az egyensúly-érzékelésnek teljesítménybefolyásoló szerepe van, így ennek elemzése segítheti a dobóatléták kiválasztását és felkészítését. Az egyensúlyrendszer minősége genetikailag determinált, de emellett az érzékelés szintje alakítható, fejleszthető. Mivel a haladó-forgó mozgással végzett dobószámok végrehajtását a dinamikus egyensúly és a dinamikus helyzetérzetek jellemzik, fontosnak tartottuk elméleti és gyakorlati vonatkozásban is a szakirodalom, valamint saját kutatásaink alapján végzett összefoglaló tanulmány elkészítését.

Az egyensúlytartás általános vonatkozásai

Az egyensúlytartás az ember mindennapos mozgástevékenységének nélkülözhetetlen része. Az egyensúly megtartása nélkül nem tudnánk ülni, állni és különböző mozgásokat, tevékenységeket végezni. Az egyensúly-érzékelés, az egyensúlytartás a köznapi tevékenységnél sokkal szembetűnőbben - relatíve - nagyobb fontossággal je-

lentkezik a testnevelési és sporttevékenységekben. A hangsúlyozott nagyobb jelentőséget az indokolja, hogy a testnevelési és sportmozgások a köznapi mozgásformáknál sokkal összetettebbek, bonyolultabbak, nehezebb feltételek között valósulnak meg. A testnevelés és a sport gyakorlatából tudjuk, hogy bizonyos mozgásformák tanulása, végrehajtása az egyensúlyozó rendszer magasabb működési szintjét igényli. Ez a magasabb működési szint tulajdonképpen az egyensúly-érzékelésben szerepet játszó apparátusok abszolút és különbségi (érzékelési) küszöbszintjéhez, valamint az egyensúlytartást szabályozó mechanizmusokhoz kapcsolódik. Az egyensúlyozó rendszer magas fokú adaptációs szintje bonyolult szerkezetű mozgások tanulását, végrehajtását, különböző statikus helyzetek fenntartását teszi lehetővé. Az egyensúlyozó rendszer adaptációs szintjét tervszerűen kellene fejleszteni ahhoz, hogy a tanítványok képesek legyenek az egyre bonyolultabb, a jó egyensúly-érzékelést, a jó egyensúlytartást egyre inkább igénylő mozgásformák, testhelyzetek elsajátítására.

Adatokkal alátámasztott tapasztalatok bizonyítják, hogy az atlétika dobószámaira való kiválasztás az általánosnál hosszabb folyamatot igényel és befejezése rendszerint túlnyúlik az ifjúsági korhatáron (*Koltai* és *Szécsényi*, 1998).

Az atlétika mozgásanyagának jelentős részét képező dobásokat a lendületszerzési szakasz jellemzői alapján egyenes vonalú és pördülettel vagy forgással végzett dobásokra osztjuk. Az előrefelé végzett egyenes vonalú dobások (pl. lökés két kézzel melltől előre, hajítás egy kézzel előre) tanulhatók a legkönnyebben, valamivel nehezebben tanulhatók az egyenes vonalú hátrafelé végzett dobások (pl. vetés két kézzel fej fölött hátra), s a legbonyolultabb mozgások a pördülettel és a forgással végrehajtott dobások (pl. vetés két kézzel oldalról előre kadett forgóugrásból). A fenti dobásformák, dobásmódok nehézségi fokát nem a mozgások szerkezeti bonyolultsága, hanem az egyensúlytartás nehézségei adják. A kétkezes alsóval előrefelé végzett dobás lényegében csak a dobás irányban különbözik a kétkézzel fej fölött hátradobástól, mégis a kétkezes alsóval előrefelé végzett dobást szinte egy pillanat alatt elsajátítják a tanítványok, míg a két kézzel fej fölött hátradobás helyes technikai végrehajtásához hetek kellenek. A különbség oka abban rejlik, hogy a fej fölött hátradobás egy a köznapi életben szokatlan irányba, hátrafelé igényel egyensúlytartást, amelyhez az egyensúlyozó apparátus újszerű, vagy magasabb adaptációs szintje szükséges. Még inkább így van ez a pördülettel és a forgással végzett dobások esetében (*Eckschmiedt*, 1988).

Az egyensúlyozás élettani tényezői

A belső fülben, a labirintusban (az utriculusban és a sacculusban), valamint a félkörös ívjáratokban találhatók az egyensúlyozás receptorai. Az utriculus és a sacculus falának azt a részét, amelyet az érzőhám sejtjei megvastagítanak, maculának nevezzük. Az utriculusban lévő macula, a statikus egyensúlyérzés receptorszerve. Érzősejtjei szőrsejtek, amelyek felett kálcium-karbonát kristályokat, úgynevezett otholitokat tartalmazó kocsonyás réteg helyezkedik el. A fej térbeli helyzetének megváltozása nyomán az otholitkristályok mechanikus ingert jelentenek a szőrsejtek számára. A dinamikus egyensúlyérzés receptorai a félkörös ívjáratokban vannak. Maguk az érzősejtek a félkörös ívjáratok ampullának nevezett tágulatában helyezkednek el tarajszerűen. Ezek is szőrsejtek, amelyeket kocsonyás anyag fed. A félkörös ívjáratok receptorai számára az adekvát ingert a fej mozgására fellépő endolympha-áramlás jelenti. A három ívjáratpár a tér három síkjában helyezkedik el és mindegyik a síkjára merőleges tengely körüli forgásra érzékeny. Mivel az ingert mindig a változás jelenti, az egyensúlyérző receptorok a forgómozgások kezdetekor és megszűnésekor, vagy a mozgás sebességének jelentős változásakor jönnek ingerületbe (*Frenkl,* 1982).

Az egyensúlyszervben a fej elmozdulásakor létrejövő endolympha-áramlást az egyensúlyszerv szemmozgató magvakkal való kapcsolatán keresztül szemmozgás követi. A szemmozgást az egyensúlyszerv ingerlésével provokálni tudjuk. A különböző ingerek ismétlődésekor - más érzékszervek esetében is - az idegrendszeri válaszok fokozatosan csökkenek. A vesztibuláris rendszernél ilyenkor habituációról beszélünk, amely az érzékszervi adaptációnál, illetve a kifáradásnál bonyolultabb folyamat. A habituáció nem valamely sportággal, hanem a sportoló életkorával, azaz a sportolással eltöltött évek számával mutatott párhuzamot. Ebből arra következtethetünk, hogy még a látszólag egyszerű gyakorlatokból felépülő sportmozgások is bonyolult ingereket jelentenek a labirintus számára.

A vesztibuláris „receptorkészülék" a testhelyzet és a testmozgás ingereinek felvételére, annak továbbításában játszik fontos szerepet. A félkörös ívjáratokban elhelyezkedő cristák a fej különböző gyorsuló mozgásait, a szöggyorsulást érzékelik. Az ennek megfelelő adekvát inger az ilyen irányú mozgás megkezdésekor, illetve megszűnésekor, vagy a mozgás sebességének gyors változása hatására keletkezik. Az otholit szerv a fej térbeli helyzetét érzékeli. Míg tehát a félkörös ívjáratok a dinamikus, addig az otholit szerv a statikus egyensúly-érzékelésben vesz részt.

Az egyensúlyozás gyakorlati vonatkozásai

A diszkoszvetésnél az előlendületek (előlengetés) alatt a fejet igyekezzünk természetes tartásban tartani. Az előlendületek befejeztével, amikor a dobószer a holtponton van, a fej vertikális tengelye ne mutasson eltérést, oldalirányú vízszintes elfordulása pedig olyan mértékű legyen, amilyet a „torziós" indulási helyzet lehetővé tesz. Azaz igyekezzünk a dobás irányával ellentétes irányba nézni, és a fejnek annyit kell elfordulni a vertikális tengelye körül, amennyit a válltengely elfordulása okoz.

A kalapácsvetés előlendületei közben, a szer helyzetétől függően, a kismértékű testsúlyáthelyezések segítenek a stabil egyensúlyi helyzet kialakításában a forgásba indulás előtt. A test hosszúsági tengely körüli elfordítása és az egész törzs bal láb felé történő elmozdítása az első testsúlyáthelyezés, eközben a kalapács áthalad az előlengetés mélypontján és halad tovább balra, immár emelkedő íves pályán. A bal kar bal váll vonaláig történő lendülése után az egész test jobbra fordul, a törzs pedig a jobb láb felé indul (második testsúlyáthelyezés), a dobószer pedig áthalad pályájának magas pontján, íves pályán haladva tovább a mélypont irányába.

1. ábra

A fej tartása, a diszkoszvetéshez hasonlóan, itt is nagyon fontos. A fej tartása természetes legyen (1. ábra), a tekintet pedig előre, kissé jobbra irányuljon. Mindenképpen el kell kerülni, hogy a fej vezesse a mozgást, mivel az sugárrövidülést okoz csökkentve a dobás eredményességét. Kezdő versenyzőknél a fejjel történő indulás legtöbbször a hosszúsági tengely jobbra dőlését és ezzel együtt az egyensúly elvesztését okozza.

Tapasztalataink szerint sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetnünk azokra a momentumokra, amelyek előfeltételei az eredményes dobásnak, a tökéletes technikának. A bal kar nyitó mozdulatával kezdődik a forgásba indulás, majd ezt követően a fej vezeti a mozgást. A fej a forgás irányába fordul a haladóforgó mozgásra merőleges helyzetig (2. ábra).

Az előgyorsítási szakasz további részében pedig együtt mozog a felsőtesttel. Az izomtónus alakulása szempontjából rendkívül fonto-

sak az ebből adódó reflexhatások. Ugyanis a fej tudatos forgásirányú vezetése, mozgatása hatására ez a labirintus eredetű szöggyorsulási reflex létrehozza a dobó állandóan változó pillanatnyi „forgási tengelyét", azaz reflexes úton megteremti a forgásban részt vevő izmok előfeszítését. A dobás előgyorsítási szakaszában a fejnek a vertikális iránytól való eltérése, (pl. a fej hátravetése) káros, mert ekkor a statikus reflex a lábak extenzióját hozzák létre, így ennek hatására (pl. a forgásos súlylökésnél vagy a diszkoszvetésnél) magas lesz a forgó ugrás.

2. ábra

Így az előlendületi szakaszban megszerzett mozgásenergia jelentősen lecsökken, ami azt jelenti, hogy a fő gyorsítási szakaszban kevesebbet tudunk felhasználni a meglévő mozgásenergiából. A véggyorsítási szakaszban, a kidobásnál a fej tudatos dobásirányba történő vezetése (forgatása) és hátravetése történik, ezért itt a dinamikus és statikus egyensúly-érzékelés egyaránt létrejön. Ugyanis a fej dobásirányba történő forgatásos vezetése hatására a szöggyorsulási reflex megteremti a dobó úgynevezett láthatatlan „kidobási tengelyét". Ez a diszkoszvetésnél a támaszból történő kidobási formánál – jobbkezes dobónál – a bal váll és a bal láb támaszán átmenő egyenest jelenti. Azaz reflexes úton megteremti az említett kidobási tengely kialakításában részt vevő izmok előfeszítését és a bal oldal összefogottságát. A fej tudatos hátravetése ebben a szakaszban már nem káros, és az itt fellépő statikus reflex a kidobás befejező részében segíti a lábak kinyúlását.

Kalapácsvetőknél a kidobás során szintén jellemző a fej hátravetése. A forgások közben egyensúlyban lévő test-szer rendszer megszerzett mozgási energiáját kidobáskor a test hirtelen lefékezésével, megállításával és a szerre gyakorolt, a kidobási irányba ható erőközléssel tovább kell fokozni. A test megállítása a bal láb erőteljes kinyúlásával kezdődik, melyhez utána fokozatosan kapcsolódik a csípő előretolása, a törzs felemelése és hátrafeszítése, valamint a fej hátravetése (ívhelyzet).

Miután a szer elhagyta az atléta kezét, a legfontosabb feladat a stabil egyensúlyi helyzet elfoglalása, melynek érdekében süllyesztenie kell a mélypontját. Legtöbbször, a váltásból dobó diszkoszvetőkhöz

hasonlóan, lábváltásra is szükség van, mivel a test tehetetlenségétől fogva, olykor még a dobásirányon is túlhaladva fordul tovább. Különbség azonban a váltás nagysága. A véghelyzetből adódóan a kalapácsvetőknél csak kis szökkenésre van szükség a lábtartáscsere végrehajtásához, mivel a kidobás pillanatában a lábak közel (vállszélességnél közelebb) helyezkednek el egymástól.

Kezdő versenyzőknél megfigyelhető, hogy a véghelyzetben, a kidobás után nehezen tudják megállítani testük forgómozgását. Emiatt jól végrehajtott három- vagy négyforgásos technika ellenére is érvénytelen lesz kísérletük, mert „kiszédülnek" a körből. Ennek elkerülése érdekében a versenyszernél nehezebb kalapáccsal, egy forgással végrehajtott dobásokat kell végezni még akkor is az edzéseken, ha már a versenytechnikát több forgásból hajtják végre.

A fej, mint tömeg a forgásokat döntő módon befolyásolja. A fej mozgása által létrejött impulzusok elősegítik, befolyásolják a forgás sebességét és gyorsulását. Az egyensúlyi - statikus-dinamikus-statikus - változások összhangjának kialakítása egyik legfontosabb feladat. A folyamatban döntő szerepe van a tudatosságnak, a technika tökéletes ismeretének, és hogy mit, miért és hogyan kell tanítanunk. A forgással történő dobásokban különös szerepet játszik az állandóan változó egyensúlyi helyzet, amiben döntő szerepet kap a fej helyzete és mozgása. Éppen ezért nagyobb hangsúlyt kell fektetnünk ennek oktatására. Bármelyik dobásfajtát nézzük, a tökéletes technika folyamatában nem történik más, mint a mozgások belső dinamikájának megfelelően az optimális egyensúlyrendszer megteremtése, melynek fő célja a legkedvezőbb kidobóhelyzet megteremtése.

Simon Gyula (2005) szombathelyi testnevelő a tanulók egyensúlyi állapotát figyelve óriási eltéréseket tapasztalt a középiskolásoknál és a főiskolai hallgatóknál is. Meglátása szerint a tanulás első pillanatától fogva a fejtartásmozgatás szerepét kell hangsúlyozni, egyes izomcsoportok együttes és külön-külön működésének összhangját kell megteremteni. Az egyensúlyérzéken olyan koordinációs képességeket értünk, amelyek fontos feltételei a mozgásos feladatok célszerű és gyors megoldásának, amikor nagyon kicsi az alátámasztási felület, illetve nagyon bizonytalanok az egyensúlyviszonyok. Az egyensúlyérzék a felvett egyensúly fenntartásában, valamint a zavaró tényezők kiegyenlítésében játszik alapvető szerepet. Mértékül szolgálnak a következők:

- a megadott feladat koordinációs bonyolultsága;
- változó feladatokhoz, vagy helyzetekhez alkalmazkodás az átállítódás időtartama;

• magas fokú egyensúlyozást követő feladatok megtanulásának időtartama (*Szécsényiné*, 1984).

Az egyensúlyozás tehát az a képességünk, mellyel testünket a kívánt szükséges helyzetben tudjuk tartani változó testhelyzetek és mozgások közben. Minél tökéletesebb az egyén egyensúlyozó funkciója, annál gyorsabban áll vissza az elveszett egyensúly, annál kisebb az ingadozások amplitúdója. Összefüggés tapasztalható a sportteljesítményi és az egyensúlyi teljesítmények között. Az egyensúlyérzék fejlesztésének két fő módszere van:

• Az úgynevezett egyensúlyi gyakorlatok alkalmazása. Ezek olyan mozgások és testhelyzetek, melyekben az egyensúlyt nehezített körülmények között kell megtartani. A gyakorlatok végzésekor ne törekedjünk a lehető legnehezebb mozgással járó helyzetek felvételére. Hasznosabb, ha szándékosan elveszítjük egyensúlyhelyzetünket, aztán igyekszünk ismét visszatérni a biztos egyensúlyi helyzetbe. Annak jó az egyensúlya, aki gyorsan vissza tud térni az elveszett eredeti helyzetbe. A gyakorlatoknak éppen az a fő feladata, hogy tökéletesítsék azt a képességünket, amellyel vissza tudunk térni az elvesztett egyensúlyi helyzetbe.

• A második módszer azoknak az analizátoroknak a külön-külön történő tökéletesítésén alapszik, amelyek az egyensúlyhelyzet meghatározásában fő szerepet játszanak. Az egyensúly-érzékelés tökéletesítésére az egyenes vonalú és a szög felgyorsulásával kapcsolatos gyakorlatokat alkalmazzák.

Azért van szükség mindkét fajta gyakorlatra, mert a vesztibulum otolithjai a forgómozgásoknál játszanak szerepet. Miután ezek viszonylag függetlenül működnek mindkét - egyenes vonalú és forgó - mozgásfajta alapvető ingert képvisel. A vesztibuláris apparátus sokoldalú alkalmazkodása csak akkor érhető el, ha egyenes vonalú és forgó helyzetváltoztatásokat is alkalmazunk különböző irányokban. Olyan egyéneknél, akiknek különösen gyenge az egyensúlyérzékük, a második módszer alkalmazása a hatásosabb (*Nádori*, 1981).

Az egyensúlyt könnyebb megtartani, ha a gyakorlatot technikailag helyesen hajtjuk végre. Állásban például akkor tudjuk könnyen megtartani az egyensúlyt, ha egyenesen előrenézünk valamilyen tárgyra. Az egyensúlyi helyzet megtartását úgy biztosíthatjuk, ha a támaszfelülethez közel eső ízületekben végzünk mozgásokat.

A koordinációs képességek fogalmi meghatározása a jelenség természetéből adódóan erősen általánosított, elvont karakterű. Ezért a képességek értelmezése gyakorlati példákon keresztül közelebb visz bennünket a lényeg megértéséhez. Vizsgáljuk az egyensúlyérzéket.

Dobás dobókörben, futás gerendán, leérkezés a tornagyakorlatoknál, az elveszett egyensúly visszanyerése bármely testhelyzetben, még az egy helyben állás is a mozgás pontosan meghatározott koordinációját követeli meg. A felsorolt példákban egymástól eltérő mozgásfeladatok, helyzetek szerepeltek ugyan, a mozgás sajátos koordinációját illetően azonban azonos jelenséggel találkozunk, amely koordinációs tekintetben elvileg azonos követelményt támaszt az egyénnel szemben (*Nádori,* 1981). Az említett esetekben a mozgástevékenység koordinációja állandóan, pontosan meghatározott módon fut le, egyúttal ez a folyamat meghatározott tulajdonságot , az egyensúlyérzéket képviseli. Azonos vagy hasonló feladatok megoldásával megszilárdulnak a koordinációs folyamatok - esetünkben az egyensúly-érzékelésben kifejezésre jutó folyamatok - és specifikus koordinációs képességekben fejeződnek ki. Az így kialakított kép - az egyensúlyi kép - nem egyetlen testgyakorlat végrehajtásának feltételét jelenti, hanem valamennyi cselekvést, amelyben az egyensúlyozás fontos tényező. A tartáshelyzet a készség lényeges részét alkotja, ezért fontos a kontrollja. Első feltétele az egyensúly, ennek érzékelő szerve a belső fülben van, a vesztibuláris apparátusokban. Az egyensúly kontrolljában az ízülettel és az izommal kapcsolatos különböző receptorok is szerephez jutnak. Amikor a test kezdi elveszíteni az egyensúlyát, ezt a kimozdulást a stabil egyensúlyi helyzetből feltételezhetően az ízületi receptorok vagy esetleg az izomorsók megfeszülése jelzi. A tapintási érzékelés tetőtől talpig mutathatja az egyensúly elvesztését. E receptorok mindegyike önmagában vagy kombináltan inputot szolgáltathat az egyensúlyvesztésről és ennek eredményeként megkezdődhet a korrekció (*Bálint,* 1968). A forgások helyes mozgástechnikai végrehajtásánál döntő szerepe van a megfelelő időben, a megfelelő testrésszel végrehajtott gyorsításnak, ami a mozgásdinamika lényege. A gyorsítás az izomerő függvénye. A gyorsítási erő az izmok hasznos munkavégzésének eredménye.

Szécsényi József (2006) izombiológiai vizsgálatai bizonyítják, hogy az izom előzetes megnyújtásának excentrikus kontrakciója hatással van az izom koncentrikus kontrakciójára, ilyenformán a nagyobb sebességgel összehúzódó izom nagyobb munkavégzésre képes. Abban az esetben tehát, ha az egyensúlytartás fiziológiai feltételei kialakulnak, a dobómozgást a szükséges helyes mozgásszerkezetben képes végrehajtani a tanítvány. Az oktatásnak az a módja, amikor a mozgásvégrehajtáshoz szükséges egyensúlytartás- adaptációs szintet a célmozgás tanítása közben akarjuk kialakítani, nem lehet helyes, mert a mozgásoktatásban, a mozgás elsajátításában csak nagyon lassan tudunk előrehaladni. Sőt előfordulhat, hogy a tanítvány hibás

mozzanatokat épít a mozgásba, s ezek tartósan, vagy nehezen kijavíthatóan rögzülnek (*Koltai*, 1975).

Összefoglalás

A mozgástanulási folyamat felgyorsítására, a tanulási idő lerövidítésére, s a káros „mellékhatások" megelőzésére célszerűnek látszik az egyensúlytartás magasabb szintjét igénylő dobásgyakorlatok oktatását megelőzően több héttel, esetleg több hónappal az egyensúlyérzékelést, az egyensúlytartás biztonságát fejlesztő gyakorlatokat végeztetni.

A korábban végzett vizsgálataink alapján feltételezhető, hogy a vesztibuláris rendszer speciális edzés révén a forgással végezhető atlétikai dobásokhoz szükséges egyensúly-érzékelés fejlesztését a következő tényezők befolyásolhatják (*Benczenleitner*, 1991):

- A genetikai adottságok szerepe jelentős az egyensúlyozást végző rendszer működésében.
- Az atlétikai dobások (előkészítő, rávezető és speciális) mozgásával végzett gyakorlás és edzés elősegíti a vesztibuláris rendszer hatékonyabb működését, azaz növeli az egyensúlyi helyzet biztonságát.
- A test szélességi és hossztengelye körül végzett speciális forgásgyakorlatok a vesztibuláris rendszer erős ingerlése következtében kedvezően befolyásolják az egyensúlyi helyzet adekvát érzékelését, s ezáltal könnyebben kiküszöbölhetővé válik az egyensúlyvesztés hibája.

Irodalom

Bálint Péter (1968): *Az élettan tankönyve*. Medicina, Budapest.
Benczenleitner Ottó (1991): *Az egyensúlyozó rendszer adaptációs szintjének hatása a forgással végzett dobások alakulására*. TF szakdolgozat, Budapest.
Eckschmiedt Sándor (1988): *A dobások oktatásának előkészítése, az előkészítő dobásgyakorlatok technikája és oktatása*. ÁISH, Budapest.
Frenkl Róbert (1982): *Sportélettan*. Sport, Budapest.
Koltai Jenő (1975): *Az atlétika oktatása*. Sport, Budapest.
Koltai Jenő, Szécsényi József (1998): *Az atlétikai versenyszámok technikája. Dobások*. TF, Budapest.
Nádori László (1981): *Az edzés elmélete és módszertana*. Sport, Budapest.
Simon Gyula (2005) személyes közlése.
Szécsényi József (2006) személyes közlése.
Szécsényiné Fekete Irén (1984): *A ritmikus sportgimnasztika alapforgásainak biomechanikai elemzése és oktatásának néhány elvi szempontja*. TF doktori értekezés. Budapest.

A KOREOGRÁFIA SPORTTERMINOLÓGIAI ÉRTELMEZÉSE A MOZGÁSOKTATÁS SZEMSZÖGÉBŐL

Fügedi Balázs
Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Sporttudományi Intézet

A sportszakemberek körében igen népszerű és közismert a „koreográfia" kifejezés. Számos helyen és számos sportágban használják mind az oktatás, mind az edzés, felkészítés színterein. Azonban a sportági sajátosságoknak köszönhetően sokszor nem azonos tartalmat értenek rajta. Ennek jártunk utána és megpróbáltunk egy, a mozgásoktatás terén általánosan használhat definíciót meghatározni.

Különösen érdekes a képzési alkalmasság kifejeződése olyan mozgásoknál, melyek nem tartoznak természetes gyakorlataink körébe, hanem valamilyen szempont szerint „koreografált" mozgások, mozgássorok. Munkánkban a koreográfia sportterminológiai megközelítésére teszünk kísérletet. Először a lexikonok és szótárak segítségével próbáltuk áttekinteni a fogalomkört. Összesen 11 lexikon és értelmező kéziszótár, valamint enciklopédia segítségével próbáltuk első körben a kifejezést körülhatárolni.

Az *Egyetemes Lexikon* (1996) meghatározása szerint a *koreográfia* görög eredetű szó, jelentése táncmű tervezése, színpadra állítása. A *Kislexikon* (1968) sem fogalmaz sokkal bővebben, *koreográfiának* nevezi a táncművek megkomponálását, mozdulataik és mozzanataik megtervezését és írásba (jelekbe) foglalását. Ennek készítője a koreográfus. Érdekesség, hogy először történik említés a tevékenységről, mint foglalkozásról.

A *Magyar Értelmező Kéziszótár* (1989) már részletesebben fogalmaz és az alkotó művészt szintén megemlíti. Ennek alapján *koreográfia* a 1.) Színpadi táncok tervezésével foglalkozó művészeti ág és 2.) *Táncírás*, valamely táncnak ezzel leírt, megtervezett formája. *Koreográfus* pedig a koreográfiá(ka)t tervező művész. A koreográfia második jelentésének a *táncírás* művészetét adták meg, ami a későbbiek során a fogalom sport- és mozgáskulturális meghatározásánál jelentős hatással lesz.

A *Magyar Larousse Enciklopédikus Szótár* (1992) szintén utal arra, hogy a fogalom, mint tevékenységi forma is létezik, és ezt szakemberek végzik, illetve sajátos jelrendszerrel bír. A tánchoz és színház-

hoz tartozónak tekinti a *koreográfia* fogalmát. Fogalmi meghatározásában (koreográfia, táncírás, koreográfus) teljesen megegyezik a Magyar Értelmező Kéziszótár definícióival.

Az *Akadémiai Kislexikon* (1989) megfogalmazásában találkozhatunk annak a bizonyos jelrendszernek a részletes leírásával és a táncművészet, olyan tér és időbeli, valamint dinamikai körülírásával, ami a későbbiek során a sportmozgások, és egyáltalán a mozgások szerkezetével való hasonlóságot biztosítja számunkra. Ezek szerint *koreográfia* a tánc vagy táncjáték technikai, tér- és kifejezésbeli megszerkesztése, tágabb értelemben magába foglalja az előadás rendezői utasításait is. A táncmozdulatokat különleges jelekkel rögzítő táncírásról már részletesebb és történeti ismertetést is találunk. A legelterjedtebb nemzetközi táncírást a magyar származású Lábán Rudolf táncpedagógus, koreográfus alkotta meg Németországban (1928), mely először foglalta egységbe a mozdulat tér- és időbeli kiterjedését. Ezt Rudolph Benesh (1916-1975) fejlesztette tovább feleségével, Joan Benesh (1920-) koreográfussal 1955-ben. Magyarországon 1945 után indult meg alkalmazása (Lugossy, Szentpál, Lányi stb.).

Történeti utalások a *Révai Lexikon*ban (1915) is szerepelnek, miszerint a *koreográfia* szót Le Feuillet használta először és Thoinot Arbeau (Jehan Tabourot) használt először írásjegyeket a tánc, a vívás és a tornagyakorlatok lejegyzésére *Orchésographie* (1589) című munkájában. Itt találkozhatunk először a koreográfia és a sport kapcsolatával.

A magyar lexikonokban található megfogalmazások mellett szómagyarázatot is kaphatunk az eredeti kifejezés magyarra fordításával (tánc+ír). A *Magyar Nagylexikon* (2000) megfogalmazásában nincs eltérés a korábbi definíciókat illetően és kiemeli, hogy mai jelentése a 19. században alakult ki. Az *Új Magyar Lexikon* (1961) szintén minden kifejezés magyar fordítását feltünteti. Eredetileg a táncok lejegyzésére használatos jelrendszer, ma magát a táncművet, illetve a leíratlan tánckompozíciót értjük rajta, míg a táncírás neve (kinetográfia, orcheográfia). Újabban megkülönböztetjük a táncleírást a táncmű megírásától (koreográfia). Szintén megemlítésre kerül a színpadi művek alkotásával foglalkozó koreográfus.

Részletesebb leírásokkal további lexikonokban és enciklopédiákban találkozhatunk. Az első írásos emlékekről a *Pallas Lexikon* (1999) tesz említést és utána részletesen ismerteti a történeti fejlődést.

A *Cambridge Enciklopédiá*ban (1997) már a továbbadás, ismertetés módjáról is kaphatunk információt. Értelmezésében a *koreográfia* (choreography) eredetileg táncok jelekkel történő leírása; jelenlegi ál-

talános használata szerint táncok megkomponálása (egy meghatározott célra válogatják össze a táncmozdulatokat úgy, hogy azok egységes kompozícióvá álljanak össze). A tánc megkomponálóját - a koreográfust - a 19. század előtt név szerint meg sem említették, minthogy a tánc csupán a zenei és drámai cselekmény kiegészítője volt. A táncot le szokták írni táncjegyekkel, többnyire azonban szóban és bemutatás útján adja át egyik generáció a másiknak.

A *Britannica Hungarica Világenciklopédia* (1998) megfogalmazása szerint ma a koreográfia abszolút követelménye annyi, hogy a táncot a puszta improvizáció fölé kell emelnie, rendszerbe kell fognia, s azt a tér három dimenziójában, illetve az időben, mint negyedik dimenzióban egyaránt meg kell formálnia, természetesen az emberi test lehetőségeinek határain belül. Ez az enciklopédia a táncjelírással is megismertet bennünket. (A 15. század második feléből származó legkorábbi, még betűket alkalmazó táncjelírást, a spanyolországi Cervera városi levéltárában találták meg.)

Az ismertetettekből kitűnik, hogy mindenképpen valamilyen kötöttségek alapján konstruált mozgássorról van szó, melynél további determináltságot jelent írásjelekkel történő lejegyzésük. Azonban a Révai Lexikonban említett tánc, vívás és tornagyakorlatok leírására alkalmazott koreográfián kívül más egyezést nem találtunk a sporttal.

A táncművészet irodalmában kutakodva tovább, a koreográfiát, mint művészetet említő elemzésben (*Humphrey*, 2000) fontos adatokra bukkantunk az összetevőket illetően. Ezek alapján a koreográfia megalkotását befolyásoló tényezők:

A) alkotóelemek és az eszközök; B) a kompozíció (szimmetria és aszimmetria, egy és több testre, a frázis (időbeliség), a színpadi tér, kis csoportok); C) a dinamika; E) a ritmus; F) a motíváció és a gesztus; G) a szavak; H) a zene; I) a díszletek és kellékek; J) a forma.

A meghatározott szempontok alapján történő mozgásszerkesztéssel és a lejegyzésre alkalmazott rajzírással a testnevelés és sport terén is találkozhatunk. Ahhoz, hogy végső célunkat elérjük, ketté kell bontanunk munkánkat. Elsőként a *mozgásszerkezet* meghatározásainak ismertetésével látunk neki a feladatnak, feltárva milyen szabályszerűségekkel, felosztásokkal találkozhatunk, melyek a fentebb ismertetett fogalom tartalmát is kimerítik, illetőleg új definíciók megalkotására adnak lehetőséget. Ezt követően kapcsolódási pontokat (koreográfia-sport-mozgás) felhasználva próbáljuk a fogalmat munkánk szempontjából értelmezni.

A mozgásszerkezet *Nádori* (1991) által megfogalmazott definíciója: „A mozgásszerkezeten (...) valamely mozgásforma fázisainak

és ritmusának összekapcsolását értjük." (*Nádori*, 1991, 153.). Minden mozgás *térben* játszódik le - tehát van kiterjedése -, *időben* gyorsan, illetve lassan zajlik le - tehát van sebessége - és mivel izomösszehúzódást, - feszülést követő erőfeszítés hozza létre, van *dinamikai* jegye is. Az említett fogalmak szoros, elválaszthatatlan egységét azzal jellemezhetnénk, hogy a mozgás időben elhelyezett térbeli szerkezete - a mozgás kinetikai összetevője - azon erők hatásának következménye, amelyek a mozgást kiváltják. Ezért beszélünk a belső és külső erők komplex hatásáról.

Térbeli szerkezet:

- a test kiindulási és végső helyzete a talajhoz, szerhez viszonyítva;
- a testrészek kölcsönös helyzete, azok változása;
- a mozgás iránya, terjedelme, formája stb.

Időbeli szerkezet:

- a mozgás végrehajtásának időtartama;
- a mozgás sebessége;
- a fontos testpontok gyorsulásai;
- a hatóerők kinetikai változásainak időpontjai.

Dinamikai szerkezet:

- izomerő;
- külső hatóerők, valamint ezek kapcsolata a mozgás létrehozásában.

Ezek a tér- és időbeli, valamint dinamikai ismertetőjegyek működési egységet alkotnak. Ezért a mozgás fizikai feltételeit - izomerőt, állóképességet stb. - és a technikát együttesen, egymással szoros összefüggésben kell fejlesztenünk (*Nádori*, 1991)

Végső meghatározásunk érdekében nem hagyhatjuk figyelmen kívül a mozgások szerkezeti felosztására vonatkozó fejtegetéseket, mert a bennünk felmerülő gondolatok alapján elengedhetetlen ezek lelkiismeretes elemzése. Tartalmi szempontból koreográfia-e a mozgásos elemek összekapcsolása, rögtönzése? Csak az fogadható el, ami előre megírt „kotta" alapján zajlik, vagy a többszöri azonos és önálló reprodukció követelmény-e? Spontán kapcsolatról van-e szó vagy a logika tetten érhetősége meghatározó eleme a mozgássornak? Bármelyik kérdéskör is kerül a nagyító alá, mindegyik folyamat hátterében a mozgásmemorizálás, megőrzés problémája áll. Reprodukálni kell egy mozdulatsort, egy összetettebb mozgássort bizonyos kötöttségek szerint. Ez először elemek memorizálását jelenti, melyeket valószínűleg nem lehet felcserélni! A mozgásszerkezet isme-

rete vezet el bennünket a tanulás folyamatán keresztül a sportoktatás terén is alkalmazható koreográfia kifejezéshez.

Nádori (1991) megfogalmazásában a mozgás valamely emberi szenzomotoros teljesítmény terméke és az egész test vagy testrészek helyzetváltoztatása térben és időben. A mozgásjelenség (mozgásfolyamat) lefutását tekintve objektíve meghatározható, a mozgástevékenység (cselekvés) ember és ember vagy ember és dologi világ kapcsolatában jut kifejezésre. A sportmozgások közé azok a mozgások tartoznak, amelyek megfelelnek az illető sportág tételes követelményeinek. Ebből a megfogalmazásból az világlik ki, hogy a sportmozgásokat már önmagukban lehetne koreográfiának nevezni. Tételes követelményeknek felelnek meg, vannak tér- és időbeli, valamint dinamikai jegyei, és az egyezményes gimnasztikai rajzírással le is lehet írni őket. Egyfajta koordináltság jellemzi tehát a sportmozgásokat. De mi is az a koordináció?

A *mozgáskoordináció* célra irányított mozgásfázisok, dinamikus impulzusok különböző erősségű - egymást követő - izom-összehúzódások vagy mozgáselemek egymáshoz rendelése, összekapcsolása (*Nádori*, 1991). A koordinálás összerendezést jelent, a fiziológus ezt elsősorban a szinergista és antagonista izomtevékenységre és az idegrendszerben végbemenő megfelelő szabályozó folyamatokra vonatkoztatja (neuromuszkuláris koordináció). Ezzel szemben a biomechanikusok mozgáskoordináción a mozgáscselekvésben szereplő különböző erőimpulzusok koordinálását értik. A sportpedagógus - tapasztalati alapon - a mozgásfázisok (ezek a mozgás időbeni felosztása alapján határozhatók meg) összerendezését, a rész- és elemmozdulatok együttesét, sorrendjét, ezek sajátos minta szerinti összekapcsolását érti. A kibernetikai orientációjú értelmezés szerint a mozgás koordinációja tulajdonképpen az önmagát mozgató szervek felesleges szabadságfokainak kiküszöbölését jelenti.

Az idézett mozgáskoordinációs fogalmak lényegét a következőképpen határozhatjuk meg: A mozgáskoordináció cél által meghatározott mozgásszerkezet, amelynek tér- és időbeli, valamint dinamikai jellemzői vannak, amelyek a neuromuszkuláris rendszer és a mindenkori környezet kölcsönhatásának folyamatában jönnek létre (*Nádori*, 1991). Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a sportterminológiában alkalmazott koordináció magas fokú egyezést mutat a koreográfia kifejezéssel.

Katona (2004) az aerobik sportágon keresztül értelmezi a fogalmat. Leírja, hogy a koreográfiakészítést számos sportágban alkalmazzák, azonban sportáganként más és más a célja. A táncban egy művészi alkotás létrehozása a cél, a táncos önkifejezése a koreográfia. Nem

szavakkal, hanem mozdulatokkal, mozgássorokkal közvetíti érzelmeit, mesél el történeteket, eseményeket. Aerobikórán például a résztvevő kondícionális és koordinációs képességének a fejlesztése a cél. Ez egy változatos és élvezetes forma, egyfajta edzéseszköz a kívánt élettani hatás elérésére.

Szerzőnk munkájának értékét növeli, hogy az alapfogalmak meghatározásával is foglalkozik:

Alapelemek: a legegyszerűbb alaplépések, szökdelések, a koreográfiakészítés legkisebb szerkezeti egységei, amelyeket önálló, kisebb egységekre már nem bontunk.

Variáció: egy adott alapelem kis eltérésekkel való megismétlése, amelynek eredményeként egy nagyobb, önálló szerkezeti egység, egy minimum négyütemű gyakorlat jön létre.

Kombináció: alapelemek összekötése 8 vagy 16 ütemű gyakorlattá.

Koreográfia: a tanóra végére alapelemekből, variációkból, kombinációkból összeállított teljes gyakorlatsor.

Koreográfiakészítés: alaplépések, variációk, kombinációk egymáshoz illesztését, összekapcsolását jelenti, különböző módszerek segítségével. (Az egyetlen sportmozgásokkal kapcsolatos definíciót a koreográfiáról Katona munkájában találtuk: a koreográfia összefüggő gyakorlatsor, az új elem kiindulóhelyzete megegyezik az előző elem befejező helyzetével. Ez a koreográfiakészítés kiindulópontja).

Németh (1992) munkájából is kaphatunk gyakorlati információkat a koreográfia készítésére és tanítására. Mint írja, a koreográfiaszerkesztés során egységes, egész gyakorlatot akkor lehet alkotni, ha a zenei képességeken kívül a tervező fokozott vizuális megfigyelőképességekkel, fantáziával, memóriával rendelkezik. A koreográfus a mozgás variálásával és kombinálásával alkot új mozgásformákat a meglévő mozgáselemekből. A zene és a tánc összhangjának lehetősége a jól elkészített koreográfiában van.

A szakirodalom elemzésekor nem kaptunk választ arra, hogy a mozgásszerkezet tér- és időbeli, valamint dinamikai voltán kívül, továbbá a jelrendszer által történő rögzítésen túl, mi a konkrét követelménye egy koreográfiának, egy cselekvéssorozatnak. Nem találtunk információt arra sem, hogy milyen elemekből kell állnia egy koreografált cselekvésnek, és egyáltalán hány elem meríti ki a koreográfia fogalmát.

A mozgásszerkezet elemzésének eredményeképpen megállapítjuk, hogy a *koreografált mozgások* névvel fémjelzett mozgásformák mindenképpen az összetett aciklikus, zárt mozgáskészségeket igénylő, tanult vagy mesterséges mozgásaink közé tartoznak. A mozgássort tekintve, amennyiben az új mozdulat kiindulóhelyzete

megegyezik a következő befejező helyzetével, már koreografált mozgássorokról beszélhetünk. A magyar sportterminológiában a gimnasztika szaknyelvében találkozhatunk még a koreográfia kifejezéssel (*Derzsy*, 2001; *Erdős*, 1992).

Irodalmi áttekintésünk alapján egy nem teljesen új, de több szempontból hasznosítható definíciót tudunk megfogalmazni: *Koreográfiának nevezzük mindazon (művészeti és sport-) mozdulatok, mozgások összességét, melyeknek technikai, tér- és kifejezésbeli megszerkesztése egy cél által meghatározott mozgásszerkezet, amelynek tér- és időbeli, valamint dinamikai jellemzői vannak. Alapvető követelmény az elemek összekapcsolása, koordinálása a mozdulatok kiinduló és befejező helyzetének összekapcsolásával. A mozgásszerkezet jellemzőit az alkalmazott terület (tánc, színpadi mű, sportág, sporttevékenység) hatása határozza meg. Alapvető kritériumnak minősül a megismételhetőség, reprodukálhatóság, ahol a felidézés érdekében egyszerű, kidolgozott, mindenki számára érthető, konvencionálisan elfogadott jelrendszert (kinetográfia vagy rajzírás) kell alkalmazni.*

Definíciónk értelmében már két egyszerű alapforma, mozdulat is koreográfiának minősül, amennyiben bizonyos cél által meghatározott tevékenység, megismételhető, reprodukálható, valamint ennek érdekében egyszerű, konvencionális jelekkel lejegyezhető. Az egyszerű alapformák és mozdulatok összefűzéséből létrejövő mozgássorok, cselekmények pedig nagyobb volumenű történések (színdarab, sportesemény, sporttevékenység) létrehozására alkalmasak.

Irodalom

Akadémiai Kislexikon. A-K. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.
Akadémiai Kislexikon. L-Z. Függelék A-Z. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
Britannica Hungarica Világenciklopédia. X. és XVII. kötet. Magyar Világ Kiadó, Budapest, 1998.
Cambridge Enciklopédia. A-K. Maecenas Kiadó, Budapest, 1997.
Derzsy Béla (2001): *A gimnasztika alapjai.* ChaseCar Kft, Budapest.
Erdős István (1992): *Gimnasztika.* Magyar Testnevelési Egyetem, Budapest.
Humphrey, D. (2000): *A koreografálás művészete.* Planétás, Budapest.
Katona Viktória (Szerk.) (2004): *Az aerobik alapjai.* Fitness Kft, Budapest.
Kislexikon. A-Z. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.
Magyar Értelmező Kéziszótár. A-K. Akadémiai Kiadó, Budapest.
Magyar Larousse Enciklopédikus Szótár. II. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.
Magyar Nagylexikon. 11. kötet. Kir-Lem. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 2000.

Nádori László (1991): *Az edzés elmélete és módszertana.* Magyar Testnevelési Egyetem, Budapest.
Németh Erika (1992): *A kreatív és improvizatív képesség fejlesztése a mozgástanulás-mozgástanítás folyamatában.* TF-szakdolgozat, Budapest.
Pallas Nagy Lexikona. (Letöltve: 2005. október 27.) http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/
Révai Nagy Lexikon. XII. kötet. Kontúr-Lovas. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1915.
Új Magyar Lexikon. 4. kötet. K-Me. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.

SZEGREGÁCIÓ, INTEGRÁCIÓ, AGRESSZIÓ*

Szalay Piroska Ágnes
Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar,
Egészségtudományi és Sportorvosi Tanszék

A modern társadalmak mindennapi életének szerves részét képezik a címben szereplő fogalmak hátterében zajló társadalmi folyamatok. Ezek a folyamatok a különböző társadalmakban nem egyformán jelennek meg, és a különböző érdekcsoportok nem azonos módon értelmezik, illetve támogatják vagy ellenzik azokat. A magyar nevelési-oktatási rendszerben a politikai rendszerváltást követően (1990) elsősorban az Európai Unióhoz való csatlakozásunk hatására (2004) erősödtek fel, és váltak láthatóvá a szóban forgó társadalmi törekvések, illetve állapotok, amelyek jelentős összefüggést mutatnak országunk társadalmi, gazdasági rétegződésével.

A **szegregáció** kifejezés az egyes társadalmi csoportok elkülönülési törekvéseire utal, amely elkülönülések rendszerint a társadalom tagjainak faji, származási vallási és vagyoni különbözőségeinek hatására jönnek létre. Ennek megfelelően országonként, így hazánkban is megtaláljuk a gazdagabb rétegek lehetőségeire kialakított „elit", vagy a vallási alapokon működő egyházi iskolákat, továbbá a tehetséggondozó céllal létrejött művészeti intézményeket (pl. ének-zene tagozatos iskolákat). Ezek az iskolák kiemelt nevelési célkitűzéseikkel (magasabb tudásszint, hangsúlyozottabb erkölcsi értékek stb.) annak ellenére, hogy az elkülönülés bizonyos formáját jelentik, eredményesen járulnak hozzá a társadalom nevelési céljainak megvalósításához. Amikor az elkülönülést lehetővé tevő szabad iskolaválasztást felváltja a szegregáció egy másik értelmezése az erőszakkal megvalósított elkülönítés, akkor válik a folyamat a társadalom számára nehezen kezelhetővé, komoly problémaforrássá. Ilyen erőszakos szegregáció volt például az USA-ban a színes bőrű iskolai tanulók elkülönítése a fehérektől, vagy hazánkban a roma gyerekek egyre élesedő iskolai foglalkoztatásának a problematikája, esetenként elkülönítése a nem roma gyerekektől.

*Elhangzott a testnevelő tanárok országos szakmai-módszertani konferenciáján (Gyula, 2008. augusztus 22-23.).

Ennek a súlyos konfliktusokkal terhes szegregációs problémának a megoldása össztársadalmi feladat. Nekünk testnevelőknek az a feladatunk, hogy a motoros kultúrában általában jó képességekkel rendelkező cigány gyerekek iskolai testnevelését, és tanórán kívüli sportját kellő empátiával, megfelelő szakértelemmel, szeretetteljes szigorral segítsük elő. Integrációjukra recept nincs, de jól követhető példák vannak.

Az **integráció** a szegregációval ellentétes, a beilleszkedésre, az egy közösségbe való tartozásra utaló fogalom. Ilyen folyamat eredménye például Magyarország integrálódása az Európai Unió tagállamainak közösségébe. Az integráció megvalósulása esetén a befogadó szervezet szabályai a befogadott szervezet, vagy személy számára meghatározóvá válnak.

A nevelési-oktatási folyamatokban az integráció humánus irányzatú, aktuális világjelenség, amely a valamilyen (származási, faji, egészségügyi, földrajzi, anyagi stb.) okból hátrányos helyzetű tanulóknak, a normál többségi csoporthoz, az „egészségesekhez" való felzárkózását kívánja elősegíteni, tehát támogatandó!

A hazai közoktatásban az integráció különösen a roma gyerekek, valamint a testi, szellemi fogyatékkal élő tanulók befogadásával, a többségi osztályközösségbe való elhelyezésével, nevelésével-oktatásával kapcsolatos. Megvalósításának érdekében napjainkban széles körű társadalmi vita zajlik, amelyben az oktatásirányítás, az iskolafenntartó önkormányzatok, a pedagógus közösségek, és a szülők véleménye több szempontból eltérő. A vita középpontjában az a kérdés áll, hogy a hátrányos helyzetű tanulók integrációja, a velük való speciális foglalkozás milyen mértékben segíti elő fejlődésüket, illetve a velük való fokozottabb törődés hatására a befogadó többségi tanulóközösség fejlődése károsul-e, illetve milyen mértékben kerül hátrányba.

Az oktatásirányítás osztályonként maximálisan tíz százalékban határozza meg a befogadható hátrányos helyzetű tanulók létszámát. Ez az a limit, amely még lehetővé teszi az integráló osztályközösség minden tanulójának az eredményes fejlődést. Ezzel a létszámmal, és az ilyen nevelési-oktatási módszer hatékonyságával kapcsolatban számos vizsgálat, felmérés született, amelyek mind a maguk igazát igyekeznek bizonyítani.

Az integráció hasznos, humánus törekvés, de csak ott valósítható meg, ahol az ehhez szükséges feltételek (optimális tanulói létszám, speciálisan képzett oktatók, tárgyi dologi feltételek, elegendő pénz)

rendelkezésre állnak. Számos követendő példával rendelkezünk, de a kudarcok sem titkolhatók el.

A testnevelő tanárok számára az integráció nem új törekvés, mivel mi eddig is külön figyelmet fordítottunk a fogyatékos, hátrányos helyzetű tanulókra, és arra törekedtünk, hogy tanulótársaik befogadják őket, fogyatékosságuknak megfelelően vegyenek részt a közös játékokban, részesüljenek a mozgás okozta mással nem pótolható közösségi élményekben, örömökben.

Az **agresszió** az emberi közösségek különböző csoportjainak vagy egyedeinek egymáshoz való viszonyára utaló fogalom, lényege a mások kárára történő fenyegető, támadó jellegű magatartás, amely gondolati, szóbeli és cselekvési síkon játszódhat le. A nagyobb közösségek, például etnikai, vallási csoportosulások vagy országok közötti agresszió a másik erőforrásainak támadó jellegű birtoklására, területi egységének, integritásának többnyire fegyveres beavatkozással történő megbontására irányuló törekvést jelent, amely szélsőséges esetekben háborúig, sőt népirtásig fokozódhat. A társadalom kisebb csoportjainak és egyes tagjainak agresszivitását a kihívó, provokatív, erőszakos viselkedés jellemzi, amely verbális agressziótól a tettlegességig, sőt a gyilkosságig terjedhet.

Hazánkban a fiatalok agresszív magatartásának kialakulását a társadalom erkölcsi normarendszerének fellazulása, és azok az utánzásra indító, agresszivitásra serkentő viselkedésminták segítik elő, amelyeket a társadalom a felnövekvő ifjúság számára nyújt. A negatív hatásokat fokozza még az a helyzet, hogy az iskolák nevelő funkciójuk érvényesítése helyett elsősorban ismeretközvetítő intézményekké alakultak. Ehhez járul még hozzá a pedagógusok fegyelmező, nevelő lehetőségeinek rendeletekkel történő korlátozása, valamint a tanulók jogainak túlhangsúlyozása.

Az iskolákban egyre növekvő számú és durvuló agresszív magatartás kiváltó okainak megítélésében az oktatási kormányzatnak, a pedagógusok szakszervezeteinek, az érdekvédő civil szervezeteknek és a szülők különböző csoportjainak, képviseleteinek véleménye jelentős különbözőségeket mutat. Nem a mi feladatunk ennek a bonyolult helyzetnek a tisztázása. Ahhoz a véleményünkhöz viszont ragaszkodunk, hogy az iskolai agresszió több tényező által meghatározott, és ezek között a pedagógus csak egy, és felelősségének túlhangsúlyozása elfogadhatatlan.

A következőkben megtörtént esetek idézésével kívánunk rámutatni arra, hogy az iskolai agresszió egyre durvább formát ölt, és az

többségében a tanulótársakra, esetenként pedig a védtelen pedagógusra irányul (*Magyar Nemzet*, 2008. június 10.):

„Január elején Budapesten a nyílt utcán úgy megverte osztálytársát, hogy a fiú a kórházban belehalt sérüléseibe . A cigány elkövető K. Rajmund beismerte tettét."

„Január végén osztályfőnöki órán verte meg két cigány osztálytársa az Ifjúsági Európa Bajnokságon bronzérmes Könnyű Róbert bokszolót, az Egri Városi Sportiskola versenyzőjét, aki nem ütött vissza, mert akkor vége a sportkarrierjének."

„Március 14-én iskolaigazgatót vert meg a Nógrád megyei Őrhalomban egy házaspár, akik azon háborodtak fel, hogy fegyelmezetlenül viselkedő lányukat a pedagógus elültette a helyéről."

„Március végén rendőrök vezették el az iskolából azt a diákot, aki korábban megverte tanárát Újpesten. Derce Tamás polgármester a kerület összes önkormányzati iskolájából kitiltotta a 15 éves fiút."

„Évismétlésre kötelezett elsős diáklány folyamatosan zavarta a tanítást, fenyegette, és verte társait, leköpte tanárát az egyik kaposvári középiskolában."

„Fojtogatta a szülő a pedagógust május elején a Heves megyei Dormándon, mert a tanárnő szóbeli figyelmeztetésben részesítette két gyermekét."

„Akár 15 év szabadságvesztést is kimérhet a bíróság arra a két 17 éves kaposvári fiúra, akik kővel, fával, vésővel ütlegelték, majd tóba dobták, ezzel meggyilkolták társukat."*

„Előbb az igazgatónőt fenyegette meg, majd az egyik tanárnőt ütlegelte május végén egy szülő a paksi Gazdag Erzsi iskolában."

„Súlyos testi sértés miatt indult eljárás egy 16 éves bőkönyi fiú ellen, aki szintén május végén ököllel úgy megütötte az öccsét pofon vágó tanárt, hogy a pedagógusnak eltört az orra."

Ezeknek és számos hasonló, itt fel nem sorolt és egyre jobban terjedő agresszív iskolai eseteknek a megfékezése, megelőzése csak a tanulók nevelésére irányuló össztársadalmi összefogással lehetséges. A ható tényezők közül hangsúlyozzuk a pedagógusok nevelési feltételeit, fegyelmezési jogait biztosító rendelkezések meghozatalát, valamint az iskola és a szülői ház olyan célirányos együttműködését, amely nem nézi el az agresszív magatartást. A testnevelő tanárok az iskolai agresszió megelőzésében, féken tartásában jelentős szerepet játszhatnak. Rendszerint ők azok a pedagógusok, akikhez a kol-

*A bíróság nem jogerős ítélete: 14 év börtönben letöltendő szabadságvesztés.

légák, kolléganők (!) segítségért fordulnak az agresszív cselekvések megfékezése érdekében. Beavatkozásukat az agresszív tanuló és annak családja gyakran nem hagyja szó nélkül, és megjelennek az iskolában a „kigyúrt" elégtételt követelő barátok. Sajnálattal állapítjuk meg, hogy számos testnevelő tanárt ért fizikai bántalmazás az agresszív tanulói magatartás megfékezése érdekében kifejtett tevékenységéért.

A testnevelésóra kiváló lehetőséget nyújt a tanulók személyiségében rejlő agresszív vonások felismerésére. Különösen a csapatjátékokban és a küzdősportokban nyílik lehetőség olyan agresszív cselekedetekre, amelyeknek a sportszerű küzdelem helyett az ellenfél számára fájdalom, sérülés okozása a kifejezett célja. Ilyen esetekben - a küzdelmet megállítva - a testnevelő tanár nevelő szándékú ítéletével, és annak rövid indoklásával elejét veheti a további agresszív cselekedeteknek.

Az írott szabályok és a fair play szellemben folyó küzdelem megtanít az indulatok fékezésére, és az ellenfelek tiszteletére. Ezért a sportnak az agresszióval szembeni nevelő hatása szinte pótolhatatlan.

A tanulók közötti agresszív cselekvéseket rendszerint megelőzi a szóban megfogalmazott agresszió. A küzdő felek többnyire kimondják agresszív cselekvési szándékukat „szájba vàglak", „kapsz egy nagy pofont", „rúgok akkorát beléd, hogy ..." stb. Az agresszív magatartás eluralkodását eredményesen korlátozhatja az olyan testnevelő tanár, akinek az óráján, sőt akinek jelenlétében ilyen durva, fenyegető kifejezések nem hangozhatnak el.

Befejezésül arra a sajnálatos és gyorsan terjedő jelenségre utalunk, miszerint egyre gyakoribb a gyerekek fizikai bántalmazásával járó családon belüli agresszió, amelynek nyomait a tanulók a testükön viselik. Ennek felismerésére a testnevelésóra jó lehetőséget nyújt, orvoslásában pedig a gyermekek védelmét szolgálva, a testnevelő tanár kezdeményező lehet.

INTEGRÁLT NEVELÉS AZ ISKOLÁBAN*

Lóczi Márta
Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar

A társadalmak kötelessége, hogy faj, származás és képességek alapján ne különítse el az egyes rétegeit. A fenti felsorolásba tartozó kisebbségeknek ugyanaz a hely jár a társadalomban, mint bárki másnak, de van ezzel ellentétes nézet is. A két szemlélet közötti küzdelem régen kezdődött és valószínűleg sokáig folytatódni is fog. A nevelési rendszer ennek a küzdelemnek a középpontja. Előadásomban néhány fogalom és program ismertetésén keresztül próbálok kérdéseket feltenni, hiszen az állásfoglalás szintjére még nem jutottam el. Ebben kellene együtt gondolkoznunk, esetleges válaszokat keresnünk.

A közoktatás napi gyakorlatában fontos lenne, hogy a témával kapcsolatos fogalmakat a hozzájuk tartozó tartalomnak megfelelően használjuk, így a félreértések és „összemosások" egy részét ki lehetne zárni. A fogyatékos gyerekek elhelyezésével és befogadásával kapcsolatban az inklúzió, az integráció és a többségi osztály fogalmával sokszor találkozunk.

Mit is jelentenek ezek a kifejezések? Ezek a fogalmak - nevelési területek - a pedagógiában az utóbbi évek társadalmi változásai tükrében nyertek teret, amelyet jól bizonyít, hogy a magyar pedagógiai irodalom alapfogalmainak tárházában, a Pedagógiai Lexikon 1977-es kiadásában (szerk.: Nagy Sándor) meg sem jelennek. Az 1997-es kiadásban (szerk.: Báthory Zoltán-Falus Iván) már viszonylag nagy terjedelmű szócikk jelenik meg (Nyitrai Á. és Gyürki Á. szerkesztésében) az integrált nevelésről. A lexikon az inkluzív nevelést csak megemlíti. Napjaink problémáihoz közelebb álló időpontban megírt anyagot kerestem, ezért az *Iskolakultúra* 2003. évi 10-es számából Pető Ildikó *Inklúzió a nevelésben* című tanulmányát vettem alapul. Inkluzív az az iskola, amelyik minden fogyatékos gyermeket befogad a normál osztályaiba teljes időben, együtt az egészséges kortársakkal. Az integráció általában több mint a befogadás, mert jelen van a speciális nevelési modell is, hiszen a sérült gyerek a napja egy részét a hagyományos osztályban, más részét speciális osztályban, vagy tu-

* Elhangzott a testnevelő tanárok országos szakmai-módszertani konferenciáján (Gyula, 2008. augusztus 22-23.).

tori helyzetben egy speciális nevelővel tölti. Ebben az integrált helyzetben a „speciális tanár" felel a diákért és nem a befogadó osztály nevelői.

A többségi osztály a működő iskolai rendszerek normál osztályait jelentik Sok országban a jog biztosítja a többségi iskolába járást mindenkinek, a valóságban azonban a jognak ugyanez a rendszere mégis a szegregált iskolai elhelyezést részesíti előnyben. Vizsgálatokkal bizonyították, hogy a fogyatékos gyerekek szociális készsége és ismereteinek mennyisége a befogadó iskolában magasabb, mint a speciális szegregált iskolai környezetben tanulóknak. Vannak vizsgálatok, amelyek ezt nem támasztják alá. A teljes idős speciális nevelés mellett sokan azért érvelnek, mert szerintük a sérült tanulók jelenléte hátráltatja a normál osztály diákjainak a munkáját.Nekem, nekünk nem tisztünk, hogy ebben a kérdésben döntsünk. A többségi vagy normál osztály szülői munkaközösségei is az utóbbi nézetet vallják.

A pedagógusok elfogadó mentalitásától függ az inkluzív nevelés szemléletének a terjedése, tehát a pedagógusok attitűdjeinek a formálása fontos feladat. A megvalósítás szakirányú továbbképzésekkel, illetve a pedagógusképzés reformálásával lehetséges.

Kiemelendő szempont, hogy az eltérő nevelési igényű gyerekek nemcsak az átlagtól lefelé, hanem attól felfelé is találhatók. Ők a tehetségesek. Velük mi történik? Az ő fejlesztésük a társadalom számára legalább olyan fontos, mint sérült társaiké. A pedagógusokat a tehetséges gyerekek fejlesztésére is fel kell/kellene készíteni. A Bielefeldi Egyetem Pedagógia Tanszéke kidolgozott egy módszert *Sonderpädagogik* néven, amelyben az átlagostól eltérő gyerekekkel való foglalkozásra készítik fel a pedagógusokat. Ez a program magában foglalja a lemaradó és a tehetséges gyerekekkel történő tanítási-tanulási folyamat módszereit egyaránt. A módszer BA és MA szinten is ki van dolgozva. A Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Karán egyelőre szakirányú továbbképzési szakként működik és nagyon népszerű a pedagógusok között.

A roma gyerekek oktatása napjaink égető problémája, amely részben azonosítható a fent említett nevelési területekkel, hiszen sok a sérült tanuló közöttük. A szociális hátrányból fakadó „sérülést" és a cigány gyerekekkel történő oktatási-nevelési tevékenységeket egy harmadik kategóriába sorolnám.

Szegő László szerint a cigány gyerekek eleve hátránnyal indulnak az iskolába. A hátrány már a születés előtt a méhen belüli időszakban kialakul, a cigány újszülöttek testsúlya 3-400 grammal alacsonyabb a nem cigányokénál. A cigány gyerekek többsége az iskoláskort meg-

előzően inkább csak biológiai gondozásban részesül, a táplálkozásuk sem megfelelő, az iskolába lépéskor nem érik el a 6 évesekre jellemző szintet.

A testnevelésben fontos kérdésekre keresett választ egy szakdolgozó, aki a Tarnaörsi Általános Művelődési Központ Általános Iskolájának alsó tagozatán végzett vizsgálatokat, ahol 1998-ban a tanulók 47,5%-a cigány volt. A szülők iskolázottsági szintje a nem cigány gyerekek jobb feltételeit mutatta. A dolgozatban feltett kérdések egyike: Van-e mérhető különbség a cigány és nem cigány tanulók motoros próbáinak eredményeiben? Az iskola személyi feltételei a testnevelést illetően nagyon jók, az alsó tagozatban testnevelési szakkollégiumot végzett tanítónő, a felsőben pedig testnevelés szakos tanár dolgozott. A tárgyi feltételek is jók, tornaterem, sportudvar és megfelelő számú sporteszköz állt rendelkezésre. A felmérésben 79 1-4. osztályos tanuló vett részt, 39 cigány, 40 nem cigány.

A vizsgálatvezető 12 motoros próbában mérte fel a tanulókat. Témánk szempontjából számunkra most az az érdekes, hogy a cigány és a nem cigány tanulók között különbséget talált.

A cigány fiúk jobb teljesítményt nyújtottak a gyorsasági erőt mérő próbákban (helyből távolugrás, hanyatt fekvésből felülés bokaérintéssel (-30 mp, kislabdahajítás, távolugrás), valamint a hosszú- és középtávú állóképességet mérő próbákban (Cooper-teszt, 4 perces futás, hajlított karú függés). A lányok esetében a nem cigány tanulók nyújtottak minden próbában jobb teljesítményt, sőt a 4. osztályos cigány lányok hét próbában gyengébb teljesítményt nyújtottak fiatalabb társaiknál.

Ez a felmérési anyag is mutatja, hogy az érési szakaszok a cigány és a nem cigány tanulóknál nem azonos életkorban következnek be, de az intenzitás a fiúknál és a lányoknál is eltérő az életkor szempontjából. A lányok korai érése speciális. Ezt a tényt figyelembe véve kell a testnevelésórákat úgy szervezni, hogy ezt az eltérést vegyük figyelembe, próbáljuk meg sikerélményhez juttatni a korábban érő populációt is.

A *Lépésről Lépésre Iskolai Program* a cigány tanulók hátrányainak gyorsabb felszámolását célozza, a gyereket képessé akarja tenni a körülötte levő dolgok komplexitásának felismerésére. A hagyományosan ismert tananyag nincs, a jelenségeket komplexen szemlélik és ezeken keresztül magyarázzák meg a törvényszerűségeket, igazi, kézzel fogható élményeken keresztül tanulnak. Változatos eszközöket alkalmaznak, a gyerekek is aktívan részt vesznek egy-egy feladat elkészítésében, miközben megállapítanak szabályokat, alkalmazkodnak egymáshoz, kommunikálnak egymással. Ehhez megfelelő

tantermek és eszközök állnak rendelkezésre. Az ilyen fajta program minden gyereknek jó lenne, hiszen életkori sajátosságokat figyelembe vevő módszerekkel adja át az ismereteket. Nincs osztályozás, de szöveges értékelés van!

Külön testnevelés nincs kidolgozva, noha szinte minden műveltségi területre ad példát a tananyag. A testneveléssel kapcsolatban érdekes megállapítást tesz a 7 évesek nagymotoros képességeit taglaló fejezet: jobban élvezik a társas játékokat a tornánál, a játszótér népszerűbb, mint a nagycsoportos versenyek és játékok. A program az ajánlásokat 9 éves korig teszi meg, amelyek érdekesek és elgondolkodásra késztetnek.

A szakmánkból eredően adódik a nagy kérdés: A testnevelésben mit és hogyan lehet megvalósítani az integrált nevelés, a cigányokat felzárkóztató nevelés területén? A kérdés nyitott, megoldást nekünk, szakembereknek kellene találni. Egy-egy testnevelésórán láttam pozitív és negatív gyakorlatot is. Nem egyszerű dolog, az eddig megszokott szemléletet fel kell váltani. Tényleg más szemlélet kell?

*

A NAT bevezetése után egymás után jelentek meg a különböző tantervi ajánlások. Ezeket gyűjtöttem, nézegettem és elgondolkoztam azon, hogy ezek között mi a különbség? Vagy csak én nem látom? Ez a kérdés azóta is megválaszolatlan. Azt szeretném, ha néhány kérdésre közösen keresnénk választ:

- Nem kellene egy igazi fordulatot téve szakítva a hagyományos testneveléssel, nagyobb kedvet ébreszteni a mozgásos tevékenységek iránt?
- Miért nem jelenik meg a mozgásos cselekvés oktatása a felsorolt integrációs és más felzárkóztatást szolgáló programokban?
- Miért nem hangsúlyozzuk jobban a tehetséges gyerekek nevelését?

Remélem, hogy a felvetett probléma másokat is gondolkodásra és cselekvésre serkenti és közösen próbálunk hitelt szerezni szakmánknak, hogy a mozgásos cselekvések is nagyobb hangsúllyal szerepeljenek mind a felzárkóztató, mind a tehetséget fejlesztő pedagógiai programokban.

EGY KÖNYV KOLTAI JENŐ TANÁR ÚRRÓL

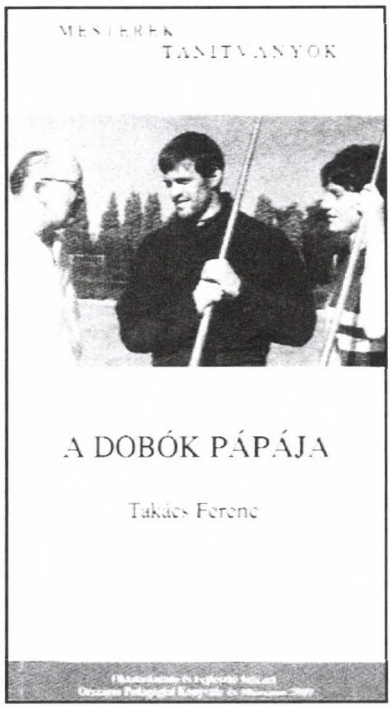

Alig könyv, inkább könyvecske ez az alig száz oldalnyi, kis formátumú kötet, mely a *Mesterek és Tanítványok* sorozat legújabb darabjaként jelent meg az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, valamint az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum kiadásában.* A magyar sport iránt érdeklődő szakemberek és a sportbarát szélesebb olvasóközönség számára mégis komoly olvasmányélményt ígér, ugyanis a hazai testnevelés- és sporttörténet egy fontos szereplőjével, Koltai Jenővel foglalkozik.

A *Dobók pápája* című mű a TF egykori kiváló tanárának, első rektorának, a híres magyar dobóatléták nemzetközi rangú edzőjének nagyívű életpályáját mutatja be. E recenzió szerzője maga is élvezhette a szigorú, mégis mindig jóindulatú vezető kollegiális-emberi gesztusait, átélhette az átlagosnál jóval nagyobb kisugárzását, tapasztalhatta, tudta sikeres szakmai tevékenységének tényeit. Az egymást gyorsan követő évtizedek azonban elhalványították a személyes élményeket, összemosták emlékezetében az eseményeket, s elerőtlenedtek a fölidézhető arc kontúrjai is.

Az idő múlásával szertefoszlanak a nagyságok tettei a gyarló emlékezetben, ha nincs, aki összegyűjtse, megörökítse őket. Ahhoz, hogy történelemmé álljon össze a múlt, nem elég megtörténnie, valakinek meg kell írni az eseményeket, a tényeket, föl kell idézni az arcokat, rögzíteni a még rögzíthető képeket, rá kell mutatni az összefüggésekre, föl kell jegyezni az egykor működött erényeket. A hazai testkultúra dicső és küzdelmes múltjának történelmi összegzésében nagy érdemeket szerzett *Takács Ferenc* professzor úr vállal-

*A sorozat eddigi több mint ötven kötete dr. Jáki László, a TF egykori tanárának gondos szerkesztői munkája révén jelent meg.

kozott arra, hogy Koltai Jenő tanár úr sikeres élete és nagyhatású munkája ne lehessen a feledés áldozata. Már korábbi munkáiban is foglalkozott mostani főhősével. Nem is írhatta volna meg a magyar atlétika megszületésének századik évfordulója alkalmából megjelent könyvben a sportág hiteles hazai történetét, ha benne nem tért volna ki a Koltai-korszak káprázatos dobóeredményeire. De a TF első 75 esztendejének emléket állító kötetben megjelent munkájából sem volt kihagyható fejezet az első rektor sikeres munkálkodása vagy az Atlétika Tanszék élén végzett színvonalas tanári és vezetői tevékenység sem.

A szerzőt azonban nem csupán ezek az előtanulmányok segítették. Valószínűleg a legnagyobb ösztönzést és lendületet az írásban a tanítványként átélt élmények jelentették Takács Ferenc számára. Az egész írást belengi, átjárja az egykori tanárhoz, a későbbi idősebb kollégához fűződő pozitív érzelem, mindenekelőtt a tisztelet. Az egykori mesterhez való kötődés nem expressis verbis van jelen. Csak igen szemérmesen, utalásszerűen. (Például a kötet utolsó mondataiban: „Már évtizedek óta kollégák voltunk, de én továbbra is magáztam és rendre nagy »jó napotokat« köszöntem neki, ő pedig »szervuszozott«. Egyszer – már tanszékvezető koromban – megkért, hogy nyugodtan tegezzem vissza. Aztán még évekig nem nagyon állt rá a szám. Most leírom: »Szervusz Jenő bácsi!«")

A kötet a föllelhető források fölhasználásával készült. Korabeli újságcikkek és kortársak (családtagok, kollégák, egykori tanítványok) emlékezései adják a támpontokat ahhoz, hogy az olvasó számára hitelesen jelenjen meg egy jelentős tanár egyénisége, egy (világ)sikeres edző élete és munkája. Akik e kötetben emlékeznek Koltai Jenőre, azok többnyire maguk is híresség ek. Sportcsillagok, akiknek pályáját éppen ő alakította, formálta, s mint ahogy némelyikük ki is mondja, nem kis részben ő maga tette kitartással, szorgalommal, tehetséggel, szigorral, szeretettel sikeressé.

A tények rendszerezése, csokorba gyűjtése, az életpálya hiteles megrajzolása az avatott tollú szerző érdeme. A könyv ezen túli üzenete, hogy érdemes komolyan venni a pedagógiai munkát, hogy lehetünk sikeresek a sportpályán és a katedrán pontossággal, következetességgel szakértelemmel, humánummal.

Érdekes olvasmány, szép munka Takács Ferenc újabb kötete.

Gombocz János

Könyvtár TF 1925
16795